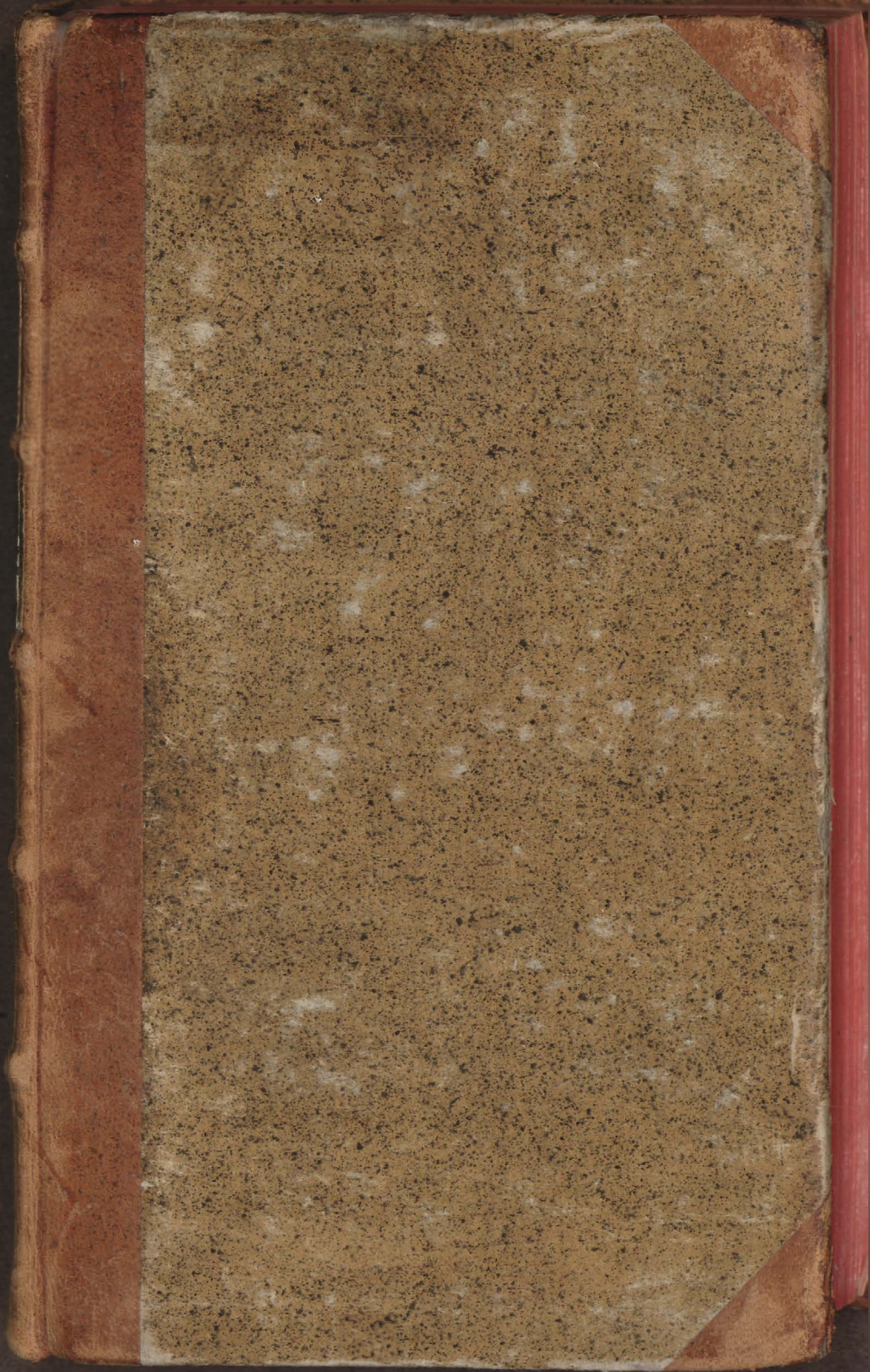
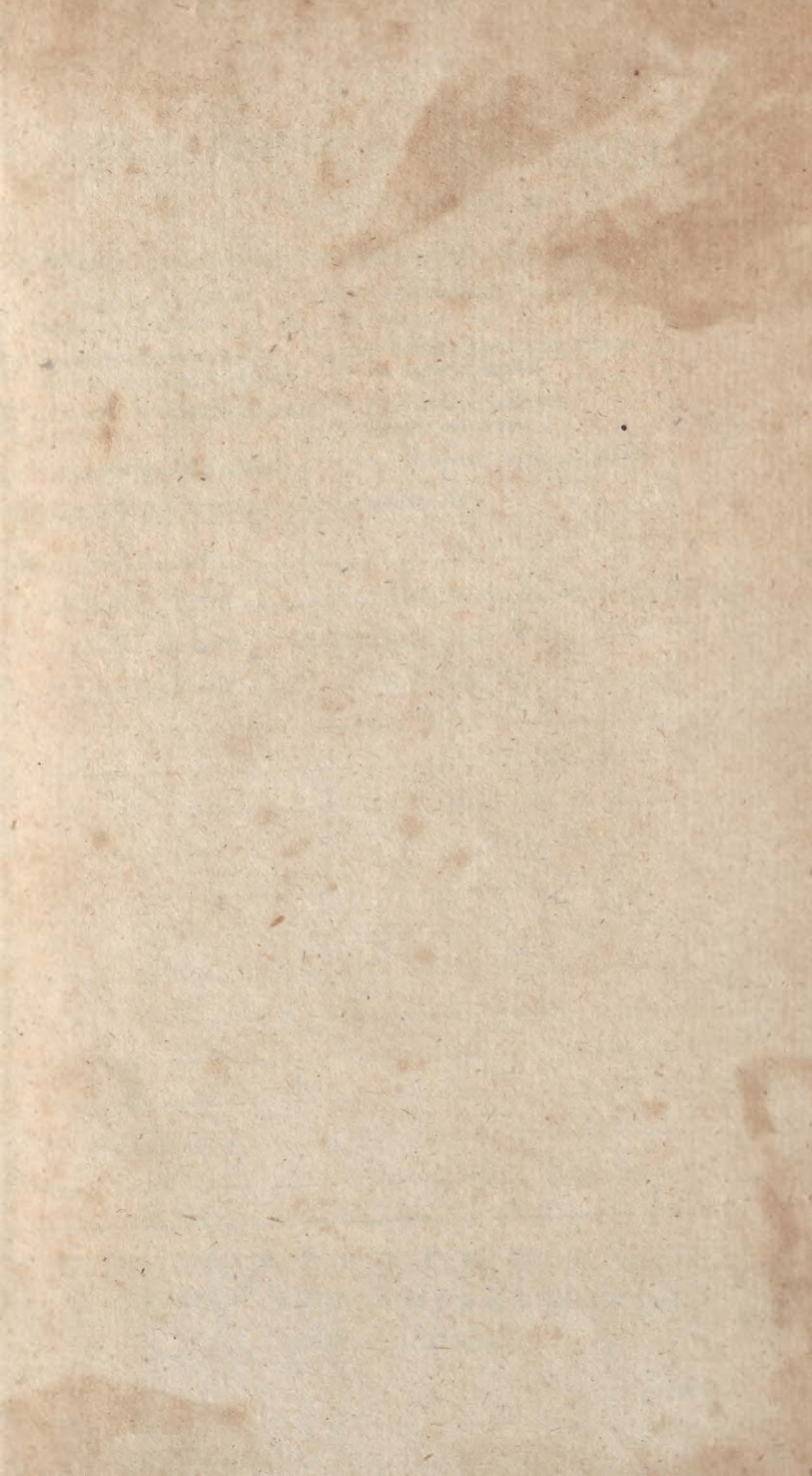

u. u. 5.

77

21

27
ERN. FRID. CAR. ROSENMÜLLERI

PHILOS. D. AA. LL. M. *1811.5*

SCHOLIA

IN

VETVS TESTAMENTVM

TOMVS TERTIVS

IESAIAE VATICINIA COMPLECTENS

Schaff

SECTIO PRIOR

LIPSIÆ

SVMTV IOH. AMBROS. BARTH

MDCCKCI.

3917

92.372
II

P R A E F A T I O.

Idem omnino, quod in praefatione ad Scholia in Pentateuchum significabam, consilium, etiam in hac, quam nunc emitto, operis mei parte, mihi erat propositum. Erat autem illud hoc, ut partim sacrarum litterarum studiosis, partim aliis, qui vel multorum librorum suppellectili destituti essent, vel negotiorum occupationibus impediti, multa scripta consulere non possent, librum traderem, in quo optima, quae ad Sacrorum Hebraicorum librorum interpretationem facerent, collecta inuenirent. Quamquam hoc propositum in hac quoque Iesaeae explicatione mihi semper ob oculos versabatur; in vaticiniorum tamen tractatione aliam paullo viam ineundam existimaui, quam in libris historicis. Quae tractationis diuersitas, quibus in rebus posita sit, paucis

nunc exponam. Ac primum quidem, quum ipse visu intellexissem, quantum ad carminis cuiusvis intelligentiam faceret rerum et sententiarum, in quibus animus poetae versatus fuerit, nec minus temporis, quo carmen quodque editum sit, notitia; id agendum putavi, ut in *argumento*, cuique carmini praemisso, primo rerum et sententiarum summam nexumque breuiter enarrarem, deinde, rationes, cur vaticinium quodque, eo, quo ego inepi et finiui, loco, incipiendum et finiendum mihi visum fuerit, indicarem, denique, ut tempus, quo carmen quodque scriptum est, vel, si fieri potuit, certa et indubitata ratione, vel probabilis saltem coniectura constituerem. — Quibus omnibus praestructis, accessi ad ipsam carminis explicationem, in qua maxime elaborandum duxi in eo, ut omnes loci, verba omnia, quae villo modo obscura viderentur, ita illustrarentur, ut sententia loci cuiusque, potestas cuiusque verbi, ita appareret, ut etiam intelligentiae orationis omnia, et impedimenta, et adiumenta, paterent. Cuius laboris difficultas, cum iam per se satis magna esset, aucta est interpretum antiquiorum et recentiorum variis iisque frequentissimis diffidiis, quorum saltem potissima, non indicare tantum breuiter, sed diiudicare quoque et examinare, quan-

quantum potuimus, ad consilium nostrum pertinebat. Quo in labore, quamquam Vitringae, optimi interpretis, diligentia, quoad antiquiores certe, haud parum adiuti sumus; tamen in illius laboribus non acquievimus, sed etiam illos, quibus Vitringa iam usus fuerat, ipsi denuo inspeximus, et ex iis, quae utilia videbantur, selegimus. — Addidimus denique singulorum carminum explicationibus versionem, eo consilio, ut lectores sensum et nexum orationis facilius perspicere, et in tabula quasi spectare possint, quaenam ex multis interpretationibus nobis maxime probabilis, ceterisque praeferenda esse videatur. Hunc morem tenebimus etiam in posterum in libris poeticis explicandis, ut adiiciamus translationem, quoniam ea ad integrarum sententiarum intelligentiam, et ad totius orationis nexum concipiendum multo magis saepe prodest, quam prolixus commentarius. DATHII versio fundamenti instar mihi erat, cui meam translationem superstruxi. Quum vero Dathius sensum magis quam singula verba spectasset; ego textum Hebraeum pressius sequi, quantum quidem Latinae Linguae indoles pateretur, et poetae Hebraei ingenium, propriumque ipsi genus dicendi, magis servare studui. Ceterum me Vitringae etiam, Clerici et Doeder-

linii versionibus in mea concinnanda vsum esse, vix est, quod moneam.

Quod primus, quantum scio, Koppius vidit, deinde indubitatis fere argumentis Eichhornius comprobavit, et nuperrime Doederlein quoque agnouit; plurima in hac, quae a Iesaja nomen gerit, vaticiniorum collectione, inesse carmina, quae ad feriolem, Iesaja, aetatem referenda sint, atque sub finem exilii Babylonici ab anonymo quodam vel homonymo antiquo vate sint composita; id ego nunc, cum in singulorum vaticiniorum tempus inquirerem, confirmatum inveni. Quod ad ea, quae in praesenti emittimus, carmina, adtinet, vide Argumenta ad Carmen nonum, p. 275., ad Carmen decimum, p. 295. 296., et ad Carmen decimum tertium, p. 352. 353.

Ne ii, qui fortasse vnam aut alteram operis huius partem seorsim possidere cupiunt, reliquas etiam emere, necesse habeant; bibliopola, vir honestissimus, vnumquemque illius tomum nunc seorsim vendet. — Ceterum, quodsi meam hanc vaticinia Hebraica interpretandi rationem viris peritis probari intellexero; libros, quos dicunt, propheticos, eodem modo explicatos, ordine exhibebo. Scribebam d. iii. Novembr. An. MDCCXCI.

NOTITIA INTERPRETVM, QVIBVS
IN HAC VATICINIORYM IESAIAE EXPLICA-
TIONE VSVS SVM.

I. **E**x Hebraeis:

R. ISAACI ABARBENEL פירוש על נביאים אחרונים,
i. e. *Commentarius in Prophetas posteriores*, Amste-
lodami A. C. 1641. Fol.

Merito Abarbeneli inter optimos gentis Ebraeae interpretes locus assignatur. Commentarii eius in Codicem Sacrum ob perspicuitatem et solidam rerum difficilium explanationem ab omnibus laudantur.

II. E Patribus:

HIERONYMI *Commentarii in Prophetas Maiores* ex-
tant in Tomo Quinto omnium Operum Hieronymi,
Basil. 1516. Fol. edit.

Quemadmodum inter graecos sacri ordinis patres Origines; ita inter latinos Hieronymus princeps fuit sacrae scripturae interpres. Quum enim linguarum

ebraeae, chaldaeae, graecae et latinae peritus esset, interpretationibus graecis, quae in Origenis Hexaplis erant, vteretur, eruditos Iudaeos consuleret, Graecorum Latinorumque scriptorum commentarios legeret, iis sane subsidiis instructus erat, quae ad codicem diuinum, rite explanandum, necessaria sunt. Multa sunt in scriptis illius exegeticis utilia et laude digna. In sensu litterali inuestigando maius studium collocavit, quam reliqui huius generis doctores. Nemo tamen facile existimabit, eum vitiorum exstitisse expertem. Loca nonnumquam ita explicat, ut haud consideret, qualis sit orationis nexus, ac quamvis sensum scripturae litteralem diligenter eruat, mysticum tamen quoque confectatur, atque hac in re interdum ingenio suo nimis indulget.

III. E Christianis interpretibus recentioribus:

A) Qui totum Vetus Testamentum notis illustrant:

Critici Sacri; sive clarissimorum virorum in sacrosancta utriusque foederis Biblia doctissimae adnotationes, atque Tractatus Theologico-Philologici. Lond. MDCLX. Fol. Tomus IV. Annotata in Prophetas continet.

Sebast. Munsteri, Francisc. Vatabli, Sebast. Castalioni, Isidori Clarii, Francisci Forerii, Io Drusii, Hug. Grotii annotationes in Iesaiam ibi recusae inveniuntur.

Primus est *Sebastianus Munsterus*. Constat omnino, eum inter aequales suos Linguae Hebraeae peritissimum fuisse, et Hebraeorum magistros, siue Rabbinos, adire et legere potuisse, quos vero cum nimis consuiat, Iudaismos suis notis intermiscuit. Vbique in significationibus vocum genuinis inuestigandis illos sequitur, nullo delectu et discrimine habito. Praeterea eius obseruationes meris saepe nituntur coniecturis, quas tamen multa cum fiducia, quasi res indubitatas ac certas profert.

Vatabli notae secundo loco positae sunt. Textus difficultates praecipue explanare studet. Rabbinos vulgo, inprimis Dav. Kimchi, sequitur. Eius notas perpetuas vocare possis, nihil enim occurrit, quod non perspicue admodum et breuiter explanet, imo, vt omnibus utilis sit, in iis quandoque haeret, quae non videntur vlla difficultate laborare.

Sebastiani Castalionis notae tertio loco sunt. Non ita Iudaica eruditione refertae sunt, ac aliorum. Quia humaniores litteras excoluerat, multa ex illis inspergit hic illic. Nec iniucundus est, nec a textu nimis recedit.

Isidorus Clarius est Munsteri Notarum exscriptor, quique proinde omittendus erat.

Francisci Forerii, Lusitani Olyssiponensis, Commentarius dignus sane erat, qui huic collectioni infereretur. Indagauit in singularum vocum proprias significationes, et integrarum sententiarum sensum

et nexum, non minori diligentia quam iudicio. Haud raro textum Hebraeum ex coniectura emendare tentavit; id quod saltem liberalioris illis temporibus interpretis indicium est. — Interfuit Forerius Concilio Tridentino, ibique graues turbas in coetu per sermonem de potestate et institutione sacerdotum excitauit. Multa in illo sermone dixit, quae congregatis Patribus minime placere potuerunt, et quae a Lusitanis Theologis postero die non damnata, verum aliter exposita sunt.

Ioannis Druſi Fragmenta Veterum Interpretum Graecorum ex Hieronymo et Procopio iure meritoque in hac collectione locum tenent. Omnes, qui harum rerum periti sunt, magni faciunt illa fragmenta: nam adnotationes acceſſerunt elegantes ac perutiles.

De *Hugonis Grotii* Annotationibus mox ſeorſim dicemus.

Synopſis Criticorum aliorumque Sacrae Scripturae Interpretum et Commentatorum ſummo ſtudio et fide adornata a MATTHAEO POLO, Londinenſi, Vol. III. Complectens Prophetas omnes, cum Maiores, rum Minores, nobis dictos. Francof. ad Moen. MDCLXXIX. Folio.

Viſus ſum hoc opere praecipue ob *Annotationes*, quae in illo inueniuntur, *Anglicanas*, quarum illa pars, quae Iſaiam et Ieremiam complectitur, a *Gazakero* concinnata eſt,

BRENTII *Commentarius in Iesaiam* extat in Tomo Quarto Operum illius, Tubing. MDLXXV, octo Tomis Fol. editorum.

Brentius inter aequales suos magnam laudem ob expositionem scripturarum sacrarum consecutus est, sibi que inter interpretes ecclesiae nostrae post Lutherum locum praecipuum conciliauit. Illustrauit plerosque libros diuinos, ac quamuis maxime dogmaticam explicandi rationem secutus sit; minus tamen neglexit, quae ad voces, dictiones earumque significationes pertinent. — Textum Masorethicum non tanta superstitione veneratus est, quam multi recentiores ecclesiae suae Theologi. Exemplum vid. Ies. II, 6.

HVGONIS GROTII *Annotationes in Vetus Testamentum emendatius edidit*, et breuibus complurium locorum dilucidationibus auxit Geo. Ioa. Ludov. Vogel, Philos. in Academ. Halensi Prof. Publ. Hoc opus tomis tribus 4mai. prodiit Halae MDCCLXXV. Sed Vogelius ipse *primum* tantummodo tomum edidit; duorum posteriorum editionem *Doederlein* curauit.

Grotii merita de recta et liberaliori sacrorum librorum interpretatione iam satis nota sunt. Laudem potissimum meretur, quoniam Veteres Graecos interpretes cum Hebraeo comparat, nec Masorae nimis adstrictus est, atque ad vates Hebraeos illustrandos exteris poetis saepe felicissime vñs est. *Vogelii* Notae breues quidem, sed bonae frugis sunt.

LVDOVICI DE DIEV *Critica Sacra; siue animaduersiones in loca quaedam difficiliora Veteris et Noui Testamenti, variis in locis ex auctoris manuscriptis aucta. Suffixa est Apocalypsis Ioannis Syriaca, quam ante aliquot annos ex manuscripto Iosephi Scaligeri auctor primus edidit, versione latina notisque illustrauit.* Amstelod. MDCXCHII. Fol.

Inter praestantissimos Litterarum Sacrarum interpretes *de Dieu* iure locum obtinet. Quum linguarum Syriacae, Arabicae, Persicae, Aethiopicae peritissimus esset ac versionibus sermonum Orientis uti posset, praesidiis his instructus, multis Scripturarum locis lucem adtulit, ac maxime vocum significationes feliciter indagauit.

LVDOVICI CAPPELLI, S. Theologiae olim in Academia Salmurienſi Professoris, *Commentarii et notae criticae in Vetus Testamentum. Accessere* IAC. CAPPELLI, Ludovici Fratr., in Academia Sedanensi S. Theol. olim Professor., *Observationes in eosdem libros, item* LVDOVICI CAPPELLI *Arcanum Punctationis, auctius et emendatius, eiusque Vindiciae, haecenus ineditae. Editionem procurauit* IACOB. CAPPELLVS, Ludov. Fil., Hebr. Ling. in Acad. Salmur. nuper Profess. Amstelod. MDCLXXXIX. Fol.

Ludov. Cappelli studium maxime in eo versatum fuit, varias lectiones Textus Hebraei, quantum fieri potuit, animaduvertere. Multa certe adnotauit, quae erudita sunt atque utilia. Interim non est negandum, illum varias lectiones conquirendi studio
non

non raro illas nimis multiplicasse. Quare Cappelli scripta cum iudicio legi debent.

IO. COCCEII *Commentarius in Iesaiam* extat in Tomo II. Operum eius. Amstelod. MDCCCI. Fol.

Singularem scripturas sacras explanandi rationem secutus est Cocceius. Non solum statuit, verba illarum significare omnia, quae significare possunt; verum etiam nimium studium interpretationum mysticarum, speciatim typicarum, prodidit: ubique typos de Christo deque fati Religionis Christianae inuenisse sibi visus est. Eam ob rem impugnatus est; quumque non deessent, qui eum sectarentur, ortae sunt, maxime in Belgio, controuersiae. At vero, quamuis ob ea, quae memorauimus, recte reprehensus fuerit Cocceius; negandum tamen non est, merita eius in Scripturarum interpretationem non esse mediocria. Ostendit in Commentariis suis eximiam linguarum Ebraeae et Graecae peritiam, incredibilem in conferendis locis industriam, magnam iudicii atque ingenii vim: vnde etiam factum est, ut locis obscurioribus haud paucis maiorem adtulerit lucem.

Veteris Testamenti Prophetae ab Esaia ad Malachiam usque ex translatione IOANNIS CLERICI, cum eiusdem Commentario philologico et paraphrasi in Esaia, Ieremiam, eius Lamentationes et Abdiam. Amstelod. MDCCXXXI. Fol.

Vti Clericus in aliis ingenii sui monumentis singularem eruditionem aequae ac iudicandi facultatem probavit; ita eandem in Commentariis in V. T. abunde ostendit. Multa in iis dixit praeclare, perspicue, ac quando ab aliis dissentit, modeste; multis rebus obscurioribus lucem adtulit. Sed Commentarii posteriores, quibus prophetas ac libros hagiographos illustravit, minorem industriam prae se ferunt, quam priores in Pentateuchum et libros historicos.

IOANNIS HENRICI MICHAELIS Annotationes in Iesaiam, in ea Bibliorum Hebraicorum editione, quae Halae MDCCXX. in 8. prodit, ob diligentem locorum parallelorum comparisonem, subtiles etiam et accuratas disquisitiones in singulorum verborum significationes genuinas, vtilissimae sunt.

FRIEDRICH EBERHARD BOYSENS *Kritische Erläuterungen des Grundtextes der heiligen Schriften des alten Testaments. Neuntes Stück, die Propheten.* Halle 1764. 8.

Sine damno his notis carere potuiffemus. Pleraque in iis ex *Büschingii* epitome Commentarii Vitringani, germanice facta, compilata sunt. Vocum Hebraicarum significationes praecipue ex dialecto Arabica illustrare tentavit, sed ita, vt facile videas, Virum, alias meritissimum, tantum ex Lexico Golliano sapuisse. Occurrunt tamen subinde observationes non contemnendae.

Uebersetzung und Erläuterung des Propheten Iesaja. Entworfen von D. IOH. HEINR. DAN. MOLDENHAVER, Pastor am Dom in Hamburg. Quedlinburg. 1780. 4.

Bonis haud dubie interpretibus Moldenhauerus accensendus est. Diligenter vocum dictionumque veram significationem et vim indagavit; nec codicum et versionum antiquarum subsidia neglexit.

IOH. DAV. MICHAELIS *deutsche Uebersetzung des alten Testaments, mit Anmerkungen für Ungelehrte. Der achte Theil, welcher die Weissagungen Iesaiä enthält. Götting. 1779. 4.*

Vt omnia Michaelis scripta, ita hae notae etiam, produnt egregiam historiae, morum, naturae et Geographiae Orientis scientiam. — In versione saepius, quam necesse erat, a Masorethico textu recedit. Omnium vero suarum textus recepti mutationum rationem reddit in *Biblioth. Orient.* Tom. XIV. et in Adpendice ad hunc Tomum, seorsim edito.

Die Bibel alten und neuen Testaments mit vollständig erklärenden Anmerkungen von WILHELM FRIEDR. HEZEL (Prof. Lingg. OO. Gieff.). Fünfter Theil, welcher die Sprüche, den Prediger, das Hohe Lied Salomoas, und den Propheten Iesaja enthält. Lemgo. 1784. 8.

Hezelium de V. T. libris, ad vulgarem hominum etiam non doctorum captum sapienter et vtiliter

ter accommodandis optime meritum esse, inter omnes conuenit. Singulis libris sua praemisit prolegomena, vernaculam Lutheri versionem notis idoneis, vbi opus erat, vel illustrauit, vel emendauit, eruditos aliorum labores docte consuluit, et adhibito prudenti delectu in rem suam conuertit, parcius etiam, et vbi ob magni alicuius nominis auctoritatem periculum metuendum videbatur, modeste refutauit, et nouis denique accessionibus auxit.

Prophetæ maiores ex recensione textus Hebraei et versionum antiquarum Latine versi, notisque philologicis et criticis illustrati, a IO. AVG. DATHIO, Theolog. Doct. et Prof. Ling. Hebr. in Acad. Lips. Editio prima prodiit Halae MDCCLXXIX., secunda ibid. MDCCLXXXV. 8.

In Codice Sacro vertendo Dathius a prophetis minoribus duodecim exorsus est, quorum versionem A. MDCCLXXIII. edidit. In praefatione ad hanc versionem regulas exposuit, quas sibi praescripserat; et iuxta easdem regulas et hanc maiorum Prophetarum versionem concinnauit. Nusquam paraphrasten egit, neque de verbo ad verbum transtulit, sed vt genuinum Prophetæ sensum rite exponeret, geniumque linguae Hebraeae in latinum sermonem transferret, sibi proposuit. — Notae duplicis generis sunt. Aliae philologicae sunt, aliae criticae. Illas versioni subiecit, has in fine in vno quasi fasciculo collegit. In notis *philologicis* partim res explicauit, partim rationem reddidit versionis suae, quan-

quando ea a vulgari interpretatione recedit. Vtrumque tamen non factum est, nisi in iis locis, in quibus lectores, qui versionem cum textu Hebraeo conferre velint, fortasse haereant. Potuissent quidem longe plures huius generis annotationes addi; sed non est reprehendendus Dathius, quod id non fecerit; commentarium enim scribere noluit. Nos plerasque illas notas in usum nostrum conuertimus, indicato tamen semper Dathii nomine. — In *notis criticis* omnium mutationum, quibus a recepta textus lectione discessit, rationem reddit. Minus saepe tamen illud fecit, et non nisi tum, cum lectio recepta nullam interpretationem probabilem pati sibi videbatur.

B) Qui Iesaiæ Vaticinia figillatim interpretati sunt, vel illorum explicationi inseruiunt.

IOANNIS CALVINI *Commentarii in Iesaiam Prophetam. Primum collecti opera et diligentia Nic. Galasii, deinde locupletati et expoliti magno labore et cura ipsius Auctoris, nunc tertio recogniti et aucti ampla accessione locorum scripturae, qui passim in toto opere citantur. Additi sunt in fine indices locupletissimi. Editio tertia. Genev. MDLXX. Fol.*

Quamquam parum Hebraice Caluinus calluit; tamen, cum acri et subtili ingenio polleret, multa in eius interpretationibus inueniuntur, quae ad vatis Hebraei sensum percipiendum vtilissima sunt. Mul-

ta immiscet, quae ad Ethicen et Theologiam Dogmaticam spectant.

In Esaïam Prophetam Commentarii locupletissimi ac recens editi, per WOLFG. MUSCULVM, Dusanum, una cum gemino Indice locorum S. Scripturae et rerum et vocum in his praecipue memorabilium. Basileae. MDLXX. Fol.

Optimis sui temporis interpretibus accensendus est Musculus. Ratio, quam in suis Commentariis sequitur, fere haec est. Primum quidem varias veterum interpretum Graecorum Latinorumque interpretationes producit, quibus interdum recentes adiungit, mox textum ad litteram explicat, post ethica quaedam subiicit. Profecto legitimam methodum sacras litteras interpretandi vidit et agnouit; verum quia non satis in Critica exercitatus erat, rem perficere nequiuit. Absque tamen praeiudicio veteres interpretationes expendit, et satis perspicax extitit, qui Puncta Vocalia hodierna nupera esse agnouerit.

CASPARIS SANCTII, Centumputeolani, e Societate Iesu Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum litterarum interpretis, *in Esaïam Prophetam Commentarii, cum paraphrasi et indicibus utilissimis. Mogunt. 1616. Fol.*

Planam singulorum capitum paraphrasin tradit, cuius rationem reddit in subiuncto commentario, in quo

quo multa vtilia occurrunt. Praecipue imagines poeticas Hebraeis proprias exposuit. Raro ad singulorum verborum interpretationem descendit.

SEBASTIANI SCHMIDII *Commentarius super illustres Prophetias Iesaiæ, in quo singula capita resolvuntur, et adnotationibus ad singulos versus illustrantur, una cum adnotationibus in VIII. priora capita libri Iosuae.* Hamb. MDCCII. 4.

Commentarium hunc non ipse quidem Schmidius, sed Sandhagenius edidit; ille tamen, quum prodiret, adhuc vixit ac de isto edendo consensit. Ea tantum in hoc commentario exhibentur, quae a Schmidio in scholis, quum ille Iesaiam explanaret, tradita sunt, hancque ob rem mirum non est, multa esse praetermissa, multa non diligenter atque accurate enarrata. Nec tamen, cum Schmidius in sacrorum librorum interpretatione satis exercitatus esset, caret bonis singulorum locorum expositionibus.

CAMPEGII VITRINGAE *Commentarius in Librum Prophetiarum Iesaiæ, quo sensus orationis sedulo inuestigatur: in veras visorum interpretandorum hypothesin inquiritur, et ex iisdem facta interpretatio antiquae historiae monimentis confirmatur atque illustratur, cum Prolegomenis. Pars Prior. Insertae sunt operi notitiae gentium exterarum, Babyloniorum, Philisthaeorum, Moabitarum, Syrorum, Damascenorum, Aegyptiorum, Arabum, Cuschaeorum et Tyrorum.* Leovard.

MDCCXIV. Fol. *Pars posterior*, cui praeter indices verborum et rerum, accessit *tabula topographica antiquae Moabitidis, ad prophetiam de hac gente rectius intelligendam concinnata*. Leovard. MDCCXX. Folio.

Omnes ante eum Iesaiæ interpretes Vitringa post se reliquit. Ad opus ipsum omnibus adiumentis Philologiae, Criticae, Historiae, atque aliis, abunde instructus, vti accessit, ita illud feliciter confecit, et commentarium exhibuit, qui insignem ac rariorem eruditionem, non mediocrem iudicii vim, multam adcurationem, magnam diligentiam ostendit. Interpretatus est diligenter non solum voces atque in earum significationes inquisiuit; sed etiam res ex Historia et Geographia illustrandas, magno eruditionis apparatu exposuit. — Quum autem Commentarius hic saepe nimis copiosus sit, nec raro, Cocceii exemplum secutus, sensum mysticum sectetur; ANTON. FRIDER. BÜSCHINGIUS contraxit eum, ac veluti epitomen composuit, lingua germanica; passim etiam notulas adiecit. Prodiit liber hoc titulo: CAMPEGII VITRINGAE, *ehemaligen berühmten Doctoris der heiligen Schrift, und öffentlichen Lehrers derselben zu Franeker, Auslegung der Weissagung Iesaiæ. Erster Theil. Mit einer Vorrede Sr. Hochw. Herrn loh. Lorenz von Mosheim. Halle. 1749. Zweyter Theil. ibid. 1751. 4.*

M. GEORG. IOH. LVDW. VOGELS, Beyſitzers der philoſophiſchen Facultät zu Halle, *Umſchreibung der Weiſſagungen des Propheten Ieſaias*. Halle 1771. 8.

Ad integrorum capitum et vaticiniorum nexum perſpiciendum non plane inutilis eſt haec paraphraſis. Singulis capitibus praepoſitum eſt argumentum, quod totius ſectionis ſummam breuiter enarrat, et de tempore, quo vaticinium quodque editum eſt, inquiri.

Neue Ueberſetzung der Weiſſagungen Ieſaiäe, Ioels, Amos, Obadja und Micha nach dem hebräiſchen Text, mit Zuziehung der griechiſchen Verſion, von CHRIST. GOTTF. STRVENSEE, *Rector der Domschule zu Halberſtadt*. Halberſt. 1773. 8.

Breues notae adiectae ſunt, in quibus de verſione rationem reddit. Iuſto plus tribuit verſioni Alexandrinae; quum tamen ſatis conſtet, Ieſaiam ab Alexandrinis vitioſiſſime translatum eſſe.

Die Weiſſagungen des Propheten Ieſaias überſetzt von IOH. HEINR. WALTHER, *des theologiſchen Repetenten-Collegii zu Göttingen Mitgliede. Mit einer Vorrede begleitet von Sr. Hochwürden Hrn. D. Gotth. Traug. Zachariae*. Halle 1774. 8.

Sensus verborum et ſententiarum plerumque plane et recte in verſione expreſſus eſt; raro autem illa aſſurgit ad textus Hebraei ſublimitatem. Verſioni breues notae ſubiectae ſunt, quae partim ſen-

tentias et imagines poeticas plenius explicant; partim de singulorum verborum interpretatione rationem reddunt. A textu Masorethico non recedit, nisi quod nonnullas punctorum vocalium et accentuum mutationes permiserit.

Esaias ex recensione textus Hebraei ad fidem Codicum Manuscriptorum et Versionum antiquarum latine vertit notasque varii argumenti subiecit IOA. CHRIST. DOEDERLEIN, primum prodiit Altdorf. MDCCLXXV. 8., altera vice ibid. MDCCLXXX. tertia ibid. MDCCLXXXIX.

Doederlinii merita ut de vniuersa Theologia, ita nominatim de Iesaiarum vaticiniorum interpretatione maxima esse, iamdudum inter omnes constat. In praefatione ad editionem primam dicit, se easdem quas Dathius in Praefatione ad versionem Prophetarum minorum, interpretandi leges sibi praescripsisse. Adnotationes iam verborum significationes indagant et ostendunt, iam locorum rationes exponunt, iam de rebus ipsis ac argumento vaticiniorum tractant. Produnt illae omnes eximiam elegantemque eruditionem, miramque iudicii atque ingenii vim.

Isaiah. A new Translation, with a preliminary dissertation, and notes, critical, philological, and explanatory. By ROBERT LOWTH, D. D. Lord Bishop of London. Lond. 1778. 4maj.

Dignus

Dignus certe Iesaias fuit, qui Lowthum nancisceretur interpretem, qui et ipse poeta fuit, et ingenium suum Graecorum Latinorumque lectione expoliuit: unde factum est, ut is in versione ingenium vatis Hebraei melius exprefferit, quam ullus alius ante ipsam. — In Dissertatione praemissa agit de metro Hebraico, de legibus, quas in vertendo sibi praescripserit, de textu hodierno, et variis illi emendandi subsidiis. — Notae praecipue in dictionum et imaginum poeticarum expositione versantur, in qua exercitatissimum et felicissimum Lowthum fuisse, omnes consentiunt. Quoniam vero reliquarum Orientis dialectorum cognitione penitior carebat; factum est, ut Hebraica nonnumquam minus recte explicaret, ubi pulcherrimos sensus fundunt, nouasque praeter necessitatem moliretur lectiones, siue textus, siue vocalium. — Vix in Anglia prodierat hic liber, cum in Germania eius versio pararetur, quae sic inscripta est:

D. ROBERT LOWTH'S, *Lord-Bischofs zu London, Iesaias, neu übersetzt, nebst einer Einleitung und kritischen, philologischen und erläuternden Anmerkungen. Mit Zusätzen und Anmerkungen von IOH. BENJAMIN KOPPE, der Theologie ordentl. Professor, und erstem Universitätsprediger zu Göttingen. Erster Band. Leipz. 1779. 8. Zweyter Band. 1780. Dritter Band. 1780. Vierter Band. 1781.*

Koppii notae libri decus dici merentur. Pleraeque sunt philologicae et criticae et fatis diligenter in illis versiones antiquae conferuntur. Primus Koppius vidit, non omnia quae Iesaiæ nomen gerunt, vere ab eo esse profecta; conf. quae in praefatione ad nostram Iesaiæ explicationem diximus. — Ceterum cum Iesaiæ Lowthiano coniungendus est hic liber.

Vindiciae S. Textus Hebraei Esaiæ Vatis aduersus D. Roberti Lowthi Criticam. A. DAV. KOCHERO, V. T. et Lingg. OO. Prof. Bernae. MDCCLXXXVI. 8.

Multa sane bona et vtilia in hoc libro occurrunt. Sed maiorem laudem Kocherus meruisset, si Masoretharum auctoritati minus adstrictus esset.

Iesaias metrisch übersetzt mit Anmerkungen, von IOH. DAV. CVBE. Erster Theil. Berlin 1785. 8. *Zweiter Theil, ibid.* 1786.

Eleganter Cubius vertit. Notae maxime criticae sunt. Sequitur plerumque Lowthum et Koppium. Ceterum haec translatio nondum finita est; nam Tomus Secundus desinit Capite XXXIX.

Iesaias, aus dem Hebräischen übersetzt, und mit Anmerkungen erläutert, von D. GEORG. FRIEDR. SEILER. Erlang. 1783. 8.

Confecit hanc versionem Vir de litteris sacris longe meritissimus maxime ad usum popularem; cui optime

optime inferuit. Sed cum haec translatio concinnata sit a viro in Scripturarum interpretatione exercitissimo; docti quoque multa sibi vtilia, et ab aliis interpretibus non tacta in illa inuenient.

Iesaias, neu übersetzt, mit Anmerkungen, von
CHRIST. GOTTH. HENSLEDER, *der Theologie Profess. Extraordin. zu Kiel.* Hamb. 1788. 8.

Destinauit Henslerus hanc versionem non solum Philologiae Sacrae cultoribus, sed iis etiam, qui linguae Hebraeae peritia carent. Horum in usum totius libri versioni adiectae sunt in singula capita notae, quae breuiter quidem, sed perspicue et plane res et sententias poetae exponunt. Subiectus est index mutationum, quibus in vertendo a textu recepto discessit. Nec tamen multae illae sunt, et permisit Henslerus sibi plerumque punctorum tantummodo vocalium permutationes, atque alias vocum et litterarum diuisiones. — Accedunt denique prolixiores annotationes in singula loca, quae aliter interpretatus est, quam ante ipsum interpretes. Multa sane in illis docte et subtiliter disputata sunt, multa loca clariore luce illustrata.

Iesaias. Erster Theil. Neu übersetzt und kritisch bearbeitet von GERH. KRAEGLIVS, *Prediger in Lippstadt.* Brem. 1790. 8.

Neutiquam modesti critici nomen Kraegelius meretur. Saepe vbi textus Hebraeus aptissimum

fenfum fundit, ibi illum ſiue ex vnus alteriusue codicis lectione, ſiue ex aliquo veterum interpretum; ſiue ex coniectura immutandum arbitratur; quod certe multo rarius feciſſet, ſi et linguae Hebraeae proprietatis, et Orientalium poetarum ingenii peritior fuiſſet.

Scripta minora et Diſſertationes, quibus ſingula loca illuſtrantur, in ipſa explicatione ſuis locis laudantur.

RERVM IYDAICARVM ET ISRAEL-
TICARVM INDE AB VSIA VSQVE AD
REDITVM EX EXILIO BABYLONICO
BREVIS NARRATIO.

Ex Frankii Chronologia Sacra.

V
SIA seu ASARIA, filius Amaziae, regis Iudae, A. M. 3382
vix annos 16 natus fuit, cum regnum post patris
mortem obtineret. Accidit hoc anno 77 regni
Ierobeami, a tempore, quo in societatem regni
patris acceptus est; et regnavit 52 annos. In
iuventute sua duce Sacharia vate ita se gessit, vt
Deum ex animo coleret, et ab omni idololatria
alienus esset: quare etiam ei omnia prospere ces-
serunt. Subiecit sibi cum exercitu suo instructis-
simo Philisthaeos, aliasque gentes finitimas, Ga-
thum quoque aliasque vrbes expugnauit et moe-
nibus priuauit. Hierosolymae vero moenia re-
staurauit, aliasque vrbes suae ditionis communi-
vit, et instrumentis bellicis nouis instruxit. Agri-
culturam quoque et rem pecuariam in meliorem
statum reduxit. In senectute vero arimum ad
sui desimentum extulit. Sacerdotis enim officium
inuadens, sacro thure cum adolere, nec admoni-
tus ab incepto desistere vellet, subito leprosus fa-

3406 *Epocha*
Olympiad.

3429 *Epocha*
Aerae Rom.
J. V. C.

3430
ann. Iobcl.

ctus

atus, filio suo Iothamo regni administrationem relinquere coactus est; ipse vero in priuatas aedes coniectus vitam reliquam per quatuor annos misere transegit, donec anno regni 52 eam morte finiret. His temporibus prophetae *Iesaias*, *Ioel* et *Amos* contra peccata tunc ingruentia magno fereore dixerunt, 2 Regg. XV, 1—8. 2 Chron. XXVI. Ies. I, 1. Amos I, 1.

- 3419 *) 13) *Zacharias*, Ierobeami filius, non statim post mortem patris, sed demum post 11 annos, anno nempe 38 Asariae, ad regnum peruenit. Turbulento enim tunc rerum statu, cum complures de summa potestate contenderent, interregnum vndecim annorum ortum est. *Zacharias* tandem summa rerum potitus, sed post sex menses a Sallumo, ministro suo, interfectus, et cum eo progenies Iehui secundum verbum Dei deleta est. 2 Regg. XII, 30. XV, 8—12.

3420
3420 Phul.
R. Assy.

- 14) *Sallum* regiam dignitatem post mortem *Zachariae* viurpauit, quam vero non ultra mensum obtinuit, a Menahemo, *Zachariae* duce, in vrbe Samariae trucidatus.

- 3421 15) *Menahemus* ad finem anni 39 Asariae regnum sibi arrogauit, eoque per Phulem, Assyriae regem, cuius amicitiam sibi 1000 talentis argenti, ab opulentioribus expressis, conciliauerat, confirmato; immanem crudelitatem erga urbem *Tipsam*, quae portas ei clauferat, exercuit, incolas nempe omnes, ne grauidis quidem exceptis, iugulando. Regnauit annos 10, c. XV, 14.

- 3431 16) *Pekaiab* patri suo Menahemo successit anno 50 Asariae, post biennium autem a *Pekah*, praefecto militum, interfectus est, c. XV, 23.

17) *Pe-*

*) Qui numeris sunt signati, reges Israelitici sunt.

17) *Pekah* sibi regnum arrogavit anno 52 3433
Afariae, et regnavit 20 annos. Is societatem fecerat cum rege Syriae *Rezin*, qui regi Iudae *Ahas* bellum intulerat, et quoniam res ei prospere cesserant, induxit sibi in animum, regnum Iudae plane destruere: impeditus tamen a *Tiglatpilefare*, rege Assyriae, qui non solum tribus transiordanas, sed etiam tribum *Naphthali* cis Iordanem, in Assyriam captivas duxit, reliquasque etiam tributarias reddidit. Atque hoc erat initium captivitatis Assyriacae et insequentis plenarii interitus regni Israelitici. Ipse autem *Pekah* tandem ab *Hosea* occisus est, c. XV, 27—31.

IOTHAM, *Afariae* filius, coepit anno primo 3433
Pekahae regis Israelis, et regnavit 16 annos, post mortem patris, et adhuc 4 annos cum filio suo *Ahas*, 1 Regg. XV, 30. Hic patrem pietate et religionis studio non modo aequavit, sed in eo superavit, quod sacris rebus se non immisceret, sed potius reipublicae vnice vacaret. In eo 3535 *Epocha*
autem est reprehensus, quod populo nimium indulserit, et mores eius depravatos emendare non studuerit; neque loca excelsa, idolis consecrata, destruxerit. Quam turbulenta vero tunc temporis omnia in regno Israelitico erant, tam pacifica 3440 *Tiglatpilesar. R. Assy.*
erant sub eius regimine in terra Iudaea. *Moabitas*, qui se eius iugo subtrahere studebant, perdomuit, iisque maius, quam antea consueverant, tributum imposuit, 2 Regg. XV, 33. 2 Chron. XXVII.

AHAS, filius improbus probi patris *Iothami*, 3449
anno 17 *Pekahae* ad regimen accessit, et regnavit annos 16, quatuor nempe cum patre, et 16 solus. Hic omnes suos antecessores impietate antecesse-

tecessit. Vbique enim locorum simulacra Baalis et aliorum idolorum posuit, eorumque cultum introduxit; immo filium suum, ad exemplum Cananaeorum, transire fecit per ignem, ut eum diis consecraret. Mox autem vindictam diuinam expertus est; dum eius regnum a duobus regibus potentibus, *Pekaha* et *Rezino*, maxima vi inuaderetur: et cum facile intelligeret, id ad interitum regni sui spectare, vehementer animo perturbatus est. In his angustiis propheta Iesaias ad eum venit, eique liberationem ab his hostibus promisit, et simul praesagiuit tempus 65 annorum, quo elapso, regnum Israelitarum plane destructum futurum esset. Hanc promissionem cum propheta miraculo, quodcumque ipse aut de coelo aut in terra eligeret, confirmare vellet; Ahas ex incredulitate hoc denegauit. Quare propheta hoc singulare vaticinium adiecit; regnum Iudaeum non prius interiturum esse, quam virgo filium peperisset, cuius nomen Immanuel, seu qui Deus et homo esset, Ies. VIII, 1—16. Quamquam vero haec promissio sancta et firma erat; Ahas tamen tantum abfuit, ut ei fidem haberet, ut potius ad Tiglatpilesearem, Assyriae regem, confugeret, eumque magnis muneribus, quae ex templi thesauro sumserat, sibi conciliare studeret. Is ei etiam auxilio adfuit, et non solum urbem Damascum occupauit regemque Rezin interficiendum curauit, sed etiam, irruptione in regnum Israelis facta, aliquas tribus captiuas abduxit. His rebus prosperis Ahas elatior factus, Deo ipsi illudere ausus est. Cum enim Hierosolymam rediisset, altare magnum aeneum loco suo moueri, et aliud, cuius formam Damasci viderat, eodem poni iussit; in eoque diis Syriis sacrificia obtulit,

a qui-

2 quibus putabat, auxilium sibi euenisse. Mox autem Deus ei suam potentiam et vindictam demonstrauit. Idem enim Tiglatpilesar, cui confidebat, contra ipsum conuersus, tributarium eum fecit, 2 Regg. XVI. 2 Chron. XXVIII.

18) *Hoseas* post interfectionem Pekahae anno 3453
 520 Ahasi regnum occupauit, cuius tamen possessio- 3458 Salma-
 tionem ob motus et discordias intestinas anno de- nassi. R. Af-
 mum 12 Ahasi obtinuit; tranquillam autem et syr.
 quietam possessionem demum anno 14 Ahasi ad- 3462
 eptus est, et postea adhuc 9 annos regnauit. Is
 quidem paulo sanior antecessoribus suis fuisse vi-
 detur: populo enim liberum religionis cultum
 concessit, cum vituli Ierobeami per reges Syriae
 et Assyriae iam ablati essent. Deum tamen non
 ex animo timuit, sed aliis diis adhaesit. Quare
 Deus tandem Israelitarum resistentiae pertaesus,
 eos ex terra sua eliminandos decreuit. Initium
 huius iudicii iam sub rege *Pekah* per *Tiglatpilesa-*
rem factum, per *Salmanassarem* autem, huius suc-
 cessorem in regno Assyriae, ad executionem per-
 ductum est. Ipse *Hoseas* huius rei occasionem
 dedit. Is enim anno septimo regiminis ineunte,
 iugi Assyriorum pertaesus, foedus cum *So* siue
Senecho, Aegyptiorum rege, contra *Salmanassa-*
rem iniit. Haec cum Assyrius comperisset, statim 3468
 cum expedita manu *Hoseam* oppressit, eumque
 captum in vincula coniecit: totaque regione
 Israelitica sibi subiecta, ipsam urbem Samariam
 post triennem obsidionem expugnauit, populum-
 que superstitem cum rege suo in Assyriam abdu-
 xit. Hic erat funestus exitus regni Israelitici,
 quod quidem Deus diu magna longanimitate per-
 tulit; tandem vero ob morosam resistentiam in
 plena-

plenariam perniciem dedit. Factum hoc est anno 670 regis Hiskiae et anno 9no Hoseae, postquam regnum 256 annos post diuisionem steterat, 2 Regg. XVII.

3465 HISKIAS seu EZECHIAS, filius probus patris improbi Ahafi, peruenit ad regnum anno 3 Hoseae, regis Israelis, et regnauit 29 annos. Hic totus in eo erat, vt exsecrandas cerimonias ac religiones, quas pater induxerat, aboleret; cultumque Dei purum restitueret. Initium fecit cum resecratione templi, quod pater eius clauserat; deinde sacerdotibus praecepit; vt templum a foribus purgarent, et sacrificia quotidiana secundum legis Mosaicæ praescriptum offerrent. Quo facto, rex ipse, in comitatu sacerdotum, Leuitarum et magnæ populi frequentiae, templum intrauit, illudque magno holocaustorum numero et canticorum celebratione quasi de nouo inaugurauit. Postea Pascha, quod diu intermissum erat, magna cerimonia celebratum est; conuocatis ad hanc festiuitatem etiam Israelitis. Excisa tandem atque vndique extirpata sunt idola per totum regnum. Immo ipsi serpenti aeneo, a Mose erecto; et adhuc superstiti, rex religiosus non pepercit; cum nonnulli eodem ad idololatriam abuterentur. Ordines etiam sacerdotum et Leuitarum, quos David fecerat, restituit, et, vt reditus ipsis rite fierent, effecit.

3470 Anno 670 magna illa calamitas regno Israelitico accidit, vt totus populus captivus in Assyriam abduceretur: ipse autem cum populo suo interim amoena tranquillitate fruebatur, vsque ad annum 14. Hoc enim anno *Sancherib*, filius *Salmannassar*, copiis immensis Iudaeam, ob tributum

3473 *Sanherib* R. Assy.
3474 *Taracus* R. Aegypt.
3478

tum ab Hiskia ei denegatum, inundauit. His cum imparem se videret Hiskias, veniam per legatos ab eo petiit, quam quidem, pretio 300 talentorum argenti et 30 talentorum auri soluto, impetrauit; mox tamen contra fidem datam ab hoste ad deditionem prouocatus est. Misit enim Sancherib Thartanem, praefectum eunuchorum, cum magno numero copiarum ad Hierosolymam obsidendam, qui, verbis grandiloquis et ignominiosis aduersus Deum et regem, deditionem vrbis exposcebat. His auditis, rex Hiskias, lacertis vestibus saccoque coopertus, templum ingressus, Dei auxilium implorauit, de quo etiam mox per prophetam *Iesaiam* certior factus est. Interim cum *Sancherib* comperisset, *Thirhakam*, regem Aegyptiorum, in auxilium aduentare, litteras contumeliarum et blasphemiarum plenas ad Hiskiam misit. Has litteras a se lectas Hiskias in templo coram Deo explicuit, Deumque assertorem gloriae suae inuocauit, et mox a propheta responsum accepit: Deum suae gloriae vindicem fore, et hostem superbum non aliter, ac feram bestiam, annulo naribus, frenoque labiis suis immisso, per viam, qua venisset, in locum suum reducturum esse, cui praedictioni mox euentus respondit. Eadem enim nocte angelus Iehouae exiit et in castris Assyriorum 185000 hominum subito occidit. Tam insperata clade accepta, Assyriorum rex, pudore et tremore percussus, Ninen rediit, ibique cum in aede Dei sui Nisrochi adoraret, a filiis suis confossus, periit, 2 Regg. XVIII, XIX. 2 Chron. XXXII.

Interim cum haec agerentur, anno ineunte 3479.
1520 Hiskias in morbum incidit grauissimum ann. Iob. 15.
quem Iesaias letiferum esse praedicebat. Id cum

regi, tantis rebus implicito, maximum moerorem attulisset, et ille precibus ardentissimis multisque lacrymis vitae prolongationem a Deo petisset; propheta rediens ei indicauit: preces eius esse exauditas, eumque non solum conualiturum, et tertio die post in templum ascensurum esse; sed adiecisse Deum adhuc quindecim annos vitae ipsius. Ne vero dubitaret, promissionem hanc per miraculum in radiis solis confirmauit, vt vmbra decem lineas in horologio Ahasi retrograda fieret. Hoc fuit alterum miraculum, post illud, tempore Iosuae, in sole factum, et quidem, quod sane mirandum, in medio Periodi Iobeleae Iudaicae, anno nempe 15 Iobeleo, et 15 anno regiminis Hiskiae: a quo vsque ad mortem Christi aequè 15 cycli Iobelei sunt, quo quidem tempore tertium miraculum in sole factum est.

Hos 15 annos, quos Deus vitae suae addiderat, Hiskias in pace transegit, multis opibus per benedictionem Dei auctus. Hac vero felicitate, vt in prosperis rebus fieri solet, animus eius elatus fuit. Cum enim rex Babyloniae, *Merodach Baladan*, legatos ad eum mitteret, qui de recuperata sanitate, et de liberatione ab tanto hoste miraculosa, ei gratularentur; simulque de ratione miraculi, in vmbra solis facta, percontarentur; Hiskias de tanto honore gauisus, et superbia elatus, iis diuitias suas ac thesauros, et quicquid pretiosi ac magnifici habebat, ostendit. Haec cum superbiam animi eius indicarent: Iesaias hoc ei valde exprobrauit, Deique iussu indicauit: fore, vt, quicquid thesaurorum, ab ipso et a maioribus suis congestorum, superesset, Babylonem transferretur; et ex posteris eius quidam in palatio regis Babyloniorum serui aulici fierent. Quam
prae-

praedictionem, quamuis acerbam, aequo tamen animo tulit; modo, vt tempore suo mala haec non euenirent, deprecatus, 2 Regg. XX.

MANASSES, filius improbus probi parentis, 3494 regnum cepit post mortem patris, anno aetatis 12, et regnavit 55 annos. In primis annis erat pessimus omnium antecessorum et idololatriae ad infamiam vsque deditus. Non solum enim omnia loca, idolis destinata et a patre diruta, restituit, sed plura etiam idola, quam vnquam alius, coluit. Erexit altaria Baali; cultum fecit sideribus coeli; ethnicorum more, filium suum in honorem idoli Moloch per ignem ire iussit; ipsumque Dei templum altaribus, quae idolis consecrata erant, staturisque idololatricis contaminavit; hariolis, pythionibus similisque furfuris hominibus aurem praebuit; populumque ad eadem scelera suo exemplo induxit; et omnes, qui ei se ex sancto zelo opponebant, trucidari iussit. Tandem vero mensura delictorum impleta iustam Dei vindictam expertus est, qui eum in manus Assyriorum, qui tunc urbem Asdod obsidebant, incidere fecit, a quibus catenis victus, Babylonem abductus, et a rege Assarhaddone in carcerem coniectus est. Hac calamitate ad saniora perductus, peccata agnovit, seriaque poenitentia ad Deum conuersus, et delictorum veniam expetens, remissionem impetrauit, et in libertatem restitutus est. Factum hoc est fere anno 15 regni sui. Hanc suam poenitentiam, postquam Hierosolymam reverterat, publice etiam demonstravit. Templum enim ab omnibus abominationibus, quibus illud immaculauerat, purgari, et omnia idola et altaria, quae exstruxerat, destrui iussit; et vsque ad vitae finem Deum vnicum sincere coluit, 2 Regg. XXI. 2 Chron. XXXIII, 1—20.

3498 Epocha Archontum Atheniensium.

3502 Assarhaddon R. Assy. et Babylon.

3510 Tullus Hostilius R. Roman.

3508

3542 Ancus Martius R. Roman.

3549 AMMON, filius Manassis, patris fato exemplo nec sapientior, nec melior factus, sed potius patrem in vita malitiosa antea et cultu idolatrico superare studuit; regimen vero eius impium non fuit diuturnum: nam post biennium a seruis suis interfectus, periit, c. XXI. 2 Chron. XXXIII, 21—25.

3551 IOSIAS, filius Ammonis, magnus et pius ille rex fuit, de quo iam ultra 300 annos ante per prophetam tempore regis Ierobeami praedictum erat, quod regna Iudae et Israelis in cultu Dei vero reuniturus esset, 1 Regg. XIII, 2. Ostensis modo erat, cum ad regnum perueniret, et magna iam virtutis specimina in adolescentia edidit. Anno enim octauo regiminis cum adolescens sedecim annorum esset, coepit quaerere Deum proavi sui Dauidis, et dedit operam, ut se de omnibus, quae

3558 Nabopol. R. Babylon.

3562 ad cultum Dei pertinebant, instrueret. Anno 12 purgare coepit terram Iudaeam et urbem Hierosolymam ab idolis, excelsis statuis, signisque sculptis, et conflatis. Deinde destrui iussit altaria Baalim et statuas idolorum; deditque operam, ut omnia superstitionis vestigia et monumenta prorsus euerterentur ac deleberentur. Anno 18 ad templum restaurandum animum adiecit, eumque in finem collectionem pecuniae instituit. Collecta haec pecunia cum ex aerario templi depromeretur, inuentum est exemplar legis Mosaicae diu amissum. Hoc praelecto, cum seuerissimas Dei comminationes in transgressores legis audiret, territus, Chuldam prophetissam arcessiuit, ut ex illa voluntatem Dei cognosceret. Haec cum afflatu diuino maximas calamitates, quae immorigero populo Iudaico post mortem eius imminerent, praedixisset; rex, ad auertenda haec mala multo

3564 Halyattes R. Lydiae.

3567 Tarquinus Priscus R. Roman.

3568 adhuc

adhuc alacrior factus, quicquid adhuc supererat idololatriae, tam in terra Iudaea, quam Israelis, remouere et extirpare studuit. Ipse igitur iter fecit in terram Israelis, et altari, quod Ierobeam Bethle in loco edito exstruxerat, simul cum sedicula et luco, qui ibi erat, demolitis, cuncta in puluerem redegit, et, vt nihil relinqueretur, sepulchra sacerdotum idololatricorum effodi eorumque ossa in isto altari comburi iussit: qua occasione sepulcrum prophetae illius, qui olim hoc praedixerat, inuentum est, 1 Regg. XIII, 3. 2 Chr. XXIV.

Anno eodem 18, quo templum reparari coeptum est, paschatis festum solenni ritu celebrari constituit. Hunc in finem omnes sacerdotum et Leuitarum familias congregauit, iisque ordine suo dispositis, arcam foederis, quae sub regibus idololatricis loco suo mota fuerat, in conclauis, quod ei Salomo aedificarat, reponi iussit. Agni ^{3576 Pharaos} deinde paschales, in templo a Leuitis mactati, et ^{Necho R. Aegypt.} sanguine illorum a sacerdotibus altari asperso, a quoque domi suae comedebantur. Cetera vero sacrificia eucharistica, quae magno numero a rege et principibus offerebantur, per septem dies in conuiuio magna hilaritate absolvebantur. Tanta igitur huius festi fuit celebritas, vt, inde a tempore Samuelis, non maior fuerit vlla, c. XXIII, 21. 2 Chron. XXXV.

Templi reparatione vix consummata, accidit, vt Pharaos Necho, Rex Aegypti, expeditionem contra Babylonios faciens, transitum per terram Iudaeam expeteret. Quem cum Iosias concedere nollet, et res ad proelium venisset; ipse, proelio vix inito, a sagittariis grauiter vulneratus, et ex acie abductus, Megiddone mortuus est, postquam 31 annos regnauerat. Mors eius omnibus subditis

suis acerbissima fuit. Ipse propheta *Ieremias*, qui anno eius 13 vaticinari coepit, carmine quodam eum lamentatus, et memoria eius diu in carminibus lugubribus reiterata est. Iure optimo etiam mors tam pii et sapientis principis, cum quo pietas, salus et honor populi quasi sepultae sunt, deploranda fuit, 2 Regg. XXII, 26—28. 2 Chron. XXXV, 19—27.

3582 IOAHAS seu IOHANNA, degener filius iunior Iosiae, a plebe rex constitutus vix regnum adiit, cum Pharaon Necho, ad quem frater eius maior se contulerat, eum captum et vinctum secum in Aegyptum abduceret, postquam tres dumtaxat menses regnauerat, c. XXIII, 30—33. 2 Chr. XXXVI, 1—7.

3582 IOIAKIM, filius natu maior Iosiae, a Pharaone Necho in locum fratris sui surrogatus est, nomine eius Eliakim, in signum subiectionis, in Ioiakim mutato. Haec fuit origo malorum, quae cum interitu totius regni finiebantur. Cum enim Nebucadnezar, rex Babyloniae, quem pater, in regni consortium assumptum, summa cum potestate exercitui praefecerat, contra regem Aegyptiorum expeditionem, ad urbem Carchemim et Syriam atque Phoenicem ereptam sibi recuperandam, suscepisset, Aegyptiosque in fugam conuertisset; statim Hierosolymam se contulit, eaque expugnata, templum diripuit, et regem cum nonnullis adolescentulis nobilibus, inter quos et *Daniel* cum sociis suis fuit, secum Babylonem duxit, terramque sibi tributariam reddidit. Factum hoc est anno quarto regiminis Ioiakimi, seu secundum Danielem anno tertio, nempe exeunte, Ier. XXV, 1. Dan. I, 2. 2 Regg. XXIV, 13. 14. Atque ab eodem anno incipiunt 70 anni captiuitatis, a Ieremia praedicti, Ierem. XXV, 11.

Tribus

Tribus annis post, rex Ioiakim, a Nebucad- 3588
 nezare iterum dimissus, et in regnum, sub foedere
 subiectionis restitutus, ab eo defecerat, et, au-
 xilio regis Aegypti fretus, tributum non soluerat.
 Quare Nebucadnezar, aliis rebus occupatus, gen-
 tes vicinas, sibi subiectas, in Iudaeam misit, quae
 illam regionem incursionibus suis deuastarent.
 Tandem ipse, quatuor annis post, cum exercitu 3592
 suo aduentauit, et Ioiakimum, captum et catenis
 vinctum, cum Babylonem abducere vellet; ille in
 carcere, aut in via mortuus, et insepultus mansit,
 prout Ieremias praedixerat, Ier. XXII, 10. XXXVI,
 30. 2 Regg. XXIII, 36. XXIV, 1-6. 2 Chron. XXXVI.

IOIACHIM, qui etiam *Iechonia* et *Chania* no- 3593
 minatur, a patre Ioiakimo, anno aetatis 8, in
 consortium regni assumptus, et post mortem patris,
 anno 18 aetatis, regnum capeffuit, quod vero 3
 menses tantum tenuerat, 2 Chron. XXXVI, 9.
 2 Regg. XXIV, 8. Cum enim Nebucadnezar, post
 expugnationem Syriae et Phoenices, aliquam in eo
 perfidiam cognouisset; ille Hierosolymam petiit:
 et quamuis rex cum matre, seruis, ducibus et mi-
 nistris egressus, potestati eius se permetteret; ille
 tamen ei non confisus est, sed eum secum Baby-
 lonem ductum in carcerem coniecit; ex quo de-
 mum anno 37, postquam abductus erat, ab *Euil-*
merodacho liberatus, et ad summos honores eue-
 ctus fuit, 2 Regg. XXV, 27. Ierem. LII, 31. Cum
 hoc rege simul omnes thesauri templi et regiae,
 itemque omnes viri fortes, artifices, et mercato-
 res, numero 10000, Babylonem deportati sunt, in-
 firma tantum plebe remanente, 2 Regg. XXIV, 14-16.

ZEDEKIAS, alias *Mathanias* dictus, tertius Io- 3593
 siae filius, ab ipso Nebucadnezare rex constitutus,
 annos 11 regnavit. Hic praecessorum malis nihil

3595
3597 Va-
phres R. Ae-
gypt. f. Pha-
rao Hophra.

sapientior factus, sed iis potius impietate et perfidia adhuc superior erat. Quamquam enim anno 4to regni sui se denuo Nebucadnezari iuramento obstrinxerat; tamen anno septimo fidem fregit: et cum rege Aegypti, Pharaone Hophra, foedus iniit. Qua perfidia Nebucadnezar sic exacerbatus est, ut anno quo Hierosolymam obsideret, die 10mo mensis decimi. Praepeditus quidem ab Hophra, in auxilium aduolante, obsidionem soluit; hoc autem fugato, rediit, et urbem operibus clausit. Hic cum Ieremias diuinitus deditionem suasset, pro proditore habitus, et in carcerem coniectus est, Ierem. XXXII, 33. 31. Cum autem post biennium vi et fame ad deditionem cogerentur Iudaei, et rex cum suis noctu salutem fuga petere vellet, a Chaldaeis interceptus et Riblathum ad Nebucadnezarem ductus est, qui summa crudelitate erga eum saeuit: occisis enim prius in conspectu eius liberis tuis, ipsum oculis effossis, catenis victum, Babylonem deportari iussit, secundum vaticinia ante data, Ierem. XXXII, 4 XXXIV, 3. Ezech. XI, 13. 2 Regg. XXV, 1—7.

Interim Chaldaei irruperunt in urbem, mense 4to die quo anni 11 Zedekiae exeuntis, templumque et aedificia diripuerunt. Postero die 7mo mensis 5ti Nebusaradan, Praefectus satellitum, a rege missus, Hierosolymam venit, et comparatis per biduum rebus, die 10mo templum Dei ac palatium regis cum reliquis aedificiis concremavit, 2 Regg. XXV, 8. Ierem. XXXIX, 8. LII, 13. Postea, muris disiectis, eos qui in vrbe reliqui erant, vna cum thesauris regis atque principum, et instrumentis vasibusque templi, Babylonem deportari iussit, 2 Regg. XXV, 10-17. 2 Chr. XXXVI, 18. 19. Ierem. XXXIX, 8. LII, 14. Factum hoc est anno

anno regni Nebucadnezaris 19, anno Per. Job. 3604, annis 427 post templum fundatum. Hoc 3604 anno, cum deletione templi et urbis, anni 390 peccatorum finiuntur, et incipit magnum illud Sabbathum punitivum, de quo prophetae dixerant, Zach. I, 1. 2 Chron. XXXVI, 21. Ezech. IV, 5. 6.

Interim Pontifex Seraia, cum 70 principibus iussu Nebucadnezaris occisus, filique eius Iozadok et Esra cum aliis Babylonem abducti sunt: reliquis de infima plebe, ad agros colendos relictis, Gedalia praepositus, eiusque curae Ieremias quoque propheta traditus est, 2 Regg. XXV, 22. Ierem. XXXIX, 11-14, quibus se ceteri Iudaei, qui in alias regiones aufugerant, adiunxerunt.

Gedalia autem ab Ismaele quodam, ex regia stirpe oriundo, qui eius honori inuidebat, interfecto; Iudaei, regis vindictam timentes, in Aegyptum, dissuadente tamen Ieremia, se receperunt, ipsumque, ut secum iret, coegerunt.

Hierosolyma occupata, Nebucadnezar partem exercitus sui ad urbem Tyrum obsidendam misit, eodemque tempore praefectum Nebusaradanem cum reliquis copiis ablegavit, ad Ammonitas, Moabitas, Philisthaeos, Idumaeos, Arabes aliosque circumiacentes populos, qui ab eo defecerant, et Zedekiam in societatem traxerant, debellandos, cum quibus ille pari acerbitate egit, Ezech. XXV-XXVI, 10. Ies. XXI, 11-13. Ierem. XXV, 21-23. XXVII, 3. XXIX, 28. Hoc tempore etiam 745 Iudaeos, qui adhuc in terra reliquerant, et cum illis gentibus fecerant, secum Babylonem duxit. Factum hoc est anno 23 regni Nebucadnezaris, Ierem. LII, 30. 3608

Talis erat finis regni funestus, quod Deus ipse constituerat, propter peccata atrocia autem

iterum deleuerat. Stetit 470 annos inde a Dauide, 390 a defectione decem tribuum, 134 ab euerfione regni Israelis, et 427 annos a fundatione ad deletionem templi.

3618 Vrbs Tyrus tandem, post obfidionem tredecim annorum expugnata est. Quoniam vero maxima pars incolarum facultates suas in naues transportauerant, ita vt *Nebucadnezar* pro maximo labore nil, nisi urbem vacuefactam acciperet; ira incensus solo eam aequauit, omnesque reliquos incolas trucidari iussit, Ezech. XXVI, 7. 8. Interim ei pro remuneratione tanti laboris diuitiae Aegypti a propheta Ezechiele promittebantur, Ezech. XXIX, 18. 19. 20.

3619 Post hanc expugnationem *Nebucadnezar*, anno 27 captiuitatis Iechoniae, Aegyptum petiit, quae tunc bellis intestinis labefactata erat, eaque occupata et deuastata, immensas inde diuitias reportauit, Ezech. XXIX, 17—21. XXXI. XXXII. Ies.
 3622 *Pisistratus Tyrannus Athen.* XIX. Ierem. XXVII, 19. In hac expeditione plerosque etiam Iudaeos, qui in Aegyptum se receperant, captiuos abduxit, vti iis Ieremias praedixerat, XLIV, 27. 28.: simulque Arabes et Libyos sub potestatem suam redegit, Ezech. XXX. Dan. II, 37. 38. IV, 29. Ierem. XXVII, 6.

3587 Interim anno 2do regni, *Nebucadnezari* somnium diuinatorium obtigit: quod Daniel ei ex diuina reuelatione de permutationibus et successionibus regnorum futuris interpretatus est; qua de re Daniel praefectus Magorum et regionis Babylooniae praeses constitutus est, Dan. II. *Nebucadnezar* vero eo dementiae processit, vt ad huius statuae formam, quam in somnio viderat, statuam auream 60 cubitos altam exstrui illamque in planitie quadam constitui iussit; eo simul edicto edito,

to, vt qui hanc statuam diuino cultu non adoraret, in furnum ardentem deiiceretur. Cum vero tres Danielis amici, quos ad magnos honores extulerat, id facere negarent, et in furnum coniecti, ab angelo vero a flammis intacti conseruati essent; rex hoc miraculo viso, eo adactus est, vt publice confiteretur: Deum Israelis solum verum Deum esse, Dan. III.

Per vltima tempora pacifica, gentibus aduersariis omnibus deuictis, ingenti diuitiarum copia congesta, vrbeque Babylone aedificiis magnificentissimis ornata: animus Nebucadnezaris supra modum elatus est, vt sibi soli ea omnia attribueret, atque in haec verba tumida erumperet: Haec est magna illa Babel, quam ego aedificaui in domum regni in robore fortitudinis meae et in gloria decoris mei. Sed mox Deum honoris sui vindicem expertus est. Vix enim haec verba elocutus, furore correptus, omnique rationis vsu priuatus, ab omnium hominum consortio remotus, inter bruta per septem menses sub dio vitam degere coactus est. Ad sanitatem vero restitutus, ipse haec sua fata commemorans, soli Deo omnem gloriam, honorem et laudem tribuendam esse humillime confessus, et in regnum restitutus, vsque ad vitae finem magna cum gloria vixit. Mortuus est anno regni sui 43, aut etiam 44, si scilicet a tempore, quo a patre in regni consortium assumptus est, computaueris, Dan. IV.

Euilmerodach, filius Nebucadnezaris, successit 3619 patri suo. Hic se propitium Iudaeis gessit, Iechoniam ex vinculis, in quibus annos 37 detentus erat, dimisit, et ad summum honoris gradum extulit, 2 Regg. XXV, 27. Ierem. LI, 31. Regnauit modo annos duos. Voluptatibus enim cum dedisset se, regnumque neglexisset, a Nericolossaro, sororis suae marito, interfectus est. Ne-

- 3631 *Nericeoloffarus* post interfectionem Euilmerodachi regnum vtrupauit, et quarto anno post in pugna cum Medis obiit: filiusque eius *Laborofoardo-*
- 3634 *chus* nouem mensibus post a suis interfectus est.
- 3635 *Bellazer*, in Canone Ptolemaei *Nabonadius* dictus, et filius Euilmerodachi, et vltimus ex progenie Nebucadnezaris, Jerem. XXVII, 7. regnavitque annos 17. Hic prout vino epulisque deditus erat, splendidissimum epulum principibus suis sub finem regni sui dedit, in quo temulentus vasa templi Hierosolymitani, a Nebucadnezare Babylonem abducta, afferri iussit, vt cum proceribus et concubinis in Dei Israelis contumeliam ex illis hiberet; laudando simul Deos suos patrios prae Deo viuentem. Furor iste cum prope ad insaniam accessisset, ex improviso manus scribens in pariete apparuit. Hanc conspiciens rex, maxima consternatione percussus, ingenti clamore sublato, Magos, Chaldaeos, aruspices, arcessi iussit. Cum vero scripturam hanc nullus eorum nec legere nec interpretari possit: Daniel suasu auiae regis aduocatus, eam non modo legit, sed etiam significatum eius ostendit; tempus nimirum adesse, quo regnum ei detraheretur, vt in Medos et Persas transferretur. Cui praefagio mox etiam euentus respondit: eadem enim nocte, vrbe a Cyro, Persarum rege, astu expugnata, Bellazer a militibus irruentibus interfectus est, et Darius Medus, qui in societate Cyri erat, regnum occupauit, Dan. V.
- Darius Medus*, alias *Cyaxares II.* dictus, Cyri avunculus, qui cum eo in expugnanda vrbe societatem fecerat, regni Babylonicum gubernacula anno 62 aetatis suae, consentiente Cyro, suscepit, Dan. V, 30. 31. IX, 1. eaque tres annos tenuit. Sub hoc tanta fuit Danielis auctoritas, vt rex ei sum-

summam rerum tradere vellet; quod autem ei tantam inuidiam apud ceteros Satrapas peperit, ut non prius quiescerent, quam ipse in foueam leonum, inuito tamen rege, proiectus esset. Vbi tamen, per angelum Dei a morsu leonum seruatus, postero die, iussu regis, vivus extractus; delatores autem cum vxoribus et liberis in eandem coniecti et a leonibus lacerati sunt. Quo facto, rex Deum Danielis, ut vnicum, verum et viuentem, laudibus celebrauit, omnibusque gentibus, imperio ipsius subiectis, publico edicto huius Dei cultum commendauit, Dan. VI.

Cyrus, in S. Scriptura *Cores* dictus *Esra* I, 1. 3655 qui hucusque, post expugnationem vrbis Babylonis, in Syria occupanda versatus erat, post mortem Darii regimen ipse suscepit, regnumque Babylonicum hoc modo cum Mediae et Persiae regno coniunxit. Vix imperium assumerat, cum ei a Daniele, qui apud eum quoque summum gradum tenebat, res Iudaeorum, apposito Iesaeae vaticinio, Iel. XLIV, 28. c. XLV, 1. commendarentur; quibus rex permotus, veniam Iudaeis dedit, in patriam suam remigrandi et templum restaurandi. Iussit etiam, ut iis vasa templi, a Nebucadnezare deportata, restituerentur. Quo facto, duce Serubabele et pontifice Iesua, 42360 homines in Iudaeam remigrarunt, plerisque tamen in terris Babyloniae, ob possessiones ibi acquisitas, remanentibus, *Esra* II. Factum hoc est, cum accurate 70 anni captiuitatis, a Ieremia c. XXV, 11. praedicti, completi essent.

Prima Iudaeorum cura post reditum erat, ut cultum Dei restituerent. Condito igitur altari in ruderibus templi, prima holocausta primo die mensis septimi obtulerunt, et simul eodem mense festum tabernaculorum ad praescriptum Mosis celebrarunt.

Anni

3656 Anni sequentis mense secundo templi fundamenta, auctoribus Serubabele et Iesua pontifice, magna cum cerimonia iacta sunt. Huius autem operis cum Samaritani peterent societatem, et Iudaei ob religionis diuersitatem id recusarent, magna eis ab his impedimenta obiecta sunt, quo minus incepta prosequi potuerint, Esra IV.

3661 *Cambyfes*, Cyri filius, ab Esra *Ahasuerus* dictus, Esra IV, 6. ob expeditionem, quam in Aegyptum fecit, celebris est, ubi immani crudelitate saeuit, totumque regnum, rege Psammenito interfecto, sibi subiecit. Fratrem suum Smerdem, quem ad regnum aspirare suspicabatur, per insidias interfecit. Ipse tandem, equum conscendens, ense vagina elapso sauciatus, paucis diebus post ex vulnere mortuus est, postquam annos septem et quinque menses regnauerat.

3668 *Smerdes*, ab Esra *Arthasastha* nominatus, Esr. IV, 7. sub simulato nomine Smerdis occisi regnum usurpauit; detectus autem a septem principibus coniuratis, post 7 menses interfectus est. Eius iussu, Samaritanorum artibus, aedificatio templi Iudaeis interdicta est, Esra IV, 7—24.

3669 *Darius Hystaspis* vnus ex septem coniuratis fuit, qui Smerdem occiderant, et hinnitu equi sui ad regnum peruenit. Regno eius ineunte, Iudaei, dininitus per prophetas Haggai et Zachariam admoniti, templum aedificare inchoarunt; et cum Satrapae vicinarum regionum eos propterea compellarent, illi ad edictum Cyri, hac de re editum, prouocarunt. His ad regem nunciatis, et edicto hoc in secretis scriniis inuento; rex Satrapis suis mandauit, vt aedificationem templi non modo non inhiherent, sed et ipsi potius adiuuarent, et ex aulario regis sumtus ad aedificium et sacrificia suppedita-

ditarent. Quo facto, anno 2do regni Darii, tan- 3670
tis viribus Iudaei opus aggressi sunt, vt intra 4
annos, id est anno 6to Darii, die 3^{tio} mensis Adar, 3674
templi aedificium consummatum inauguraretur,
et postero die 14 mensis Nisan Pascha magna lae-
titia celebraretur, Esr. V, VI. Factum hoc est an-
no Per. Iobel. 3674, 70 annos post excidium prio-
ris templi, et 7 X 70 = 490 post consummatio-
nem eiusdem. Sequens annus 3675 erat 19us an- 3675
nus Iobeleus et 133us sabbathicus, annus nempe ann. Iobel.
magnus remissionis, quo a seruitute liberati, ad 19,
quietam terrae possessionem redierant. Sic enim,
cum ipso hoc anno, anni deuastationis praedesti-
nati et sabbathum magnum punitivum claudun-
tur, 2 Chron. XXXVI, 21. Zach. I, 1. VII, 5.
Ex quo intelligi potest, quam accurate omnia cum 3673 Epochæ
Iobelea et Sabbathica supputatione conueniant. consul. Rom.

Eodem anno 6to Darius Babylonem, quae con- 3674
tra eum rebeliauerat, astu Zopyri occupauit, et
muris ad dimidium dirutis, ac portis aeneis orba-
tis, eam ita vastauit, vt haec munitissima et splen-
didissima vrbs temporibus posteris in vastam soli-
tudinem conuersa sit, secundum praedictiones
prophetarum, Ierem. L, 51. XXV, 12. Ies. XLVII. 3684 primus
Regnavit Darius secundum Marmora Arundeliana 3689 tribuni
annos 28; qui etiam optime conueniunt cum Romae creati
Chronologia biblica et Iobelea.

Xerxes, Darii filius, qui in libro Esther Ahas- 3697
verus nominatur, regnavit 21 annos. Hic maxi-
mus et potentissimus, sed etiam in expeditionibus
infelicissimus regum Persarum fuit. Anno ter- 3699
tio imperii sui conuocauit omnes regni sui proce-
res, ac eo quidem sine dubio consilio, vt cum iis
de expeditione, quam aduersus Graecos suscipere
volebat, deliberaret, suamque simul magnificen-
tiam

tiam ostenderet. His proceribus epulum splendidissimum per 180 dies dedit, quo uxorem suam Vasthi, ob eius insolentiam repudiavit. Anno 3701
3703 pugna
Salamina. quinto, qui erat decimus post pugnam Marathoni-
niam, suscepit expeditionem aduersus Graecos cum copiis fere innumeris; a Graecis tamen et mari et terra caesus, et fugatus, septimo anno, pugna apud Salamina facta, in Asiam reuersus, omnia templa Deorum, Beli amplissimo templo non excepto, euertit: quo facto prophetiae impletae sunt, Ies. LI, 9. Ierem. LI, 44 47. 52. L, 2. Post reditum anno eodem septimo Estheram in thalamum suum excepit, quae postea, anno eius imperii 12, intercessione sua gentem suam a consiliis Hamani perditis, et ab interneccione vindicavit. In cuius liberationis memoriam Iudaei diem 3708
14 mensis Adar, quo haec liberatio facta est, festum, quod Purim vocant, quotannis ad nostra usque tempora celebrant, Esther IX. Tandem Xerxes ab Artabano, praefecto praetorio, obtruncatus est.

IESAIAE VATICINIA.

ABBATE VATICANA

LIBRI VATICINIORVM

IESAIAE INSCRIPTIO.

(C. I, v. 1.)

Vtrum haec inscriptio ad totum vaticiniorum Iesae corpus, an ad primum tantummodo vaticinium pertineat, dubitatur. Qui priorem sententiam defendunt, hoc praecipue nituntur argumento, quod 2 Chron. XXXII, 32. vaticinia Iesae sub illo, quem nunc legimus, titulo excitentur. Locus ille vulgo vertitur ita: *reliquae autem res gestae Iehiskiae, benignaeque eius factae, scriptae sunt in vaticinio Iesae* (בחזון ישעיהו), *filii Amoz, prophetae, et in libro, historiam regum Iudae et Israelis enarrante.* At enimvero in hoc loco verba potius ita sunt struenda: *הנם כחברים על ספר מלכי יהודה וישראל*; nam על conungi solet cum ו, ut 2 Chron. XXVIII, 26. בחזון autem tunc vertendum erit, *cum vaticinio*, scilicet quod ad legationem Babylonicam pertinebat. Priori illi versioni obstat etiam hoc, quod in contextu non legitur *על*, sed simpliciter *על*. Hinc locus ille erit vertendus: *reliquae res gestae Iehiskiae, benignaeque eius factae, cum vaticinio Iesae, scriptae sunt in libro cet.* Itaque ex hoc loco non potest probari, hunc versum primum esse genuinam totius libri Iesaii inscriptionem. Videntur potius verba *על אשר חזה על אמוץ אשר חזה* olim inscriptionem primi tantummodo vaticinii constituisse: perinde ac oraculo sequenti, Capite secundo, similis inscriptio praeposita est; conferri etiam Cap. XIII, 1. potest. Quum autem post Iesae mortem, omnia eius va-

ticinia in vnum corpus colligerentur; ii qui hoc negotio fungebantur, oraculum hocce, graue illud, et generalioris argumenti, in fronte libri posuerunt cum titulo praescripto, qui, licet huic soli vaticinio adscriptus, visus tamen ipsis est commode transferri posse in titulum generalem totius libri, adiectis in vicem complementi verbis: בימי עזיהו ירחם אהו יחזקיהו מלכי יהודה — *visum*, hinc, *oraculum, vaticinium, carmen fatidicum*. Proprie ita videtur vocata esse prophetia, in qua visum nocturnum, aut κατ' ἑξασιν prophetae obiectum narratur, vnde translatum ad quaslibet prophetias significandas. Inde etiam in dialecto Arabica

حزبي significat *ariolatus est, occulta indicauit*. על h. l. non est vertendum, *contra*, vt nonnulli fecerunt; significat potius hic obiectum vaticinii, vt Graecorum ὑπερ, et Latinarum *super, de*, conf. Zach. XII, 1.

CARMEN PRIMVM.

(CAP. I, vs. 1. vsque ad fin.)

A r g u m e n t u m.

*M*onendum est ante omnia, hoc caput non tam esse oraculum, seu vaticinium, quod ita dicitur, non enim in eo praedicuntur res futurae; quam potius descriptionem poeticam deplorandi populi Israelitici status, intermixtis querelis, obrogationibus, promissionibus, et minis generalioribus. Deprecatur poeta primum, miserum uniuersi populi et reipublicae statum (vs. 1—10). Deinde singillarim enumerat vitia procerum et sacerdotum, externum religionis cultum satis diligenter quidem obseruantium, sed prauis moribus corruptorum, omnesque iusti ac aequi leges negligentium (vs. 10—15). Adhortatur eos, ut mores emendent (vs. 16. 17.). Quod si facerent, Iehouam pristina obliuioni traditurum, eosque felices redditurum esse, promittit; sin minus, misere eos perditum iri, iis minatur (vs. 18, 19, 20.). Tum, ut his monitis eo maiorem adderet grauitatem, malum hunc atque infelicem reipublicae statum deplorat, eumque cum pristino bono atque felici comparat (vs. 21, 22, 23.). Sperat tamen meliora, et pollicetur tempora, quibus, extincta mala ista progenie, pietas et iustitia, et cum iis pax et quies reipublicae rediturae essent (24. vs. vsque ad finem).

Tale mihi videtur huius carminis argumentum, talis in eo cogitationum nexus. Quo assumpto, nullam causam video,

cur cum Koppio et Cubio in hoc capite tres, a se innicem diversas, et vario tempore editas, orationes comprehendj existimemus. Omnia arctissime cohaerent. Acque ~~non~~^{de} placet Vogelii sententia, mediam huius capituli partem, a vs. 10. usque ad 20. esse epitomen nouae, a prima diuersae, orationis.

Plerique veterum interpretum, cum viderent, hoc carmen in fronte libri positum esse, existimarunt, id vere primum esse omnium, quae edidit Iesaias, ac proinde referendum esse ad Vsaie tempora, quibus noster muneris prophetici auspicia fecit. Sed multa in hoc carmine occurrunt, quae Vsaie temporibus repugnant. Ut alia mittam: florenti reipublicae Iudaeicae statui sub Vsa nullo modo conuenit, quod vs. 7. 8. in descriptione praesentis temporis de illius calamitatibus legitur. Haerent ibi interpretes, qui illi sententiae adstipulantur; sed cum nihil aliud iis supersit, quo se exsoluant hac difficultate, versus illos dicunt non esse accipiendos de praesente rerum statu, sed de futuro, proxime instante. Sed quam coacta sit haec interpretatio, sponte quisque intelligit. Quare verior multo et facilior eorum videtur sententia, qui carmen hoc vel sub Ahaso, vel sub Hiskia, editum esse statuunt. Quam posteriorem sententiam et ego, cum Vitringa, complector. Collapsa erant omnia sub Ahaso, populus vitis erat perditus et corruptus; nec fieri poterat, ut Hiskias, licet optime in Iehovam eiusque religionem affectus, hunc morbum sanaret, et inolitio huic malo, breui adeo tempore mederetur. Quamquam enim religionem suae restituerat puritati, extirpata idololatria; non tamen potuit mutare animum et affectus uniuersi populi, quem pessimis moribus corruptum videbat. Interea regnum Ephraimitarum, quorum iam ante pars magna in Assyriam captiua ducta erat, a Salmanassare penitus est subuersum, populo in eandem terram translato, quod accidit circa sextum Hiskiae annum; 2 Reg. XVIII, 10. Huc videtur poeta spectasse in descriptione illa miseri afflictique populi Iudaici

Laici status. Itaque satis verisimilis est Vitrinae sententia, hoc carmen editum esse circa illud ipsum tempus, quo calamitatis istius recens erat memoria, id vero est, vel ipso illo anno sexto Hiskiae, quo regnum Ephraimitarum penitus euersum est, vel proxime post hoc tempus. Quo assumpto, apparet etiam, cur idololatria inter vitia illius temporis non recenseatur, contra cultus rituum Mosaicorum satis diligenter obseruatus fuerit, ut colligere licet ex vsf. 12, 13, 14, 15; et res publica Iudaica sola describatur superfles, reliqua terra Cananaea quaquaversum vastata et desolata (vsf. 7. 8.). Nec obstat huic sententiae, ea admissa, ordinem temporis non obseruari; tunc hoc carmen in medium potius, quam ad initium libri Iesaiani ponendum fuisse. Constat enim, ordinem chronologicum in colligendis vatum Hebraeorum carminibus saepe esse neglectum, cuius rei exempla manifesta extant Ierem. XXI, 1. XXV, 1. XXXIV, 1. XXXV, 1. quorum capitum inscriptiones inter se confer.

Elocutio carminis magnifica, grauis et copiosa est. Excellit maxime in iusta imaginum dispositione, facilique rerum ordine, ut orationi, vitia populi corrupti arguenti, conuenit.

2. שמעו-דבר) Magnificum et graue exordium! Excitatur omnis natura, ut audiat Iehouam, de populi sui ingratitudine conquesturum. Haud insolita apud vates Hebraeos apostrophe, qua, indignatione contra ingratum populum Iehouae commoti, coelum et terras obtestantur, totique rerum naturae silentium indicunt; apud montes causam orant, et colles vocant, ut vocem ipsorum audiant; conf. Ezech. VI. 3. XXXVI, 1. Ier. II, 12. Micha VI, 1. 2. Ps. L, 3. 4. Qua in re imitari videntur Mosen, qui praeclarum illud

carmen suum, Deut. XXXII. eodem graui exordio incipit. כי יהיה דבר, quae mox proferam, non sunt mea, sed *Iehovae*, quo loquente vniuersam naturam attentam esse, par est. דבר hic vertendum est in praesenti, quod neminem offendet, qui cogitet, tempora Hebraeorum, sicut omnium Orientalium, esse Aorista. Vnde ego haud perspicio, cur Lowthus legi velit לָבַר (בְּלִים־בֵּר) Verbum, quod in genere notat *extollere*, vbi de liberis est sermo, et iungitur verbo גָּדַל, notat *educere in proceritatem*, vt infra c. XXIII, 4. Ezech. XXXI, 4. Quod Vitringa obseruat, Iesaiam hic ante oculos habuisse Moysen Deut. XXXII, 6. ita vt prophetae גָּדַל exprimat Moysi עָשָׂךְ, *fecit, formauit te in populum*, et prophetae רָמַם positum sit pro Moysi יִכְרַכֶּךָ *stabiliuit, confirmauit te*; id subtile nimis videtur. Pro גָּדַלְתִּי Alexandrini ponunt גִּנַּמְתִּי, *genui*; nec tamen inde certe potest colligi, eos legisse יִלְדֵּתִי, vt suspicatur Lowthus, quem sequitur Kraegelius, qui adeo hanc lectionem, ne certam quidem, praefert vulgari, a reliquis veteribus omnibus, omnibusque hucusque collatis codicibus, expressae. Conf. caeterum loca parallela, infra cap. XLIX, 21. LI, 18. וְהָם פָּשְׁעוּ בִּי, *illi tamen a me defecerunt*, idolorum cultum sequendo, is enim semper verbo פָּשַׁע, vbi de deo sermo est, indicatur, vt testantur loci innumeri, e. c. Ierem. II, 8. coll. cum vl. 10, 11. III, 13. cet. Innuit vates vltima sub Ahaso tempora, quibus sacra publica praene erant neglecta, et intermissa, templum profanatum, et non solum potior populi pars, verum etiam sacerdotes et Leuitae plures idola coluerunt, conf. 2 Chron. XXVIII, 19. XXIX, 1. 2. ff. XXXI, 1. 2.

3. (יָדַע־הַחֲבוֹנִן) Bruta stupidissima possessorem suum agnoscunt, a quo aluntur; sed populus meus, tantis beneficiis a me affectus, me deserit, et deos alienos sequitur. יָדַע hic est יָדָע, *agnoscere*, vt Ies. XLI, 20. Hof. II, 10. XI, 3. *Bos et asinus ad maiorem Israelitarum inuidiam ponun-*

nuntur, quod vera indoles brutina in nullis fere animalibus clarius, quam in his agnoscitur. Quasi dicat; quam turpe hominibus, bestiarum omnium stupidissimis vinci sensu et intelligentia! Vide similem imaginem Ier. VIII, 7. et cf. Hof. XI, 4. אֲרֵץ אֲרֵץ non est *area*, vt post GYSSSETIVM probare studuit SCHULTENSIVS in *Animaduersff. Philologg.* ad Iob. cap. XXXIX. vs. 9. et ad Genes. XL, 11. quae sententia tamen postea eisdem ipsi displicuit, ad Proverb. XIV, 4. et refutata etiam est a SCHWARZIO in *Miscellann. Theologg. et Philologg.* p. 324. et a MICHAELE in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. I. pag.

10. 11.: sed praesep, ab Arab. أَشْش, colligere, congregare, ita dictum, vt Michaelis vult, l. c., quod praesep communis boum conuictus, ad quem congregantur. Sed ego cum CASTELLO in *Heptagl.* et cum CLODIO in *Lex. Hebr. Se-*

lecto, contulerim Arab. أَشْش, potu et ingurgitatione lactis intumuit. Videtur quidem huic deriuationi obstare diuer-

fitas litterarum ו et ש. Sed quum ceterae significationes verborum Arabicorum أَشْش et أَشْش inter se conueniant; haud dubito, duo haec verba inter se permutari,

quemadmodum سَجَا et تَجَا, quiescere; سَدَا et سَدَا

rore madefacta erat terra, maduit; سَعَب et سَعَب, fluens.

Nonnulli interpretes hic supplent אָרֶץ, *me*, coll. Ierem. IV, 22. quod Lowthus et Kraegelius textu excisum, eique inferendum putant. Excitant pro hac lectione Alexandrinos (Ἰσραὴλ δὲ ΜΕ οὐκ ἔγινε) et Vulgatum (*Israel autem ME non cognouit*). Sed verisimilius est, hos interpretes illud: *me*, ex ingenio suppluisse, dictionem ellipticam existimantes. Multa alia monuit KOCHERVS in *Vindiciis* p. 10. 11. Grauius quoque sententia pungit, omisso אָרֶץ, vt apte obseruat Doederlein. Melius אֶרֶץ אֶרֶץ repetitur בערר וקנה. Verum ne opus quidem est, quidquam supplere, modo obserues, verbum עָרַע absolute vsurpatum, signifi-

contius simul et elegantius esse, hoc modo; *Israel nihil novit, populus meus nihil intelligit*; sicut infra apud nostrum, LVI, 10. *אפר עירם כלם לא ידעו*, item, XLIV, 18. *Job. VIII, 9. et Ps. LXXXII, 5. לא ידעו ולא יבינו, nihil novērunt, nec quicquam intelligunt et aduertunt.* — Pro ישראל Kraegelius legendum censet וישראל, et pro עמי Doederlein, auctoritate multorum codicum et versionum veterum, ורעמי: vtrumque citra necessitatem, vt mihi quidem videtur. Asyndeta orationi poeticae melius conueniunt. Neutrum praeterea exprimit Chaldaeus, qui alias tamen particulas copulatiuas addere potius quam eas omittere solet.

4. Iam satis vos, improbos et scelestos, Iehoua, ob perfidiam et mentem vestram ingratham, castigauit. — זרע מרעים, non videtur interpretandum esse *malos, malorum posteros, malos, malis satos*, sed potius coetum hominum, maleficis constantem, absque respectu ad maiores; vt apud nostrum, infra, Cap. LXV, 23. *זרע ברוכי ידועה semen benedictorum. Iehouaz* est coetus, qui constat benedictis Iehovae. *בנים משחיתים filii corruptentes*, scil. *se ipsos* (vt suppleendum sit *לרם* conf. Iud. II, 12. 19.), vel, *viam suam* אצד דרכו, vt Genes. VI, 12. Zeph. III, 7. Indicatur, Israelitas a maiorum suorum religione moribusque puris et castis deflexisse. Lowthus mavult vertere *filios corruptos*, quasi pro מְשַׁחֲתִים positum esset Hophal מְשַׁחֲתִים, vt Proverb. XXV, 26. Excitat praeterea, vt hanc coniecturam quadam auctoritatis specie commendet, quinque codices Kennicottianos, in quibus Jod prius omissum est. Sed forma Biphil, מְשַׁחֲתִים, alias quoque defectiue scribitur, vid. Genes. XIX, 13. Ierem. XXII, 7. vt saepe fit in vocibus, in quibus geminum י occurrit. Verbum נאץ significat coll. Arab. *نأى*, *contempsit virum, quem ad negotia sua abire curauit*), *spreuit cum contumelia et subsannatione, reiecit cum contemptu*, conf. Ps. X, 3. Num. XIV, 11. Veteres quidem verbum נאץ plerumque reddunt, *ad iram pro-*

prouocauit (exempla vide apud MICHAELEM in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. V. p. 1581.), ita, vt, si auctoritatum numero standum, haec notio, in plura lexica recepta, facile vicerit. At, cum locis haud paucis, *contemnendi*, *spernendi* significationem prope polcentibus, e. c. Proverb. I, 30. V, 12 XV, 5. Ies. LII, 5. etc., ista significatio parum apta sit, solaque interpretum auctoritate aut coniectura nitatur, plane ea est alacanda. 10. WILH. SCHROEDERVS in *Commentario in Psalm. X.* vl. 3. p. 74. nostrum נָאץ confert cum Arab. ناص, quod vsurpari solet de animalibus sylvestribus, membra ad fugiendum agitantibus; vnde locum nostrum reddit: dereliquerunt Iehquam, ferociter renitentes se extraxerunt ad defugiendum Sanctum Israelis, cesserunt retrorsum. Quam contumaciter renitendi significationem vir ille doctissimus transfert quoque ad Num. XIV, 11. Deut. XXXI, 20. קדוש ישראל, *sanctus*, i. e. Venerandus, Deus, Israelis. קדש est synonymum כבוד, *maiestatis*, hinc קדש, *venerandus*, *augustus*, a vate nostro saepe poni solet pro visitato אל vid. e. c. Cap. XII, 6. — כורר אחר, *fastidio recesserunt retrorsum*. Nam כורר non est אור, *separauit*, sed Niph. אור, quod est conferendum cum Arab. نال, *fastidiuit*, *abhorruit*. Vid. MICHAELIS *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. II p. 604. — Verba עובר, נאצר, כורר, a Syro et Alexandrinis cum Arabe in Polyglottis, in secunda pluralis persona vertuntur. Nec tamen inde collegerim, illos interpretes aliter legisse ac in nostris codicibus scriptum extat. — Ceterum obserua in membro posteriori gradationem poeticam: עובר, *reliquerunt* — נאצר, *spreuerunt* — כורר, *fastidiuerunt*.

5. Cur vero nouas poenas vobis contrahitis, et defectiones defectionibus cumulatis? — (על-מה-סרה) Nonnulli interpretes duplicem in hoc membrum inferunt interrogationem, hoc modo: *amplius percutimini? additis recessionem?*

nem? Mihi tamen orationis seriei videtur aptius, verba posteriora cum bene multis interpretibus sine interrogatione vertere: *tamen peccare pergitis.* על-כמה multi vertunt: *cur?* verum ego cum Vulgato mallem *super quo?* super quonam loco? vt Job. XXXVIII, 6. 2 Chron. XXXII, 10. Ita et Doederlein, *quis in vobis castigationi locus superest?* id quod melius conuenit cum iis, quae sequuntur, *a planta pedis usque ad caput nihil est sani.* Eandem imaginem habet Ovidius Pont. II, 742. *Vix habet in vobis iam noua plaga locum.* Lowthus pro חכר legens חכר, vertit: *quemnam locum amplius percutere velitis?* quasi propheta alloquatur personas, quibus Iehoua ad castigandos Israelitas utebatur. סרה plerumque redditur, *refrAGRATIO, contumacia*, a סרר, quod verbum Deut. XXI, 18. 20. ex filo orationis et auctoritate veterum interpretum de *filio refractario* intelligitur. Sed MICHAELIS in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. V. p. 18. 12.

confert Arab. ⁵شقي, *malus, maleficus fuit*, vnde ⁵شقي, *malum, malefium*, quem significarum veteres quoque hic exprefferunt; Alexandrini enim posuerunt ⁵شقي, *Vulgatus praeuauaricationem*, Chaldaeus מוסי, *peccare.*

5. med. et 6. Iam fere oppressi estis calamitatibus et infortuniis! Comparatur respublica Israelitica cum homine pessime affecto, et ex plagis et vulneribus, illi inflatis, grauissime laborante. — Ceterum in hac comparatione non sunt singulae voces vrgendae, quasi seorsim singulare aliquid significant. (כל ראש לחי) *Totum caput in aegritudine*, i. e. aegrotum. Littera ל enim saepe significat statum rei, vt Ierem. II, 30. Hof. IV, 14. Habac. I, 11. דרי

¹¹languidus, a דרה, Arab. ¹¹دري, *aegrotauit, intus corruptus, languidus fuit.* מהם alias *integrum*, hic, *sanum*, vt Psalm. XXXVIII, 4. 8. מצע a Kimchio et Abarbenelo recte videtur exponi: *היא המכה המוציא דם, plaga, unde effluit sanguis*

guis, vulnus. חבורה non potest esse *cicatrix* (conf. enim Genes. IV, 23. Exod. XXI, 25.); sed significat *tumorem*, ex verberibus ortum, Graecis *μολωψ*, Latinis *vibex*. Propria huius vocis significatio est, *nota alicui rei impressa*,
 50
 coll. Arab. *طرح*, *atramentum, color, lineamenta*; et

511
طرح, *virgatio, cum quid notis et striis longioribus insignitur*, hinc, *vestis striata, in primis cinerei coloris*. Vnde apte haec vox *vibicis* notionem accipere potuit. Conf. SCHVLTENSIVM ad *Harir. Confess.* V. p. 156. 157. Concinit Kimchii huius vocis interpretatio, a Vitringa allata: *המכה אשר לא הוציא דם שהדם והליהה צרורים בה*, *plaga, e qua sanguis non effluit, quippe sanguis et tumor collectus sub cute tenentur*. מכה טריה est *vulnus recens, sanguine manans*.

Arabice: *طرح* et *طرحي* et *طرح* Eliph hamzato, *humidus, recens fuit*. זור לא דור non sunt expressa, quod statim ab initio fieri necesse est, vt ex vulnere exeat sanguis. Verbum זור, quod hic occurrit, bene est distinguendum a זור, *fastidire*, quod supra vl. 4. legimus, et in lingua arabica cum *ز* scribitur; nostrum vero זור est arabicum *طرح*, *comprimere*, et Syrorum *ز*, *manu vel pugillo aliquid capere*.

Quam vtriusque radices diuersitatem primus, quantum scio, docuit MICHAELIS in *Supplement. ad Lex. Hebr.* P. II. p. 605. Idem, quod hic habemus, זור, legitur etiam Iud. VI, 38. Job. XXXIX, 15. — חבש, quod proprie in vniuersum notat, *ligare, obligare*, deinde praecipue dicitur de *obligatione*, siue *fasciis et emplastris vulnerum*, vt Pf. CXLVII, 3. Ezech. XXXIV, 4. 16. Iob. V, 18 לא רככה בשמן, *non delinita est oleo, plaga recens, sanguine manans*, מכה טריה, ad haec enim verba referendum est רככה, sicuti זור et חבש ad פצע et חבורה. Vulneribus ad deliniendum instillabatur oleum; vid.

vid. Luc. X, 34. GALENVS de compos. Medic. per partes Corp. II. de vulnere capitis: 'Εφ' αὖ δε τραυμάτων, ἢ δια μικροτήτα, ἢ ἄλλως ἐκ ἐνέσι ῥαφίαις χερσὶν, τελευατίον μετ' ὀξυελαιῶν ἐπιτίθει, ἢ ἀπογγεν κενοῦ ἐν ὀξυελαιῶν δευτέρῳ ἐπιτίθεις. PLINIVS Hist. Natur. XXXI, 47. In vulnere curatione et succidæ lanæ vicem implent, nunc ex vino et oleo, nunc ex eadem (posca) COLV-MELLA VII, 5. 18. Fracta pecudum non aliter quam hominum crura sanantur, inuoluta lanis oleo atque vino infuccatis et mox circumdatis ferulis conligata. Schabbar, f. 134. I. Verus habet traditio; non licet in hominis aegroti gratiam vinum et oleum die sabbari inter se commiscere. Conf. etiam de olei in vulneribus sanandis vsu ADRIAN. COQVIAN. in Philolog. Sacra p. 144. et HIPPOCRATEM de vlceribus. §. IV. Ceterum vulnera hic indicantur, reipublicæ Iudaicæ sub Ahaso inflicta, remediis, quæ illis sanandis faciunt, nondum allatis. Propheta enim querelæ et dolori suo indulgens, in illorum temporum miseras calamitatesque oculos ita defigit, vt tantisper veluti præsentium obliuiscatur. Erantque in initiis Hiskiaë hæc mala recentia et manifesta. Conf. not. ad vs. seq.

7. Terra vestra vastata et deserta iacet! Quod vates in antecedentibus per imagines expressit, id nunc propriis dicit verbis. ארץ hic generalius est, comprehendens ערים, urbes et agros fructiferos arbigerosque, quæ h. l. est significatio vocis אדמה, vt passim alias; sic infra Cap. XXX, 23. אדמה bis vertendum est, agros. Kimchius quoque hanc vocem interpretatur שדות הוריקה ואלנוחיהם agros satiorum eorumque arbores. Hic autem agri ponuntur pro ipsorum proueniens, qui ab hostibus barbaris consumti dicuntur. (ושממה כמחפכת דרים) Et desolatio est vt subuersio hostium, omnia veluti a barbaris sunt euerfa. Alii quidem interpretes vt Aben-Esra, Abendana, Michaelis, Lowthus, Cubius, Kraegelius, quibus hoc membrum nimis tautologicum cum præcedente videtur, vertunt, veluti subuersio, l. sub-

subuersa veluti diluuium, als von einem Wolkenbruch, vt MICHAELIS reddit in *Supplementi. ad Lexx. Hebr.* P. II. p. 650. „Sub Palaestinae enim climate“ — idem ille addit, — „coelitus emissa diluuium grauiora esse solent, quam nostro, „non solum ob maiorem aquae effusae molem, sed et, „quod, cum nostri montes accliuēs sint, ibi acutiore angulo in altum surgant, diluuiumque modicam, qua teguntur, humum, abripiens, nuda saxa et sterilia relinquit.“ — Qui hanc sententiam sequuntur, iis זרים est nomen substantivum (ad formam זָרִים, vt e. c. זָרִים prae-dictio Dan. IX, 24.) ad radicem זָרַם, *effudit*, referendum, nec pro זָרִים legere זָרִים cum Lowtho et Kraegelio, necesse habent. SCHULTENSIVS in notis ad *Excerpta ex Amadoddino Ispahanense* p. 12. (vitae Saladini a Bohaddino conscriptae, adiecta), nostrum זָרִים refert ad Arab. زارم, quod de aquis aestuantibus et efferuescentibus, et hinc de torrentibus vsurpatur, vertitque, *vastitas vt subuersione rapidi et feruidi torrentis*. Ita quoque CLODIUS in *Lex. Hebr. Sel.*

p. 177. Similiter Saad ias كَيْفَ السَّيُولِ veluti rapido torrentis cursu. Doederlein: *omnia veluti tempestate sunt euerſa*. Sed haec parallelismo membrorum non satis apta videntur. Sensus potius est, subuersionem esse eiusmodi, qualem quis exspectet ab hostibus peregrinis, alienigenis, barbaris, nullo cognationis vinculo nobiscum coniunctis, vt Alexandrini, και η̅γε̅μ̅α̅τοι̅ κα̅τ̅ε̅ξ̅α̅μ̅μ̅ε̅ν̅η̅ ὑ̅πο̅ λα̅ων̅ ἁ̅λλ̅ο̅τ̅ρ̅ε̅ων̅. Itaque זָרִים apud Hebraeos eodem sensu sumitur, quo Lacedaemonii voce ξένος, peregrinus, utebantur, pro hostibus alienigenis, barbaris, vid. HERODOT. L. IX. p. 608. Quae hostis barbari significatione nostrum זָרִ quoque occurrit infra XXV, 2. Ierem. XXX, 8. Vt vero harum querelarum vis eo magis sentiatur, conferri debent, quae narrantur 2 Chron. XXVIII, 5—8 seqq. Quo ex loco intelligimus, Aha-

Ahaso regnante in Iudæa, non Israelitas modo, Rege Peca-cho, sed et Syros ab aquilone, Idumæos ab austro, Philistæos ab occidente, Iudæam inuasisse; terram spoliassse et vastasse, vrbes occupasse, multaque hominum millia abduxisse bello capta, et cladem in Iudæam intulisse grauissimam. Accesserunt postea Assyrii, quos Ahatus in auxilium vocauerat, qui vero ipsi eundem afflixerunt pariter et spoliarunt. Quam autem tenues adhuc et effiæte fuerint res Hiskiae, etiam longo satis post tempore, colligi potest ex Assyriorum legatorum oratione, 2 Reg. XVIII, 23. coll. 2 Chron. XXIX, 8.

8. Haud multum aberat, vt Hierosolyma adeo ab hostibus essent euerfa. — (וְיִהְיֶה כְצֹרָה) Hierosolymorum vrbs, oppidis agrisque extra eam vastatis incensisque, similis facta est tuguriis aut casis, quae in vineis aut hortis in vsum excubitorum extructae sunt, nullis aliis aedibus iunctae. Hieronymus tamen, et cum eo multi veteres interpretes, verbis illis hunc sensum inesse existimat: „Sicuti tuguria vinearum aut hortorum post vindemiam et ablectos terrae fructus relinqui solent a custodibus, ita Hierosolymam reliquit Ichona.“ *filia Zion*, i. e. Hierosolyma, a regia sede sic dicta, 2 Sam. V, 7. Hariolantur, qui *בה ציון* vertunt *filiam Zionis*. Zion ipsa, vtpote vrbs, terrae filia dicitur ex antiquo loquendi more. (כַּסְכָּה בְכֶרֶם) *Sicut tugurium in vinea*. סַכָּה hic propriam suam significationem habet, *tugurium ex ramis frondibusque arborum factum*, conf. Levit. XXIII, 40—42. vbi de tuguriis festi tabernaculorum ponitur, nec non Ion. IV, 5. de virente ricini tugurio. Hic vsurpatur de custodis vineae tugurio, vt Job. XXVII, 18. quod ex ramis arborum construi, docet SHAW pag. 124. *Itinerarii vers. germ.* Ita et veteres Alexandrini: *וּמְגָרָם* Vulgatus: *umbraculum*; Syrus. *صُغْرَان*; Saadias: *عريش*, idem. מְלוּכָה est *tugurium* in quo custos noctem agit, qualia et nostris in hortis, ma-

maturescentibus fructibus, habemus. Alexandrini et Theodotion *οπαροφυλακίον* reddunt, quod Hesychius interpretatur *σκήνην ἢ καλυβὴν τῶν φυλασσουσιν τὰς ὀπαρὰς*. Iuxta Hieronymum quoque in Epist. ad Sunn. et Fretell. *ὀπαροφυλακίον* est *specula, quam custodes satorum et pomorum habere consue-*

runt Szadias: *مِرْطَافَة*, *specula custodis vineae*. במקשה) *in cucumerario*, horto cucumeribus confito; ita vocabulum מקשה, in hac significatione hoc tantummodo loco obvium, omnes veteres vertunt. Littera eius ultima, ה, h. l. cum s permutata est. Nam Num. XI, 5. scribitur קשאים. Cucumeres vero in deliciis Orientis esse, non solum ex hoc loco citato discimus, verum etiam ex testimoniis peregrinatorum recentioribus. ARVIOSIUS quidem in *Relationibus suis* passim Aegypti et Syriae cucumeres ob saporis praestantiam laudat, aliisque longe praeferendos esse, confirmat. Hinc mirum non est, hortos in Palaestina integros hoc fructu esse confitos. Conf. HASSELQVISTI *Itinerar.* p. 530. *vers. germ.* כעור נצורה) De significatione vocis נצורה dissentiunt interpretes. Alexandrini vertunt, *πολιορκασμένη*, *obsessa*, sic et Syrus et Chaldaeus; quos inter recentiores sequitur DATHIVS cum Vitringa, qui sensum bene exponit sic: Hierosolyma hic comparatur cum vrbe obsessa, quod circa eam omnia vastata desolataque erant, plane vt hostes, qui obsessionem vrbis meditantur, proxima omnia, ne impedimento iis sint, diruere solent et nudare. — DOEDERLEIN, quem sequitur HEZELIUS, vertit *munita*, etiam a נצר, quasi *clausa* munitione, vt 2 Chron. VIII, 5. Iesai XXXVII, 25. MICHAELIS, WALTHERVS, KOPPIVS, CVBIVS, alii: *servata* (אצר *servauit, custodiuit*) ex reliquarum vrbium excidio.

9. Iehouae tantummodo debemus clementiae, quod Sodomae et Gomorrhae fata non experti sumus. — (לולי־כמעט) Nisi dominus e nostris exiguum numerum conseruasset, nempe huiusmodi hominum, qui veri Dei li-

beri appellari mereantur, quorum causa adhuc parcit nobis, ut olim propter Abrahamum eiusque preces, urbibus illis, sceleribus inquinatis, pepercit. יְהוָה צְבָאוֹת *Iehoua exercituum*, scil. dominus, אֱלֹהֵי, seu אֲדֹנָי. Talis enim vox subintelligenda est; cum יְהוָה, nomen proprium, secundum canones grammaticos, cum alio nomine construi nequeat. Hi exercitus vero sunt *astra* (צָבָא הַשָּׁמַיִם, Deut. IV, 19. 1 Reg. XXII, 19.) quae saepius ut Dei ministri sistuntur, conf. Ps. CIII, 21. LXVIII, 12. שְׂרִיר. Propria huius vocis significatio videtur esse, *semen superstes*, quod ad stationem superest; unde in uniuersum *reliquiarum* significationem videtur accepisse. Hinc Alexandrini vocem illam verterunt σπερμα, quod vocabulum Syrus interpres Rom. IX, 29. reddit nostro זֶרַע, quo etiam h. l. vitur. Exstincta magna parte gentis, qui pauci supersunt, haberi possunt instar seminis ad propagationem gentis. Arabs in Polyglottis Alexandrinorum σπερμα h. l. reddit بَقَاةٌ, *reliquias*. KOPPIVS vertit: *quod euasit* (das Entronnene); conferens Arab. شَرِيت, *effugit*. Sic et Saadias, شَرِيت ponens. כִּמְעַט Propr. *tanquam parum*. At littera כ hic non indicat similitudinem aliquam, sed veritatem eius rei, de qua est sermo, ut Deut. IX, 10. Nehem. VII, 2. Vide GLASSII *Philol. Sacr.* p. 434. ed. DATH. Hinc vertendum est: *reliquiae vere parvae*. Verum, si accentum Masorethicum non respicias, כִּמְעַט potest etiam referri ad membrum posterius, hoc sensu: *fere tanquam* (qua significatione כִּמְעַט occurrit Prov. V. 14.) *Sodoma euasissimus etc.*

10. Sequitur nunc secunda carminis pars, vid. argumentum. — (שְׂמֹרֵי עִטְרָה) *Proceres populi vates* appellat principes Sodomaë, et populum Israeliticum *populum Gomorrahae*, ut significet, mores eorum haud meliores esse, quam istorum hominum, eademque inde poena, qua illi sint affecti,

affecti, eos dignos esse. Viringa opinatur, non intelligendam esse veterem Sodomam et Gomorrhā, sed indicari potius Ammonitas et Moabitas, qui ex illis originem habebant, quorumque proprium vitium erat superbia et afflictorum pauperumque neglectio; conf. Ezech. XVI, 49. Ierem. XLIII, 27. XLIX, 1. Ies. XVI, 6. קצין videtur esse Arab, قاضي (Cadi) *iudex* אקצה, *sequitur, decidit*, q. d. *decisor*, hinc in vniuersum *magistratus, procures*, vt hic. Alexandrini, ἀρχων, Vulgatus: *princeps*. חררה אלהים est *Dei voluntas*, quam vates in iis, quae sequuntur, refert. Commode Doederlein vertit: *oracula*.

II. Religione, qua sacros ritus obseruatis, Iehouae fauorem vobis non conciliabitis, nisi rectum probumque animi sensum coniungatis. — Conferendus est cum hoc loco Amos V, 21—24. vbi eandem sententiam pulchre et paullo copiosius expressam inuenies. — (למה לי) *Cur mihi*, i. e. quem in usum? Sacrificia instituta erant, vt illi, qui ea offerebant, internum propter peccata sua dolorem significarent; vt Deo gratias agerent, et omnia se ei debere, ostenderent. idque animo religioso et sanctitatis morum studioso. His demtis sacrificia nulli sunt vsui, ac proinde ingrata Deo, qui animum offerentis spectat. Conf. infra XLII, 23. LXVI, 2. זבח significat *quoduis sacrificium*, quod Deo fit, ex animalibus apud aram iugulandis, et vel partem, vel totum in eam inferendis. עולה, *holocausta*, quae, excepta pelle, tota cremabantur in ara, conf. not. ad Levit. I, 1. 2. *Sanguis* et *adeps* memorantur, quia haec in omnibus sacrificiis deo seponebantur. Adeps semper in altari cremabatur; sanguis vero pro diuersitate victimarum, mox ad altaris cornua adspargebatur, mox ad eius latera effundebatur. Vid. Levit. IV. — מריאם Alexandrini hic et plerisque in locis, vbi haec vox occurrit, verterunt ἀγνος, *agnos*, Vulgatus vero, Syrus et Chaldaeus, *pingues saginatos* (פמי מין), quae etiam est multorum Hebraeorum inter-

pretatio. BOCHARTVS vocem מורא interpretatur de quadam bubalorum Syriacorum specie, quam describit ex Bellonio, Hieroz. P. I. Lib. II. Cap. XXVIII. p. 282. Cui sententiae

accedit quoque Dathius; Sandias vertit *جاموس*, *bubalus*; sic quoque Jarchius, Aben-Esra, et Abarbenel vocem illam interpretantur. Koppius *מריא* vertit *vitulum lactantem*,

coll. Arab. *مُاري*, *foetus vaccae laevis et albus*. Sed quum
vox Hebraica cum n sit scripta, ea cum vocabulo Arabico
non videtur apte conferri. Hinc sequi malletm MICHAELEM
in *Supplemento, ad Lxxx. Hebr.* P. V. p. 1544. qui conf. Arab.

כִּי, *bene profecit, facilis digestu fuit cibus, bene concoxit cibum.* Apud Talmudicos quoque כִּי in Piel est: *sagina- vit.* Tum כִּי eiusdem significationis esset cum כִּי (כ et כ) saepe in linguis orientalibus inter se permutantur): gene- rale nomen *omnis animalis saginati*: vel ad esum, vel ad sa- crificium. Adhibetur autem tantummodo de *iuvencis et agnis.* Michaeli כִּיִּים sunt pecora, quae in stabulo sagi- nantur, opposita iis, quae pastum emittuntur. — Kraege- lius pro כִּיִּים legendum censet כִּיִּים, qua voce indi- cantur sacrificia, quae in sacerdotum inauguratione offerri solebant, vid. Levit. VIII, 25. 28. Quae coniectura, quam sit vana, sensusque, qui hinc prodit, quam ieiunus, quis- quam, etiam me non monente, intelligit.

12. כי vel reddi potest: quando, vt saepius; vel in
 versione prorsus omitti Alexandrini verterunt *על דא* *ἐπεὶ*
ἐφ' ὅτι μοι, quasi legissent: כי לא תבאר. Non est necesse,
 vt pro לְרֹאשׁ legamus in Kal לְרֹאשׁ, quod habet vnus Co-
 dex Rossianus, et fortasse Syrus quoque legit, Michaelae,
 Koppio, Henslero probantibus. At לְרֹאשׁ פָּנֵי positum est
 pro לְרֹאשׁ אֵל-פָּנֵי. Occurrit phrasis integra Exod. XXIII,
 17. 1 Reg. XVIII, 1. 2. 15. et cognata per praepositionem
 אֶת, ad, Exod. XXXIV, 23. 24. Deut. XXXI, 11. Eadem el-
 lipsis

lipſis eſt Pf. XLII, 3. Accedit, quod Hebraei nuſquam dicere ſolent: *Dei videre faciem* (רָאוּת פְּנֵי אֱלֹהִים); eam enim a nullo mortali conſpici poſſe exillimarunt, ſine praefentiſſimo mortis periculo. Intelligitur haud dubie ſolenis ille totius populi conuentus ad locum Deo ſacrum, in tribus ſolemnibus feſtis; de quo conuentu vid. Exod. XXIII, 17. זאת, haec omnia, quorum mentio fiebat verſu antecedente, et hoc. מִידְכֶם *Ex manibus veſtris*, i. e. a vobis. מִידְכֶם hic poſitum videtur pro frequentiori בִּידְכֶם, per, vt Hagg. I, 1. II, 1. 10. Koppio tamen videntur praecipue innui *ſacrificiorum ablutiones*, quod eae e manibus afferentium venirent. (רַמַּס חֲצָרִי) *Vt atria mea calcetis*. רַמַּס poſitum eſſe videtur pro conſueto et proſaico רָחַחְלֶיךָ. Alii tamen huic voci emphasiſi quandam ineſſe exiſtimant. Vitringa: „Veſtrum comparere coram me nihil eſt aliud, quam atria mea calcare. Animo enim a me diſiuncti, corpora tantum veſtra in templum meum fertis.“ Caluinus: „Atria mea calcantes, eadem conteritis; mihi graues eſtis et moleſti.“ Koppio per verbum רַמַּס conculcatio (*das Stampfen*) animalium ad ſacrificia conductorum videtur exprimi. — Bene Saadias: „quis hoc petiit a vobis, vt calcetis impluuium meum *frustra*, (בִּטְלָא)?“ — Alexandrini iunxerunt verba: חֲצָרִי cum initio vl. 13. (παταυν την αυλην μου ε' προσθησεν); id quod Henſlero quoque placuit; citra neceſſitatem, vt ego quidem opinor.

13. Haecenus ſacrificia ex animalibus, ſive *cruenta*, memorata erant; nunc tranſit vates ad ſacrificia *incruenta*, ſive *ferta*. מִנְחָה eſt proprie *munus* ſeu *sacrificium farreum*, quod conſtabat e farina vel placentis, quocunq; modo paratis, cum thure, oleo, ſale et meſſis primitiis, ad ignem toſtis. Conf. Levit. II, 1. ſeq. et ad eum locum not. שָׂוָה, *inanis*, oblatio dicitur, ſive, quod ea merum et nudum ſit munus, absque recto animi ſenſu; ſive quod Deus eam eandem illam ob cauſam non velit reſpicere; indeque nullus

ad offerentes redundaturus sit vltus. Clericus מנחה-שוא, vertit *munus mendacii*, i. e. *fucatum*, munus quo ii, qui id offerebant, falso animum religiosum prae se ferebant, cum nullus esset in iis. Tunc שוא positum esset pro שקר, vt Exod. XX, 7. Ita et Hezelius, qui vertit *Trugopfer*. קטרת, *suffitus*, sacer, compositus e stacte, onyche, galbano et thure, vid. Exod. XXX, 34. et not. ad eum locum. — Quomodo in iis, quae sequuntur, verba connecti debeant, magnopere dissentiunt interpretes. Etenim alii verba: חדש ושבח קרא מקרא, לא אורכל, referunt ad מקרא קרא ושבח קרא, vt ex veteribus Alexandrini, cum Arabe in Polyglottis et Vulgato; alii coniungunt לא אורכל cum ושבח קרא, ita Syrus et Masorethae quoque, super מקרא ponentes accentum distinctivum Sakephkaton, et אורכל cum ושבח קרא coniungentes per accentum coniunctivum Merca. Hanc coniunctionem sequuntur non solum Hebraei, Jarchius et Aben-Esra, verum etiam plerique christiani interpretes. Hinc verba: חדש ושבח קרא מקרא erunt tres nominatiui, absolute positi, qui latine exponuntur per: *quod attinet*, ex Hebraismo satis vsitato, e. c. Pl. LXXIII, 28. (et ego, i. e. ad me quod attinet); vnde sensus erit: *quod attinet ad nouilunium et Sabbathum, quodque conuocatis congregationem; non possum ferre iniquitatem et festum; quem sensum equidem censeo verum.* Ita Michaelis quoque: *Neumonden, Sabbath, und ausgerufen Feste, Sünde und Feyer zusammen, sind mir unerträglich.* Quae interpretatio iam legitur apud Ludouicum de Dieu ad h. l. Idem interpres doctissimus aliam adhuc proponit interpretationem, quam ipse quidem praefert, quae mihi vero durior videtur. Sumit, praeunte Iunio, verba: חדש ושבח posita esse pro: בחדש ושבח, sed Infinitivum קרא construi vult, vt praecedentem Infinitivum הויא, cum לא הוסיפו, vt totus versus sic reddatur: *Ne pèrgite adducere munus vanum: suffitus abominatio est mihi. Nouilunio et Sabatho conuocare conuocationem.* (supple לא הוסיפו, repetendum ושבח קרא, vt saepe alias, exempla vid. apud

CLASSIVM Phil. Sacr. p. 632.) *ne pergite; non' possum ferre iniquitatem, et solennem congregationem.* Ita et Koppius verba connectit. Dathius, Cubius, Henslerus, ante חדש repetunt: חרעבת מר. Nunc de ~~de~~ singulis videbimus. — חדש, *novilunium*, primus dies mensis, quo luna nova conspicitur. Is dies festus erat apud Iudaeos. Vid. Levit. XXIII, 24. 25. Num. XXVIII, 11. XXIX, 1. Per קרא מקרא significantur sabbatha omnis generis, non hebdomalia tantummodo, verum etiam festorum maiorum primi dies et ultimi, dies pentecostes, calendae mensis primi, eiusdemque dies decimus; qui omnes dies indicabantur (נקרא), i. e. renunciabantur per praeconem, ne quid operis illis diebus fieret. Conf. Levit. XXIII, 2. 7. 8. Hanc verbis קרא מקרא significationem inesse, fute probavit VIRRINGA *de Synag. Vet. L. I. P. II. Cap. 11.* Alii interpretes, vt Jarchius et Aben-Esra, post Syrum, illud קרא מקרא ad novilunia solum et sabbatha referunt, vt sensus sit: *indicitis quidem novilunia et sabbatha, sed ego abhorreo ea.* Alii מקרא vertunt *conuentum*, scil. sacrum (קדש). Sensus semper idem manet; indicantur *festi sollemniores*. קריאה pro קרא, *praeconium*, infinitivus pro nomine, vt saepius, e. c. Genes. XXXII, 25. 2 Reg. XIX, 27. — (לא אוכל) *Non possum* scil. *ferre*, apostrophe indignantis, vt Pl. CI, 5. Infinitivus לקשאת, h. l. omisus, exprimitur Ierem. XLIV, 22. חן h. l. significat *vitia, peccata*, vt Ierem. IV, 14. Pl. XCIV, 23. עצרה indicare *diem festum sollemniorem* ex multis Pentateuchi locis apparet, imprimis ex Deut. XVI, 8. coll. Exod. XIII, 6. nam pro ליהרהר, חג, quod in loco posteriori est, in priori est positum, עצרה ליהרהר. Ceterum in medio positum relinquo, vtrum עצרה dictum sit ab עצר, *claudere*, ita vt voce illa proprie significetur *clausula*, seu ultimus dies festi Paschatis; an ab עצר, *convinere, retinere*, quasi *cohibizio* scil. operis, quo minus id peragatur; id quod Ikenio aliisque placet. Varias de hac voce sententias collegit et iudicavit IKENIUS in *Dissertat. de Azereth Festi ad Deut.*

XVI, 8. in eius *Dissertatt. Philologg. Theologg. P. I. p. 56.* seq. Nec vno modo ab interpretibus vertuntur verba huius versus ultima אֵין רַעצִרָהּ. Ut ordiamur a veteribus; Alexandrini habent: ἡσυχία καὶ ἀγύα, unde tamen non collegerim, hos interpretes pro אֵין legisse צום, vt Lowthius opinatur, cui assentitur Koppius, qui conferre iubet Ioel I, 14. II, 15. Etenim cum pro אֵין et אֵינים nonnunquam ὀδυμαδαι, ὀδυμν, πένθος, reddiderint; suspensis hic et incertis facile de ieiunii afflictatione cogitatio incidere poterat. — Syrus: *non comedo fraude et coactu parata.* — Vitringæ placet Caluini versio: *res vana est nec conuentum;* ac si illud אֵין παρασθεντικός orationem irrumperet. Ipse tamen Vitringa mavult vertere: *res vana est etiam* (siue, vt Latini loquuntur, *vel*) *conuentus.* — IKENIVS (libro cit. p. 64.) cum אֵין confert Arab. أَلِنْ, *quies, tranquillitas,* vertitque: *neomeniam et sabbathum non possum ferre, quietem et abstinentiam.* — KOCHERVS in *Vindiciis* p. 18. 19. verba, de quibus est sermo, reddit: *festa iniquissima,* conferens infra Cap. LVIII, 3. cet; quale illud VIRGILII *Georgic. II, 192. pateris libamus et auro;* vbi Seruius: i. e. „pateris aureis, εἰ δὲ δὺο facit, vt molemque et montes.“ Conf. Job. IV, 16. X, 17. Sic iam Hieronymus: *iniqui sunt coetus vestri.* Et Dathius: *ferre non possum dies festos iniquos.* — Kraegelius pro עֲצִרָה legendum esse censet עֲזִלָּה, *pigritia,* quam vocem iam ab Alexandrinis in ipsorum codice inuentam esse, colligit ex eo, quod ἀγύα ponunt. Vertit vero: *Mit Mühe lohnt es, und Faulheit zeugt es, ea scilicet quae ante memorantur.* — Equidem aptissimam censeo Jarchii interpretationem: *non possum ferre iniquitatem quae est in animo vestro ad idololatriam propendente, et simul cum ea congregationem; haec enim duo inter se non consistunt.*

14. (הִיוּ עָלַי טָרָה) Propr. *sunt onus super me,* nam טָרָה non tam est molestia quam onus, coll. Arab. طَرَحَ, *coniiicere, iniicere, abiicere.* Kraegelius pro טָרָה legere

legere mallet לִסְדָּה, nullam aliam huius mutationis causam indicans, quam quod suspicatur, Alexandrinos, qui σε πλησυσμῶν ponunt, ita legisse. — Ultima versus verba, כל אִתִּי בָשָׂר, Alexandrini, Chaldaeus, Hieronymus, Symmachus ita acceperunt, quasi בָּשָׂר hic valeret, *condonare, remittere peccata*. Quam interpretationem Koppius quoque sequitur, cum h. l. conferens infra Cap. II, 9. Sed equidem fateor, me neque aliquam sensus similitudinem inter hos locos deprehendere posse; neque videre, quomodo posterior illa interpretatio parallelismo membrorum respondeat.

15. (וּבִפְרֹשְׁכֶם כַּפֵּיכֶם) *Cum expanderitis manus vestras, ardentem preces fundentes.* Ritus supplicantium apud omnes fere gentes receptus. (אֶעֱלֶם עֵינֵי מַכֶּם) *Proprie obsignabo meos oculos a vobis*; nam propria verbi עֶלֶם significatio neque est, *simulare sese* aliquid non videre, neque, *abscondere*; sed, *obsignare, claudere*, coll. Arab. عِلَمٌ, ut fuse probavit SCHULTENS *de Defectibus hebr. Ling. Hebr.*, in eius *Orig. Hebr.* p. 384 ff. (גַּם כִּי) *Etiamsi, si vel maxime*, ut Hof. VIII, 10. IX, 16. (יְדֵיכֶם דָּמִים מְלֹא) *Manus vestrae plenae sunt sanguine*, i. e. rapinis et oppressiōibus egenorum, viduarum, orphanorum, ut multi cum Vitringa hanc imaginem exponunt. Ita fere et Doederlein: „דָּמִים, inquit, non tantum *caedes* sunt ex etymologia, sed *dira quaevis crimina*, ex usu loquendi, *flagitia* ut Pl. LI, 16.“ — Hezelius, qui hoc primum oraculum, sub Ahasi temporibus editum existimat, sub דָּמִים intelligit ἀνθρώπων θύσεις, a rege illo impio in idoli cuiusdam Ammonitici honorem celebratas, 2 Chron. XXVIII, 3. 2 Reg. XVI, 3. Equidem tamen cum Michaelē vere *caedes* et *homicidia* intelligere mallet, nam in corrupto illo iudiciorum statu, qui infra vs. 21. 23. 27. describitur, multi innocui, mox ex partium studio, mox ex facultatum diuitiarumque cupiditate, non occidi non potuerunt. Grauis hinc erit sententia: *manus,*

sanguine innocuorum madentes, ad Deum protenditis! Sacrificia illa etiam gentibus barbaris execrabilia cenlebantur, quae pollutae manus obtulissent. Sic Hector apud HOMERUM Iliad. Z, vl. 267 seq.

— — ἔδε πη ἐστὶ κελευσθεὶς Κρονίων

αἵματι καὶ λυθρῷ πεπασσόμενον εὐχετασθαι.

Et Amphyction Herculi ad preces se paranti; apud SENECAM *Herc. Fur. V. 917.*

— — Nate, manantes prius

Manus cruenta caede et hostili expia.

16. Prima huius versus verba respiciunt ad finem proxime antecedentis. Admonentur Israelitae, ut *manus madentes sanguine* lauent. Alludit vates ad ritus ablutionis corporum et vestium in cultu Leuitico praeceptos. — הוֹכֵר vel est forma Niphal verbi וָכַר, vel Hithpael pro הוֹדֵר seu הוֹדְכֹו. — הַסִּדּוּר־הָרַע. Quod antea poetice expressit, id nunc propriis dicit verbis. רַע מַעֲלִילִים, *prauitas operum vestrorum*, i. e. opera vestra praua, substantivum prius sustinet adiectiui vicem, ut saepe, exempla vide apud GLASSIUM *Phil. Sacr. L. I. Traët. I. Can. VIII. p. 23. 24. ed. Dath.* Sub *prauis operibus* autem imprimis videtur intelligenda oppressio proximi et vis atque iniuria, innocuis illata, conf. vl. seq. הָדְלוּ הָרַע vel positum est pro: הָדְלוּ הָרַע (verbum הָדַל saepe post se habet ל, ut Num. IX, 13. Deut. XXIII, 23.); vel haec phrasis elliptica est, pro: הָדְלוּ לָכֶם מִן הָרַע.

17. לִמְדוּ הַיָּטֵב (*Discite benefacere*, prioribus studiis contraria agite. Sunt, qui haec verba de omnis virtutis studio intelligant, qua significatione verbum יָטֵב occurrit Ierem. XIII, 23. sicuti עָשׂוּ טוֹב *facere bonum*, virtuti studere, Ps. XIV, . Hoc tamen nostro loco, יָטֵב, ob ea quae sequuntur, restringere mallet ad officia iustitiae et charitatis erga alios. Verbum לִמְדוּ hic est: *assuescere*, ut Ierem. X, 2. XXXI, 18. — Nunc vates alloquitur iudices.

dicēs. (דרשו משפט) *Studet acquitati*. Propria verbi דרש significatio est, *palpare*, siue manibus id fiat, siue pedibus, coll. Arab. (تَمَسَّسَ); hinc *quaerere*, quærentes enim aliquid sollicitè, manibus etiam locum contrectamus. Unde plurimis in locis id verbum denotat, *rei alicui studere, rem aliquam curare*. Sic infra XVI, 5. Zeph. I, 6. et h. l. משפט hic non tam est, *iudicium*; quam potius *ius, iustitia*, ut saepe, e. c. infra IX, 6. LVI, 1. Hof. II, 18. vel 21. (אשרר חמוץ) *Rectificate*, in pristinum felicem statum reducite, *oppressum*, אשר conferri quoque potest cum Cheld. אֶשֶׁר, *beatum, felicem, reddidit*. חמוץ positum pro חמוס (sicut vicissim חמוס nonnunquam a חמוץ significationem mutuatur), *vi iniusta affectus*, ut Pl. LXXI, 4. a חמוס, *iniuria adficere*; Proverb. VIII, 36. Ierem. XII, 22. conf. MICHAELIS *Supplem. ad Lexx. Hebr.* P. II. 822. 823. et 826. 827. Alii vertunt, *rectificate fermentazum*, i. e. pravis moribus corruptum emendate; ii sequuntur vltatiorem verbi חמוץ significationem. Sed nostra interpretatio orationis nexui haud dubie est aptior, et praeterea confirmatur veterum auctoritate Alexandrini enim habent ἐν τῷ αἵματι ἀδικουμένου, Vulgatus: *subvenite oppresso*. Chaldaeus (אֶשֶׁר חָמוֹץ), *qui vim patitur*, Syrus:

وَأَرْشِدُوا الْمَهْزُورَ, *iniuria affectis*. Saadias:

prosperè dirigite male affectum. (שכחו ירום) *Indicate*, scil. משפט, *ius, ius dicite pupillo*, id non pervertite, conf. Deut. XXIV, 17. (ריבו ארמנה) *Litigate*, scil. ריב, *litizem, viduae, cum suscipite*, ne, quod forsitan nullum inde lucrum facturos putetis, causam viduae suscipere recusate. Conf. vs. 22. *Vidua vero nec minus orphanus* ponuntur saepe pro *omni derelicto auxilioque inope*, ut Deut. XXIV, 17.

18. (לכו נא) *Venite quæso!* voces adhortantis, seu invitantis, ut infra LV, 1. 3. (נרכחה) *Disceptemus, demonstratione inuicem utemur*; *wir wollen mit einander reden, uns mit einander vergleichen*. Nam in iis, quae sequuntur,

Deus

Deus per conditiones quasi agit cum Israelitis. Si mores ipsorum prauos emendarent, pristina oblivioni traditurum, eosque felices redditurum, promittit. Prima verbi יכח significatio videtur esse *fodere, alte effodere* (coll. Arab. IV.

אֶל־הַסֵּף, *lapidosum usque ad fundum pervenit in fessione*).

Hinc de *scrutatione*; deinde de *inquisitione* adcurata (vt Job. VI, 25.), tum de *disputatione, disceptione*, verbum illud vsuipatum est. Eodem sensu id occurrit Mich. VI,

2. — אִם יִהְיוּ-יִהְיוּ (Sensus horum verborum, demito ornatu poetico, erit: *etiamsi* (ita אם h. l. est vertendum, vt Job. XX, 6.) *peccata vestra vel grauissima fuerint* (verba enim, a nominibus *auctis* deriuata, quale יארימו est, maiorem plerumque vim habent, quam quae in prima coniugatione obtinebat, qua de re videndus est STORRIVS in *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr. pertin.* p. 191.); *tamen impetrabitis eorum perfectam condonationem.* — Michaelis,

quem Koppius sequitur, interrogatiue intelligit, sic vertens: *Wenn eure Sünden hochroth sind, sollen sie schneeweiß seyn? Wenn sie scharlachfarben sind, soll ich sie denn für weisse Wolle halten?* non postulante, imo repugnante orationis nexu, vt mihi quidem videtur. Conf. quae ad initium huius versus dicta sunt. שנים vulgo *dibapha* vertunt, a שנה, *iterare*, quasi, *bis zincta*, vt colorem altius imbibant. At longe recentior erat haec duplicis tincturae inuentio, nec Romae quidem, nisi 700 post urbem conditam, annis, nota, vid. PLINII *Historia naturalis* Lib. IX. Cap. 39. §. 16. Deriuanda potius videtur vox illa Hebraica, vt iam Koppius

monet, ab Arab. سَطَا, *splenduit*, et سُلَا, *lux, splendor*, dicta sine dubio *purpura a rubore splendente*, vnde eadem illa Chaldaeis זוררי vocatur a זרה *lux, splendor*. Plura de שנים et הניח vid. ad Exod XXV, 4. Quod vero peccatis *ruber color* ascribitur, id respicit fortasse *caedes innocuorum*, conf. not. ad vs. 15. et 23. כצמר *vt lana*, subintelligenda *alba*,

alba, vt ex ea, quae proxime praecedit, collatione, cum *nive*, apparet. צמר enim alias et vsurpatur de *lana nigra vel fusca*. Ellipsis epitheti, qualis Ps. CXLVII, 16. occurrit.

19. האבו רשמעחם (אם) *Si volueritis et auscultaueritis*, seu, *si volueritis auscultare* (nam duo verba per copulam coniuncta, saepe sic sumuntur Hebraeis, vt apud Latinos verbum cum infinitiuo, vid. GLASSII *Phil. Sacr.* L. I. Tract. III. Can. XXVII, p. 271. edit. Dath.) scil. mea monita, quod si meis monitis obtemperare volueritis. טוב הארץ האכלו. *Bona*, h. e. fructus, *terrae comedetis*, recuperabitis vsum securum agrorum vestrorum, quorum prouentum hostes absumserunt. Opposita iis, quae vs. 7. de praesenti terrae Israeliticae statu dicuntur.

20. Ex eo quod Alexandrini verterunt: ὁ μὲν κατεδέχαι Lowthus suspicatur eos legisse: האכלו pro האכלכם, eamque lectionem praefert masorethicae. At videntur Alexandrini, et qui eos sequuntur, Vulgatus et Arabs, actiue transtulisse commodioris tantummodo locutionis gratia. Nec cogit necessitas a vulgari lectione recedere; nam דרב vel positum est pro בהרב, ex ellipsi praepositionis, satis frequenti, vt Ios. VI, 25. באבן pro אבן, Ps. XVII, 10. פיטו pro בפיתו, vid. WALTHERI *Ellipses Hebr.* p. 133. ed. Schulz. vel ad illum Hebraeorum idiotismum est referendum, ex quo Nominatiuus forma nonnunquam cum *Datiuo* commutatur, vt Genes. X, 21. „Semo natum est, etiam illi (דרא) h. e. etiam Semo stirps edita est, *parenti* (אבי) — *fratri* (אחי), conf. Genes. IV, 26. Adde Job. XXXI, 18. (כאן si-cut patri); Iud. VIII, 18. (אחד uni). *Datiuus* vero Hebraeis non minus quam Latinis, cum *passiuus* coniunctus, valet *a*, vt Exod. XII, 16. Levit. XIX, 20. Deut. XVI, 16. conf. STORRIVM in *Observat. ad Anal et Syntax. Hebr.* pag. 274. coll. p. 115. not. — (כי פי יהוה דבר) *Nam loquutus* est Iehoua, qui minas implet aequae ac promissiones, nec temere reuocat quae dixit.

21. (איכה 21.) *Quomodo, quantopere*, alias sæpe vox admirantis, vt 2 Sam. I. 5. 27. Thren. I. 1. IV, 1. Olim Hierosolyma erat עיר נאמנה, *vrbs fidelis*, quae instar castae vxoris fidem Deo, vt marito suo, praestiterat, nunc facta רזוכה *meretrix*, quippe pacti fidem violauerat, quum idololatriam sequendo, a Deo desciuisset, id quod verbum זנה sæpe indicat apud Mosem, vt Levit. XIX, 29. Num. XXV, 1. Conf. Ezech. XVI, 15. seq. כלאחתי cum Jod paragogico, vt in רבתי Thren. I. 1. pro מלאה (ילקן) *Pernoctabat*, sedem in ea fixerat (vt Job. XIX, 4.); assidue in ea colebatur. — Respicere viderur vates statum vrbs illius qualis fuerat sub Dauide, Salomone, Asa, et inprimis Iosaphato, cuius hic laus eximia est, vid. 2 Chron. XIX, 6. 7. 8. — Per מרחצות, *homicidas*, indicantur, vt ex orationis nexu apparet, iudices iniusti, eorumque focii et ministri, qui pauperes, viduas et pupillos necessariis vitae subsidiis fraudabant.

22. Principes adeo et procures populi quam maxime corrupti sunt. Ita enim hic versus explicatur per eum, qui sequitur. Ergo non audiendi sunt ii, qui haec verba proprie accipiunt, de fraude, quae ab argentariis et cauponibus committebatur in argenti et vini corruptione. *Proceres populi* significantur per *argentum*, quod inter metalla, et per *vinum*, quod inter potus est nobilissimum. — סיגים, *scoriae*, et quidem *tales*, in quos ignobilius metallum auro argentoque admixtum, conflat, atque ab auro et argento puro igne secernitur. Ex plumbo argentum admixtum extracturus, plumbum igne in vitrum (scoriam) redigit, quam scoriam deinde iterum, chemica et metallurgica arte, id fieri cogit, quod fuerat, plumbum ex ea restituit. Sic quidem, dum auro argentoque admixtum, est adulterinum metallum, אדן ארזען, fornacis ope in scorias redigendum. Id per vocem סג indicari, apparet ex Ezech. XXII, 18. Vertunt quoque ita Alexandrinus et Syrus. Vid. MICHAELIS *Sup-*

Supplement. ad Lexx. Hebr. P. V. p. 1724. Conferri pot-

est Arab. ^ושָׁחַח, adulteravit. שָׁחַח poetice positum pro consu-

fueto יִין, et conferendum cum Arab. سَمَّى emit vinum bi-

bendum, et سَمَّى, vinum. מוּל, mixtum, proprie secatum.

Videtur enim verbum מוּל idem esse quod מוּל, proprie se-
care, hinc circumcidere, quae posterior significatio frequen-
tior est in V. T. (Litterae ו et ה haud raro in dialectis ori-
entis inter se commutantur, veluti pro פוּר Arabes ponunt
פוּר, et אוּל saepe pro אוּר). Solent vero Arabes dicere,

scindere, secare, vulnerare, occidere, iugulare vinum, pro
miscere et aqua diluere. Sic verbum قَطَب excidere, ex-

scindere notat, vnde Hebr. קָטַב; inde est شراب مَقْطُوب, ^ו

vinum mixtum. Item: قَطَعَ: inde est in Camus,

قَطَعَ بالشَّرَابِ, caedit vinum, i. e. miscuit illud.

Bene multa exempla huius loquendi vsus collegit SCHULTEN-
SIUS in Animadvers. Philology. ad Genes. XL, 11. ita ut res
extra dubium posita sit. — Miror itaque, perillustrem MI-
CHAELEM in Supplement. ad Lexx. Hebr. P. V. p. 1483.
significationem illam verbi מוּל reicere. Confert is Arab.

⁵⁰سَهَل, quod de lente fluentibus poni solere dicit. Id quod
tamen nullis exemplis probare potuit, sed ex eo tantummo-

do suspicatus est, quod verbum سَهَل significat, sensim,
quiete incessit, vnde vertit: vinum perfusum aqua.

23. In hoc versu propriis verbis dicitur, quod in prae-
cedente more poetico expressum erat. — סוּרְרִים non sunt
refractarii, ut vulgo reddunt; sed malefici, coll. Arab.

⁵¹شَرٌّ, malus, maleficus fuit. חֲבֵרֵי גַבִּימִים socii furum, ad
eos connuebant, furta approbabant et participabant.

כָּלִי,

כלו אהב שחר, *omnes largitionum cupidi*. שחר est *munus*, imprimis, quo corrumpitur iudex, vt Deut. X, 17, רדף של מנכים, *sectans* (vnusquisque) *retributiones*, mercedibus inhiant; nihil gratis faciunt, omnia muneris ergo, Mich. VII, 3. יחרם לא ישכר, conf. vl. 17. לא יבא אליהם, *non ingreditur*, s. *peruenit ad illos*, non admittitur ad illos; audire illos renuunt, conf. Ierem. V, 28.

24. Nunc (inde ab hoc versu, vsque ad fin. cap.) meliora promittuntur. Sublatis illis iniustis populi principibus, eorum locos boni et iusti iudices occupabunt, totaque respublica in pristinum statum felicem restituetur. Populus relinquet idololatriam, et mores emendabit. — לכן, *propterea*, ob tantam illam reipublicae corruptionem. — Verbum נאם, vt Arab. نَامَ, proprie videtur dictum esse de *anhela*, *stridula*, *submissa*, voce, hinc translatum ad *oracula*, vt Num. XXIV, 3., quod ea sine dubio eiusmodi voce edi solerent, vt homines eo maiore timore et reuerentia afficerentur; vnde verbum illud a poetis apte vsurpari potuit de ipsius Dei sermone, vt hic. אביר ישראל, *potens*, dominus, *Israelis*, a cuius voluntate totius reipublicae status pendet. הוּהוּ hic non est vertendum, *heu*, *vae*; sed est vox ετοιμασάντας τιμωρεῖσθαι, et minantis. *Ia! Rache will ich an meinen Feinden nehmen!* Verba נחם et נקם sunt synonyma. Prius quidem proprie est: *consolationem capiam*, scilicet *ulzionem sumendo* ab iis, sicut Ezech. V, 13.: והכיתהוּ הכתי במ, *faciam in illis, vt requiescat aestus meus*. Metaphora desumpta ab homine, qui se solari dolorem, quem inimici creauerant, ait, cum iniurias sibi illatas acriter vlciscitur. *Hostes* et *aduersarii* Dei sunt *Israelitae*, idololatriam sectantes et pessimis moribus corrupti.

25. Iudices tibi reddam iustos, ab omni auaritia et munerum cupiditate alienos. Ita hic versus explicatur versu seq. Mos est nostro poetae, vt, quae primum figurate expresserat, statim propriis verbis enuntiet. Conf. supra vl.

vl. 5. 6. 7. 22. 23. Deus fiftitur vt op̄erarius metallurgicus, qui metalla ignobilia a nobilioribus fornacis ope fecernit. אשיבה ידִי עליך, *reducam manum meam super te*, i. e. ad-mouebo tibi manum meam, scil. emendatricem; vt apparet ex iis, quae sequuntur. Per se enim illa loquutio in vtram-que partem accipi potest, quod semper ex contextu est iu-dicandum. In malum sensum accipienda est Amos I, 8. כִּבֵּר אֶצְרָךְ כִּבֵּר סִגְרִי *expurgabo quam purissime scorias tuas*. כִּבֵּר, propr. *secundum*, f. *usque ad* (quo significatu כ occursit quo-que Ezr. IX, 7. Ezech. XVI, 31.) *puritatem*, i. e. puris-sime. Ita quoque veteres omnes כִּבֵּר reddunt. MICHAELIS vero, in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. I. p. 231., ver-tit: *Sale alcali*. כִּבֵּר enim ei est *sal lixiuii, sal alcali, Potasche*, qui fundendis et purificandis metallis adhibetur, facit enim, vt citius liquescant, et, vbi mixta sibi inuicem me-talla sunt, vt plumbum argento, vilius in scoriam vitrescat, argentum purum eniteat. Tunc כִּבֵּר positum erit, pro כִּבֵּר, vnde, ex Michaelis sententia, *dagesch* in ב. Codd. Kennicott. duo habent כִּבֵּר, in *fornace*, id quod probat Lowthus. Iam Clericus ita legi voluit. Verbum צָרָה sem-per adhibetur de *excoctione* seu *purgatione metallorum per ignem*, veluti Ps. XII, 7., LXVI, 10. אֶסִּירָה כָּל בְּרִילֶיךָ, *semouebo omnia metalla tua adulterina*. בְּרִילִי alias quidem si-ne vlla dubitatione *stannum* significat, vt Num. XXXI, 22. Ezech. XXVII, 12. Conf. AVRIVILLII *Dissertatt.* pag. 164. 165. edit Michaelis. Hic tamen, vbi pluraliter occurrit, intelligere mallet omnia *viliora metalla*, quibus argentum adulteratur; coll. Arab. بَرْدِي, pro alio *substitutum*, suc-ceedancum, quasi, *metalla substituta argento*.

26. *Tales iustitiae administratores iurisque arbitros constituam, quales olim habuistis, pristinis similes, sub Mose, Josua, iudicibus; nec non Dauide et Salomone regnantibus.* יוֹעֲצִים לְךָ וְשֹׁפְטִים לְךָ וְעֹצֵר וְשֹׁפֵט. Sub יוֹעֲצִים
Ies. Var. C sine

sine dubio intelligendi sunt *consiliarii regum*, vt 2 Sam. XV, 12., et *adseffores iudiciorum*. אחרי כן, ita vt, vt post-haec. יקרא לך, propr. *clamabitur ad te*, f. *acclamabitur tibi: vrbs pia!*, h. e. appellaberis vrbs pia. Idem loquendi genus est Genes. II, 23. לזאת יקרא אשה, ad hanc *clamabitur: vira!*, i. e. vira vocabitur. Vide STORRII *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 285. not. Alii supplent שם, *vocabitur tibi*, scil. *nomen*, vt Genes. I, 5. coll. II, 19. 20. קריה נאמנה, *vrbs fida*, Iehouae, eius cultui ac legibus; conf. vl. 21.

27. Hic versus arcte cohaeret cum praecedente: iustitiae et probitatis studio respublica tam ab internis, quam ab externis malis liberabitur. ציון, i. e. *populus Israeliticus*, vt infra XLIX, 14. שביה, propr. *reduces eius*, Zionem reversuri ex captiuitate; rex Israelis enim ducenta millia hominum abduxerat in captiuitatem, vid. 2 Chron. XXVIII, 8. Doederlinio שבים sunt generatim *miseri*; confert Ps. XIV, vlt. vbi שבות est communis miseriae imago. Alexandrini verterunt αἰχμαλωσία αὐτης, eodemque modo Syrus, ܐܝܬܐ ܕܥܡܐ ܕܥܝܪܐ ponens, quasi legissent שביה, *captiui reducti eius*, id quod Lowthus, Michaelis et Henslerus ei, quod in nostris codd. legitur, praefendum existimant. Michaelis per *captiuos* indicari opinatur *a principibus proceribusque oppressos*, qua significatione שבוו quoque Ps. XIV, 7. sumendum censeat. Alexandrini hunc versum vertunt: μετα γαρ κριματος σωθησεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτης, και μετα ἐλεημοσυνης, quasi legissent: במשפט הפרה שביה ובצדקה; vocabulum ציון vero ad vltimum versus praecedentis hemistichium retulerunt. — Verba משפט et צדקה sine dubitatione in eo accipienda sunt significatu, quo sumuntur a Jarchio, qui ea interpretatur de iis, qui recte probeque faciunt. Alii interpretes ex Iudaeis intelligunt sub צדקה *elemosynas*. Alii voces צדקה et משפט referunt ad Deum, eiusque intelligunt iustitiam in puniendis impiis, et piis asserendis. Ita fortasse quoque

Vogelius, qui hunc versum cum seq. παραπεραζου: *Alle rechtschaffene Mitglieder sollen alsdann, so wie sie es verdienen, aus der Noth, in die sie zugleich mit den übrigen gekommen, wieder befreiet werden, die Bösewichter und Abtrünnigen hingegen ganz zu Grunde gehen.* —

28. Qui Iehouae cultum et leges contemnunt, interibunt, nimis lero ipforum dementiam intelligentes. — ושבר פשעים יחרר, *idolorum cultoribus et scelestis communis erit calamitas.* פשעים propr. deficientes, scil. a Deo, conf. Ierem. III, 13. infra XLIII, 27. Michaeli languidum videtur, *ruina praeuaricatorum et peccatorum*, quomodo ex punctis masorethicis est vertendum, hinc pro יַחַרֵּר legendum censet יִחַרְוּ, *laetabuntur*, et vertendum: *de interitu perfidorum et peccatorum laetabuntur.* Id quod mihi non videtur satis conuenire cum parallelismo membrorum, nec illud solum, quod nobis quidquam languide dictum videtur, sufficere potest, lectionem receptam ex mera coniectura mutare.

29. Tum, cum Iehoua exitio eos dabit, intelligent, deos istos in quos fiduciam posuerunt, frustra ab iis inuocatos esse; et ob spem frustratam pudore afficientur. — כי יבשן המרחם *Pudebunt ob terebinthos, quibus ipsi delectati sunt*, propr. pudebit eos terebinthorum, quibus vos delectati estis, oratione a persona tertia ad secundam transeunte, vt saepius poetae Hebraeorum solent, conf. infra XLIX, 25. 26. Deut. XXXII, 15. 17. 18 Mich. II, 3.; hinc non est necesse, pro יבשן legere הבשן, vt Lowthus vult. Legitur quoque ita in duobus codicibus Kennicotti, et vno de Rossii; nec non in Munsteri bibliis, ab anno 1536. In secunda persona vertit quoque Chaldaeus, quem tamen pro teste non excitauerim, quam interpretes illam personarum mutationem, poetis Hebraeis solennem, ad suarum linguarum indolem flectere soleant. Idem valet h. l. de Alexandrinis, Syro et Arabe in Polyglottis, qui omnes in tertia, nec non

de Vulgato, qui in membro priori in tertia, in posteriori vero in secunda persona vertit. — כִּי hic vel est vertendum *certe, sane*, vt Num. XXII, 33. Jos. II, 24. vel plane redundat, vt 2 Sam. XIX, 23. Zach. III, 8. אֵילִים non sunt *quercus*, sed *terebinthi*, vti ostenderunt CELSIUS in *Hierobozanico*, P. I. pag. 34—58. et MICHAELIS in *Supplementz. ad Lexx. Hebr.* P. I. p. 72 seq. Hæ arbores ob gratam umbram, et summam, ad quam ascendere solent, ætatem, aptissimæ erant ad cultum religiosum sub iis peragendum. Possunt quoque *terebinthi* poetice positæ esse pro omnibus omnino arboribus frondosis, sub quibus Ahalus idolis sacrificia obtulisse legitur 2 Regg. XV, 4. 2 Chron. XXVIII, 4. כִּי ante אֵילִים et הַנְּחֹרֹת significat *propter*, vt infra XXI, 3. LIII, 5. 8. Ierem. XXII, 22. Verbum חָפַר, quod hic occurrit, bene est discernendum ab alio, quod Hebraice iisdem litteris scribitur et *fodere* significat. Nostrium est Arab.

خَفَرَ (cum Cha) *pudore suffundi*; alterum vero Arab

حَفَرَ (cum Hha) *fodit*. גִּנּוֹת, *horti*, hic videntur esse *luci*, idolis sacri, in quibus cultus illorum peragi solebat, i. q. אֲשֶׁרֶת, vid. Deut. XVI, 21. 22. Horti in Oriente etiamnum non sunt nostris similes, in areas diuisis, et floribus oleribusque plantatis; sed arboribus tantummodo umbrosis obfiti sunt, instar lucorum (vid. KAEMPFERI *Amoenitt. Exort.* p. 193. MAVNDRELL *Itinerar.* p. 179. verl. germ. CHARDIN *Voyages III.* p. 28.); vnde a poeta apte vnum pro altero poni potuit.

30. כִּי—עֵלָה Si verum est, quod nonnulli affirmant, terebinthum esse arborem semper virentem, eo grauior erit similitudo, quod eiusmodi arbor, foliis destituta, mortua sit. Sin minus, similitudo quidem stabit, sed intelligenda erit de tempestate, qua frondosa est arbor. Pro עֵלָה legunt עֵלֶיָּה codices Kennicotti viginti septem, de Rossii viginti

ginti quatuor, quinque libri impressi. Pluraliter quoque vertunt veteres omnes. — אשר כים אין לה, *cui nulla inest aqua*. Illis enim regionibus sine aquae copia nonnulla, nullus est viror; hinc omnes Orientalium horti diuisi sunt rivulis et canalibus (conf. autores supra excitatos), quibus exsiccatis arbores et ceterae plantae in iis marcescunt.

31. Principes et proceres populi, quorum pessimos mores vates saepius in hoc carmine castigat, per mala ipsorum facta sibi ipsis interitum parabunt. Hanc sententiam sub imagine eleganti exprimit. Arunt illi veluti materia incendii, quae facile flammam concipit, velut stupa; causa incendii, torris, opera ipsorum. חסון, *robusti, pollentis* nomine comprehenduntur ii, qui inter populares potentissimi fuerunt, ciuesque suos oppresserunt. Eodem significato חסון occurrit Amos II, 9. כערה, *stupa*, quae et ignem citissime concipit, et eo celerrime consumitur. ל hic vertendum est *veluti, instar*, vt Thren. I, 8. Obad. v. 18. כִּי־צֶדֶק non est *scintilla*, vt vulgo vertitur, sed *torris, tizio*, coll. Arab.

נֶסֶךְ, *lignum adustum igni imposuit*. — פֶּעַר hic est vertendum, quasi vocalia haberet talia: פֶּעַר, eadem punctorum vocalium anomalia, quae Ierem. XXII, 13. Alii hoc membrum vertunt: *erit robustus* (i. e. idolum, ita dictum, vel quod e duro et denso ligno factum esset, vel quod cultores eius in eius fortitudine fiduciam ponerent) *sicut stupa, et operator, fabricator, eius veluti torris*. Hi igitur vocem פֶּעַר pro participio accipiunt. Hanc interpretationem plerique ante Vitringam, ex recentioribus vnus Koppius, sequuti sunt. Sed omnis imaginis pulchritudo hac interpretatione adsumta perit, vt sponte intelliget, qui illam, quam nos dedimus, interpretationem conferre velit. Nec apta esset sententia, quae lateret; idola ab ipsis illis fabris, qui ea parassent, incensum iri. Stupa et torris simul consumuntur, sicut materia et ignis simul ardent, ita vt nemo incendium possit coercere.

2. *Audi coelum, tuque, terra ausculta! nam Iehoua loquitur! filios educaui et in proceritatem eduxi; ipsi tamen a me defecerunt.*

3. *Novit bos herum suum, et asinus praesepo domini sui: Israël nihil novit; populus meus nihil intelligit.*

4. *Vae genti peccatrici! populo peccatis onusto! progeniei maleficae, natis perditis! reliquerunt Iehouam; spreverunt numen Israelitarum; ipsum refugerunt!*

5. *Quo amplius percuteremini? Tamen scelera additis! Totum caput aegrotum est; totum cor languet!*

6. *A planta pedis ad caput usque, nil in eo (corpore) sani est. Vulnera, vibices, plagae recentes! non compressae, non obligatae, non oleo delinitae!*

7. *Terra vestra vastata! urbes combustae! agros vestros barbari, vobis intuentibus, consumunt. Vastatio est, qualis ab hoste venire solet.*

8. *Zion restat sola, ut tugurium in vinea; ut casa in horto cucumerum; ut urbs obsessa.*

9. *Nisi Iehoua (dominus) exercituum hoc tantillum reliqui fecisset; facti essemus ut Sodoma, similes Gomorrhæ.*

10. *Audite id quod Iehoua dicit, principes Sodomæ! adrende ad dei nostri voluntatem, gens Gomorrhæ!*

11. *Quid mihi sacrificiorum vestrorum multitudo? ait Iehoua. Satur sum holocaustis arietum et adipè iuencorum et agnorum saginatorum: sanguine bouum, ouium, et hircorum non delector.*

12. *Salutandi mei causa acceditis quidem; sed quis iussit vos, atria mea terere?*

13. *Nè mihi amplius offerre oblationes inutiles. Suffitus abhorreo; nouilunia, Sabbatha, conuentus solemnes — scelera et dies festos simul ferre non possum.*

14. *Neomenias vestras, solenniaque festa odi; graua mihi sunt, iisque fessus sum ferendis.*

15. *Cum expanditis palmas vestras, ego oculos claudio: quin si preces multiplicatis, non audio: manus vestrae sanguine madent.*

16. *Lauamini, mundamini, remouete a conspectu meo morum vestrorum prauitatem; abstinete a malis.*

17. *Probe agere assuescite; acquitati studete; oppressum erigite; pupillo ius dicite; viduae causam agite.*

18. *Agedum venite! disceptemus inter nos! ait Iehoua. Etiam si peccata vestra instar muricis fuerint, ut nix albescent; si rubuerint instar coccini, ut lana fient.*

19. *Quod si obedire placet, terrae bonis fruemini.*

20. *Quod si renueritis, et refragarii fueritis, gladio consumemini. Haec Iehoua minatur.*

21. *Quomodo facta est meretrix! vrbs fidelis! Plena erat aequitatis, hospes iustitiae; nunc vero homicidarum.*

22. *Argentum tuum versum est in scoriam; vinum tuum aqua corruptum.*

23. *Proccres tui improbi sunt furumque socii; omnes largitionum cupidi, et mercedibus inhiantes: pupilli causam non suscipiunt; viduarum lites non admittunt.*

24. *Itaque Iehoua, dominus exercituum, heros Israelis, talia fatur: Hui! ex poena aduersariis meis inflicta, ultionem capiam ab hostibus meis.*

25. *Admouebo manum meam ad te; expurgabo quam purissime scorias tuas; et metalla tua ignobilia semouebo.*

26. *Reddam tibi iudices, quales olim habuisti, et consiliarios, quales ab initio: tum appellaberis ciuitas iusta, vrbs fidelis.*

27. *Sion iustitia, reducesque eius probitate restituentur.*

28. Sceleris autem et idolorum sociis communis calamitas est! Omnes, qui Iehouam derelinquunt, peribunt!

29. Pudebit vos terebinthorum, quas amatis; et poenitebit horrorem, quos peritis.

30. Eritis enim ut terebinthus, marcescens foliis, et ut hortus, nulla aqua irriguus.

31. Potens erit ut stupa, et opus eius ut tizio: comburentur ambo una, nemine extinguente.

CARMEN SECVNDVM.

(CAP. II. III. IV.)

A r g u m e n t u m.

*C*arminis huius argumentum idem fere est, quod antecedentis. Continet illud querimonias de vitiis et statu corrupto populi Israelitici; exhortationes ad pietatem erga Iehouam, ad iustitiae studium et morum emendationem; denuntiationes poenarum diuinarum; promissiones denique temporum feliciorum, quae extinctionem malae progeniei secutura essent. Id argumentum vates mira tam elegantia quam grauitate tractat. Nam ut populus Israeliticus, illo tempore vitiis et superstitionibus idololatrarum vicinorum maxime corruptus, et finium suorum dilatandorum valde cupidus, iis, quae sequuntur, monitis, eo magis tangeretur; poeta orditur ab aureae aetatis, qua pietas et pax vniuersa inter omnes gentes regnaturae essent, descriptione, qualis ea illis temporibus circumferebatur (II, 2—4.). Qua in descriptione quum sistantur gentes barbarae sese ad cultum Iehouae excitantes, vates eam adhortationem arripit et ad suum populum conuertit (II, 5.); indeque transit ad castigationem eius populi, adeo corrupti (II, 6. 7. 8.), ut Iehouam poenas seuerissimas in ipsum exercere et cultui idolorum finem facere oporteat. In earum poenarum descriptione maxima carminis pars versatur (II, 9. — IV, 1.); intermistis passim querimoniis de procerum populi impietate et mulierum luxu et mollitie. Extincta vero mala progenie, plumbeam hanc aetatem auream successuram esse promittit (IV, 2, vsque ad fin.).

Maximam in huius carminis argumento constituendo difficultatem efficit expositio nexus, qui est inter versus quatuor

Non nil pon. priores et reliquam carminis partem. — Quum eadem, quae
Lysim. p. 111 versibus Cap. II. prioribus leguntur, iisdem plane verbis
et al. Lysim. apud Micham quoque (Cap. IV, 1—3.) inueniantur; Mi-
et al. Lysim. chaelis opinatur, locum illum a Iesaiæ ex Micha sumtum, et
et al. Lysim. textus instar, super quo verba faceret, declarationi suae ab
et al. Lysim. ipso praepositum esse; ut populares suos viderent, quam di-
et al. Lysim. versus praesens reipublicae status ab aureae aetatis felicitate
et al. Lysim. esset. — In alia omnia discedit KOPPIVS. Is quatuor versus
et al. Lysim. priores seiungendos plane censet a reliquo carmine. Ex eo
et al. Lysim. enim, quod vs. 2. cum ו ante יהיה incipit, suspicatur, versus il-
et al. Lysim. los esse fragmentum carminis longioris, vel alio loco in libro
et al. Lysim. Iesaiano positi, vel plane deperditi. Quum vero carmina fa-
et al. Lysim. tidica vatum Hebraeorum plerumque in spe temporum laetio-
et al. Lysim. rum desinere soleant; Koppius initium Capitis secundi alius
et al. Lysim. cuiusdam carminis exitum effecisse existimat. Qua in senten-
et al. Lysim. tia secum consentientem habet EICHHORNIVM (Einleit. in das
et al. Lysim. alte Test. P. III. §. 531.): quippe cui extra omnem dubita-
et al. Lysim. tionem positum est, initium Capitis secundi desumptum esse ex
et al. Lysim. Micha, nullumque huius segmenti cum iis, quae sequuntur, ne-
et al. Lysim. xum esse statuendum. De ratione vero, qua locus ille huc
et al. Lysim. translatus sit, interpret acutissimus sic coniecit: lectorem ali-
et al. Lysim. quem, cui initium oraculi nostri (vs. 3. ex Eichhornii senten-
et al. Lysim. tia) insolentius visum esset, verbis לכה-יהיה adscripsisse ex
et al. Lysim. Micha locum similem, in quo verba באתחיל occurrebant,
et al. Lysim. inde hoc additamentum in omnes libros irrepsisse. —
et al. Lysim. KOPPIVS praeterea dubitat, an quatuor priorum huius carmi-
et al. Lysim. nis versuum auctor Iesaias sit, ita ut locus similis apud Mi-
et al. Lysim. cham ex illo desumptus sit; an vero locus ille adscribendus po-
et al. Lysim. rius sit Michae? — Mihi quidem, ut ingenue fatear, quid
et al. Lysim. sentiam, hisce coniecturis et dubitationibus tam parum opus
et al. Lysim. videtur, ut potius existimem, huius carminis initium, ut nunc
et al. Lysim. se habet, apertissimum fuisse ad Israelitarum animos tangendos
et al. Lysim. et commouendos; conf. supra dicta. Ceterum ex eo, quod
et al. Lysim. idem, quod Capitis secundi initio legimus, vaticinium, non
et al. Lysim. solum apud Micham, verum etiam apud Zachariam inueni-
et al. Lysim. mus

mus (VIII, 20—23.); ex eo, inquam, collegerim, illud fuisse celebratum illis temporibus vaticinium, quo Iesaias commode ad consilium suum propositum utebatur. Scilicet inter multos, tam antiquioris, quam recentioris aevi, populos magna inprimis aliqua rerum calamitate oppressos, aut multis vitiis corruptos, vaticinia circumferri assolent, quae siue graviora minari, siue laetiora solent polliceri. Sic apud Romanos Virgilii tempore inter innumera alia vaticinia, partim aliis nominibus, partim sub Sybillarum nomine vendita, unum fuit aliquod, quod magnam aliquam felicitatem futuram promitteret, eiusque descriptionem ab iis, quae de seculo aureo memorassent poetae, mutuaretur. Similiter inter Iudaeos eo tempore, quo a magna populi parte cultus Iehouae siue plane neglectus, siue cum superstitione idololatræ permixtus esset, vaticinia circumlata videntur de meliore religionis vicissitudine. Talibus vaticiniis inter populum celebratis, et magna fortasse etiam apud eum auctoritate, prophetas in declamationibus suis ad consilia proposita aptissime usus esse, nemo dubitabit.

Koppius hanc sectionem quae, Capita tria sequentia comprehendens, ex plurimorum interpretum sententia unum continuum vaticinium constituit, plura a se diuersa oracula continere existimat. Et primum quidem segmentum faciendum esse censet post versum 4. Cap. II.; inde usque ad Cap. III. vs. 9. contineri oraculum secundum; tertium, a Cap. III. vs. 10. usque ad vs. 15. Capit. eiusdem, quartum a Cap. III. vs. 16. usque ad finem Cap. IV. In tertio tamen oraculo ei videtur excisa esse poenarum diuinarum comminatio, alias plerumque a Iesaiâ addita. — DOEDERLINIO a Cap. II. initio usque ad finem Cap. V. unum vaticinium continuari videtur; quae etiam est sententia VOGELI in Dissertat. super ratione interpretationis Cap. II. Iesaiæ.

Quod adtinet ad tempus, quo hoc vaticinium editum sit, alii interpretes id referendum existimant ad Vsiae, alii ad Iohanni

thami tempora. Et difficile sane est, accurate definire, ad quemnam horum regum illud pertineat. Sub utroque enim florens erat reipublicæ status, qualis innuitur II, 7. III, 16. 17 seq., coll. 2 Chron. XXVI, 5. 10. (de Vfia); et 2 Chron. XXVII, 3. 4. 5. (de Iothamo): sub utroque magni bellici apparatus fiebant, partim ad propulsandas finitimorum iniurias, partim ad propagandum imperium, Cap. II, 7. (חמלא ארצו), coll. 2 Chron. XXVI, 6—15. (סוסים ואין קצה למרכבתיו), coll. 2 Chron. XXVII, 4. 5.; sub utroque denique populus idololatria et vitis erat corruptus (vs. 6. 8.), coll. 2 Reg. XV, 35. 2 Chron. XXVII, 2. Vitringæ hoc vaticinium sub Vfia editum videtur; sed nullam rationem producit, cur illud ad hunc regem potius quam ad Iothamum referendum existimet. Vitringam tamen sequuntur Dathius, Moldenhawerus et Cubius. Lowthus inter Vfiæ et Iothamum dubitat. Michaelis, quum initium Capitis II. ex Micha sumtum censeat, hoc vaticinium ad Iothami tempora referre cogitur. Micha enim sub Iothamo demum munere prophetico fungi incepit (Mich. I, 1.). Equidem in re tam dubia non ausim quidquam definire.

Diligenter disquirunt interpretes, quibus in factis hoc vaticinium habuerit euentum. Felicitatem promissam alii in temporibus, quæ reditum ex captivitate Babylonica exceperunt; alii in regno Messiae contigisse putant; alii adeo, ut Michaelis, illam in posterum demum, Iudæis omnibus ad religionem Christianam conuersis, expectandam existimant. Calamitatibus vero, hoc carmine a vate descriptis, vere populum oppressum vident alii, Ahaso et Hiskia regnantibus, cum Assyrii, ab Ahaso vocati, Palaestinam occuparunt, regno Israelitico finem fecerunt, et anno 14. Hiskiae Iudaicum quoque destruere aggressi sunt; alii vero, ut Vitringa, excidium reipublicæ per Nebucadnezarem, huc referendum censent. Verum interpretes illi si cogitassent, non Tacitum aut Linium aliquem ab iis interpretandum esse, sed poetam, et orientalem quidem illum, audacioribus imaginibus, longioribusque et obe-

rius

rius exornatis similitudinibus utentem; non tam inanem operam nauassent, ut poetica ornamenta ad factorum fidem explorarent.

CAP. II.

I. (הדבר אשר הזה) *Vaticinium, quod edidit.*
 הזה hic est vertendum, *vaticinatus est*, vt infra XIII, 1. Am.
 I, 1. Mich. I, 1. coll. Arab. *حزري*, vid. not. supra ad Cap.
 I, 1.

2. (וזה) Ex eo, quod היה praepositam habet litteram
 ה, Michaelis colligit, hanc sectionem desumptam esse ex Mi-
 cha, vbi per ה connexus cum antecedentibus efficeretur.
 Koppius vero, Eichhornius et Cubius per eandem illam lit-
 teram probari existimant ipsorum coniecturam, pericopam
 hanc esse fragmentum, seu potius exitum maioris vatici-
 nii. Mihi illa littera est ה conuersivum praeteriti in futu-
 rum, quod eadem ratione, qua ה conuersivum futuri in
 praeteritum, sub initium orationis poni potuit. —
 (באחרית הימים) Plerique interpretes hac locutione finem ex-
 itumque statim cuiusdam temporis exprimi putant; et alii
 quidem de temporibus Messiae cogitant; alii de iis, quae
 reditum ex Babylonico exilio exceperunt. Sine ratione, vt
 mihi quidem videtur. *אחרית הימים*, *posteritas temporum*,
 omne denotat tempus, nondum praeterlapsum, siue propius
 fit, siue remotius; quemadmodum Arabum *في آخر*.
 Commode, et linguarum Orientalium genio conuenienter
 redditur: *in posterum, futuro aevo, futuris seculis.* Tem-
 pus futurum, non definitum, ea locutione designari, aper-
 te probari potest ex Dan. II, 28. vbi באחרית יומא non ali-
 ter verti potest, quam: *posthac*, vti intelliget, qui totam
 orationis seriem considerauerit. Vide quoque Deut. IV, 30.

Recte Saadias *في آخر الزمان*. Nec tamen ideo nega-
 verim, Israelitas, vbi de meliore religionis et reipublicae vi-
 cissitu.

ciffitudine vel audiuerunt, vel legerunt, cogitasse de temporibus Messiae. כִּכֹּן יִהְיֶה recte Syrus cum Chaldaeo red-

dit simpliciter: כִּכֹּן יִהְיֶה, *positus erit*, quamquam verbum כִּכֹּן alias significationem *firmiter et recte stabilendi* habet; vnde multi interpretes, nimis argute, vertunt: *firmabitur, firmiter stabilietur*. הַר בֵּית יְהוָה, *mons domus*, templi, aedis, Iehouae, est Sion, eiusque *λοφος, collis*, vt eum vocat Iosephus (de Bello Iud. VI, 6.), Moria mons, vid. 2 Chron. III, 1. coll. XXXIII, 15.; sedes cultus Iehouae. בְּרֹאשׁ הַהָרִים, non vertendum cum nonnullis. *in summis montium verticibus*, sed *in vertice montium ceterorum*. נִשָּׂא מִכָּל בָּעֵרָה, *sublimior collibus*, super omnes colles eminebit, adeoque his excellentior et celebrior habebitur. Mons, in quo templum Iehouae situm erat, mediocri tantummodo altitudine erat, ita vt ne montem quidem oliuetum, ex eius regione situm, aequaret. Futuris autem illis aurei seculi temporibus, vates inquit, fore, vt mons ille ita super ceteros omnes emineat, vt longe eminus prospiciatur, indeque simul pro dignissimo, ad quem se conferant cultus diuini causa, ab omnibus terrae populis agnoscatur. וְכָל הַגּוֹיִם יִבְרְחוּ אֵלָיו, *confluent ad eum* (montem) omnes gentes. כָּהֵר־Hebraeis idem plane est, quod Latinis *confluere*, vbi de multorum hominum ad locum aliquem conuentu est fermo; in eodem significato verbum illud occurrit Ierem. XXXI, 12. et LI, 44. MICHAELIS in *Supplemente ad Lexx. Hebr. P. V.* p. 1607., cui adsentitur Koppius, vertit: *eminus videbunt et prospicient illum omnes populi, conferens*

Arab. *يَهْدِي* *lucere, splendere*. Displicet ei metaphora, „fluere ad montem.“ Verum non nimis virgenda est haec comparatio; multitudo tantummodo hominum ad montem cateruatum migrantium illa exprimitur. Sic VIRGILIUS quoque Georg. IV. 558. *apes confluere arbore summa* dicit.

Tamen tacendum non est, a Syro eandem illam, quam Mi-

Verum haec significatio verbo illi plane praecario attributa Michaelis est a Michaeli qd semper est facilis, nusquam laetit.

chaelis proposuit, interpretationem exhiberi: נִמְכַּסְתָּ

לֹאס בְּלֹסֶס, גְּמִינֵי, *spectabunt eum omnes gentes.*

Sensus, qui sub his imaginibus latet, est: cultum Iehouae, vatis tempore in Palaestina tantummodo notum, in posterum in toto orbe propagatum iri.

3. *אֲנִי רַבִּים* alii reddunt *amplos*, *potentes*, *populos*, qua significatione Pf. LXXXIX, 51. sumendum est, vbi Ethan dicit, se *in sinu suo portare עמים רבים*, *omnes potentes populos*; vid. quoque infra XIII, 4. Ierem. XXV, 14. alii vero *רבים* in significatione frequentiore, *multos*, reddunt, ex meo quidem sensu aptius. לכו, *venire*, vox hortantis et excitantis, vt Graecorum *δευτε*, Latinorum, *agite!* אֵל הָרַיָּה, *omissum est ביה*, vt saepius in hac phrasi, veluti Pf. XXIV, 3. Mich. IV, 2. coll. vl. I., Mich. III, 1.; suppletur infra c. III, 2. Vid. GLASSII *Phil. S. L. I. Tract. I. Can. XXXIX. p. 119. edit. Dath. WALTHERI Ellipses, p. 30. ed. Schulz.* מִדְּרַכֵּי וַיִּוְרְנוּ *ut doceat nos de viis suis*, s. vias suas (כִּי hic indicat Accusativum, vt infra XXV, 2. Num. V, 6. Ezech. XVIII, 10.), i. e. rationem ipsum colendi et per eum cultum felicitatem consequendi; ita דרך sumitur quoque infra XLVIII, 17. Particula ו hic est vertenda *ut*, sicuti ו Sam. XI, 12. אֲרָחִיתָ *respondent tuis דרכים*, *semitae*, quibus itur ad Iehouam; est cultus Iehouae, et viuendi ratio, quae in eo praescribitur. (כִּי—מִירוּשָׁלַם) Koppio haec verba non sunt populi, sed vatis, superiora explicantis, et ostendentis, quid populum impellat, vt eo conflueret. חֲרָה non eas solas *leges* denotat, quae ad cultum Iehouae pertinent, sed omnes omnino *leges diuinas* comprehendit, ad felicitatem promouendam alicuius populi datas, siue eae praeicipiant de cultu religioso, siue de rebus ciuilibus. דְּבַר יְהוָה, *voluntas diuina*; i. q. חֲרָה.

4. Describitur fructus, qui ex coniunctione hac ad cultum vnus Dei ad Iudaeos sit redundaturus, omnimoda
pax

pax et tranquillitas. Pertinet hoc ad aurei seculi descriptionem, conf. infra Cap. XI. (שפט בין הגוים) *Iudicabit inter gentes*, i. e. diffidia earum componet, easque ad pacem adducet. ל ante עמים hic videtur positum pro בין (Genes. XXXI, 37. יוכיחו בין שנינו, *sint iudices inter nos ambo*, et Job. IX, 33.), quomodo ל vertendum quoque est. Num. III, 40. Ezech. XXXIV, 17. Verbum יכח hic sumitur de *disquisitione iudiciaria*, ita vt respondeat שפט טף. Alii vero vertunt verbum illud: *demonstrare, arguere*, multos populos disciplina instituet. Ita Doederlinius et Dathius. Prior tamen interpretatio parallelismo membrorum videtur aptior; eundem parallelismum vid. infra XI, 4. (וכהו—למזמרה) Instrumenta bellica, quasi inutilia, mutabunt in pacis et agriculturæ instrumenta. Quemadmodum apud VIRGILIUM *Georg. I, 507.* de praeparatione ad bellum dicitur:

— — squalent abductis arua colonis

Et curvae rigidum falces constantur in ensem:

et *Aeneid. VII, 635.*

Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri

Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus ensis:

nec non apud OVIDIUM *Fast. I.*

Sarcula cessabant, versique in pila ligones:

ita, cum pacis studium depingit noster, contraria istis imaginibus dicit. כחחו, *contundent*, i. e. constabunt, instrumenta bellica liquefacta recudent. לח *ligonem* verterunt non pauci interpretes, Iudaeos sequuti; verum sine veterum auctoritate, praeter Symmachum, qui 1 Sam. XIII, 20. סאסאן vertit. Plerique reddunt *vomer*, praeceuntibus veteribus omnibus. At ex 1 Sam. XIII, 20. 21. apparet, מחרשח esse *vomerem*, ארש, *arare*, לח vero ab eo diuersum instrumentum: fortasse *culter aratri* (das *Pflugmesser*), de quo PLINIUS *Hist. Nat. Lib. XVIII. §. 48.* *Vomerum plura genera: Culter vocatur, praedensam, priusquam proscindatur, terram secans, futurisque sulcis vestigia praescribens incisuris,*

incisuris, quas resupinus in arando mordeat vomer. מִזְמָרָה, *falces, quales sunt, quibus vtuntur in putandis vitibus et arboribus.* Verbum זָמַר enim de *vitium* amputatione vsurpatur infra V, 6. Levit. XXV, 3. 4. לֹא יִשָּׂא גֵר אֶל גֵּרֵי הָרֶב, *nec tollet, s. stringet (vna) gens contra alteram ensē,* gentes non amplius armis inter se pugnabunt. Voci לֹא ex emendatione ר praemittitur in Codd. et libris editis, vt habent Alexandrini, Syrus, Theodotion, Chaldaeus, et Michas, Cap. IV, 2. Sed omittendum potius est; nam in oratione poetica particulae copulatiuae languent. אֶל *contra*, vt Genes. IV, 8. Exod. XIV, 5. Num. XXXII, 14. וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד, מִלְחָמָה, *nec ultra bello adsuescent,* non amplius artes bellicas exercebunt.

5. Sunt, qui existiment, verba huius versus esse gentium ad cultum Iehouae conuersarum et Israelitas excitantium, vt ipsos imitentur. Duriuscule. Gentium enim oratio iam vs. 3. definit; et vs. 4. vates loquitur. Hinc non apte gentium verba hoc versu continuarentur. Quae sequuntur satis diserte docent, inde ab hoc versu prophetam loqui, atque popularibus suis demonstrare, indignum esse, vt ab ipsis contemnatur et negligatur ille Deus, ad quem colendum gentiles, dummodo eius notitiam consecuti essent, summo cum studio confluxuri sint. בֵּית יַעֲקֹב, *domus, i. e. familia, Iacobaea.* Hebraeorum בֵּית, plane vt Arabum بَيْت, simul *tentorium, s. domum, et familiam, s. tribum, in tentoriis habitantem, indicat.* Vtitur vates hac appellatione insolentiore, poetarum more, pro solita בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, siue בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, vt infra XLVIII, 1. (לְכוּ-יִהְיֶה) *Lux Iehouae hic esse potest cultus, leges eius, quam significationem אֵר sine vlla dubitatione habet* Prov. VI, 3. Ps. CXIX, 105. quia illae ducunt ad felicitatem, vt adeo sensus sit, *sequamur cultum, leges Iehouae.* Koppius cum Clerico vertit, *ambulabimus in luce faciei Iehouae, i. e. Deum propitium nobis reddamus per mores, fauore eius non indignos.*

Ies. Var.

D

Nam

Nam *lux faciei* alicuius, f. frons serena, est gratia, benevolentia, vid. Prov. XVI, 15. (בְּאֵר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים) quod statim explicatur (רְצוֹנִי). Similis phrasis est: *fronte serena adspicere*, apud poetas Romanos saepe obuia. Ex hac interpretatione haec verba arctius cohaerent cum iis, quae sequuntur: „ita viuamus, vt Iehoua nos iterum fronte serena adspiciat, nobis faueat, nam quia leges eius negleximus, ille nos quoque neglexit (faciem suam a nobis auertit).“ Huic interpretationi hoc tantummodo obviare video, quod vocem פְּנֵי in aliis quidem locutionibus, vbi poni debuit, saepe omissam, in hac vero, אֵר פְּנֵי, nusquam omissam inueni.

6—8. Vates adfert causam proxime antecedentis adhortationis, populi scelera, ob quae Iehoua eum reprobauit. Primum est, quod Israelitae ab exteris praestigias, incantationes, diuinationes, et alia superstitionum genera petierunt. (כִּי-יַעֲקֹב) Oratio conuertitur ad Deum, de quo antea semper in persona tertia dicebatur; ex more poetico, vid. supra ad I, 29. Michaelis non improbat quidem interpretationem vulgarem; sed mavult tamen, accentus Masorethicos relinquens, vertere: *nam tu, familia Iacobaea, deseruisti populum tuum*, i. e. religionem et mores, populo tuo proprios; deferis religionem patrum tuorum, et seque ris superstitionem et scelera peregrinorum. Ita Saadias:

وَإِنَّكَ تَرَكْتَ مَذْهَبَ قَوْمِكَ يَا آلَ يَعْقُوبَ

nam deseruisti religionem gentis tuae, o familia Iacobaea! Quae interpretatio seriei orationis accommodatior videtur, quam Hezelii, quem sequitur Henslerus: *du, o Gott, möchtest sonst dein Volk verlassen!* Ita fere et Hubigantius, qui, postquam dixisset, litteram ה in נטשה, superfluam, reliquam ipsi videri antiquae scriptionis, נטשה יד, *reliquisti, Domine*: addit: „significat, gentem Iudaeorum a Deo relictum iri reipublicamque eorum delendam tempore eodem,

dem, quo gentes omnes legi, quae de Sion exhibit, obsequuntur.“ Sed הַנִּשְׁחָח in נִשְׁחָח est paragogicum, vt in הַנִּשְׁחָח, *praeuaticatus es*, Malach. II, 14. הַנִּשְׁחָח *dedisti*, Genes. III, 12. Ceterum נִשְׁחָח proprium est verbum, quod adhiberi solet de Deo, populum aliquem ob eius scelera repudiante quasi, adeoque omnimoda miseria eum cumulante, vid. Iudic. VI, 13. 2 Reg. XXI, 14. Ierem. VII, 29. oppos. *Iehouam esse cum aliquo*, 1 Reg. VIII, 57. כִּי מֵאֵל מִקֶּדֶם (ועוננים בפרשנים) Valde dissentiunt interpretes in horum verborum interpretatione. Vt incipiamus a veteribus; quum nomen קֶדֶם de loco pariter, siue de terris ad solis ortum, ac de tempore vsurpatur, Alexandrini, Syrus, Vulgatus, Chaldaeus, et Arabs vterque, illud de tempore antiquo intellexerunt (ὅτι ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς).

כִּי מֵאֵל מִקֶּדֶם, quoniam repleti sunt ut antea, Vulgat. *quia repleti sunt ut olim*, Chaldaeus: אֲרִי *quia repleta est terra vestra idolis ut ab initio*; Saad. أَمَّا قَوْمُكُمْ سَبِيلَ الْقَدِيمِ, populus vester indefinenter quaerit viam temporis prioris).

Verum contra hanc interpretationem recte iam monuit Vitringa, קֶדֶם aperte oppositum esse תֹּסֵס, qui Israelitis ad occidentem habitarunt, hinc parallelismum flagitare, קֶדֶם de regionibus orientalibus intelligere. Vitringa ipse vertit: *repleti sunt spiritu diuinatorio magis quam orientales*. Scilicet qui inter gentes exercebant diuinationem, prae se ferebant, se obsideri a Daemone, se eo repletos esse: id vero indicari per verbum מֵאֵל, quasi per vocem technicam, quo prophetae etiam Israelitici vterentur, cum dicerent, se Iehouae spiritu impleri (הַמֵּלֵא) e. c. Mich. III, 8. Hanc interpretationem sequitur quoque Dathius dum vertit: *artem diuinandi magis iactant, quam Syri*. Equidem lubens accederem interpretationi huic ingeniosae, si vnus tantummodo locus ad-

duci possit, vbi מלא, simpliciter positum, eam, quam ei Vitringa adscribit, significationem, habeat. Nam in Michae loco, quem Vitringa adfert, res, qua propheta impletus dicitur, est apposita (מלא אחי כרח אח רוח יהוה). Ludovicus de Dieu verbum מלא hic sumendum censet in *hauriendi* notione, qua illud in Nouo Testamento Syriaco et in Targumin saepe occurrat, pro Hebr. שאב; hinc vertit: *quia hauerunt ex Oriente*, scil. praestigias, artes magicas etc. Sed, vt taceam, non esse credibile, verbum מלא hic in alia significatione sumi, quam in ea, qua centies in V. T. occurrit; haec explicatio dura mihi videtur, et sensus minus elegans. Doederlinius vertit: *dum a longo inde tempore tanto hariolorum numero, quanto antiqui Palaestinae populi, utuntur*. Sumit igitur קדם in ea notione, qua haec vox ab interpretibus veteribus sumta est, vid. supra. „Verbum מלא vero,“ addit in nota subiecta, „non implendi tantum potestatem habet, sed *multitudinis* quoque, vid. infra Cap. XXXI, 4. Iam ביתר, i. e. *familiam suam, impleuisse, i. e. auxisse*, adscitis multis Orientalibus, primum est, quod exprobratur Iudaeis.“ Quomodo vero posterior huius annotationis pars conueniat cum versione Viri Venerandi, me non intelligere, ingenue fateor. Versioni vero illi: *auxerunt familiam suam inde a longo tempore auguribus, sicut Philistaei*, videtur obstare עננים ante ר. — Clericus verba מלאו בני ישראל elliptice posita existimat pro: מלאו בני ישראל מקדם, גרים אשר באו מקדם, *pleni sunt Israelitae aduenis ex Oriente*. Sed huiusmodi ellipseos vllum aliud exemplum in toto Vetere Testamento inueniri, vehementer dubito. — Michaelis vertit: *Pleni sunt vento orientali*, quo significari existimat populorum orientalium superstitionem, quae ob inanitatem et noxam apte cum vento illo orientali pernicioso possit comparari: conferre iubet Job. XV, 2. *num sapiens vana respondet: num euro sese implebit?* vbi eurus indicat doctrinas vanas et noxias. — Verum vbi de vento orientali, euro, est sermo, ibi semper קדם (orientalis (scil. רוח, ventus, vid.

vid. Ezech. XVII, 10. XIX, 12. Hof. XIII, 15. Ion. IV, 8.)
 vsurpatur; numquam קדם, quod *plagam orientalem*, s. *orien-*
tem, et *regiones orientales* indicat. — Quae omnes igitur
 interpretationes hucusque memoratae, quum difficultatibus
 quaeque suis laborare nobis videantur; inter duas alias du-
 bito, quas tam linguae Hebraicae indoli, quam orationis se-
 riei, conuenientiores opinor. Scilicet possis vertere, vel:
pleni sunt oriente, i. e. vanitatibus et cultibus idololatricis
 populorum orientalium; per subiecti metonymiam, qua *lo-*
cus pro *re in loco* dicitur, e. c. *Ophir* pro *auro Ophirino*,
 Job. XXII, 24., *coelum* pro *Deo*, Dan. IV, 23., tunc כ ante
 קדם *plenitudinem* indicaret, vt saepe, quando verbum מלא
 sequitur, e. c. Ezech. XXXII, 6. Ierem. LI, 34., vel, cum
 Kimchio: מלא או כשפים יוחר מבני קדם, *pleni sunt praeftigiis*
magis quam orientales; ita vt tantummodo כשפים, *praefti-*
gias, suppleas; nam עבדים et כשפים coniunguntur Ierem.
 XXVII, 9. Mich. V, 11. — Hinc, vt cum Brentio, quem
 Hubigantius et Waltherus sequuntur, pro מקדם legendum
 censeamus מקסם, coll. Deut. XVIII, 14., non est opus.
 Koppius coniecit, scriptum esse, vel, מקסמים מקדם, vel
 מקסמים כמקדם. Audax sane coniectura, quae nullo plane
 teste antiquo nititur. — עוננים propr. videntur esse ii, *qui*
ex nubibus omnia captant, ענן אב, *nubes*, vt recte Aben-Esra
 ad Levit. XIX, 26. quia talis praeftigiator יסחכל בעוננים
 וברמותם ובחננותם, *aspicit nubes earumque figuram et motum*,
 indeque de rebus futuris vaticinari gestit. Hic tamen per sy-
 necdochen vniuersim *hariolationes* ea voce videntur indicari.
 Alii vocabulum nostrum referunt ad עון, עונה, *statum tem-*
pus, vt עון fit is, *qui obseruat tempora cuilibet negotio apta*,
Tagewähler, vt Lutherus reddit. Multa de hac voce dispu-
 tauit CARPZOVIVS in *Apparatu Antiqq Hebr.* ad Goodwinum,
 L. IV. C. X. p. 540. 541. כפ עמים *sicut Philistaei*, qui au-
 guriis dediti erant (1 Sam. VI, 2.), et Iudaeae ab occidente
 erant, sicut Syri ab oriente. Ex malis his vicinis Israelitae
 artes malas didicerant, vid. 2 Reg XXI, 6. 2 Paral. XXXIII,

6. (ובילדי נכרים ישפיקו) Multi interpretes haec verba reddunt, *plaudunt, applaudunt filiis alienigenorum; conferentes Arab. سَفَق, plaudere, complodere manus* (habent quoque septem codd. Kennicotti יספיקו). Ita e recentioribus Michaelis (*sie klatschen frölich in die Hände, wo sie Diener fremder Götter sehen*), Dathius, Cubius, Hezelius. Ex veteribus forsan huc referendus est Saadias, qui reddit:

وَبِحُوشِي الْغُرَبَاءِ يُكْتَفُوا, *contenti sunt affeclis exte-*

rorum. Doederlinius, quem Henslerus sequitur, vertit, *nothis liberis dexteras iungunt, iis se coniungunt.* Quam interpretationem confirmari dicit Arabum dialecto, tradere enim Gieuharium *) apud Schultensium ad Job. XX, 22. p. 530. שפק apud Arabes *manus complodere* significare. Verum dubito, an verbum hoc Arabicum recte huc referri possit. Videtur potius id adhiberi tantummodo de iis, qui emtionem percussa vtrimque manu asserunt; ita ut ponatur pro صَفَق, quod frequentius in illa significatione occurrit. Num autem verbum illud generatim significet, *se cum aliquo coniungere, alicui sese adiungere*, id mihi valde dubium videtur. Doederlein quidem iam a Symmacho eam, quam ipse dedit, interpretationem prolatam esse autumat. Verum sub Symmachi versione alium plane sensum latere, ex verbis Hieronymi apparere mihi videtur. En huius verba! Symmachus: et cum filiis alienis applauserunt; pro quo scriptum est in Ebraeo ישפיקו, quod Ebraei interpretantur *סֹפְרוֹתָאִים* (fortasse: *fornicari, in obserato fornice cum meretrice versari*), et nos vertimus: *adhaeterunt, ut vitiorum in gente Iudaea turpitudine monstretur.* Idem paulo post: Symmachus quodam circuitu et honesto sermone plaudentium eandem cum pueris turpitudinem demonstravit. Scilicet interpre-

*) Nominandus potius fuisset *Firuzabadius*; is enim composuit Lexicon illud, cui *Camus* nomen, quodque Schultensius citat.

interpretes non pauci, e. c. Sanctius, Cornelius a Lapide, Alvarez, verba nostra interpretantur de *Sodomia*, seu *paederastia*, hocque crimen inter Israelitas fuisse, docent ex 1 Reg. XIV, 24. XV, 12. XXII, 47. 2 Reg. XXIII, 7. 2 Macc. IV, 9. 12. Sed ego nullam causam perspicio, cur h. l. de isto scelere sermo sit? Nititur haec interpretatio, vt MICHAELIS in *Supplement. ad Lexx. Hebr.* P. IV. p. 1794. recte obseruasse mihi videtur, sola verbi שפך, s. ספך, cum ספח, *adhaerere, scortari*, permutatione. Et Lowthus quidem, quem Koppius sequitur, satis audaciter pro ישפיקו legendum esse יספיקו coniecit; quod Koppius referendum dicit ad

שֵׁן, effudit semen, et in III. *scortatus est*; vt sensus sit:

scortantur in alienigenas. MICHAELIS olim (*Biblioth. Orient.* P. XVIII. p. 76.) coniecit, nostrum שפך conferendum esse cum verbi Arabici سَفَكَ significatione hac: *durus fuit, hinc, pudoris expers et perfrietae frontis.* Et cum nouem codices, quinque editiones, et manuscripti codices Chaldaicae versionis de Rossiani, pro כילדי legant: כילדי, Michaelis reddendum censuit: *et vt filii alienigenarum impudenter sunt, impudenter peccant.* Sed quorsum coniecturae hae incertae, vbi verba, vt ea legimus, bonum sensum dant? Scilicet apte hic ea verbi שפך significatio adhiberi potest, quae in lingua Syriaca, Chaldaica, Samaritana, quippe cum Hebraea propius cognatis, quam Arabica, vniuersissima est: *sufficere, abundare.* Aptus hinc sensus: *filii peregrinorum abundant.* Eamque notionem verbum nostrum habet 1 Reg. XX, 10. Sic ex veteribus Alexandrini quoque et Syrus id sumfisse videntur. Illi enim: τέκνα πολλά ἀλλόφυλα ἐγενήθη

αὐτοῖς. hic: ܡܢ ܕܢܝܢ ܕܢܝܢ ܕܢܝܢ, multos filiorum peregrinorum educarunt: nempe ספך in coniugationibus transitivis et est Chaldaeis: *necessaria* (sufficientia ad victum) *suppeditare*, hinc, *enutrire.* ילדי כבדים aliis sunt gentes exterae, quarum ritus et mores Israelitae imitati sunt;

aliis *instituta* et *inuenta* populorum barbarorum, sic Chaldaeus: בְּבִימוֹתַי עָמְמָא אֲזֵלִין, in legibus populorum (exteriorum) ambulant; aliis augures et praestigiatores. Mihi veri propior videtur sententia eorum, qui ילדי נכרים *idolorum cultores* intelligant; quemadmodum בני אלהים sunt *Dei veri cultores*. Idola enim simpliciter vocantur זרים, Deut. XXXII, 16.; item אחרים, alii, alieni, Ps. XVI, 4. Ies. XLII, 8. XLIII, 12. Supplendum est אֱלִים.

7. (ותמלא לאצרתי) Opibus congerendis per fas et nefas sunt intenti, iisque auare inhiant. — Oratio subito transit a plurali ad singularem, ex licentia poetica; conf. not. supra ad vs. 5. — (ותמלא למרכבתי) Dediti sunt belli studio, et vndique apparatus bellicum congerunt. סוסים, *equis*, bellatoribus, quamquam magnus eorum numerus veritus esset, Deut. XVII, 16. — Sunt, qui existiment, fiduciam quam Israelitae in opes et apparatus suos bellicos posuerint, hoc versu a vate reprehendi; nec haud male id conuenit cum vs. 8. seq.; quamquam vates et solam illam diuitiarum augendarum cupiditatem, cum luxurie et morum corruptione plerumque coniunctam, illudque perniciosum belli studium omni iure arguere poterat.

8. Redarguit vates Israelitas ob idololatriam, quae tamen magis priuatim quam publice exercitata esse videtur, quum Vfiā et lothamus Iehouae cultores fuerint. Non reiicienda videtur Vitringae coniectura, innui nostro versu praecipue deos illos penates, *Teraphim*, dictos, superstitione ab Israelitis inde ab antiquissimis temporibus cultos, casibusque dubiis interrogatos (vnde fortasse ipsis nomen; nam

— לִי־מִי־יָדָע — Syris est *inquirere, percontari*, conf. Ezech. XXI, 26. Zach. X, 12.), de quibus vid. not. ad Genes. XXXI, 19. Saepe autem noster ad eos alludit, vt XL, 19 XLIV, 9. XLV, 5. 6. לִילִים *propr. sunt res nihili, vanae*, conf. Ierem. II, 11. Habac. II, 18. 19. מַעֲשֵׂה יָדִים, *opus manuum artificis*

artificis haud raro vocantur *idola*, conf. locc. citt. et Hof. VII. 6. XIV, 4. Mich. V, 12. אשר עשו *ei idolo quod fecerunt*, conf. Cap. XVII, 8.

9. Nunc vates transit ad descriptionem calamitatum, quas Iehoua ob Israelitarum scelera immissurus sit; quo in argumento prolixus versatur. — (ישח אדם וישפל איש)
„Omnes animaduertent, Iehouam esse potentiorē, eiusque poenas neminem posse effugere!“ יסח, שפל, *deprimetur, humiliabitur* quisque, cladium mole oppressus. Sunt quidem, qui haec verba de adoratione, qua idolorum cultores idola venerati sunt, intelligant. Sic inter veteres Cyrillus, Theodoretus, Hieronymus; inter recentiores Lutherus, Struenseus, Hezelius, Seilerus. Verum huic interpretationi videtur ob stare primum, quod verbum שפל nusquam vsurpetur de incuruatione corporis in adorandis idolis; deinde, quod tota, quae sequitur oratio in hoc decurrit argumento, fore, ut superbi humiliantur, ita ut haec verba propositionem quasi generalem efficiant eorum, quae sequuntur. Nostrae, quam supra dedimus, interpretationi fauent quoque loca parallela, infra vs. 11. 17. V, 16. איש et אדם vbi in eadem occurrunt sententia, illa quidem homines *ordinis excellentioris et dignitatis*, haec *vilioris et gregarii* significat; exemplum manifestum huius oppositionis habes Ps. XLIX, 3. vbi אבירן פֶּן בני אדם et פֶּן בני איש respondet; vid. etiam Ps. IV, 3. Proverb. VIII, 4. אלהא לך, tu, Iehoua, non fines eos impunitos abire. Supplendum est עֲוֹן, *peccatum*, post חשׂא, vid. Num. XIV, 19. coll. 18., ut in סִלַּח, vid. Deut. XXIX, 9. coll. Exod. XXXIV, 9.

10. Videt vates exitium Iudaeis imminens, eosque prae pauore latebras petentes. ברא בצר, *ingredere*, ingredimini, *rupem*, i. e. speluncas צרים, במערה צרים, vs. 19., ut ibi lateatis. Sole t enim in bello vict et de salute desperantes prae timore hostium sese abscondere in antris et spe-

Iuncis, vid. Ios. X, 16. Iud. VI, 2. Sam. XXIV, 4. 1 Macc. II, 31—38. Similem imaginem vid. apud Hoseam, X, 8. בעפר, i. e. במחלוח עפר, vl. 19., in cisternas, cauernas subterraneas. Imperatiui ברא et הטמן hic, quod admodum solenne, pro futuris positi, nisi magis placeat, eos pro infinitiuis haberi ad quos futura יבוא et ישמן supplenda sunt. יהרה מפני פחד יהרה, *prae pauore Iehouae*, prae tremendo Iehouae iudicio. פחד summum metum et pauorem indicat, et semper fere de pauore Iehouae dicitur, vt 1 Sam. XI, 7. 2 Sam. XVII, 9. מחדר באנו *prae reuerentia maiestatis suae*, quam contra idola vindicabit. Vox הדר melius vertitur *reuerentia* (quam significationem verbum הדר saepe habet, e. c. Levit. XIX, 15. 32.), quam *splendor*, *decus*; respondet enim פחד. — Quam vsf. 19. et 21. nostri simillimis addita sint verba: בקרמו לערץ הארץ; Lowthus eadem hic addenda censet; vnumque codicem manuscriptum cum Alexandrinis et Arsabe in Polyglottis testes citat. Verum ego nihilominus vulgarem lectionem genuinam existimo. Nam ob eandem illam similitudinem, quae est inter hunc versum et 19. 21., non est verisimile, additamentum illud hic e textu excidisse, si a Iesaiâ scriptum erat; facile autem a praeopportuno aliquo critico illud hic inferi poterat. Lex critica est, saepe neglecta, locum aliquem non semper esse emendandum e loco parallelo.

II. עיני נבדוח אדם שכל, *oculi altitudinis*, supercilium, *hominis*, i. e. homo superbus, *humiliatur*, delicitur, conf. vsf. 17. Verbum hic respondet nomini posteriori recto, cum deberet conuenire priori regenti, id quod saepius fit, quando duo substantiua per appositionem inter se coniunguntur, vt 2 Sam. X, 9. הַמִּלְחָמָה, *quod esset contra se facies belli*, pro הָיָו, *essent*. Iob. XXXII, 8. רַב שָׁנִים יָדְעוּ הַכְּמָה, *multitudo annorum notam faciunt sapientiam*, יָדָע הָיָו, *notam facit*. Infra Cap. XXII, 7. בְּיַחַי מִבְּחַר-עֲמֻנָּה מְלָאךְ רָקֵב, *delectus vallium tuarum plenae sunt*

sunt curribus, pro מְלִי; i. e. lectissimae valles tuae curribus refertae sunt. Vid. quoque Ps. LXXV, 4. Job. XV, 20. Buxtorfii *Thesaur. Grammat.* L. II. Cap. X. Reg. sext. pag. 429. 430. Storrii *Observat.* p. 361. 362. ubi huius idiotismi ratio fusius exposita est; Schroederi *Instit.* L. II. *Syntax.* Reg. 29. — Potest quoque שָׁפַל pro participio haberi; nam verba quae in Tlere exeunt, eiusdem formae participia habent, vt, יָקַן, *senescens*. Inde עֵינֵי שָׁפַל verti potest: *oculi* — *humile*, humillimum, *sunt*, i. e. erunt, s. erit: quale Latinorum. *omnia pontus erat*: — *amantium irac amoris redintegratio est*: — *triste lupus stabulis*: — ἀλγος ἡ ἀλγηδων apud Plutarchum in Apophthegmm. Tale Psalm. CXIX, 137. יֵשׁוּר מִשְׁפָּטֶיךָ, *rectum iudicia tua*, et infra apud nostrum XVI, 8. אֲרֻנָּה הַשְּׁבוֹן אֲמַל, *arua Hesbonis languidissimum*. Hinc non est opus, vt h. l. aliter legamus, quam in bibliis nostris scriptum est. Faciunt vero hoc Michaelis et Lowthus. Ille enim puncta vocalia ponit ita: עֵינֵי גְבוּרָה אֲדָם שָׁפַל, *oculi mei sunt alti, homo est humilis*. Eundem fere sensum exhibent quoque Alexandrini: οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ τοῦ κυρίου ὑψηλοὶ, ὁ δὲ ἀνθρώπος ταπεινός, nisi quod ii videntur legisse ita: עֵינֵי יְהוָה גְּבוּרָה אֲדָם שָׁפַל. Iudicet quisque, vtra interpretatio seriei orationis et membrorum parallelismo melius conueniat! Idem valet de mutatione ea, quam Lowthus faciendam censet, dum praefixum שָׁפַל ante שָׁפַל refert, vt legatur שָׁפַל שָׁפַל. Nec Vogelus, si, quae supra de idiotismo Hebraico, qui hic occurrit, prolata sunt, reputasset; in notis ad Grotii annot. scripsisset, hanc constructionem ingenium linguae Hebraicae respuere; legendumque esse: גְּבוּרָה עֵינֵי אֲדָם. רֹם, *altitudo*, i. e. spiritus altus, fastus; i. q. alias לֹב, רֹם, vt Ierem. XLVIII, 29. כִּשְׁבֹּב יְהוָה לְבָדָר, *exaltabitur Iehoua solus*, agnoscetur vnus magnus et gloriosus vindex sui. בְּיוֹם הַהוּא, *die illo*, de quo in seq., quum vindictam sumet de hostibus.

12. יוֹם לַיהוָה, *dies Iehouae*, est dies a Iehoua ad iudicium exercendum dictus, quo ab iis, qui leges suas neglexerunt,

xerunt, poenas minatas sumit: hinc ea locutione calamitates et infortunia ipsa indicantur, quae Iehoua immittit ad homines castigandos; tum, omnia omnino mala grauiora, vid. Ioel. I, 15. II, 1. infra XIII, 6. Ierem. XLVI, 10. Ezech. XXI, 29. Job. III, 5. Aptissime vertit Doederlinius: *diem dicit Iehoua omni elato etc.* Sensus est: quidquid inagnum et elatum, quo homines gloriantur, cum Iehoua iudicium exercet, destruetur. — נָאָה secundum puncta maseoretica verti solet, *altum, elatum*. Verum ego mallem cum MICHAËLE in *Biblioth. Orient. P. XIV. p. 193. 194.* et in *Supplementt. ad Lexx. Hebr. P. II. pag. 300.* נָאָה, quod esset defectiue scriptum pro נֶאָה, coll. Arab.

جِبَالٌ, *vallis*. Parallelismus enim membri vtriusque et oppositio נָאָה ad רֶם non poscit *altum*; sed potius *vallem*. Koppius ab antecedentibus disiungendum, et vertendum cenlet, *ut humilietur*, cum veteribus. Suspiciatur, Alexandrinos legisse על כל נשגב ונשא (vt vs. 11.), vel, על כל נבה ונשא (ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετῴρον). Placet ei haec lectio, quod ea assumpta membra inter se aequalia efficerentur. Sed quorsum hae mutationes, vbi verba, vti ea legimus, sensum bonum dant? Nec inaequalia mihi videntur membra huius versus, interpretatione, quam nos dedimus, assumpta.

13. Pro more poetarum Orientalium, dictiones synonymicas aggregandi, Iesaias et hoc loco, a vs. 13—16., plures eiusmodi res, quae vel natura, vel arte humana super alias eminent, profert, vt sensum exprimeret, quem deinde vs. 17. claris verbis, iterum pro more prophetarum (conf. Cap. I, 22. 23.) posuit. Quare ne de singulis imaginibus, quae hic extant, singulas explicationes circumspectiendas esse existimes, et in *cedris Libani* regem et principes Syriae, etc. querendos, sed omnes eas colligendas potius, ita vt simul sumtae, notionem omnium superborum, suosque ciues iam depri-

deprimendum, sistant. ארד esse *cedrum Libani*, *coniferam* (distinguendam a cedro baccifera, quae ex iuniperi genere est) euicit IACOB. TREW in *cedrorum Libani historia*, earumque *charactere botanico*, Norimb. 1757. conf. not. ad Levit. XIV, 6. *Cedros Libani* vero et *quercus*, s. potius *Terebinthos Basaniticas* arbores esse prae aliis altitudine conspicuas, ex multis Veteris Testamenti locis notum est, vid. Iud. IX, 15. 2 Reg. XIV, 9. Ps. CIV, 16. Ezech. XXVII, 6. Amos II, 9. Zach. XI, 2. De regione *Basan* vid. not. ad Genes. XLIX, 26.

15. כל מגדל גבה, *omnes turres excelsae*, ab Vfia magnifice exstructae, 2 Paral. XXVI, 9. 15. בצורה, *munitum*, s. *altum*, מְגִדָּה, vt vertunt Alexandrini, conf. Deut. I, 28. בצורה בשמים; eandem significationem vox illa habet quoque Ierem. XXXII, 3. Saadias: سَوْر حَصِينٌ وَعَالِي, *murus munitus et altus*.

16. אינות חרשים, *naues Hispanicae* (enim esse *Hispaniam*, ostendimus ad Genes. X, 4.), quae Tartesium ibant mercaturae causa. Hic vero ea adpellatione naues quaeuis maiores et bene instructae indicantur, quales erant, quae longam et periculosam nauigationem in Hispaniam adgrediebantur; quemadmodum hodie naues onerariae magnae *naues Indicae* vocari solent, quod eae maiores et maris tempestatibus sufferendis aptiores reliquis essent. Quid sint שכירות החמה, de eo interpretes valde dissentiunt. Michaelis post Vitringam intelligit imagines, in nauium carinis pictas, a quibus illae appellari solebant, veluti *Castor et Pollux*, Act. XXVIII, 11.; apud Britannos *Elisabetha pulchra*, cetera. Ita Dathius quoque, *imagines iis* (nauibus) *artificiose insculptas*; nec non Waltherus, *und deren* (nauium) *prächtige Verzierungen*, et Struensee. Similem interpretationem iam exhibent Alexandrini, dum vertunt: πασαν θεαν ποιων καλλας. Verum illud solum, quod in membro ante-

cedenti nauium mentio fit, non videtur sufficere ad hanc interpretationem probandam. Quod vero Vitringa asserit, שכה significare, ingeniose parare, singulari industria fabricare; id nullo nititur argumento. — Doederlinio שכיר sunt columnae inscriptionibus et caelaturis hieroglyphicis ornatae; שכיר enim idem esse, quod משכיר, Levit. XXVI, 1. Sed loco hoc citato scriptum est אבן משכיר, propr. lapis imaginis. — Koppius, cui membrorum parallelismus, inde a versu 13. a Iesaiâ diligenter obseruatus, tynonymum אבן שכיר flagitare videtur, sub שכיר intelligit aliquod nauium genus; ipse tamen fatetur, ex linguae Hebraicae vsu id probari non posse. — Eum tamen sequitur Cubius, qui non dubitat, שכיר ההמרה verti posse, *fabricas desiderabiles*, quae nauibus similes essent, vt parallelismus membrorum doceret. Vertit itaque: *schöne Fahrzeuge*. — Equidem, cum radix שכה in Chaldaica et Syriaca lingua significet, *adspexit*; sub שכיר intellexerim vel, *imagines*, vt vertendum sit: *super imagines omnes desiderabiles*, siue eae factae sint ad vsus superstitiosos et idololatricos, Levit. XXVI, 1. Num. XXXIII, 52, siue ad ornamenta vel cubiculorum, Ezech. VIII, 12. vel nauium, Ezech. XXVII, 7.: vel, *res adspectu dignae*, vt cum Clerico vertere possis, *omnes res insignes, quae ab hominibus concupisci solent, i. quibus homines delectantur*. Sic fere Henslerus verba sumsit, dum vertit: *jeder prachtvoller Anblick*. Videntur huc quoque ex veteribus referendi esse, Vulgatus, *super omne, quod visu pulchrum est*, Syrus, *אֲנִי פֶּה מְרִיבָה*, quod est adspectu pulchrum, et Saadias,

מְרִיבָה מִן חֲפָזֵי אֱלֹהִים ornamenta rerum desiderabilium. Liberrius reddit Chaldaeus *רְשָׁקוֹן בְּבִירְגֵי חָא שְׂפִירָן*, qui morantur in palatiis pulcherrimis. — Hezelius intelligit opera Europaeorum artificiosa, per naues Tartessenes in Palaestinam aduecta. Verum ego vehementer dubito, an Europaei, siue Hispani circa Tartessum illis temporibus artificia exercuerint.

18. והאלילים כליל יחלה, *omnia vero idola transibunt*, i. e. fecedent, euanescent, siue quod abscondentur (vs. 20.), quomodo Alexandrini reddunt (κατακρυψαι); siue quod plane conterentur, vt vertit Vulgatus. Vim verbi חלה propriam expresserunt Syrus et Chaldaeus, ille enim posuit **לִבְנִיָּה**, *recedent*; hic, יסופון, *deficient, desinent*. Male nonnulli asserunt, veteres pro יחלה legisse יחלפו. Liberrius tantummodo verterunt. Verbum pendet a כליל, *universitas*, ex eodem idiotismo, qui supra est notatus, ad vs. 11. — Singularis est huius versus versio, quam Michaelis exhibet: *idola erunt holocaustum* (totum igne absumtum), quod transit, i. e. perit (*die Götzen werden ein Brandopfer seyn, das im Feuer aufgeht*). Verum, praeterea quod hic sensus coactus videtur, et minime huius orationis seriei conueniens, mihi id quoque obstare videtur, quod כליל, absolute positum, iis tantummodo locis, vbi in tota oratione de sacrificiis est sermo, *sacrificium, quod totum igne absumitur*, significare video, vt Levit. VI, 15. 16. 1 Sam. VII, 9. Ps. LI, 21. Deut. XIII, 17. XXXIII, 10. Nec verbum חלה vsquam de absumptione per ignem positum inueni.

19. Conf. vs. 10. באו, *ingredientur*, Iudaei idololatrae, terrore perculsi. מחלות significare *cauernas*, seu *specus subterraneas a perforando* (חלל) dictas, omnes consentiunt, quamquam sit in V. T. vocabulum ἀπαξ λεγόμενον. Nam et Aramaeis nomen vsitatum est; vtuntur etiam eo h. l. interpretes Aramaei. Chaldaeus, מְחִלִּין, *cauitates, subterraneae*. Syrus, **مَدَائِن**, quod nomen Job. XXX, 6. Cant. II, 14. Ierem. XVII, 6. pro *cauernis fissurisque petrarum* ponitur. Alexandrini, *τρῶγλαι της γης*, *foramina terrae*.

Saadias vtitur persico **سردابان**, *frigidaria subterranea*. — מערות צירים videntur maiores, מערות עפר vero minores speluncae esse. בקומו לערץ הארץ, *cum surrexit ad terram*

tremefaciendam; haec enim vsitata vis verbi ערץ est, vid. infra VIII, 12. 13. Job. XXXI, 34. Deut. VII, 21. Alii vertunt, ad terram concutiendam, coll. Arab. ^صع^ض, *vibravit, tremulo motu agitarus fuit*, transitive, agitavit, quam significationem ערץ manifeste habet Job. XIII, 25. Ita Alexandrini, ^{Σαύρα}Σαύρα. Vulgat., *percutere*; Chaldaeus ^{לְמַחֲבֵר לְשִׁעֵי אֶרֶץ}לְמַחֲבֵר לְשִׁעֵי אֶרֶץ, *ut conterat impios terrae*. Saadias,

^{לְיִתֵּב אֶהָלֵי אֶלְאָרֶץ}לְיִתֵּב אֶהָלֵי אֶלְאָרֶץ, *ut auferat terrae incolas*. Hunc sensum etiam plerique recentiorum exprimunt, veluti Doederlinius (*aduentante Iehoua — ad orbem vexandum*), Dathius (*quando apparebit ad terram concutiendam*), Waltherus, Struenseus, Lowthus. Syrus vertit: ^{لَا مَلِكَاف}لَا مَلِكَاف, *ad subiugandum, regendum, terram*; referebat sine dubio Hebr. ערץ ad Arabic. ^صع^ض, *regnauit*, vid. CASTELLI *Heptagl.* p. 2919. Ita Michaelis quoque: *Wenn er aufsteht, sich der Erde als Richter darzustellen*. Equidem tamen retinere mallet h. l. eam verbi ערץ significationem, quae in lingua Hebraica est vsitata. — Ceterum obserua paronomasiam inter ערץ et ארץ, Hebraeis elegantem.

20. Descriptio fugae repentinae et summae perturbationis. — Malis obruti, idola abiicietis, cum eorum impotentiam ad opem vobis ferendam, cernetis. ^{בְּיוֹם הַהוּא}בְּיוֹם הַהוּא, *die illa, qua Iehoua iudicium exercebit*, ^{בְּיוֹם לִיהוּה}בְּיוֹם לִיהוּה, *vs.* 12. ^{אֱלִילֵי כֶסֶף וְאֱלִילֵי זָהָב}אֱלִילֵי כֶסֶף וְאֱלִילֵי זָהָב, *idola sua argentea et aurea*. Obseruanda hic linguae Hebraeae proprietas. Nomina ^{זָהָב}זָהָב et ^{כֶּסֶף}כֶּסֶף, in statu constructo posita, sustinent adiectiuorum vices; nam eo modo Hebraei saepe solent adiectiuorum in sua lingua defectum sarcire (vt ^{זָהָב}כלי זָהָב et ^{כֶּסֶף}כלי כֶּסֶף sunt vasa aurea et argentea, Exod. XI, 2. Iud. VII, 13. vid. STORR *Observatt.* p. 233). Quoniam vero status constructus duo nomina

nomina ita coniungit, vt *unum* verbum efficiant; *pronomē* vtiq̄ue *interiici* non solet inter nomen regens atque rectum, quae desierunt numerari duae voces, sed sub vocabulum compositum, h. e. sub nomen *rectum*, quod *postremum* est, *subiicitur*, etiam si ad prius nomen, i. regens, pertineat; veluti חַרְקָה חֲמֹדֶיךָ significat *desiderabilem terram tuam*, Ierem XII, 10. עִיר קֹדֶשׁ est *urbs tua sancta*, add. infra LXIV, 9. 10. LV, 7. Pl. II, 6. cet. אֲשֶׁר עָשָׂה לָנוּ, quae fecerunt quisque eorum *sibi*, omissum est אֵיךְ, vid. Iud. IX, 55. Genes. XL, 5. Possis quoque עָשָׂה impersonaliter positum sumere, quae facta sunt (propr. fecerunt scil. artifices) *ei*, in eius vsum. Quidquid sit, non est delendum לָנוּ, vt Lowthus vult, ex duorum codicum auctoritate. — De significatione nominis חֲפָרֹת magnus est interpretum disensus.

Idola intelligunt Alexandrini (ἰδωλά), Syrus (ܐܝܕܠܐ), Chaldaeus (ܠܬܥܘܪܐ), vocem nostram, ad חָפַר *puduit*, vt MICHAELIS in *Supplemento ad Lexx. Hebr.* P. III. pag. 876. non sine veri specie suspicatur, referentes, vt proprie illa significet *pudenda*, vt Baalem בַּעַל vocare Hebraei solent. Symmachus vertit *infructuosa*, forsan a חָפַר, *erubuit*, et פֵּרִי, *fructus*, quorum fructus pudescerent expectantes. Aquila ὀψύτατα, *fossilia*. Koppius intelligit *mures bipedes*, siue ratione idonea, vt mihi quidem videtur. Michaeli, l. c., חֲפָרֹת sunt *sepulchra*, coll. Syr. ܡܕܝܢܐ, et Arab.

حَفَرَات; in iis enim, quae in Palaestina haud raro sint cryptae seu cellae in petra effossae, nidulari vespertilioes solere. Duos vero verba coniungendi modos proponit Michaelis: *unum*, quo חֲפָרֹת coniungas cum לְהַשְׁתַּחֲוֹת, *ad adorandum sepulchra et vespertilioes*; scilicet infamia superstitionibus Phoenicum, necromantarum, aliorumque, sepulchra in sacris litteris, excubiae quoque in illis superstitionose actae; iam quum in sepulchris, qualia in Palaestina erant, nidularentur vespertilioes, has superstitiones abominaturus aut

risurus, inuidiose eas interpretari poterat, ac si vesperiliones turpissima numina, ac sepulchra ipsa colerentur: alterum, quo הכפררות cum ישיך coniungas, *idola aurea sua proiiciet sepulchris et vesperilionibus*, i. e. fugiens, in sepulchrum iuxta viam, vesperilionum domicilium, idola, et vero ex pretioso metallo, abiiciet, ne ipsi oneri sint. — Verum ego fateor, orationi poeticae melius conuenire mihi videri, si cum עטלף coniungatur aliud quoddam animal; vnde praetulerim interpretationem Hieronymi, qui *talpas* vertit. En ipsius verba in commentario ad h. l.: *Theodorio ipsum verbum Hebraicum posuit, Pharpharoth. Est autem animal absque oculis, quod semper terram fodit, et humum egerit, et radices subter comedens, frugibus noxium est: quod Graeci ἀσπαλαξα vocant. Huc videtur quoque referenda Saadiae interpretatio*

لَا يَبْصُرُ الْخَمَارِ, *iis, qui comedunt fruges*, vocabulum nostrum fortasse interpretantis ex חפר fodere et פרה, quod ad פרי, *fructus*, retulit. Sed verisimilius est, חפר חפרה, contracte positum esse, pro חפרה, propr. *continua fossio*, i. e. *continenter fodiens*, *talpa*, per metonymiam, sicutי אף legationem et legatum, ממשל dominationem et dominum significat. Earundem vero vocum coniunctione earum significatio augetur, e. c. חפכפה, *tortuosissimus*, שעשועים, *magnae deliciae*, שחרהרה, *magna nigredo*. Michaelis opponit, de talpis hic non esse cogitandum propter verbum ישיך; quis enim, inquit, talpis sub terra degentibus *proiiceret* aut *abiiceret* idola? defodienda, non proiicienda essent, si ea ad talparum adyta peruenire deberent. Hoc autem nostro loco, vbi poetam interpretamur, non scriptorem aliquem philosophicum, nimis argute dictum mihi videtur; nec igitur tanti momenti, vt propterea *talparum* significatio reiicienda sit, quam non BOCHARTVS Hieroz. P. I. p. 1031. 1032. solum, sed plerique quoque recentiorum interpretum probant. OEDMANN in den vermischten Sammlungen aus der Natur-

Naturkunde zur Erklärung der heiligen Schrift. Heft III. p. 82. 83. voce nostra *caprimulgum Europaeum* LINNAEI (*Nachtrabe*) significari contendit. Nempe חפר פרור interpretatur *exploratore vassarum*. Aueim vero illam noctu volare et vassarum mammas sugere aiunt. Quum Syris *vespertilio* בִּצְנֵי עֵרִי dicta sit, Michaelis coniicit, a Iesaja scriptum esse לפרחדים ולעטלפים, duo *vespertilionum* componens nomina, nec tamen plane eadem, sed species diuersas indicantia. Ceterum, quamquam vox vna sit, tamen diuisim scribitur, quasi duae essent voces, quomodo nonnullae aliae. Sic 2 Paral. XXXIV, 6. in plerisque editionibus scriptum inuenitur בחר בהיהם pro כהרבהיהם (*malis eorum*); Ierem. XLVI, 20. יפה פיה pro יפה פיה (*formosissima*); Thren. IV, 3. כיענים pro כי ענים (*ut struthiones*). In paucis codicibus scriptum est continue חפרפרור.

21. לבא coniungi debet cum antecedentibus, vt sensus sit: „abiciant illi idola, vt citra impedimentum eo citius venire, ingredi possint in cauernas,“ quem sensum quoque omnes veteres expresserunt. בנקרות הצרים, Vulgat. *in scissuras petrarum*; Alexandrini, ἐν τὰς τρυγλάς τῆς σερραῖς πετρῶν.

Syrus בִּצְנֵי עֵרִי, *in cauernas petrae*; ita ad verbum quoque Chaldaeus. נקר in linguis Orientalibus omnibus *effodiendi, cauandi* notionem habet, conf. Exod. XXXIII, 22. סעפי הסרעים, *fissurae petrarum*, vt veteres omnes vertunt, membrorum parallelismus, et loca parallela, Iud. XV, 8. 11, 13. aperte docent. Conferendum est cum Arab. شعب, *diuisit*, vnde et rami et *fissura in monte* شعبة dicuntur, et *via inter montes* (illos diuidens) شعب. Michaelis vertit: *auf die Gipfel der Felsen*, confe-

rens Arab. شعبة, *vertex montis*; vid. Supplement. ad

Lexx. Hebr. P. V. p. 1782—1784. Verum ob rationes allatas interpretationem vulgarem praetulerim.

22. Hinc, quum Iehoua vi et maiestate longe superet homines; ne fiduciam ponite in iis, quantumvis dignitate et potentia excellentibus. — Hunc versus nostri sensum esse, non est dubium, quamquam in verborum singulorum interpretatione dissentiant interpretes. Koppius inde ab hoc vs. vsque ad vs. 10. Cap. III. singulare oraculum contineri existimat, cuius argumentum sit tale: „dementes vos, qui in hominibus fiduciam ponitis! apud Iehouam interitus vester decretus est; is auferet, quidquid sustentandae vitae vestrae inseruit!“ Tota sectio referenda ei videtur ad id tempus, quo Iudaei ab Assyriis et Babyloniis vexati, auxilium peterent ab Aegyptiis, coll. Cap. XXX. XXXI. Cap. poster. vs. 3. de Aegyptiis usurpari vocem אדם, quae hic quoque occurrit. Sed cur ea, quae optime cohaerent, disiungemus? Ceterum ad reges Aegypti hic alludi, iam Vitrinae erat opinio. חרלו לכם מן האדם (חרלו באדם) possumus pro חרלו לכם מבטוח באדם, *abstinate a fidendo in homine*. Verbum חרל, ubi coniungitur cum מן, significat, *desistere ab ea re*, de qua est sermo, *missum aliquem facere*, *abstinere ab aliquo*, *nihil rei cum eo habere*, Exod. XIV, 12. XXIII, 5. 2 Parall. XXXV, 21. Job. VII, 16. Ex contextu apparet, *hominem relinquere*, h. l. nihil aliud posse significare, quam, in eo fiduciam amplius non ponere. Verbis אשר נשמה באפו *hominum fragilitatem et imbecillitatem* indicari, interpretes plerique existimant. Scilicet verba illa reddunt: *in cuius naso halitus*, quasi vates dicat: *vita eorum consistit in adspiratione et respiratione; hapiunt per nares spiritum vitalem, qui si comprimatur, aeris inopia illi protinus pereunt*. Verum, quamquam cum Koppio negare nollem, hanc interpretationem ullis argumentis niti, quum Genes. II, 27. VII, 22. אף de *halitu vitae* manifeste ponatur; illa durior tamen mihi videtur. Vnde cum aliis, veluti,

luti, Vogelo, Doederlinio, Koppio, verterim: *nolite fiduciam ponere in hominibus, superbia elatis! effugite commercia cum homine inflato!* vt Doederlinus reddit, כי במה נחשב הוא, nam pro quonam ille reputabitur? i. e. quantum est faciendus? quantum aestimatur? cum Iehoua iudicium exercebit, nihili aestimabitur, sed reprobrabitur. Eundem sensum expressit interpres Chaldaeus: *ne subiiciatis vos homini, cum factus fuerit terribilis, cuius spiraculum spiritus vitae in naribus eius est: quia hodie est vivus, et cras non est et quasi nihilum reputatus est ipse.* Hieronymus extrema illa, הוא במה נחשב vertit: *quia excelsus reputatus est ipse*, quasi legisset במה, quod probat Koppius. Verum si id dicere voluisset vates, quod Hieronymus vult, non vsus esset voce במה, quae arcem vel delubrum, aut locum editum notat, sed עליון, aut similialia. חשב cum במה coniunctum, quanti denotat, vid. Buxtorfii *Theaur. Grammat.* L. II. Cap. XIII. Reg. 2. „verba mercandi, aestimandi, et quaecunque pretium requirunt, regunt Ablativum pretii, cum praepositione ב.“ — Interpretes haud pauci hoc versu Christum adumbrari opinantur. Nec, quae ex linguae indole adferunt argumenta, prorsus sunt contemnenda. Nam 1) dicunt verbum חרל sequente כ, et interiecto לך *desinere alicui resistere* significare 2 Parall. XXV, 16. XXXV, 21. Job. VII, 16. Sed conf. quae supra de hac voce monuimus, 2) נשמה nusquam in V. T. usurpari de *imbecillitate* et *fragilitate*; verum semper de *vi* quadam et *potentia* singulari, vnde saepissime Deo adscribatur, veluti, infra XXX, 33. Job. XXXII, 9. XXXIII, 4 XXXVII, 10. et, quamquam Genes. II, 7. homini inesse רוח הים dicatur; nusquam tamen de homine dici, eum esse נשמה באפו, sed de *potentia* et *ira Dei* hanc locutionem occurrere 2 Sam. XXII, 16. Ps. XVIII, 16. Job. IV, 9. Ies. XXX, 33. (Sed in stylo poetico haec locutio apte de homine superbia inflato poni potuit). 3) Participium Niphal נחשב cum verbis adiectis reddi posse: *quanti est aestimandus ille!* i. e. est ma-

ximi aestimandus. Verum, quod iidem illi interpretes addunt, totius orationis consilium et nexum flagitare hanc interpretationem; totam sectionem inde a vs. 10. sistere Messiam, Iudaeos castigantem; hinc vs. nostro apte a vate subiungi, cauerent Iudaei ne offenderentur illius specie externa; iis, qui sine praeconcepta opinione hoc caput legunt, probari, vehementer dubito. Ipse Vitringa dicit, nullam plane de Christo cogitandi occasionem in textu esse; agi potius de idololatriæ et auctoritatis humanæ destructione.

CAP. III.

Capitis huius initium arctissime cohaeret cum fine praecedentis. Qui tum, vates inquit, cum Iehoua poenas illas seueras exercebit, sub mortalis alicuius tutamine securum se sperabit, is in re sane fragili fiduciam ponit; nam in vniuersa illa reipublicæ ruina sapientes, procures, principes, quibus homines fidere solent, de dignitate sua deturbabuntur, populusque hoc suo vanæ fiduciae fulcro priuabitur. Hanc sententiam vates vs. 1—8. poetice enuntiat.

I. (הַאֲדֹנָי יְהוֹה צְבָאוֹת) Non sine emphasi propheta augusto hoc titulo hic videtur vsus esse. (כִּיהֶנָּה וּמִשְׁעָנָה) Vates in vniuersum denuntiat, Israelitas a Iehoua priuatum iri omni fulcramento et praesidio. מִשְׁעָנָה וּמִשְׁעָנָה, *omne fulcrum*; nam voces eiusdem potestatis, sed generis diuersi, coniunctae, rem *omnem* et *totam* significant. Exempla vid. Cohel. II, 8. (שְׂרִים וְשִׁרָּה, *omne musicorum genus*), Nah. II, 13. Am. IV, 2. Ies. XLIII, 6. Conf. GLASSII *Phil. S. L. I. Tract. I. Can. XX. p. 52. seq.* edit Dath STORRII *Objervatt. ad Analog. et Syntax. Hebr. p. 19.* SCHROEDERI *Instit. Ling. Hebr. Syntax. Reg. 97.* Idem loquendi mos Arabibus est vsitatus. Apud HARIRIVM *Confess. I. p. 37. ed. Schul-*

Schultens. inuenitur: *أَتَرِيعُ الْقَنِيصُ بِهِ وَالْقَنِيصُ* ,

ad verbum, *quo caperem feram marem et femellam*, i. e. omnis generis praedam. Alia exempla ex scriptoribus Arabicis collegit SCHEIDIVS ad *Cantic. Hisk.* pag. 135. et in Ind. verbb. OO. sub *הם מסיר* vertendum est in futuro, *ablaturus est*, conf. vs. 18. ubi positum est *יסיר*; vt Exod. XI, 5. *הַיָּשָׁב* est *qui sedebit*, Prov. XXX, 27. *הַצֵּץ*, *praedaturus*, Ion. I, 3. *בָּאָה*, *ventura*. Quem participiorum vsum ad varia tempora significanda explicatum vid. apud SCHROEDERVM in *Instit. L. H.* p. 272. Reg. 55. a. *(כל משען-מים)* Enumerantur singulae res; primum, omne alimenti genas. Id indicatur verbis, *fulcrum panis et fulcrum aquae*, quod haec vitam nostram sustineant. Inde Hebraei pro: *comedere* dicunt, *cor fulcire*, Genes. XVIII, 5. *סעדו לבכם*, Iud. XIX, 5. *סעד לכך פח להם*. Sic apud Mosem, *Levit. XXVI, 26.* *מטה להם*, et apud Ezech. IV, 16. V, 16.

2. Transiit vates ad praesidia humana, quae et CICERO (*Epist. I, 8.*) *reipublicae firmamenta* dicit. Conf. similem locum Mich. V, 9. et supra II, 7. *גבור*, *heroes*, *fortes viri*, qui manu et opere rempublicam defendunt. *א ש מלחמה*, *militēs*, militia exerciti et clari. *שופט*, *iudices*, et magistratus, qui rempublicam munere et officio suo sustinent. *נביא*, *prophetas*, i. e. eos, per quos Deus voluntatem suam significare consueuerat, qui populum instituebant, eumque in angustiis consolabantur. *קסם*, *diuinatorem*, *hariolum*, hic in bonam partem est sumendum, vt Prov. XVI, 10., qui raro acumine et sollertia res obscuras diuinat, tanquam spiritum Diuinationis haberet; exempla vid. 1 Reg. III, 27. Cohel. IX, 15. Posset tamen *נביא* et de *prophetis falsis*, vt infra IX, 14. XXVIII, 7., et *קסם* de *diuinationibus magicis* intelligi; ita vt numeretur inter poenas, quod populus vitiosis quoque subsidiis priuandus sit, vt Hos. III, 4. cum proceribus, altaribus et sacrificiis ponuntur Teraphim. *וּדָקָן*, et *senem*, praestantem vsu rerum et prudentia.

3. שר המשים h. l. nomen esse *muneris ciuilibis* MICHAELI *Supplementr. ad Lexx. Hebr.* P. III. pag 837. *Bibl. th. Oriental.* P. XXI. p. 44. ideo est verisimile, quod munerum ciuiliū nomina antecedant et sequantur; nec inter milites solum sed inter ciues quoque haec in *cohortes quinquagenarias* diuisio instituta sit a Mose, Exod. XVIII, 25. Verum cum haec diuisio tantummodo ad tempus peregrinationis per desertum instituta, postea vero, cum Israelitae in urbibus et pagis habitauerunt, abrogata sit, vt ex Deut. XVI, 18. colligere licet, et vt Michaelis ipse vidit, *Mosaisches Recht.* P. I. §. 49.; cum praeterea ceteris locis omnibus, vbi haec loquutio occurrit, veluti 1 Reg. VI. 31. 2 Reg. I, 9—14. Ios. I, 14. IV, 12. Iudic. VII, 10. שר המשים *prae-fecti militaris* nomen sit; vltatiorem hanc significationem hoc nostro loco quoque retinendam existimo. Praecessit quoque vs. 2. *איש מלחמה*. Est vero שר המשים *quinquaginta militibus praefectus*, πεντηκόνταρχος (1 Macc. XI, 70.), *femienturio*. Nempe vt Romani militem in centurias disperiebant, ita Hebraei in quinquagenos, vid. 2 Reg. I, 9—14. Significat vero vates, vix superfuturum aliquem, qui ad munus infimum et minimum suscipiendum idoneus sit. Koppius quidem שר המשים *milites, bellatores* reddere mavult, conferens Arabic. حَمْسٌ, *strenuus fuit*, et حَمْسِي, *acies*. Sed nusquam in V. T. שר המשים hac significatione occurrit, et ex Exod. XVIII, 25, et 2 Reg. I, 9—14. manifestum est, certum aliquem *numerum* voce illa indicari. נשוא פנים, *elatus facie*, est vir honoratus, grauis, 2 Reg. V, 1. infr. IX, 14., qui valet autoritate et gratia apud populum. יועץ, *consiliarius*, i. e. vir prudens, prudentis consilii, qui in dubiis casibus consuli et meliora suadere potest; מי שיש לו דעת ברוכי העולם, *qui versatus est in negotiis et consuetudinibus seculi*, vt Hebraei interpretantur. חכם חרשים, *sapiens artificum* s. inter artifices, i. e. *artifex sapiens*, in ligno, lapide, aut metallo. Tales tum in ciuilibus, tum in mili-

militaribus muniis reipublicae plurimum inserviunt, et defectu talium multum damni accipere potest respublica; vid. 1 Sam. XIII, vl. 19. 20. vnde MICHAELIS reddit: *gute Waffenschmiede* Quum חַרְשִׁים apud Chaldaeos *praestigias* significet, LUDOVICVS de חַרְשִׁים חֶכֶם vertendum censet *peritum praestigiarum*, vti Chaldaeus quoque reddidit. Verum ego retinuerim vocis significationem Hebraeis vsitatam. נִבְּקָן לחש Alexandrini verterunt συνετον ἀκροατην. Videntur ii, vt recte obseruat Vitranga, לחש in partem deteriorem accepisse, pro ratione seductrice, quae animum hominis incantat, vnde verba nostra hebraea explicant per eum, qui eius modi sermone sibi imponi non patitur. Syrus et Chaldaeus vertunt, *prudentem in consiliis*; qua vero ratione, ego non perspicio. Aquila: τὸν συνετὸν ψιθυροῦντα *prudentem susurratorem*, Symmachus, ὁμιλίας μυστικῆς, eloquio arcano, Theodotion: ἐπαδὴ, *incantamento*, vnde Hieronymus, *prudentem eloquii mystici*. Hi omnes propriam vocis Hebraei significationem expresserunt; nam לחש, vt docet Arabic. لَحَسَ, est *lingere, lambere*, hinc, *subilare, sonum vix audibilem edere*, vnde verbum illud apud Aramaeos de sermone, colloquio, clandestino dicitur; vid. MICHAELIS ad CASTELLI Lexic. Syr. p. 460. Ego vero, cum ab illa lingendi, lambendi notione, לחש fit *serpens*, לחש serpentes incantauit, לחש serpentum incantatio (Ierem. VIII, 17. Cohel. X, 11.), vnde eadem vox generalius sumitur de *veneficio* et de *praestigiis*, vt infra XXVI, 16.; נִבְּקָן לחש verterim *peritum praestigiatorem*, conf. not. ad vl. 2. Alii vertunt, *peritum eloquentiae, oratorem disertum*; sensu non inepto quidem, verum non consentiente cum vocis Hebraicae significatione. Idem dicendum est de Saadiae interpretatione,

وَأَلْفَهُمُ اللَّطِيفُ, rerum subtilium gnarum. — Ceterum

ea, quae in versibus his tribus describuntur, facta existimant alii sub Ahaso, conferentes 2 Regg. XVI, 2. 2 Chron. XXVIII.; alii Ioiakimo, per Nebucadnezareem abducto,

2 Regg. XXIV, 14. alii vastatione terrae Iudaicae per Romanos, sub Claudio.

4. Idoneo et necessario praesidio nudata respublica committetur rectoribus imperitis, imbellibus, rudibus. (נחתי) Subito Iehoua loquens inducitur, quod enthusiasmo poetico haud male conuenit; conf. not. supra ad I, 29. נערים, *pueros*, non tam aetate, quam ingenio et moribus, reges nullius consilii, rerum imperitos, conf. Cohel. X, 16. העלולים Alexandrini et, Hieronymo teste, Theodotion vertunt ἐμμελῆς, *illufores*, eodemque modo Syrus, **ܡܚܠܝܢ**, *derisores, illufores*. Haud male quidem. Nam abstractum, העלולים, *ludificationes*, positum est pro concreto מְעֻלָּל (vf. 12.), qui pueriliter in omnibus negotiis agunt; respondet haec vox נערים in membro priori. Eiusmodi metonymiae exempla plura inuenies apud GLASSIUM *Phil. S. Lib. II. Tract. I. Cap. IV. p. 870. 871.* et apud STORRIUM *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr. pag. 15.*

Chald. הלישא, *debiles*, Saadiah, **الصبيان** *pueros*, reddit.

Hieronymus vertit *effeminatos*. Intelligit *pathicos, molles*, vt Aquila edidit, ἐμμελῆς, *qui, vt verbis Hieronymi utar, turpitudinis exerceant vices, quales in Iudicum libro super concubina Leuitae in Gabaa legimus.* — SCHVLTENSIVS in *Orig. Hebr. L. I. Cap. VI. §. 39. pag. 100. 101.* hac voce non modo *puerorum ludibria*, sed *acerbas quoque exactiones vexationesque ac concussiones importunius dominantium* comprehendi opinatur, quod Arabum **على** utramque significationem habeat. Verum ob נער, quod nostro העלולים respondet, non licet, ipsi significationem tam late patentem tribuere.

5. Egregia τῆς ἀναρχίας descriptio. רגש העם, *populus sese ipse urget*; nam רגש propr. est *acriter impellere* (coll. Arab. **رجس**, *festinare*, deinde transitue, *festinare facere*, com-

compellere), hinc, *urgere*. (איש-ברערו) Subaudiendum est כנש - Solenne enim est scriptoribus Hebraeis, verbum, quod, quia paullo ante expressum est, repetere nolunt, reticere, ita tamen, vt aliam potestatem ei tribuant. Activum vero כנש construitur cum ב personae, e. c. Exod. V, 6. infra IX, 3. (ירדהו) Verbum רדה apud Syros et Arabes proprie dicitur de *trepidatione, trepida concursatione* (vid. vers. Syr. Marc. V, 38. 39.), hinc, *cum impetu in aliquem incurrere, aliquem vehementer urgere*, quae significatio huic loco aptissima est, flagitante quoque membrorum parallelismo. Significationem *urgendi*, sensu tantummodo leniori, hoc verbum etiam habet Prov. VI, 3. Bene MICHAELIS: *Mit Ungeßüm auf einander losstürmen*. Sententia est, ita efferatum iri Iudaeorum animos, vt quivis a quovis tributa, vestigalia aut opera exacturus sit, nec in amicos suos munus hoc durum detrectaturus, vt homines mites et verecundi solent. בקרה, propr. *stigmatē notatus* (קרה, *urere*), hinc, *ignominia affectus, vilis, contemptus, ignobilis*, 1 Sam. XVIII, 23. Prov. XII, 9. Conf. Syr. כוץ, *frixit*, 2) *affixit*, *perturbavit*, 3) *contemnit*.

6. ירש, *prehendit*, prehensa veste tumultuarie interpellabit; construitur cum ב, e. c. Deut. IX, 17. Ezech. XXIX, 7. באחי, *fratrem, cognatum, suum*. מביח pro ביה, ellipsis particulae כ haud infrequens, vt infra XVI, 2. קן e nido, LII, 2. מן־כַּי ex vinculis, Ierem. X, 20. יצאני, *egressi sunt ex me*. Plura alia exempla vid. apud NOLDIUM *Concord. Parric.* p. 470. 471. ed. Tympii. Igitur textus non est mutandus, cum Koppio, qui pro ביה ponendum censet מביח. Excitat quidem pro testibus interpretes antiquos, quippe qui posuerunt, *e domo*: verum quis non intelligit, eos tantummodo fecisse, quod interpretes omnes recentiores fecerunt, suppleuisse in versione sua praepositionem, quam ex vernacularum suarum indole non bene omittere posuerunt? Aequē ~~minus~~ necessaria mihi videtur Lowthi conie-

parum

tura,

flura, legendum esse ראש בית אביר; quae praeterea nullo teste antiquo probari potest. Post אביר subaudiendum est לאמר, vt infra XIV, 8. XXII, 16. XXXIII, 14. Ierem. LI, 19. Pf. XI, 3. Additum inuenitur in duobus codd. Kennicott. haud dubie a manu librarii alicuius nimis seduli. Et in Corano saepissime, e. c. Sur XXXII, 12. post לֹאֵף subintelligendum est קֹלָם dicendo, vel, dicentes. Conf. WALTHERVM *de ellips. Hebr.* p. 108. 109. ed. Schulz. Hinc non locum habere potest Koppii interpretatio, relinquentis praeterea necessitate non urgente Masorethicam distinctionem: *protrahet quisque alterum veste ex patris sui domo.* ככה שמה לכה *vestis tibi est*, vestimentum, personae magistratus conueniens, quare aequum est, vt in tanta honoratorum penuria, tale munus suscipias. Alii *vestimentum* per synecdochen speciei positum existimant pro *rebus necessariis*. Nisi potius poetae mens fuerit: tanta erit illo tempore rerum maxime necessariorum inopia et egestas, vt quicumque pallio tantummodo amictus inueniatur, is aptus imperio iudicetur. Grauis sane sententia! De שמה, *pallio*, vid. not. ad Exod. XII, 34. XXII, 25. לכה pro לך, cum ה paragogico, vt Genes. XXVII, 37. Exod. XIII, 16. Prov. XXIV, 10. Conf. SCHROEDERI *Instit. L. H.* Reg. 165. 2. p. 201. et STORR *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 117. Vitranga, distinctione Masorethica relicta, vertit: *prehendet quisque proximum suum, in cuius domo paterna est vestis*, spectabilior, magistratu dignior, dicendo: לכה, *age, ducem praesta nobis*, vt שמה בית אביר positum esset pro אשר בבית אביר שמה. Verum nullum simile talis ellipsicos exemplum adducit. והמבשלה הואת תחת ירך, *ruina haec* (Zeph. I, 3.) reipublicae, contracta haec respublica, *sub manu tua* sit, suscipe regimen ruentis patriae. Clericus opinatur, מבשלה paucalos illos Iudaeos sese ipsos vocare, abstracto posito pro concreto, vt גולה et גלות, *migrationes*, pro iis qui migrant, שביה et שבוה, *captiuitas*, pro iis qui captivi abducuntur. תחת ירך, *sub manu*, i. e. potestate, cura,

tua,

tua, vt Iud. III, 29. 2 Sam. XVIII, 2., vt ei medelam afferas. Pro ירך, in numero singulari, codd. Kennicott. viginti et vnus, de Ross. quatuordecim, tres libri impressi, et Talmud Babylonicum legunt יריך in numero plurali. Quum apud Alexandrinos מכשלה redditum legamus βεσμα, Ludovicus Cappellus opinatus est, in codice ipsorum scriptum fuisse מאכלה. Verum mihi non est dubium, id quod Clericus et Koppius coniecerunt, in versione Alexandrinorum false scriptum esse το βεσμα το ξμον pro: το πτωμα το ξαυνο. Nam Graeci suum πτωμα, *offendere, pedem impingere* saepe adhibent sensu tralatitio, cum de calamitatibus loquuntur. Vtuntur praeterea Alexandrini illo πτωματι pro Hebraeo מכשיל infra VIII, 14. et בשלון, Prov. XVI, 19.

7. Sed tam tristis et deplorata illorum temporum erit calamitas, vt omnes officium illud, sibi oblatum, sint recusaturi. ישא, *tollet*, scil. קרר *vocem suam*, vt plene legitur Num. XIV, 1. Alii subaudiendum existimant ירר, *manum suam*, gestu iurantis, iurans, conf. Genes. XIV, 22. Exod. VI, 8. Deut. XXXII, 40. לא אהיה, *non potero* ~~esse~~ futurum saepe potentialiter ponitur, vt Job. IX, 3. XIV, 4. 14. Ierem. II, 23. 32. חרוב, *obligans*, scil. שבר, *fracturam, vulnus*, vt suppletur infra XXX, 26. Tanto muneri impar sum, nec possum reparare labefactionem reipublicae. Koppius dubitat, an חבש simpliciter positum hac significatione

sumi possit, vnde confert Arabic. حيس, *cepit manu*, vt sit synonymum לקח, *vertitque, non possum suscipere*, scil. reipublicae regimen, *ich kanns nicht annehmen*. Verum nec dubitasset, nec Hebraeis consuetam significationem verbi חבש reliquisset, si contulisset Job. V, 18. XXXIV, 17. Ezech. XXXIV, 4. vbi idem illud שבר est subaudiendum. Ex eo, quod interpretes antiqui pro חרוב posuerunt: *prae-fectus, princeps* (خبر, ריש, *ἐξουιος*) Clericus colligit, eos verbo חבש tribuisse significationem *congregandi*, quam Arab.

Arab. حَبَشٌ habet, quod bene conueniat ei, qui praefectus sit copiarum, quas cogere ante omnia necesse habeat. Coacta sane interpretatio! Potuerunt illi interpretes verbum חבש in consueta significatione sumere, et liberius tantummodo vertere, (יבבית—שמה) Non habeo, vnde inopiae vestrae subueniam. Nisi potius sensus sit: non sunt mihi tantae facultates, quales illius dignitatis splendor polcit.

8. Pergit vates in depingendo misero reipublicae statu, tempore iudicii diuini, eandem, quam supra vl. 2. incepit, similitudinem continuans. Fulcimentis remotis, respublica ruit. Adiungit statim, qua re commotus Iehoua tanta mala admitteret. Vniuersus populus maxime corruptus est. Legibus diuinis spreis, omnibus vitiis sceleribusque indulget. (כי—יהרה) *Verbis et operibus Iehouam lacefunt.* אל, *contra*, vt Genes. IV, 8. Num. XXXII, 1. Ios. X, 6. למרות עיני כבודו, *rebellando contra oculos maiestatis eius*, i. e. *contra maiestatem eius.* Oculi gloriae ex Hebraismo satis noto sunt *oculi gloriosi*, per synecdochen positi, pro: deo glorioso; i. q. Ps. LXXVIII, 17. לְמִרְוֹת עֵינָיו. Ante מרה omissum est אח, qua cum particula verbum מרה plerumque coniunctum legitur, vt 1 Reg. XIII, 26. Plalm. CVI, 33. Ezech. V, 6. significante *contra*, *aduersus*, vt Genes. XIV, 9. Num. XX, 13. Deut. I, 27. Infinitivus vero vel hic est reddendus in Gerundio in *do*, vt saepe alias, e. c. 1 Sam. XII, 17. 19. לְשֹׂאוֹל, *petendo*; XXIII, 7. לְבֹא, *intrando*; add. 1 Reg. XVI, 7. Dan. VII, 26.; vel positus est pro verbo finito, vt infra XXI, 1. לְהִלֹךְ, *euerit*; Psalm. LXVIII, 19. לְשֹׁכֵן, *cessabit*; 1 Parall. XV, 2. לֹא לְשֹׂאֵחַ, *non portabunt.* Quem linguae hebraeae iditiotismum bene exposuit STORR in *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 422. 423. Verum interpretes haud pauci lectionem maiorethicam hic relinquendam existimant. Primus, quod scio, qui hoc ausus est, ZELTNERUS fuit, in *Dissertat. de humilitate gloriosa Iesu Christi Iudaeis ferali ad Ies. III, 8.* Al-

torpi

torpi 1720. edita. Is, postquam dixisset, toto hoc capite describi calamitates, quas Deus Iudaeis per Romanos immisurus esset; pro עָנִי, quod nunc legimus, עָנִי legendum idque de humili Messiae conditione intelligendum esse contendit; vt vertendum sit: *rebellarunt contra* (Messiae) *humilis maiestatem*. Quam emendationem et interpretationem probabilem fieri ait, *primo*, ex eo, quod voces עִינִי et עִינִים, quamquam saepissime obuiæ, nusquam tamen sine iud radicali inueniantur; id quod etiam, tanquam insolitum quid, a Masorethis ad marginem notatum sit; vnde vero suspicio haud levis de illius, qui puncta vocalia subscripsisset, incuria et temeritate oriatur. Deinde monet, ab Alexandrinis, qui codice sine punctis vocalibus vsi essent, verba כְּבוֹד עָנִי לְמַרְוֹת reddita esse, διότι οὐ ἐταπαινωμένη ἡ δοξα αὐτοῦ, qua in versione notio vocabuli עָנִי per ἐταπαινωμένη fit expressa. Denique hoc etiam addit, locutionem, עָנִי לְמַרְוֹת כְּבוֹד, nouam prorsus et inauditam esse. Eadem haec contra lectionem vulgatam monet MICHAELIS in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 104. 105. et praeterea addit nec in versionibus antiquis aliquid de *oculis* legi. Vertit vero, assumpto עָנִי, verba Hebraica: *humilis, debilis, contra maiestatem eius assurgit*. Ita quoque Henslerus. Lowthus, pro עָנִי legens עֵנָן, *nubes*, reddit: *rebellando contra nubem maiestatis eius, intelligitque nubem super arca foederis, Schechina a Iudaeis dictam*, conf. not. ad Levit. XVI, 2. Hanc interpretationem confirmari dicit versione Syriaca, in qua legitur חֲנֻכָּהּ גְּלוֹרְיָהּ, *nubes gloriae eius*. Verum ipse Michaelis, l. c. monet, hanc auctoritatem non satis tutam esse, quod in libris manuscriptis Syriacis litterae Nun et Iud saepe inter se commutentur; atque adeo hoc quoque loco fortasse חֲנֻכָּהּ rescribendum esse. STRVENSEE ad h. l. coniicit, Alexandrinos legisse: לְכֹן הָעֵפָה כְּבוֹדָם, *ideo humiliabitur gloria eorum*, in versione tamen expressit lectionem vulgatam. CAPPELLVS in nott. critt. ad h. l. opinatur, Alexandrinos legisse

gisse עני, quod esset Piel ab ענה; id quod Kregelius probat et in versione exprimit hoc modo: *und (weil) sie geschändet hatten seine Majestät.* Mihi tamen accommodatior videtur sensus, qui ex lectione vulgari prodit, quippe membrorum parallelismo conuenientior. Et, quamquam lubens concedo, litteram iod in עני nullo alio loco omissam inueniri, satis notum tamen est, litteram illam, ubi in Zere quiescit, haud raro omitti, vt כיה pro כיהל, חיל pro חילל, צרה pro צרהל, etc. in multis libris tam scriptis, tam impressis legitur; vt vicissim nostro loco pro עני teste de Rossio עני in textu exhibent codices quam plures, etiam hispani, item Biblia Soncinenſia, Brixiensia Iesaias Polyglottus Basileensis sine anno, Chaldaeus et Vulgatus. Concedendum est etiam illud, locutionem עני כבורר nusquam alias occurrere; verum inde non sequitur, lectionem esse falsam. Similis est, quae supra Cap. II, 11. legitur, עני נבחר.

9. Omnem deposuere verecundiam. הכרח פניהם *Obfirmatio vultus*, i. e. *impudentia*, עוזה פנים, vt Iosephus Kimchi interpretatur, Dauide Kimchio, filio, teste. Di-

cit quoque ille, idem significare Arabic. ^{5 6 1} (propr. *stupor*). Lexica vero hanc notionem non indicant. Nol-

lem tamen ideo negare, Arabico ^{5 6 1} hanc significationem inesse, cum Iosephus Kimchi, in Hispania natus, vsum verbi Arabici bene scire potuerit. Accedit, quod ea, quae apud Iesaiam sequuntur, *impudentiae* notionem fere flagitant. Alii opinantur, הכרח esse nomen Hiphilicum a כָּבַר, in Hiphil הכיר, *agnouit*; vnde הכרח reddunt *agnitio*, seu, *id quod dant cognoscendum in facie sua.* Sic GUSSETIVS in *Lex. Hebr.* p. 614. Eodem modo Vulgatus: *agnitio vultus ipsorum*; et Chaldaeus: אֲשֶׁר־מִדְעִית אֶפְהֶן בְּרִבָּא אֶסְחִיד בְּדֶחַן *agnitio enim vultus ipsorum, ipse vultus eorum, agnoscit conficius peccata, quorum adcusantur, hicque ipse vultus testimonium*

monium contra illos dicit. Fortasse huc referendi etiam sunt Alexandrini: αἰχμή τε προσώπῳ αὐτῶν ἀντίστη αὐτοῖς. Male

Syrus: ܠܥܝܢܐ ܕܥܡܠܐ, *personarum respectus*, quam

interpretationem tamen Clericus quoque sequitur. MICHAELIS in *Supplement. ad Lexx. Hebr.* P. II. p. 530. conferens

Arab. ٱسْفَهت, *stupuit*; vertit in vers. germ. *ihr bestürztes Gesicht zeugt wider sie*, et in *Supplement.* sensum ita exprimit: *stupens illorum et pudefactus vultus, ipso attonito stu-*

pore culpam fateri visus. Saadias: فِرَاقُهُمْ وَجُوهَهُمْ تَشْهَدُ

pavor facierum ipsorum testatur de ipsis. ענהה בם, *respondet, i. e. testatur contra eos.* ענה cum ב pers. coniunctum, *contra aliquem testem esse*, vid. *Exod.* XX, 13.

Deut. XIX, 16. 2 Sam. I, 16. חטאום כסרם הגיר, *peccata sua profitentur ut Sodomaei*, palam et sine pudore, vid. *Ge-*

nes. XIX, 5. גמלו להם רעה, *retribuunt sibi ipsi malum*, sibi ipsi inferunt malum, talia faciunt, propter quae malum iis

certe rependetur, quasi dedita opera malum sibi quae-

rant. Hinc paraphrasis Alexandrinorum, βεβαλενται βάλον ποτηραν καὶ ἐκύρωσαν. Sed MICHAELIS in *Supplement. ad Lexx.*

Hebr. P. II. p. 327. reddit, *maturant sibi malum*, quam si-

gnificationem גמל etiam habet *Num.* XVII, 23. infra

XVIII, 5. Nescio an recte. Equidem praetulerim inter-

pretationem vulgarem, ob vl. sequ. vbi מַעַל לַיהוָה יַאֲכִלּוּ

nostrae locutioni respondet; et vl. 11. כִּי גָמַל קִרְיַת־עֵשָׂה לוֹ.

10. Quam fortunati contra sunt pii, et Iehouae cul-

tores! Vituperatio, quae praecessit, impiorum, e con-

trario maiorem accipit grauitatem. (אמר צדיק כי טוב)

In horum verborum interpretatione in duas omnino

partes discedunt interpretes. Alii enim, cum coniunctio

verbi אמר cum Accusatio minus sit vsitata, nul-

lum sensum tolerabilem prodire existimant, nisi textu

Masorethico mutato. Et horum quidem plerique pro אמר

legendum censent אָפֿטער, *beatum praedicate*, siue אָפֿטער, *beatitudines*, vt Lowthus primus coniecit, cui assentiuntur Koppius, Cubius et MICHAELIS in *Bibl. Orient.* P. XIV. pag. 106. 107. Alexandrini vertunt: ἀπαγγελλετον δινασθαι, ὅτι δυσχερὸς ἡμῖν, quasi legissent אָפֿטער צדיק כי לא טוב. Quæ interpretatione Kraegelius deceptus versum nostrum ita reddit: *Sie sprechen: Laßt uns in Banden werfen den Gerechten, weil er uns tunket, und weil er isset die Frucht seines Fleisses.* Et in nota subiecta addit, legendum esse: אָפֿטער אָפֿטער צדיק כי טוב לנו. Quam interpretationem et coniecturam indicasse, idem est ac refutasse. Pro צדיק codex de Rossianus 226. habet לצדיק, probante de Rossio, quod syntaxis poscat ל, si vocabulum hoc connectatur cum praecedente אָפֿטער. Alii vero in textu nihil mutandum censent; et ab his ipsis variae iterum textum exponendi rationes proponuntur. KIMCHIVS אָפֿטער connectit cum טוב כי, exponitque כִּי אֲשֶׁר יִהְיֶה טוֹב שְׁלֹא יִשׁוּב מִצְדָּקָתוֹ וְעֵשָׂה צדיק כאשר יהיה טוב שלא ישוב מצדקתו ועשה, i. e. *iustus, quum fuerit bonus, qui non auertet se a iustitia sua, vt faciat iniquitatem, dicite, quod fructum operum suorum manducabunt.* Alii: אָפֿטער כִּי טוֹב לִהְיוֹת צדיק, dicite, bonum s. bene esse, *iustum, pium, esse, quia iusti operum suorum mercedem obtinent.* KNAPPVS, pater, apud MICHAHELEM in *Biblioth. Orient.* l. c., haec verba ita reddidit: *dicite iustum, aequum, quid, nam benignum simul est, vt quisque operum suorum fructus comedat!* KOCHERVS in *Vindic.* p. 35. „dicite iustum, quod bene; „s. potius, quod beatus sit; qualia Romanorum, scin' me in „quibus sim gaudiis; fac me vt sciam; illum, vt viuat, op- „tant; etc. Neque aliter I Reg. V, 17. אָפֿטער אָפֿטער צדיק, אָפֿטער כִּי לֹא יָבֹל „potuerit; per eandem ἀντιπρωσι accusatiui pro nominatiuo. „Conf. Pl. CXXXIX, 20. אָפֿטער יִמְרוּקָה לְמִמֶּנָּה, et Ioan. IX, 19. ὁ ὕμνος λεγετε ὅτι. — Ego אָפֿטער coniungendum existimo cum צדיק, hoc sensu: *praedicate, celebrate iustum.* Sensu enim *praedicandi et in ore ferendi* verbum אָפֿטער cum accu-

accusatio solet iungi, vid. Pl. CXLV, 6. II. Ita quoque

Snadias: ^{3 11 15} *كَمَا يَجِبُ أَنْ يُقَالُ عَنْ الصَّالِحِ مَا أَجُودُهُ*

sicut par est, ut dicatur de probro: quale est bonum eius. טוב
hic est felix, beatus, ut e Ierem. XLIV, 17. XXII, 16.

Thren. III, 26. et Syrorum ¹⁵ *מַכְבִּיר*. — Pro יאכלו codex
Kennicottianus vnus, Regiomontanus, legit יאכל, quod
Lilienthalius probat in nott. ad eundem cod. p. 326. Ve-
rum nihil mutandum est; צדיק enim sumitur collectivè; no-
mini collectivum vero respondet verbum in plurali positum;
ut satis notum.

II. (אוי לרשע רע) Plerique reddunt: *vae impio et im-
probo!* quasi esset asyndeton, ut Hof. VIII, 10. Habac. III,
II. Exod. I, 2. infra LXIII, 11. Clericus cum Noldio ante
רע sub audiendam existimat particulam כי, quae haud raro
deest, veluti Genes. XVII, 14. *אֲחֵרֶיךָ הָיָה*, quia foedus
meum irritum fecit); Dan. VIII, 25. *וְהָצִלִיתָ*, et quia pro-
sperat); vnde vertit, quia est malus, h. e. malitiae suae
caussa. Equidem verterim: heu impio, misero, inelici!
רע hic videtur habere miseriae notionem, ut Exod. V, 19.
Pl. X, 6. oppositum enim est טוב ¹⁵ *טוב*, fortunato, vs. antec.
Vel: heu! impio malum eveniet. Quidquid sit: non est ne-
cesse, ut cum de Rossio רע quod in codice ipsius 24. deerat,
redundans et incommodum censeamus. — Cubius hunc vs.
cum antec. reddit:

Preist glücklich jeden frommen Mann!

Er ist zugleich der gute Mann;

Weh aber jedem Gottesfeind!

Er ist zugleich auch Menschenfeind

Nimis artificiose, ut mihi videtur.

12. Vates, postquam priorem sententiam de diverso
honorum et malorum statu atque exitu inseruisset, redit ad
descriptionem publicae calamitatis. ¹⁵ *עָמִי נִגְשִׁי מַעֲלָל*

*Quod adinet ad populum meum, nominativus absolutus, vt 2 Regg. XXII, 18. Levit. IV, 2. 2 Sam. IV, 10. Conf. de hac loquendi forma storrr. in Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr. p. 292 seq. כְּנָשֵׁי מַעֲרָל, exactores eius sunt pueri, propr. exactorum eius quisque est puer, locutio distributiva, vt Genes. XLVII, 3, רַעְיָה צֶאֱן עֲבָדֶיהָ, add. Exod. XXXI, 14. Prov. XV, 1. Conf. Storrr. l. c. pag. 371. 372. Ceterum confer vs. 4. כְּנָשׁ hic est magistratus, imperium in populum ferociter exercens, et inprimis tributis colligendis praefectus, seuere debitum exigens, vt Zach. IX, 8, מַעֲרָל propr. ludens, i. q. חַעֲרָלִים supra vs. 4. עֲרָל, puer, infans, Ierem. XLIV, 7. Ps. VIII, 3. Alexandrini pro חַעֲרָלִים posuerunt καλαμω-
ται ὑμῶν, significatione desumpta ab עָלָל, quatenus racema-
re, vindemiare, significat; tunc sensus esset: expilant vos et exhauriunt, quomodo qui vineam non vindemiant modo et spoliant vuis suis, sed et residuos racemos inter folia lati-
tantes, sedulo exquirunt, quin et folia ipsa decutiunt, et pal-
mites confringunt. Alexandrinos secuti sunt Syrus, Chal-
daeus et Vulgatus, quos Michaelis hæcenus sequitur, quod עָלָל in racemandi significatione sumit. Ceterum ve-
ro in Bibl. Orient. XXIV, p. 108. vertit: *populus meus ex-
actores suos racemat*, et in vers. german.: *Mein Volk sauget
sich wechselsweise einer den andern aus*. Codex de Rossianus
226. legit מַעֲרָל, relato verbo ad עָמִי. — כְּנָשִׁים מַשְׁלִי בָרָה, *feminae dominatae sunt illis, i. e. molles et effeminati, ex-
cordes et vecordes homines*. Clericus intelligit regum et
procerum vxores aut pellices, quae virorum amore abusae
multa impotenter facitarent; quod Israelitae experti erant
ante Iesaiæ tempora in regno Iehokami, Iudae regis, cuius
vxor fuit Athalia, mulier impotens et crudelis, vid. 2
Chron. XXI. XXII. Alexandrini et Aquila reddunt: ἀπαι-
τῶντας, *debitum exigentes*, Chaldaeus, מְרִי חֲבָא, *debitores,
creditores*, Theodotion, δανιστας, *foeneratores*. Hi omnes
legerunt כְּנָשִׁים, Michaelis et Doederlein probantibus. Et si
in membro anteced. עָלָל in racemandi, spoliandi significa-
tione*

tionem sumas, quod interpretes fecerunt, vox נָשִׁים parallelismo membrorum sane apta est. מַאֲשִׁירִךְ מַחֲעֵם ductores tui sunt seductores, plane ut infra IX, 15. ab אָשַׁר, *incendere*, et in Piel אָשַׁר, *facere procedere*, i. e. ducere, Prov. XXIII, 19. Alii vertunt, *beatum te praedicantes*, ab אָשַׁר, *felicitas*, Genes. XXX, 13. XXXII, 29. unde אָשַׁר *beatum praedicare*, Pl. XLI, 3. ut hic indicentur ii, qui, malis adulando, in omnibus assentando, pericula dissimulando, fausta quaevis promittendo, populum seducant. Prior illa interpretatio videtur tamen praeferenda in hoc contextu. Intelligendi sine dubio sunt *pseudoprophetae*, conf. Ezech. XIII, 10. Mich. III, 5. ברֵּעַר veteres ex mera coniectura, praeter linguarum usum reddiderunt. Alexandrini et Syrus, ταλασσοι, בְּלִיעִי, *corrumpunt, pervertunt*, Chaldaeus et Vulgatus, *dissipant*. MICHAELIS in *Supplemento*. P. I. p. 187. mavult, siue: *tales faciunt vias, ut deglutiant viatorem*; siue, quod melius ipsi videtur, *lacunosas et foraminosas faciunt vias tuas*. Nempe a deglutiendo et absorbendo (בִּלְעַ) foramen Arabibus dicitur بَلْعٌ, indeque verbum denominativum בָּלַע perforavit; confer infra IX, 15.

13. Sed Iehoua litem intendet malis hisce populi rectoribus. Pro עַמִּים Alexandrini videntur legisse עַמִּי, quod fortasse praeferendum.

14. (יְהוָה-וְשָׂרֵיו) *Venit Iehoua, ad ius vocaturus populi sui senatores et procures*. (וְאֶחָם-בְּבָתֵּיכֶם) Nunc Iehoua ipse loquens inducitur. בעַר plerique veterum et recentiorum reddunt *incendere*; sed haec significatio, quamquam est vilitior, hic locum habere vix potest. Vineam enim vix igne accendi et perdi potest; accedit, quod lucrum fecisse dicuntur ii, quos vates castigat, conf. quae sequuntur in hoc ipso versu. Hinc aptius sumitur pro verbo denominativo, a בָּעִיר, Syr. כַּחֲמִיר, Arab. بَعِيرٌ, *iumentum*, uni-

de בָּעַר, *brutum esse*, hinc in Piel, *iumentum in pratum, agrum, pastum, pellere*, indeque *depascere* (*abhüten*), quam potestatem hoc verbum sine omni dubitatione etiam habet Exod. XXIV, 4. 5. Pro הכרם Lowthus legendum censet רַבְרָמִי. Mala sane correctio; nam in voce, cui pronomem suffixum adnexum est, omitti solet ה demonstrativum. Nec Hieronymum et Chaldaicum testes excitare debuisset. Ille enim in Commentario quidem *vineam meam* exhibet, id vero non est ipsius, sed Vulgatae veteris, iuxta Alexandrinos factae, interpretatio; iple *vineam* reddidit: et Chaldaeus more suo, παραφραζου עמי; id quod haud dubie Alexandrini fecerunt, dum verterunt ἀμπελώνα μου.

15. מָה לָכֶם מִיִּנְאֶרֶסִיס pro לָכֶם, vt Exod. IV, 2. Malach. I, 13. *quid vobis?* i. e. quo iure id agitis? qua ratione, aut rationis specie, quo obtentu? (חֲדָאוּ-חֲשֹׁחֵר) Maxima populi oppressio describitur. Quae enim mola conteruntur, ita attenuantur, vt plane in nihilum redigi videantur. Exfugebant procères illi omnes populi vires, omnemque eius substantiam. Eundem in sensum Arabes vtuntur suo طحن, *moluit, commoluit*; vt multis exemplis docuit SCHULTENSIVS in libro de *Defect. hodd. Lingu. Hebr.* §. 273. Origg. *Hebr.* adnexo, p. 435. 436. Similes imagines vide Mich. III, 1—3. Am. II, 7.

16. Pergit vates in describendis populi vitiis, quibus Iehoua ad iudicium exercendum commouetur, dum depingit *corruptos mulierum mores*. Pacatis enim sub Vziah rebus, et florente reipublicae statu (2 Chron. XXVI, 5. seq.) populus, et inprimis sequior sexus, in superbiam et luxuriam incidit. — Ceterum eos, qui nunc sequuntur, versus, ob multa, quae in iis occurrunt, rei vestiariae nomina, difficillima, data opera illustravit NIC. GVIL. SCHROEDERVS in libro de *vestitu mulierum Hebraicarum*; quo ex libro eruditissimo hic adferemus, quae ad rectam loci nostri intelligentiam maxime necessaria nobis videntur. (יען-צין)

Verbum

Verbum נבה alii intelligunt de *animi* superbia, vt Psalm. CXXXI, 1. Ezech. XXVIII, 2. 5. Zephan. III, 11.; alii de *corpore*, atque hi iterum in diuersas abeunt partes. Abarbenel verbum illud accipit de studio feminarum, corporis staturam reddendi proceriorem per *calceos* cothurnatos. Alii de *superbo* et *fastuoso incessu*: minus commode; nam de eo vates deinceps loquitur. Equidem cum Schroedero, p. 389. l. c., putauerim, verbum נבה significationem hic gerere ampliorem, ac tam animi fastum et superbiam, quam externa eius in corpore indicia, omnemquē luxum et nimium se ornandi studium exprimere. Nunc vates recenset varios corporis gestus singulaque ornamenta. וחלכנה בטווח (ברין) *Incedunt erectae gutture*, s. *collo*, vt recte Alexandrini et Vulgatus, h. e. erecto et aperto vultu, adeoque gutture extento, vt formam suam superbe venditent. Quod depravationem morum summam indicat, praesertim in iis regionibus, in quibus feminae non solebant, nisi velo tectae, in publicum procedere. (משקרות עירם) In harum vocum interpretatione valde inter se differunt interpretes. Ipsa lectio vocis משקרות a quibusdam in controuersiam vocatur; nempe vtrum littera װ punctum gerere debeat in latere dextro (vt e. c. inuenitur in bibliis Stephan. anni 1544.), aut in sinistro? Qui prius probant, vocabulum referunt ad שָׁקַר, *mentitus est, fefellit aliquem*. Hinc vertendum erit: *mentiri facientes oculos*, quod alii intelligunt de fuco et ornatu, quibus inulto formosiores videbantur, quam erant; alii de fallaci oculorum nutu. Verum praestantissimi quoque codices, et impressi et manuscripti, legunt משקרות per Sin, vt iam monuit Munsterus. Qui autem hanc sequuntur sententiam, in diuersas iterum abeunt sententias. Alii enim huc referunt Chaldaicum סָקַר, *fucare, colore inficere, colorare*, pec. oculos stibio, vid. Buxtorffii *Lexic. Chald.* p. 1542. Moris enim etiamnum est apud Orientis virgines, oculos collyrio vel stibio (*Kahol*) intingere, et quasi maiores orbes mentiri; vid. Arrievx *die Sitten der*

Beduinen - Araber, p. 112. et not. nostr. 37. Conf. 2 Regg. IX, 30. et quae ex scriptoribus barbaris congeffit Grotius ad h. l., Ierem. IV, 30. Hoc sensu Chaldaeus locum nostrum vertit: *וְהָיָה עֵינֵי הָאִשָּׁה לְהִלָּךְ*, *stibio oculos fucantes incedunt*. Alii vero, nostrum verbum idem, quod Chaldaeorum *בָּקַר*, *intueri, oculis vagari*, significare existimant. Ita illud iam Alexandrini videntur accepisse, dum vertunt, *ἐνευμασιν ὀφθαλμῶν*, quod Vulgatus reddidit, *nutibus oculorum*, nec non Syrus, *ܠܗܝܠܐ ܕܥܝܢܐ* *nictationibus oculorum*. Abarbenel: *haec locutio significare potest, quod feminae iuvenes versus oculis nictitauerint*. Iunius: *nutantes oculis, i. e. suis nictationibus lasciuia suam facientes palam*. Videtur vates noster intelligere idem, quod poetice expressit NONNVS *Dionysiac*. L. XXXIV, vl. 23 seq. — *ἐρωμανεῖν* de γυναικῶν Νευμασι ποιητοῖσι τυποὶ μιμησατο καὶ, Ομματα δεινυσαῖ i. e. *infanientium amore mulierum mores puella nutibus simulatis imitabatur, oculos circumagens*. Hebraeis alias hoc vitium dicitur *בְּעֵינַיִם קָרָץ*, *oculos moritare*, prae lasciuia et petulantia, vt Prov. VI. 13. X, 10. XVI, 30. Videtur mihi praeferenda haec interpretatio, tam ob ea, quae antecedunt, quam ob ea, quae sequuntur, externos feminarum gestus, qui lasciuia et mollitiem produnt, describentia. (הלך וטכף תלפכה) Ap- te Schroederus: *minutis et aequalibus passibus utendo incedunt*,

coll. Arab. *طَفَّ* et *طَفَّ*, *agilis fuit, pedes manusue mouit agiler; vnde طَفَّ الفرس*, *tolurim incessit equus*, et *طَفَّاف*, *leniter incedens*. Quum verbum illud Arabicum ligandi quoque notionem habeat, et maxime de *pedibus iumentorum fune colligatis* poni soleat; MICHAELIS in *Supplementi. ad Lexx. Hebr.* P. IV. p. 1027. verba nostra vertenda censet: *constringendo* (catenulis cruralibus pedes suos) *eunt*. Quamquam mihi prior illa interpretatio aptior videtur; nollem tamen negare, vatem simul respexisse ad vsum compe-

compedum cruralium, catenulis inter se connexarum, vt passus breuiores et aequales fierent; quo de more vid. infra ad vl. 20. Saadias vsus est verbo *خَظَر*, pone in dextram sinistramque se motitauit, et maxime de camelo dicitur, caudam et femora incedendo iactante. Eundem sensum exprefsit LVTHERVS: *sie ireten einher und schwänzen*. Verum ex linguarum vlu haec interpretatio non potest probari. Aliorum interpretum commenta Schroederus et Michaelis collegerunt et iudicarunt; vnde ego iis non immoror. (ברגליהם העכסנה) In ברגליהם est generis enallage, suffixo masculino הם pro feminino הן posito; qua de re vid. GLASSII *Phil. S. de Pronom. Can. XVI. p. 163. ed. Dathii*. Sententiam eorum, qui sub עכסים *crepitacula* vel *tintinnabula* intelligunt, satis refutauit Schroederus Cap. I. §. 2. p. 3. 4., ipseque post Ludovic. de Dieu, Bynaeum (de calceis Hebraeor. p. 120.), Vitriegam et Hoheiselum (in *Observatt. ad loca difficil. Iesariae p. 18.*) contendit, עכסים esse *periscelides*, idemque multis exemplis probauit ex Arabum dialecto, in qua verbum *سكس* tam in vniuersum denotat, aliquid vinculo, per plures flexus et nodos circumducto, constringere et reuincire, quam peculiariter vsurpatur pro: *ligare compede*. Sunt vero hae *periscelides*, s. compedes, laminae, vnum duosue, vix plures, digitos latae, figurae orbicularis, non tamen continue in orbem redeuntes, sed, quia crura ambiunt strictius, ab aliqua parte apertae; ad vnam extremitatem orbiculo, seu fibula, ad alteram vnco, qui fibulae innectitur, instructae. Non vero compede tali pes pedi adstringitur, gressus moderandi ergo, vt Rabbini quidam existimarunt; verum singula compes singulo pedi seorsim adaptatur, infra suram et talos. Solent pro mulierum fortunio ex auro, argento, nonnunquam ex ebore, vel osse testudinis fabricari, vt notauit Geuharius, sub voce *سكس*. Ab Arabibus hae compedes hodie vocantur

خلخل. Frequens earum mentio fit in poematibus Ara-

bicis Perficisque. Plura de hoc ornatu ex itinerariorum scriptoribus collegi in not. 42. ad Aruioſii librum ſupra laudatum. Veteres interpretes verbum עכס intellexiſſe videntur de grefſuum ſaltatoriorum affectatione; Alexandrini enim habent: τοις ποσιν ποιῆσαι. Vulgat. *compoſito gradu incedebant*; Saadias ponit ipſum عكس, quod in illius vernacula ſignificat, *inuertit, praepoſtere diſpoſuit*, ſcil. pedes, *die Füſſe unnatürlich ſetzen* (vt Paulus commodè interpretatus eſt), nec non, *in gyrum ſe conuertit*. Nefcio, annon haec veterum interpretatio priori illi praeferenda ſit; quum hic verſus non tam ornatum muliebrem ipſum, quam potius geſtus feminarum depingat, et *compedum ornatus* infra vſ. 18. mentio fiat.

17. (ושפח—ציון) קדקר *verticem* ſignificare, nulla eſt dubitatio, coll. Arab. ^{وَصْفَح} عكس, *pars capitis a vertice ad ceruicem*. Eſt itaque קדקר ſedes capillorum, in quibus comandis et exornandis haud exiguum collocatur feminarum ſtudium. Verbum שפח eſt ἀπαξ λεγόμενον, vnde non mirum, interpretes in eius interpretatione diſſentire. Alexandrini: και ταπεινωσει ὁ θεος ἀρχοντας θυγατρως Σιών. Poſt eos plerique veterum et recentiorum interpretum verbum שפח *deprimendi* ſignificatione reddiderunt; permiſcentes illud cum שפח (per *Schin* ſcripto). Verum conferendum potius eſt verbum noſtrum cum Arab. ^{سَفَح} سفح, *defluere*, et *transitive, effundere, defluere facere*. Hinc vertendum erit: *defluere faciet dominus verticem filiarum Zionis*, i. e. eum capillis derudabit. Quae capitis caluities omne genus ignominiae et dedecoris in mulieres delicatas immittendum comprehendit. Solennis enim veterum erat conſuetudo, in graviore et acerbiori luſtu capitis ornamenta abiciendi, comamque tondendi, vid. Job. I, 20. Ieſ. XXII, 2. Ierem. XLI, 5. Ezech. VII, 18. Clericus intelligit tonſionem probroſam. (ויהיה פהן יערה) פח eſſe *puerum muliebrem* Schroe-
derus

derus probauit ex Arab. **فوت**. Per illius denudationem violentam inferenda feminis maxima ignominia denuntiatur. Conf. infra XLVII, 3. Nah. III, 5. Ierem. XLII, 22. Significat vates, fore, vt illae, quae tanta ornamentorum inutilium mole superbirent, ab hostibus vestimentis quibuscunque, etiam iis, quibus opus est ad tegendum verendas corporis partes, spoliarentur, nudaque in exilium abducerentur. Hic enim mos erat hostium ferocium, vt superatas bello gentes vestibus nudatas in triumpho ducerent, vid. infra XX, 4. Addatur poeta quidam Arabs, a Schroedero adductus:

إذا الاضيظ السعدي جاء بجيشه
فيا رب جود مجتلاة علي ليد

Quando Adbathus Sadacus accesserit cum exercitu suo; O quot puellae vestibus nudatae super ephippiis in captiuitatem abducentur! Koppius, ad Lowthum, כה vertendum existimat *ornatum*, coll. Syr. **כח**, et **כח**, decor, magnificentia, ornatus. Verum cum littera ח in voce illa Syriacā non sit radicalis (radix enim est: **כח**, ornauit); equidem interpretationem priorem retinendam censeo.

18. Vt vates immodicum feminarum luxum eo fortius perstringat, singula ornamenta recenset. De עכסים vid. supra ad vs. 16. Sub שביסים interpretes haud pauci intelligunt vestimentorum quoddam genus, *tessellis* vel *ocellis* distinctum et variegatum; verbo שבם eandem significationem tribuentes, quam verbum שבץ habet Exod. XXVIII, 39. Jarchius intelligit *speciem operis reticulati ad caput ornandum*, ornamentum capitis reticulatum siue tessellatum. Mitto alias coniecturas incertas, quas apud Schroederum collectas et refutatas inuenies. Equidem ad stipulor viro illi doctissimo, cui שבים est ipsum Arab. **شبيسة**, quod deriuatur a voce **شمس**, sol, indeque significat *soliculum bulb*
lamue

lamæ solarem, s. colli monile, cuius bulla ad solis imaginem efformata. Multis exemplis probavit Schroederus, quod tamen iam satis notum est, litteras כ et מ in Orientalium dialectis saepe inter se permutari, satisque verisimile fecit, Ara-

bres olim pro شمس pronuntiasse شمس et hinc in forma diminutiva dixisse شمس vel شمس, sol parvus, quod est ipsum שמים Iesaiæ. Videntur feminae Hebraeae vna cum idololatræ cultu solis, simul etiam bullas ad solis imaginem expressas ab Arabibus vicinis mutuatae esse, suoque ornatui illas inferuisse. GEVHAM; שמים est species quaedam monilis. ZAMACHSCHARI: שמים, et in plur. שמים notat bullas, quae monilibus appenduntur. Scholiasta Safeiri (poetae cuiusdam celebris Arabum) bullas illas describit ita: est quoddam genus monilium colli, ex auro vel argento confectum, quasi ex lamina rotunda. Caciari solent in eiusmodi bullis elegantes figurae, radii quoque in iis egrediuntur acuti, quos nonnumquam circulus circumdat aureus halonem solis repraesentans. Multa alia ex carminibus Arabibus et Persicis loca, quae ornatum illum respiciunt, legi possunt apud Schroederum. שחרנים, quod præter hunc locum occurrit quoque Iudic. VIII, 21. 26. utroque loco recte videntur reddidisse Alexandrini per μηνίσκος, et post eos, Vulgatus lunulas. Helychius μηνίσκος interpretatur per πετάλα περιτραχηλία, lamellas, collo appensas. Suidas per περιτραχηλία κοσμία. Papias in Glossis: lunulae sunt ornamenta mulierum, in similitudinem lunae dependentes bullae. Kimchi: שחרנים הם חלי שחרנים, i. e. שחרנים sunt monilia ad lunae similitudinem. Conferendum est Arab. سلق, luna. Apud Orientales vero ab antiquissimis inde temporibus, ad hodiernum vsque diem vulgatissimum esse harum lunularum usum, satis apparet tam ex Iud. VIII, 26., quam ex multis Arabicorum scriptorum locis, eorumque, qui locos Orientis adierunt, narrationibus. Ex iis patet, lunulas illas esse figurae falcatae, ita vt non toto dimidio plenae sint, sed inter cornuum

num extremitates vacuum relinqueretur. Vnde eadem illae Arabibus *أَفَلَّ* appellantur, ab *هلال*, luna nascent et corniculans. Vertit quoque ita utroque loco Saadias. Adpendebantur vero collo, funiculo adplicatae, ut apparet ex Iud. VIII, 21.

19. *נִטְפָּה* sunt margaritae, maxime, ex aure pendentes, inaures; coll. Arab. *نُطْفَة*, propr. gutta, hinc, ob similitudinem, margarita, denique inauris, indeque deno-

minativum *نُتْطَفُ*, inauribus ornata fuit puella; vid. Schroederum pag. 45—56. et MICHAELIS *Supplement. ad Lexx. Hebr.* P. V pag. 1635. *שִׁרְוֹת* sunt armillae, docente dialecto Chaldaica. Ponit quoque h. l. Chaldaeus *שִׁרְוֵי יָדַיָא* armillas manuum. Concinit Arabic. *سوار*, armilla. Muhammed iis, qui ipsum sequerentur, pollicetur *أَسَاوِرَ*, *أَسَاوِرَ مِنْ قِضَّةٍ* et *مِنْ ذَهَبٍ* armillas aureas et argenteas, vid. Coran. Sur. XVIII, 30. XXII, 23. LXXVI, 5. Hunc ornatum esse antiquissimum, patet ex Genes. XXIV, 22. Num. XXXI, 50., idemque etiamnum inter omnes Orientis populos inuenitur, ut satis notum est. *רַעְלוֹת* esse vela s. *pepla tremula* ostendit Schroederus pag. 62—94.

عَلِي Arabibus est calantica, fibulis coniuncta, e regione oculorum, ut dicit Scholiafies Safeiri, a Schroedero laudatus. Est tegumentum capitis muliebri, ipsam quoque faciem obvelans; nomen inde sortitum, quod anterior eius pars, vultum tegens, e regione oculorum, fibulis siue circellis ita est coniuncta, ut nonnihil spatii relinquatur, per quod oculi transpiciant, tremere, et, quod a tenuibus loris dependeat, huc illuc, in incessu, iactari solet. Rabbi Isaacides in Commentario: *Mos est Arabibus feminis, caput, atque adeo vultum,*

tum, exceptis oculis, velorum quodam genere operire, quæ in Arabica lingua ערלות appellantur. Idem mos inuenitur iam Genes. XXIV, 65. XXXVIII, 14. Viget etiamnum in Oriente. LEO AFRICANVS *Descript. Afric.* L. I. *facies mulieribus quibusdam panniculis cooperitur, qui ad oculi locum foramen habent, quo ceu perspicillo quodam utuntur.* Apud Homerum quoque peplorum sæpe fit mentio, vid. *Odyss.* A; 334. II, 416. Σ, 209. *Iliad.* Γ, 141. Ε, 184. Videntur vero mulieres hebraeae in his velis superbiam et sumtuosam profusionem ostendisse, dum ea vel ex pretiosissima materia confecta, vel auro argentoque exornata erant.

20. פארים esse *tutulos*, siue diademata capitis, altius exsurgentia, forma fastigata, ostendit Schroederus p. 101. seq. Nam ad caput esse referendos פארים, patet ex Ezech. XXIV, 23. et XLIV, 18. Nec minus clarum est ex Ezech. XXIV, 17. XXVI, 10. fasciam fuisse, capiti circumligandam. Hoc diadema vero capiti ita alligatum et adplicatum fuisse, vt forma prodiret sublimior et fastigata, clarissime apparet ex Exod. XXXIX, 28. vbi *sacerdotum tiaræ* פארי סנבעות, *tiaræ collis formam habentes*, i. e. fastigatae vocantur. *Tutulos* Latini hæc ornamenta vna voce appellarunt. Ita enim FESTVS: *tutulum vocari aiunt flaminicarum capitis ornamentum, quod fiat vitta purpurea innexa crinibus, et exstructum in altitudinem.* Conf. VARRO de Ling. Lat. VI, 3. Haud infrequens huius ornatus mentio fit in Arabum et Persarum monumentis, ex quibus nonnulla adduxit Schroederus p. 107. 108. Etiamnum hunc ornatum capitis apud Arabum feminas vsitatum esse, apparet ex NIEBUHRII *itinerario*, P. I. Tab. XXIII. Fig. 46. צעדים sunt *catenulae crurales*, Arab. سماعل, quæ per annulos insibulabantur periscelidibus, עכסים, de quibus supra. Quod fiebat non ornatus solum, sed gressus quoque coarctandi et exaequandi causa. Nam apud veterum feminas delicatas passus breuiores et aequales in deliciis habiti, imo et hodie apud

apud nostrates habentur. Etiamnum apud Arabes id moris esse, constat ex locis, quos Schroederus attulit. Instar omnium ego appono locum ex Scholiaste Safeiri: *nomen* *الزور* notat catenulam, qua feminae, cum saltant, pedes connectunt, ad passus reddendos aequales. Vt in hoc poetae: *femina delicata est, cuius gressus vero artabit periodus fortunae.* Cui addendus Fariani: *passus eius aequales sunt, licet careat catenula crurali.* CLEMENS ALEXANDRINVS *Hed. Lib. II.*

Cap. II. πολλοὶ δὲ καὶ ἑρπυλίας ἀσπασμὸς ἐγχαρττασίου αὐτοῖς ὡς ὅν ἐκ τῆς ἐπιβασσεως ῥυθμιζομένη τὴν γῆν, καὶ τὸ ἐταίριον τὰ φρονήματος ἐκ τῆ βαδισματος ἐναποφραγίζονται. קשרים sunt zonae, *cingula*, vt patet ex Ierem. II, 32. et ex verbi קשר significatione, *ligare, constringere*. Zonis tunicae non minus retrahebantur sursum, ne incessum inhiberent, quam stringebantur et continebantur. In illis exornandis magnos sumtus olim collocabant feminae. Byssinae enim memorantur apud Ezech. XVI, 10., aureae apud Homerum, Odyss. E, 230. Arabes hoc cingulum vocant *جذال*, quod Geuharius describit ita: *Zona, ex corio latiori contexta, gemmisque bullisue ornata, quam humeros inter et hypochondria mulier sibi alligat.* Veterum Persarum feminae, nobiliores maxime, et reginae, tantam Zonae exornandae pecuniam infumebant, vt redditus totarum prouinciarum in solum hunc usum destinatae essent, Platone referente in Alcibiade. כפי כחי nonnulli reddunt:

domus fascini (coll. Arab. *ذئس*), *inuidia, oculus malignus, quem fascino aliquo detrimentum adferre putant, ergo et, fascinus*), i. e. siue, *ornamenta, quae fascinare, et amoris insania percutere adspicientes possunt, qualia feminis tribuere poetae Arabum solent; siue, retinacula fascini, i. e. amuleta, quae feminas tutas a fascino praestant.* Sic Chaldaeus, קרשין *sacras* scil. *inaures ponens*, hae enim sanctae dictae, quod fascinum malignasque voces auribus arcere crederentur. MICHAELIS in *Supplementt. P. V. p. 1662. de amethystis* cogitat, cuius gemmae magna in Oriente est superstitio.

Vocatur illa, inquit, Arabice *بنفس*, contracte ex *بيتنفس*, domus fascini. Verum in RAVII Specim. ex Teisfashio de gemmis, pag. 102. amethysti nomen scribitur *بنفس*. Equidem cum Schroedero כפש בתי reddendum puto domunculas halitus siue odoris, i. e. olfactoriola, qua voce Hieronymus quoque h. l. usus est. Nomen בית vsurpatur de quouis vase, quo aliquid reconditur; vt Exod. XXV, 27. בתים לברדים sunt domus, i. e. receptacula, velut. Apud Syros *כפש* *בית* domus aromatum, i. e. thuribulum. כפש vero halitum, i. e. odorem ex fragrantibus aromatibus et vnguentis exhalantem, designare, ex cognata Arabica dialecto multis exemplis probauit Schroederus p. 151. 152. Similiter Hebraeorum et Arabum רוח, Latinorum spiritus, Graecorum *πνευ* et halitum et odorem denotat. Ab Hebraeis feminis autem talia vascula gestata fuisse atque ornamentis annumerata, probabile est ex eodem Arabum et Persarum more hodierno. Vide LE BRVN Voyages T. I. p. 234. Poeta quidam Arabs, a Schroedero p. 159. adductus: non erant mihi opes, nisi tunica et calanxica, et olfactoriolum, aromatibus plenum. Hafedh, nobilis Persarum poeta: Zonam myrothecium exornat. Apparet hinc, olfactoriola cingulis appendi solere. Qui mos fortasse et apud Hebraeos olim obtinuit. Saltem, si eum ponamus, non obscure perspicemus rationem, cur כפש בתי a Iesaiā קשרים, cingulis, subiuncti fuerint. — Sub להשים Hebraeorum magistri intelligunt inaures. Verum sunt serpentes (coll. Arab. *لحس*), lambere, de serpentibus maxime vsitatum, vnde *لواحس* lambentes, i. e. serpentes), siue serpentum simulacra, tam ornatus quam scaevi ominis, vt putabant, auerruncandi causa ab Orientalibus inter vbera dependentes gestatae; id quod primus docuit Schroederus Cap. XI. p. 172. 173. JOSEPHVS Carabuci fil. in Hist. Arab. Cap.

Cap. XVI. *Arabum paganorum feminae aureos serpentes inter vbera suspendebant, amuletorum loco.* CLEMENS ALEXANDRIN. Paedag. L. II. pag. 209. οἷς τὴν Ἑλάν ὁ ὄφης ἠπάτησεν, ἔτας καὶ τὰς ἄλλας γυναῖκας ὁ κόσμος ὁ χρυσὸς τὰ ὄφεις τῷ χηματι, σμυρομένης τινὰς καὶ ὄφεις ἀποπλαττομένης εἰς ἑνπρεπείαν.

21. טבעות annulos esse, notum est. Memorantur quoque Exod. XXXV, 22. inter mulierum ornamenta. De תבואת הארץ vid. not. ad Genes. XXIV, 22.

22. מחלצות sunt vestes splendidiore, chlamydes plumatae, coll. Arab. خلص et خلع (nam litterae γ et υ ex Aramaeismo saepe inter se permutantur), induit aliquem veste splendida et pretiosa, vnde خلع, vestis pretiosior. Inprimis vero voce illa designari chlamydes, auro variisque signis plumatas, quas Latini vna voce Attalicas dixerunt, magna ex scriptoribus Arabicis exemplorum congerie ostendit Schroederus. Tales vestes splendidiore gestantur quoque a feminis ditioribus; vt liquet ex loco, quem ex Annal. Bagdd. adduxit Schroederus, vbi de femina quadam nobili dicitur: emit chlamydem plumatam gemmisque distinctam, vna cum veste serica, variis coloribus tincta, quinquagies mille nummis aureis. Addendus Safeirius: Cum videris feminas molles, quae sumant chlamydes plumatas loco vestis exterioris. מעטפות sunt stolae siue tunicae exteriores, et hinc laxiores, longiores, manicatae tamen, Zona cingendae, et sub pallio induendae; coll. Arab. مطف, vestimentum, quod per diuersos flexus corpori applicatur et circumflectitur, ita vt hoc totum cooperiatur; vid. Schroederum pag. 247—277. מטפת Schroederus confert cum Arab. مطف, quod de latiori et exteriori cuiuscumque rei operimento dicitur; hinc vocem Hebraicam reddit pallium. MICHAELI in Supplement. ad Lexx. Hebr. P. IV. pag. 1021. est Hik, حيك, Arabum, a Shawio, in itineraio pag. 196. verſ. germ. descriptum, pannus, seu velum quadratum, satis les. Var. G magnum,

magnum, reliquis vestibus, totique corpori circumuolutum, in quo et noctu dormiebant. Colligit id ex historia Ruthae (III, 15.), eam cum proxime Boaso cubaret, מִסְפָּחָה inuolutam fuisse, hancque non vestem esse corpori aptam, aut in qua domum regredi necesse esset, sed pannum, tantae capacitatis, ut sex hordei mensuras continere posset. חֲרִיטִים sunt loculi, conii forma, ex metallo, ut ostenderunt Schroederus, cap. XVII. et MICHAELIS in *Supplementt.* P. III. pag. 919.

Nempe a خَرِط, tornare, primo conii dicti, deinde loculi, in quibus argentum gestatur, qui conii figuram habere solebant. Abarbenel: חֲרִיטִים notat loculos, ornatiores, figuris variis insignitos, quales feminae portabant; quam significationem ea vox et apud Arabes gerit. Nempe خِرَاط Arabibus sunt marsupia, siue crumenae, quibus asseruantur nummi. Michaelis monet, hos loculos vix ex lino solo confici potuisse, cum ob formam conicam, tum, quod sacculum rumpi necesse fuisset; si, ut fieri 2 Reg. V, 23. legimus, talentum argenti ei infundas. Conferendus CHARDIN *Voyages*, T. IV. p. 204. les sacs d'argent sont faits de cuir, longs et étroits.

23. Sub גְּלִיזִים plerique interpretes intelligunt specula, Chaldaeo et Vulgato praeuentibus, quibus MICHAELIS quoque adstipulatur in *Supplementt.* P. I. p. 313. Confert Arabicum جَلِي, polire; veterum enim specula ex metallo polito erant. Specula vero a feminis Hebraeis gestata esse, patet ex Exod. XXXVIII, 8. Schroederus vocabulum nostrum Hebraicum vestes pellucidas reddit, id ipsum enim si-

gnificare Arab. جَلْوَة. Verum recte mihi videtur observasse Michaelis, l. c., جَلْوَة non tam esse pellucidam, quam splendidam, vestem; nec pellucidas vestes pudori feminarum Orientalium convenire. סְרִיגִים sunt interulae, ut ostendit et Arabum dialectus, et apud Talmudicos hu-

ius

ius vocis vsus; tunicae interiores, nudaе cārni impositae, quas Latini vocant *subuculas*, vel etiam *indusias*. KIMCHIVS in libro *radicum*: סרין notat *vestem nocturnam*, cārni proxime inhaerentem, ex lino confectam; quam tamen interdiu etiam induunt. Ita σινδων vsurpatur apud Hellenistas, vid. Marc. XIV, 51. Luc. XXIII, 53., nec minus apud Herodotum, Euterpes cap. 95. οἱ δὲ κωνάπες, ἣν μὲν ἐν ἡματιῳ ἐλιζάμενος εὐδῇ, ἣ σινδωνί, διὰ τῶν δακτύλων. Galenus: μη γυμνὸς κομιζέσθαι, ἀλλ' ἐπιβεβλημένος σινδωνί. חֲבִישׁוֹת sunt *fasciae*, *vittae*, quae capiti circumvolvuntur, et in formam rotundam circumducuntur, pro more Orientalium antiquissimo et nemini ignoto. In dialecto Arabica صَنْف et صَنْجٌ quamcumque notat *fasciam*, quae ducitur in formam rotundam. Et ex Zach. III, 5. Exod. XXIX, 6. Levit. VIII, 9. apparet, חֲבִישׁוֹת fuisse *capitis* tegumentum. Consentiunt veteres interpretes. רדיר est genus *pepli*, quod circumiicitur capiti, humeris, et vestibus exterioribus, corporis aut vestium velandarum causa, idem quod צַעֲיָה in historia Rebeccae, Genes. XXIV, 65. XXXVIII, 14. vbi pro צַעֲיָה Onkelos posuit רדיר. Est Syrorum ܐܪܡܝܐ f. ܐܪܡܝܐ, pallium, peplum subtile, et Arab. رداء, pallium vel palla; vestis leu operimentum exterius quodcumque, vsurpari solitum prodeuntibus foras; siue consutum sit nec ne; capiti impositum, et in humeros reiectum, aut de solis humeris pendens. Aruch, fol. 147. רדיר in lingua Israelitica vocatur רדא (haud dubie ob faciliorem pronuntiationem) quod peplum notat tenue, quo feminae caput operiunt. Plura similia loca ex Rabbinis collegit Schroederus, cap. XXI. IACOBVS TORVVS in historia prophetarum: nulla umquam Mohammedis vxor foras prodiit, nisi in capite palliolum (رداء) gestans. Annall. Bagdad.: deposito a capite velamine faciei et palliolo (رداء) ad ipsum intrauit. Conferendus quoque Velthufenius ad Cant. V, 7. vbi eiusdem vestimenti mentio fit.

24. *יהרה—יהרה* בשם genus quoddam *aromatis* est, vel *unguenti* odorati, vid. Cant. V, 1. et Velthufenium ad Cantic. I, 3. *מק* est *tabes*, corporis vigorem successiue exedens, vid. infra V, 24. Zach. XIV, 12. Quemadmodum vnguenta corporis vigorem conseruare et augere, cutim læuigare, nitentem reddere, et suauī odore perfundere debebant; ita e contrario *tabe* absumetur corpus et computrescet. *החח הגורה נקפה* (החח הגורה נקפה) Difficultatem aliquam in horum verborum interpretatione facit *נקפה*, quod alii aliter reddunt. Alexandrini, Vulgatus, Syrus, *lora* vertunt, vocabulum nostrum fortasse referentes ad *לסה*, *cohaesit*. Saadias :

الْخَلْقَانِ الْهَتَكَةِ, *vestes dilaceratas*, sic quoque Cocceius, *pannos*; quo vero argumento, ego non perspicio. Vitringa *distriktio*, nempe quod Cocceius verbum, ex coniectura, *destringere*, atque adeo *excoriare* verterat. SCHVLTENSIVS Orig. Hebr. L. I. Cap. XII. §. 5. *capitis comminutio cum cerebri dispersione*, quod verbum *נקפה* apud Arabes *gravi ictu diffringendi* notionem habet. Verum bene obseruat MICHAELIS in Supplement. P. V. pag. 1678. parum verisimilem hanc interpretationem esse; *Zonae* enim quis opponat cerebri dispersionem? aut huic, quae cerebri elisionem experta erat, quis caluitiem adhuc et tumores et saccum, minetur? Schroederus, illius interpretationis incommoda intelligens, reddidit: *in locum cincturae capitis succedet cruenta capitis confusio*. Sed de *capite* nihil in textu. Accedit, quod *חגור* et *הגורה* de cinctura circa medium corpus dicatur, vid. Genes. III, 8. 1 Regg. II, 5. nusquam de *capitis* cinctura. Hinc ego ad stipulor Michaeli, qui l. c., verbum nostrum *exfionem*, *ulcus*, reddit, conferendum existimans, siue Arab. *نَقِيف*, *exesus a tereidine caudex*, vnde *نَقِيف*,

scrobs, locus paullo depressus, siue, quod praetulerim, Chaldaic. *נקפה*, *vulnus*, *plaga*. Sic iam Thalmudici, Buxtor-

fio p. 1393. Lexici monente, in tractatu Schabbath: *quo loco accinctae fuerant cingulo pulchro*, כעשה נקפים נקפים, *plagae, f. fossulae fient*. Sententia: eo loco, ubi antea vestis cingulo elegantiore constringebatur, iam ulcera erunt et vulnera, ab asperiore, haud dubie, loro, quo cinguli loco cingentur. Idem iam expressit Chaldaeus, רשמינ דמחא, *vestigia plagae*, i. e. ulcera et cicatrices, habens. (תחת מעשה מקשה) cum Schultensio et Schroedero verto *opus rasile*, coll. Arab. راسيت, *dolavit*, et intelligo *scobem, ramentum*, quo veteres crines ornare solebant. Sic de Lampridio imperatore narrat Trebellius Pollio, in eius vita: *crinibus suis auri scobem adpersit*. Et apud Hebraeos quoque hoc crines comendi genus vlitatum fuisse, colligere licet ex verbis יוסֵפְהוּ, *Antiqq. Lib. VIII. Cap. VII. §. 3.* ubi, cum ornatum equitum Salomonis describit, haec habet: ψηγμα δὲ χερσὶς καὶ ἡμέραν αὐτῶν ἐπισήσονται τοὺς κομαὶς, ὡς εἰλθεῖν αὐτοὶ τοὺς κεφαλὰς, τῆς αὐγῆς τὰ χερσὶς πρὸς τὸν ἥλιον ἀντανάκλωμενης i. e. *ramentum vero auri quotidie crinibus suis aspergebant, ut capita, auri fulgore ad radios solis repercussō, coruscarent*. Idem haud dubie intellexerunt Alexandrini, cum h. l. reddunt: κόσμος τῆς κεφαλῆς τὰ χερσὶς. Raschius מַקְשָׁה מקשה, ait, esse: מקים שהיו שם, *locum (capillorum) ubi accinctae interferebant laminulas aureas operis solidi (d'or massif)*. MICHAELIS in *Supplement. ad Lexx. Hebr.* P. IV. p. 1680 seq. pro מַקְשָׁה, in omnibus, quibus occurrit locis, legi malit מַקְשָׁה, cum Dagesch, idque referre ad radicem נָקַשׁ, cuius vis est in *figendo, caelando, laqueando*. Inde מַקְשָׁה Exod. XXV, 18. XXXVII, 7. etc. significare *opus malleatum*; hoc nostro autem loco translatum esse illud nomen, ad crinis formationem eam, quae calamistro perficiatur, suasque crinibus induat figuras. Verum ego dubito, hanc sententiam omnibus probatum iri. Primum enim audacius videtur, pro מַקְשָׁה in vndecim, quibus occurrit locis, reponere מַקְשָׁה; deinde non bene perspicitur, quo-

modo ex radice נקש nomen מַקְשָׁה *operis malleari*, aut *crimen artificiose calamistrorum* significationem accipiat. (חחח כחיגיל מהגרת שק) De nomine כחיגיל magnus est interpretum dissensus. Haud pauci Iudaeorum et Christianorum illud compositum existimant ex duobus radicibus בָּחַר, *extendere*, et גָּלַל, *conuoluerere*, ut indicetur vestis lata, vsque adeo, ut, dum extensa est aliqua ex parte, alia interim ex parte conuoluta et sinuata sit. Aliis compositum videtur ex גָּלַל גִּלִּיל, quod vertunt *contortum conuolutum*, et intelligunt vel de *fascia pectorali*, vel de *vitta rotunda, orbiculata*. Neutrum horum vero apte opponitur *sacco*. Abarbenel censet, vocem esse compositam ex כָּחַי, *latitudo*, et גִּיל, *gaudium*, ac notare *cingulum pectorale*, quo in solemnibus et nuptiis feminae cingerentur. Schulzius, ad Cocceium, disiuncte scribendum existimat כָּחַי גִּיל, coll. Arab. فَحْجِي, *amplus fuit*, et vertendum, *amplitudo gaudii*, i. e. maximum gaudium, oppositum *cincturae sacci*, magnae tristitiae signo. Eodem sensu reddit MICHAELIS: *statt der Freude ein häreres Trauerkleid*. Verum tam haec, quam illa Abarbenelis interpretatio, e longinquo mihi petita videtur. Equidem vocabulum nostrum compositum censeo ex גִּל, quod ego confero cum Chald. גִּלְלָא, *pallium, roga*, et כָּחַי, propr. *contortus*, de filis et pannis vsitatum; ut voce illa fortasse significetur *rogae*, sine *pallii* genus, ex panno artificiose contexto, confectum. כַּח, *cilicium*, angustum, sordidum, et vilius tegumenti genus, quo lugentes sese vestiebant, vid. Genes. XXXVII, 34. et not. nostr. 58. ad libellum Aruiofianum de moribus Arabum Nomadicorum. (כי חחח ירפי) Vocula כי interpretes bene multos haud parum faceffit, quod eam pro particula habuerunt. Ex iis nonnulli illam reddunt ut particulam asseruatiuam, hoc sensu: *omne hoc, quod dixi, tibi cueniet pro pulchritudine*. Alii vero textum h. l. siue mancum, siue corruptum, iudicauerunt, et varias proposuerunt coniecturas illum emendandi. Equidem iis recensendis non immoror, quoniam nullus fere

V. T. locus emendatione criticorum tam parum eget, quam hic noster; modo teneas, כִּי esse *adustionem* a rad. כָּרָה, *ussit*, *adussit*, quod pro כָּרָי ponitur: notum enim est, ultimam ה, quoties est quiescens, non esse radicalem, sed euphoniae gratia pro ו et י substitutam; vid. SCHVLTENSII *Clauem Dialect.* pag. 209. et eiusdem *Instit. ad Fundament. Ling. Hebr.* Reg. 132. Itaque a כִּי ductum nomen כָּרָי, formae פָּקִיר, unde, media ו in quietem data, assumptum כִּי. Sic apud Job. XXXVII, 11. רִי, *rigatio*, est a כָּרָה. רִי, *insula*, *regio*, ab אָרָה. אֶרֶץ, *accervus*, ab עָקָה. עֵרֶץ. Multa exempla similis formationis apud Arabes adfert Schroederus, p. 406. Nec igitur erat, cur de huius formae insolentia quereretur Ludov. de Dieu. Alterum, quod is opponit iis, qui כִּי h. l. pro nomine habent, Makkaph hanc inter et sequentem vocem interiectum, omnino nullius momenti, nisi punctorum antiquitate credita: sed ne hos quidem, qui illorum auctoritati addicti sunt, illud offendet, aliis codicibus Makkaph non habentibus, ac voci כִּי Tiphna subscribentibus; ut scite monet MICHAELIS in *Supplement.* ad *Lexx. Hebr.* P. IV. pag. 1220. Plerique interpretes intelligunt *adustionem* faciei per solis calorem. Verum post poenas, quarum mentio fit in antecedentibus, haec leuior esset. Hinc ego cum Schroedero intellexerim *adustionem*, quae fit per ignem, vel prunas, vel cauterium. Apud Arabes كوي est: *cutim ussit cauterio*, et

كوي, *inustum stigma*. Indicari videntur stigmata, ab hostibus crudelibus delicatarum puellarum cuti inurenda. *Hist. Tamerlani*, p. 320. ubi auctor ferocium militum Timuri facinora describit: *latera et terga hominum, ex suauibus lectis protractorum, cauteriis adusserunt* (كوي). Michaelis in *Supplement.* l. c.: „de stigmate, fronti mancipiorum inusto, liceatne cogitare? Id ne elegantibus etiam et fastuosis puellis inuretur?“

25. (מחיר בחרב יפלו) Grauius malum, quam ornatus amissio, orbitas et viduitas feminarum. Alloquitur vero vates ipsam Zionem. מתיים proprie sunt *mortales*; hic vero soli *viri* significantur, feminis et parvulis oppositi, vt Deut. II, 34. Nisi potius conferre velis Aethiopic. מַח, *sponsus, maritus*; ita vt *iuvenes* indicentur, quomodo Alexandrini et Chaldaeus reddiderunt. (וגבורתך במלחמה) Ex eo, quod nonnulli veterum verterunt *fortes tui*; Lowthius collegit, eos legisse גבוריך. Verum, quis non videt, interpretes illos concretum posuisse pro abstracto? id quod nostri interpretes quoque fecerunt.

26. Zion sistitur vt femina, omni ornatu spoliata, et viduae instar lugentis humi desidens. Persona ex secunda mutatur in tertiam, ex more poetarum Hebraicorum. (ואנכי הוא ברור פחה) is, qui puncta adiecit, ad radicem אנכי retulit, eumque sequuti recentiores, verbo אנכי *moerendi* aut *eiulandi* significationem tribuerunt, quam reliquae linguae Orientales omnes plane ignorant. Referendum potius est אנכי, vt MICHAELIS obseruat in *Supplement.* P. I. p.

104. 105. ad אָבן, Arab. ^سأب, *gemit*, Chald. אָבן, *tristis fuit*. Sed nunc alia puncta vocalia substernenda sunt: אָבן. *Portae* vrbis lugere dicuntur, quod eae non tantum prae ceteris vrbis partibus frequentari solent, sed et olim honorabantur confessibus magistratuum et iudicum. (נקחה לארץ העם) נקחה propr. *purgata*, i. e. inanis, incolis exinanita, *erit*. Nempe radix נקה, Arab. نَقَى, *vnuerse puritatem*, hinc *vacuitatem*, significat, vt, *vacuum esse periculis*, Num. V, 19. coll. 21. siue, *ab labore*, 1 Regg. XV, 22. Deut. XXIV, 5. Amos IV, 6.; vnde denique translata est ad illam *vacuitatem*, quae in *vastitate*, *vastatione* ponitur. Sic Arabibus quoque استنقى est: *urbem plane expurgare, nihil in ea incolarum vel opum relinquere*; quo significatu illud saepe occurrit in *Histor. Tamerlanis*, ex qua multa exempla addu-

xit SCHVLTENSIVS in *Animadversf. Philologg.* ad h. l.; vbi simul ostendit, Arabes verba **خلص** et **صفي**, quae proprie *purum, mundum, esse*, significant, similiter de *vastatione* et *praedatione urbium* vsurpare. Doederlein reddit: *mulier exhausta*; et hanc locutionem mavult intelligere de *luctu muliebri*, quam de urbis vastatione. **חשב לארץ**, *in terra sedebit*, haec erat consuetudo lugentium, vid. Job. II, 13. Thren. II, 10. III, 2°. ADDISON, *on medals*, Dial. II., a Lowtho citatus, observat, nummos existere, a Vespasiano cusos, in memoriam devictae Hierosolymorum urbis, quibus expressa esset mulier silens, in terra sedens, dorsum in palmam reclinans, cum hac inscriptione: *Iudaea capta*.

CAP. IV.

I. Hunc versum male divulsus esse a Capite praecedente, quisque sponte intelligit. Cuius divisionis ineptae Vitranga rationem adfert hanc, quod inter veteres aliqui haec verba in meliorem partem acceperint, per *septem mulieres* mystice siue *dona Spiritus S.*, siue *feminas*, quae in Christum crediderunt, de quo **איש אחד** interpretati sunt, intelligentes. — Continuatur descriptio miseri reipublicae status. Maxima erit virorum clades. **שבע**, *septem*, i. e. plures, ex Hebraismo satis noto. **חזק** propr. est: *ligavit*, ut Arab. **حزق**, et Syror. **ܠܚܝܩ** et **ܠܚܝܩܐ** *aliquem apprehendit*, Iud. VII, 8. Job. XXVII, 8. Plena locutio, cuius exemplum vidimus Genes. XXI, 18. Job. VIII, 20. infra LI, 18. est: **ܠܚܝܩܐ ܕܝܕܝ**, *circumligavit manum suam illi*, **ביום ההוא**, tempore iudicii divini, respicit ad Cap. II, 12. III, 25. 26. **(ושמלחנו נלבש)** Non expectabimus abs te, quae lex a maritis exigit, Exod. XXI, 10. **רק יקרא שמך עריו**, *modo vocemur uxores tuae*. Vide hanc locutionem explica-

tam apud GLASSIUM *Phil. Sacr.* de figg. Gramm. p. 654. ed. Dath. Quale illud Marciae apud Lucanum II, 342. — *Da tantum nomen inane Connubii: liceat tumulo scripsisse, Catonis Marcia.* (אסף חתופתה) Summum enim opprobrium feminis est apud Orientales, innuptas et steriles manere; vid. infra LIV, 4. 5.

2. Laetiora promittuntur, ex more vatum Hebraeorum, quorum interminationes in consolationibus solent desinere. Describitur prosper et florens reipublicae Israeliticae status, postquam ea per iudicia diuina a malis et improbis esset purgata. Per Virum quendam, in terra illa natum, religio pristinae suae puritati restituetur. (ביום ההוא) *Die illa*, quae sequitur mala praedicta; populo his calamitatibus purgato, deletis impiis, reliquis emendatis; coll. vs. 4. *Quis vel quid* sub צמח יהוה, *germine Iehouae*, sit intelligendum? de eo magnus est interpretum dissensus. Alexandrini et Syrus צמח non intelligunt de *germinis* propullulatione, sed de *solis ortu*, sub cuius imagine felicem populi Israelitici statum, a Iehoua ei parandum, expressum fortasse existimarunt: vertunt enim, ἐπιλαμψει ὁ θεός, צמח יהוה, erit ortus Domini. Male: nam צמח semper de plantarum germinatione vsurpatur. Grotio germen domini primo sensu sunt reliquiae exilium, quae Esrae ac Nehemiae temporibus domum reuersae, laudabilem vitam duxerunt, mystice vero Christus et Christiani. Nouos terrae Iudaicae incolae post exilium Babylonicum intelligit quoque Vogelius. De populo Israelitico emendato צמח intelligunt quoque Michaelis, Koppius, alii, quod ille saepius sub *plantae* imagine sistatur, vt infra V, 7. LXI, 3. Pf. LXXX, 9—12. Sic Dathius quoque, qui vertit: *existet germen Iehouae summe decorum* substantiua enim cum praepositionibus ל, כ, מ, vt h. l. לכבוד, לצבי, לבאק, vt adiectiua possunt verti, conf. infra VII, 23. Vid. GLASSII *Phil. S.* p. 29. edit.

edit. Dath.) et terrae fructus plane egregius, eorum nempe, qui de Israelitis euaserint. Verum *germen Iehouae* hoc ipso versu manifeste distinguitur a reliquiis populi Israelitici. Alii dictiones in hoc versu poeticas proprie sumunt, de felici terrae prouentu, quo Deus reliquias Israelis post mala temporum superiorum beaturus sit. Huic vero interpretationi obstare videtur totius orationis magnificentia. Alii, post Kimchium hunc locum interpretantur de Iehiskia et sapientibus viris, qui cum eo superfuturi essent cladibus, quibus respublica sub Ahaso afficienda erat. Mihi vero, cum Vitringa et Doederlinio, verisimilius est, verba nostri versus, sensu simplicissimo accepta, cogitare nos iubere de vna potius persona, quam de pluribus. Accedit, quod tam Zacharias, III, 8. VI, 12. quam Ieremias, XXIII, 5. XXXIII, 15. sub germinis, צֶמַח, nomine, quendam virum singularem et illustrem sistant, sub quo religio Israelitica in melius restituenda esset, ut facile quisque perspiciet, qui loca illa, inprimis Zachar. VI, 12., euoluere velit. Hinc mihi certum est, Iesaiam quoque h. l. cogitasse de viro illo, sub quo reipublicae suae auream aetatem redituram esse, Israelitae sperabant. De *Messia* hunc locum interpretatus est etiam Ionathan. (יִפְרֵי-יִשְׂרָאֵל) Viro hac terra nato, tanquam eximio decore, gloriabuntur superstites Israelitae. פְּלִיטָה, pro פְּלִיטָה, abstracto posito pro concreto, *euasoribus*, i. e. residuis Israelitis, extinctis malis et improbis.

3. Verbum הָיָה redundat, ut Exod. IV, 10. Deut. XVIII, 19. Ios. II, 14. Describitur status populi, illius viri aetate. קָדוֹשׁ, *sanctus*, i. e. Deo peculiari modo consecratus, pius, qualis esse debebat gens Israelitica ex mente eius, qui illius populi religionem instituerat, Exod. XIX, 6. יִצְמַח לוֹ, *vocabitur*, i. e. erit, consequens pro antecedente, ut infra XLVII, 3. 7. LVI, 7. כָּל הַכְּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלַם, quicumque in viuis tum supererit. Solebant ciuium nomina apud Hebraeos in censum referri seu catalogum, conf.

Ezech. XIII, 9. nec non Exod. XXXII, 32. Psalm. LXIX, 28. LXXXVII, 6.

4. Fient ista, postquam Deus populum suum longa calamitate expurgauerit. אֵם, *quum*, vel, *quando*, Genes. XXXVIII, 9. Bocharto (Hieroz. P. II. p. 247.) aliisque est affirmantis, vt infra XXIX, 16. Pl. LIX, 16. LXIII, 7. צֶמַח plerique interpretes deriuant a יָצָא, *exiuit*, vertuntque, *excrementa*. MICHAELIS vero in *Supplementz*. P. IV. pag. 1240.

vocem illam mavult referre ad Syriac. כִּזְלִי *sordidus fuit*, in Pael, *foedauit*, et צִרָא vertit *serdes*. Intelliguntur vitia idololatriæ et superstitionis. בְּנוֹת צִיּוֹן, *filiae Zionis*, haud dubie sunt oppida minora, quæ ab Orientalibus vt filiae matris, metropoleos, sistuntur, vid. Ios. XVII, 16. I. Parall. XVIII, 1. בְּרוּחַ—בֶּעֶר רֹחַ saepe vim et effectum, siue praestantiam eius rei indicat, de qua est sermo, vid. Dathium ad GLASSII *Phil. S.* p. 819. Hinc h. l. dictionibus בֶּעֶר בֶּר" *significatur magnitudo et seueritas iudicii*, quo Deus Iudaeos sit puniturus. Ita Vogelius, Dathius, alii. Mihi vero praeplacet Doderlinii interpretatio. Eי רֹחַ בֶּעֶר est *ventus urens*, בְּרוּחַ קָדִים alias dictus, qui vi sua omnia citissime rapit ac consumit; repentinarum belli tempestatum imago, prophetis familiarissima. Hinc בֶּעֶר רֹחַ dicitur *tempestas poenarum diuinarum*, eo effectû immittenda, vt sordes Hierosolymorum, i. e. ciues, peccatis foedati, penitus auferantur, et, iis sublati, purgatus a crimine, seu sanctus populus restituatur.

5. Quo factô numen denuo praesens aderit, populumque sibi sanctum tuebitur. Quam sententiam vates hoc et sequ. versu duabus enuntiat imaginibus. Vna est desumpta ab itinere Israelitarum per deserta Arabiae, vbi Iehoua nube diurna et luce nocturna tum praesentiam suam declarauit, tum peregrinantibus tutelam aduersus coeli iniurias praestitit. מִכּוֹן in ceteris quidem, vbi occurrit, locis, *locum fir-*
mum,

minum, non ad suum, ut oportebat, סכר, sed ad ככר, ipsumque adeo Deum referatur.

6. Imago altera (conf. not. ad vs. 5. sub init.) qua exprimitur cura singularis, qua Iehoua populum suum tuebitur, desumpta est a tabernaculis et tuguriis, quibus pastores vtuntur aduersus coeli iniurias. Obseruandum est, in membro posteriori מחסה et דרם, et rursus ססתר et מטר sibi invicem respondere. דרם est *imber frigidus*, vid. infra XXV, 4. XXXII, 2. Conf. MICHAELIS Supplementr. P. II. p. 648.

CAP. II. I. Oraculum, quod edidit Iesaias, filius Amos, de Iudaea et Hierosolymis.

2. Seculis futuris mons templi Iehouae ceterorum montium vertices longe superabit et supra omnes colles eminebit. Ad cum omnes gentes confluent.

3. Plurimae nationes accedent, his verbis mutuo se excitantes: age! proficiscamur ad montem Iehouae, ad Dei Iacobitarum templum; ut is edoceat nos de viis suis, et nos incedamus in semitis eius: nam ex Zione egreditur lex, ex Hierosolymis Iehouae disciplina.

4. Nationes iudicabit, et inter populos multos lites componet. E gladiis suis cudent vomeres, hastasque suas constabunt in falces. Nec gens alii arma inferet; nec amplius artes bellicas exercebunt.

5. O Iacobitae, agite! incedamus et nos in luce Iehouae.

6. Etenim tu reiecis populum tuum, Iacobitas. Pleni ii sunt oriente; dediti sunt praestigiis sicut Philisthaei; peregrinis abundant.

7. Abundat terra eorum argento et auro, infinitae sunt opes eorum: abundat terra eorum equis; innumeri sunt currus eorum.

8. Ab-

8. *Abundat terra eorum idolis: coram opere manuum suarum se prosternunt; coram eo, quod eorum digiti fecerunt.*

9. *Verum humiliabitur homo, deprimetur vir: nulli eorum tu ignosces.*

10. *Fuge in rupes; absconde te sub terra, prae pauore Iehouae, prae insigni eius maiestate.*

11. *Supercilia enim hominum deprimentur; fastus mortalium deturbabitur; tum Iehoua solus eminebit.*

12. *Nam dies iudicii Iehouae omnipotentis instat omni humili et alto, omni elato et depresso.*

13. *Instat omnibus Libani cedris celsis et proceribus; omnibus Basanis terebinthis.*

14. *Omnibus montibus excelsis; omnibus collibus eminentibus.*

15. *Omnibus turribus peraltis; omnibus muris munitis.*

16. *Omnibus nauibus Tharsifensibus; omnibus ornamentis desideratissimis.*

17. *Supercilia hominum deprimentur; fastus mortalium deturbabitur; tum Iehoua solus eminebit.*

18. *Idola penitus euanescent.*

19. *Ingredientur fissuras petrarum et cauernas terrae prae pauore Iehouae; prae insigni eius maiestate, cum surgit ad terram tremefaciendam.*

20. *Tum proiciet homo idola sua argentea et aurea, quae sibi fecerat, ut ea adoraret, talpis et vespertilionibus.*

21. *Subibunt petrarum cauernas et rupium fissuras; prae pauore Iehouae; prae insigni eius maiestate; cum surgit ad terram tremefaciendam.*

22. *O! fugite commercia cum homine inflato. Quanti enim aestimabitur?*

CAP. III. 1. Nam ecce! dominus, supremus Imperator, ex Hierosolymis et Iudaea quidquid est fulcimenti auferet! omne fulcimentum panis, omne fulcimentum aquae.

2. (Auferet) virum fortem et belli peritum; indicem; prophetam, diuinum et senatorem.

3. Pentecontarchum et virum grauem; consiliarium; sapientem artificem, et dicendi peritum.

4. Pueros eis principes dabo; infantes eis dominabuntur.

5. Violenter aget omnis populus; vnus alterum, amicus amicum opprîmet. Puer in senem; ignobilis in nobilem insolescet.

6. Proximum quisque ex familia patria protrahet: „vestis tibi suppetit, princeps esto! Sustine hanc ruinam!“

7. Ille vero: „non possum medelam asferre; domi meae nec panis est, nec vestis. Nolite ducem populi me constituere.“

8. Nam ruunt Hierosolyma; cadit Iudaea; quia dictis et factis Iehouam petunt, et praesens numen lacesunt.

9. Perfrita eorum frons testatur contra ipsos; peccata sua, vt Sodomaei, aperte profitentur, non celant ea. Vae illis! ipsi sibi malum rependunt.

10. Beatum praedicate pium, nam mercede laborum suorum fruetur.

11. Heu contra impium, miserum! nam is quoque facinorum suorum mercedem percipiet.

12. Ah! populum meum! pueri opprimunt eum, mulieres dominantur ei! Gens mea! duces tui te seducunt; viam, qua tibi eundum est, corrumpunt.

13. Surgit Iehoua, vt litrem intendat. Adstat, vt in ius vocet populos.

14. Iehoua in iudicium venit cum populi sui senioribus, eiusque proceribus: „vos depasti estis hanc vineam; pauperum spoliis ornastis domus vestras.“

15. „Quid vos populum meum conteritis, et pauperes premitis?“ Haec dominus, summus Imperator.

16. Porro dicit Iehoua: propterea quod superbiunt filiae Sionis, et collo elato tinctis minio oculis, gressu molli, pedeque composito incedunt;

17. Verticem earum spoliabit, et pudenda earum nudabit.

18. Illo tempore dominus auferet ornatum compedum, Joliculorum et lunularum;

19. Vniones, armillas, pepla tremula;

20. Tutulos, catenulas tibiales, cingula, olfactoriola, serpenticulos;

21. Digitorum et nasi annulos;

22. Chlamydes plumatas, stolas, pallia, loculos,

23. Specula, interulas, vittas, palliola.

24. Aromatis loco tabes erit; cinguli loco ulcus; ramenti aurei crinibus inspersi loco, caluities; togae artificiosae contextae loco, sacci tegumentum; pulchritudinis loco, stigmata inurentur.

25. Viri tui ferro cadent, milites bello.

26. Ingemiscunt et lugebunt portae eius; praedata humi sedebit.

CAP. IV. 1. Tum arripient septem mulieres virum unum cumque compellabunt: pane nostro vescemur, et vestibus nostris amiciemur; da tantum nomen connubii; auferas modo opprobrium nostrum.

2. Tum vero pullulabit germen Iehouae in decus et gloriam; et fructus huius terrae in honorem et ornatum Israelitis superstitibus.

3. Nam quicumque reliquus est Zione, et superstes Hierosolymis, sanctus erit; quisque ciuibus Solymaeis adscriptus.

4. Postquam eluerit Dominus sordes filiarum Zionis; et crimina terra Hierosolymorum vento vindice ardente abegerit.

5. Tum Iehoua super totam Jedem Zioniticam et super eius comitia nubem interdiu, fumum vero et splendorem ignis flammantis noctu parabit. Ita quidquid illustre est, tegetur.

6. Tugurium erit, ad umbram interdiu captandam aduersus aestum; et refugium et latibulum ab imbre et pluvia.

CARMEN TERTIVM.

(CAP. V.)

A r g u m e n t u m.

*H*ic novum carmen incipere, apparere mihi videtur ex inscriptione, vs. 1. In hoc quoque carmine, ut in superioribus, vates scelera et mores corruptos populi Israelitici castigas, poenasque diuinas minatur. Primum populus Israeliticus sistitur sub imagine vineae, a vinitore in fertili solo plantatae, cultae, prouidaque et liberali cura conseruatae, sed in edendis fructibus domini sui expectationem deludentis; eamque ob causam omni influxu coelesti, et cura atque custodia vinitoris priuandae, ac penitus diruendae. Cuius fabulae sensum vates vs. 7. ipse exponit. Tum singula populi scelera perstringit: veluti auaritiam et rapacitatem (vs. 8. 9. 10.); intemperiem, luxuriam, temeritatem et inconsiderantiam (vs. 11—17.); ratiocinia improba, quae suadent peccandi licentiam (vs. 18. 19.); euerfionem omnium veri et iusti legum (vs. 20.); vanam fiduciam, quam in ingenio et viribus suis ponunt (vs. 21.); remulenciam et iniustitiam (vs. 22.). Denique horum scelerum et criminum poenas denuntiat (a vs. 24. usque ad fin.).

In plerisque igitur momentis huius carminis argumentum conuenit cum superioris argumento; unde Vitringa recte mihi videtur collegisse, nostrum hoc carmen circa idem tempus, quo praecedens, editum esse, id vero est, vel in fine regni Ishaac vel in initiis Forhami (differentia enim est exigua, vid. argum.

carm. secundi). Etenim quo tempore editum est hoc vaticinium, florebat adhuc status reipublicae Iudaicae, vs. 8., unde populi proceres, affluente omnium bonorum copia, luxui indulgebant, vs. 11. 12.; nec tamen in vitiis populi mentio fit idololatriae, cum, Vfia et Iothamo regnantibus, priuatorum haec magis delicta essent, quam publica, vid. not. ad Cap. II, 8. 9. Quae omnia quoque in carmine secundo deprehendimus.

Vogelius opinatur, hoc carmen a vate confectum esse eo consilio, ut a Leuitis in templo decantaretur. Quibus vero rationibus haec sententia nitatur, ego haud perspicio.

Quaenam populi Israelitici fata in hoc carmine praedicta sint, dissentiunt interpretes. Quatuor omnino hac de re sententiae sunt. Prima est eorum, qui opinantur, hoc carmine cantari fata Israelitarum, siue decem tribuum; beneficia nempe Dei, in eos collata, illorum mores et vitia, et iudicium diuinum iis imminens, per Assyrios exequendum, quod factum esse constat sub Hiskia. Ita Michaelis, Lowthus, Hezeilius, Henslerus, alii. Altera sententia est eorum, qui hoc carmen referunt ad Iudaeos, et poenam de iis sumptam in exilio Babylonico; ita inter alios Grotius. Tertia illorum est sententia, qui vaticinium hoc de nouissimo reipublicae excidio intelligunt, quod in eam intulerunt Romani, et illius maxime temporis vitia depingi existimant, quod excidium illud praecessit; ita Hieronymus, Lutherus, Brentius, Waltherus. Quarta denique statuit, hanc prophetiam complecti utrumque casum, qui exitio fuit genti Iudaeae, tam per Babylonios, quam per Romanos; ita Sanctius et Vogelius ad Grotium. Mihi vero quid videatur de studio illorum interpretum, qui singula vaticinia, siue adeo singulos versus ad singulare aliquod istorum temporum factum referant, iam dixi in carminis secundi argumento, sub fin.

1. Mitto mysticos interpretum lusus in vocibus ירירי et דרירי. Pro eo, quod alii poetae dixissent: *viro cuidam vinea erat; vir quidam vineam possedit; noster vnum ex amicis vineae possessorem sistit; vt fabulae maiorem adderet veri speciem.* ל ante ירירי et כרם reddendum est *de: de amico meo — de vinea eius fabulam proponam.* Propr. quod adinet ad amicum meum etc. vt Levit. XIV, 54. Num. VIII, 20. Ecclef. X, 3. Conf. STORRII *Obseruatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 284. Verba שירח דרירי Koppius vertit, *carmen tristitiae meae*, i. e. *carmen lugubre*, conferens Syr.

ל^{פ פ} ו^פ ו^פ , *tristitia, conturbatio.* Lowthus contra legit דרירי vertitque, *carmen amabile, ein lieblich Lied*: parum apte huius fabulae argumento, ex מוֹס quidem sensu. דריר potius, quamquam alias saepe *patruelem* notat, hic idem est, quod יריר, *amicus*, vt saepissime in Cantico, e. c. I, 13. 14. II, 16. etc. Hinc non est opus, vt pro דרירי cum Michaele legamus ירירי בקרן *in cornu*, i. e. *in cliuo*, coll. Arab.

פ^פ ו^פ ו^פ , *vertex montis, item, parvus mons, ab aliis seorsim extans.* Et apud Graecos quoque *κερας* dicitur de montibus et promontoriis. בן שמן *filius olei*, i. e. *pingui, fertilis.* Hebraei enim ob penuriam vocabulorum, adiectiua sola terminatione exprimentium, saepe voce בן ad ea exprimenda vtuntur. Sic בְּנֵי-הַיָּל (Deut. III, 18. 2 Sam. II, 7. 1 Reg. I, 52.) sunt *robusti*; בְּנֵי-בְלִיעַל (Deut. XII, 13.) *impii*, בְּנֵי-יִשָּׁח (Job. XXVIII, 8.) *feroces*; בְּנֵי-בְלִיעָה (Dan. II,

25.) *exules.* שמן, vt Arab. سمين, proprie *oleum pinguisimum*, deinde omne *pingue*, denique omnino *fertilitatem designare*, vt Deut. XXXII, 13., notum est. In colle igitur fertili amici sui vineam sitam esse, poeta narrat. Etenim

apertos

Bacchus amat colles — — VIRGIL. Georg. II, 113.

VARRO: *segetes meliores campestris, vineae collinae, sylvae montosae.* Haud spernenda videtur Abenesrae sententia, קרן בן שמן nomen loci fuisse, vatis tempore inter vineas circa Hierosolyma celebrati.

2. Verbum עֲדַק multi interpretes reddunt *circumsepire*, Alexandrinos et Vulgatum secuti. Verum apud Chaldaeos et Arabes עֲדַק significat *fodere*, et apud Arabes peculiariter, *fodere terram lapidosam*, vnde ¹¹⁰¹ عَدَكَ in Golio expositum inuenitur, *instrumentum, quo terra aperitur, ubi aratro non est locus, nempe cum lapidosa est terra.* Vid. SCHULTENSII *Animaduersf. Philologg.* ad h. l. Quae significatio hic bene conuenit, statim enim subiungitur: *elapidauit eam*: primo terram fiderat, vt lapides erui facilius possent, deinde eos abstulit. COLVMELLA *de Arb.* 3. *Saxa, summa parte terrae, et vites et arbores laedunt; ima parte refrigerant.* סִקֵּר enim, vt ex Syriaco eius vsu, itemque Arab. سَقَر et سَقَر patet, propr. est *nitidum effecit, poliuit*, et in Piel, *diligenter purgauit, vacuum fecit*, pec. a lapidibus, conf. infra LXII, 10. סִקֵּר מִצָּבֹן. Aliam verbi nostri originationem vid. in MICHAELIS *Supplement.* P. V. p. 1805. Doederlein et Koppius סִקֵּר interpretantur *de muro ex lapidibus facto*; repugnante linguae vsu. De שָׂרַק vid. ad Genes, XLIX, 11. (ויבן מגדל בתור) *Aedificauit in ea turrim*, et custodiae et voluptatis ergo; *πύργος* dicitur Matth. XXI, 33., quales et Romanos in villis habuisse constat ex Liuiò XXXIII, 48. Apud Talmudicos שמרה בכרם *specula vineae*, vnde nempe custos ad omnes illius terminos prospicere possit. Schulzius quoque, per eam Palaestinae regionem, quae olim tribus Iudae erat, iter faciens, in omnibus fere vineis eiusmodi turrese vidisse narrat, *Leitungen des Höchsten*, P. V. p. 128. Vide quoque HARMARI *Observatt. super Oriente*, P. II. pag. 273 seq. גם יקב חצב בו conferendum est cum Arab, وَتَبْ, ⁵⁹¹ depressus fuit in cavitare sua, vnde وَتَبْ, ⁵⁹¹ *scrobs, siue*

siue fouca in monte vel saxo, in qua restagnat aqua, item puteus aquae in petra existens unius aut alterius orygae, vnde significatio lacus torcularis, quam haec vox apud Hebraeos tantummodo habet, quae vero indubitata est, si conferamus 2 Reg. VI, 27. Hof. IX, 2. Hagg. II, 16. Ierem. XLVIII, 33. Proverb. III, 10. Consentiunt quoque Veteres. Proprie quidem illa vox denotare videtur locum, torculari, תור, in quo calcantur et exprimuntur vuae, subiectum, in quem vinum expressum defluit; hic vero, vti in aliis locis, pro tota machina torculari videtur posita esse. Solent autem etiamnum in Oriente torcularia subterranea esse, vt refert Chardinus apud Harmarum, l. c. T. III. p. 117. et KAEMPFERVS in *Amoenitt. Exort.* p. 376. vbi de vini Persici confectioe loquitur: *vini confectio instituitur in cella, vel intimae domus camera quadam, a ventorum ingressu remota. Effossionem torcularis in saxo vates noster quoque videtur respicere, cum vtatur verbo תור, quod, vt notum est, de lapidum excauatione vsurpatur. Dignus est, qui cum nostro conferatur, Nonnii locus, quo describitur Bacchus e saxo lacum torcularem sculpsit, Dionysiac. L. XII. באֶשֶׁר, cuius pluralem hic legimus, napellum, siue aconitum esse, satis verisimile fecit CELSIVS Hierobot. T. II. p. 199 seq. cui addendus MICHAELIS in *Supplementt.* P. I. pag. 146. 147.*

Nempe idem est quod Arabicum نابلس, napellum aconitum (*Eisenhütlein*); quae quidem herba venenata luxuriosius et sponte prouenit in collibus apricis, quales vinearum esse solent. Ceterum in hac imagine non sunt singula argute persequenda: propheta simpliciter hoc vult, Deum optimi agricolae partibus sedulo esse defunctum, nihilque ab eo praetermissum; illos vero nihilominus turpiter degenerasse, fructusque malos protulisse.

3. Amicus vatis loquens inducitur. וישב, o habitator, collectiue vt infra XX, 6. Zachar. XII, 7. 8. 10. Vnde

non est opus, vt cum tribus codd. Kennicott. יִשְׁבֵּי in Plurali legamus.

5. scil. אָסיר. frequens verbi finiti ellipsis, vt Genes. XLI, 43. Levit. II, 6. Vid. WALTHERI *Ellipses* pag. 155 seq. משוכה *sepes spinosa*, coll. Arab. شوك, cum contra גדר, quod statim sequitur, *murus sit lapideus*, et, plane vt Arab. جدر praecipue de muro circa vineam vsurpetur, vid. Num. XXI, 24. 25. Proverb. XXIV, 31. Hos. II, 8. *murus* cum sepe viua ex spinis coniungitur, vt hic. Etiamnum in Oriente vineae duplici muro solent cingi, altero viridi, altero lapideo, vid. HARMARI *Observatt.* P. III. p. 154. A septentrione enim et occidente vineis murus conuenit, non sepes viua, qua ab austro bene muniri potest; nam ad murum educatae vites foli orienti et meridiano oppositae nobilissimum vinum ad maturitatem perducunt. וריה (למרמס) *ita vt conculcetur*, a pecudibus in illa pascentibus.

6. (וַאֲשִׁיתָהּ בָּהָה) Vocem veteres omnes reddunt *vastitarem*. Pluralis occurrit infra VII, 19. ubi vero kametz transit in patach, seq. dagelch. Quae ex loco, si nostrum iisdem punctis instruas, בָּהָה referendum erit ad radicem בֹּהַה, quae apud Arabes adhuc superest. *lis* ^س *ב* significat *securit, refecit, abrupit* aliquid, ita ut non detur regressus, et nomen ^س *بَتَان* *rem abruptam, quae haud iterum fit*. Si igitur hanc interpretationem accipias, vinea hic significatur *prorsus desolata*. MICHAELIS vero in *Supplementt.* P. I. p. 174. vocem nostram utroque loco mavult legere sine dagelch, eamque referre ad radicem בֹּהַה, quae apud Chaldaeos (בָּהָה), Syros (ܒܗܗ) et Arabes (بَات) significat *pernoctavit*. Hinc בָּהָה esset *locus pernoctationis*, i. e. in quo greges pernoctant. Equidem tamen priorem inter-

interpretationem praetulerim. לא יזמר, *non putabitur*, tollendo palmites superfluos, qui succum exhauriunt, Levit. XXV, 3. Verbum עדר terram respicit, vt praecedens plantas, et significat, terram sentibus liberare et expurgare, eamque circa radices plantarum aperire. Nam Aramaeis

עדר est *Jarriuit*, *pastinauit*, et עדר, *vomer*. Michaelis verbum nostrum reddit, *daß ihre Reyhen nicht in Ordnung erhalten werden*, quasi esset Niphal a verbo עדר *ordinauit*, *ordinem instruxit*. Verum Niphal huius verbi semper significat *desiderari*, nusquam *ordinari*. Schulzius, ad Coc-

ceium, confert Arab. عَدِمَ, *aqua abundauit locus*, IV. *locum aqua abundare fecit*, VIII. *pluvia madefactus et rigatus fuit*. Sed nostra, quam primo loco dedimus, interpretatio, praefereunda videtur esse reliquis. Sequitur enim statim, *increfcere sentes et vepres*, id quod fieri solet, cum ager aut vinea non colitur, i. e. non foditur, aratur, *pastinatur*. ועלה בר (ועלה שמיר ושית Lowthus legendum suspicatur *ascendet, exerescet, abibit in vepres spinasque, tota, videlicet, illa vinea*. Similiter Prov. XXIV, 31. וְהָיָה עָלֶיהָ כֹּל קַמְשׁוֹנִים *ascenderat, excreuerat, totum illud (כרם, שדה, vf. 30., omnis illa vinea, ille ager) in carduos; operuerunt faciem eius* חרלים *paliuri, et maceries eius lapidea erat destructa*. (ועל העבים אצורה מהמטיר ante המטיר est hic priuatiuum, et vertendum, *vt non, vt infra XLIX, 15. LXIII, 17. XXIII, 1. multisque aliis locis*. Nam vocabulum מן, ex quo nostrum מ, resecto Nun, ortum est, proprie indicat

resectionem, abruptionem, vt intelligitur ex Arab. سَم, *praecidere, abrumpere, diminuere, hincque vniuerse negat; id quod fusius explicauit STORRVS in Obseruat. ad Analog. et Syntax. Hebr. p. 252 seq.*

7. כִּי hic indicat transitum et adplicationem illius similitudinis, et recte videtur exprimi per Latinorum *iam*.

Saadias posuit ^{וַאֲשֶׁלְמֹה} *significant etc.* מִשְׁפַּח h. l. non est *scabies*, vt multi interpretes vertunt, voci nostrae eandem quam vocabulo מִסְפַּח, Levit. XIII, 6. 7. 8. significationem tribuentes; sed *sanguinis effusio*, coll. Arab. سَفَّ, *effudit*, aquam, lachrymas, speciatim vero hoc verbum quandoque notat, *effudit sanguinem*, vnde سَفَّاح signifies *effusorem sanguinis, hominem cruentum, tyrannum*. Vid. SCHULTENSII *Animadvers. Philolog.* ad h. l. צַעֲקָה, *clamor* eorum qui iniuste oppressi sunt. Obserua elegantem Hebraeis paronomasiam inter משפט et משפח, inter צַרָקָה et צַעֲקָה.

8. (הִי-יִקְרְבוּ) Vae iis, qui coniungunt *domum domui*, i. e. domui possessae domum nuper emitam. Idem vitium castigatur Nehem. V, 1—8. Mich. II, 2. Erat hoc contra leges Levit. XXV, quibus Moses sapientissime cauerat, vt possessiones quaeque suis in tribubus et familiis conseruarentur, et ii fundi, quos possessores sui, paupertate coacti, vendiderunt, in anno Iubilaeo restituerentur, ne earum alienatio et commixtio aequalitatem illam tolleret, quam in populo suo obtinere voluit. Conf. MICHAELIS *Ius Mos.* P. I. §. 73. 76. עַד אֶבֶס מְקוֹם, *vsque ad defectum loci*, quem occupent alii; dum aliqua superest domus aut ager aliquis, qui nondum vester est.

9. Ante בָּאֲזְנֵי subintelligendum est בְּנִיחָה, ex Cap. XXII, 11. *reuelauit se in auribus meis dominus*. Alii suppleant אָמַר, cuius ellipsis satis frequens est, vid. supra ad III, 6. Cur MICHAELIS *Biblioth. Orient.* P. XIV. pag. 110. pro בָּאֲזְנֵי legere malit, בְּאֲזְנֵי, quod quatuor codices Kennicotiani exhibent, ego haud perspicio. אָמַר לֹא, *profecto, certe*, proprie iusiurandi formula, quam expositam vide ad Deut.

Deut. I, 35. מאין יושב, propr. *praecisio, defectus incolae*, i. e. sine villo incola, vt Ierem. XLVI, 19.

10. בח, *Bathum*, eiusdem in liquidis capacitatis fuisse, cuius in aridis fuit Ephā, patet ex Ezech. XLV, 14. Capiebat 72 Sextarios Romanos. IOSEPH. *Antiqq.* VIII, 2. ὁ δὲ βαθὸς δύναται χωρῆσαι ξεῖρας ἑβδομηκοντα δυα. חמר erat sacrarum mensurarum maxima, vid. Ezech. XLV, 11., continens 30 modios Hebraeos. איפה decima pars Chomeri, vid. Ezech. XLV, 11. Sensus igitur est: agros vitibus confitos, tanti spatii, quanti sunt, qui decem boum iugis arantur, ob vastationem in eos bello inductam, tam fore steriles, vt non nisi Bathum vnum vini; et semen Chomeris mensurae maximae, Epham tantum, i. e. decimam eius partem redditurum sit.

11. De שכר vid. not. ad Levit. X, 9. מאחריו בנשף) *Iis qui morantur*, scil. ad pocula. בנשף *vsque ad* (ita ב sumitur quoque Genes. XI, 4. Esra IX, 7.) *crepusculum vel, matutinum*, vt 1 Sam. XXX, 17. Job. VII, 4.: q. d. compositionem per noctem, ad alterum vsque mane continuant; vel, *vespertinum*, vt Job. XXIV, 15. Proverb. VII, 9. q. d. totum diem, laboribus destinatum, potando insumunt.

12. כנור, *cithara, quae plectro pulsatur*, Graecorum κινυρα s. κιθαρα, quam ipsam vocem Alexandrini plerumque ponere solent. Videndus de hoc instrumento Spanhemius ad Callimachum, p. 466. seq. MICHAELIS in *Supplement.* P.

V. p. 1314. nomen ductum existimat a כנף, *cannabis*, nam pro chordis fila olim ex lino fuerunt. נבל, *nablium*, quod digitis tractabant. Suidas sub voce ψαλτηριον: ὄργανον μουσικόν, ὅπερ καὶ ναβλα καλεῖται. IOSEPHVS *Antiqq.* VII, c. 12. §. 3. ἡ μὲν κινυρα, δεκα χορδαῖς ἐξημμενη, τυπτεται πλεκτρῷ· ἡ δὲ ναβλα, δωδεκα φθόγγας ἔχουσα, τοῖς δακτύλοις κρεβεται. De ηη vid. ad Exod. XV, 20. Ante כשהיה omitted est ב, quod saepius omitti solet, vbi ablativus loci exprimi debebat

bat, vt Genes. XXIV, 23. הָיָה בֵּית־אָבִיךָ מְקוֹם לָנוּ לָלֵךְ Genes. XXXVIII, 11. שָׁבִי אֶל־מָקְדָּה בֵּית־אָבִיךָ, Ierem. XXXVII, 4. 15. coll. Ezech. IV, 9. Mich. VI, 10. et פעל יהוה *et molimina Dei et opera manuum eius*, in stylo prophetico saepe sunt mala grauissima, quae Deus praeparat impiis. Sic noster infra X, 12. *et fiet, cum absoluerit Iehoua פְּרִי־מַעֲשָׂהּ*, omne opus suum in monte Zione; intelliguntur iudicia, populo foedifrago decreta. Cap. XXII, 11. vbi vates describit studium et artes, quibus Iudaei Hierosolyma munitori essent aduersus Assyrium in summa calamitate, iis impendente, hoc iis imputat vitium: *et non respicietis ad eum, qui fecit illud, i. e. qui vobis haec mala immisit.* Conf. quoque infra XXVIII, 21. Habac. I, 5. Ps. LXIV, 10.

13. עָמִי מְבֹרָא דַּעַח (*Populus meus sine scientia*, i. e. omni cognitione rerum futurarum carens, fataque imminentia haud curans. Alii vertunt, *propter inscientiam* siue *incogitantiam*, quod stupidi sunt et sensibus mancipati, coll. infra XXVII, 11. Ps. XCII, 7. XCIV, 8. Alii: *inopinato*, *insperato*. כְּבוֹד ex opposito הַמֶּוֹן, *turba*, *plebs*, significat hic nobiliorem populi partem, *proceres*, *magnates*, vt infra VIII, 7. מִלֵּךְ אֲשׁוּר וְאֶחָד־כָּל־קְבוֹרוֹ, XVII, 3. 4. מִתֵּי רָעַב *vi-ri famis*, i. e. famelici; per מִתֵּי enim effinguntur adiectiua, vt Genes. XXXIV, 30. מִתֵּי מִסְפָּר, *numerabiles*, *pauci*, Job. XI, 11. מִתֵּי שָׁוָא, *vani*. Vid. STORRII *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 243. Verum ego, cum Michaelē et Lowtho legere malletm מִתֵּי, *mortui*, quod veteres quoque expresse-
runt. (וְהַמֶּוֹן צָרָה צָמָא) *Diſtiones, fame perire et siti ex-
zingui* in duas populi partes sunt diuisae; quaeque earum ad alteram est supplenda, ita vt de vtraque parte dictum sit, eam misere perituram esse. Aliter hunc locum interpreta-
tus est Ludov. de Dieu. Is nempe הַמֶּוֹן intelligit de *multi-
tudine opum*, de *facultatibus* et *diuitiis*, vt Ps. XXXVII, 16, Eccles. V, 9. Hinc vertit: *et gloria eius erunt famelici*, *et opulencia eius arebit siti*; vt gloria metonymice posita sit pro honoratis, et opulencia pro diuitibus.

14. Mala haec et calamitates terminantur in exitio; quod vt graphice pingeret vates, infert hic *mortem* siue *orcum* per prosopopoeiam sub imagine magnae belluae, quae immani rictu oris inhians improbis et a Deo reprobatis, proderet ingentem appetitum, illos consumendi et deuorandi. שׂאור, *sepulchrum, orcus*, vid. Num. XVI, 30. Pl. XXX, 4. LV, 16. LXXXVI, 13. כֶּפֶס hic est *appetitus*, vt Prov. X, 3. *non patietur Deus esurire* כֶּפֶס צָרִיק *appetitus iusti*; sic quoque infra apud nostrum XXXII, 6. Eandem, quam hic, imaginem, videmus Prov. I, 12. XXX, 16. VIRGILIUS quoque *Aeneid.* VI, 273. *orco tribuit fauces*. Potest tamen כֶּפֶס positum esse loco pronominis, vt saepissime. Tunc vertendum erit: propterea dilatauit *jese* orcus. הִדְרָה, *decor eius*, vel, terrae, vel, vrbis Hierosolymorum. Ludov. de Dieu הַמֶּן iterum intelligit de *opibus*, vt vs. praeced., vertitque: *et descendet decor eius, et opulencia eius, et strepitus eius, et exultabundus in ea*, ita vt omnia referantur ad honoratos et diuites, qui in commensationibus ac perduto luxu strepitum excitare et exultare solent.

16. במשפט, *propter iudicium*, quod in populum peccantem exercebit.

17. Describitur ratio, qua Deus se omnibus gentibus magnum et spectabilem sit exhibiturus. Loca amoena, vbi diuites deliciabantur, in deserta vertentur. Vastitas tanta erit, vt pastores non opus habeant, gregibus pascua quaerere, sed ea obuia ac vberima inueniant. וְ hic est vertendum *tum*, vt Genes. XXVIII, 21. Levit. IV, 3. VI, 4. כִּדְבָרָם varie reddunt. Alii, *iuxta morem suum*, i. e. libere et tranquille, vt solent. Kimchius, in libro radicum, quem Castellus et Simonis sequuntur, nostram vocem ad דָּבָר, *caulam*, refert, quam pro *pascuo* positum accipit, quo greges ducantur. Mihi h. l. ipsum verbum דָּבָר, *ducere*, (vnde מִדְבָּר, *pascuum*, propr. *locus, quo greges ducuntur*) positum videtur; vnde vertendum, *secundum ducere illos*, i. e. quocunque

cunque a pastore ducentur. נָרִים יאכלו. Diff-
erentiant interpretes in horum verborum interpretatione.
Alii מהים reddunt *vastationes pinguium* scil. regio-
num. Sic DATHIVS: *loca illa pinguiissima, iam deserta, pere-*
grini absument: eundem sensum, si quid video, expressit
MICHAELIS: *was in fruchtbaren Lande zwischen den Steinhau-*
fen zerstörter Städte hervor wächst, werden Fremde verzeh-
ren. Sensus quidem haud ineptus; nec infrequens est el-
lipsis vocis מָקוֹם, e. c. Genes. XX, 15. בְּטוֹב, in loco bono,
add. Ierem. XL, 4. Esth. II, 9. Job. XL, 13. Verum ego
dubito, an מָקוֹם de regionibus pinguibus dicatur; vide quae
mox de hac voce dicentur. DOEDERLEIN: *in arvis deuastatis*
pingues catuli (ita reddit נָרִים, ex usu Syrorum et Arabum)
victum reperient. Nec multo aliter WALTHERVS: *und frem-*
de Schaafe werden die wüsten Gegenden verzehren. Vterque
igitur interpres ponit (quod tamen non dicit), pro הָרָבוֹת,
in statu constructo, legendum esse הָרָבוֹת. Catuli vero, vt
Doederlein reddit, non sunt נָרִים, sed גִּזְרִים, seu גָּרִים.
Equidem a distinctione et vocalibus Masoretharum non re-
cedendum existimo; cum, si illos sequamur, bonus hic sen-
sus prodeat: *deserta pinguium*, i. e. diuitum, *peregrini* scil.
pastores comedunt. Sic quoque Henslerus: *der fremde Hir-*
te nützt der Reichen ödes Land: Nempe vicini Palaestinae
Arabes Nomades in fundos et agros quos possederunt olim
diuites, qui nunc misere perditii sunt (vs. 14.), pecudes
agent. Qua imagine ad summam vastitatem exprimendam
noster saepius vtitur, vt infra VII, 25. XXVII, 10. XXXII,
14. Aptaque quoque ea est membrorum parallelismo. מָקוֹם vero,
pinguis, et substantiue *animal pingue*, vt aries siue *ovis*

(coll. Arab. ⁵ , *medulla*, et ⁵ , *pinguis onis*), de

diuitibus eadem poni potuit metaphora, qua ii Ps. XXII, 11. *הַשְׂבִּי*, *pingues* dicuntur. Doederlein non improbandam censet Durellii et Seckeri coniecturam, qui pro *גִּרְיָם* *leui*, ut dicunt,

dicunt, mutatione, גרים, *hoedos*, legere malunt. Verum *hoedi* nusquam גרים sed גרִיִּים dicuntur.

18. Apponam praecipuas vers. huius obscurioris interpretationes. Alexandrini habent: *qui attrahunt peccata* ὡς χοῖνα μακρά, *quasi fune longo*; et sic fere Syrus: *qui producunt peccata sua tanquam funem longum*; שרא fortasse conferentes cum Syriaco ^ולִּפְנֵי שֵׁרָא, שֵׁרָא, *funiculus mensuris*. Inde Hubigantius, qui vero audacius pro שרא ponendum censet שרוע, de continuatis ad eum modum peccatis, quo restiarius suffecta identidem cannabi funem torquendo in longum ducit, sermonem esse cogitavit. Quam sententiam Lowthus et Koppius probant. MICHAELIS, quem sequuntur Hezelius et Waltherus, *funes et lora* interpretatur de conatibus laboriosis, quibus impii constanter sudant, ut impia sua consilia perficiant, vertitque: *wehe denen, die am Lastersack des Unrechts ziehen, und sich es bey der Sünde so sauer werden lassen, als wären sie mit starken Wagenseilen vorgespannt*. Artificiosus, ex meo quidem sensu. DÖDERLEIN vertit: *Vae iis, qui vanitate constricti, et innexi cultu vitulino, impietati adhaerescunt*. Et in nota subiecta addit: „*שרא et חטאה idolorum cultum notant, conf. Pl. XXIV, 4.*“ „*et supra I, 28., neque imago offendet quemquam, tanquam funibus constringi peccato, implicari scelere, ac per-*“ „*tinacius in societate idolorum perseverare.*“ KOCHERVS: „*videntur illi notari, qui frustra renitente conscientia, cui-*“ „*us impedimentis omnibus, non ipsi modo praeferre et*“ „*pertinaciter peccant, sed et alios ad peccandum inducunt*“ „*doctrina fallaci (השרא), mendaciisque crimini obtentis.*“ Mihi quidem cum Dathio, aliisque interpretibus, שרא et שרָא, *iniquitas et peccatum*, metonymice effectum, i. e. poenas et iudicia diuina indicare videtur; ut Genes. XIX, 15. Zachar. XIV, 19. al. *Funibus igitur poenas diuinas ad se trahere* dicuntur profani isti homines, qui prophetae minas contemnebant et iudicia diuina prouocabant, quasi eorum vi-

den-

dendorum desiderio tenerentur. Sic propheta Iese ipse explicat in sequenti versu.

19. Recte Hieronymus in h. vl.: *vae vobis — qui dicitis ad prophetam: usquequo nobis Dei minaris iram? volumus eam scire, iam veniat. Hoc autem per ironiam loquuntur, quoniam eam non putant esse venturam, sed simulari a propheta.*

20. Significantur tales homines, qui omnia turbant et peruertunt; qui omnia boni et mali discrimina conantur pervertere.

21. Qui sua sapientia et suis artibus putant, ipsos iudicia Dei vitare posse. Siue: qui falsa sapientiae opinione inflati sunt, vnde pudet eos, ab aliis discere, et monitiones Dei aliorumque contemnunt.

22. (למסך שכר) Multi interpretes innui existimant mixtionem vini cum aqua: Michaelis vero vinum medicatum, admixtis, vt fortius fiat, aromatum variis generibus, aut aliis inebriantibus. Doederlein cum HARMARE *Observatt. super Or. P. I. p. 346.* locutionem *merum miscere* interpretatur: plurimas antiqui vini lagenas epotare; dum enim aperiuntur, miscetur cum faece vinum.

23. Cum propheta singulorum criminum reprehensionibus exclamationem הרי praemiserit, videri posset, Dathius observat, haec particula scribarum vitio h. l. excidisse, quod diuersum a praecedenti crimen reprehenditur, iniustitia iudicum. Sed in nullo interpretum antiquorum illud הרי repetitum inuenitur. צדיק is, qui bonam causam habet. יסירו ממנו tollunt ab eo, vnoquoque iustorum.

24. לשון אש, lingua ignis, i. e. flamma; quod ea speciem linguae prae se fert; nam rubet et in acutiem tendit.

חשש est foenum, coll. Arab. حشيش, propr. herba siccata,

cata, pabulum siccum, focum. Fusius de hoc vocabulo egit MICHAELIS in *Supplementt.* P. III. p. 982. מֶקְּ plerique interpretes *tabem* reddunt, vocem ad מֶקְּ, *tabescere*, referentes. Verum ego cum Michaele, cui tamen iam praeiuerunt Alexandrini, Syrus et Vulgatus, nostrum מֶקְּ *puluerem* siue *cinerem* reddere malle, ad radicem מֶקְּ relatum, est enim

مُوق Arabibus *pulvis*. Nec tamen nunc מֶקְּ, per Patach, scribendum erit, sed, vt Stephani biblia in folio minore, Vanderhoogthiana, Maii aliaeque editiones habent, מֶקְּ, per Kamez. Melius quoque מֶקְּ, *puluis*, respondet אֶבֶן אֶבֶן.

25. (וַיִּרְגְּזוּ הַהָרִים. Lowthus et Doederlein hoc intelligunt de graui illo terrae motu, qui Vfiac tempore magnam stragem edidit. (וַיִּטּוּ יָרֵךְ עָלָיו. Superfunt aliae poenae, quas minatur. (וַחֲרִי-חֲצוֹה. conferendum est cum Arab.

سَحَابَةٌ, *purgamentum*, quod euerrendo reiiicitur, وَاَسْحَج, *verrit domum*. Dagesch vero eiiciendum videtur, coll. Ps. LXXX, 17. vbi idem vocabulum occurrit. Notandum tamen est, veteribus omnibus litteram כ praefixum visum esse, solas litteras סוּחָה, nomen. Sic idem significabit, quod סוּחָה, Thren. III, 45. *purgamenta, sordes, quae aqua induc'ta scopis euerruntur.* Vna vero obstat, vt scite monet MICHAELIS in *Supplementt.* P. V. p. 1737. quam codices omnes hucusque collati habent, littera Vau, huius enim ratio grammatica haud satis expedita reddi ex rad. סוּחָה potest. — Ceterum Michaelis his verbis pestem describi censet.

26. Inde ab hoc versu describitur expeditissimi exercitus aduentus improuisus, qui, impetu hostili cum horrendis clamoribus, barritum vocant, pro more veterum coniuncto, tantum terrorem iniiciet Iudaeis, vt velut deliquium passi, obscura omnia circum se videant. (נִשָּׂא נֶכֶס לַגּוֹיִם מִרְחָק. Ex longinquo Deus populos ad Israelitas puniendos accer-

set; id quod terribilius. Per *signum erectum* nihil aliud quam ipsorum aduentus significatur: alluditur ad signum expeditionale seu itinerarium, quo admonebantur milites de castris mouendis. CVRTIVS L. V. c. 2. *Tuba, quum castra mouere veller* (Alexander) *signum dabat; cuius sonitus, plerumque tumultuantium fremitu exoriente, haud satis exaudiebatur.* Ergo perticam, quae undique conspici posset, supra praetorium statuit, ex qua signum eminebat, pariter omnibus conspicuum. MICHAELIS vero in *Supplemento. ad Lexx. Hebr.* P. V. p. 1648. sub כח intelligit *malum, in cuius summo copia picis accenditur, Stange mit Pechfässern;* idemque infra V, 26 XIII, 2. aliisque locis, ubi in montibus signum eleuari, aut remotis populis erigi viam monstraturum dicitur.

Talia viae signa, *שִׁלְשֹׁ*, dicta, historia Arabum iam ante Iosuae tempora tribuit Abrahamo, intima Africae occidentalis adeunti et exploranti, utque redire viam posset, eiusmodi malos erigenti. Vid. SCHVLTENSII *Histor. Imper. Vetus. Iordanidar.* p. 7. et 53. *וְשִׁלְשֹׁ* Alluditur, ut patet ex loco nostro simillimo, infra VII, 18., ad apiarios, qui apes sibilo ad aluearia sua perducere solent. CYRILLVS ad h. l.: *Δεχεται δε τας ως απο της συνηθειας της επι των μυιων. Εν θηα γαρ πως εστι τεις μελισσοκομοις συριζειν αυτους* ετω τε των συμβλων απο φερειν εις ανθη, και ποας, και μην και ανακομιζειν εξ αργων, οικαι τε αυτας ενκυλιζεσθαι ποιαν.* (Sumit hoc rursus ex muscarum (i. e. apum) consuetudine. Solent enim apiarii iis asfibilare, et ita ex aluearibus ad flores et herbas eas educere, et ex agris reuocare, domique ut immorentur, efficere). *מִהֲרָה* et *לֵךְ* aduerbialiter adhibentur per ellipsin praefixi כ, ut Num. XVII, 11. Deut. XI, 17. Ios. VIII, 19. Ceterum non est haesitandum in eo, quod verba in hoc versu in tempore praeterito posita sunt. Nam in vaticinatione praeteritum vel praesens pro futuro vsurpatur, ut res futurae tanquam praesentes spectentur, et quo magis eae ipsa etiam orationis forma ob oculos ponuntur, hoc vehementius animum commouent.

27. (אין כושל בר) Non impingent ad impedimenta in via, conf. infra LXIII, 13. Ierem. XXXI, 9. ולא נפחח אזור (חלציר) Perpetuo erunt accincti et parati vel itineri, vel actioni, conf. 1 Regg. XVIII, 46. 2 Reg. IX, 1. Pl. XLV, 4. PAVSANIAS in *Boeot.* το δε ἐδνται τὰ ὅπλα ἐκάλαν εἰ παλαιοὶ ζῶντες. (ולא נחק שררך) Ligabant veteres calceos corrigiis in superiore parte pedis; quod notum. Graphice igitur depingitur summa exercitus aduentantis festinatio.

28. (אשר-דרכו) Parati semper sunt ad pugnam. ררך קשת propr. *calcare arcum*, quod, si arcus sit validior, necesse habes pedem ei imponere, cum eum tendere velis, vt Raschi monuit ad Pl. XI, 11. Huic vero interpretationi obstare putat MICHAELIS in *Supplementr.* P. II. p. 466. tria potissimum loca (praeter nostrum Ierem. IX, 2. Pl. LXIV, 14.) quibus illa non conuenire videntur. Ac quidem quod ad nostrum locum attinet, Michaelis opinatur, haec verba vix significare posse, vt vertere solent; *et omnes arcus illorum tensi*; nullius enim exercitus arcus semper, etiam in proficiscendo, tensos esse, amissuros enim esse, si ita gestarentur, vim suam elasticam. Hinc, punctis mutatis efferre vult, ורך, et vertere, *arcus eius sunt adsequentes*, i. e. metam adtingentes, verbo ררך tribuens *adsequendi* significationem, quam Arab. *سك* in Coniug. IV. habet. Equidem vero fateor, mihi vulgarem interpretationem non abiiciendam videri; viuidior potius, ex meo sensu, erit imago, illa retenta. Hostium celeritas in appropinquando tanta sistitur, vt ne necesse quidem sit, arcum in proficiscendo remittere, iamque ad aggrediendum parati sint. (פרסו-כהשכו) Pro צר haud dubie legendum est צר, *filex*, cum quo equorum ungulae comparantur ob firmitatem et duritiem earum, qua fit, vt non atterantur cursu, et viae asperitate. Nempe veteres equorum ungulas soleis ferreis non vestiebant; vnde ungularum firmitas inter praecipuas equorum virtutes numerari solebat. Sic in *Hippico* Xenophon vult, vt in equis

maxime solliciti sumus *περι των ὀπλων ὅπως καλῶς εἰσονται, de ungula ut firma sit.* Equos huiusmodi HOMERVS χαλκοποδας appellat, veluti *Iliad.* 9.

— ὑπ' ὀχεσφι τιτυσκετο χαλκοποδ' ἵππῳ,
curruī adaptauit acripides equos. Et *Odyss.* φ'. eosdem vocat *κακτερονυχας, fortes — ungulis.* (כל בליך) *Rotæ curruum,* quibus in praeliis utebantur, vid. *Ios.* XVII, 16. *Iud.* I, 10. IV, 3. 7. *Nah.* II, 5. Conf. *IACOB. LYDII Syntagn. Milit.* L. III. Cap. X. *DILHERRI Disputt. acad.* Tom. I. pag. 129. Comparantur cum כרפה, *turbine,* tam ob velocitatem, quam ob vim ingentem, qua omnia deliiciunt et secum propriunt.

29. לביא est *leaena*, Arab. لبوة, لباء et لبية, כפיר vero *leo adultus, Venerem sentire incipiens*, vt videbis, si legas *Ezech.* XIX, 2. 3. 5. 6. et *BOCHARTVM in Hieroz.* P. I. L. III. cap. I. p. 715. 719., cui addendus *MICHAELIS in Supplement.* P. V. p. 1335. 1336. וָשָׁאָנָה ante וָשָׁאָנָה indicat *Fut.* 3. pers. singul.; decerptum est de pronomine 3. pers. וָהָא, vt in וָשָׁאָנָה, *Prov.* II, 7. et וָשָׁאָנָה, *Ps.* X, 10. Vide *STORRII Obfervatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 128. et *HEZELII Ausführliche hebräische Sprachlehre*, p. 255. Inuenitur tamen וָשָׁאָנָה in textu codd. nonnullorum, in Bibliis Complutensibus, et in *Iesaiæ Polyglotto Basileensi.* *MICHAELIS in Bibl. Orient.* P. XIV. pag. 111. legit וָשָׁאָנָה, et *fremitus*, et hoc, masculini generis, refert ad כפיר, sicuti וָשָׁאָנָה, femininum, ad לביא, *leaenam.* Hinc reddit: *Er hat ein weibliches Brüllen, wie eine Löwin, und ein männliches Brüllen, wie ein junger Löwe; d. i. als wenn Löwinnen und junge Löwen einander entgegen brüllen.* Qua de interpretatione iudicium sit penes lectores. (וָשָׁאָנָה) Quae hostis ab exterminio saluauerit, tam mordicus tenebit, vt nemo possit ex manibus eius eruere.

30. (וינהם-ים) Impetus hostium cum horrendis clamoribus coniunctus. (ונבט לארץ) De verbo נבט copiose egit SCHULTENSIVS in *Origg. Hebr.* L. I. c. 12. primam eius vim in *micando, fulgurando* esse, statuens. Hinc MICHAELIS in *Supplementt.* P. V. p. 1587. comma nostrum vertere mallet; *fulminabit in terram, et ecce, caligo spissior insequetur fulmen.* Verum idem ille Michaelis ipse fatetur, illam verbi nostri significationem a Schultensio non satis esse probatam. (והנה-בערופיה) Magna in horum verborum sensu constituendo interpretum est discrepantia; partim ob incertam vocis ערפה significationem, partim ob vocabulorum inter se connexionem. Vulgo ערופים reddunt *nubes, coelum*, quod id roret pluviam, a ערף, *stillare*, Deut. XXXII, 2. XXXIII, 28.; et secundum Masoretharum distinctionem hoc comma vertunt: *et intuebitur terram, et ecce! tenebrae, angustia et lux: obtenebratum est in coelis eius.* Accentus Zakeph, qui est supra voces ורשך et אור, et Munach sub צר, hanc interpretationem flagitant. Verum nunc quaeritur, quid significet: *angustia et lux?* VITRINGA hoc interpretatur: *angustum erit et lux*, h. e. *lux erit angusta.* KOCHERVS reddit: *lux angustissima*, i. e. fortuna maligna, fere vt VIRGILIUS *Aenid.* VI, 270.

Quale per incertam lunam sub luce maligna

Est iter in sylvis. — —

Conferre iubet ורשך אור, supra I, 8. vbi not. vide. LUDOVIC. DE DIEU: *angustia est et lux*, i. e. simul et angustia et lux est; ne lux quidem angustiam pellit. RAMBACH: *angustia fiet ipsa etiam lux*, i. e. et sicubi etiam aliquod auxilium videatur populo adfulgere, tamen mox in meram angustiam conuertetur. Verum hae omnes interpretationes duriores sunt et nimis artificiosae. Hinc plerique recentiorum interpretum, Masoretharum distinctionem seponentes, ורשך צר iunxerunt, tanquam ורשך צר a propheta in affectu enuntiata. Id iam Vitranga praetulit, dum vertit: *et intuebitur terram; et ecce tenebrae! angustia! Quia lux ipsa obtenebre-*

scet in nubibus eius, scil. terrae, vt indicat affixum femininum. Fauet manifeste huic interpretationi, qua distinctiōnem Masorethicam relinquis, locus huic plane similis, infra VIII, 22.: *et terram respiciet צָרָה וְחֹשֶׁכַּה et ecce! angustiae et tenebrae.* De solo tamen adhuc vocabulo עֲרִיפִים dissentiunt interpretes etiam illi, qui hanc vocabulorum coniunctionem probant. Veteres nihil lucis praebent. Alexandrini habent: *ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.* Syrus et Vulgatus: *tenebrae, caligo*, quasi legissent עֲרִיפִים. Chaldaeus quid legerit, nemo facile dixerit; nam longe diuersum sentum verbis vltimis tribuit: *pīi vero tunc protegentur a malo.* Saadias:

قَطَرٌ, *nubes.* Doederlein *peneuralia*, siue *intimos recessus solis* intelligit ex significatione Arabici عَرَفَ, *intime penetrare, distincte cognoscere*, et totius versus sensum exprimit ita: *eiusmodi mugitus in illos marini ritu murmuris edet, vt, si terram adspicias, nonnisi tenebras densissimas videas. si solem, caligo conclaui eius obduxerit.* Sed huic interpretationi obstat primum, quod verbum عَرَفَ *de cognitione intellectus* vsurpatur; deinde quod עֲרִיפִים ob affixum femininum ad אָרָץ, nec ad אֶרֶץ, est referendum. Quas difficultates Vir acutissimus haud dubie ipse perspicuens, conii- cit, legendum esse עֲרִיפִים בְּעֵרָה יְפִיָּה, *caligo circa eius pulchritudinem, i. e. pulchritudo eius*, scil. terrae, *caligine est obdulta.* Elegans profecto sensus, modo certus esset! CLERICVS ad h. l. haec habet; „Nos ex Arabismo interpretati sumus, „conclauibus eius (scil. terrae), nam apud Arabes عَرَفَ „est *conclauē*; intelligimusque domos, ac proinde vrbes Iudaeas, non futuras Iudaeis satis tutum perfugium.“ Verum عَرَفَ non quoduis *conclauē*, sed *coenaculum* significat. Aequè minus placet coniectura MICHAELIS in *Bibl. Orient.* P. XIV. p. 112., vocem nostram in עֲרִיפִים (in nubibus Dei) di- videntis. Mihi quidem nihil mutandum videtur, nec vi- deo,

deo, cūr vulgarem vocis ערף interpretationem repudiemus, cum ea sensum haud incommodum efficiat; vid. vers. Quibus vero hic sensus non placet, ii ערפום cum Rambachio ruinas reddere possunt, ex significatione destruendi, quam verbum ערף tam apud Arabes quam apud Hebraeos (Hof. X, 2.) habet. Tunc igitur vertendum erit: *obtenebrata est lux in ruinis eius*, scil. terrae et vrbis, eo tempore, quo Deus terram Israeliticam per hostes evertet.

CAP. V. 1. *Carmen canam de amico meo. — Amicus meus et vinea eius. — Vineam possedit amicus meus in colle pingui.*

2. *Fodit eam et lapidibus purgavit; vite Soreki eam consevit; turrim in ea extruxit, torcular in ea excidit. Iam vas illam laturam esse speravit; et napellos tulit.*

3. *Iam vos, ciues Hierosolymorum, vosque, Iudaei, arbitri estote inter me et vineam meam!*

4. *Quid amplius faciendum erat vineae meae, quod non fecerim in ea? Cur ergo, cum ab ea editum iri vas bonas expectarem, emisit napellos?*

5. *Iam audite, quid sim factururus huic vineae! Amovebo sepem eius ut depascatur; diruam eius maceriem, ut diruatur.*

6. *Incultam eam linquam; non putabitur; non sarrietur. Succrescent vepres et sentes; nubibus praecipiam, ne in eam pluviam demittant.*

7. *Vinea Iehouae, omnipotentis (est) domus Israel; tuque, vir Iudaeae, plantarium, quo delectabatur. Expectavit ab eis aequitatis studium; en vero sanguinis effusionem! Expectavit iustitiam, audit vero clamores oppressorum.*

8. *Vae vobis, qui domum demo iungitis; fundum fundo augetis; ut, relicto nullo loco, vos soli in provincia sedem habeatis.*

9. Dixit mihi Iehoua, omnipotens: certe domus illa multae ad vastitatem redigetur; magnae illae et pulchrae sine incolis erunt.

10. Vineae decem iugera reddent barthum unum; et semen chomeri dabit epham.

11. Vae iis, qui mane surgunt, ut sedentur siceram; qui ad crepusculum usque morantur, donec vinum eos incenderit.

12. Cithara, nablium, tympanum, tibia et vinum sunt in eorum conuiuiis; at Iehouae molimina non adtendunt; facta eius non vident.

13. Propterea populus meus imprudens exulabit; nobilitas eius fame peribit; plebs siti conficietur.

14. Ideo orcus dilatabit os suum; distendet fauces suas in immensum, et descendent nobiles acque ac plebei, strepentes et exsultantes in eo.

15. Incuruabitur homo; et vir humiliabitur; deprimetur superborum supercilia.

16. Tum Iehoua omnipotens exaltabitur iudicio, numen sanctum agnoscetur iustitia.

17. Quando pascunt oves, qua ducuntur; et deserta pinguium (diuitum) pastores peregrini comedent.

18. Vae iis, qui poenam attrahunt funibus longis, et iudicia Dei plaustris loris.

19. Qui dicunt: maturet, properet opus suum Deus, ut id videamus; appropinquent et eueniant, quae decreuit numen Israelis, ut ea intelligamus.

20. Vae iis, qui reproba probant; proba reprobant, qui tenebras in lucem, et lucem in tenebras conuertunt; qui mutant amarum in dulce, et dulce in amarum.

21. Vae iis, qui sibi sapiunt, suoque iudicio prudentes sunt.

22. *Vae his, qui sunt heroes in bibendo vino; et strenui in miscenda sicera.*

23. *Qui fontem propter munus absolunt; et insontium iura pervertunt.*

24. *Quare, ut lambens ignis stipulam consumit, et flamma gramen aridum exedit; sic radix eorum in cinerem redigetur; eorumque propago quasi pulvis euolabit; nam spreuerunt legem Iehouae omnipotentis, et dicta Dei Israelis contemserunt.*

25. *Ideo accensa est Iehouae ira in populum suum; extendit manum suam, et percutit eum. Tremant montes! Cadavera eorum tanquam domuum purgamenta in mediis plateis iacent! Sed ne sic quidem ira eius auertit; manus eius adhuc est extensa.*

26. *Vexillum erigit gentibus remotis: sibilat iis a terrae finibus; et en! cito et velociter adsunt!*

27. *Nullus est in iis fessus; nullus, qui impingat; non dormit, non somnum capit; non femora discingunt; non ocrearum solvunt corrigias.*

28. *Acutae sunt eorum sagittae; omnes eorum arcus tensi, equorum ungulas filices esse putes, rotas turbines.*

29. *Rugiunt ut leaenae; fremunt instar leonum iuvenum; rugiunt; praedamprehendunt; euadunt; nemo eripere audet!*

30. *Fremunt die illa contra eum (populum Iudaeum) fremitu marino! Intueberis terram, et ecce! tenebrae — angustia! Solis lumen in coelis illius (terrae) caligine obductum!*

CARMEN QVARTVM.

(CAP. VI.)

*V*ates, summam in *ἐξουσίᾳ* abreptus, ad palatia coelestia, ut ibi mandata Iehouae accipiat (conf. vs. 8.), euehi sibi videtur. Videt Iehouam alto throno insidentem, splendida et prolixa amictum trabea, cuius fimbriae diffusae sunt per palatium (vs. 1.). Adstant ministri coelestes laudes Iehouae magna voce praedicantes, sic ut omnis domus contremiscat (vs. 2. 3. 4.). Vates iis, quae videt et audit, attonitus, et vilitatis suae sibi conscius, vitae suae metuit, quod Deum conspexerit (vs. 5.). Aduolat ministrorum coelestium vnus, qui, labia vatis lapide igneo tangens, ministerio diuino dignum eum reddit (vs. 6. 7.). Ac tum demum accipit a Iehoua mandata (vs. 8.) Iubetur populo Israelitico, poenas scelerum grauissimas, a Iehoua ei immittendas, denunciare (vs. 9—13.)

Doederlein scite monet, visionem diuinam, quae versibus septem prioribus narratur, oraculo, seu potius orationi seu-rriori, quae sequitur, introductoriā esse. Praeuidisse prophetam, quantam sibi inuidiam oratione inuectiua in populi impietatem et minis plēna creaturus esset, nisi autoritate diuina praemuniretur. Ad hanc igitur aut cauendam, aut emolliendam, excitandamque attentionem, vatem tradere, se non sine numinis admonitu talia edicere, sed diuinitus instructum confirmatumque publice censoris officio defungi. Ceterum omnem hanc repraesentationem symbolicam esse, variis compositam figuris, aliis ex historia, aliis ex ingenio et fabula, aliis

ex cultu Iudaico petitis, ad depingendam summi omnium Imperatoris maiestatem aptissimis.

Solemne inaugurationem ad munus prophetae gerendum hoc carmine describi, censent interpretes haud pauci. Verum horum sententiae obstat libri huius inscriptio, in qua expresse dicitur, Iesaiam sub Vfia prophetae munere iam fungi coepisse. Non me fugit, quomodo isti interpretes suam sententiam cum inscriptione libri conciliare studeant. Sumunt nempe, oblatam esse Prophetae hanc visionem menses aliquot ante mortem regis Vfia: quum igitur Iesaias viuo adhuc hoc rege munere suo fungi coeperit, omnino in libri inscriptione dici potuisse, vatem diebus Vfia prophetaffe. Huic sententiae (inaugurationem ad munus propheticum describi) fauere putant carminis sublimitatem et similem descriptionem, qua in re simili Ezechiel Cap. I. usus est. Vrgent quoque hoc, quod vates vs. 8. fatetur, se polluta habuisse labia, atque adeo haud parem fuisse muneri gerendo; liberatum vero esse a sua immunditie; hanc autem purgationem nihil aliud fuisse putant, nisi inaugurationem. Non potest negari, has rationes esse speciosas; videntur tamen potiores, quae contrarium suadent. Primo enim verisimile est, haec verba: anno, quo mortuus est Vfias, scripta esse a Iesaiam quum Vfias iam e viuis discessisset. Sic Cap. XIV, 28. verba, nostris prorsus similia בשנת מרח המלך אחאס de rege Ahaso iam mortuo accipienda sunt, ut patet ex vaticinii illius argumento. Quod isti, qui contrariam sententiam defendunt, dicunt, visum hoc superstite quidem adhuc Vfia prophetae esse obiectum, sed post mortem demum regis a vate litteris consignatum, id rationi neutiquam consentaneum videtur. Totum enim carmen tantam spirat sublimitatem, ut a vate summo entusiasmo adhuc pleno, consignatum esse necesse sit. Deinde patet ex historia, Iesaiam vere sub Vfia aliquamdiu vixisse et floruisse, siquidem eius res gestas consignauit litteris (2 Chron. XXVI, 22.): consignauit vero haud dubie ut propheta, pro more illius temporis. — Ceterum

conferri potest elegans carminis nostri versio et explicatio, quae exstat in Repertorio für biblische und morgenländische Litteratur. T. XVI. pag. 285 seq. Vid. etiam ECKERMANN Theolog. Beyträge. Fasc. I. p. 79, 80. Fasc. II. p. 67 seq. MOSCHE Bibelfreund. T. II. p. 232 seq.

1. Interpretum antiquiorum et recentiorum haud paucum, qui hic describitur אֲדָנִי, *Deum filium* fuisse existimant, maxime ob locum Ioh. XII, 41. Sed haec sententia nititur falsa interpretatione loci Ioannei; vid. Eckermannum l. c. Ceterum in Codd. 61. Kennicottianis MSS. et 54. de Rossianis vox אֲדָנִי textus hodierni permutatur cum voce יְהוָה. Multis aliis quoque locis Iudaei superstitione ducti, pro יְהוָה posuerunt אֲדָנִי. שְׁרָלִים non sunt *orae stragulorum* siue *tapezum*, quibus thronus tectus fuerit, ut vult Aben-Esra; sed *fimbriae vestis*, ut Exod. XXVIII, 33. 34. Orientalium dignitas enim, Doederlein apte obseruat, aestimatur ex laciniiis laxioribus, quas opulentiores et reges pone se trahunt. Eiusmodi erant stolae Medorum; vid. BRISSONIVM de regno Persar. L. II. p. 147. edit. Sylburg. Summum imperatorem vestimenti lacinias non alias, quam quae omnia circa se obtegunt, habere decet. הֵיכַל tam est *templum* (ut Ps. XLVIII, 10. LXVIII, 30. Ies. XLV, 28.), et praecipue *sanctum* (I Regg. VI, 5. 17. VII, 50.); quam *palatium* (infra XXX X, 7. I Regg. XXI, 1.), utrumque ab מְגִשֵּׁי מַיִם *magnus fuit*. Priorem illam significationem *templi*, multi interpretes h. l. sumunt, *templum coeleste* (Exod. XXV, 9. 40. Hebr VIII, 5.), cuius effigies adumbrata erat *templum terreste*, intelligentes. Verum cum ceterae imagines de rege desumptae sint, malleam הֵיכַל h. l. de *palatio* intelligere.

2. Summi regis throno adstant ministri nobiles coelestes. Nempe e ministrorum dignitate regis magnitudo cernitur.

nitur. שרפים non sunt *angeli natura igneae*, vt multi interpretes voluerunt; sed *magnates, nobilitate clari*, coll. Arab.

شريف, f. شريف, *nobilis, princeps*. Recte igitur Chaldaeus: שַׁמְשֵׁין קְדוּשִׁין: *ministri intimi*. MICHAELIS in *Bibl. Orient.* P. XIV. p. 114. hanc interpretationem haud improbat quidem; mallet tamen pro שַׁרְפִּים efferre שְׂרָפִים, *sufficientes* scil. sacerdotes, a שָׂרָה, *cremare, comburere*, quod אֲשֶׁר אֵלֶיךָ de *suffimenti combustione* usurpatum esse possit, cum Chaldaeis שָׂרָה *suffitus, aromatum genus* quoddam sit. Hanc interpretationem Michaelis maxime ob vl. 4., vbi templum fumo impletum dicitur, praeferendam putat. Verum regis throno non *sacerdotes*, sed *nobiles* adstare solent. Idem ille Vir illustris in *Commentat. de Cherubis, equis tonantibus Hebraeorum* contendit, שרפים esse *Cherubos, serpentum capitibus informatos*, a שָׂרָה, *cerastes*, de quo serpente vid. ad Num. XXI, 6. Eadem interpretatio placuit Hezelio ad h. l. Sed idem ille MICHAELIS in *Bibl. Orient.* l. c. ipse hanc sententiam reiicit, ideo maxime, quod sacerdotibus sufficientibus non bene conueniant serpentum capita. כְּמוֹעַל לֵר *circa, iuxta eum*, qua significatione כְּמוֹעַל occurrit Ierem. XXXVI, 21. Nehem. III, 28. XII, 37. 2 Chron. XXVI, 19. Ita veteres quoque vertunt. KIMCHIVS: סְמוּךְ לֵר *prope ipsum*, ABEN-ESRA: עוֹמְדִים עָלָיו כְּמוֹמְנֵי וּמִשְׁמָאלוֹ *stantes iuxta eum, a dextra et sinistra eius*. VITRINGA retinet vltatiorem huius particulae significationem, *super, supra*; prophetam enim significare voluisse, Seraphinos sibi in hoc viso obiectos esse tanquam ministros coelestes, qui venerint ex superiore loco, et vtrinque ad latera throni constiterint in hunc modum, vt visi sint eo, qui sedebat in throno, paullo superiores; non plane supra throni verticem, sed a latere paullo remotiores et superiores rege thronum insidente. Sed alias quoque poetae Hebraei lehouam *supra* angelos, vt Ezech. X, 4, 18., et angelos *ante* vel *coram* ipso, Dan. VII, 10. Amos IV, 6., collocare solent. (שֶׁשׁ לְאַחֵר) Alis instructos ministros illos

vates

vates describit, vt eos expeditissimos esse doceat ad iussa domini exequenda. Vnde barbari quoque poetae Mercurium suum alatum faciunt, vt Doederlein bene obleruat. (בשחים יסכה פניו) Distributivè dictum, *quisque eorum binis velabat faciem*, vt saepissime, e. c. Amos VI, 9. (secundum lectionem Masorethicam): *si residui fuerint in una domo viri decem; morientur illi: רבשאר et tollet eum*, h. e. vnumquemque eorum, *consanguineus eius cet.* Est maiestatis regiae apud principes Orientales, subditorum oculis sese subtrahere. Quantum autem regem quem adspicere nobilissimis etiam ministris nefas est! Sic coram Imperatore Turcico, vt DE LA VALLE in *sui itineris descript.* T. I. Epist. V. p. 58. vers. germ. narrat, nobiles, *Bassa* dicti. capitibus demissis et manibus circa mediani corpus plicatis, stare solent. (בשחים יסכה רגליו) Nonnulli interpretes post Grotium, per *pedes* h. l. eas corporis partes, quas velari iubet pudor, intelligendas esse statuunt, vt Exod. IV, 25. (vbi vid. Schol.), Deut. XXVIII, 57., Ezech. XVI, 25. Nec id inepte. Confer, quae modo ex *de la Vallio* notauimus. Qui vero רגליו in significatione magis consueta h. l. sumunt, ii a vate ad morem Orientalium, pedes discalceatos decoris ergo vestimento operiendi, alludi existimant. KAEMPFERVS *Amoenitt. Exott.* p. 227.: *Rex in medio supremi atrii cruribus, more patrio, inflexis sedebat; corpus tunica inuestiebat flaua, ad furas, cum staret, protensa; discumbentis vero pedes discalceatos pro urbanitate patria operiens.* Dignus quoque qui hic adscribatur, est alter, quem Lowthus adducit locus e Charadinii notis MII. ad h. l.: *Grande marque de respect en Orient, de se cacher les pieds, quand on est assis, et de baisser le visage. Quand le Souverain se montre en Chine et à Japon; chacun se jette le visage contre terre, et il n'est pas permis, de regarder le Roi.*

3. קרא זה אל זה (Alternis choris canebant; ita vt primus chorus inciperet קראו, alter responderet קראו, vterque chorus

chorus dein simul caneret קררש, et reliqua verba, quae in hoc vs. sequuntur. Cuiusmodi ἀντιφωνίας antiquissimis iam temporibus vsitatae fuisse, patet ex Exod. XV, 20. 21. Ps. CXXXVI, 1. 1 Sam. XVIII, 5. Confer LOWTHVM de sacra poesi Hebraeor. Prael. XV. p. 361 seq. edit. Goetting. secundae. Ceterum, quod dicitur, clamasse זה אל זה hunc ad illum, quosdam in hanc induxit sententiam, duos tantummodo Seraphos esse intelligendos; male. Notum enim est, locutiones synonymas איש רעהו, איש אחיו, אהח ואהח, זה וזה, aequae de pluribus, ac de duobus vsurpari; vid. Exod. XIV, 20. XXXVI, 10. Ies. XIX, 18. Ierem. XLVI, 16. קררש, venerabilis, omni cultu prosequendus, vt Hof. XI, 9. Iesai. XLIII, 4. Vid. quae de hac voce docte et solide disputarunt ZACHARIAE Bibl. Theol. T. I. p. 240 seq. P. II. praefat.; DOEDERLEIN Instit. Theol. Christ. P. I. pag. 278. 279. edit. quart.; HYFNAGEL Handb. der bibl. Theol. P. I. pag. 321 seq. (מלא כל הארץ כבוד) In hoc inciso vox gloria accipi potest vel vt subiectum, vel vt praedicatum. Si vt praedicatum, sensus erit: quicquid implet terram, est gloria eius, siue, facit ad gloriam eius. Ita Piscator: omnia creata, quae sunt in terra, testantur, ostendunt, Deum esse dignum omni gloria et laude. In iis enim relucet gloria omnipotentiae et virtutis Dei. DE DIEB: quicquid in tota terra est, quicquid uspiam terrarum reperitur, est ipsius gloria. Sic saepe מלא sumi solet, quando cum הארץ, aut alio simili nomine coniungitur, vt Ps. XXIV, 1. Domini est terra וְכָל־אֶרֶץ et plenitudo eius, i. e. quicquid in ea est. Num. XXII, 18. Si dederit mihi Balacus מְלֵאכֵי בֵיתוֹ כֶּסֶף quantum capere domus eius possit argenti. Cui interpretationi Kimchius quoque fauet: vult dicere, animantia, germina, et similia omnia esse eius gloriam, quia ipse omnia creauit, et omnium horum causa celebraturae illum sunt creaturae intelligentes. Si vero כבוד accipias vt subiectum, sententia erit haec: gloria Dei est plenitudo totius terrae, h. e. implet totam terram. Ita veteres omnes. Tunc כבוד hic idem erit, quod תְּהִלָּה, laus,

vt Hab. III, 3. הָאֶרֶץ מְלֵאָה מִלְּאֵה *lande eius plena est terra*. Eodem significatu כבוד occurrit in locis parallelis, Num. XIV, 21. Ps. LXXII, 19. Quidquid sumas, non opus est, cum Michaelle, quem et Henslerus sequitur, pro מְלֵאָה legere מֵאָה. Sensus semper idem manet: „In cunctis orbis terrarum regionibus maiestas Iehouae celebretur! Dignissimus est, cuius fama ab omnibus terrae incolis divulgetur!“

4. אִמָּה הַסִּיפִים varie reddunt. Veterum plerique: *superliminaria postium*. Verum neutrum horum vocabulorum hac significatione occurrit nec in lingua Hebraea, nec in ceteris Orientalibus linguis. Alii אִמָּה vertunt *cubitos*, sub quibus *postes* intelligunt, quod *anguli*, *postes cum limine et cum superliminaribus coniungentes*, habeant *cubiti* speciem. Michaelis הַסִּיפִים אִמָּה vertit *superliminaria* (propr. *summitates liminum*), *Oberschwellen*, quod Orientales omne

summum rei *matrem* dicere soleant; e. g. אִמָּה אֶרֶס,

vertex capitis et montis, אִמָּה אֶרֶס, *vexillum hastae*, etc.

Equidem verto: *bases liminum*, quod sententiam fortiolem reddit haud dubie. Nempe אִמָּה ego confero h. l. cum Arab.

أَمَّ, *radix, principium rei*, qua significatione vox nostra apud Talmudicos quoque occurrit; e. c. *Berach.* fol. 18, 2, occurrunt אִמָּה הַרְחִיִּים *bases lapidum molarium*. סִיפִים vero esse *limina*, patet ex usu linguae tam Syriacae, ubi

לִמְנָה *limen* est, quam Hebraicae; vid. Ezech. XL, 6. (סֶף הַשַּׁעַר, *limen portae*), XLIII, 8. (בָּתְּחִלָּה בָּנִים אֶת-סֶף), *cum constituerunt limen suum iuxta limen meum*), I Chron. IX, 19. 22. Koppius contendit סִיפִים esse *columnas ante palatium*, et hinc *atrium ipsum, columnis ornatum*, confer. Syr.

לִמְנָה, quod praeter alia etiam *vestibulum* notat. Verum hanc significationem vox Syriaca procul dubio a primaria, *limen*,

limen, accepit. *Columnae* significatio a Koppio plane precario adsumpta est. Verbum יָנַע hic conuenit nomini posteriori recto, cum deberet priori regenti, de quo Hebraicae linguae idiotismo vid. Schol. supra ad Cap. II, 11. (הקורא) *Clamantis* cuiusque Seraphi, vl. 3. (והבית ימלא עשן) Interpretes nonnulli illud, quod limina tremebant et palatium fumo implebatur, signum irae diuinae in populum Israeliticum (vl. 9.) existimant. Elegantior est Doederleini obseruatio: „vtrumque Numinis praesentis et annuentis symbolum; *alterum* ex profanis scriptoribus haud ignotum, iuxta illud VIRGILII *Aeneid.* VI, 255.

— — iuga coepta moueri

Aduentante Dea — — ;

alterum ex historia sacra petatum, 1 Regg. VIII, 10. “ Nisi fortasse potius fumus ex suffitu seu thure fit intelligendus; quod inde maxime probabile est, quod vl. 6. altaris mentio fit.

5. (כדמיחי) *Perii*, *pereundum mihi est!* a דָּמָה, denominativum a דָּם, *sanguis*, vnde propr. *sanguinem effundere* (vt Arabes a דָּם faciunt دَمِيَ, *sanguinem emisit*, et

دَمِيَ, *vulnerauit*); deinde latius sumtum pro *perire*, *occurdi*, vt Zeph. I, 11. Ierem. VI, 2. Hof. IV, 5. Vates vitam suam periclitari putat, quod Deum conspexerit, ex communi populorum persuasione; vid. Exod. XXIV, 10. 11. Iud. VI, 22., XIII, 23. Add. FABRI not. 44. ad HARMARI *Observatt. super Orient.* T II. p. 96. Verum interpretes antiqui magno consensu (Chaldaeo et Saadia excepto) habent:

quia tacui. Sic Vulgatus, Symmachus, Syrus (לִי אֵין מִלָּה, propr. *quia stupens sum*); sic et intelligendi Alexandrini, ὅτι κατὰ νουγμου, *quod soporatus te tanquam stupidus filui*; solent autem illud ponere pro Hebraico דָּמָם, e. c. infra XLVIII, 5. Levit. X, 3. Ps. IV, 5. XXIX, 15. XXXIV, 19. Legerunt itaque hi cum ceteris antiquis interpretibus haud

dubie verbum nostrum h. l. defectiue scriptum, כְּרָמִי (quomodo quoque in codd. Mss. viginti octo, et in quinque libris impressis inuenitur), idque extulerunt כְּרָמִי, *tacui*, אֶרְמִי, *siluit*. Praefert hoc MICHAELIS in *Biblioth. Orient.* P. X. p. 218. 219. XIV, p. 116. XVIII. p. 78. *Supplement.* P. II. p. 499., ita vt sententia sit: *vae mihi, cui has inter festas acclamationes tacendum est, cui non licet, superiorum vocibus vocem miscere. Impurus enim sum labiis. Non vereri vatem, ne poenas silentii repentina morte det: sed dolere, sibi silendum esse. Mihi tamen lectio et interpretatio vulgaris praefenda videtur, tam quod ex ea כְּרָמִי aptius positum est; quam ob ea, quae sub fin. vs. nostri legimus, vidi Deum exercituum. Nec, quod ad istam lectionem et interpretationem commendandam addit Michaelis, nisi de silentio haec verba intelligerentur, rationem vllam reddi posse, cur vates labiis se pollutum dicat, nec potius siue simpliciter impurum, siue, quod vsitatus, impurum manibus: nec id, inquam, me mouet, vt interpretationem vulgarem relinquam. Non est argutandum in poeta. Labiorum immunditiae poetice exprimitur humanae naturae indignitas et vitiositas; vnde quoque vniuersus populus Israeliticus pollutus labiis dicitur.*

6. רֶצֶפָה non est *pruna*, vt reddere solent, sed *lapis ignitus et candefactus*, qui Arabice iisdem litteris et vocalibus رَضْفٌ dicitur. Huiusmodi lapidum apud Arabes multiplex vsus est. Iis enim lac coquere, carnes ad esum assare, stigmata etiam et cauteria viuæ carni imprimere et inurere solent. Vid. BOCHARTI *Hieroz.* P. I. Lib. II. Cap. XXXIV. p. 328. Videntur quoque in altari huiusmodi fuisse lapides, quorum contactu caro victimarum, quae Deo offerebantur, vel coqueretur, vel consumeretur citius. Ante כְּרָמִי omissum est pronomen relativum אשר, vt saepe; e. c. Ps. XLIX, 21. כְּרָמִי כְּרָמִי כְּרָמִי *similis est iumen-*

umentis, quae exscinduntur); Job. III, 5. (אֶשֶׁר) אֶתְלֵר בֵּה (יִלֹּם); infra XLII, 16.

7. Lapis ignitus facer, ab altari sumtus, quidquid tetigerit, id sacrum reddere praesumitur. Igni alias quoque vis purgandi, et hinc metaphorice a peccatis expiandi tribuitur; vid. Malach. III, 2. 3. Sub עֵן et הַטָּהַר Doederlein intelligit facinus illud a propheta commissum, quod ad sancta regis adyta oculis penetrauerit. Qui vero inaugurationem ad munus propheticum hoc carmine a vate descriptum existimant, ii verbis: *abiit iniquitas tua, et peccatum tuum expiatum est*, significari volunt: Iesaiam iam non amplius indignum esse visionibus diuinis. Deum velle, ut hunc tactum pro signo habeat mutati status; non hominem plebeium eum amplius esse, sed amicum nuntiumque Dei, qui ipsi dona ad munus propheticum necessaria largitus sit; atque ad illud capeffendum aptum dignumque reddiderit. Rectius fortasse sub עֵן et הַטָּהַר intelliguntur omnia omnino peccata, a propheta commissi, ut sensus sit: nunc tibi remissa sunt peccata. Deus te, peccatorem, absoluit, et fauore suo completitur. Bono igitur sis animo. Haec interpretatio contextui optime conuenit; nam statim, vl 8., propheta fretus diuino fauore, se paratum esse ad munus legati suscipiendum, promittit.

8. (מִי יֵלֵךְ לְכֹר) Vocabulum לְכֹר MICHAELI *Bibl. Orient.* P. XIV. pag. 115. 116. suspectum est, quod id a veteribus non expressum est. Chaldaeus habet לְאַלְפָּה, *ad docendum*, Syrustantummodo לֵךְ. Alexandrini: *εἰς λαὸν παροι*, quasi legissent לָעַם, siue לָאֵם, *quis iis*, i. e. in huius populi commodum, *ibit*? Quod rectum videtur Michaeli, qui addit, in codd. nonnullis כֹּר cum כִּי facile permutari posse ob ductuum similitudinem; cuius permutationis exempla ex cod. Castellano adducit in *Bibl. Orient.* P. I. p. 251. Verum interpres graecus oculo aberrasse videtur in vl. seq., vbi expresse legitur לָעַם הַזֶּה. Nec ex eo, quod Syrus et Chal-

daeus illud לֹכֵחַ non expressit, sequitur, id non genuinum esse. Retinebimus igitur lectionem vulgarem, cum nulla causa idonea sit, cur eam damnemus. Loquitur Deus vel in plurali maiestatico; vel in suo et Seraphorum nomine. Indignum id Deo Michaelis centet. Equidem vero hic nihil video, quid Deo indignum sit. Toto enim hoc viso cum Deus sistatur vt rex, omnesque illius imagines desumptae sint ab aula regia; hoc. vi. Iehoua a vate mihi aptissime describi videtur instar regis, e folio consiliarios suos interrogantis de eo, quem missurus esset ad Iudaeos, vt mandata ad eos ferret.

9. "לֹךְ אִמְרַת וְגו'" Praedic hinc populo futuram caecitatem et obstinationem. Sunt autem imperatiui pro futuris; quod maxime vsitatum est prophetis; e. c. infra VIII, 10. עֲצֵז עֲצֵז יִחְפֹּר דְּבָרָךְ דְּבָרָךְ וְלֹא יָקוּם, i. e. *consilia inite, sed di oluentur; decernite rem, sed irrita erit.* Add. infra XXIX, 9. XXXXVII, 30. LIV, 1. Hinc in futuro recte verterunt hic Alexandrini (iuxta quorum versionem haec eadem verba adducit Christus Matth. XIII, 14., et Paulus Act. XVIII, 26.) ἀκού ἀκούετε καὶ ὃ μὴ συνήτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ ὃ μὴ ἰδῆτε. Ceterum prouerbiales hae locutiones sunt, referente Demosthene, *contra Aristogiz. I.* sub fin. ὥστε το τῆς παροίμιας, ὁρῶντας μὴ ὁρᾶν, καὶ ἀκούοντας μὴ ἀκοῦαν.

10. Vates hic *indurare* iubetur animum Iudaeorum, h. e. *praenunciare*, quod Deus illum *induraturus*, siue permissurus sit, vt induretur (conf. not. ad Exod. IV, 21.), istosque homines, quorum aures nullis monitis pateant, surditati suae et poenis imminentibus relicturus sit. Saepe vero prophetae *facere* dicuntur, quae fore *praenunciant*, vt *extirpare*, *perdere*, *occidere*, pro *exitii denunciatione* (Ierem. I, 10. coll. 9., et XXXI, 28. Hos. VI, 5. Ezech. XLIII, 3.); *impertiri alicui aliquid* (Genes. XXVII, 37.) pro *diuini muneris praedictione* (vf. 28.), positum est. Plura exempla collecta inuenies apud GLASSIVM *Phil. S. L. I.* Tract. III. Can.

XV. p 216. edit. Dath. (רשמן לב העם הזה) Homines, quorum *cor pingue* est, iidem sunt haud dubie, quos Latini simili metaphora *pingues, hebetes ingenio* appellant. Psalm. CXIX, 70. כִּפְשׁ פֶּחָלֵב לִבָּם, *aruina velut obductum est cor eorum*, i. e. omni sensu et intelligentia carent. (הכבד) Velut mole aliqua obtura, sordibus aut re aliqua imple, ne possint exaudire. שווע est a rad. שווע, quae conuenit cum

Syr. ܐܘܒܐ, *oblinere, obducere*. Ante יבין, ישמע, et reliqua verba repetendum est מן. — Ante לבבו codd. haud pauci ב ponunt; quod correctionem redolet. (ורפא לו) scil. רפא. Sensus totius versus est: adeo obtusa facta esse atque obdurata corda Iudaeorum, vt neque monita diuina, neque poenas ipsis annuntiatas amplius attenderent. Hunc sensum quoque expresse-
 rent Christus et Paulus II. cc.: ἐπαχθυθη γὰρ ἡ καρδία τῶν λαῶν τούτων, καὶ τοῖς ὧσιν αὐτῶν βαρεῖς ἦσαν, καὶ τὰς ὀφθαλμοὺς ἐκαμμύσαν, μηποτε ἴδωσι τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὧσιν ἀκέσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰασωμαι αὐτούς. Ceterum ex eo, quod ἰασωμαι posuerunt, non collegerim, eos legisse רפא, siue ארפא. Videntur supplenuisse רפא, quod recte de Deo, qui in hoc vs. loquitur, intellexerunt.

11. (ער מתי) *Usquequo?* scil. duratura est ista caecitas et obduratio. ער אשר אם idem valet quod simplex ער אשר, *usque quo*, vt Genes. XXVIII, 14. (מאין) vid. ad Cap. V, 9. (תשאה שוממה) *Desoletur desolatione*, Hebraismus pro, *omnino sit desolata*. תאבי est Arab. *strepuit, cum fragore ruit*, vid. SCHVLTIENSII *Clav. Dialect.* p. 303. et *Commentar. ad Prov. I, 26*.

12. (ורחק יהיה וגו') *Propr. et longe fecerit Iehoua homines, ex magna fuerit desertio siue derelictio in medio terrae*, i. e. donec Iehoua decem tribuum incolas in regiones longinquas et remotas et longe distantes reiecerit. רבה de longo tempore hic vsurpatur vt Pl. CXX, 6. (זוברה) hic est *no-*
men, formatum ad ἀναλογία vocis מלרכה.

13. ועוד-לבער *Quodsi in ea (terra) adhuc superstes fuerit pars decima*, siue, et decima quaedam pars (עשירה) pro עשירות in ea superstes erit: *rursus erit ad depascendum*, siue *incendendum*, i. e. illa quoque *pars decima* exterminabitur, delebitur, interibit. ושבה והיחה לבער propr. *reuerteretur et erit* (μελλεσα) *incendere* siue *rursus* (vid. STORRII *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 325.) *erit (destinata)* ad *to incendere*, i. e. *rursus deuastabitur*. Notum enim est, verbo substantiuo, ad quod עתיר (*paratus*, hinc, *futurus*, vid. Deut. XXXII, 34.), aut simile quoddam adiectivum subaudiendum est, infinitivum cum Lamed ita saepe iungi, vt *futuri* vim obtineat. Conf. Genes. XV, 12. 2 Sam. XVIII, 3. Itaque sensus prioris huius membri erit: si forte in terra illa, sic desolata, aliqui adhuc, veluti decima quaedam pars, superfuerint, qui aliquando radices de nouo agere in terra, et eam implere possent, ne his quidem parsurum esse Deum; sed illos nouo quodam et iterato Dei iudicio sic esse feriendos, vt ipsi quoque illi cum ceteris, siue potius, post ceteros, interituri sint. Quae sententia cum durior nonnullis visa esset; haec verba in hunc sensum flectere studuerunt, ac si poena, quam vates vs. praeced. minatur, hic mitigaretur. Tunc per *decimam partem* intelligendi essent *pii et probi*, qui in populo superessent post primam illam calamitatem. Nec tamen hi interpretes singula verba vno modo interpretantur. Chaldaeus ita vertit: *et relinquetur in ea unus ex decem iustis, et conuertentur, et erunt in combustionem; sicut terebinthus cet.* Quorum verborum sensus melius intelligetur ex Jarchii interpretatione: *et adhuc in ea decima quaedam eius pars*) *Etiam in illas reliquias vertam manum meam, veluti una post aliam sequutura purificatione, et erunt in combustionem, usquequo in iis non superfuerint alii, quam iusti, perfecti; qui toto corde se ad me conuertent.* Sic possit conferri locus noster cum eo Zachariae Cap. XIII, 9. vbi de *tertia parte*, post duas excisas superstitite, dicitur: *et ducam tertiam illam partem in ignem, et conflabo eos, vt con-*
flatur

flatur argenti. Et nostri vatis Cap. I, 25. *et conflabo ad puritatem scorias tuas.* Verum recte monet Vitringa, huic interpretationi ob stare verbi בער significationem, quae in Piel est, *incendere*, vel, *depasce*; et hoc quidem frequentissime, ut supra Cap. III, 14. Non enim omne, quod *incenditur*, hoc ipso *purgatur*, sed, exceptis metallis, et rebus durioribus, *consumitur*; unde בעיר Hebraeis est כלין, *perfecta destructio*, πανολεθειν. Veluti Num. XXIV, 22. כִּי אִם יִהְיֶה לְכַעַר בֵּין, *quin Kain erit ad eliminandum*, i. e. sede et loco suo movebitur. — Aliter verba nostra exponit LVDON. DE DIEU; quamquam ipse quoque putat, haec verba addita esse eo consilio, ut poenae, quae vates vs. praeced. minatur, seueritatis aliquid adimeretur. Sumit ille verbum בער h. l. *actine*, et hoc quidem sensu: *decima pars adhuc supererit, ea-que reuertetur, nempe e captiuitate, et erit ad vrendum aut ad depascendum, nempe hostes.* Sed haec expositio violenta est et coacta, et obstat manifeste vsus vocis בער, quem probauimus ex Numerorum loco, modo excitato. Deinde satis notum est, verbum שרב, coniunctum cum alio verbo finito, significare iterationem. CAPELLVS priora nostri versus verba, ועורר בה עשירה, veluti per modum παρεδρεσεως legit atque ea, quae Deus dixerat de excacatione Iudaeae gentis, sic intelligenda putat, ut excipiatur *decima* quaedam *pars*, quae sit piorum, quos Deus exempturus sit supplicio, toti genti decreto; reliquos vero de nouo tradendos esse exterminio. Sententia, si eam in se spectes non est inconcinna quidem; sed ut cum iis, quae sequuntur, cohaereat, pariter coacta. *Decima* enim illa *pars*, si ad *prios* pertineret, debebat ab aliis aliqua nota distingui; quod cum non factum sit; id, quod sequitur, *et rursus erit in depastionem*, multo facilius ad *decimam* illam *partem*, quam alio refertur. Retinendus igitur erit is, quem supra indicauimus sensus: *decimam quoque illam partem, quae superfutura esset, rursus succubiuram nouo exterminii iudicio.* Quae interpretatio confirmari videtur simili apud Ezechielem imagine, Cap. V,

I—5., vbi vates a Iehoua iubetur, pilos capitis et barbae (totum populum indicantes) radere, eosque in tres partes, varie consumendas, diuidere; partem autem exiguam inuoluerè alis pallii, et ex ea, quae seruanda esse videbatur, rursus aliquos conicere in ignem, ad idem exemplum perendos. (כאלה—מצבחה) *Qualis terebinthus aut quercus, quarum, cum deiiciuntur, stipes manet, (ita) semen sanctum stipes illius terrae.* De שלכה discrepant interpretes. Sunt, qui voce illa intelligant *aggerem* aggestum, qui a domo Salomonis in templum ferebatur, roboribus magnarum arborum suffultum, qui nomen dederit portae templi, inde dictae portae *Schallecheth* (I Chron. XXIV, 16.). Alii cum Aben-Esra fingunt, apud portam illam *Schallecheth* fuisse duas arbores robustissimas, et optime radicatatas, ad quas hic alludatur. CAPELLVS vero sub שלכה intelligendam existimat *syluam caeduum*, siue *saltum caeduum*, magnis confutum arboribus, quae caesae repullulant identidem et novos stolonnes emittunt. Elegans sententia; modo probari possit. Alii שלכה habent pro nomine *participiali* (א שלך, vnde Hiphil השליך, *iacere, proicere, deiicere*), vertuntque: *in deiectio-ne*: quod duplicem admittit sensum, *actiuum* et *passiuum*. Si *actiue* sumas, significatur arbor, quae tempore hyemis ipsa folia sua deiicit, frondem atque ornatum demittit, et plane videtur emori ac marcescere. Ita Chaldaeus, Kimchius, Vatablus, alii. Verum ego, cum Vitringa et plerisque recentioribus, שלכה *passiue* acceperim, vt paullo ante לעקר, ita vt arbor denotetur, quae *caesa* ferro, deiicitur atque prosternitur, vel fronde et ramis ita nudatur, vt solus stipes et truncus ei superfit; id quod fortius haud dubie est, quam prius illud; et conuenit quoque cum Pauli verbis Rom. XI, 19. מצבחה proprie est *omne firmum et stabile*; et hoc nostro contextu id, quo nititur arbor, quod est *radix, stipes*. MICHAELIS in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. V. p. 1665. vocabulum nostrum refert ad נטב, *statuere, plan-tare,*

tare, et Syriacum **לִבְדִּי**, vnde **نصاب**, radix, stem-
 ma. **מצבה** vero radicem, hic poni cenlet pro primo germi-
 ne, ex quo arbor nascitur, et quod nucleo continetur. Hinc
 verba **בְּמִצְבֵּה בָּם** אשר בשלכה **שְׁלֹכָה** vertit: quarum in decidua glande
 est radix seu germen. Sed **שְׁלֹכָה** esse deciduam glandem, mi-
 hi quidem non est verisimile. **בָּם**, in illis scil. est, erit, ma-
 net; numero quidem ad arborem utramque, sed genere ad
אֵלֶּךָ, non n propius, sexusque potioris, referendum. Mul-
 ti libri veteres pro **בָּם** legunt **בָּהּ**, in ea, scil. terra. Quod
 vero Lowthus, qui hanc interpretationem praeferit, Alexan-
 drinos et Syrum testes addit; id an recte fiat, dubito.
 Nam, ut recte Kocherus observat, **αὐτῆς** apud Alexandrinos
 ad praecedens **βαλάνος**, genere femineo, pronomen vero
 masculinum apud Syrum ad **בְּלִבְדִּי** spectat. Equidem
 tamen praetulerim lectionem Masorethicam, quippe diffi-
 liorem, et sensum bonum habentem. Affixum in voce
מצבה videtur referendum esse, non ad **עשיריה**, ut non-
 nulli fecerunt, sed ad **הָאָרֶץ**, quod tamen procul dubio me-
 tonymice accipiendum est de arbore, olim in illa terra plan-
 tata, quae est gens Iudaea. Chaldaeus vertit **נִצְבְּתָהֶן**,
 plantatio eorum, quasi legisset **מצבתם**, quod Michaelis pro-
 bat. — Metaphora desumpta est a terebinthis et quercubus,
 quae in loco natali vix, nisi vi plane intereunt, noua arbo-
 re, siue ex semine antiquae terebinthi sparso, siue ex radicis
 furculo, semper reuiescente. Sic circa Hebronem ne nunc
 quidem interciderunt terebinthi; vid. ad Genes. XIII, 18.
 Ceterum totius huius commatis sensum optime ita Doeder-
 lein expressit: paucos instantem calamitatem esse euasuros,
 qui tamen euasunt ex multis pauci, neutiquam tutos fore,
 sed repetitis exiliis obnoxios: quamquam multiplici infortu-
 nio vniuersa gens Iudaeorum non sit penitus exstirpanda,
 quippe propter sanctas origines duratura ac perennis.

CAP. VI. 1. Anno, quo mortuus est rex Vſias, Iehoua mihi visus est super throno alto et elato sedere. Laciniae ehlamydis eius palatium implebant.

2. Principes ei adstabant, senis alis instructi; binis vultum tegebant, binis pedes, binis volitabant;

3. Et alternis choris canebant: Sanctus! Sanctus! Sanctus Iehoua omnipotens! gloria eius plena est terra!

4. Clamantium voce ima limina tremebant. Domus fumo repleta erat.

5. At ego, vae mihi! inquam, dispereo! namque profanus ore, profanaeque nationis ciuis, regem Iehouam omnipotentem praesentem vidi.

6. Tum nobilium vnus ad me aduolauit, ignitum gerens lapidem, quem forcipe de altari sumserat;

7. Atque ori meo eum admouens, dixit: en, hoc labiorum tuorum tactu culpa tua sublata et crimen tuum deletum erit.

8. Deinde audiui vocem Domini, dicentis: quem mitram! quis noster erit nuntius? en adsum, inquam, mitte me!

9. Tum ille: i nunciatum huic populo, fore ut audiant, sed non intelligant, ut videant oculis, nec cognoscant.

10. Cor huius populi pingue erit, aures eius graues; oculi eius obducti erunt, ut nec videat oculis, nec auribus audiat, nec mente intelligat, nec iterum sanatio ei obtingat.

11. Ad quae ego: quousque, Domine? Respondit: donec oppida ita vastata sint, ut nemo ea incolat, et domus ita vastatae, ut nemo eas habitet, et terra vasta reddita sit solitudo;

12. Et Iehoua homines procul remoucrit, totaque terra diu sit desolata.

13. Quodsi etiam decima forsán pars in ea superfuerit; haec tamen quoque rursus eliminabitur. Sicut vero in terebintho aut quercu, quibus caesis stipes supereſt; sic etiam semen sanctum erit ille stipes.

CARMEN QVINTVM.

(CAP. VII.)

A r g u m e n t u m.

Ordizur vates a narratione eorum, quae huic vaticinio occasionem dederunt. Reges Syriae et Israelis, Rezinus et Pecachus, conspirauerant aduersus Ahasum, Iothami filium. Decreuerant, eum de throno deturbare, eiusque loco constituere suae factionis principem aliquem, postquam regnum spoliassent. Rex Ahasus, in magnis versatus angustiis, cogitabat de rege Assyrio, in auxilium vocando, idque serio meditabatur. Rebus sic stantibus vates adit Ahasum, eiusque animum erigit vaticinio de interitu regni Israelitici, et expugnatione Syriaci, per Assyrios (4—16.). Simul autem denunciatur Ahaso, quid ipse, quid posterius eius a rege Assyrio, cuius opem tunc magis, quam diuinam respiciebat, procedente tempore passuri essent. Fore enim, ut terra ab illo penitus vastaretur, et in meram solitudinem verteretur (17—25).

Aliis interpretibus, ut Vitringae et Doederleinio, hoc caput cum quinque iis, quae proxime sequuntur, vnum continuum carmen constituere videtur. Ex hac sententia hoc caput introductionem quasi continet ad ea, quae statim sequuntur, vaticinia, quibus consolationes et minas, hoc capite propositas, latius tractari a vate dicunt. Ego vero, cur hoc caput a reliquis seiungendum putem, infra ad Cap. VIII. exponam.

Quae-

Quacrunt interpretes quo tempore ea, quae huic vaticinio occasionem dederunt (vs. 1—4.), contigerint? Vbi illud quidem certum est, intra tres priores regni Ahasi annos ea contigisse, siquidem Pecachus, rex Israeliticus, non ultra tertium Ahasi annum superstes fuit; 2 Regg. XV, 27. Verum cum ex collatione cum 2 Regg. XVI, 5., et 2 Chron. XXVIII, 5 seq. colligi possit, duas expeditiones in Iudaeam a duobus illis regibus fuisse susceptas: de eo dispiciendum est, utrum ea, quae hic et 2 Regg. XVI, describitur, prior fuerit, an illa, quae 2 Chron. XXVIII. narratur. Grotius et Vsserius, Annall. p. 51., putant, expeditionem eam, cuius hic, et in libro Regum mentio fit, esse priorem, eamque incidisse in annum Ahasi primum; sed expeditionem historiae Chronicorum esse posteriorem, et factam anno Ahasi secundo. Alii contra opinantur, eam expeditionem, quae hic et in Regum libro narratur, esse posteriorem, illam vero quae in libro Chronicorum memoratur, esse primam, in qua Syri et Israelitae diuisis copiis in Iudaeam irruisse, et duabus cladibus Ahasum attriuisse videntur. Quae sententia priori praeferenda videtur, et a Viiringa his maxime rationibus confirmatur. Expeditionem regum Syriae et Israel in Iudaeam, quam liber Regum et vates noster describunt, esse posteriorem, adparet 1) ex eo, quod ad illam Ahasus et Iudaei tantopere commouebantur (vid. infra vs. 2.). Quod si vero Ahasus tunc producere potuit exercitum supra centum millia virorum fortium, nulla fuit causa, ante euentum, in omni praelio dubium, tanti metus. Patet igitur, illum exercitum iam antea in prima expeditione, quae 2 Chron. XXVIII. describitur, fuisse casum; vid. vs. 6. cap. cit. 2) Non potuerunt hi reges consilium inire de obsidendis Hierosolymis, nisi iam antea fudissent Ahasi copias, eiusque fregissent vires, quae decedente Iothamo plane adhuc integrae erant. 3) Patet ex vs. 20. Capit. nostri, Ahasum cogitasse de auxilio regis Assyriae, quod non fecisse putandus est, nisi desperatis rebus, post magnam iam acceptam cladem.

1. *עלה* hic de expeditione bellica usurpatur, vt Ios. VIII, 1.: *tecum ducito vniuersum militarem populum, surgeque, עלה העי, et ascende Aium*, i. e. eam urbem obsidione cingas. Iud. I, 3. 4. *עלה ואסי בנחלי וכלחמה בפנינו*; 1 Regg. XV, 17. *ויעל בעשא מלך-ישראל על-יהודה*. Eodem significatione Graeci adhibent verbum *αποβασις*, vnde *αποβασις Κυρι*, *αποβασις Alexandri*, in inscriptione librorum Xenophontis et Arriani, regum illorum expeditiones describentium. *עליה* propr. *ad bellum aduersus eam*; sed vertendum: *ad bellandum aduersus eam*, nomine posito pro infinitiuo, vt Deut. X, 12. *ליראה* *ad timorem Dominum Deum tuum*, i. e. ad timendum, vt timeas: add. Iudic. XVI, 23. Vid. GLASSII *Phil. S. L. I. Tract. III. Can. XLI. p. 293. edit. Dath.* *לא יכל להלחם עליה* Propr. *non valuit pugnare aduersus eam*, h. e. non praeualuit pugnando, bellum gerendo, proeliando aduersus eam, eam non oppugnare potuit. Alexandrini et Hieronymus verbum *יכל* in plurali vertunt (*οὐκ ἔδυναν πολέμαρχοι αὐτῆς non valuerunt debellare eam*), quasi legissent *יכלו*, quomodo etiam in loco parallelo 2 Regg. XVI, 1. 2. inuenitur. Sed nulla difficultas. Verbum *יכל* in constructione hic conformatur ad numerum verbi *עלה*, in initio commatis. Positum vero est in singulari, quod hic respicitur maxime Rezinus, Syriae rex, qui principes in hoc bello sustinuit partes; vt ex tota hac prophetia liquet. — Possis tamen quoque hoc distributivè dictum accipere, vt sententia sit: *nec hic, nec ille, belli successum obtinuit*; veluti Genes. II, 19. *omnem bestiam agri, et omnem volucrem coeli, adduxit ad Adamum, ut videret, quod nomen inderet* *לר, יפסי*, i. e. vnicuique eorum. Vid. GLASSII *Phil. S. L. I. Tract. II. Can. XVII. p. 165. edit. Dath.* — Ceterum, si ipse Iesaias hunc versum scripsit, omnino post rei gestae euentum scripsisse videtur, quocunque tempore hoc vaticinium ab ipso litteris consignatum fuerit. Vitringa vero opinatur, verba, quae hoc versu legimus, esse a scribis

scribis sacris, qui prophetias Iesaiæ ordinarunt, ex 2 Regg. XVI, 5. huc translata, et per modum παραφρασεως hic inserta.

2. (נָחָה אֶרֶם עַל אֶפְרַיִם) Si in vocabulo נָחָה Masoretharum accentuationem sequi volumus, iuxta quam illud est מִלְעִיִל, *Milel*, i. e. tonum in penultima habens, illud referendum erit ad נָחָה, *quiescere*, et integrum comma erit verendum: *Syrus quiescit super Ephraïmo*. Quod tamen non vno modo accipiunt interpretes. GROTIUS: Syrus cum suis copiis confedit in terra decem tribuum, quarum princeps erat tribus Ephraïm. VITRINGA: *phrasis* נָחָה, *quiescere*, cum עַל, *super*, scripturae stylo (veluti infra XI, 1. Num. XI, 26. Pl. CXXV, 3.) significat, duas res intelligentes inter se tam arcte et proxime coniungi, ut altera alteram *obsideat*, eamque secundum *nutum* et *voluntatem suam* regat, moueat, componat; ut adeo sensus sit: Syrum regem, in hoc bello primum et viribus superiorem, se tam arcte Pecacho coniunxisse, ut ille tanquam a Syro obsessus, omni eius voluntati obsequi et secundum eius consilium et nutum se componere, paratus sit. CLERICUS: *quiescit Syria super Ephraïmo*, i. e. eo fretus, auxiliisque eius fidens Syrus, Ierosolymam adgredi ausus est. Alioquin, repugnantibus Israelitis, Syri vix poterant Ierosolymam obsidere, aut diutius obsidionem tolerantem ad deditionem perducere. Israelitarum enim agri erant interpositi Syriam inter et Iudaeam, ut notum est. — MICHAELIS vero in *Bibl. Orient.* P. XIV. p. 116—118. et in *Supplement. ad Lexx. Hebr.* P. V. pag. 1625. Masorethicis accentibus, secundum quos נָחָה a נָחָה descendit, opponit primum, נָחָה esse generis feminei, id vero non posse coniungi cum אֶרֶם; cum nomina populorum, quale hic אֶרֶם sit, Hebrais sint generis masculini: deinde non commodam esse sententiam, *Syrum*, regem potentiolem, *confidere auxiliis regis Israelitici*, imbecillioris. Hinc Michaelis accentum in voce נָחָה ex syllaba penultima in ultimam transfert, ut sit נָחָה, 3 pers. mascul. sing.

ling. praet., quod confert cum Arab. ^{نَحَا}, pro ^{نَحُو}, contendere ad aliquem, vel virum, vel locum; vnde vertit: *tendit Syrus ad Ephraimum*, castra illi coniuncturus. Verum quae Michaelis Masorethicae accentuationi opponit, non tanti mihi videntur, vt illam propterea relinquendam putauerim. Nam ad illud, quod primo loco obiicit Michaelis, נָחָה esse generis feminei, responderi potest, נָחָה esse 3 pers. masc. praet. Kal, a נָחַח, adiecta littera paragogica ה, vid. SCHROEDERI *Institt. Lingu. Hebr.* Reg. 165. a. α. n. 2., et STORRII *Observatt. ad Analog et Syntax. Hebr.* p. 439. Ad alteram Michaelis objectionem vide, quae proxime antea ex Clerico adduximus.

3. שָׂאֵר יִשׁוּב h. e. *reliquiae redibunt*; quod nomen filio Iesaiæ impositum erat, vt prae oculis poneret Iudaeis, quod saepius praedixit propheta, fore, vt Iudaei in captiuitatem abducerentur, sed inde in patriam solum redituras eorum reliquias. Huiusmodi nomen ominosum imponit Iesaias alteri quoque filio, Cap. VIII, 1 seq. Duxit vero propheta Sear-Iasubum secum ad Ahafum, vt eius conspectus, aut nomen eius prolatum regis cor erigeret. FABER ad HARMARI *Observatt. super Oriente.* P. I. p. 282. verba nostra vertit: *obuiam i Ahaso, tu cum reliquo discipulorum tuorum coetu.* Nempe יִשׁוּב interpretatur ille *sessionem, confessum*, scil. *discipulorum, Scholam, Gymnasium*; quam significationem יִשְׁבָּה habet apud Rabbinos, qui, vt Faber addit, masculinum genus saepe mutare solent in femineum et vicissim. בְּנֵי vero reddit: *fili tui*, et sub *filiis* intelligit *discipulos* quos propheta Cap. VIII, 18. *liberos* (בְּנֵי יִלְדִים) *suos* (coll. vs. 16. Capit. eiusdem, לְבָרִי) vocat. Obstare tamen videtur huic interpretationi maxime illud, quod nullo modo potest probari, vocabulum יִשׁוּב apud Hebraeos *confessum, coetum* significasse; nec, si id etiam concederemus, intelligi possit, cur שָׂאֵר, *reliqui*, additum sit, cum in iis, quae antecedunt, discipulorum nulla mentio fiat. אֵר קֶזֶה הָעֶלְוָה הַבְּרָכָה הָעֶלְיוֹנָה

Ab occidente Hierosolymorum, e regione montis Zion, erat fons *Gichon*, גִּיחֹן (Regg. I, 33., 2 Parall. XXXIII, 14.), qui et *Siloah*, שִׁילֹחַ, Σιλωάμ (Ioh. IX, 7., Nehem. II, 13. 14. 5.) appellabatur. Ex hoc fonte ducti erant riui in duas *piscinas maiores* (Hebraeis בְּרִכּוֹת, coll. Arab.

بِرْكَتَانِ, *piscina, conceptaculum aquae*), quarum altera dicebatur הַעֲלִינָה *superior*, altera הַתַּחְתִּינָה *inferior*, cuius mentio fit infra XXII, 9. Prior illa, cui quoque בְּרִכַּת הַמֶּלֶךְ, *piscinae regiae*, nomen inditum erat, quod iussu Salomonis regis constructa esset, ea ipsa est, cuius hoc nostro loco mentio fit. Sita erat in extremo limite australi Hierosolymorum, seu potius montis Zionis, ubi occidentem versus flecti incipit. Vid. LIGHTFOOTI *Chorograph Ioanni prae-miss.* Cap. V. §. II. III. BACHIENE *Descript. Palaeſt* Vol. II. Tom. I. §. 149 seq. Quid negotii vero Ahaso illo loco fuerit? de eo dissentiunt interpretes. Multi existimant, regem huc *cessisse*, ut dispiceret, qua ratione aquae deducendae essent, ut muniendae vrbi contra vim oppugnantium seruirent. Verum bene huic sententiae obuertit Vitringa, fontem Siloae non potuisse tantam copiam aquae subministrare Hierosolymitanis, ut iis implerent fossam, qua vrbs ab hostibus tuta praestaretur; nec urbem a parte occiduo australi, ubi erat fons *Gichon*, eiusmodi munimento indiguisse; quippe ea parte, si muris cincta erat necessariis, per naturam satis munitam. Melius placet sententia Vitringae, Ahasum se illuc contulisse, ut videret, annon qua commoda ratione obturare posset fontem, vel aquas eius abducere in urbem, aut fossam, illi subiectam, et eius aequae ac piscinarum usum hosti adimere. Colligi id potest ex Parall. XXXII, 1. 2. 3. 4., coll. cum vs. 30., ubi multis exponitur et laudatur prudens consilium filii Ahasi, Hiskiae, qui simulac intellexerit, Sanheribum meditari obsidionem Hierosolymorum, ut hostibus adimeret commodum aquae, mox deliberauerit de fontibus, qui apud urbem erant, obturan-

dis, et aquis abducendis ab occidente muri Zionis, nec non de siccando torrente Cedrone. Narratur quoque in historia belli sacri, iis, qui Hierosolyma obsederint, magno impedimento fuisse aquae penuriam, fontibus circa urbem obturatis. Adire vero voluit vates regem in eo loco, vbi magnus satis et frequens populi concursus esse solet; qui nusquam erat celebrior et frequentior, quam apud hunc fontem, eiusque piscinas. (אל מכלה שדה כירס) *Ad viam, qua itur ad agrum fullonum*, in quo fullones siccant pannos, quos curauerunt et purgarunt in canali ipsius lacunae superioris. מכלה non est *agger*, vt multi reddunt, sed *via publica*, א סלל, *viam parare*, Prov. XV, 19. Job. XIX, 12. XXX, 12. Vid. MICHAELIS *Supplement. ad Lexx. Hebr.* P. V. p. 1764. 1766.

4. Obleruant Hebraei, vocem הַשְׁמֵר, cum accentum habeat in vltima, non in penultima (vt passim alias, הַשְׁמֵר), significationem suam arcessere a שְׁמֵרִים, *faeces*, et vertendam esse, *confide super faeces tuas*, i. e. ne moue te, sis tranquillus, quiesce. Fauet quidem huic interpretationi, quod vox הַשְׁמֵר, significatione *cauendi*, vulgo construitur cum לִי, *caue tibi*. Apti quoque esset sequenti הַשְׁמֵר. Obstat vero, vocem nullo alio loco hac significatione occurrere. Conferri tamen posset locus Ieremiae, Cap. XLVIII, 11. *Tranquillus est Moab a iuventute sua*, וְשָׁקֵט מוֹאָב מִיָּוֶנֶתוֹ וְאַל-שְׁמֵרֵי et *quiescit ille super faeces suas*. Si vero הַשְׁמֵר in significatione vltiore hic redditur, sensus erit; attende nihil aliud, quam vt quiescas, vide vt quiescas; nihil molire in reges Syrorum et Israelitarum, sed intra muros urbis maneto. (מִשְׁכַּן-הָאֵל) *Torris* siue *titio*, igne ereptus, non diu seruare solet *flammam*, sed fumum ostendit, vnde intelligitur, eum fuisse in igne. Significantur igitur hac imagine reges, recentes a calidis consiliis, captis in aestu flagrantis irae, huiusque irae et aestus signa circumferentes et prodentes. Sed, quod ad consolationem Ahafi pertinebat,

nebat, *caudae* tantum siue *extremitates* erant titionum fumantium, maxima eorum parte iam absunta, quod reges illi bello superioris anni iam exhausissent vt plurimum vires suas, et hoc tempore minus ad nocendum essent parati; ipsi quoque brevi interituri. Syri enim ipsi per clades, quas ab Israelitarum regibus, et nouissime a Ioaso (2 Regg. XIII, 17.), eiusque filio Ieroboamo secundo (2 Regg. XIV, 25. 28.) acceperant, variis casibus iam quodammodo erant fracti; et multo magis Ephraimitae post mortem Ieroboami secundi, quo tempore status illius regni per motus continuos domesticarum seditionum plane collapsus fuit, et terra a Phule, Assyriorum rege, sub Menahemo, iam spoliata, vt si Ahafus, qui florens regnum a patre acceperat, vir fortis fuisset, facile potuissent repelli. בן רמיהו, i. e. Pecachus, quem non dignatur nomine regis, et sic appellat per contemptum, vt filium priuati hominis, per scelus regem factum. Low huc ואדם omittere mallet; nec expressum est ab interprete Syriaco. Pro בן ואדם in vno codice manuscripto legitur בן רשק. — Alexandrini habent: Μηφοβα — ἀπο τῶν ξυλῶν — τῶν ὅταν γὰρ ὄγνη τῆ θυμῶς γένηται παλιν ἰασομαι, καὶ ὁ υἱὸς τῆς Αἰραμ, ὁ υἱὸς τῆς Ρομελίας, ὅτι ἐξῆλθεν σκίτο βελὴν ποιεῖν ἀναβησομεθα κ. τ. λ. Vnde Koppius colligit, eos in Hebraeo legisse: בארי אף ארפא ובן אדם ובן רמיהו יען כי יעצר עליוך רעה לאמר וג'.

6. בקיצה varie reddunt. Mire Alexandrini: καὶ συλλαλῆσαντες αὐτοῖς, quasi legissent בקצנה, nam Arab. قَصص est *confabulari*. An potius ad significationem Arab. قَبِلَض, *conciliare*, respexerunt? Vulgatus ex significatione verbi קָצַק, quae est *enigilare*, vertit: *suscitemus eam*. Abarbenel post Abendanaim coniecit, בקיצנה formatum esse a קָצַק, et significare, *subiiciamus eam imperio nostro*. Vitringa in Commentario, et in *Observatt. SS. L. I. Dissertat. III. Cap. III.* vertit: *accidamus eam*, scil. terram Iudae, i. e. avulsis ab ea regionibus, cuique nostrum commodis, eam

inter nos diuidamus. Rectius haud dubie multi alii interpretes ex altera verbi קרץ significatione, reddunt: *taedio afficiamus eam*. Obseruat enim SCHVLTENSIVS in *Animadvers. Philologg.* ad h. l., *taedio afficere urbem stylo Orientis esse, eam obsidione premere*. Sic Arabibus verbum ضجر, *taedio affici*, vnde ضجرت, *aegritudo ex taedio*, in tertia Coniug. vbi transitivam recipit vim, saepissime *obsidione premere* notat. *Hist. Tamerlan.* pag. 133. Cum Timur ad Multan peruenit, ei se opposuit Barnik-Chan فاقام يحاصرها وفعد يصاجرها, *quare obsidione eundem taedio affecit*. Plura exempla vid. apud Schultensium ipsum. Affixum femininum in כקיצנה itaque respiciet ad (עיר) urbem Hierosolymorum, Iudaeae metropolin. Satis notum enim est, Hebraeos non tam accuratos esse in loquendo; ita vt haud raro nomen substantivum, quod respicitur, ex mera contextus observatione supplendum sit. Quis fuerit *Tabal* iste, cuius hic mentio fit, non dici potest, tacente de eo historia. Videtur fuisse vnus ex iis, qui contra domum David conspirauerant, infra VIII, 12.

7. לא הקום *non stabit* scil. *consilium*, quod supplendum ex verbo יעץ, *consuluit malum*, vl. 5.; vt infra VIII, 10. XIV, 24.

8. Vid. Excurs. ad h. l.

9. (ראש-רמליוהו) Vid. Excurs. לא-האמנו Hic iterum admodum variant interpretes. Alexandrini vertunt: *ἐὰν μὴ πίστευστε, ἂν μὴ νοήσετε, si non credideritis, non intelligatis*, quasi legissent: לא חבירו. Sed fortasse, cum hac sine punctis legissent, vocem posteriorem non acceperunt in forma Niphal, sed cum voce האמנו confuderunt, et vt sensum commodum efficerent, vocem posteriorem interpretati sunt de *intelligentia et sapientia*. — Kimchius, quem Vatablus et Pagninus securi sunt, ita interpretatur: *si non credatis*

dati verbis meis, id fit, quia non estis stabiles, siue firmi scilicet in vera religione. Verum hoc suppletur siue idonea ratione. Aben-Esra verba elliptice accipienda putat hoc sensu, *si non credatis mihi, petite signum: non est enim in vobis vera fides; non facile sine signo credetis.* Rationem huius interpretationis petit ex iis, quae sequuntur; sed nimis quaesitum videtur. VITRINGA in *Observatt. SS. l. c.* vertit: *certe non creditis, quia non estis confirmati*, siue, fiducia in Deum, siue quod praesentem reipublicae statum videatis nutare, nec satis esse firmum, ad ullam de eo spem solidam animo concipiendam. Sed in Commentario ad h. l. idem ille Vitringa vulgarem praefert interpretationem, *si non credatis, siue fidem habeatis his, quae dico, non confirmabimini*, h. e. status rerum vestrarum *non confirmabitur*. Nempe Iudaei et eorum rex, Ahasus, trepidantes ad famam nouae expeditionis bellicae binorum regum taciti respiciebant opem regis Assyriae et prophetae promissa frigide excipiebant. Id bene perspiciciens vates, addit: *si non credatis verbis meis, nec fiduciam ponatis in Deo; asseuero vobis, rerum vestrarum statum numquam firmum fore et stabilem.* כִּי ex hac interpretatione esset particula assertiua, certe, omnino, vere, vt I Sam. XIV, 39., Hos. VII, 6., VIII, 6. Conuenit haec interpretatio per omnia orationi regis Iosaphati ad Iudaeos, et inde huc translata videtur. Legitur illa 2 Parall. XX, 20. 21.: *credite (הִאֲמִינִי) in Iehoua Deo vestro* (h. e. fiduciam ponite in Iehoua, quae vis est כִּי הָאֲמִינִי cum ב); *וְהִאֲמִינִי et confirmabimini; credite prophetis eius*, fiduciam ponite in illorum verbis, et prospere res vestras gerite. Vtrobique est elegans Hebraeis lusus paronomaasticus inter הִאֲמִינִי et הָאֲמִינִי. Euentus omnia comprobauit. Syri quidem et Ephraimitae, suis posthac inclusi limitibus, Iudaeae non magnopere nocuerunt; quin vtriusque populi respublica breui est excisa; sed Assyrii, in quos Iudaei spem suam posuerant, ipsos quoque illos et Ahasum regem afflixerunt, spoliarunt, vexarunt, vt docet historia

2 Parall. XXVIII, 20. 21. — Digna quoque, quae hic notetur, est PFEIFFERI huius commatis interpretatio in *Dubiis Vexatis* Cent. IV. p. 675. Vertit ille verba nostra: *annon creditis, nisi confirmemini?* Quam interpretationem vindicat 1) *e natura vocum.* אָן accipi quandoque *interrogatiue*, notum est, vt Iud. IX, 2.; nec minus illud, כִּסְּףָא significare, *confirmari in veritate.* 2) Sensus hinc exsistit planus et facilis: *annon crederis*, scil. haecenus dictis, *nisi confirmemini*, scil. aliquo signo? 3) Bene congruunt ea quae antecedunt et sequuntur: Videbat vates Ahasum perstare in sua trepidatione, de qua vs. 2., a qua ipsum dehortatur vs. 4., et causae trepidationis, descriptae vs. 5. 6., opponit diuinam promissionem vs. 7. 8. 9., vbi subiicit, an adhuc nondum creditis, nec timorem exuere potestis, nisi et aliquo signo confirmemini? Itaque vers. seq. datur optio signi, et exhibetur vs. 14. — Praeferrem ego hanc interpretationem reliquis; nisi locus, nostro parallelus, 2 Parall. XX, 20. 21. me moueret, vt secundam Vitringae interpretationem anteferrem. Quidquid sumas, neutiquam necesse quidquam in textu mutare, vt Michaelis fecit, qui pro אָמַרְתֶּם legi mallet אָמַרְתִּי, vt hoc incisum ad verbum esset vertendum: *si non credatis!* (minitabundus haec dicens) *nam non creditis!* i. e. praeuideo, vos non credituros esse. Quem sensum in versione germanica ita expressit: *Gottes Strafe wird euch treffen, wenn ihr nicht glaubet! denn ich sehe, ihr glaubet nicht.* Miror, hanc sententiam ab Henslero quoque in versione expressam esse.

II. אִיָּה, *signum*, i. e. rem, ex qua manifeste cognosci poterit, Deum, quae loquebatur, et locutum esse, et ea re vera facere decreuisse. Quando post sermonem res fit, id signum est, Deum esse locutum et rem decreuisse facere. Id voce אִיָּה significari, apparet ex locis Exod. III, 12. 1 Sam. II, 34. 2 Regg. XIX, 29. (הַעֲמֵק — לַמַּעֲרָה) Dissentiunt interpretes in hoc commate de voce שְׂאֵלָה. Haud pauci eorum

rum illam pro *infinitivo* habent cum ה paragogico, patach, ob accentum praesentem, in Kamez producto, ut in שָׁמַעְתָּ, *audire* (Dan. IX, 19.), כִּלְיָהָה, *condonare* (ibid.). Quo assumpto haec verba vertenda erunt: *demitte te petendo, aut eleua te sursum*, scil. petendo; i. e. *pete ex profundo vel ex sublimi*. Et hunc sensum expressit Chaldaeus: *pete, ut tibi fiat signum super terram* (עַל אֶרֶץ), *aut videatur tibi signum in coelis* (בַּשָּׁמַיִם). Nec non Saadias: *pete signum a Deo, domino tuo, siue demittas petitionem tuam* (אִלָּא בְּשִׁמְתְּ מִשְׁאֲלֶיךָ), *siue eam sursum offeras*. Alii vero שָׁמַעְתָּ idem valere existimant quod שְׂאֲלֶיךָ, *infernum usque, ad inferos*. Ita vocem illam intellexerunt Aquila, Symmachus et Theodotion, vertentes: βαθυρον εἰς ἄδου, et Hieronymus; *in profundum inferni*. Quam interpretationem et ego, cum Michaele, Lowtho, aliisque recentioribus praetulerim, quod ex ea טַעַם, *superno*, apte opponitur *orcus*.

12. (לֹא-יִהְיֶה) Ratio, cur Ahasus signum petere noluit, haud dubie erat haec, ne, fiederetur, quale vellet, hoc ipso cogeretur desistere a proposito, quod fortasse iam exequi inceperat, arcessendi auxilii regis Assyrii. Post signum editum non poterat se honeste alio conuertere; sed soli Iehouae committere se debebat, nisi impius et religionis contemtor videri vellet. Obiecerit forsitan quis: haec aperte inter se pugnare, credere prophetam, a Iehoua adiutum, ostenta facere posse, qualia quis ab eo polceret; nec tamen in illo ipso Iehoua hanc fiduciam ponere, quod terram Iudaicam ab hostibus liberare possit. Verum si perpendamus, superstitionis illius temporis hominibus persuasionem inhaesisse, plures esse deos; vnum alio potentiolem; suum cuique esse regioni numen tutelare (conf. infra X, 10. 11. XXXVI, 18—20. XXXVII, 10—13.); esse quoque Deos maiores, qui in vniuersum culti omnibus prosint; quibus superstitionibus et Ahalum affectum fuisse constat (2 Parall. XXVIII,

per totum); hæc, inquam, si perpendamus, duo ista iuxta se consistere non tam mirum nobis videbitur. Iam, cum Ahasus grauissimam ab hostibus accepisset cladem, et præterea malam secum ferret conscientiam Iehouae a se offensi; non aulus est, se committere diuinæ fidei, non tam quod eam aspernaretur superbe, quam quod de beneuola Iehouae in se voluntate dubitaret; vel etiam de potentia Iehouae, aliorum deorum potentiae comparata, minus magnifice sentiret. Quæ tamen cum non aperte profiteri ausus esset, recusauit signum oblatum hoc obtentu, *se Deum tentare nolle*; respiciens legem Deut. VI, 16. Bene CLERICVS ad h. l.: „*neque tentabo Iehouam*, quasi diceret Ahasus, se signum non petiturum, quasi de Dei potentia dubitaret, eiusque experimentum capere vellet; se enim ei fidem habere. Quod aut merum fuit ludibrium, aut ars, quam adhibuerit, ne cultores Dei Israelis, difficili tempore, a se alienaret.“ — KOPPIVS quoque hæc ab Ahaso in ludibrium vatis et Iehouae dicta putat, vt sensus esset: nolo prodigium poscere, ne, si tale, quale vellem, facere non possis, te et Deum tuum derisui exponam. In contrariam prorsus partem Ahasi orationem trahit VOGELIUS: negauit, inquit, Ahasus, se signum esse petiturum, cum eloquiis diuinis sine addito signo, quo de certitudine eorum confirmaretur, fidem habere velit. Verum si hic Ahasi verbis sensus inerat, cur vates Ahaso tam indignabundus responderit (vs. seq.), non satis perpici potest.

13. VITRINGA hunc versum reddit: *num parua vobis res est, dum fatigatis homines, etiam fatigare Deum meum?* quorum verborum sensum dicit recte a Forerio ita expressum esse: *ne parui faciatis me, et verba mea, quasi cuiusvis alterius hominis: scitote, quod, dum me fatigatis, Deo quoque meo negotia facessitis*; qui enim, Vitringa addit, *prophetas* (hos igitur sub אנשים, hominibus, intelligit) spernit aut delassat, is ipsum Deum delassat; qui legatum irreuerenter

ter habet, verbis eius non fidem adhibet, et consiliis eius non obtemperat, is Deo ipsi non credit, et consilia eius parvi facere censetur. *Fatigat* autem, seu *delassat*, ex Vitringae sententia, prophetas, et in ipsis Deum, is, qui illorum admonitionibus, promissis, consiliis, minis pertinaciter obnititur. DOEDERLEIN verba nostra ita exponit: *nonne satis est, hominibus molestias creare? num et Deo fas est, molestos esse?* hominibus apparatu bellico et metu; Deo perfidia et querelis. Et sic quoque plerique recentiorum haec verba intelligunt, vt Michaelis, Henslerus, Cubius, alii. Concinit fere interpretatio VOGELII, qui haec habet: „Iesaias obiiicit h. l. Ahaso, quod non satis habeat, subditos suos perpetuo vexare, iisque molestiam creare, eum cum suis non vereri, eandem molestiam Deo quoque quasi creare. Respexit hic vates inconstantem Ahasi animum, qui scilicet iam quietus, mox iterum perturbatissimus erat, cuius inconstantiae causa Deus Ahasum de nouo confirmare, et propheta dictum regem iterum adire debebat.“ Nunc de singulis vocibus videbimus. בית דוד *Domus Davidis*; aderant haud dubie Ahaso principes ex familia Davidis, vt eum, honoris causa, comitarentur; cumque probare se responsum regis ostendissent, totam familiam Davidicam vates castigat. Vitringa vero existimat, vatem illa appellatione exprobare Ahaso illius facti inhonestatem, ac si diceret: quis, Ahase rex, a te cognatisque tuis, Dauide prognatis, exspectet incredulam tergiuersationem in dictis prophetarum etc. (המעט מכס) f. מ. ante כס hic non significat prae, sed apud, vt sensus sit, *an parua apud vos res est*, i. e. vestro iudicio, vt Num. XXXII, 22. *et eritis innocentes.* מיהו וישראל apud Dominum et Israelem, i. e. iudicio Domini et Israelis. Nam vox מעט, cum praefixo interrogatiuo, construitur quidem cum ל, vt Ios. XXII, 17. sed saepius tamen cum כ, vt Num. XVI, 9. Job. XV, 11. (כי גם חלא אה אלהי) Verbum הלאה, vbi de corporis laboribus est sermo, recte quidem vertunt, *defatigare*; sed vbi

agitur de animi molestia, est: *taedium et molestiam creare, Deo molesti sunt, taediumque ei adeo creant*, qui neque veritatis, neque virtutis rationem ullam habent, et qui saepius licet ab eo, per prophetas, admoniti, non redeunt ad sanio-rem mentem.

14. Tres, qui proxime sequuntur, versus, hic ex nostro tantum sensu interpretabimur, aliis interpretationibus, ne lectorum animos earum enarratione et diiudicatione hoc loco distrahamus, in *Excursum* singularem repositis. Sensus horum vers. erit planus, si totius orationis nexum et consilium perpendemus. Promiserat vates signum, breui exiturum, ex quo Ahasus breui futuram liberationem ab hostibus, sibi tum imminentibus, posset cognoscere. Quod signum cum Ahasus petere renuisset, et hoc ipso grauem aduersus Iehouam culpam admisset; vates Ahaso tale signum proponit, quod ipsi significaret, fore quidem, quod vates praedixisset, vt hostes Iudaeam breui relinquerent; verum haud diu post populum Iudaicum et regem calamitatibus multo grauioribus oppressum iri. Totâ igitur oratio minatur magis mala et calamitates, quam laetiora promittit. (לכן) *Propterea* quod tu signum oblatum repudias, Deus ipse (הוא), i. e. sua sponte, non rogatus, signum tibi et subditis tuis exhibebit. (העלמה) *Haec virgo*, digitum intendens haud dubie ad virginem quandam, quae adstabat. (הרה) *Concipit utero*, breui viro nuptura, vt subintelligendum videtur. וקראת potest verti vel, *et vocabis* (oratione scil. habita ad feminam), vel, *et vocabit* scil. femina, quae concepit et peperit, quando illud וקראת ponitur pro וקראת, quomodo Hebraei intt. possim accipiunt, et inde colligunt, referendum esse ad *pueri matrem*. Aben- Esra huc adducit exemplum constructionis similis, ex Exod. V, 16. וקראת עמה Sed, vt Buxtorfius in *Theaur. Grammat.* Lib. I. p. 111. recte obseruat, עם est generis masculini, atque adeo וקראת illo loco commodius nominaliter sumitur. Rectius igitur

igitur huc adfertur simile plane קָרָא ex קָרָא, cum epenthe-
sis, Deut. XXXI, 29., וְעָשָׂא Levit. XXV, 21. וְרָא נִפְלְאוֹת,
Pl. CXVIII, 23. (וְקָרָא שְׁמִי עִמָּנוּ אֵל) *Vocabit eum Ima-
nuel*, i. e. nobiscum Deus, in memoriam auxilii divini, li-
berationis ab hostibus. Sensus igitur est, post novem men-
ses terram Iudaicam ab hostibus liberam fore.

15. חֲמָא וְרֹבֵשׁ יֶאֱכַל (*Lacte spisso et melle nutritur*,
i. e. terra tamen postea ita vastabitur (conf. infra vs. 21.
22.), vt. propter frumenti inopiam, puer ille, paullo adul-
tior factus, lacte tantum et melle sylvestri sit alendus. Id
enim exprimi videtur verbis לְדַעְתּוֹ בְּטוֹב. Nempe ל' ante
לְדַעְתּוֹ, equidem ob vs. sequentem vertendum existimo *quan-
do, quum*; vt Iud. XIX, 26. *Venit femina לְפָנֶיךָ הַבֶּקֶר*
cum aurora appeteret, appetente aurora; 2 Sam. XVIII, 29,
magnum vidi tumultum לְשָׂרָא cum mitteret servum regis cet.;
Num. I, 1. anno secundo לְצֵאתָם *cum egrederentur*, egressus
eorum; 2 Sam. XIII, 2. *etangebatur Amnon לְדַחֲתָלוֹת* *confi-
ciens se morbo*, dum consistebatur morbo. Jarchius quo-
que nostrum לְדַעְתּוֹ interpretatur כְּשִׁירֵעַ, *quando cognoue-
rit*. מֵאִתּוֹ בֵּית בְּדוּר בְּטוֹב. His verbis plerique interpretes
aetatem quam dicunt, discretionis, id vero est vigesimum
circiter aetatis annum, indicari censent. Verior tamen mi-
hi videtur sententia eorum, qui illam intelligunt aetatem,
qua ratio se in infantibus pueraescentibus primo certis qui-
busdam indiciis manifestam facit. Simile enim hic dicitur,
quod mox in alio signo, Cap. VIII, 4. repetitur: *antequam
nouerit puer hic (הַנֶּעַר) clamare, pater mi, et mater mea, cet.*
Conf. Deut. I, 39. et Schol. ad eum loc. Triennii fere spa-
tium significatur. — Sensus huius versus igitur erit: vs-
que ad tertium circiter aetatis annum puerum illum ali-
mentis solitis nutritum iri, i. e. tres annos terram Iudaicam
ab hostilibus incursionibus et rapinis liberam fore, ita vt
agri coli possint, adeoque quaeque solito victu uti possit;
inde a tertio vero aetatis anno puerum illum lacte et melle
fyl.

syluestri alendum et sustentandum fore; i. e. in terra Iudæica, vastata et incolis desolata propter neglectum agrorum et vinearum cultum, tantam fore alimentorum inopiam, ut superstitēs in terra nihil aliud ad sustentandam vitam sint habituri, nisi lac et mel sylvestre, conf. not. ad vs. 22. Vtrumque, tam bona promissa, quam mala prædicta, in iis quæ sequuntur, latius persequitur poeta; et ita quidem, ut vs. 16. id, quod promiserat, hostes breui interituros esse, repetat, deinde vero, inde a vs. 17. calamitates, Iudææ imminentes fusi⁹ describat, et variis depingat imaginibus. Neminem cum loco nostro quartam Virgilio Eclogam contulisse poenitebit; in qua melior ætas, puero aliquo nato, reditura, ita describitur, ut a puero nato exordia (18—25.); incrementa vero sua habitura sit, quando ille adoleuerit (vs. 26—36.); cumulata autem ut sit et perfecta ab omnibus partibus, ubi ille ad virilem ætatem peruenerit (vs. 37.—45.).

16. Paucos annos post præsentem hostilem inuasionem Iudæa erit pacata. Id vero poetice vates enuntiat ita: *dum puer ille infans erit, priusquam sciuerit reprobare noxia, et eligere bona, vrilia, siue: priusquam fari possit* (VIII, 4.), *eorum ipsorum hostium, qui nunc Iudæam vexant, terra vastabitur.* (חֲזֹב—מְלִכָּה) *Deferetur terra illa* (Syria et Ephraimitis), *propter cuius duos reges aegre tibi est.* Sic recte accipit hæc verba Ludovic. de Dieu, construens relativum אשר cum מְלִכָּה, cum passim interpretes illud construunt cum verbo קָץ hoc sensu: *terra, quam tu detestaris, siue fastidis, deferetur a duobus suis regibus.* Sed 1) Iudæi et rex eorum Ahalas, non tam fastidiebant terram, quam reges, illius terræ præsides. 2) Verbum קָץ in eo sensu, quam interpretes illi expresserunt, construitur cum ב, et debuisset Hebraice dici, באשר אחֶה קָץ, *in qua tu nauseas, cuius causa tu taedio afficeris;* contra vero קָץ construitur cum מִפְּנֵי, ut Num. XXII, 3. יִקָּץ מִרָאֵב מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל.

et aegre erat Moabo propter Israelitas. Terra itaque, quae deferenda dicitur, est Ephraimitis et Syria: duo reges terrae, propter quos aegre erat Ahaso et Iudaeis, Rezin et Pe-cachus. Possis quoque cum Schultensio, l. c. reddere: *derelinquetur terra, cuius a duo regibus tu taedio afficeris*, i. e. obsidione premeris vt קָץ eodem sensu tumatur, quo supra vl. 6. חָעֹב, *deseretur*, i. e. incolis suis nudabitur, spoliabitur et opibus exhauietur vt supra VI, 12. וְרַבָּה הָעֹזֹבָה בקרב הארץ; add. XXVII, 10. LXII, 12.

17. Mox vero in Iudaeam quoque hostiles exercitus irrumpent. Ante יבִיא deest particula aduersatiua, quae saepe per ו exprimi solet; et ab Alexandrinis suppletur. Elegans vero mihi videtur Vitringae de hac ellipsi obseruatio; prophetam, cum huc vsque perduxisset orationem, eam ad breue suspendisse, quippe qui aegre, vt videbatur, et veluti nolens eo veniebat, vt regi dura et aduersa nuntiaret; rumpentem tamen illum breuis silentii moram, sic continuasse orationem, vt hic legimus. Similis ellipseos exemplum est Cap. I, 3. *Bos cognoscit possessorem suum, et asinus praesepe domini sui; (sed) Israel nil intelligit.* (יבִיא עֵיךְ) Metaphora desumpta videtur ab aquis, eos, quibus superueniunt, obruentibus, vt patet ex Ios. XXIV, 7. vbi Iosua in oratione sua meminit Aegyptiorum, obrutorum aquis sinus Arabici: וַיָּבֵא עָלֵיוּ אֲחֵרֵיָם, et fecit (Deus) vt iis (Aegyptiis) vi praeualente occurreret mare, et tegeret eos; et ipsa haec metaphora de eodem hoc subiecto ita exponitur Cap. VIII, 7. et Ierem. XLVII, 2. Sub rege Assyrio nec Senacheribus, nec Nebucadnezar, sed Tiglath-Pileser, intelligendus videtur, qui ab Ahaso in auxilium vocatus, eum liberauit quidem a Syris et Israelitis, deinde vero eum ipsum quoque affixit et tributa ab eo exegit, 2 Chron. XXVIII, 20. Tria vltima versus nostri verba veteres inscite transtulerunt, quare Hubigantius, Lowthus, Seckerus, Cubius illa plane omittenda censent, tanquam spuria.

spuria. Verum unanimi testium consensu lectio confirmatur sensumque verba exhibent bonum, si ea referas ad יבִיא, hoc sensu: regem, inquam, Assyrium; quando vel ellipsis est in hac phrasi, ut per regem Assyriae intelligantur tempora regis Assyriae, Iudaeos afflictori; vel *synecdochen* statuenda in voce *dies*, ut notet calamitatem, quae in dies illos incidere, et calamitatis auctores.

18. (יִשְׂרָאֵל מַצְרַיִם) Vates, excelsiori quasi phantasiae sensu abreptus, iam non persistit in calamitatibus et cladibus, proxime instantibus; sed ulterius procedit. Tempora longinqua, late patente, tanquam ex alto iugo, prospectu, oculis eius subiiciuntur. Videt Iudaeam ab hostibus barbaris, Aegyptiis et Assyriis consumptam et vastatam. (בְּיוֹם הַהוּא) *Post tempus illud*, tempore futuro, ut supra IV, 2. infra X, 20. XIX, 18. 19. XXVIII, 4. Hof. II, 15. De יִשְׂרָאֵל vid. ad Cap. V, 26. יִשְׂרָאֵל מַצְרַיִם recte Hieronymus *septem brachia Nili* interpretatur. Nempe ubi Nilus, in septem brachia diuisus, mare Mediterraneum influit (בְּקֶצֶר), stagna et paludes magnae sunt, in quibus innumera muscarum genera gignuntur. Vid. ARVIOSI *Itin.* P. I. pag. 173. Cum iis apte conferri hostiles exercitus, tum ob multitudinem, tum ob grauiam incommoda, sponte quisque intelliget. Videntur iam tum Assyriis inimicitiae fuisse cum Aegyptiis. Qui populi si bella inter se gerebant, Iudaeam quoque intermediam vexari ab hostibus et affligi necesse erat. Euenit, quod vates praelegebat, primum sub Hiskia, 2 Regg. XVIII, 17. coll. infra X, 24.; deinde sub eius pronepote, Iosia, 2 Regg. XXIV. 2 Chron. XXXVI. Similem ceterum imaginem legimus apud *Mutellammem*, Poetam Arabicum, inuasionem et vastationem hostium describentem, in MICHAELIS *Chrestomath. Arab.* p. 117.

وَذَلِكَ أَوَّانُ الْعَرِصِ جَنَّ ذِيَابَةٍ
نَزْنَابِيْرَةٍ وَالْأَنْزَرِفُ الْمَتْلَمَسُ

*Atque nunc in confita valle perfurit eius musca,
Bombantes apes, et caeruleus pabulator.*

19. (בנחלי הבחור) Hieronymus male, *in torrentibus vallium*, nam בחור non sunt *valles*. Alexandrini rectius ἐν τοῖς φαράγγι της χερσος, *in vallibus regionis*, sed praeterierunt simul illud בחור. CAPELLVS: *in vallibus domorum*, h. e. *in vallibus habitatis*, *in quibus exstructae sunt domus*. Simile quid haud dubie respexit Chaldaeus, qui vertit, ברחובי קרוי, *in plateis ciuitatum*. Sed ביה, ubi domum significat, numero plurali effertur בחים non בחור; et est praeterea insolens locutio, *valles domuum*. Syrus:

בְּנַחַלִּי בְּכַדִּי (male enim in Polyglott. scriptum est

בְּכַדִּי), Hebraicum בחור pro nomine proprio habens. Michaelis hic quoque, vt supra Cap. V, 6., בחור legere mallet, ita vt בחורי הבחור sint *valles*, *in quibus greges pernoctant*, in his enim maximam muscarum copiam esse solere. Verum dubito, hanc versionem et obseruationem huic loco

fatis aptam esse. Koppius conf. Arab. بَنَاءٌ, *terra plana, mollis*; vt *valles depressae, irriguae, pingues oppositae* sint *rupibus asperis et filuosis*; et *valles* et *rupes* poetice positae sint pro *rota terra Iudaica*. Verum huic interpretationi obstat primum, quod بَنَاءٌ non bene conferri potest cum voce Hebraica, quae litteram ח habet. Deinde, quod significatio *terrae planae et mollis* neutiquam conuenit loco supra Cap. V, 6. Nullam perspicio rationem, cur eam, quam vox nostra illic habet, significationem, hic repudiemus? Vertemus itaque: *torrentes desolatorum, vel desertorum locorum,*

corum, vt Saadias quoque: ^{أَوْدِيَةُ} ^{أَبَايْدَة} فِي, in torrentibus deserti: Bene ad experimentam vocis נחל significationem adhibuit Arab. ^{وَادِي}, conf. not. ad Exod. XVII, 1. Scio, huic interpretationi a Koppio opponi, ea adsumta terram iam ante hostium irruptionem describi vastatam et desertam. Verum ego in poeta orientali tantam ^{ἀγρίων} non quaerendam censeo. נקיקי הסלעים nomen est soli linguae Hebraeae peculiare, nec quidquam lucis ex tororiis dialectis accipiens. Vbique cum סלע coniungitur, atque vix dubium, quin נקיקי סלעים, sint fissurae petrarum; conf. Ierem. XIII, 4. XVI, 16. Saadias: ^{كُهوف} ^{الصخر} cavernas petrarum. נעצץ referen-

dum est ad Arab. ^{نَعَض}, arbor spinosa, siluestris, species sidrae; vid. CELSI *Hicobotan* P. II. p. 189. נעצץ vero non tam plantam illam ipsam, quam potius locum, vbi ea frequens est, videtur indicare. Ita Chaldaeus quoque reddidit: ^{בְּעֵצוֹצֵי} ^{בְּרִבְרֵי}, deserta in quibus progerminant spinæ.

Et Saadias: ^{فِي} ^{مَا} ^{بَيْنَ} ^{السَّيْرِ} in omne quod inter spinas. De נהללים discrepant interpretes. Multi eorum, inter quos Vitranga quoque, laudatas arbores significari putant, a נהלל. Sic Chaldaeus: *domus laudis*. Alii ab eadem quidem radice deducunt, sed quatenus *spretus fuit* significat, vnde *viles arbores*, aut *dumeta* vertunt. Ita plerique Rabbiorum. Huc et referendus haud dubie Saadias, qui

³⁰¹ ^{يَنْبُوت} posuit pro נהללים, quod vocabulum notat *filiquam Nabathaeam*, spinosae filiquae genus. Alii malunt flores splendidos, quibus apes insidere amant, quod נהלל splendere valeat. Nonnulli a radice נהל verterunt *ductus viarum*. Minus commode. Rectum mihi vidisse videtur SCHULTENSIS, qui in *Origg. Hebr.* Lib. I. Cap. VII. §. XI. pag. 110.

נהללים

נהללים reddit loca aquis irrigua, laeta, fontibus perennia, eadem, qua praecedens נעצור, forma, a נהל ductum, quod Arabibus est, *aquatium ducere, pascere*, vnde ¹⁰نَعِيج, *aquatationis in pascuis locus*. Aptā sic oppositio ad נעצורים, *senticeta, spineta*, quae in aridis esse solent desertis: apta et inter vespas et muscas distributio, illae sua habitacula ex ramis arborum et spinarum suspendunt; hae irrigua, siue adeo palustria amant. Pro נהללים, quod hic legimus, נהללים legisse, et ad נהלל, *perforavit*, retulisse videntur Alexandrini, *εαγιδα, fissuram*, *Vulgatus, foramina*, Syrus, ¹¹נַחֲלִיל, *specus excavatas*, vertentes: quod praefert Hubigantus. In nullo tamen codice hucusque consulto vox nostra per Chet scripta inuenta est. Vnde MICHAELIS in *Supplemento ad Lexx. Hebr.* P. V. p. 1606. suspicatur, interpretes illos, cum ignorassent, quid נהלל esset, vocabulum ignotum alliteratione interpretatos esse, ה pro ח positum existimantes. KOCHERVS vero in *Vindic.* p. 60. opinatur, interpretes illos vocabulum nostrum deriuasse ab נהלל *splenduit*, idque intellexisse de locis in terra, qui diem non excludant, luceque benigna fruantur; quemadmodum נוארר, *cavum, specum*, ab נארר, *lucere*, ductum existiment.— Ceterum cum duobus his versibus conferre HOMERVM iuua-

Ἦν τε ἐθνεα εἰσι μελισσῶν ἀδινάων
 Πετερὴς ἐκ γλαφυρῆς αἰῆς νεοὶ ἐρχομέναων,
 Βοτρυδοὶ τε πετοῖται ἐπ' ἀνθεσὶν κερυνοῖσιν,
 Αἶ μιν τ' ἐνθα ἀλὶς πεποτηκται, αἶ δέ τε ἐνθα.
 Ὡς τῶν ἐθνεα πολλὰ νεῶν ὀπο καὶ κλισιάων
 Ἥϊονος προπαρῖτε βαθυῆς ἐσιχῶνιτο
 Ἰλαδὸν εἰς ἀγορῆν.

Sicut gentes eunt apum confertarum, e petra caua semper recens venientium, in modum autem racemi volant super floribus vernis et aliae hac adfatim volant, aliae illac; sic horum gen-

Ies. Var.

M

tes

tes multae a nauibus et tentoriis ante litrus profundum ordine procedebant et turmatim in concionem.

20. Sunt, qui hunc versum intelligant de calamitatibus et cladibus, quas Deus immissurus esset in Assyrios, vel per *angelum vindicem*, qui vna nocte in exercitu regis Assyrii caecidit centum et octoginta quinque fortium virorum millia, 2 Regg. XIX, 35.; vel per *Medos et Persas*, qui imperium Assyriorum postea subuerterunt. Hi igitur Interpretes, qui rasurae obiectum hic volunt esse *regem Assyriae*, non Iudaeos, hunc versum ita vertunt: *illo die abradet Dominus per nouaculam mercenariam, in transfluvialibus, in rege Assyriae, caput et pilos pedum*. Sic Chaldaeus, Saadias et plerique Hebraei interpretes. Rectius vero haud dubie hic versus cum recentioribus interpretibus intelligitur de Iudaeorum calamitatibus. Nam 1) in iis, quae antecesserunt, et in iis, quae sequuntur, *Iudaeorum*, non *Assyriorum* mala describuntur: 2) praefixum בעברי in vocibus נהר במלך אשור et בהער In hac autem voce praefixum illud habet significationem *instrumenti*, quod *instrumentum* iudicii diuini vates mox dicit esse transfluviales, et eorum ducem, regem Assyriae, vnde per modum appositionis haec verba interpretanda sunt: *per nouaculam illam mercenariam, per transfluviales, inquam, per regem Assyriae*. Nunc de singulis videbimus. Primum de הער השכירה dissentiunt. Alexandrini ex lectione Cod. Alexandrini habent: ἐν τῷ ξυρῶ τῷ μεγάλῳ καὶ μεμεθυσμένῳ (quae in editionibus vulgaribus leguntur: ἐν τῷ ξυρῶ τῷ μεμεθυσμένῳ, haud dubie sumpta sunt ex Aquila et Theodotione, vt bene obseruarunt Vitringa et Clericus); eodem modo et Syrus: כַּחֲבִיבָה, nouacula ebria. Hi interpretes igitur videntur legisse שְׂכִירָה, cum puncto in cornu dextro. Quod placet Michaeli, qui sub *nouacula ebria* talem intelligit *nouaculam*, quae,

quae, tanquam a manu hominis ebrii gestata, temere omnia et crudeliter abscindit. Artificiose, ex meo quidem sensu. Chaldaeus vertit בְּהִרְבָּא הַרִיבָא, *gladio acuto*; et Saadias:

النَّوْأُكْلَةُ حَادَّةٌ *nouacula acuta*. Hi videntur legisse

שִׁכְרָא, a שִׁכְרָא et שִׁכְרָא *cultcr*. Ex lectione vulgari

vertendum erit: *nouacula conducta*. Verum de huius dictio-
nis sensu discrepant interpretes. Caluinus opinatur, noua-
culam dici conductam, quod Deus ea liberius esset viurus,
nec ei parsurus, vt, quae conducunt homines pro ratione
mercedis sibi vsui esse volunt. Non satis apte. Alii haec
verba ita intelligunt, *Deum magna mercede praedae Assyrios
illecturum esse*. Sic cum Grotio multi interpretes, et inter
recentiores Michaelis quoque. Fauet quidem huic inter-
pretationi insignis locus apud Ezechielem, XXIX, 18. 19.
quo Deus Nebucadnezar pro opera, sumta in exsequendis
iudiciis suis in Tyrum, *mercedem statuit Aegyptum*. Si ta-
men perpendamus omnem huius prophetiae circumstantiam,
et eius occasionem, manifestum erit, *nouaculam mercenariam*
hic dici regem Assyrium cum respectu ad ipsum Ahasum,
qui opem regis Assyrii implorabat, eumque illexit spe prae-
dae regnorum sibi hostilium, et magna mercede tributis, ab
eodem rege rigide exactis, vid. 2 Chron. XXVIII, 20. 21.
Vtrumque sensum coniungit Clericus, qui haec habet:
„Rex Assyriae dicitur *nouacula conducta*, quasi, vt Ahasus
Tiglathpileserum magna mercede conduxerat, vt bellum
Syris et Israelitis inferret; sic quoque Deus vsurus esset re-
ge Assyriorum et Babyloniorum, quasi milite mercenario,
ad deuastandam Iudaeam.“ Ceterum cum זָכָר sit *generis
masculini*, recte monuit Aben-Esra, שְׂכִירָה hic esse nomen
formae אֲכִילָה, vt proprie sit *nouacula conductignis* i. e.
conducta. Hinc non est opus, vt cum MICHAELI in *Bibl.
Oriental*, P. XIV. pag. 125. verba distinguamus:

בְּתַעֲרָה עֲשִׂיָּה — *Euphratem* designare, quippe qui *καὶ ἔσχατος fluvius* ab Hebræis dicebatur, notum est. *Caput et pilos pedum*, h. e. a capite ad calcem Iudaeos abradet. Qui *pilos pedum*, שַׁעַר הַרְגָּלִים, de *pilis pudendorum* interpretantur, rem turpiculam de suo prophetae admetiri videntur; nusquam enim רגלים *pudenda* significat. Videntur et illi arguari, qui sub ראש *proceres*, sub רגלים *plebem* intelligunt. Sensus potius est, fore ut Iudaeis omnia ab Assyriorum rege eriperentur, ita ut nihil reliquum iis esset futurum, metaphora e tonso ad cutem, per totum corpus, defumta. (וְהִזְקֵן חֲסֵפָה) Male nonnulli vertunt, *et ipsam quoque barbam absument*, scil. nouacula, הָעַר; haec vox enim est generis masculini, nec respondet חֲסֵפָה. Vertendum igitur, *et ipsa etiam barba absumentur*. דָּקֵן enim utroque genere usurpatur, et חֲסֵפָה sumitur intransitive. Ceterum haec locutio non tam ad *iaeturam bonorum* pertinere videtur, quam ad *contumeliam*. Barbam enim alere solent Orientales, ut decus virorum, atque perquam ignominiosum habetur, vim in ea experiri. Vid. 2 Sam. X, 4. 5. et ARVIOSIVM de moribus Arabum *Notum*, p. 48. vers. nostr. Indicatur igitur tumina contumelia, qua afficiendi essent Iudaei ab Assyriis.

21. Sunt, qui versum hunc et sequentem accipiant de singulari felicitate, qua residui ex calamitate ab Assyriis illata, fruerentur: agros enim illorum post illud tempus tam vberem daturus esse prouentum, ut domus integra sustentari posset ex bucula vna et duabus ouibus: et referunt huc quod 2 Chron. XXXII, 27. 28. 29. legitur de vbertate et felicitate temporum Hiskiae. Sic intelligunt vs. 21. 22. 25. Media autem, vs. 23. 24., referunt ad vastitatem, in terra efficiendam ab Assyriis, quam vates comparet cum vbertate, quae vastationem illam secutura esset. Quae interpretatio quam coacta sit, et quam parum totius orationis seriei conueniens, quisque intelligit. Patet tam ex iis quae praecesserunt.

cefferunt, quam ex iis, quae sequuntur, hunc versum in malam partem esse accipiendam. Consequens vastationis terrae inducendae describitur. Hominum nempe penuria et vasta solitudo. Pauci superstites iique inopes, exiguo peculio laute suo modo vivent, quod pascua vbique patebunt ob hominum infrequentiam. (יהיה צאן) Haec verba prothesin constituunt, et quae vs. seq. leguntur, apodosis. עגלה בקר Propr. est *vitula boum*, siue *armentaria*. Sed obseruauit iam BOCHARTVS *Hieroz.* P. I. L. II. Cap. XXVIII. p. 274. vocem עגלה Hebraeis sumi subinde pro *vacca* siue *iuuena*, in maiore latitudine significationis, quod etiam patet ex Hof. X, 11. *Vnus* et *duo*, numeri omnium minimi, hic vsurpantur ad designandam paupertatem possessoris, fere vt apud Ierem. III, 14.

22. (מרוב עשור חלב) *Ob copiam faciendi lac*, siue *confectionis lactis*, i. e. quod vnica vacca aut duae ouiculae *tantam lactis copiam*, ob vberima pascua in desolata terra, *praebeunt*. Terra incolis nudata et inculta gregibus occasionem praebebit latius excurrendi et pabulum herbamque pro lubitu carpendi. כל הנותר בקרב הארץ interpretes longe plurimi intelligunt de *hominibus* ex strage, a copiis hostilibus illata, reliquis. Doederlein vero vertit: *hoc* (lac spissum et mel syluestre) *enim in terra superest*: et in nota subiecta addit: dicit (vates) post cladem et vastationem terrae superstites fore paucos agricolarum, quibus quidem victus suppetat largus et lautior; non tamen ex agris et rure, sed ex syluis ac gregibus repetendus.

23. (כל מקום כסף) *Vitringa cum Sanctio et Grotio* haec verba intelligit de *mercede locationis*, siue de *reditu*, qui perciperetur ex vitium fructu, coll. Cantic. VIII, 11. ita vt indicentur praestantioris generis vineta, vnde olim magni reditus. Michael's vero obseruat, in regionibus, vitium feracibus, vinearum pretium constitui ex numero singulorum vitium; sic Iohannisbergae, vbi optimum vinum Rhe-

nanum nascitur, vineam tot ducatis valere dici, quot vites habeat. Si eodem modo Iesaiæ tempore vineae aestimabantur, h. l. tales indicantur vineae, in quibus mille vites totidem valuerunt siclis; quod pretium, quamquam nunc exiguum esset (siclus enim Iesaiæ tempore circa quatuor grossos, siue decimam sextam ducati partem, ex Michaelis computo in *Commentat. de siclo Hebraeorum*, efficiebat), illis tamen temporibus, quibus nondum tanta pecuniae copia erat, sane satis magnum erat. De ipsarum vitium aestimatione Chaldaeus quoque verbum nostrum intellexit, dum vertit: כסף כסין בארץ שרין *aestimatae mille minis argenteis.* (לשמור ולשיח יהיה) *In spineta et senticeta erit*, siue conuertetur; spinis, sentibus, vepribus opplebitur. Vineae igitur, in quibus ante irruptiones et vastationes hostium mille vites fuerunt, mille aestimatae siclis, mutabuntur in senticeta et vepreta, siue quod ab hostibus subuerſae essent, siue quod nullos in proximis annis inuenissent cultores.

24. Plus est, quod addit propheta, ad exaggerandam vastitatem; ne quidem tuto et secura loca illa adiri posse, nec ab aliis, quam sagittis et arcu instructis, siue *latronum* causſis, ut vult Abarbenel, siue, quod probabilius, *ferarum*, in careclis latentium, aut in solitudinibus illis vagantium, causa. Bene Vitringa animaduertit, alludi ad pastores, Nomadum instar pecus in deserta et solitudines agentes, in quibus quidem non deesset quod carpi posset a pecore pabulum, sed nec abesset ferarum metus. Vnde antiquitus arcus et sagittae erant inter arma siue instrumenta pastorum, maxime Nomadum. Seruius ad illud Virgilii, *Eclog. III. vs. 12. cum Daphnidis arcum fregisti et calamos*, notat: *nam habent arma pastores, ut in Georgicis docuit.* Locus est *Georg. III. vs. 341* seq. ubi describit pastores Libyae:

Saepe diem noctemque, et totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine vllis
Hospitiis: tantum campi iacet, omnia secum

Armentarius Afer agit, tectumque Laremque
Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.

25. De ערר vid. not. ad Cap. V, 6. (ל'א חבוא—רשית)
 Haec verba varie interpretantur viri docti. Inter veterum
 interpretationes Alexandrinorum tantummodo observatu
 digna est, reliqui ad verbum vertunt. Reddunt vero Graeci illi:
 και παν οδες ηροτριωμενον αροτριωθησεται. ε μη επελθῃ ἐκεῖ φοβος.
 εἶσαι γαρ ἀπο τῶ χρεστος και ἀκκοτης (ex solitudine et spina con-
 vertetur) εἰς βοσκημα προβατων, και καταπατημα βροσ. Negle-
 xerunt igitur vocem אשר, pro יראה legerunt יראה, et hanc
 ipsam vocem ab iis, quae sequuntur, avulserunt. Sensus ve-
 ro, qui sub hac versione latet, haud dubie est hic: metum
 sentium et veprium iam peruenturum in montes, hos enim
 solos fore refugium residuorum hominum, qui in iis sola-
 tium quaesituri, eosque in pascua conuersuri essent. Ean-
 dem fere sententiam exhibet Caluini, Clerici, et aliorum
 recentiorum interpretatio, quae tamen magis cum verbis He-
 braeis, quae nunc legimus, congruit, quam Alexandrino-
 rum versio. Est vero illa haec: *in montes vero omnes, qui*
sarculo sarrientur, non veniet timor spineti et senticeti, sed in
eos immixtentur boues, atque iidem a minuto pecore calcabun-
tur: quae Calvinus explicat ita: „significat, montes,
prius solitarios, horridos et inaccessos, a vepribus immunes
et compascuos fore, quoniam incolis abundabunt, qui,
mortis metu, et quod nullus alius in regione locus tutus sit,
eo confugient, et ibi sedem figent; id quod statum miser-
riam indicat.“ Non multum ab his discrepat *Varablus:*
tempore, inquit, obsidionis. planities terrae Iudaicae desola-
ta erit, plena spinis etc., at montium fertilium vertices non
erunt obstiti spinis; cum talia loca tempore belli soleant co-
lli ab iis, qui in ea se receperunt metu hostium. Propterea,
obsidione soluta, erunt bobus et ouibus in locum pascuum,
cum in planis locis ali non poterant. — Sensus per se bo-
nus, qui vero ab hoc loco alienus mihi videtur: non enim

mihi persuadere possum, verba: *quo non veniet metus sentium et veprium*, significare locum, vbi nec sentes nec vepres conspiciantur; id quod interpretes illi sumunt. Idem dicendum mihi est de illa interpretatione, quæ Walthero, Lowtho, Cubio, Henslero placuit: *omnes montes, qui olim sarriebantur, quo non veniebat metus sentium et veprium, erunt in immiſſionem bouum etc.* LVDOVIC. DE DIEU verba nostra sic interpretatur: *omnes montes, qui sarculo sarrientur, quo non veniet metus sentis et vepreis, erunt etc.* vt verba אשר לא חבוא שמה, et Vau in והיה non copulativum sit, sed illativum, hoc sensu: si quæ autem in terra futura sint loca, non repleta sentibus et vepribus, veluti montes, qui sarculo sarrientur: ne illi quidem excipiendi erunt communi desolatione, cum exponendi sint missioni bouis et conculcationi pecudis. Verum hæc interpretatio coarctior est et artificiosior, ex meo quidem sensu. — Multi alii interpretes חבוא vertunt in persona secunda, et in יראה statuunt ellipsin præfixæ litteræ כ, hoc sensu: *et ad omnes montes quod attinet, qui sarculo sarriebantur, non venies illuc prae timore sentium et veprium.* Sed quæ me impediunt, quo minus hanc interpretationem probandam censeam, fere sunt hæc: 1) præfixum כ in significatione, *propter, prae, ob*, nusquam omissum inueni: 2) statim sequitur, fore, vt ipsi illi montes a pecoribus depascerentur, id vero est, a pastoribus Nomadibus peragrarentur; quod non conuenit cum his, quæ ex illa interpretatione hic dicuntur, *neminem propter metum sentium et veprium illuc venturum esse.* Obseruatu dignum et illud, quod veteres omnes חבוא pro *tertia pers. fem.* habuerunt et ad יראה retulerunt. — Quibus omnibus perpensis, rectissima mihi videtur Sanctii, Grotii et Vitringæ interpretatio: Per *timorem* siue *terrorem sentium et veprium* intelligunt illi *sepi-menta* montium cultorum et feracium, quæ confici solent ex sentibus et vepribus, quibus *terreri* siue *arceri* solent homines, ferae et pecudes, ne illa loca inuadant, aut vastent,

aut

aut in ea pastum eant. Hinc sensus erit: montes illos, olim cultos, bene munitos et obseptos, nunc nudatos omni sepimento, ut in communi terrae vastitate, fore patentes, omnibus expositos, ut a pecudibus libere depascerentur. Qui pauca tantummodo Arabum poemata legerit, ine etiam non monente intelliget, hanc *seps* descriptionem prorsus spirare ingenium poetarum Orientalium, res communes saepe per imagines audaciores et obscuriores describentium.

CAP. VII. 1. *Regnante in Iudaea Ahaso, Iothami filio, nepote Vshae, Rezin, Rex Syriae, et Pecachus, Remaliae filius, Rex Israelis, facta expeditione Hierosolyma oppugnaverunt, sed non potuerunt ea capere.*

2. *Rex Iudae vero, omnisque eius populus percepto nuntio, Syrum se iunxisse Israelitis, timore commoti sunt, sicut arbores vento solent agitari.*

3. *Quare Iehoua dixit Iesaiæ: obuiam i Ahaso, assumpto filio Schear-Iaschubo, ad initia aquaeductus piscinae superioris, iuxta viam campi fullonum.*

4. *Eique dicito: cura, ut tranquillo sis animo, neque metuas, nec timidius animo remolleas, propter duos titiones istos in extremis suis tantum fumantes, (id est) propter iram Rezini et Syrorum et propter filium Remaliae.*

5. *Eo quod mala aduersus te consilia ducunt Syri cum Ephraimitis et Remaliae filio, dicentes:*

6. *Iudaeam aggrediamur, obsideamus eam et inter nos partiamur, regemque in ea constituamus Tabealis filium.*

7. *Sic enim Dominus Iehoua: non erit, inquit, hoc raram, neque fiet;*

8. *Quippe Syriae caput Damascus erit, et Damasci caput Rezin, atque intra quinque et sexaginta annos Ephraim ita conteretur, ut populus amplius futurus non sit.*

9. Caput autem Ephraimitarum Samaria erit, et Samariae Remaliae filius. — Si non creditis; non eritis felices (Sive: Annon creditis, nisi confirmemini?).

10. Hinc Iehoua Ahaso porro haec dici iussit:

11. Postula omen a Iehoua, siue e profundo sit, siue ex alto.

12. Ahasus vero, non petam, inquit, neque tentabo Iehouam.

13. Ad haec Iesaias: Iam vero audite, Davidis posterum! Num parum vobis est, hominibus molestias creare? Num et Deo meo fas est molestos esse?

14. Hinc Dominus ipse dabit vobis omen: en! virgo haec grauida facta, filium pariet, quem Immanuel vocabit.

15. Lacte spisso et melle vescetur, quando nouerit spernere malum et eligere bonum.

16. Priusquam enim nouerit, spernere malum, eligere bonum, regio duorum istorum regum, propter quos aegre tibi est, erit deserta.

17. Aduersus te vero, tuum populum familiamque paternam Iehoua tempora adducet, qualia non fuerunt, ex quo Ephraimitae a Iudaeis sunt separati. Regem nempe Assyriae.

18. Tum Iehoua sibilo vocabit muscas, quae sunt ad extremos Aegypti riuos, et vespas terrae Assyriacae.

19. Venient illae, et considebunt omnes in torrentibus locorum desolatorum, et in fissuris petrarum, in vepretis et locis irriguis,

20. Illo tempore abradet Deus nouacula conductitia, pertransfluviales, per regem Assyriae caput et pilos pedum, atque adeo barbam abjacet.

21. Tum, si quis buculam aut duas oves nutriet;

22. *Prae copia lactis, quam suppeditabunt, cremore lactis vescetur; quin immo quicumque tunc in ea regione superstes fuerit, lactis flore et melle vescetur.*

23. *Tum omnis locus, ubi antea mille vites, mille aestimatae argenteis, fuerint, spinetum et senticetum erit.*

24. *Sagittis et arcu illuc ibitur; nam senticetum et vepretum erit tota terra.*

25. *Omnesque montes, qui sarculo sarriebantur! — non veniet illuc timor sentis et vepri! Immittentur iis armenta! concalcabuntur pecudibus!*

CARMEN SEXTVM.

(CAP. VIII, 1—IX, 6.)

A r g u m e n t u m.

Huius carminis argumentum idem fere est, quod antecedentis. Reperit vates primum promissionem de euersione regni Syriaci et Israelitici per regem Assyriæ, vs. 1—4. Deinde orationem conuertit ad totum populum Israeliticum vtriusque regni, Iudaici atque Ephraimitici, eumque reprehendit, quod regibus barbaris nimium fidebat, atque iterum minatur futuras calamitates ei inferendas ab Assyriis, vs. 5—22. Pollicetur tamen laetiora tempora, calamitates illas secutura, vs. 23—IX, 6.

Seiungendum puto hoc Caput a proximo antecedente partim ideo, quod vs. 1—4. alia plane eius, quod sequitur, vaticinii occasio narratur; partim quod vates hoc Capite orationem non ad Ahasum dirigit, ut antea fecerat, sed ad omnem omnino populum.

I. (בליון ברול) multi interpretantur cum Chaldaeo *tabulam*, et intelligunt vel *lapideam*, vel, ut Lothus, *aeneam*, vel, ut MICHAELIS in *Supplement. ad Lexx. Hebr.* P. II. pag. 313., *tabulam ex marmore polito*, ab Arab. جلي polire; eodem modo, ut a פרוין פרה dicitur כלה a פרוין נקה a נקין, כלין formatur; sed enim est radicale pro quo Hebraei ob faciliorem pronuntiationem ה po-

ponere solent. Verum ego, cum Vitringa, quem et Dathius sequitur, intelligere mallet *chartam*, siue *membranam* in longum expansam; cuiusmodi chartae, quod in formam cylindri circa lignum teres conuolui solerent, inde tulerunt מְגִילָה, siue גְּלוּלָה (cf. infra XXXIV, 4. גְּלוּל בַּסֵּפֶר, *libri instar conuoluentur*). Quamquam posterius non nisi hic occurrit, censeo tamen, מְגִילָה aequae esse a גָּלַל, *conuoluere*, ac מְגִילָה, ob Dagesch in *secunda radicali*. Verisimilius certe est, *lesaiam* inscripisse *chartae membranaceae*, quam *tabulae lapideae* vel *aeneae*. חֶרֶט אָנוּשׁ *stylo hominis*, i. e. scriptura vulgata, clara, expedita, lectu facili, ita vt cuiuscunque ordinis homines eam legere queant, vt *numerus hominis* in Apocal. XIII, 18. dicitur *numerus bestiae* quod communi et recepto more putandus esset, et Cap. XXI, 17. *mensura hominis*, communis et vulgata. חֶרֶט, *stilus* scribentis et delineantis,

coll. Syr. ^ו חֶרֶט, *incidit* (media longa), *scalpsit*, hic positus est pro ductibus, qui eo scribuntur. Fusius de huius vocis significatione varia egerunt BOCHARTVS Hieroz. P. I. L. II. Cap. XXXIV., et MICHAELIS in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. III. p. 917—919. Interpretatur vir hic illustris tam in loco citato, quam in nott. ad versionem germanicam חֶרֶט אָנוּשׁ *scripturam communem et notam, sacrae, hieroglyphicaeque oppositam*. Verum talem scripturam sacram Hebraeis fuisse vsitatam, nullo testimonio potest probari. Ex Lowthi sententia חֶרֶט אָנוּשׁ, *stilus viri* siue *artificis*, opponitur חֶרֶט אִשָּׁה, seu, vt aliqui codd. sine Jod habeant, חֶרֶט, *ornamento feminarum*, de quo supra III, 22. Sed recte huic sententiae opponit Michaelis l. c. primo, quod sic non חֶרֶט אָנוּשׁ dicendum fuisset, sed חֶרֶט אִשָּׁה, deinde, quod in plerisque certe exemplis vtrumque nomen ipsa latisscriptione distinguitur; denique res ipsa iam clamat, vbi litterae scribendae, non de ornamento feminarum sermone esse posse. Quid sibi velit Doederleinii nota: „forfan disiungendae sunt voces חֶרֶט et אָנוּשׁ, hoc fere sensu: *In-*
scribe

scribe tabulae stylo tuo virginem hominis, adiuncta epigraphe: ad Maherschalal etc.;“ me non assequi posse, ingenue fateor. Clericus opinatur, significari *characteres grandiores*, qua de causa etiam propheta sumere iubeatur *volumen magnum*. (למחר שלל הש בו) Difficultatem in his verbis interpretibus creavit praefixa ל. Multi eam habent pro signo Datiui casus, vt indicetur persona, cui volumen incribi et dedicari volebat. Sic Ludovicus de Dieu et Doederlein. Plane praeter consilium prophetæ. Ludov. Capellus vocem מחר accipit *forma infinitiui*, et ל pro *praefixo gerundiali*, vertitque: *vt acceleret spolia*, scil. rex Assyriorum, *festina praedari*, quae cum non cohaereant, addit: verba duo priora esse veluti titulum voluminis, duo vero posteriora veluti corpus ipsum libri. Verum quisque ipse vider, et patet ex vl. 3. prioris et posterioris partis huius nominis eandem esse interpretationem et rationem. Equidem cum Vitringa litteram ל h. l. habeo pro *nota accusatiui*, qua significatione saepissime vsurpatur apud Syros nec raro apud Hebraeos; exempla vide apud STORRIUM in *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 283. Idem igitur hic valet quod Graecorum το, vt adeo sensus sit: *scribe in eo το Maher Schalal, Chasch Bas*. Inscribe volumini haec verba, hoc nomen. Sic Ezech. XXXVII, 16. *Et scribe in eo ליהררה ולבני ישראל*, i. e. *το Iuda et filii Israel*. Verba autem מחר שלל הש בו accipienda sunt in *tempore praesentis*; *properat spolium! festinat praeda!* מחר est *forma Infinitiui*, sed subintellecto *praeterito*, quasi scriptum esset מחר מחר, *properando properavit*. Quum hic loquendi modus satis frequens sit apud Hebraeos (exempla vid. apud GLASSIUM *Phil. S.* p. 28. edit. Dath., add. SCHOETTGENII *Dissert. de singulari aliqua Ling. Hebr. ellipsi* §. 4. in WALTHERI *Ellipsff Hebr.* edit. Schulz, p. 152. seq.; STORRII *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 157. 315.); equidem non perspicio, cur pro למחר hic legamus למחר, vt MICHAELI placet, *Bibl. Orient.* T. XIV, p. 126.

2. ואעירָה ex punctis Masorethicis proprie vertendum est in futuro, *ego testes constituam*, vt continuetur oratio Dei. Iudaei interpretes id solent interpretari ita, vt Deus praediceret, se missurum esse duos prophetas, *Vriam*, *Semaiae* filium (sub Iehoiakimo), qui praedixit calamitatem Iudaeae gentis, et imminens reipublicae exitium, et prophetiam illam tanquam martyr suo obsignauit sanguine, vid. Ierem. XXVI, 20 seq.; et *Zachariam*, Barachiae filium, vndecimum inter duodecim prophetas minores. Cuius sententiae inconcinnitatem quisquam ipse intelliget; manifestum enim est, in hac prophetia, quae *testibus* consignanda erat, de nulla alia re agi, quam de excidio et direptione regnorum Syriae et Ephraimitarum. Itaque haec verba accipienda erunt vt verba prophetae, narrantis, quid ipse ex mandato diuino fecerit. ואעירָה igitur vel instruendum erit vocalibus his: וְאֶעֱיֶרָה, vt *Vau* fit *conuersivum futuri*; vel, quod mallet, vocalibus non mutatis, futurum pro praeterito positum sumendum erit; cuius idiomatis exempla inuenies apud GLASSIUM *Phil. S. p. 312.* et apud STORRIUM *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr. p. 162.* נאמנים *fideles*, i. e. spectabiles, notae auctoritatis in gente, quorum fides et auctoritas non facile poterat reprobari. (אֵלֶּיךָ אֵלֶּיךָ הָכֹהֵן) *Vriam*, Pontificem, Sacerdotum principem, cuius mentio fit 2 Regg. XVI, 10. 11. (וְאֵלֶּיךָ זְכַרְיָהּ בֶּן יִבְרָכְיָהוּ) Intelligitur haud dubie *Zacharias*, Leuita, ex *Asapho* ortus, 2 Chron. XXIX, 13.; nam *Zacharias*, Propheta, ideo non intelligendus est, quod is in initiis Vsiac floruit, nec eum regem superuixit, vid. 2 Parall. XXVI, 5. Duo hi viri volumen illud, in quo scribenda erant verba *Makerschalal Chaschbaz* instar Instrumenti publici obsignarunt (quem morem apud Hebraeos obtinuisse, patet ex Ierem. XXXII, 10., conf. VI-TRINGAE *Observatt. SS. L. III. Cap. I.*) vt eius מַשְׁכָּל מְשָׁכָל muniretur.

3. Idem illud nomen, quod volumini inscripserat, vates imponit filio suo, circa hoc tempus nato, vt hoc etiam argumento populus Iudaicus de hostium clade, mox futura, certior redderetur. Cuiusmodi nominis ominosi exempla iam vidimus supra VII, 3. 16. Verba אקרב et ורהר vertenda esse in *plusquamperfecto*, res ipsa docet. Satis manifestum enim est ex ipso textu, hoc vaticinium eodem fere tempore editum esse, quo superius, dum Syrorum et Ephraimitarum adhuc parabatur expeditio, et vtriusque gentis reges optatum consiliorum successum sibi pollicebantur; conf. vs. 6. Si igitur puer natus sit illo ipso tempore, quo Rezinus et Pecachus adhuc pleni erant spei successus optati suae expeditionis: necesse est, vxorem Prophetæ iam ante vtero tulisse, et circa hoc tempus puerum enixam esse. Praeterea satis notum est, Hebraeos formam praeteriti vsurpare saepius pro plusquamperfecto; vid. e. c. Genes. XXXVI, 6. Exod. XII, 35. Conf. GLASSII *Phil. S. L. I. Tract. III. Can. XLIII. p. 298. edit. Dath. STORRII Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr. p. 159. 161.* נביאה, *prophetissa*, non videtur fuisse virgo, prophetiae dono clara, sed uxor Iesaiæ. Moris enim est apud Hebraeos, vt mulier a viro, coniux a marito, eiusque conditione et statu nomen mutuetur, vt אשה, *femina*, ab איש, מלכה, *regina*, a מלך etc.

4. (כי בטרם—ואמי) Idem temporis spatium significatur quod supra VII, 16. ישא scil. איש siue כישא, i. e. *aufere-
tur*; impersonale loquendi genus, vt infra IX, 5. ויקרא et *vocabit*, scil. קורא, i. e. *vocabitur*. Genes. XLVIII, 1. ויאמר ליוסף *dixitque Iosepho*, i. e. *dictum est Iosepho*, siue *dixit* quis Iosepho; vs. 2. ויגד ליעקב et *nunciauit Iacobo*, pro: nunciatum est Iacobo. Vid. GLASSII *Phil. S. Lib. I. Tract. III. Can. XXIII. p. 245. STORRII Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr. p. 412. 413.* היל hic significat *facultatem, copiam, opes*, vt Ezech. XXVIII, 4. Zach. XIV, 14. לפני מלך אשור *coram rege Assyrio*, i. e. ipso praesente, ab ipso copis, ad nutum et imperium eius.

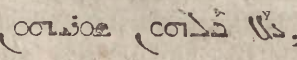
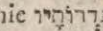
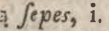
6. Ad quem populum versu hoc et seq. oratio dirigatur, valde interpretes dissentiunt. Multi sub העם הזה intelligunt *populum Israeliticum decem tribuum*; nam de Iudaeis non dici potuisse, eos *spernere aquas Siloae lente euntes*, i. e. gentem Dauidicam, cum ex hac gente semper reges habuissent; illud vero, quod de hoc populo, de quo in hoc versu sermo sit, dicatur, *laetari eum de Rezino*, id sine vlla dubitatione ad Ephraimitas pertinere; ad Iudaeos versu deum 8. orationem dirigi. Alii contra intelligendos censent *Iudaeos*, his maxime rationibus ducti: primo, prophetam inter Iudaeos concionantem, vbi ~~אמר~~, siue sine restrictione loquutus sit de *hoc populo*, haud dubie intellexisse eum populum, in quo vatem egerit: deinde mox in eadem oratione, vs. 11. 12. *Iudaeos* solos, a decem tribubus distinctos, bis vocari העם הזה: praeterea de *Ephraimitis*, hostibus Iudaeorum, non commode dici posse eos *spernere* (מאס) domum Dauidicam; leuius id de hostibus dictum esset. Verum quamquam haec vera sunt; id tamen nullo modo negari potest, vltima versus sexti verba, *populum hunc laetari de Rezino*, de populo Israelitico intelligenda esse. Nam quod illi, qui hunc locum de solis Iudaeis interpretantur, contendunt, multos fuisse inter Iudaeos, qui, mores Ahafi fastidientes, et potentiam aduentantium regum considerantes, transferri regnum ad Syros et Israelitas optassent; id nullo argumento potest probari: nec, si verum esset, propheta de toto populo locutus esset; immo ipse narrat Cap. VII. vs. 2. *Ahasum cum toto eius populo*, percepto nuntio, Syrum iunxisse se cum Israelitis, maximo terrore esse commotum. Quibus omnibus perpenſis, cum nec Iudaeos nec Israelitas excludendos videamus; apparet, vatem inde ab hoc versu orationem ad *rotum populum Israeliticum, vtriusque regni*, Iudaici et decem tribuum, conuertere; quae sententia magis confirmatur collato versu 14., vbi diserte *duarum domuum Israeliticarum* mentio fit. Omnia nunc erunt plana. Vtramque gentem, quae olim *unum Dei populum*

les. Var. N

pulum constituerat, reprehendit, quod, Iehoua relicto, apud reges barbaros auxilium quaereret, Israelitica apud Syros, Iudaica apud Assyrios; hinc vtramque gentem communi calamitate afflictum iri, minatur, vs. 7. et seq. (יען כִּי־לֹא־ט De *fonte Siloae* vid. supra ad Cap. VII, 3. Ebullit hic fons, referente Hieronymo, teste oculato, ex montis Sionis radicibus, non iugibus aquis, sed in certis horis, diebusque; et per terrarum concaua et antra saxi durissimi cum magno sonitu venit; verum in rivum progressae aquae eius, lente fluunt, sine sonitu (*sanft wie ein fließend Oel, ohne Rauschen*, vt Schulzius narrat, *Leitungen des Höchsten*. P. V. p. 137. 141.). Sub *aquis Siloae lente fluentibus* plerique interpretes gentem *Dauidicam* intelligunt, a qua multi Iudaeorum regnum auferri et ad Syros transferri optassent. Sed nullis argumentis hanc sententiam niti supra iam vidimus. Nec, si regnum *Domus Dauidis* in se spectes, id *adspernari* maius censeretur crimen, quam regnum Aegypti, Syriae aut quaecunque aliud aspernari. Patet vero ex totius orationis grauitate, populum criminis haud levis accusari. Hinc ego ad stipulor Vitringae, intelligendum esse *regnum Iehouae*, quatenus manifestum erat in *regno familiae Dauidicae*. Iehoua erat rex Iudaei populi, et reges Dauidici in eo regno censebantur ipsi Deo esse substituti et eius vices gerere. Eum regem spreuerunt Iudaei, regem Assyrium in auxilium vocantes et cum eo foedus pangentes; quam diffidentiam auxilii diuini acriter reprehendit iam carmine superiore, vs. 13. Ad *Iudaeos* vero praecipue hoc membrum prius referendum esse, parallelismus membrorum nos docere videtur; nam in membro altero de Israelitis est sermo. — (ומשׁושׁ אֶת־רֹאשׁוֹ וּבֶן־רַמְלִיָּה De horum verborum interpretatione dissentiunt. Sunt, qui reddant per *cum*, *gaudium cum Rezino et filio Remaliae*, hoc sensu; delectantur prosperis successibus Rezini et filii Remaliae. Sic Chaldaeus: אַחֲרַעֲיָאוּ, *delectantur*; idemque fortasse intellexerunt Alexandrini: ἀλλὰ βασιλεὺς ἔχων

τον Ῥαζσιν, και τον υἱον Ῥομελις βασιλεα ἐφ' ὑμων. Sic sub voce ראש subintelligi debet ראש, quod suppletur infra LXVI. 10., ut plena sententia sit, *gaudent gaudium cum Re-zino etc.* Mouet hos interpretes maxime hoc, quod ראש est in statu constructo; unde aliud nomen supplendum existimant. Sed in lingua Hebraea substantiua ante voces quascunque cum praeifixis כ, ל, מ et מן, aut ante praepositiones על, חס, אל, בחי recipere solent puncta constructi, vid. GLASSII *Phil. S. L. I. Tract. I. Can. XXXI. pag. 80. seq. edit. Dath.* Equidem praefero Vitringae interpretationem, חס h. l. vertentis *apud, et gaudium apud Rezinum etc.* Nempe reges aduersarii, successu superioris anni elati, et viribus suis fidentes, iam ante victoriam canebant triumphum, et laeti et alacres, nil dubitantes de euentu expeditionem suscipiebant. Id ipsum est, quod vates improbat, et quod Iehouae in illos prouocabat indignationem. Nolebat enim in populo Israelitico regnans contemni. Praepositionem autem חס saepe significare *apud*, notum est, vid. e. c. Levit. XIII, 49. 1 Sam. IX, 18. Est vero illud in hac interpretatione concinnum, quod ex ea crimen deuoluitur in eos, qui maxime erant in culpa, et prae ceteris erant puniendi, Israelitas; cum ex priorie interpretatione culpa cadat in Iudaeos solos. Hinc, cum verba Hebraea, ut nunc ea legimus, sensum aptum dent, non est opus cum MICHAELE in *Bibl. Orient. P. XIV. p. 127.* pro ראש legere ראש, quod esset Participium in Piel a ראש, quod verbum in dialecto Syriaca, Samaritana et Arabica *miscere, turbare*, significat, ut sensus sit, *Iudaeos cum Re-zino limpidam Siloae fontem turbare.*

7. נהר Euphrates, ut supra VII, 20. Solet hic fluvius verno et aestiuo tempore, resolutis montium niuibus, ripas suas excedere, et regiones proximas inundare, referente ARRIANO *Expedir. Alexandr. Lib. VII. Cap. XXI.* Ὁ γὰρ Εὐφράτης ποταμός ἔσται ἐν τῶν Ἀρμενίων ὄρεσιν, χειμῶνος μὲν ὕδατα προχάσσει

κατα τας ὀχθας, οἷα ἴδῃ δ' πολλὰ ὄντος αὐτῷ τοῦ ὕδατος. ἥρος δὲ ὑποφαινοντος, καὶ πολὺ δὲ μαλίστα ὑπο τρεπας, αἷς τινὰς τὰ θέρους ὁ ἥλιος ἐπιστρέφει, μέγας τε ἐπερχεται, καὶ ὑπερβαλλεῖ ὑπὲρ τας ὀχθας ἐς τὴν γῆν τὴν Ἀσσυρίαν. Τηκεντα γὰρ αἱ χιοιες αἱ ἐπὶ τοῖς Ἀρμενίοις κατατηκομεναι. αὐξήσει αὐτῷ τοῦ ὕδατος ἐπὶ μεγὰ ὅτι ἐπιπολὴς ἐσὶν αὐτῷ καὶ ὑψηλὸς ὁ ῥεὺς ὑπερβαλλεῖ ἐς τὴν χώραν. (ועלה על כל אפיקו) *Exundabit supra omnes eius exitus*. Euphratis exitus innumeri canales et riui esse videntur, quibus Euphrates inferior cum Tigride connexus est, atque aqua eius, vbi intumescit, deriuatur. De his riuis ARRIANVS l. c. Lib. VII. Cap. VII. habet haec: ὁ δὲ Εὐφράτης μετεωρὸς τε εἶναι (Euphrates altus fluit), καὶ ἰσοχειλὴς τῇ γῇ, καὶ διωρυχες τε πολλὰ ἀπ' αὐτοῦ πεποινηται, αἱ μὲν ἀενάσαι, ἀφ' ὧν ὑδρευοῦνται οἱ παρ' ἑκάτερα ἀχισμεῖοι, τὰς δὲ καὶ πρὸς καιρὸν ποιεῖνται· καὶ τὰ ἕξῃς. (על כל גדותיו) Alexandrini reddunt: ἐπὶ πανταίχως ὑμῶν, Syrus: , quasi legissent, illi , hic *sepes*, i. e. *aggeres eius*. Hostes irrupentes cum fluvio exundante comparare, nec poetis exteris inusitatum. Sic Pompeium fluvio comparat Lucanus, VI.

Sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas

Excurrit ripas, et totos concutit agros.

Succubuit si qua tellus, cumulumque furentem

Vndarum non passa ruit, tum flumine toto

Transit, et ignotos aperit sibi gurgite campos.

Conferendus et Horatius Carm. IV, 14.

8. (וחלה—יגיע) Bello inundandam Iudaeam per eosdem Assyrios, quos in subsidium vocabant, minatur, perstans in comparatione magni et exundantis fluvii, qui, postquam Syriam et Ephraimitidem inundatione vastasset, in Iudaeam quoque irrupturus esset. (ויהיה—עמרו אל) Potentiam Assyrii, ait Hieronymus, et innumerabilis eius exercitus, quem sub fluminis inundatione descriperat, nunc per aliam ostendit translationem, quod alis suis, id est, ducibus

cibus et infinita multitudine operuerit terram Emmanuelis. Per כנפים, *alas*, hic haud dubie intelligendae sunt *alae exercituum*, copiae hostium. *Alas* Hebraei vocant omnes copias, non equestres tantum, vt Latini, sed et pedestres, vid. Dan. IX, 27. מלא רחב ארצך עמנו אל, *implens latitudinem terrae tuae, o Immanuel*: nihil aut agrorum aut oppidorum manebit intactum. Puerum, de quo Carmine superiore (VII, 14.), alloquitur testem futurorum horum malorum. — Alii interpretes, vt Michaelis et Doederlein, post Abarbenelem, in hoc versu ad prophetam orationem dirigi et מלא עמנו אל a reliquis seiungendum existimant, hoc sensu: *et alae eius extensae terram tuam (o vates) replebunt. Nobiscum tamen est Deus!* Duriuscule, ex meo quidem sensu. — Video quoque interpretes in constructione verborum מלא רחב ארצך discrepare. Quidam מלא construunt cum מטה, vnde Vulgatus, *et erit extensio alarum eius, implens latitudinem terrae tuae*. Sic Iunias, *implebuntque passae alae eius latitudinem etc.* Ad verbum autem sonare dicit, *et erit extensionibus alarum eius plenitudo latitudinis terrae tuae*. Verum מלא ob Makkaph coniungendum est cum רחב, eodem sensu, quo מלא רחב dicitur *plenitudo terrae*, pro, quicquid terra continetur, eamque quasi implet. Hinc ad verbum erit vertendum: *et erunt extensa alarum eius plenitudo latitudinis* (i. e. quicquid continetur latitudine) *terrae tuae*. Sensus est, extendentur alae eius per omnia, quae implent latitudinem terrae tuae.

9. 10. „Nec tamen prorsus perdetur populus Iehovae!“ Hanc sententiam poetice ita enunciat, vt barbaros (כל מרחקי ארץ) hostes populi Israelitici (vtriusque regni, quod omnino in tota hac oratione tenendum est) alloquatur. רעו alii ducunt a רעע, vertuntque, *contremiscite, trepidate*; alii volunt esse Pyal verbi רָעָה, in Piel, רָעָה (Iud. XIV, 20.), *sociare*, et reddunt, *sociamini*, vt Chal-

daeus אַחֲחֶכֶּר. Vtraque interpretatio consistere potest cum analogia Grammaticae, nisi quod Imperatiui Pyl in verbis tertiae radicalis ה minus vlitati sint. In flexione tamen ipsa, cum reliqui modi in vfu sint, nihil est, quod illorum verborum rationi repugnet; est enim receptum in flexionibus illius formae, vt *Kübburz* cum sequente *Dagesch*, resolvatur in *Cholem*, si sequens littera *Dagesch* non recipiat. Equidem hanc interpretationem, ex qua רַעַר refertur ad רַעָה, praeferendam censeo; respondent enim his verbis, רַעַר וְחַחַר, manifeste priora membri secundi verba וְחַחַר וְחַחַר. Alexandrini pro רַעַר frigidius ponunt רַעָה, quasi legissent רַעָה; quod probant tamen Lowthius et Seckerus. רַעָה מְרַחֵק ad verb. vici *distantiarum terrae*, i. e. incolae regionum longinquarum, qui habitatis in regionibus distantibus, barbari. Assyriorum copiae ex multis gentibus collectae erant, vid. infra XXII, 6.

II. בְּחֻקֵּי יָד varie interpretantur. Multi cum Chaldaeo vertunt: *in exstasi* (בְּמַתְקָה בְּרַחֲמָה) *in impetu prophetico*. Nempe *manus Ichouae* esse dicitur super prophetam in extasim raptum, Ezech. I, 3. III, 14. Sed h. l. non legitur יָד scil. יְדֵי; verum simpliciter יָד. Hinc ego adstripor iis, qui vertunt, *dum me manu adprehenderet*, vt admonens et manuducens. Ita iam Lutherus: *als fassete er mich bey der Hand*; nec non Syrus: *وَأَخَذَ كَفِّي بِإِصْبَاحِهِ*, ac si *prehenderet manum meam*, nisi is forsan legerit יָד, vt in vndecim codicibus Kennicottianis, triginta quatuor de Rossianis, multisque libris impressis inuenitur. MICHAELIS in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. III. pag. 710. punctis vocalibus mutatis, בְּחֻקֵּי יָד, vertere mavult, *confirmatione manus*, i. e. animum mihi addens, iubensque, non de republica desperare. In versione tamen germanica expressit Chaldaei interpretationem, cuius primo loco mentionem fecimus. (וְיִסְרֵנִי מִלֶּכֶת) *Erudiuit*, hortatus est, *me, ne incederem*. MICHAELIS in *Biblioth. Orient.* T. XIV. p. 128.

129. legere mavult יִסְתָּרֵנִי *recedere me iussit* a via populi huius, vt Syrus, יִסְתָּרֵנִי, et Symmachus, ἀπεσσε με. Si vero vocales receptas et cum iis interpretationem vulgarem retineas, לֹא לֶכְתָּ positum est pro לֹא לֶכְתָּ, particulae מֵן enim

negandi vim inesse, quippe ortae ex מֵן *praecidere; ab-rumpere, diminuere*, satis notum; vid. STORRII *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 252. not. vbi hoc multis expositum. — Sensus ceterum semper idem manet: hortatus est me Deus, ne facerem ad exemplum huius populi, aut ad voluntatem et votum eius. Intelliguntur foedera, quae vterque populus, Iehouae auxilii diffusus, cum regibus barbaris pepigit, Israeliticus cum Syris, Iudaicus cum Assyriis.

12. Loquitur Deus, vatem hortatus. קָשָׁר semper significat *coniurationem seditiosorum et deficientium a magistratu suo aut foedus in mala causa*, vid. 2 Regg. XI, 14. XII, 21. Hinc longe plerique interpretes hunc versum intellexerunt de conspiratione factiosorum in republica Iudaica, qui defectionem ad Syros et Israelitas moliti sint. Vtrum talem conspirationem exitisse, nullis argumentis solidis probari potest, vt iam diximus; nititur solis quorundam Hebraeorum interpretum commentis. Totius orationis consilium et rationem, qualem eam supra exposuimus, qui perpendat, sponte intelliget, קָשָׁר hic ex indignatione a vate appellari foedera vtriusque populi cum regibus barbaris; quibus foederibus ille quasi defecit a Iehoua, rege suo, vnde vates in iis, quae sequuntur, vtrumque populum hortatur, vt ad regem suum legitimum redeat eumque colat. Conferendus est Ieremias Cap. XI. inprimis, vsq. 9. 10. קָשָׁר (לְכָל־קָשָׁר) De quocunque etiam foedere populus loquatur; de quocunque foedere cogitet. Alexandrini pro קָשָׁר posuerunt סְאֵלָה, quasi legissent קָשָׁה. Seckerus et Louthus eandem vocem audacius mutant in קָדָשׁ siue קְדוֹשׁ, hoc sensu: *ne sanctum id vocate, quod populo sanctum* (σεβασμῶν)

dicitur: neque veneramini, quod ille veneratur. Sensus haud incommodus; dummodo de lectione idoneis constaret argumentis. (ראה מורא לא חירא h. l. est id, quod *timetur*, scil. timore religioso, qua significatione eadem vox occurrit Genes. XXXI, 42. (vbi Schol. vid.), 53. *Timor* vero, siue *pauor*, hic oppositus est *pauori* Iehouæ, et intelligendus de *timore*, *pauore* *superstitioso* et *idololatrico*. Nam ab idololatria et superstitionibus vates dehortatur vs. 19. et seq.

13. אורו חקירו *Ipsum sanctificate*, ipsi tribuite sanctitatem, roboris et virium gloriam huic vni date.

14. 15. מקדש, *Sanctuarium*, hic non significare potest templum, nam in eo nemo offendere potest, nec cadere; sed intelligendus haud dubie, ob contextum, *lapis sanctus*, cuiusmodi lapides antiquissimis temporibus apud Orientales in vfu fuisse, vidimus ad Genes. XXVIII, 18. Ad loca sacra tanquam ad asyla confugiebant, qui tuti esse volebant. Hic Deus sistitur vt lapis sanctus ad quem in eo confisi fugiant, et per eum tuti sint. Vnde מקדש et Ezech. XI, 16. *asylum* denotat. Alii vero, qui inuiolabile hoc asylum negligunt, comparantur cum iis, qui metu perterriti temere profugientes, lapidem in via iacentem non vident, eoque impacti procidunt. — Multi interpretes hunc locum ob Luc. II, 34. et 1 Petr. II, 7. interpretantur de Messia; verum de hoc prophetam non cogitasse, ex totius orationis nexu patet. De N. T. locis vid. ECKERMANNVM, *Theolog. Beytr.* I. p. 165. et Patris mei Scholia ad 1 Petr. II, 7.

16. Personam loquentem esse Deum, eumque, ad quem hic oratio dirigitur, esse prophetam, nec Messiam, aut populum, aut Ahafum; ex toto contextu clarissime mihi patere videtur. Iubetur vates, Dei effata et decreta, hucusque commemorata, in volumen redigere, et per suos discipulos obfignare. Seruari debebant in futuram rei memoriam

riam (conf. infra Cap. XXIX, 11. Dan. XII, 4.), vt conferri possint cum euentu, qui diuinam prophetae auctoritatem sit demonstraturus. Sub חזרה et חזרה haud dubie indicantur diuina hortamenta et comminationes, quae praecedunt. Iesaiæ vero discipulos Iehoua vocat *suos* (למדי), quod pauci illi fere soli ex reliquo populo pii erga ipsum erant, et ipsius potentiae et auxilio confidebant. — Vitringa et Dathius, Samueles Petitæ auctore חזר h. l. reddendum censent *effingere, formare, τρυφαι, stilo inscribere*, vt Exod. XXXII, 4. 1 Regg. VII, 15. חזר vero interpretantur *de doctrina diuina consignanda et obfignanda in animis certorum Dei discipulorum*. חזרה et חזרה, voces synonymicas respondere dicunt graecis μαρτυρία et μαρτυρία, quae in N. T. saepe de doctrina Messiae adhibeantur. Vnde totum versum reddunt ita: *hac doctrina effinge, hac lege imbue meos discipulos*. — Hezelius opinatur, inde ab hoc versu vsque ad fin. Capit. prophetam orationem dirigere ad filium suum Sear-Jasub, de quo supra VII, 3. Verum in toto hoc carmine ne vestigium quidem inuenitur Sear-Jasubi praesentis. Idem obstat Koppii sententiae, prophetam admonere Ahasum vt vaticinia, modo prolata, feruet, vsque euenirent quae in iis praedicta essent; interea vero ipsum, Iesaiam cum discipulis, obsides quasi sese tradidisse Ahaso, vs. 17. 18. Alexandrini pro למדי ponunt μαρτυρία, nec multum differt Chaldaeus: לֹא יִצְדָּן דִּינִיפִין בָּהּ, *non volunt discere eam*, quasi legissent מלמד, vt Seckerus, Lowtho referente, coniecit; aut בלי למד, seu לבלי למד, vt Koppius opinatur, qui hanc lectionem probat. Syrus vocem במלדי ad vs. seq. refert, בְּמִלְכִּי, *in doctrina mea expectabo Dominum*.

17. Respondet propheta, suamque testatur fiduciam in promissionibus Dei positam. Si vero cum Koppio et Doederleinio ad Ahasum orationem dirigi existimes, sensus erit; non dubito de euentu vaticiniorum, et plane per-

suadeor de diuina veritate; sed tu hanc fiduciam imitare.

18. הילרים—בישראל, *Liberi, prophetae dati a Iehoua ut sint omina et prodigia*, sunt Sear-Jasub, Immanuel et Maher-Schalal-Chasch-Baz, ominosis nominibus praediti, quibus figurate docebant, quae euentura essent.

19. דרשו *sciscitamini, consultum abite*, infra XIX, 3. Deut. XXVIII, 11. coll. Genes. XXV, 22. ארבה esse feminam, necromantiam exercentem, apparet ex 1 Sam. XXVIII, 8—19. et ex nostro, infra XXIX, 4. vbi not. vide. Nec non Schol. ad Levit. XIX, 31. מצפצפים sunt *pipientes*, coll. Arab. صافف, de quo verbo vid. VELTHVSENIUM ad *Cantric. Hiskiae* Ies. XXXVIII, 14. in den *Kielischen Beyträgen*. P. II. p. 282. Nempe qui mortuos euocare et cum iis colloqui iactabant, anhelii loquebantur et veluti suspiriosi, gementes, ac pipientes. מדנים vel sunt *murmurantes*, quo significatu verbum nostrum occurrit infra LIX, 11., vel *syllabatim pronuntiantes*, coll. Arab. جلا voces *syllabatim efferre*. Umbras enim qui simulant, non sua consueta voce loquantur, sed syllabatim, exili sono. Conf. HORATIVUM *Satyr. I, 8. 40.*

Singula quid memorem? quo pacto alterna loquentes
Umbræ cum Sagana resonarent triste et acutum.

Et paulo ante vs. 24. 25.

Canidiam pedibus nudis, passoque capillo

Cum Sagana maiore ululantem.

ה. l. non est *loco viuorum*, חחה; sed, *ad eorum utilitatem*, conf. Deut. XVIII, 11.

20. לחורה ולחעורה *Ad leges et oracula Dei*, i. e. consulite leges et oracula diuina, ite consultum Iehouae effata. Littera enim ל praefixa vocibus חורה et חעורה, est ex אל; solet vero דרש, consulere, construi cum אל, vt liquet ex iis quae proxime praecedunt. Doederlein vero post Munster-

rum

rum vertit *per illa effata! per illa decreta!* שחר לא-שחר) In horum verborum interpretatione discrepant viri docti, maxime ob vocem שחר. Plerique eam h. l. vertunt *auroram*, qua significatione saepissime occurrit, vt docent Lexica. Tunc hic locus reddendus erit ita: *nisi loquantur secundum verbum hoc*, i. e. praecepta illa negligent, *profecto* (sic vertunt שחר, vt 1 Sam. XV, 2. 2 Sam. I, 4.) *nulla eis felicitas obtingere potest*. Verum nullus exstat locus, quo שחר de *felicitate, prosperitate* dicatur; quam si vates metaphoricè exprimere voluisset, hand dubie posuisset אור, *lux*. Hinc equidem adstipulor SCHELLINGIO, qui, in libro de *usu Linguae Arabicae*, pag. 59 seq. שחר confert cum Arab.

فَسْحٌ, *fascinatio*, qua significatione nostrum שחר lumen-
dum quoque est infra XLVII, 11. Hinc verba nostra sic erunt vertenda: *nisi dicant secundum verbum hoc, in quo nulla fascinatio*, i. e. quodsi illud Iehouae oraculum, fascinationis et praestigiarum expers, negligent; sequitur apodosis vs. 21.; *terrore pressi vagabuntur etc.*

21. Vates describit desperationem et grauem miseriam eorum qui diuina oracula neglexerunt; imagine prophetis familiari: omnia in coelo et in terra atra sunt et obscurata; atque homines, velut in caligine incerti vagantur, consilii inopes, pressi calamitatibus, quo se vertant, nescii. Similiter Muhammed in Coran. Sur. II. vs. 17—20. depingit miseriam eorum qui Coranum spernunt: *Similes sunt ei, qui accendere velit ignem, postquam autem illuminauerit, quod est circa eum, aufert Deus lumen eorum et relinquit eos in tenebris; non videbunt. Surdi, muti, coeci sunt; ideo ipsi non reuertentur. Vel sunt sicut illi, quibus superuenit tempestas e coelo, in qua tenebrae sunt et tonitru et fulgur. Ponunt digitos suos in auribus suis propter fulmina cum vehementi tonitru deorsum ruentia ob timorem mortis; et Deus circumdat infideles. Prope est, vt fulgur rapiat oculos eorum; quoties-*

cun-

cumque illuxerit eis, ambulabunt in eo. Et cum caligo inuaserit eos, stabunt. עבר בה, *transibit in ea*, scil. terra, quae supplenda est ex versu sequenti. Notum enim est, relatiua haud raro praecedere nomen ad quod referuntur; vid. GLASSII Phil. S. Lib. I. Tract. II. Can. XII. p. 157 seq. edit. Dath. נקשה, *grauatus*, difficultate pressus, versatus in magnis angoribus et aegritudine animi, nescius, quo se vertat. רעב MICHAELIS ad Lowthum de Poes. Hebr. T. I. p. 181. vertit *timidus*, coll. Arab. رعب, *timuit*. Placuit id quoque Doederleinio et Dathio. Equidem tamen praetulerim vulgarem interpretationem: *famelicus*, cuius dicti elegantiam non assecuti sunt illi interpretes, qui hic cogitarunt de *fame*, proprie sic dicta. Indicatur potius *vacuus solatio*, *solarium* in summis angoribus *quaerens* et *circumspiciens*. Hoc fere sensu occurrit Ps. CVII, 4. 5. Errarunt in deserto רעבים, *esurientes, etiam sitibundi, et anima eorum in iis erat obvoluta*, siue *oppressa*; multis curis grauati et vndique pressi circumspicientes consolationem. Conferendus et Amosus, Cap. VIII, 11. Ecce dies veniunt, ait Dominus Iehoua, quibus missurus sum famem in terram; non esuriem panis, nec sitim aquae, sed audiendi verba Iehouae, verba solatii. Sub אלהי non videtur intelligendus Iehoua, sed *falsus* istorum Deus, *idolum*, vt Syrus quoque vertit.

22. אפל מנרה varie reddunt. Nonnulli cum Clerico vertunt: *obscuritas compulsae*, quales nebulae circumfusae, et velut in vnum locum compulsae. Tunc vero legendum esset מנרה. — Lowthus, vocabula aliter diuidens, legere mallet: אפל המנרה. Sed adiectiuo articulus non praeponi solet, vbi nomini non praepositus est. Idem obstat Hensleri coniecturae: אפל המנרה, *caligo persequens, versolgend Dunkel*. Verum nihil omnino mutandum. אפל מנרה est appositio, saepe obuia: *caligo, late tentum quid* (coll. Arab.

נלח, *dilatauit*, vnde נלח, *amplitudo*), i. e. caligo late
extensa.

extensa. Idem expressit hic vates, quod Moses, Deut. XXVIII, 29.

23. Debuisset hoc versu novum Caput incipi; nam inde ab hoc commate laeta promittuntur. (כי לא-לה) Sed non amplius caligo spissa erit, ubi angustia erat. מוצק h. l. haud dubie *angustiam* indicat eorum, qui in spissa caligine oberrant, *angustiam tenebrarum*. (כעת-הגרים) In eo, qui sequitur, loco interpretando, dici vix potest quam inanem operam viri docti nauauerint. Rectum mihi perspexisse videtur solus HERDERVS in *Geist der hebräischen Poesie*. P. II, p. 435 seq. Eum igitur sequemur. Alias interpretationes, notatu dignas, in singulari Ex cursu recensēbimus. — A tristibus temporibus transit vates, vt fere solet, ad laetiora. Rege aliquo, qui omnibus animi virtutibus et dignitatis ornamentis praeditus erit, regnante, aurea aetas redibit. Ad huius aetatis descriptionem vates primum vtitur imagine, ex antiquissima populi Israelitici historia desumpta. Sicuti olim, Iudicum temporibus (Iudic. IV. conf. infra Cap. IX, 3.), Naphtalitae et Sebulonitae primi ab Israelitarum ceruicibus iugum seruire deiecerant; ita tempore seriore ex iisdem illis regionibus toti terrae novus fortunae fulgor lucebit. הָקל, *leuauit* scil. *a seruitute*, מַעֲבָרָה, I Regg. XII, 4., respondet הכביר, membro posteriori. וַיָּבֹאוּ הָיִם, *via maris* scil. Tiberiadis siue Galilaeae in terra Sebulon et Naphtali sita, vtraque enim tribus partem huius maris occupauit; Sebulon quidem *australem*, Naphtali *septentrionalem*. (עבר הירדן) hic vertendum est *secus*, siue *iuxta*, notatque proximam Iordani oram, vtriusque lateris. גְּבֻלַּת הַגִּיטִים, *fines populorum*, barbarorum, *limitanea barbarorum*, quod ad extremum est Palaestinae limitem. Vt elegans huius loci sensus eo magis percipiatur, Herderi versionem adscribo:

*Nicht ist es dunkel mehr, wo's so dickdunkel war !
Gleich jener alten Zeit, da er in Zabulon*

Und

Und Naphtali zuerst abwarf das Ioch;
 Beglänzet er auch in der spätern Zeit
 Den Weg am Meere über den Jordan hin,
 Das dunkle Völkergewühl.

CAP. IX.

1. צלמור. Plerique antiquiorum interpretum reddunt *umbram mortis*, quali compositum esset ex צל et מרה, vt sit Homeri θανάτος νεφρός. Alii vero legendum censent צלמות, idque conferendum existimant cum Arab. ظلمات siue ظلموت tenebrae, siue caligo, a ظلم tenebricosus fuit, vt a מרה formatur מלכות. Vid. LVD. DE DIEU ad Job. XII, 22. GEYERVM ad Ps. XXIII, 4. XLIV, 20. IO. ABRAH. KROMAYER de usu Linguae Arab. p. 90., ad Job. III, 5. FRORIEP in Specim. Notar. Corann. ad Vet. Test. p. 61. REISKIUM ad Job. III, 5. Aliis puncta vocalia vulgaria non mutanda videntur, quamquam vocabulum nostrum etiam ad צלם, obscurus fuit, referunt; vt sit secundum formam פקדונה, quae alias in פקדונה contracta est. Vid. SCHROEDERI Instit. ad Fundamm. Ling. Hebr. Reg. XCIV, a. VAN WAENEN Specim. Philolog. de Ling. Hebr. Pomocriis ampliandis §. XLIV, . b. in Sylloge Dissertat. sub Praesid. A. Schultens, I. I. Schultens et N. G. Schroeder defensar. P. II, p. 760.

2. Nunc Vates futuram felicitatem, prosperrimumque populi statum copiosius describit. Primum ait: Deum populo inlignam laetitiam creasse, quod copias eorum ita auxerit, vt magnam iam gentem constituent. לא הגדלת השמחה. Pro לא Masorethae in margine legendum iubent לו, vnde sensus orietur, illi, eidem genti, quam nunc auxisti, magnam concitasti laetitiam. Hanc lectionem ex veteribus exhibent

hibent Alexandrini, Chaldaeus et Syrus. Lectionem לֹא vero expressit Symmachus, qui posuit: ἐπληθύνεις τὸ εἶδος ὃ ἐκ ἐμμεγάλυναι, et Hieronymus, qui habet: *non magnificasti laetitiam*; quam lectionem, quamquam ex primo intuitu contextui nullo modo congrua videtur, interpretes tamen haud pauci τῷ Keri praeferunt. Varie autem eius sensum exponunt. Ludovicus de Dieu haec verba ex lectione כַּחֲבִיב sensu interrogatio sumit: *magnamne fecisti laetitiam? annon magnam fecisti laetitiam?* ut לֹא positum sit pro הֲלֹא, ut saepius; vid. NOLDII *Concordant. Particularr.* sub לֹא, §. 3. Verum qui totum contextum legerit, sponte sentiet, orationem prophetae esse planiorem, efficaciorum et elegantiorum, si haec verba sine interrogatione sumantur. Alii subintelligunt אֲשֶׁר, vertuntque: *cui non magnam olim feceras laetitiam*; quae interpretatio vereor an satis congruat vltationi constructioni Hebraei sermonis, postulanti, si sensus foret, qui ponitur, vel: אֲשֶׁר לֹא הִגְדִּילָהּ לִי, vel: לֹא אֲשֶׁר לֹא הִגְדִּילָהּ. Aliter כַּחֲבִיב interpretatur KOCHERVS in *Vindic.* p. 69. „Phrasin hanc, inquit, per tritam simul et elegantem Orientalium figuram explicandam censeo, hac sententia: Si dicam magnam laetitiam, parum est; erit enim summa; qualis illorum esse solet, quibus vel uber annona contigit, vel qui hostibus deuictis praedam partiuntur. Id comparisonis negatiuae genus multi ponderis, cuiusmodi illud Cap. XXIX, 9. שָׁכַר וְלֹא יֵין, *inebriari sunt, et non vino*; i. e. multo vehementius quam vino. Geminum Ies. LI, 21. Adde Proverb. XVII, 12. et quae alia citat exempla Schultensius ad Proverb. VII, 10. ubi legitur: *accipite disciplinam meam, et minime argentum*, h. e. multo potius quam argentum. Vis eadem ac in Plautinis per πλοκαῖ dictis: Afin. I, 11. 8. Nam mare haud est mare, vos mare acerrimum. Et Bacch. III, 1. 4. Bacchides, non Bacchides, sed Bacchae sunt accerrumae.“ Docta quidem interpretatio; sensus vero non elegans. MICHAELIS *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 134., falsus licet utramque lectionem posse commodum sensum admittere,

mittere, textuali tamen praelata, coniecit, הַשְׂמַחָה prius in הַנְּדָלָה tanquam paragogicum, et iungendum fini praecedentis הַנְּדָלָה tanquam paragogicum, et הַשְׂמַחָה dein referendum ad proxime sequens שְׂמַחָה, orituro sensu: *amplifcasti gentem, quam antea non magnam feceras; nunc igitur gaudio gaudent, i. e. gaudent insigniter etc.* Sed coniectura haec, nulli, quod sciam, antiquo testi, praeter Symmachum fortasse, innixa, quaeque voces insuper sollicitat, in quibus nulla hucusque varietas innotuit, erit omnino superuacanea, si לֹא ex antiquo scribendi modo accipiamus pro לָר, quod pauci codices Hebraei manuscripti in textu habent. Offendit nonnullos לָר verbo הַנְּדָלָה praemissum. Verum salua analogia linguae Hebraeae ita construi posse, satis ostendit VITRINGA in *Observatt. SS. Lib. III. Cap. XVII. exemplis plurimis*, vt. Psalm. LXVIII, 30. לֹא תִחְיֶה וְלֹא יִרְחֶה, quibus addi potest לֹא יִבְיֶלֶךְ מְלָכִים שִׁי Levit. VII, 7. 8. 9. 14. 33. Lectionem לָר recentiorum plerique, inter quos Dathe, Doederlein, Lowth, praeferunt; nec non qui diligentius huius lectionis varietatem expendunt, VITRINGA in *Observatt. SS. l. c.* et AVRIVILLIUS in *Dissertat. de varietate lectionis לֹא et לָר in Cod. Bibl. p. 481—484.* Lubens adstipularer Herdero, qui לֹא pro interiectione exultantis habet, *utinam! o si!* modo plura exempla huius significationis adduci possent. Nam Thren. I, 12. לֹא est *exclamatio dolentis, vae! eheu!* vid. MICHAELIS *Supplement. P. V. p. 1392.* (שְׂמַחָה לַפְּנִיךְ) Laetitia est pacis atque abundantiae comes; sed *laetitia coram Deo* memoratur, vt significetur gaudium, quale est proborum, qui nihil agere solent, quod Iehouae displiceat. Desumpta est locutio ab Israelitis, Eucharistica, primitias, decimas, ferentibus Hierosolyma in templum, et, mensa in atriis templi commode structa, ipso *coram Domino*, cum gratiarum actione se mutuo concitantibus ad hilaritatem; vid. Deut. XII, 7. XIV, 26. (כְּשִׂמְחָה בַּקְצִיר) Pro בַּקְצִיר Lowthus legere mavult siue קְצִיר, quod in Cod. vno inuenitur, siue הַקְצִיר, quod item Codex vnus exhibet; hac ratione permotus, quod no-

men

men praecedens in regimine positum est. Verum nihil mutandum censuisset, si animaduertisset, figuram hanc grammaticam Hebraeis Esaiæque esse vsitatam, vt יִשְׁכְּבֵי בְּאֶרֶץ vl. praeced., מְשַׁכְּבֵי בְּבֶקֶר, מֵאַחֲרֵי בְּנִשָּׁה supra V, 11. דְּרִי 2 Sam. I, 21. etc. Vbi copiosa fuit messis, ibi etiam hilaritas summa est, et messorum, et eorum, qui agrorum domini sunt; quare magna laetitia intelligenda est. יגילר prorsus respondet Graeco ἀγαλλιάσθαι, *exsultare*, et plus est quam שמח, vt apparet ex Hof. IX, 1. (בחלקם שלל) *Cum spolia diuidunt*, h. e. in victoria, postquam spolia diuiduntur.

3. Hoc versu, vt alteram felicitatis partem, profert omnimodam liberationem a seruitute. Argutantur, qui haec referunt ad liberationem Iudaei populi a Sanheribo. (על סבלו) *Iugum baiulationis*, i. e. iugum impositum ad baiulandum, iugum, quod quis instar grauis oneris baiulat. (מטה שכמו) Vulgo vertunt *virgam*, seu *baculum*, quo humeri percutiuntur. Verum aptius haud dubie vocabulum מוֹטֵף hic eadem significatione sumitur, quam habet מוֹטֵף, *vestis, lignum, quod innititur ceruici, humeris incumbens*, humeros premens, quod *iugi* est. Cont. Nahum. I, 15. *Confringam מטהו iugum eius a te, et vincula tua confringam.* (כיום מדין) *Vt die Midianis*, h. e. praelii Midianitici; יום hic sumitur, vt saepe Arabes suum یوم usurpare solent, de *die praelii*; vnde *dies* dicitur *gentis* qui eius clade et strage insignis est; e. c. یوم بدر *dies Bedrensis*, i. e. praelium Bedrense. Vid. Schultensium ad Job. III, 4. Respicit vates historiam liberationis, quae obtigit populo Israelitico, durius prelo a *Midianitis*, per Gideonem, vid. Iud. VII.

4. (כי כל סאן סאן ברעש) Haec verba diuersimode accepisse interpretes, non est mirum, cum radix סאן praeter hunc locum non occurrat in Codice Hebraeo. Silentio praetermissis interpretationibus iis, quae, cum nullo plene

argumento philologico nitantur, merae hariolationes sunt; ex veteribus vnum commemoro Syrum, qui verba nostra

reddit: כל־הקול־עם־המלחמה, *omnis vox auditur cum tumultu*. Forſan legit שָׁחַן, vt habent tres, aut quatuor codices Kennicottiani. Sic et *clamorem bellicum victoris* interpretatus eſt Jarchius, hic quidem non aliter legens, ſed סָחַן et שָׁחַן explicans, ope permutationis litterarum. Sic et ſenſit Clericus, punctum diacriticum nominis שָׁחַן, forte vitioſum eſſe, dicens, reſcribendumque שָׁחַן. Arabicum شأن, *deturpauit*, contulerat Ludovicus Capellus; male ille quidem, vt iam monuit Schultenſius, cum, quod شأن eſt pro شبين, quod reſpondet potius Hebraeo שין, *urina*; deinde, quod vix apta Ieſaiæ loco *deturpandi*, *ignominia adſciendi* notio videtur. SCHULTENSIVS IN

Animadverſſ. Philologg. ad h. l. confert Arab. شأن, *face-*
re, agere, vnde شأن²⁹, *negotium*; hinc vertit: *omnis actio*
aliquid agentis in tumultu fit bellico. Verum inter reliqua carminis enthuſiaſtici hanc interpretationem non valde ſonoram eſſe, quiſque ſponte ſentiet. Aptiorem interpretationem offerunt ceterae dialecti Orientales. Nempe סָחַן Syris, Chaldaeis, Samaritanis, Aethiopibus ſignificat *calceavit*. Nec vero hic, vbi de bello ponitur, ad *calceos* referendū, ſed ad *ocreas*, quas Syri ab eodem verbo سَحَن vocant, quarumque in bello olim plurimus uſus, confer I Sam. XVII, 6., Ephes. VI, 15. (cui Homeri lectori non in mentem veniunt *εὐκνημίδες Ἀχαιοί*?). Hinc equidem vertendum cenſeo: *omnis ocrea eius, qui ocreas accingebat in tumultu ſcil. belli, praelii, cet.* Michaelis סָחַן vertit in Participio Paſſiuo: *omnis ocreatus ocreas accingit ad tremorem*, quaſi dicere voluiſſet vates: quiſquis ad bellum ſe accingit, ſed ideo tantummodo, vt in fugam ſe coniiciat. HOEISEL in *Obſervatt. Philologg. Selectt.* ad loca quaedam Ieſaiæ

Isaiae p. 96. ipsum quidem Aramaeum אֲרָמָי conferens, locum nostrum interpretatur ita: *omne calceamentum conculcans*, vel potius *calceantis se*, *erit cum strepitu*, quia calcei vel ocreae militares, clavis suffixis instructae, aut ex ferro vel chalybe confectae, sonum ingentem ac strepitum cum reliquis instrumentis bellicis edebant. Ceterum ego hunc verum non ad praelium Midianiticum referendum existimo, ut interpretes longe plerique, e. c. Doederlein et Dathius, qui vertit: *cum quisque trepidans alligabat caligam; et amiculum nocturnum in sanguine volutabatur*; sed ad descriptionem futurae aureae aetatis illum pertinere puto. Sensus est: omnia arma bellica, tanquam inutilia combustioni traditum iri. Habeo mecum consentientem HERDERVM, qui in libro iam laudato: *Geist der hebräischen Poesie*. P. II. p. 437. hunc versum reddit ita:

*Und alle Waffen der rauschenden Kriegsschlacht
Und alles Kriegsgewand, gerunkt in Blut,
Wird, hin zum Feuer getragen,
Der Flammen Speise nun. — —*

חַמְלָה quod proprie *vestem exteriorem, pallium*, notat (vid. supra ad Cap. III, 6.), hic, flagitante contextu *chlamydem bellicam* indicabit.

5. 6. Nunc futurus ille rex depingitur, a quo tanta felicitas populo sit expectanda. Omnia illa nomina praeclara, omnesque virtutes, quibus gens Dauidica et antiqui Israelitarum heroes insignes erant; huic vni inerunt. Omnium optime hunc locum mihi tractasse videtur Herderus, l. c. *Filiorum Dei* nomine reges a veteribus insignitos esse satis notum est. $\text{לְבָרֵךְ} — \text{נָחֵן}$ Intelligitur haud dubie *Deo genitus*, דִּי־גֵנִיטֵס , conf. Psalm. II, 7. II. LXXXIX, 28. 2 Sam. VII, 14. $\text{וְחָהִי הַמְּשֵׁרָה עַל שְׁכֶמֶר}$ Obseruandum est ad hanc dictionem metaphoricam, veteres imperium censuisse veluti impositum humeris, quod signa imperii et potestatis, gladius et epomis regia (conf. infra Cap. XXII, 2.) humeris imposita

erant et ab iis pendebant. Conf. *Lipsium* ad *Tacit. Anall.* L. I. Cap. 35. (ויקרא) Scil. איש, impersonaliter, vt notum; conf. 1 Sam. IX, 9. XIX, 22. Ierem. XXIII, 6. Ies. XLIV, 5. (פלא) Conf. Pf. CXVIII, 23. Iudic. XIII, 18. אל hic est *fortis, potens, heros*, vt Job. XLI, 17. 2 Regg. XXIV, 15. (אבי ער) Hoc nomen ex Pf. LXXXIX, 27. 2 Sam. VII, 14. 16. desumptum et ad regem illum futurum translatum. Dathius ער אבי vertit *aeternum* ex significatione vocis אב apud Arabes frequentissima, qua *patrem* alicuius rei vocant, qui eam possidet. Sic vulpes in fabula Locmanni VI. *pater pulchritudinis* dicitur. (שר שלום) Alludit haud dubie ad Salomonem eiusque regnum, conf. Pf. LXXII, conferenda et descriptio futurae aureae aetatis, *pace* quoque *uniuersa* fortunatae, infra XI, 6. 7. 8., Zach. IX, 9. 10.

6. מרבה alii vt participium formae *Hiphil* accipiunt, vertuntque *multiplicanti*; alii vt *nomen*, formae מראה, משקה. Posterior sententia videtur conuenientissima huic loco. מרבה eodem modo sumi potest, quo affine מרבה, receptius usu, et commode verti, *amplum, amplitudo, amplificatio*, vt infra XXXIII, 23. Ceterum haec vox habet hoc singulare, quod Mem sit clausum in media voce. Codices nonnulli (vt quindecim Kennicottiani, duodecim Rossiani, nec non *Iesaias* sine punctis cum Commentar. R. Salomo fil. Isaac, 4. Veronae, 1652. editus) למרבה, cum Mem aperto, habent. Longe tamen plerique codices ad marginem: Haud pauci Iudaeorum et Christianorum interpretes magnum sub hoc Mem latere mysterium existimant, atque in eo inuestigando varii varia adferunt, quae hic in medium proferre, taedet. Recte iam Elias Leuita *Masoreth.* p. 52. vidit, olim in codd. nonnullis vocabulum nostrum diuissim scriptum fuisse, לם רבה, quod punctandum vel, רָבָה (pro לָהֶם) לָם, *ipsi multiplicauit imperium*, vel, לָם רָבָה, *ipsi creuit, seu, multiplicatum est imperium*. Hanc lectionem exhibet quoque vnus Codex Rossianus vetustissimus. Praeferenda tamen haud

haud dubie *lectio* למרבה, quam omnes quoque interpretes veteres exprimunt. Respondet manifeste לשלום. Plura hac de re vide in CAPELLI *Crit. S. P. I.* pag. 198. 199. edit. Halens. Conf. de Rossi ad h. l., et Henric. Michaelis in notis criticis ad Biblia Halensia. — קנאת, *Zelus*, hic est accipiendus in bonam partem, de *ardente amore*, vt Cant. VIII, 6. vbi cum אהבה coniungitur. Ardens Dei amor erga populum suum, huic principem tam laudabilem dabit.

Sunt tam inter Iudaeos, quam inter Christianos interpretes, qui illustrem hunc locum de *Hiskia* intelligant. Ex recentioribus nuper Henslerus quoque hanc sententiam defendit. Vates, ex acutissimi viri interpretatione, hic exprimit bonam spem, quam Israelitae de *Hiskia* conceperant. יר h. l. *adolescens* reddendum censet, qua significatione hoc vocabulum Genes. XXI. passim de *Ismaele*, iam adulto, et I Regg. XII, 8. de amicis iuvenilibus Rehabeamii usurpatur. אל נבור *Deum fortem* quidem reddit, sed habet id pro nomine proprio, quale אֱלֹהֵינוּ, אֱלֹהֵינוּ, אֱלֹהֵינוּ, regi futuro tributo. אבי ער cum Vogelio reddit: *patrem perpetui*, i. e. qui se semper tanquam verum suorum patrem exhibet, *patrem patriae*; confer infra XLIII, 27., vbi sub אבות populi principes et procures intelligit. עולם משה ער interpretatur, *a modo*, inde ab hoc tempore, quo magnas illas, quae de eo praedicuntur res, confecerit, usque ad tempora seriora. — Equidem a me impetrare non possum, vt credam, vatem ad futurum *Hiskiae* regnum describendum imaginibus tam magnificis (vs. 1. 2. 3. 4.) vsum esse, et principi illi nomina tam illustria tribuisse. Apposite, ex meo quidem sensu, HERDERVS, in libro saepius iam laudato, p. 437., postquam versum 6. vertisset, addit: *Konnte der Prophet abermals deutlicher zu erkennen geben, worauf er ziele? Wahrlich auf keinen Hiskia, oder Hiskias Sohn, als ob er ein Geburtscarmen schriebe; er redet von einem Könige,*

der alle Namen und Segen des Geschlechts David auf sich trüge, und die verheißne glückliche goldne Zeit brächte. — Solent vero vates post tristem temporum et publicarum calamitatum comminationes sese et piorum animos spe laetiorum temporum, quae sub Messia reditura sperabant, erigere et consolari; cuius rei exempla plura non apud nostrum tantum, verum apud ceteros quoque prophetas inueniemus.

CAP. VIII. 1. *Ioua me iussit membranae magnae inscribere scriptura vulgari haec verba: properat rapina! festinat praeda!*

2. *Testes huius rei adhibui fide dignos, Vriam sacerdotem, et Sechariam, filium Feberchahu.*

3. *Coniux vero mea, ex me grauida facta, peperit filium, quem Iehoua iussit vocare: Maher-Scholal-Chasch-Baz.*

4. *Futurum enim esse, ut, antequam puer nomen patris matrisue balbutire possit, opes Damasci et Samariae spolia Regi Assyriae in triumpho praeferantur. —*

5. *Porro Iehoua mihi dixit:*

6. *Quoniam hic populus spernit aquas Siloae leniter fluentes, et laetatur de Rezino et Remaliae filio;*

7. *Dominus adducet in vos aquas Euphratis rapidas et multas, regem Assyriae cum omnibus eius copiis. Transcendet omnes suos alueos, et excedet omnes ripas (al. aggeres) suas*

8. *Perrumpet etiam in Iudaeam, exundabit, transibit, et ad collum usque perringet. Alae eius (regis Assyrii) totam terram tuam, quam late patet, obtegent, o Immanuel! — —*

9. *Sociamini gentes, sed prosternemini! — Audite, vos omnes, remotissimae gentes! — Accingite vos, sed prosternemini! — Accingite vos, sed prosternemini!*

10. *Consilia inite, sed dissoluentur! Decernite rem, sed irrita erit! — Nam nobiscum Deus!*

11. *Allocutus vero est me Iehoua, manu me prehensens, serio me admonuit, ne viam huius populi ingrederer;*

12. *Ne cogitate, inquit, de foedere, secundum huius populi morem, qui de nulla alia re, quam de foedere cogitat; ne, quod illi pauore religioso venerantur, vos reuereamini aut timeatis!*

13. *Iehouam, summum imperatorem, veneramini! Hunc reuereamini, hunc timeatis!*

14. *Et sic asylum vobis piis praebebit; lapis vero offendiculi et saxum illisus erit duabus domibus Israeliticis; laqueus et tendicula ciuibus Hierosolymorum,*

15. *In quo multi offendent, et lapsi frangentur, et illaqueati capientur.*

16. *Fac in volumen redigantur effata diuina; obfignentur decreta Dei per meos discipulos!*

17. *Ego vero expectabo auxilium Iehouae, qui nunc abscondit faciem suam Iacobitis, et in eo sperabo.*

18. *En me, atque pueros, quos Iehoua mihi dedit, in signum et prodigium Israelitis, a Iehoua, imperatore summo, qui in Zione habitat.*

19. *Igitur si vobis dixerint: consulite necromantes et harios, qui pipiunt et spiritum altum ducendo loquuntur; respondete: an non populus Deum suum consulat? an pro viuis mortuos adibit?*

20. *Oracula et effata Iehouae consulite! Quod si haec, quibus nulla fascinationis suspicio inest, negligent;*

21. *Terrore pressi et famelici per terram vagabuntur. Famelicus et iratus, maledicet regi suo et Deo suo, oculis in altum sublaris.*

22. *Terram si intuetur, en angustiae, tenebrae densissimae, vrgens malum, caligo late extensa! — —*

23. Sed non amplius caligo spissa erit, ubi antea tenebrae angustae erant! — Sicut tempore priore terram Sebulon et terram Naphtali liberauit, ita tempore seriore illustrem faciet viam maris ad Iordanum et gentium limites.

CAP. IX. 1. Populus, in tenebris versatus, splendidam lucem videbit; et, qui cimmerias regiones colebant, iis sol affulgebit.

2. Amplam facis hanc gentem, magna eam laetitia beas. Laetantur coram te, quemadmodum fieri solet in messe; quemadmodum exultare solent, cum spolia diuidunt.

3. Nam iugum, quod baiulauit, iugum, humeris eius impositum, virgam exactorum fregisti, ut die Midianitico.

4. Omnis ocrea caligati in praelio, omnis vestis in sanguine volutata incendetur ut sit pabulum ignis.

5. Nam puer nascetur, filius nobis dabitur, cuius humeris imponetur principatus; qui appellabitur, Deus heros, immortalis, pacificus.

6. Amplissimi eius principatus et pacis nullus finis erit. Throno Davidis insidebit; regnum eius stabiliet et firmabit iustitia et aequitate, ab hoc tempore, usque in seculum! — Ardens Iehouae, Imperatoris summi, amor haec faciet!

CARMEN SEPTIMUM.

(CAP. IX, 7—X, 4.)

A r g u m e n t u m.

In hoc carmine vates Israelitas reprehendit, qui se in perniciem regni Iudaici iunxerant Syris, atque dum ex hoc foedere magna commoda sperabant, prophetae admonitiones, hoc foedus dissuadentis, contemnebant. Redarguit igitur eorum crimina, atque iram Dei denuntiat, breui erupturam cum reipublicae perniciem atque interitum. — Ceterum obseruent lectores iustam singularum partium dispositionem in hoc carmine. Totum carmen quatuor absoluitur partibus: 1) vs. 7—11.; 2) 12—16.; 3) 17—20.; 4) Cap. X, 1—4.; singulae autem partes sunt bimembres. Priore proponitur vitium; posteriore comminatio poenarum diuinarum.

Ad idem tempus, quo duo carmina praecedentia enuntiata sunt, hoc etiam esse referendum; ipsum eius argumentum clare docet.

Quatuor priores Cap. X. versus Koppius non ad hoc carmen pertinere existimat; quod multo leuiores minantur, quam ea, quae praecedunt. Ex eo, quod vs. 1. Cap. X. cum הרי incipit, suspicatur, quatuor versus illos excidisse ex Cap. V., ubi plures sectiones minores cum הרי incipiunt. — Mihi quidem recte monuisse videtur Koppius, quatuor priora Cap. X. commata non esse apte collocata. Nec tamen ideo ex hoc carmine eliminanda videntur. Inscranda fortasse sunt post versum 16. Capituli IX.

7. 8. 9. Primum vates arguit Ephraimitarum fastum et contemptum, quo exceperant oracula prophetarum Iehouae, quibus infelix coeptorum exitus iis denunciabatur. Per verbum, *missum in Iacobum etc.* haud dubie intelligendum ipsum nostrum vaticinium. רַבֵּר vero hic esse oraculum, *minas* continens et *denunciaciones* poenarum diuinarum, ipse contextus docet. Alexandrini verterunt *ῥαυατον*, *pestilentiam* (conf. Grotium ad Matth. XXIV, 7.), quasi extulissent רַבֵּר, quod Walthero quoque placuit. Sed, vt alia mitam, *pestilentiae* quomodo conuenit verbum נָפַל? — נָפַל, *cecidit*, verbum, oraculum minans, *fulminis instar*, vt bene obseruat SCHVLTEUS Origg. L. I. Cap. VI. §. XI. p. 273.

8. יִדְעוּ דַּעַם כָּלֹ (Experientur hoc verbum, et has minas Ephraimitae, qui, vt sunt animo insolenti, et vano, cum aliquid simile ab aliis obtenditur, cum sibilo excipiunt verba minacia, seque contra omnia aduersa satis paratos esse putant. Est autem satis verisimile, hoc idem iam saepe Ephraimitas audiuisse, et verbis, quae statim commemorantur, has propheticas minas exhibuisse. — יִדְעוּ דַּעַם saepius dicitur de eo, qui *experitur* poenas, quas praenunciatas antea contempsit; vt Hol. IX, 7. *Venerunt dies visitationis, illuxerunt dies retributionis et vindictae*, יִדְעוּ יִשְׂרָאֵל, *experientur Israelitae*: nec non Job. XXI, 19. יִשְׁלַם אֵלָיו וְיִדְעֵה, *retribuet ei et experietur*. Eodem plane modo Arabes suum عَلَمٌ usurpant. Proprie enim id notat *nouit, sciuit*; sed in Corano saepissime significat *poenas expertus est, poenas luit*. Sic Sur. XXVI, 48. Pharaon incantatoribus suis, qui Mosis miraculis fidem adhibebant, minatur: فَلَسَوْفَ

يَعْلَمُونَ certe poenas dabit, poenas a vobis repetam. Plura exempla huius loquendi vsus collegit SCHVLTEUS in *Animadvers. Philolog.* ad Job. XXI, 19. — Sine necessitate

tate Hubigantius וירעו hic mutat in וירעו (*pravi facti sunt*), cum vno Cod. Kennicott.; Seckerus in ודברו; Lowthus in ויגברו, Chaldaei versione permotus, אֶתְרִבְרְבוּ vertentis, quomodo reddidit verbum נבכה, supra Cap. III, 16. Verum bene obseruat KOCHERVS in *Vindicc.* p. 71., Chaldaicum intellexisse verbum ירע de imaginationibus et placitis vani superbique Ephraimitarum animi, vt et Abarbenel in suo Commentario fecit. — DOEDERLEIN ad ירע supplet רבר, et hunc versum vertit: *sed eam (sententiam) omnis populus, Ephraimitae ciuesque Samariae superbiēte ac fastuoso animo accipere, dictitantes etc.* לאמר — SCHVLTEMS in *Animadversiss. Philologg. ad Ierem.* L, 11. interpunctione Masorethica neglecta, vertit: *Poenas luet omnis populus — ob superbiam et fastum eius.* Aptius vero iuxta accentus haec verba coniunguntur cum לאמר, *in fastu et superbia dicentes.*

9. Inducuntur loquentes ipsi Ephraimitae per prophetarum minas neutiquam deterriti a proposito inuadendae Iudaeae. Quamquam variis casibus afflicti olim a Syris magnam fecerant iacturam, et valde etiam imminuti fuerunt post mortem Ieroboami secundi; nunc tamen, consiliis et armis regis Syriae, socii sui, confidentes, tam sibi in sua potentia placent, vt pristinas calamitates prae sua facultate et opibus leuissimas reputent. (לכנים—נבכה) Opus lateritium, antea ex latere crudo exstructum, nunc vero hostium iniuria dirutum, pro latere crudo sectis quadratisque lapidibus instaurabimus. גזית elliptice pro גזית גזית 1 Regg. V, 17. גזית vero a verbo גזז, quod *vellere* significat, seu *detondere*, denotabit *lapidum durorum elegantem dedolationem* siue *laenigationem*. Vulgatus sensum docte vertit, *quadris lapidibus*, scilicet *poliris et laenigatis*. שקמים (שקמים—נחליה) esse *sycomoros*, arborum genus in Oriente longe frequentissimum, CELSIVS ostendit *Hierobot.* T. I. pag. 310. cui addendus HASSELQVIST *Iher Palaestin.* pag. 535. vers. germ., NORDEN *Voyage d'Egypte et de Nubie*, p. 57. qui et iconem adiecit,

Tab. XXXVIII. Arbor est vasta, ramosa et in latum extensa, quae incolis terrarum, sub feruido coelo sitarum insignem praestat vsum. In Aegypto et Palaestina frequentissime in littoribus et ad vias iuxta pagos plantata invenitur. Ab Aegyptiis veteribus adhibita fuit ad construenda conditoria, in quibus corpora mortuorum balsamo condita reponerent. Arbor huic vsui et omnino omnibus aedificiis valde apta, quippe quae putredinem per plurima secula non admittit, et non nisi vetustissima corruptioni obnoxia. ארז, *cedrus*, vid. not. supra ad Cap. II, 13. Lignum huius arboris durissimum ad aedificandum vsurpatum esse, apparet ex 2 Chron. II, 7. Conf. FABER *Archäologie der Hebräer*. T. I. p. 368. 369. — Si ceciderint domus e latere crudo vilique sycomoro extructae, pro illis aliae e quadrato lapide cedrinaque materia excitabuntur, in quas neque vis, neque tempus quidquam habeant iuris.

10. (וישנב־עליו) Qui Rezinum et eius regnum expugnabit, rex Assyriorum (vid. 2 Regg. XVI, 9.), idem victrices copias in vos quoque conuertet, et eodem victoriae cursu vestram quoque regionem populabitur. Ergo exitium inuenietis, vbi quaesiueratis salutem. שָׁנַב, si locos confideres, in quibus legitur hoc verbum, significat, *altiorum esse, quam ut transcendendi aut capi possit* (vt Deut. II, 36. Proverb. XVIII, 10. Ps. CXXXIX, 6.); in secunda autem actiuum est. *Exaltare* itaque *hostes* est, superiores seu potentiores reddere. Pro חֲזִי רִצִּין Hubigantius, Doederlein et Henslerus triginta codicum auctoritate legunt שָׁרִי רִצִּין, quasi vates perfidiam Syrorum denuntiet; vt haec verba vertenda sint: *futurum est, ut Rezini principes etiam aduersus Ephraimitas excitet*. MICHAELIS, Alexandrinorum versione, ὄργος Σιων, permotus, legit חֲזִי רִצִּין. Lectionem vulgarem viri illi docti igitur censent mutandam, quod ea retenta, non bene intelligi possit, quomodo, si *Rezini* siue Syrorum *hostes*, i. e. Assyrii, Israelitas aggressuri sint; de Syris, Israe-

Israelitarum focis, commate sequenti dici possit, eos inuasuros esse Israelitas. De ea re dicemus ad vers. seq. (ואת-אויביו כבסך) Verbum כבסך veterum plerique interpretantur *veprimum instar commiscere*. Quod FORERIVS ita explicat: „repetendum est autem illud *super eum*; vt scilicet conglomerati ipsum adoriantur; vel quod eodem tempore ex diuersis partibus eum adoriantur: quod versu seq. mox exponit.“ VATABLVS: „*permiscebit subint. populo ipsius, i. e. efficiet, vt inimici regis Syriae veniant Damascum, et illic habitent, ac in toto regno eius.*“ Verum propria radicis כבסך vis est *tegere* (vid. e. c. Thren. III, 44.); nominationem *tegere*, inducere, *armis*, h. e. *armare*. Qui significatus, Arabibus quoque vsitatus (أشعث totum se operuit armis, vnde أشعث, arma, panoplia, vid. SCHVLTENSIVM ad Job. XL, 16. p. 1178. CLODII *Lexic. Hebr. Select.* pag. 354. seq. MICHAELIS *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. III. pag. 1742 seq.) tam ad hunc locum, quam infra XIX, 2. aptissimus est.

II. (ארם מקרם) Cum Syrii fuerint socii Ephraimitarum, aliqua difficultas oritur, si ארם hic *Syros* reddas; quoniam hi ipsi quoque ab Assyriis subacti sunt. Non placet quod GROTIUS habet: „nam Syri post mortem Rasinis adiunxerant se Assyriis.“ Melius videtur, quod VITRINGA monet, sub *Aramaeis* siue *Syris*, tam a Graecis et Romanis, quam ab Hebraeis aliisque Orientalibus scriptoribus saepe intelligi *Assyrios*. Id quod magis adhuc confirmavit MICHAELIS in *Spicil. Geograph. Hebraeor. Exterae*, T. II. p. 119., vbi et ex medii aevi scriptoribus Syriacis plura loca adfert, in quibus sub *Aramaea* manifeste intelligitur *Assyria*, omninoque *universa trans Tigrim regio*. Conf. BOCHARTI *Geogr. Sacr.* Lib. II. Cap. III. Sic apud Ieremiam, XXXV, 11. Rechabtae, postquam dixissent, se ex praescripto patris sui, Ionadabi, habi-

habitaſſe in tentoriis, vsque ad expeditionem Nebucadnezaris primam in hanc terram, addunt: *agedum, conferamus nos Hierosolyma, propter copias Chaldaeorum*, תַּמְכִּי הִיל וְאַרְם, *et propter copias Syrorum*. Intelliguntur hic ſine omni dubitatione tam *Cis-Euphratenſes*, quam *Trans-Euphratenſes Syri*. (פלשתיים מאחור) In libris Hebraeorum historicis, nobis ſeruatis, nusquam quidem traditur, Philisthaeos illis temporibus inuaſiſſe Iſraelitas; nec tamen inde colligi poteſt, id non factum eſſe. Nam Philisthaei, ab antiquo infeſti Iſraelitis, omnes occaſiones eis nocendi capiebant. Et ſolet ſic fieri: *Δενος πεσσης πας ανηρ ευλευεται*, (בכל פה עליו תפֿ שומאטי, *toſo ore, plenis faucibus*; ſumta metaphora a deuorantibus animalibus, cum vehementi cibi deſiderio tenentur. LOWTHVS vertit: *in omni angulo*, quaſi ſcriptum eſſet, בכל פאה. Alii haud multo aliter *undiquaque* reddunt, conferentes לְכָה לְכָה, 2 Regg. X, 21. (בכל זאת—כטוריה) Hae calamitate nondum expiata ſunt delicta populi Iſraelitici; imminent grauiora; conf. ſupra V, 25.

12. Cauſa additur, cur Deus illorum poenis nondum ſit ſatiatus. Quia culpam nec agnouerunt, nec emendarunt. (עד המכה עד המכה) *vsque ad percutientem*, legit vnus codex Roſſianus, priori manu ſine ſuffixo, quod praefixum ה demonſtrativum non patitur.

13. (ויכרת יהוה מישראל ראש וזנב) Diſtictio prouerbialis, qua ſignificatur, omnia eſſe delenda, ſumma atque infima. Conf. Deut. XXVIII, 13. 44. Quid ſit *caput*, ſtatim explicat, ii nempe, qui praefunt, quorum conſilio atque auctoritate omnia adminiſtrantur. *Cauda* vero *propheza* dicitur, nempe falſus, qui mendaci ſecuritate laetatur populum, et coeleſtium minarum viam, et terrorem infringit. (ככה ראש וזנב) Alia ſimilitudo, idem exprimens. Per *ramum* aliquid durum et forte, per *iuncum*, qui et ipſe tenuis eſt, et paluſtris, adde etiam inanis, quae debilia ſunt, et vilia, ſignificantur. — DOEDERLEIN ככה intelligit de *palmis* (conferens

rens haud dubie Chald. כַּיֶּפֶה, quod absolute quoque de palmarum spathis ponitur, et Levit. XXII, 40. (כְּפֹת־הַזָּמְרִים), et in nota addit: „palmae altius excrescunt et firmitate et pulchritudine non minus quam proceritate reliquas arbores superant (vid. KAEMPFER *Amoenitt. Exort.* p. 676.). Arundo vilis est et humilis herba: huic ignobiles et exhausti comparantur (vs. 16. pupilli et viduae): palmae ii qui in vigore sunt (iuventus, vs. 16.).“

14. Hunc versum Koppius glossema existimat, a Iudaeo quodam, qui dictionem prouerbialem ראש זנב explicare vellet, inscite additum. Legitur tamen in omnibus versionibus antiquis, omnibusque codicibus adhuc collatis. נִשְׂרָא פָנָיו propr. *elatus facie*, i. e. superbus, quia superbi capite alte erecto incedere solent. Alii intelligunt viros honoratos, *spectabiles*, conf. supra Cap. III, 3.

15. Conf. supra Cap. III, 12. מַבְלָעִים, *absorbentur*, lacunis et foraminibus mergentur, vid. not. ad loc. citat.

16. (עַל כֵּן—אֲדָנִי) Qui familiae alicui praeest, illamque vt pater amat, si quid recte agatur, aut festiue, laetitiam illam domesticam amat, et cum laetis exultat: si quid vero accidat incommodum, aut triste, ipse quoque tristatur, ac miseretur. Quae laeta sunt, et festiua, ab adolescentulis induci solent, et exerceri; vt Thren. V, 14. *cessant a cantilenis suis iuvenes*. Sed tristitia familiaria paene sunt viduis, et pupillis, quorum illae maritis, hi parentibus orbati, cum praesidium nullum habeant domesticum, ad quod confugiant, aliena indigent misericordia. Deus ergo, quasi iam populum istum repulerit, alienumque putauerit, dicit, neque sibi voluptati futuros festos iuuenum lusus, neque dolori miserorum atque lugentium solitudinem et calumniam.—HERM. MUNTINGHE in *Dissertat. ad quaedam V. T. loca*, Groning. 1775. Obseruat. VIII. ob parallelismum membrorum haec verba vertit: *ideo erga iuvenes eorum nulla utetur clementia.*

mentia. Nempe verbum שמח, quod, vt variis locis docuit SCHVLTENSIVS, e. c. ad Harir. Confess. II. pag. 100. Confess. III. p. 146. Commentar. ad Iob. p. 76. cet. proprie dicitur de ligno glabro siue enodi, non tantum frequentissima gaudii lumini, nullisque curarum ac sollicitudinum nodis constricti, metaphora vsurpatur apud Hebraeos; sed etiam, apud Arabes, ad clementiam, benignitatem, et liberalitatem, qua quis se non difficilem et asperum, sed facilem; quasi enodem, praeferat, tractum est. Sic apud HARIRIVM Confess. VI.

pag. 234. ^{وَالسَّحَابُ يَغْزِي} *et liberalis largitor alimenta*

praebet. Hac liberalitatis notione שמח et apud Hebraeos 2 Chron. XXIV, 10. occurrit. Verum haec non probant, verbum שמח clementiae significationem habere. כהן כלל הכהן non est *hypocrita*, vt vertere solent, nam haec significatio nullo plane argumento nititur; sed *profanus, irreligiosus*, coll. Syr. ^{وَالْإِنْسَانُ} *ethnicus, idololatra*, conf. infra Cap. XXXII, 6., et MICHAELIS Supplementr. ad Lexx. Hebr. P. III. p. 848—850. Quae interpretatio firmatur quoque per illud, quod הכהן hic coniunctum est cum כבילה, quae vox saepe de *irreligiosorum* et *ethnicorum* erroribus vsurpari solet; conf. infra Cap. XXXII, 6.

17. Similitudine eleganti explicat propheta, quam late impietas Israeliticis peruaferit fines, et quam misere omnia prostrauerit. Cum magnam cladem, aut infortunium accidisse significare volumus, ab igne atque incendio nomina mutuamur. Quia ab aliis saepe plurima, ab incendio non nisi pauca, eaque perraro, tuta sunt. Vt autem ignis, vbi vibratus e coelo, siue pastorum incuria, aut etiam studio, in syluam incidit, primum quidem humilem, aridamque materiam corripit, quales sunt vepres et spinae: deinde vero maiore quodam impetu ex incendio concepto syluam totam comburit: interim omnia obuolunte et obnubilante fumo

fumio, atque ad coelum vsque sursum vndante (נאח עשן, vid. mox infra): sic impietas, late grassata in populo Israelitico, ipsa pessimos istos homines misere perdit. (והצח בסככי היער) Pro רתצה Codex Noricus I. legit רתציה, quam lectionem expressit Doederlein, qui vertit: *sylvam densissimam corripit*. Mihi vero lectio Masorethica bonum omnino sensum efficere videtur; vid. version. (והאכר נאח עשן) Verbum אכר, ἀπᾶξ λεγόμενον, varie interpretantur. 10. HENR. MICHAELIS: *expandent, eleuent se elevatione fumi*; ex mera coniectura. Alexandrini et Chaldaeus vertunt *consumere*, quasi legissent ויהאכר. CASTELLVS

in Lex. Heptagl. confert Syr. אכר, *fastuose, superbe incendit*, vertitque: *et superbiunt, fastuose se gerunt, at superbia fumus*, h. e. superbia eorum (ipsi superbi), fumi instar evanescet, interibit. Placet id Michaeli quoque, qui vertit: *und die so stolz in die Höhe steigen, sind Rauch*. Meliorem, ex meo quidem sensu, interpretationem, Doederlein affert ex SCHULTENSII, Patris, *Lexico Hebraico*, cuius duae tantummodo plagulae prelo mandatae sunt. In his Schultenius sub voce אכר monet: „sciatur, אכר et אכר vnus esse originis et potestatis apud Arabes, *in spissitate per conuolutionem*. Vertendum igitur, et dense *conuoluntur elatione fumi*. Metaphora desumpta a densis fumi voluminibus, ex vasto incendio submissis in coelum, totumque aëra obscurantibus.“

18. (בעברה—ארץ) De עתם, quod nusquam alias occurrit, iterum discrepant interpretes. Chaldaeus et Graecus vertunt, *adusta est* (תרוכה, συγκαυεται), Syrus ארץ, *contremiscit*, eodemque modo Vulgatus, *conturbata est terra*. Videntur sensum hariolati esse ex orationis nexu. Equidem cum Michaeli et Lowtho confero Arab.

عالم, *obscurus fuit*, vnde عوالم, *tenebrae nocturnae*. Cum عتمة sit tertia persona singularis masculini generis, et عتمة

les. Vat.

P

nomen

nomen *generis feminei*; MICHAELIS in *Biblioth. Orient.* T. XIV. pag. 136. efferendum existimat נִעְמָן, quod esset nomen ex Participio Niphal formatum. Nihil tamen non opus videtur, lectionem receptam sollicitare. Erant enim personae verborum, eodem modo, quo nomina et pronomina, olim *generis communis*; cuius archaismi varia in V. T. deprehenduntur vestigia; veluti 1 Paralipomm. II, 48. בִּרְכָה אֲשֶׁר-הָיָא 1 Sam. XXV, 27. פָּלַגַּשׁ כָּל־בֶּלֶב מִעֵבֶר גִּלְדֵּי שֶׁבֶר Job. XXI, 10. שֶׁבֶר חֲתָדָה (vacca eius concipit, nec respuit semen). Describuntur dissidia interna, bella ciuilia. Sic Hoseas quoque VII, 7. *Omnes illi calent ut fornax, et comedent iudices suos; omnes reges illorum ceciderunt*, scil. mutuis dissidiis et factionibus. — Illustrat noster, quae hic dixerat, versu sequenti, pingens imaginem viuam infeliciū illorum temporum.

19. יגוד (יגוד—ולא שבעו 19. Arab. جف, *secuit, maculauit, comedit; respondet* אכל, membro posteriori. Interpretes bene multi, inter quos et Grotius, haec verba acceperunt de *fame*, quae calamitatis temporum partem faceret. Aliis vero, rectius fortasse, sub his verbis haec sententia latere videtur, *nullam caedis et furoris interni satietatem fore*. Ciues se mutuo trucidant; familia in familiam consurgit, absque vlla aut amicitiae aut consanguinitatis ratione; vnusquisque ea saeuitia in quosvis fertur, qua leo, aut alia fera bellua, quae inter armenta *ad dextram et sinistram* iugulat, neque sanguine satiatur. (איש בשר זרע יאכלו) Id propriis verbis enunciatur versu sequenti. רע hic haud dubie respondet רע in loco paralelo Ierem. XIX, 9. ואיש בשר רעהו יאכלו „Quisque carnem socii sui comedet.“ Sic apud Arabes جمل, *brachium*, saepe denotat adiutorem, socium, e. c. Coran Sur. XVIII, 49. Alii proprie haec intelligunt, vt idem hic expri-

primatur, quod ovidius dicit *Metamorphos.* Lib. VIII. de Erichthonio, fame impulsio:

Ipse suos artus lacero diuellere morfu
Coeplit, et infelix minuendo corpus alebat.

20. (מנשה—על יהודה) Fratres vterini, discordes inter se, alii hostibus se aggregabunt, alii se opponent. Nomina *Manasse, Ephraim* et *Iuda*, h. l. plane eodem sensu vsurpata esse videntur, vt nos nominibus *Caius, Titius, Maenius*, si tres diuersos homines indicare volumus, vti solemus.

CAP. X.

1. (הוי החקקים חקקראון) Redarguit nunc vates iudices et rectores populi iniquos, qui populum premunt et exhauriunt, atque in iudiciis publicis ius peruertunt, et pro utilitatis suae rationibus inflectunt ad spoliandos orphanos et viduas; vid. vl. seq. (ומכחבים אשר) עמל כחבר Non est vertendum: (vae) scribis, qui scribunt molestiam, sed: scribere facientibus, qui molestiam scribere faciunt, i. e. qui decreta iniqua consignare curant: designantur igitur non scribae, sed iudices; quod flagitat quoque membrorum parallelismus. Nam פתחו ומכתבים sunt *Piel*, et significatione transitiua sumenda.

2. (להטות מדין דלים) Vt auertant a iudicio pauperes, qui torquent iudicium, et faciunt, vt pauperes causa cadant. (ולגזול טשפט עביר) Vt rapiant ius pauperum, vt spolient pauperes iure suo.

3. (מה העשו) Quid facietis! quomodo vos geretis, ad quem confugietis? (ליום פקד) פקד, *visitauit*, modo in bonam (vt Genes. XXI, 1.), modo in malam partem sumitur, vt hic, vbi Deus *visitaturus* dicitur peccata, scelera, h. e. ea

pro merito puniturus, metaphora desumpta a patre familias, qui subinde seruorum operas inspicit, et si qui eorum deliquerint, de malefactis cognoscit, et in meritos animaduertit. Conf. Ierem. XXIII, 12. XLVI, 21. Hof. IX, 7.

וְלִשְׂוֹאָה מִמֶּרְחָק חֲבֹרָא, שְׂוֹאָה, א, זֵאֵי, cum fragore diffiliit, est procella, cum fragore subito erumpens, Ezech. XXXVIII, 9. Pl. XXXV, 8. Vid. SCHVLTENSII Clav. Dialectorr. pag. 303. et Eiusdem Commentar. ad Proverb. I, 27. וְלִשְׂוֹאָה pro לִיּוֹם שְׂוֹאָה, et ante מִמֶּרְחָק est supplendum אשר, vt saepe, hoc sensu: quomodo vos geretis, ad quem confugietis, adueniente tempestate. Tempestates autem, quae e longinquo adueniunt, impetuosiores sunt, (ראנה העזבו כבודכם) interpretes nonnulli, vt Forerius et Cubius in nott., intelligunt de proceribus et nobilibus populi, qua significatione ea vox saepe occurrit, vt infra vs. 16. et supra V, 13., vertuntque: *ubi relinquitis proceres vestros, quo se proripient nobiles vestri?* Principes enim et magistratus, Forerius ait, plerumque euadere solent ex praelio, et ad loca tuta, natura et arte munita confugere, aut etiam auxilia ab amicis regibus petere, quibus amissam provinciam rursus recipiant: quando autem ipsi quoque principes in potestatem hostium veniunt, actum est de regno. STRUENSEE vertit: *Wo werdet ihr bleiben?* et in nota subiecta addit, כבוד hic et saepe alias eodem vsurpari modo, quo apud Graecos βία et ἰς vsurpatur, e. c. ἰς Τελεμαχίῳ, i. e. Telemachus ipse. Verum Struensee nec alium adducit locum, quo כבוד ea, qua dicit, significatione, occurrit; nec, si alias hanc significationem habet, ea hic apta videtur. — Equidem hic accedo Vitrinae, qui sub כבוד intelligit dignitatem, honorem, bona, et maxime decus reipublicae, suis se viribus, absque seruitute aut inhonesta subiectione sustententis. Sic Hoseas sumit vocem Cap. IX, 11. *Ephraim quod adtinet, instar auis auolar* כבודם, gloria illorum, et noster infra XVII, 4. *Et futurum est illo die, ut gloria Iacobi*

ecobi atteratur, et pinguedo carnis eius macrescat. Verbum עֹב in hoc contextu idem valet, quod, *cui committere depositum*, sic usurpatur Job. XXXIX, 14. vnde עֹבֹן Ezech. XXVII, 12. est *apotheca*. Si Deum non propitium habueritis, Vates ait, cui tandem res pretiosissimas vestras, bona, honorem, libertatem, reipublicae vestrae committetis? quis vobis praesidio, quis munimento erit?

4. בלחי-יפלו) Magna interpretum discrepantia in horum verborum explicatione, maxime ob vocabulum בלחי. Sumi enim id potest duplici modo; *vel* ut י ultima vocis littera sit Jod mere *paragogicum* et (ut loquuntur Grammatici) *terminativum*; et tunc nullam in significatione potestatem habet; *vel*, ut Jod sit *affixum relativum*, *praeter me*, ut Hof. XIII, 4. בלחי לא תדע ומשיג און בלחי, *et Deum praeter me non nosti; quia servans est nemo, praeter me.* 1) Qui בלחי priore modo accipiunt, iterum variant.

a) Alii enim id (cum Vulgata) vertunt: *ne*, et hunc verum coniungunt cum praecedente. Sic FORERIVS: quo se praeripient principes tui (conf. not. ad vs. antec.), *ne tanquam vincti curuentur, et tanquam interfecti cadant.* DATHIVS: *ne ad mortem abripiamini et inter alios occisos trucidemini?*

b) Alii בלחי reddunt *nisi*: *nisi curuabuntur (curuabitur) tanquam vincti; cadent tanquam interfecti*, i. e. qui non captivi abducentur, interficientur; partim captivi abducentur, partim occidentur. Eundem sensum expressit Syrus:

וְאִלֵּי בָנֵיכֶם לֹא תִּפְּלוּ אֶל־מִיָּתוּתָם וְאֶל־מִיָּדָיוֹם אֶל־בְּלִיִּיִם

qui non incuruabimini sub vinctis, sub occisis cadetis, et inter recentiores WALTHERVS: Wer sich nicht gefangen geben will, wird niedergemacht werden. Quem sensum et ego expressi.

c) Sunt quoque, qui בלחי reddant: *non*. Sic COCCIVS: *Non flexit se pro vincto? Ergo pro occisis cadent.* Verum in interrogatione לא usurpari solet, vid. NOLDII *Concordant. Particularr.* sub לא §. 3. d) LUDOV. DE DIEU (cuius interpretationem minus recte refert Vitringa) בלחי vertit *praeter*,

et ante כרע statuit ellipsin pronominis אֲנִי, Hebraeis vñtatissimam, vt verba ita sint reddenda: *praeter cum, qui incuruabitur sub vinctis etiam sub occisis cadent*, h. e. non tantum captiui abducentur, sed praeter eos etiam alii occidentur. Duriuscule, si quid sentio. 2) Qui בלתי reddunt *praeter me*, ii hunc locum interpretari solent ita: (quandoquidem) *absque* siue *praeter me* (i. e. meo, denudatus auxilio), *incuruabitur omnis inter vinctos, aut inter caesos cadet*. Sic Vitringa, quem sequuntur Lowthus, Cubius, alii. MICHAELIS בלתי reddit quidem *praeter me*, sed id refert ad vs. 3., hoc sensu: *ad quem fugietis auxilium petentes, cui relinquetis (seruandas) diuitias vestras, praeter me?* Verum huic interpretationi obstare videtur, quod nec in iis quae antecedunt, nec in iis, quae sequuntur, *Iehouae* loquentis vestigium apparet. Ea, quam nos elegimus, explicatio (1) d)), contextui aptissima videtur. Ceterum כרע, proprie talem denotat *curuationem*, qua pectus incuruatur super genibus (vid. *Schultensium* ad Job. IV, 4.), vt si leaena futura in antro cubat, Genes. XLIX, 9. Hinc vsurpatur de animalibus, *incuruantibus* se in aqua bibendi causa, (Arab. *فِي الْمَاءِ* genua posuit, *incuruauit se in aqua*), Iud. VII, 5. 6. Eleganter igitur hoc verbum hic ponitur de *vinctis captiuis*, qui *incuruantur*, quando compedibus vinciantur et cippis includuntur pedes eorum, vt in terra iacere vel sedere cogantur. Non opus est, vt cum Vitringa et EB. SCHEIDIO in *Specim. Observat. ad quaedam V. T. loca*, Groning. 1763. §. 3. h. l. cogitemus de lignis curuis, quae instar iugi captiuorum collis imponebantur. כרע *incuruabit se*, scil. quisque vestrum, impersonaliter, vt קרא, *vocauit* quisque, Genes. XVI, 14. אמר, *dixit* quisque, 1 Sam. XXXIII, 22. coll. 1 Sam. IX, 9. חחה plerique hic vertunt loco, *pro*, vincto, occiso, i. e. statu et conditione vincti, instar vincti, occisi. Alii: *in loco vinctorum* h. e. carcere, et, *in loco occisorum*, i. e. in campo proelii. Ego cum

eum Ludov. de Dieu תחת hic verto *infra*, *deorsum*, vt Genes. XLIX, 25. *benedicet tibi בְּרַכָּהּ תְּרַכֶּנּוּךָ הָאֵלֹהִים בְּרַכָּהּ תְּרַכֶּנּוּךָ benedictionibus abyssi iacentis infra s. deorsum.* Vnde hic locus vertendus erit: *qui non incuruabitur deorsum victus, is deorsum occisus cadet.*

CAP. IX. 7. Oraculum misit Dominus in Iacobum; feriit Israel.

8. Poenas dabit totus populus; Ephraimitae et Samariae incolae; superbe et elato animo dictitantes:

9. Lateres ceciderunt; sed lapidibus caesis rursus aedificabimus; sycomori caesae sunt; cedros pro eis reponemus.

10. Propterea Iehoua contra eos excitabit Rezini hostes; hostes eorum armabit.

11. Syros ab oriente, et Philisthaeos ab occidente, qui Israellem plenis faucibus vorabunt. — Verum hoc omni non est auersa ira eius; manus eius adhuc est extensa!

12. Neque enim populus conuertit se ad eum, a quo castigatur; nec Iehouam omnipotentem curant.

13. Ideo rescindet Iehoua ab Israele caput et caudam; palmas et arundinem, uno die:

14. Caput — senatores et autoritate pollentes; caudam — vates falsarios.

15. Etenim duces huius populi sunt seductores; et qui ab eis ducuntur, percunt.

16. Propterea iuuenibus eius non delectabitur Iehoua; pupillorum et viduarum eius non miserebitur; quia omnes impii sunt et malefici; omnes impie et flagitiose loquuntur. — Verum hoc omni non est auersa ira eius; manus eius adhuc est extensa!

17. Improbilas enim exarsit tanquam ignis, sentes et vepres consumit; accensa est improbitas in condensis saltus; (illi improbi) alto sese glomerante fumo efferentur.

18. *Per Iehouae omnipotentis aestum terra obscuratur, et populus fit ut pabulum ignis; alter alteri non parceret.*

19. *Hic caedit ad dextram, et esurit; ille deuorat ad sinistram, nec satiatur. Quisque carnem brachii sui comedet;*

20. *Manasse Ephraimum, et Ephraim Manassen; atque hi vna Iudam adorientur. — Verum hoc omni non est auersa ira eius; manus eius adhuc est extensa!*

CAP. X. I. *Vae his, qui leges ferunt iniquas; et mandata violenta pronunciant;*

2. *Vt tenuium causas inuertant, et defraudent iure suo pauperes mei populi; ut viduas diripiant et pupillos deprædentur. —*

3. *At quid facietis die censorio? — die venturi procul turbinis? — cuius tum petetis praesidium? — vbinam relinquetis dignitates diuitiasque vestras? —*

4. *Qui non curuabuntur deorsum victi; ii deorsum occisi cadent. — Verum hoc omni non est auersa ira eius; manus eius adhuc est extensa!*

CARMEN OCTAVVM.

(CAP. X, 5. vsque ad fin.)

A r g u m e n t u m.

*P*rior huius carminis pars (vs. 5—27.) continet declamationem in regem Assyriae. Minatur vates grauissimas calamitates, quibus Iehoua deprimere decreuerat fastum et arrogantiam potentissimorum illorum Orientis principum, qui, postquam Syros cum Ephraimitis aliosque regulos deuicissent, cogitabant de inuadenda Iudaea, expugnandis Hierosolymis, et re publica sacrisque huius populi, ad exemplum aliarum a se domitarum gentium, exscindendis. Sed horum principum aliquis dum in eo erit, ut efficiat, quod sibi proposuerat animo, ab ipsa Iehouae manu, absque ope humana corripietur, prosterneretur, et maxima affectus clade liberam relinquet rempublicam Israeliticam. — Cui promissioni ut eo maiorem addat vim, rursus ad calamitates redit, quae populo Israelitico ab Assyriis imminent. Hostis adest, multos sternit, sed non penitus exstirpat gentem Iudaeam. Subito enim a Iehoua perditur (X, 28—34.).

Carmen hoc ad eandem (Ahafi) aetatem, qua carmina superiora edita fuerant, esse referendum, Viirringa censet hac potissimum ex causa, quod in eo haud pauca iis, quae in antecedentibus dicta fuere, similia deprehendantur; veluti si conferas vs. 24. 25. 26. Capitis decimi cum Cap. VIII. vs. 8. 9. 10.; porro Cap. X. vs. 6. cum Cap. VIII, I. 4.; et Cap. X, 27. cum Cap. IX. vs. 3. Verum ex unius aut alterius vo-

cis et locutionis similitudine, quae in duobus carminibus comprehenditur, non sequitur, ea uno eodemque tempore edita esse. — Ex indiciis temporis in hoc carmine passim obuiis, colligere licet, primo, Samariam hoc vaticinio edito iam fuisse excisam, quod aperte indicatur vs. 11. ubi non quidem propheta (vt dici possit, ex styli prophetici consuetudine praeteritum tempus hic adhiberi loco futuri), sed rex Assyrius ipse potentiam suam in expugnatione Samariae demonstratam iactans, et ex ea superbiens, inquit: annon sicut feci Samariae et vanis illius diis, sic facere licebit Hierosolymis eorumque idolis? quae verba aperte innuunt, de ea Samariae expugnatione esse sermonem, qua Israelitae in captiuitatem fuere abducti, idolis illorum destructis; ex cuius expeditionis successu Assyrius maiora adhuc ausurus, idem excidium intentabat Hierosolymis et templo Iehouac. Samaria vero expugnata est anno Hiskiae sexto, vid. 2 Regg. XVIII, 9. 10. — Deinde considerandus est versus vigesimus Capitis decimi: et futurum est illa die, vt non pergant amplius reliquiae Israelis, et residuum domus Iacobi niti percussore suo; sed nitentur Iehoua Sancto Israelis. Quando propheta hic loquitur de reliquis Israelis, vel in ipsa phrasi, clarum est indicium, decem tribus tunc ab Assyriis in exilium iam fuisse abductas. Eodem illo nomine Iudaeos ab Hiskia tunc fuisse designatos videmus 2 Regg. XIX, 4., qui tunc in percussore suo, Sanheribo fiduciam collocarunt. Hiskias enim, aduentum illius non expectans, nuntios misit Lachischan, per quos defectionem deprecatus est, et multam trecentorum talentorum argenti, et triginta talentorum auri exsoluit; vid. 2 Regg. XVIII, 14 seq. Cum itaque pacem eo tempore redemisset; Sennacheribum sibi et populo Iudaeo credidit esse placatum; vt vere Iudaci dici potuerint niti percussore suo; quae procul dubio occasionem dederunt, vt Iehoua per Iesaiam hoc carmine significauerit, spem illam de incolumitate per fauorem regis Assyrii tuenda, esse vanissimam. Iam cum expeditio Sennacheribi per Palaestinam in Aegyptum, quae anno decimo quarto Hiskiae suscepta erat,

vid.

vid. 2 Regg. XVIII, 13., unius tantummodo anni fuerit, ut videbimus infra ad Cap. XX.; a vero non aberrabimus, si hoc carmen ad id tempus, quod proxime praecessit reditum Assyriorum ex Aegypto, qui circa finem anni Hiskiae decimi quarti contigit, referamus.

5. (הַרִי-זַעַמִּי) שבט אפי, *virga irae meae*, i. e. *virga*, instrumentum, quo poenas exercebo in populum improbum. *ira spumans*, coll. Arab. فَرْجَم, *spumavit*, vid. Schultens ad Proverb. XXIV, 24. Pro רמטה הוא codd. Kennicott. quinque et tres Rossiani membri posterioris רמטה legunt. — In verborum constructione et totius interpretatione discrepant viri docti. Hieronymus: *vae Assur: virga furoris meis et baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea*. Ita et Forerius, Ludovicus de Dieu, Cocceius, alii. Verum in hac interpretatione parallelismus membrorum non observatur; ex quo שבט אפי אף respondet: רמטה הוא בידם זעמי; membrum posterius plenius enuntiat sensum prioris. Vnde equidem praefero Schmidii interpretationem: *vae Assyriis, qui sunt virga irae meae; et baculus, qui est in manibus eorum, baculus indignationis meae*. Nulla plane vis linguae hebraeae infertur. Nam, ut haecenus saepius, relativum frequentissime subintelligitur; nec minus frequens hoc est, ut nomen prius positum, ut h. l. רמטה, cum repetendum est, omittatur. — VITRINGA, quem sequitur quoque Michaelis, vertit: *vae Assyrio, qui est virga meae irae, et in quorum manu qui est baculus, est seueritas mea; siue, baculus, qui est in manu eorum, est seueritas mea*, h. e.: quicquid apud ipsos virium, et imperii et potestatis est, quo vsi fuerunt, in populo meo affligendo et caedendo, nullum esset, nisi populus meus meam prouocasset seueritatem; ut adeo populus meus non ab Assyriis, sed ira et seueritate mea percussus esse putandus sit. — Minus recte alii vertunt:

vertunt: et baculo furoris mei, qui est in manu ipsorum; quod non conuenit regulis Grammaticis. Nam vox מטה si hic acciperetur in statu constructo, proxime iungi debuit voci זעמי, et pro Segel positum esset Zere, vid. SCHROEDERI *Instit. Lingu. Hebr. Reg. CVIII.* — Regem Assyriæ, qui hic innuitur, non esse *Nebucadnezare*m, vt interpretes nonnulli voluerunt; sed *Sennacheribum*, patet ex vs 9. 11. cf. Argument.

6. (בגרי חֶבֶק אֶשְׁלַחֲנוּ) hic est idem quod על, coniunctum cum nomine עם, membro sequenti, *aduersus populum improbum* (sic enim vertendum חֶבֶק, vid. not. ad IX, 16.). Vtrum *Ephraimitæ* an *Iudæi* per *populum profanum* intelligantur; interpretes magna diligentia disquirunt. Mihi quidem vates in toto hoc carmine vniuersum populum Israeliticum, tam *Ephraimiticum*, quam *Iudæum* intelligere videtur. Vtrumque populum respicit quoque supra Cap. VIII. vs. 6. et seq. עם עֲבָרָתִי (על עם עֲבָרָתִי אֶשְׁלַחֲנוּ) *populus furoris mei*, i. e. in quem furorem meum effundere, et quem duriter tractare decreui; conf. דֹּר עֲבָרָתוֹ *generationem excandescentiæ suæ*. (וְלִשְׁמוֹ מֵרֶמֶס כַּחֲמַר חֲרוֹצָה) Hæc locutione summa reipublicæ subuersio exprimitur, cf. Mich. VII, 10. Zachar. X, 5.

7. (וְהוּא לֹא כֵן יִדְמָה) *Veruntamen ipse Assyrius non ita cogitabit*, se instrumentum tantummodo esse Iehouæ, in populum improbum poenas exercentis, superbe sese efferet et cum ad prædā missus sit, et ad conculcandos atque humiliandos Israelitarum spiritus; ipse tamen plus sibi iuris in eum assumet, dum statuit illos non solum spoliare atque deprimere, verum etiam ad internecionem vsque delere. Cf. Zachariæ I, 15. *Gentibus istis, quiete degentibus, vehementer irascor; nam cum ego leuiter irascerer (Iudæis), grauius eos afflixerunt, quam ferebat ira mea.* Verbi דָּמָה vera et propria significatio, quæ etiam apud Syros obtinet, est, *similis*

lis fuit. Hinc cogitare notat, vt hic, et Num. XXXIII, 56. Iud. XX, 5. infra XIV, 24., quod ideae nostrae tanquam imagines rerum sunt, quas animo concipimus, quasi, *formare similitudinem in animo*. (כי להשמיר בלבבו) Nam ad perdendum, scil. גוים לא מועט in membro sequenti, in corde suo, scil. יחשב, ex praecedenti. Scopus eius est, vt satiet ambitionem et crudelitatem suam.

8. (הלא שרי יחדו מלכים) *Nonne principes mei omnes reges?* Pertinet id ad maiestatem et amplitudinem imperii. Possunt autem verba duplici sensu accipi: vel, satrapas, siue procures, quos reges Assyriae gentibus a se deuictis imposuerant, esse regia praeditos potestate; vel, se, vt regem magnum, subiectos sibi habuisse minores plures, fiduciarios et tribu tarlos. Solebant enim reges Orientis ob id maxime superbire, quod ipsis imperarent regibus, vnde μεγάλοι βασιλεῖς, *reges magni*, (quod nomen Senacheribo tribuitur a Rabshake 2 Regg. XVIII, 19.) et βασιλεὺς βασιλεῶν dicebantur.

9. Sensus est, nullam harum urbium, in quas arma sua conuerterat, potentiae viribusque eius potuisse resistere; omnes, vnam aequae ac alteram, se sub iugum misisse. Isdem, quae hic leguntur, verbis Sanheribi legati Hiskiae deditionem suaseri, vid. Cap. XXXVI, 19. et 2 Regg. XVIII, 34. כלנר, *Ctesiphon*, ad Tigrim ab Oriente, cui ab occidente opposita Seleucia; quae duae vrbes postea in vnam, communi nomine ^{מדאין} ^{מדאין}, *Madain*, dictas, coaluerunt; vid. not. ad Genes. X, 10. כרכמיש ad Euphratem sitam esse, ex Ierem. XLVI, 2. et 2 Paral. XXXV, 20. manifestum. Perquam verisimile, *Cercusium* esse, Arab.

قمر قيسية, *Kerkisie*, ad Euphratem, vbi Chaboras in illum influit; in delineationibus d'Anvillanis paulo post gradum latitudinis 35. Conf. SCHULTENSII *Indic. ad vitam Saladini*

ladini sub *Carkisia*; et MICHAELIS *Supplementt.* P. V. pag. 1352 seq. (כארפר) Interpretes haud pauci, inter quos et Doederlein, nostrum ארפר eundem locum esse opinantur, ac ארר, Genes. X, 18., i. e. *Aradum*, conf. not. ad loc. cit.; Vau, vt volunt, in Pe immutato. Sed vix vnum certum exemplum permutationis ר et פ ex toto adferri Hebraismo poterit, at Vau quiescens in ארר, Vau quod omitti salua voce potest, quia sonum vocalem habet, cum Pe permutari, plane insolens. Accedit, quod nemo veterum ארפר *Aradum* vertit, aut iisdem litteris, quibus ארר, scripsit: Syrus vero, cui nomen urbis et regni Syriaci non plane ignotum fuisse credideris, רֶסֶד, *Resod*, habet, non descriptis litteris Hebraicis, sed illis positis, quibus urbs in Syria noscebatur. Videtur *Arpada*, clara Syriae urbs, fuisse, vid. 2 Regg. XVIII, 34. XIX, 13. Ierem. XLIX, 23. Hodie vero nullum eius vestigium superest. De חמא vid. ad Genes. X, 18.

10. כאשר—באליל Vbi אא cum ל coniungitur, vt hic, significatio eius videtur esse eadem cum Syriaco מִלֵּי, *perzingere*, vnde inuenire deinde dictum, quod proprie est, *venire in rem quaesitam*. Vid. MICHAELIS *Supplementt.* ad *Lexx. Hebr.* P. V. p. 1537. et STORRII *Observatt.* p. 272. not. מַמְלַכּוֹת הָאֱלִילִי *regna idoli*, i. e. regna quae idola colebant; quae consecrata erant diis, diuersis a numine Assyriorum. Oratio est figurata, qua pro eo, quod *requirebat το γερον* personae, *substituitur, quod requirit veritas rei*, vt recte monet Cocceius; sicuti *Beth-El* Hof. IV, 15. dicitur בית אֵל. Assyrius rex de diis praesidibus horum populorum loquitur pro praeiudicio suo tanquam de Diis, vt patet ex 2 Regg. XIX, 12. 13.; sed tanquam de Diis, qui essent potentia inferiores Diis tutelariis imperii Assyriaci. At Propheta orationem conuertit ad rei veritatem, et idola hic vocat האליל *nihilum*. Poterat dicere אֱלִילִים *Deorum non Deorum*;

Deorum; sed efficacius vsus est singulari, ad imitationem neutrius collectiui, vt apud Job. XIII, 4. רפאי אליל *medici nihili*. Est autem אליל ab אל, *negandi particula*, et proprie valer; *id quod omnino nihil est*, ex gemino אל: verum eo sumtum sensu, quo hic occurrit, eleganter inuoluit peculiorem significationis vim, secundum quam אליל est אל-אל, vel לא-אל *non Deus*. Conf. Pl. XCVI, 5. *Quoniam omnes אלהי העמים Dii populorum, אלילים Dii, Non dii, dii nulli*. (ופסיליהם מירושלם ומשמרון) *Et quorum dii sunt prae Hierosolymorum et Samariae diis, fortiores sunt Diis, qui coluntur Hierosolymis et Samariae*. מ ante ירושלם et שמרון est comparativum. — Hieronymus vero illud מ vertit ex; *quomodo inuenit manus mea regna idoli, sic et simulacra eorum de Ierusalem et de Samaria*; quod ita explicat: quomodo cetera regna, quae idolorum cultui seruiebant, meis subieci pedibus; sic et Hierosolymam et Samariam, in qua eadem idola sunt, meae subiiciam potestati. Eodem fere modo Paraphrastes Chaldaeus. Ceterum verba nostra elliptice posita sunt pro: פסיליהם טובים לפסילי ירושלם שמרון, פסיליהם et ירושלם in genitiuo posita sunt, nominibus regentibus omissis, de qua constructione vid. STORRII *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* pag. 280. not. Praeterea quisque videt, orationem in hoc versu esse *ὡς ἀποδοσει*, i. e. deesse partem sententiae posteriorem, *ὡς ἀποδοσει*. Integra esse debuit: *quemadmodumprehendit manus mea regna illa idolorum, quorum sculptilia praestantiora sunt sculptilibus Hierosolymorum et Samariae: sic facile prehendet Hierosolyma*. Nec tamen cum Koppio suspicari velim, in textu quidquam omissum esse. Innuit potius eiusmodi ellipsis in loquente aut scribente concitationem et ardorem animi. Alexandrini inde a versu octauo paraphrasin magis quam versionem exhibent.

12. Nunc vates Assyriis poenas minatur, quas Deus ob eorum arrogantiam et fastum ipsis sit inflicurus.

וְהָיָה כִּי יִבְצֵעַ (וְהָיָה—מַעֲשֵׂהוּ cum absoluerit. Cum בַּצַּע, Arab. بَصَعَ, Hebraeis significet *abrumpere, rescindere*; plerique interpretes *consumendi* significationem, quam verbum illud hic habet, ex metaphora, sumta a textore, qui tela ad finem perducta, *tramiam* vel *stamen* *resecat* aut *abrumpit*, accepisse putant. Cappellus tamen ad h. l. et MICHAELIS in *Supplemento, ad Lexx. Hebr.* P. I. pag. 207. conferunt Arabic. بَصَعَ, *collegit, comportauit* (vnde Habac. II, 9. בָּצַע בָּצַע, *colligens lucrum*). A colligendo Arabes faciunt أَبْصَعَ, *omnes, vniuersi*; hinc iam בַּצַּע erit *absoluerit*, omnibus tanquam collectis *perficere*, et finire. Sensus est: cum Iehoua Iudaeos, quantum satis erit, castigauerit. אֶפְסָר—אֲשֶׁר) *Vistabo super fructum magnitudinis cordis regis Assur*, i. e. animaduertam in cogitata ac verba eius insolentia, puniam eum propter arrogantiam. *Fructus magnitudinis cordis* sunt ea, quae ex arrogantia cordis et elatione animi ac superbia proueniunt; est enim cor veluti radix cogitationum et actionum nostrarum. In hoc igitur contextu significatur gloriatio et blasphemia regis Assyrii, in antecedentibus descripta. DOEDERLEIN: „notanda h. l. infrequens vocis פָּרַי significatio, synonyma תַּפְאָרָה, *superbia*. Nam in origine פָּרַה et פָּאֵר conueniunt.“ (ועל תַּפְאָרָה רָם עֵינָיו) Interpretes nonnulli, vt Kimchius, Vitringa, Doederlein, תַּפְאָרָה ex significatione radicis פָּאֵר, de qua vid. infra ad vi, 15., vertunt *gloriationem, iactantiam*, vt infra Cap. XX, 5. vbi Aegyptus dicitur תַּפְאָרָה, *gloriatio*, siue *argumentum gloriationis* Israelitarum. Qui vero תַּפְאָרָה hic eo significatu sumunt, quo saepissime in V. T. occurrit, ii *ornatum elationis oculorum* interpretantur de *venustate* et *gratia*, quam qui sibi placent, et quibus omnia ex votis succedunt, in oculis prae se ferunt. Similiter Schmidius: *ornatus elationis oculorum* est *ferenatio vultus* ex *superbia*, quam Latini vocant *supercilium*, quia *supercilia* altius eriguntur, quam alias solent.

13. נבנחתי *Prudens fui*, vñus sum magna prudentia. (ואסיד נבולות עמים) *Amoui fines populorum*, i. e. vicinorum populorum agros in ditionem meam redege; nam quae sunt in vnus potestate, non indigent amplius finibus aut terminis, quibus a ceteris eiusdem domini agris distinguantur. Alii cum FORERIO פסיר hic reddunt *transferre* (vt Genes. XLVIII, 17.); *finium populorum* autem *translationem* fieri dicunt ab eo, qui ad libitum dominatur, qui miscet regna et diuidit praefecturas ad suam vtilitatem et libidinem; et habitatores sedes mutare compellit, quo reddat regiones pacatas, et rebellionum ac defectionum occasiones demat. Hunc sensum expressit quoque Chaldaeus: וְאַנְלִיתִי עַמְמָא מְמִרְנָא לְמִרְנָא *et transmigrare feci populos e prouincia in prouinciam.* (ועחירהם שושח) In harum vocum interpretatione discrepant viri docti. Et ante omnia quidem monendum, quod Masorethae legere iubent, עַחורחח, in significatione non differre ab eo quod in textu exstat. Nam formae פָּקִיד et פָּקִיר plerumque in significatione conueniunt, vnde et saepissime in *Kethib* et *Keri* inter se permutantur. Exempla collegit SIMONIS in *Arcano Formarr.* Sect. II. Cap. IV. §. 13. pag. 90. 91. עַחורחח, siue עַחורחח, vero, ex potestate radicis, *parauit* (Prov. XXIV, 27. coll. Arab. ^أأ^ل et ^أأ^ل, *paratus, fuit, adfuit, collegit, reposuit*), proprie sunt *res paratae, praesentes*, hinc *diuitiae, thesauri, facultates, opes*, Graec. ἡ πόσις, τα ὑπαρχοντα, coll. Syr. ܡܢ ܕܘܠܬܐ, *copia.* Ita et Syrus vertit: ܕܠܐ ܕܡܢ ܕܡܢܝܐ, *et opes eorum diripui.* An idem intellexerint Alexandrini, qui עַחורחח verterunt, equidem non ausim definire. — COCCEIVS: *constituta, parata, fixa eorum diruo*, quae populi parauerunt, et exaptauerunt. — GATAKERVS vertit: *instructissimos terminos videlicet eorum*, i. e. regiones munitissimas, *depraedatus sum.* Ita inter veteres Chaldaeus, וְקָרָרִי הַשְׁבָּתָהוֹן בְּיָדִי, *et ciuitates eorum*

Ies. Var. Q lauda-

laudabiles deprædatus sum. — Quia ab hac ipsa radice עָחָר venit nomen עֲחָרִים, quod *hircos et arietes*, et per translationem *duces et gubernatores populi* significat, vid. infra XIV, 9.; idcirco Vulgatus hic *princeps* vertit; quali legisset in masculino: וְעֲחָרֵיהֶם. — שִׁכְחִי (pro שִׁכְחִי) significatione conuenit cum שָׁכַח, quod conferendum cum Arab.

شَس, cuius potestas est in *pressione, compressione, expressione*, et quidem *succi, aeris, ventique ex vitre*, vnde accepit significationem *exspoliationis grauissimæ*, qua quidquid est *succi*, siue *opum*, non *exinanitur* tantummodo, sed et *exprimitur*, atque adeo *extorquetur*. Vid. SCHVLTENSII *Clauem Dialect.* p. 304. Et Hof. XIII, 15. vsurpatur idem verbum de *direptione thesaurorum*. MICHAELIS in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 138. efferre mallet שָׁכַחְתִּי *turbani*, conf. not. ad Cap. VIII, 5. — Quam plures codd. שָׁכַחְתִּי cum ס, vt verbum hoc scribi solet, multi שִׁכְחִי, inserto *iod*; alii defectiue שָׁכַחְתִּי, quibus adstipulantur Biblia Soncinenſia. — (ואוריד כאביר יושבים) De voce כאביר hic est controuersia. a) Alii hanc vocem pro כביר, quod Keri legere iubet, scriptam putant cum Aleph epenthético; vnde et כביר in textu habent XIV codices Kennicottiani. Discrepant tamen et illi, qui hanc lectionem sequuntur. a) Nam כביר primo ex vsu linguae Arabicae كَبِيرٌ ⁵⁰ magnus corpore et opibus) denotat *magnum*, qua significatione occurrit Job.

XXXVI, 5.; hinc *superbum* (Arab. كِبَارٌ ⁵⁰ et كِبَارَةٌ ⁵⁰ *superbia*), Job. VIII, 2. (רַחַם כָּבִיר halitus superbus sunt *verba oris tui*). Hanc si hic adhibeas significationem, cum MICHAELE in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. IV. p. 1204. vertere possis: *et humi prostrati superbum*, i. e. *superbiam, incolarum: cum sublimi sederent in solio, inde eos ad puluerem usque deiecti*; vt sensum expressit Sanctius in paraphrasi.

b) Quam

b) Quum vero vocis כביר apud Hebraeos significatio magis visitatio videatur esse *multus*, *copiosus*, vt inde maxime apparet, quod Job. XXXI, 25. synonymum est רב טף, et Ies. XVI, 14. טף מִבְּצֵט opponitur; interpretes haud pauci verba nostra reddunt: *et prostravi multum incolarum*, incolas multos.

c) Singularem plane interpretationem FORERIVS protulit. Is עהיררה in membro praecedenti vertit *cubilia* (nam radici עהר *incumbendi* notionem inesse dicit), et כביר *stragulum*, sicut מִכְבֵּר 2 Regg. VIII, 15., quasi ex multiplicibus pilis contextum. Hinc vertit: *cubilia eorum diripui, et deposui stragulum habitatorum*, seu, *quiete habitantium*. quibus vates significet subitum aduentum et omnimodam direptionem, quae non est difficilis illis, qui super iacentes in cubilibus irruunt. Quae interpretatio, quamquam nullis argumentis solidis nititur, satis ingeniosa tamen est.

2) Alii כאביר positum censent pro כַּאבִיר ex scriptura Syriaca, iuxta quam Aleph nunquam ante se fert *Schva*, sed in huius locum suam vocalem transfert, et in ea quiescit, aut etiam plane occultatur; vt חַטָּאח peccatum, pro חַטָּאח Genes. IV, 7.; מְלֶאכָה opus, pro מְלֶאכָה Genes. II, 2. Plura exempla vide apud ALTINGIUM in *Fundamentis Punctat. Ling. Sanct.* §. 163. pag. 369. a) Iam, cum אביר frequentissime significet *fortem heroem*; multi hoc membrum reddunt: *deiici sicuti heros sedentes siue habitatores*. Ita et Michaelis, qui post Schmidium sub *forte*, *heroe* hic Iehouam intelligit, quasi hac voce Assyrius se Deum faceret. b) בוֹרִי in *Animaduersione*. אביר hic pro *tauro* sumi ratus, locum nostrum sic reddit: *et habitatores eorum deiici siue strauit* (vt verbum הָרִיר sumitur Ierem. I, 40.), *instar tauri*, siue *taurorum*. Solennis est, inquit, iuguarum omnium phrasis, vt magnae hominum strages macerationi pecudum, vel etiam taurorum siue iuvenorum comparentur, et viri militares vocantur *uri*, *iuvenci*, *tauri*, vt Ps. LXVIII, 31. Ierem. L, 27. Ezech. XXXIX, 18. Neque credibile est, regem hunc gloriaturum de regionibus et thesauris direptis,

non autem de hominibus a se occisis. — Mibi quidem *to Keri* satis arguere videtur, duplicem olim lectionem h. l. fuisse; *vnam*: כביר (qua assumpta equidem praetulerim eam interpretationem quae sub 1) b) legitur); *alteram*: כְּאֶבִיר, quae si vera est, mihi praeplacet *Boottii* explicatio. — יושבים aliis sunt *sedentes in foliis*, in alto honorum et potentiae gradu constituti; aliis supplere placet: *in validissimis arcibus et munimentis*; ii conferunt Obad. v. 3 *Fastus animi tui te decepit, qui tenes tractus, plenos rupibus, edita gaudes sede* (מְרוֹם שְׁבֵהוּ) siue potius (מְרוֹם), *cogitas, quis me deiiciat in planum* (מִי יוֹרִידֵנִי אֶרֶץ)? Tale quid fortasse supplerunt quoque Alexandrini, Syrus et Chaldaeus, qui hunc locum de *urbium, castellarum et munitorum destructione* intellexerunt. MICHAELIS in *Supplemento. ad Lexx. Hebr.* P. IV. p. 1204. opinatur, eos legisse כביר *superbus* (vid. supra), eumque pro inuicto munimento poni censuisse, vt מררה *rebelle, castellum inuictum* denotat. — Koppius suspicabatur, eos עיר legisse, verisimilius esset ביר; neutrum vero vllius codicis auctoritate confirmatur.

14. Pulchra similitudine explicat, quanta facilitate regna plurima lustrauerit, non tam passibus quam victoriis; vt regna deleuerit non operosius, aut longiori mora, quam oua, seu pullos in nido relictos, rusticus colligit. (וְהִמְצָא־הָעֲמִים) De מצא cum ל coniuncto vid. supra ad vs. 10. קן, *nidus*, hic ponitur pro pullis auium, qui adhuc nido continentur; vt Deut. XXXII, 11. כְּנֶשֶׁר יַעֲרֵר קֶנֶן *sicut aquila fuscitat nidum suum*. — Quum חיל proprie significet *fortitudinem*; multi interpretes sub עמים h. l. vires, *robur, exercitus populorum* intellexerunt; Clericus *propugnacula, moenia* vertit. Verum parallelismus membrorum (בְּלִי-הָאֶרֶץ) nos docet, חיל hic quoque comprehendere *facultates, opes, diuitias*, vt Pl. LXII, 11. Job. XX, 15. 18. XXX, 25. Pro לחיל codd. nonnulli habent לכל. (כֹּאסֶף בִּיצִים) Propr. *sicut colligere oua*, i. e. sicuti colliguntur

tur oua. Infinitivus pro praeterito vel futuro saepe vsurpatur sic, vt *actio* pro suo *obiecto*, vel pro *patiente* actionem ponatur, e. c. Proverb. XII, 7. הִפֹּךְ רָשָׁעִים *euertere impii*, i. e. euertentur impii: XV, 22. הִפֵּר מַחֲשָׁבוֹת *rumpere*, i. e. irrita fient *consilia*. ביצית עזבוה *oua relicta*, a quibus matres abierunt, vel ablatae sunt. (כל הארץ) Omnem populum et bona terrae. (ולא-רמזכא) Quemadmodum cum implumes et derelicti pulli capiuntur, non est, qui strepat aut pennam moueat; ita ciuitatibus, ultro Assyriae potentiae deditis, aut metu ab habitatore desertis, non fuit, qui contra victrices copias hiscere auderet. נדר כנה Michaelis vertit *diffugiens alis*, praeceuntibus Alexandrinis, ὅς διέφευ-

ξεναι, coll. Arab. نَدْر et נדר Aramaeorum, quod *diffugere* denotat. Aptius vero haud dubie de *commotione alarum* acceperunt Vulgatus et Syrus, qui mouerat pennam,

יִטְעֵן מִן הַכֶּנֶף *qui eleuat alam*. Sic idem erit cum נָדַד (Arab. نَاد, *morus, agitatus fuit*, cuius quinta coniugatio,

נָדַד, de *ramorum agitatione* ponitur) Ps. LVI, 9. vbi de *cordis palpitatione* ponitur. (רפצה פה) *Aperiens os*, ad sonum edendum; רָפְצָה coll. Arab. فُصِيَ propr. est *separauit*. צָפְצָה est ὁνομαστο ποιητικόν Iesiae proprium, vox

auium querula; vnde Arab. صَغَصَف, *passer*.

15. Nunc vates grauiter reprehendit superbiam atque vesaniam regis Assyriae, qui sibi adscribebat id, quod diuinæ virtuti ac beneficio acceptum referre debuisset; neque ipse tam victoriæ auctor, quam Dei vincentis instrumentum erat. Vt ergo securis, ac serra gloriari non posset de insigni aliquo, atque admirabili artificio, quia illud opus non tam est instrumenti, quam artificis; sic neque rex Assyrius, qui virga erat in manu Iehouae (supra vers. 5. 6.).

היהפאר-בו Verbum פאר coll. Arab. فامر propr. est *ae-*

stauit, effervuit vt bulliendo olla, interprete Geuhario. Haec tumoris significatio non tantum transfertur ad indicandum *fastum turgentem* et *vanam superbiam*, sed et in bonam partem accepta denotat *excellentiam*, *dignitatem* omnemque ornatum et gloriam, quasi in *altum exsurgens*, et prae aliis *eminens*. Hinc in Hithpaël notat, vel, *ornavit se ipsum*, vel *decorum et gloriosum se exhibuit aut demonstravit*, quo sensu aliquoties de Deo usurpatur, Ies. XLIV, 23. XLIX, 3. Peculiaris vero emphasis, et manifestior ad vim primariam alusio in חפצא cernitur, quando coniungitur cum particula על, quam phrasin vertere solent, *gloriatuſ fuit contra aliquem*. Pressius reddendum videtur: *intumuit fastu contra aliquem*, quasi *ebulliit contra aliquem*, se alio praestantiorē et excellentiorē iacturavit. Hinc vertendum erit: *an intumescet et fastu inflabitur securis supra eum, qui caedit ipsa?* Vid. SCHROEDERI *Comment. de vestitu mulier. Hebr. Cap. VII. §. 5. p. 99. 100.* כשורה est *serra*; collato Chald. et Syriaco כְּסֵר, *secuit, dissecuit*, indeque כְּסָרָא, כְּסָרָא; Arabibus quoque كَسَرَ est *jerravit*, كَسْرًا, *serra*, quod nomen tam Saadias, quam Arabs in Polyglottis hic posuerunt. כְּסָרָא (כהכנה שבט את מרימור non tam significat *agiraui*, vt vertere solent, quam *demisit* (coll. Syriaco كَسَر, *incurvatus, inclinatus est*), vt Ps. LXVIII, 10. יָשַׁם בְּדַבְרוֹת הַבָּרָה גְּשֶׁם בְּדַבְרוֹת הַבָּרָה pluviam volentem, i. e. largam, *demittes super illos*. In multis aliis locis quoque hanc significationem verbo nostro inesse ostendit MICHAELIS in *Supplement. ad Lexx. Hebr.* P. V. p. 1615 seq. Hinc comma hoc erit reddendum: *ac si baculus demitteret, qui ipsum tollunt*, i. e. ac si baculus putaret, se hominem attolliere, a quo demittitur, se vivere, se ferire, non hominem, a quo geritur. Ita hic locus est vertendus ex lectione malorethica. Verum codices multi (Kennicott. quadraginta duo Ross. triginta quatuor) multi- que libri impressi pro וְאֵת מְרִימור legunt וְאֵת מְרִימור, ex qua lectione

lectione Raschius haec verba sic interpretatur: *quasi ager-
ret virga, se ipsam, et manum attollentis ipsam.* Michaelis
vero, qui hanc lectionem in vers. germanica secutus est,
שבט de *manubrio, ansa ferrae* intelligens, vertit: *als wenn
sie den Griff, und die, die sie führen, bewegte.* — Tres
codices Kennicottiani, et duo Rossiani habent על-מריכרי
contra extollentes ipsam. Si hanc admittas lectionem, ver-
bum כרף hic apte in ea significatione sumes, quam
נזף habet apud Arabes, *elata fuit res, eminuit, siue
נזף imminuit rei, eminuit super eam.* Vertendum hinc
erit: *quasi efferret sese virga contra eos, qui eam attollunt.*
Placet id quoque Hubigantio, vt respondeat על חרצב בר τφ
membro priori. Legerunt ita quoque haud dubie Vulga-
tus et Syrus, quorum ille habet: *quomodo si eleuetur virga,
contra eleuantem se:* hic: וְסֵלֶמֶט אֶבְרָהָם בָּרַח וְסֵלֶמֶט
אֶבְרָהָם בָּרַח, *aut superbiret virga contra eum, qui at-
tollit eam?* — (כהרים מטה לא עץ) *Quasi virga eleuaret non
lignum, i. e. eum, qui nihil minus est quam lignum, qui
se mouere suapte vi potest, i. e. hominem.* Nempe obser-
vanda linguae Hebraeae proprietas, qua particula לא con-
struitur cum nomine ad rem eam exaggerandam et augen-
dam; v. c. לא אלהים, *non Deus*, h. e. in quo nihil minus
est, quam diuini aliquid; conf. Job. XXVI, 2. 3. Amos VI,
13. Hof. XI, 9. Ies. XXXI, 8. Ies. LV, 2. Ita post Grotium
plerique et optimi interpretes haec verba acceperunt. Ce-
terae interpretationes tam vanae sunt et contortae, vt eas
referre taedeat; veluti ea quam Ludovicus de Dieu protu-
lit: *ac si montes esset baculus, non lignum, quasi baculus su-
perbe se efferret, oblitus, se non esse baculum sed lignum.*
Veteres haec verba partim non expresserunt, vt Syrus, par-
tim sensum eorum hariolati sunt, vt Vulgatus: *et
exalteretur baculus, qui utique lignum est;* Chaldaeus:
כְּאַרְמָא חֻטְרָא לְמַמְהֵי לֹא חֻטְרָא מְחֵי אֶלְהֵן מִן דְּמַמְהֵי בֵּיתָא
Q 4 quando

Altera metaphora est petita ab igne, exercitum egregie instructum breui tempore deuoraturum et consumpturum. כבודו post Tremellium quidam vertunt loco gloriae eius, i. e. in loco, in quo gloriabatur Assyrius. Rectius autem mihi videtur reddi, *subter gloriam eius*, quia comparatio desumpta est ab igne, qui aridae materiae (vs. 17.), aut saltui (vs. 18.) subicitur. כבוד hic nec speciem egregiam (vt supra Cap. III, 25.), vt Schmidius, nec vestes pretiosas Assyriorum (coll. Ezech. XXIII, 12., vbi Assyrii מְכַלֵּי מְכֻלֵּי, egregie vestiti dicuntur), vt Gatakerus voluit, sed exercitum Assyriorum bene instructum notat, sicuti supra Cap. VIII, 7. Eodem autem significato כבוד et hic sumendum esse, membrorum parallelismus nos docet: respondet enim haec vox תוֹמֵם משמנים membro priori. MICHAELIS pro כבוד legendum censet כָּבֵד, iecur. „De peste,“ inquit in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. IV. p. 1198., „Assyriis immissa, „sermo esse videtur, pergiturque (sed alias vocales adscribam), ותחת כְּבֹדוֹ יָקֵד, et sub iecore (aut si malis), felle, „eius exardescet, vt incendium ignis etc. Pestilentium morborum haud paucorum sedes iecur et fel, ex medicorum „disciplina.“ Quae interpretatio ingeniosa magis, quam vera videtur. Nam de peste sermonem hic esse, frustra summi, antea iam obseruauimus. Nec Michaelis ipse dissimulat, XXXIII. codices Kennicottianos, cum editione Stephani anni 1539. et Nisselii, כבוד cum Vau legere, cui lectioni sua interpretatio aptari nequeat. יָקֵד hic est formae Kal, vt יָרַד, *descender*, Ps. XVIII, 10. יָקֵד vero non videtur esse forma *infinitiui*, ardebit ardendo, vt Buxtorfius et Cocceius opinantur, sed nomen formae כָּבֹד 1 Chron. XXVIII, 17.

17. Quoniam ignis et combustionis mentionem! fecerat, hac comparatione pergit, et Assyrios facit materiam ignis, spinas, vepres, syluam, arbores; Deum vero sistit vt eum, qui hanc materiam incendit. (אור ישראל) Vt *Sanctus Israelis Deus est*, vt saepe legimus apud hunc propheta;

tam; sic etiam idem *lumen* hic vocatur *Israelis*, qui et alio loco (Dent. IX, 3.) dicitur *ignis consumens*. Hic ergo, qui populi sui protector est, et vindex, in Assyriorum castris ita vehementer grassabitur, ut ad vnum pene omnes conficiat. FORERIVS: Forte alludit propheta ad cultum ignis, qui perpetuo ardebat et conseruabatur in templo. Cum enim ibi esset perpetuus ignis ad perpetua sacrificia, et sanctitas in cultu vigeret, essent autem Assyrii in circuitu Ierusalem veluti spinetum quoddam, fingitur veluti e templo egressus ignis, qui milites absumserit, exercitumque deleuerit. Huic sententiae fauere videtur membrorum parallelismus; nam אור ישראל et קרשו haud dubie sibi inuicem respondent. — Sunt, qui sub אור ישראל *Dei filium* intelligant, hoc maxime ducti argumento, quod infra Cap. XXXVII, 36. מלֹאךְ יְהוָה exercitum Assyriorum percussisse dicatur. Qua de re conf. not. ad eum locum. Sub שִׁית וּשְׁמִיר quidam intelligunt *infimos* Assyriorum; nimis argute fortassis.

18. (כְּכֹר יַעֲרֵר וּכְרָמֹו) Conferuntur Assyrii cum sylua et monte, arbutis denso; quibus pulcritudo et amoenitas omnis detraherentur, si subitum incendium virorem omnem depalceretur. *Syluam* metaphoricè vocat constipationem armatorum militum, qui crisi, galeis et hastis densissimam syluam imitantur. כְּרָמֹו Hieronymus hic pro nomine proprio montis notissimi habet. Placet haec sententia Gatakeri quoque, qui in *Annotat. Anglicc.* dicit: „forlan his verbis respicit Deus gloriationes illas Assyrii, Esai. XXXVII, 24., de inuadendis Libano et Carmel, montibus Israeliticis; q. d. imo vero tui Libanus et Carmel ante excidentur.“ Aptius vero haud dubie כְּרָמֹו hic pro *sylua speciosa* et *amoena* accipitur. Scilicet mons Carmel oliuetis et syluis densissimis vestitus est. Vide geographos et itineraria, Hieronymumque, qui ad Ierem. IV, 26. ipse, inquit, Carmelus, qui mari imminet magno, oleis confitus et arbutis, vineisque

neisque condensus; conf. SCHVLZII *Leitungen des Höchsten*. T. V. p. 186. Nomen proprium autem montis amoenissimi ac pulcherrimi, de omni monte amoeno, sylvis laetissimo, positum esse, eodem modo quo apud scriptores barbaros *Theffala tempe*, pro omni regione amœna, nemini mirum videbitur. Conf. infra XVI, 10. Ierem. II, 5. 2 Regg. XIX, 23. et MICHAELIS *Supplementi. ad Lexx. Hebr.* P. V. pag. 1358 seq. (מנפש ועד בשר) *Ab anima ad carnen usque*, i. e. penitus, dictio proverbiale. Non satis quidem hæc convenit montis et sylvae arboribus et virgultis; sed sermo est de hominibus perituris, quorum ambusta carne vita perit. *Πετασος* et *ἁποδσος* comparationis miscentur. והיה כמסס נסס (*Peretasus* et *ἁποδσος* comparationis miscentur. Magna interpretationis varietas in his verbis, maxime ob dubiam vocis נסס significationem. Veterum plerique eam retulerunt ad נסס, *fugere*: sic Alexandrini: και εἶσαι ὡς φεύγων ὡς ὁ φεύγων ἀπο φλογος κακιομενης, ac si legissent: הנס כנס אש, כנס כנס, quod Lowthus lectioni Masorethicae praeferendum censet. Chaldaeus: ויהי הביר מעציק, *et erit confectus et profugus*. Symmachus: και εἶσαι ὡς τετραμμενος φεύγων. Vulgatus: *et eris terrore profugus*. Ex recentioribus multi sequuntur interpretationem Kimchii, נסס per נסס כנס, *vexillifer*, reddentis, מסס autem (pro ימסס), *liquefcere*, de summo metu et terrore intelligentis, qua significatione verbum illud saepe occurrit, e. c. Deut. I, 28. (המסר אה-לִבְנֵנו), Ios. V, 1. (וַיִּסֶּם לִבָּם) *liquefactum est cor eorum, neque quidquam spiritus iis reliquum*, praec metu Israelis): et absolute quoque מסס, *liquefcens*, de eo, qui moerore, aegritudine et tæbe quadam aegroti animi ceditur Job. VI, 14. Hinc vertendum: *quasi dissolutio signiferi*, quod ita exponunt: tantam cladem fore, quanta esse solet in exercitu, cuius vexillifer cecidit; tunc enim omnes fugiunt. Verum ut taceam, hanc interpretationem non satis planam et facilem esse, hic sensus nullo modo congruit cum similitudine, quam vates antea inceperat. Idem dicendum est de coccei sententia: *erit ut tabes, quod eminet, quod in-*
signe

signe est (נס) propr. *eminuit*, vnde, *signum erexit* Pf. IV, 7.); omne *eminens tabescet et colliquescet*: et de HEZELII versione: *sicut aegrotus tabescet, wie ein Kranker dahin schwindet*: scilicet נס confert cum Syriaco ܢܫܝܐ, *aegrotus, infirmus*. — STRVENSEE: *et qui effugit* (נס a נס) *animo liquefactus erit* (נס, *liquefecit, effluxit*). VITRINGA: *et erit ut dissolutio siue liquefactio fugientis*. WALTHERVS: *sicut agmen fugiens abit*. DATHE: *sicut cum signifer fugit*. DOEDERLEIN hunc versum vertit ita: *eiusque (Assyrii) syluam, Carmelo similem, qua corticem, qua medullam, conficiet, ut sit velut pertica, quae procul emineat*. Quod in nota subiecta ita illustrat: „Carmelus quidem *mons*, confitus „syluis, apta est imago exercitus numerosi; qui dum interit, caesam dixeris syluam. Restat tamen rara arbor, h. e. pauci superstites erunt. Eandem imaginem repetit vates Cap. XXX, 17. Vocabulum נס deducendum videtur „a נס, ac aequipollet nomini נס, *vexillum*, siue *pertica*; „quae in monte defigitur, et emicat (נס ex Arab. *emicare*).“ — Allegoriae continuandae nulla interpretatio magis conueniret, quam BOYSENII ad h. l.: *sicut arida virgulta concremantur, sed certa praesidia desunt*. SCHVLTEUS in Origg. Hebr. Lib. I. Cap. V. §. XXIII. p. m. 67.: „Radix „Arabica ܢܫܝܐ, quae respondet Hebraeorum נס, non tantum exponitur (a Grammaticis Arabum) *extulit, eleuauit in altum*, vnde נס, *vexillum*; verum etiam, *crepuit imposita igni caro, dumque vehementius assatur stricturas sparsit*: „quasi dicas, *emicit, seque extulit inter assandum*. Hinc „vehemens oritur tralatio, et orationi susceptae mirifice „congruens: *et erit, ut quum liquefcit, et in tabem datur, caro in igne crepitans*.“ — Sed carnem assando liqueferi, quis hoc vnquam audiuit? Hinc equidem accedo sententiae MICHAELIS in Supplementt. ad Lexx. Hebr. P. V. p. 1647.: „Mutatis punctis, נס, confero Arabicum, ܢܫܝܐ, „bullitu,

„bullitu, vel feruore suo sonuit aqua, ^{נִשְׁיִישׁ}, bullientis
 „aquae sonus, vertoque, erit ~~ut~~ liquefcere, bullire. Summus
 „feruor describitur, qui non modo liquefcere, sed et bulli-
 „re faciat. Amant Orientales duo verba, sono vicina,
 „componere: sic Talmudici, non noui Chillek et Eillek,
 „Arabes, ^{حَلَّ} ^{بَلَّ}, licitum, ipse Moles statim ab initio
 „חֲדָרָא בְּבִרָא. Huc fortasse referendus quoque est Syrus:
^{לֹא} ^{וְלֹא} ^{אִם} ^{אִם} ^{וְלֹא} ^{וְלֹא}, et erit ac si numquam fuisset.
 Bulliendo enim res liquefactae euaporantur et quasi euane-
 scunt.

19. (ושאר עץ יערו) Quod vero adinet ad residuum ar-
 borum siluae. (מספר יהיו) Numerus erunt, i. e. pauci. Nu-
 merus apud Hebraeos pro paucis poni solet, e. c. Pl. CV, 12.
 מִתִּי מִסְפָּר, vid. quoque Deut. XXXIII, 6. Quod enim nu-
 meramus, exiguum est; iuxta illud Ouidii: *pauperis est nu-
 merare pecus*. Quod vero additur, נער יכתבם, puer scribet
 eos, amplificatio paucitatis est. Puer enim non magnam
 summam numerando assequitur, illam nempe, quam ma-
 nuum digitis notare potest. Et hinc, opinor, conieciarunt
 Hebraei, decem e toto exercitu fuisse residuos.

20. (והיה באמת) Ahasus regem Assyriae contra duos
 reges Syriae et Israelis in auxilium vocauerat. Quod foe-
 dus malo publico futurum esse, saepe iam minatus est vates.
 Ait igitur nunc, eos, qui effugerint Assyriorum arma, qui
 erunt paucissimi (ideo enim dicuntur *residuum* Israel), post
 eam plagam, qua Deus regem Assyrium affecerit, spem
 suam in Deo locaturos potius, quam in illo, quem tam fa-
 cile vidissent posse deleri. *Niti in re aliqua* est, in ea fidu-
 ciam ponere. (באמת) Vere Iehouam colent; non sicut alii
 ex eadem gente, qui dubio gradu vacillantes, modo ad ve-
 ri Dei, modo ad inanium Deorum cultum ferebantur.

21. שאר ישרב) Nomen est alterius filiorum Iesaiæ, ad quod hic alludit, sicut vl. 6. ad nomen alterius. *Redi-
tus ad Deum* eius est, qui ab eo discesserat, quod duplici ra-
tione fit. Altera quidem est eius, qui ad commenticios
Deos defecit, quales haud dubie permulti fuere sub regibus
idololatriæ; altera vero eius, qui cultum veri Dei professus,
tamen ex legibus diuinis vitam suam non instituit. Ad
Deum igitur *redit*, qui, idololatriæ nuncio remisso, solum
verum Deum colere denuo incipit, et qui, improbis mori-
bus exutis, vitam ad leges diuinas iterum exigit.

22. שאר ישרב בו (כי אם-בו, *reliquiae conuertentur ex
eo*, reliquiae eius reuertentur ad te; ac si dicat: quamuis
plurimi perituri sint, tandem tamen aliquot seruabuntur, et
conuertentur ad Dominum Deum. כליון חרוץ שטף צדקה)
Horum verborum tam variae sunt et multae explicationes,
vt sine taedio lectorum eas omnes enarrare vix possimus. Ita-
que nunc cum tantummodo sensum exponemus, qui verbo-
rum singulorum significationibus et totius orationis nexui
conuenientissimus nobis videtur; ceteras interpretationes in
Excursu singulari recensaturi. Equidem cum VITRINGA ver-
to: *consumtio decisa est, exundans iustitia*, i. e. totalis per-
niciens pro summa Dei iustitia decreta est. כליון est *consum-
tio*, vid. Deut. XXVIII, 65. Verbum חרוץ de *sententia iu-
dicis certissime decreta et definita* vlurpatur I Regg. XX, 40.
vbi Ahabad prophetam: *rectum est iudicium tuum* צדקה חרוץ
tu ipse definuisti. צדקה positum pro בצדקה, *iuste, seuere*.
שטף *exundans erit*, absument omnia. Metaphora desumpta
est vel a *torrente* exuberante (נחל שיטף, infra Cap. XXX,
28.), qui omnia secum rapit et deuastat; vel ab *imbre*, plu-
uias instar torrentis confertim dimittente, vt supra humum
exundent et stagnet aquae.

23. בי כלל-הארץ, Prop. *Consumptionem et excidium Iehoua
faciet in omni terra*, i. e. certissime Iehoua decreuit omnem
populum absumere. נחרצה non est adiectivum siue partici-
pium,

pium, vt multis videtur, sed substantivum a verbo *חרץ*, *excidit*, vt Dan. IX, 27. XI, 36. Cum praecedenti substantivo *כלה* per ו copulatur, et vtrumque construitur cum verbo *עשה*. Sic etiam Vulgatus, Syrus et Chaldaeus vertunt. *Consumptio* vero et *excidium* est Hendiadys in Substantivis: *excidium consumens*, siue maxima vastatio. כל omittunt codd. Kennicott. sexaginta nouem, Rossiani septemdecim; nec non Biblia Soncinenſia, Brixienſia, antiqua ſine anno et loco, Bombergiana vtraque 1518. ad marg., Prophetæ poſteriores Soncinenſes, Piſaur. 1516. Piſaurenſes 1520. Sensus ſemper idem manet. Notum enim eſt, כל etiam de ſingulis regionibus ſaepe poni.

24. Digreſſus paulum Propheta, redit ad proprium orationis ſuae ſcopum; conſolatur pios, nec plane deletum iri populum Iſraeliticum promittit. (עמי יורש ציון) Hac blanda appellatione alloqui videtur paucos ſinceros Iehouae cultores ſuperſtites de quibus verſ. 21. 22. (בשפט יכבה ומטהו ישא עליך) *Quando baculo te percutiet, et iugum ſuum ſuper te tollet*, i. e. quando te vt ſervum tractabit aut tractare inſtituet, et ſiue ediſtis ſuis, ſiue imperioſis ediſtorum ſuorum executionibus, te vexabit. Metaphora deſumpta eſt partim a iumentis, quæ, dum graua onera portant, ab aſtoribus baculo, fuſte, ſtimulo, agi, caedi et citari ſolent; partim a ſeruis, in operibus ſeruilibus verſatis, quibus adſunt επιſτακοι, operarum inſpectores et exactores, fuſtibus inſtructi. Vtrumque hic reſpici, patet ex collata phraſi Cap. IX, 3. et 27 ſeq. Caeterum haec verba ad Aſſyrium referenda ſunt, non ad Deum, vt nonnulli volunt, quaſi ſenſus ſit: *et baculum ſuum attollet* (Deus) עליך *ſupra te*, vel, propter te, i. e. ad te vindicandum, et puniendum Aſſyrium, qui te percutit; quod durius videtur. (בדרך מצרים) Haec verba interpretes haud pauci vertunt: *in via Aegypti*, i. e. cum rex Aſſyrius exercitum ſuum in Aegyptum duxerit, eum percutiet. Et reſpici quidem exiſtimant

istimant expeditionem Sanheribi, qui primum ibat, vt Tarachae occurreret; deinde, bello Aegyptiaco confecto, per Palaestinam redibat, et, captis vrbibus Iudaeae munitis, legatos misit ad Hezechiam Lachiso, vnde pecuniam extorsisse non contentus sibi Ierosolyma dedi postulauit, vid. 2 Regg. III, et infra XXXVII. Alii vertunt: *more, modo, ritu Aegyptiorum*, i. e. eo modo, quo affligerunt te Aegyptii, sic te affligent Assyrii; q. d. sicut ab Aegyptiis olim indigna passi estis, non tamen afflictio illa perpetua fuit; sed finem habuit, eundemque gloriosum vobis; ne despondeatis quoque animum, cum videtis Assyriorum aduersus vos crudelitatem et ferociam. Habitatores enim Hierosolymitani obsidione pressi sunt, et omnia, quae extra muros possidebant, vastata, sed non diu durauit ista vexatio. *In via alicuius* idem est saepe, atque *instar*, seu *ad morem et similitudinem* alicuius, quia *via* Hebraeis ratio est aut modus viuendi et operandi. Sic Amos IV, 10. Immisi vobis pestilentiam בדרך מצרים *via Aegypti*, i. e. ad exemplum pestilentiae Aegyptiacae; vid. et Ezech. XX, 30. Praeferenda mihi videtur haec interpretatio propter vs. 26. vbi בדרך eodem significatu occurrit; et quod prophetae nostro inprimis frequentes sunt allusiones ad historiam populi sui, vti in eodem versu ad historiam Gideonis, et Cap. seq. vers. 16.

25. כי עוד מעט מוער) *Post parum* perficietur ira mea et furor meus, ad eos, Assyrios, consumendos. Intra brevissimum tempus perdam Assyrios, et ita irae meae finis imponetur. מעט saepius, simpliciter sumtum, de *tempore* vsurpatur, e. c. Hagg. II, 6. Sed phrasis מעט מוער non reperitur alibi, quam apud nostrum, et quidem praeter hunc locum Cap. XXIX, 17. זעם Lowthus legi mallet זעמי; sine auctoritate. Nam ex eo, quod Hieronymus et Syrus pronomen addiderunt, non certo colligere licet, id in suis codicibus extitisse. Vid. ceterum de hac voce not. ad vs. 5. Capit.

Capit. nostri. Gatakerus et Vitranga hoc nomen intelligunt de ira et feneritate Dei erga populum suum, vt sensus huius versiculi sit, *indignationem*, quam Deus conceperat in populum suum, *brevi tempore cessaturam* esse. Verum totius orationis nexus suadet potius de Assyriis hunc verum interpretari. כלה, si de Assyriis est sermo, *consummabitur* reddendum erit, i. e. ad summum perueniet, explebitur, satiabitur. Si autem de Iudaeis, *consumetur*, *finietur*, *cessabit*, indignatio mea, vt Proverb. XXII, 8. — (על חבליהם) חבליהם, cum כ, legunt tres codd. Kennicott., totidemque de Rossiani; Biblia Brixienfis, Veneta 1551., Veneta 1563., Veneta 1613., Veneta Lombrosi 1639., Iesaias Polyglottus Basileensis, 4. sine anno, Iesaias cum comment. Veronae, 1652. Dubia Biblia Veneta 1566., nonnullique codd. Mss. In bibliis Nisselianis haec vox circulo est notata, ad indigitandam codicum et editionum discrepantiam. Lektionem hanc sequitur quoque in suis Commentariis in h. l. Abarbenel. חבליהם interpretari solent *consumtionem*. Michaelis vero vocem ad Arab. سلكي, *mensuravit*, refert veritque, *et ira mea erit ad mensuram eorum*, i. e. modica, vt eos non absumat, sed ferri possit. Mihi tamen חבליהם a manu Iesaias esse videtur: primo quidem, quod חבליהם emphatica magis, et insolentioris sit usus, quam חבליהם; constat autem, prophetam nostrum selectas voces amare: deinde quod non facile in mentem venisset librariis, חבליהם mutare in חבליהם, si haec posterior scriptura non esset antiquissima, quia prius magis notum est, quam posterius. Ad quae accedit, vocem חבליהם hic minus eleganter adhiberi, cum in eadem hac sententia iam adhibita esset verbum כלה. Ceterum vox חבליהם ipsa quoque diuersimode accipitur. Sunt, qui significationem eius repetant a חבל, quam deriuant a בלל, notatque *scelus*, *flagitium*, iuxta phrasin Mosaicam, quae non semel occurrit, חבל עשי, *scelus*, *flagitium*, rem abominandam perpetrarunt. Sic Vulgatus: *et furor meus super scelus eorum*. Hunc sensum haud dubie

expressit Jarchius; designari scribit *convitia* et *maledicta*, quibus legati Assyrii Deum lacefferant. Praefert quoque hanc interpretationem Abarbenel, si legendum sit חבליהם; mallet enim ipse חבליהם. Aben-Esra: ואפי בהם על רוב שהשהיתו *et ira mea inter ipsos exardeſcet, propterea quod abominanda perpetrarint*. Sic fere Syus: ^לבִּלְיָם, ^ובִּלְיָם, ^ובִּלְיָם, *contra corruptelam eorum*. Sed alii, et longe piures, significationem vocis חבליהם deriuant a voce בלה, *inueterari, antiquari*, παλαιωσαι, vnde חבליהם παλαιωσαι, καταργησαι, *consumtio, perditio, abolitio*, vt בלי, apud nostrum infra XXXVIII, 17. et בלה, in Piel, *deterere, consumere*, vt adeo חבליהם hic fere idem valeat, quod כליון, *consumtio*, vi. 21. Qui in hac sunt sententia, particulam על reddunt *vsque ad*, vt Ios. II, 7. 2 Regg. XXIII, 29. Ezech. XLI, 17., pro ער (quod hic etiam habent cod. Kennicottianus vnus, vnusque de Rossianus), vt sensus sit: *iram Dei arsuram esse, vsque ad illorum (Assyriorum) perditionem, abolitionem*. Et haec interpretatio mihi quoque vera videtur. Minus placet VITRINGAE explicatio: *ira mea (in populum meum) terminabitur cum* (ita על vertendum quoque Exod. XXXV, 22. Levit. II, 2.) *ipsorum abolitione* (hostium Assyriorum). MICHAELIS in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. I. p. 179. nostrum חבליהם confert cum Arab. ⁵بَلَاءٌ, *vexatio, infortunium*; vertitque hunc versum: *finem habebit ira (contra populum Dei), et vertet se ira mea contra vexatorem eorum*. DOEDERLEIN: *sed breui intermisso spatio ira mea remittit, et vertitur in eorum machinationes*. Sequitur Alexandrinos, qui חבליהם βλάη reddiderunt, ac si esset a בל, Dan. VI, 15.; quod conferendum est cum Arab. ⁵بَالٍ, *cor, animus*.

26. (ועורר) *Et excitabit*. Mutatio personae. Sunt enim verba prophetae, vel ipsius Dei, loquentis de se in tertia persona. (כמכת מרין בצור עורר) *Quemadmodum eleuauit*

ad percutiendos Midianitas apud petram *Horeb*; is locus est, vbi Gideon duos reges Midianitas occidit, *Zeeb* et *Horeb*; Ind. VII. VIII. (ומטהו על הים) Ante repetendum est ἀπο τοῦ καὶ particula similitudinis, כ; et iuxta virgam suam super mare, i. e. vt percussit Aegyptios in mari rubro. (בדרך מצרים) Eo modo, quo leuauit super Aegyptios, vt in mari perirent. Versa 24. dixerat, quod Assyrii percussissent Iudaeos sicut Aegyptios; hic autem, quod Deus percussurus sit Assyrios sicut Aegyptios.

27. (סבלו) *Onus eius*, Assyrii; i. e. onus, quod imposuit Assyrius. (רחבל על מפני שמן) Magna interpretum discrepantia, in verborum difficilium explicatione. Interpretes tamen antiquiores fere consentiunt, quod mireris. Alexandrini quidem videri possent paullo aliter legisse, dum vertunt: καὶ καταφθαίσεται ὁ ζυγὸς ἀπο τῶν ὤμων ὑμῶν: nempe שבמיכם; sed quoniam haec lectio idem dicit, quod in membro primo, referenda est ad vitia illius codicis, quo hic interpret vsus est, frequentissima. Vulgatus; et corrumpet iugum a facie olei; verba sine sensu; Chaldaeus (sub oleo Messiam intelligit, quem nemo h. l. quaesierit. Syrus vertit: corrumpetur iugum מִסֵּם מִפְּנֵי שֶׁמֶן a iuuentis; ita videtur intellexisse שמן, quasi abstractum, pingue, positum esset pro concreto, pingues scil. iuuenti. Saadias: יִשָּׁטֵף אֶשְׁרֵי מִן קִדְלֵי אֲגָלָיִה, et corrumpetur iugum eius in conspectu nobilium. Cum hac interpretatione fere consentit DOEDERLINII: ei פני שמן sunt pingues, h. e. illustres, diuites, qui maxime onere premebantur, tributis impositis; כ; vero idem significat, quod in praecedenti membro מַעַל; et חבל accipit in significatione praegnantem: tolletur et confringetur iugum, ne pinguibus amplius molestum sit. — HVBIGANTIVS more suo lectionem ex ingenio mutat, et pro שמן, vel שָׁמֵט, calcitrans, vel שָׁמֵט legit,

quod Arabice (ممس) equum reluctantem, qui sessorem non admittit, indicat; cum quo regem Hiskiam putat comparari, qui iugum Assyriorum excusserit. — Alias coniecturas proponit SECKERVS, a Lowtho adductus: „Fortasse „legendum מִכְנֵי שָׁן, vid. Cap. V, 1. Zach. IV, 14. Et „possunt intelligi Iudaei vincti Dei, Ps. CV, 15.; vel Assy- „rii מִשְׁכְּנֵי, hic vs. 16., vt dicat propheta depulsam iri iugum ab his impositum; sed hoc durius. Vel potest legi „מִכְנֵי שָׁן.“ — MICHAELIS pro חָבֵל legit חָבֵל, hoc sensu: *et funis iugi recedet a collo eius.* Quae coniectura placuit quoque Walthero et Henslero. — GROTIUS שָׁן, *oleum*, metonymice dictum putauit pro *oleo uncto*, scil. Hiskia. „Iugum illud, inquit, quod Assyrii Iudaeae imposuerant, „plane interibit, propter Ezechiam, vinctum sacro oleo. Al- „luditur ad vim olei, quod nodos facile relaxat.“ Hunc sensum in versione expressit quoque DATHIUS: *corrumpetur vero illud iugum propter vinctum oleo regem.* — Quidam ex Hebraeis ita intelligunt: *peribit iugum eius prae pinguedine*, i. e. felicitate; q. d. vt corpora opima sua interdum pinguedine obruuntur, et suffocantur, ita Assyrius opibus et honoribus suis. Imperium eius ob nimias opes et superbiam delebitur. — FORERIUS metaphoram censet, sumtam ab animalibus, quae si pingua sunt, prae pinguedine laxatis nexibus, dissolvuntur iuga; vel ab agricolis, qui nodos iugi induratos adhibito oleo seu pinguedine solvunt. — Verum recte opponit Sanctius, id nec ferre vsum rusticorum, nec lora inde putrescere, aut inutilia fieri, quod tamen propheta significare velit. Hinc sic exponit: *computrescet iugum*, i. e. iugi lora, *defectu olei*, quia oleum deficit, vt מִן sit priuativum, vt, Sam. XV, 26. Job. XXXIII, 28. Morem enim esse rusticorum, lora iugorum, quae coriacea esse solent, vt lenta sint et tractabilia, oleo macerare, et subigere, quod si absit, facile arescere et rumpi. Verum tum esse deberet מִשְׁכָּן. VITRINGA vertit: *et computrescet iugum ob oleum*, quod ita explanat, iugum intelligi ferreum, olei

olei autem eam esse naturam, ut ferri interiora penetret atque emolliat, dissoluat, et corrumpat. Quod absolum plane est; arcet potius aeruginem. CLERICVS: „prae pinguedine laxabitur iugum; videtur hoc velle propheta, Iudaeorum res „ita conualituras, ut vel sola eorum potentia, quae pinguedine significatur, Assyrii post tantam cladem omnia Iudaeis „onera sint remissuri.“ Sed ipsa pinguedine corruptum, siue laxatum iri iugum, horrenda sane imago est; nec enim potest pinguedine corrumpi, nisi haec attritu iugi diuturno in saniem resoluatur; nec corrumpi et laxari eadem. KOCHERVS: „Quid si vatis verba per inexpectatum ὀξύμωρον explices hac sententia: iuga pingui inuncta conseruari durare, „que solere, istud iugum contraria ratione prae pinguedinis oleiue copia periturum; vberissimis scilicet, spiritualibusque inprimis, Dei beneficiis; nam promissum non ad „illam modo aetatem, sed ultra pertinere arbitror.“ Equidem verba ita intelligo: laedetur, rumpetur, iugum propter pinguedinem, prae pinguedine. Comparatio desumpta videtur a bouibus, adeo saginatis et pinguefactis, ut iugum ipsis impositum non amplius patiantur, sed abiciant et discutiant. Inest igitur his verbis simul laeta promissio felicitis populi Israelitici status.

28. Sequitur ἐπαῖδος, quae describit aduentum hostis alicuius. Intelligenda vero haud dubie est expeditio Senacheribi, de quo in hoc carmine agi, in Argumento euicimus; et quidem ipsa illa, quae Hiskiae regi et Hierosolymitanis tanto terrori fuit. Viuide depingit vates simul incolarum Iudaeae metum, fugam, trepidationem, desolationem agrorum, aliasque belli mala et calamitates. — Et de Senacheribo quidem hic agi, in eo interpretes plerique consentiunt, et Chaldaeus aperte, licet in describendo exercitu et copiis Senacheribi valde luxuriatur, nisi forte, ut Vitringa suspicatur, hic paraphrasi aliquid ex allegoricis interpretationibus aevi recentioris insertum sit. — Sunt tamen

alii, qui existiment, prophetam hic transferre orationem ad aliud subiectum, et cum hac vsque de Sennacheribo egisset, nunc describere expeditionem recentiorē Nebucadnezaris, Hierosolyma tandem expugnantis, totamque rempublicam subuertentis. Rationem petunt ex vss. 33, 34., quos de *Iudæis* intelligunt. Hanc sententiam defenderunt Cocceius et Altingius, et ex recentioribus Michaelis et Koppius, qui hanc ipsam ob causam, ea quæ sequuntur, cum Cap. XI. XII., a præcedentibus seiungenda censet. At enim vero de Sennacheribo non esse discedendum, Vitringa his probat argumentis: *primum*, quia in oratione prophetæ nullum indicium est, transitum fieri ad aliud subiectum. Egerat in superioribus de Sennacheribo; quare, cum hic ait, *venit Aiatham*, intelligendus erit idem ille, de quo antea dixerat. *Deinde* in tota hac descriptione non memoratur, Hierosolyma ab hoc rege capta et expugnata; sed circumiacentia tantum loca occupata et infesta esse; quod conuenit expeditioni Sennacheribi. *Tum*, qui verba prophetæ diligenter expendit, videbit, illum describere expeditionem aliquam transitoriam, qualis fuit expeditio Sennacheribi, raptim cum exercitu mouentis in Aegyptum; non sane Nebucadnezaris, qui vltima expeditione tertio demum anno Hierosolyma expugnauit, cuiusque adeo copiae locis circa urbem omnibus occupatis, fixas certasque habuerunt castrorum metationes. — Ceterum expeditio Sennacheribi, quæ hic describitur, non est illa *Rabsaris*, cum manu aliqua militum ab imperatore missi ad Hierosolyma denuo tentanda; postquam missam fecisset Aegyptum; sed est expeditio Sennacheribi ipsius, e terra sua primum aduenientis, ad Hiskiam in ordinem cogendum et Aegyptum inuadendam. Pleraque enim, quæ hic memorantur, loca, Hierosolymis ad *aquilonem* sunt, patetque, iter ab aquilone flecti ad Occidentem et Austrum. Videtur igitur Sennacheribus, postquam cum copiis Euphratem traiecisset et in Syriam venisset, mox Iordanem traiecisse, medio fere spatio inter

inter *Lacum Genesarethicum et Asphaltites*, in ditione tribus *Ephraim*, ubi alias etiam, haud dubie ob commoditatem maiorem loci, celebris fuit traiectus, dictus בֵּית בָּרָה, בית בָּרָה; cuius mentio fit Iud. VII, 24., de quo LIGHT-FOOTVS in *Disquisit. Chorograph. Ioanni praemissa*, Cap. I. §. I. III. IV. videndus. עֵיט Haec vox, vti hic scripta est, alias non occurrit; sed non est dubium, quin formata sit ex עֵי, *Ai*, oppido satis celebri in historia Israelitarum, Palaestinam occupantium, Ios. VII, 1. 2., atque adeo עֵיט sit oppidum cum agro circumiacente a Iosua plane dirutum et subuersum, sed deinceps rursus instauratum, dictum עֵי, vt videtur, a עֵי, quod in *tumulo*, siue loco editiore situm fuerit, vt aliae vrbes ob hanc rationem insignitae sunt nomine רֶמָה, *locus editus*; et liquet ex historia (Ios. VIII, 11.), *Ai* urbem fuisse in colle aut tumulo sitam; et quidem in extremis *limitibus septentrionalibus fortis Beniaminis*, e regione *Bethelis* ad *Orrum*, Genes. XII, 8. Ios. VII, 2., Hierichunti autem ad *Occidentem et Septentrionem*. Conf. BACHIE NE *Descript. Palaest.* P. II. T. II. §. 235 seq. (מִבְּרֶן) Loci huius nulla mentio alia est, praeter I Sam. XIV, 2. vnde patet, fuisse locum, proximum *Gibee*, quae ipsa quoque sita est in limitibus septentrionalibus Beniaminis, ad *Occiduum Australe*, *Ai* et *Bethelis*, habebatque ad *Ausrale* clima *Ramam* et *Hierosolyma*; vid. Iud. XIX, 12. 13. Alexandrini in loco Samuelis citato, Μαγδαλ scribunt, hic Μαγγελδα, Theodotion: Μαγγελδα. Conf. BACHIE NE §. 252. l. c. מַכְמַש (מַכְמַש) Alias Esr. II, 27. Nehem. VII, 31., sicque et Syrus, librum Maccabaeorum ex Hebraico textu vertens, I Macc. IX, 73.

מִגְרוֹנִי habet. Locus est, proximus *Migroni* et *Gibee*, et huic quidem ad *Septentrionem*, vid. I Sam. XV, 5. Vid. BACHIE NE §. 253. l. c. (יִפְקִיד כָּלִיר) Quum Pl. XXXI, 6. Ierem. XXXVI, 20. XXXVII, 21. 2 Parall. XII, 10. deponere, mandare, significet; Alexandrini verterunt: ὁ Μαχμας ἤσσει αὐτὸν αὐτὸν αὐτὸν. Quos secutus est Syrus: In

Michmasch מִיכַם־מַשׁׁשׁ ponet impedimenta sua, et

Saadias : וְאַדְעָׁם סֵלֶכֶת et deponet arma eius in Mich-

masch. Huc fortasse referendus quoque Vulgatus: apud Michmas commendabit vasa sua. Et hanc interpretationem etiam multi inter recentiores sequuntur. Quod autem rex Assyrius sarcinas suas in Michmasch reposuit, huius rei Kimchius hanc adfert causam, quod persuasus ille fuerit, se Hierosolyma sine magno rei bellicae apparatu expugnare posse. Vitranga vero illud ideo potius factum putat, quod Michmasch locus fuerit bene munitus natura et situ; quippe ad quem nisi per angustum traiectum, quem duae rupes, sibi inuicem aduersae, faciebant, iter expediri non poterat, ut liquet ex historia Saulis et Philisthaeorum 1 Sam. XIII, 2. 3. 16. 23. — Equidem tamen cum Clerico verbum in significatione visitatione accipere, et de recensione armorum intelligere mallet; ita ut duces inspecturi illic et probaturi arma militum essent.

29. עֲבַר מַעְבְּרָה (עבר מעברה) non solum vadum, traiectum fluminis, denotat, sed de montibus quoque dicitur, sicut Hispanorum porto, i. e. locus asper, angustus et difficilis ad transeundum. Conferendum est 1 Sam. XIII, 23. Et exiit statio Philisthaeorum מִבְּמַשׁׁשׁ אֶרֶץ מַעְבְּרָה ad traiectum Michmasch. Qui traiectus describitur Cap. XIV, 4. 5. Medius erat et angustus inter rupes duas Bosetz et Sene, quarum alter in Septentrione respexit Michmascham, alter in Austro Gibeam. Erant eiusmodi loca in Iudaea et Beniaminitide plura, qualia etiam erant, ab Occedente Hierosolymorum, qua iter est ad Bethoronem inferiorem: Τὰς κατὰ σεία καταβάσεις, descensus, qui ad praerupta et angusta loca sunt, appellat Iosephus de Bello Iud. Lib. II. Cap. XXVI. (גבע מלון לנו) Geba est diverforium, quo pernoctant. Ita omnino לנו est vertendum, לנו, nec, ut quidam fecerunt, nobis, Vulgato duce, qui habet:

habet: *Gaba sedes nostra*. Lowthus, Chaldaei auctoritate permotus, גבא legendum censet; quod etiam Dathius et Doederlein probant. — Ceterum *Geba*, quae hic nominatur, est Michmaschae proxima nec confundenda cum *Gibea* s. *Gabaa Saulis* seu *Beniaminis*, quae mox occurret. רמה (חררה רמה), i. e. *alta, excelsa*, plurium urbium in Iudaea nomen erat, ideo haud dubie, quod in *collibus* aut *locis editis* sitae essent. Nostro loco illa designatur *Rama*, quae inter *Gebam* et *Gibeam* media fuit, ad Septentrionem Hierosolymorum et Gibeae Saulis. Non est confundenda cum *Rama Samuelis*, siue *Ramathaim Zophim*, in tractu occiduo montium Ephraim sita. Nostreae Ramae mentio fit in historia Levitae Iud. XIX, 11. 12. 14., in qua Levita, cum Hierosolymis pernoctare recusaret, die iam valde praecipite, famulo dicit: *pergamus ad Gibeam, non longe videlicet Hierosolymis distantem*. Item: *age, et fac appropinquemus uni locorum istorum, ut pernoctemus Gibeae aut Ramae*; unde colligere licet, esse Ramam ab Hierosolymis Gibeae remotiorem; quod confirmatur loco 1 Regg. XV, 22. גבעת שאול (*Gibeath Saulis*, quia Saulis, regis, patria fuit, 1 Sam. XI, 4., Ramae ad Austrum, ubi ad Occidentem vergit.

30. צהלי קולך בה גלים (*Exalta vocem tuam*, ut aliae urbes exaudiant, *filia*, i. e. oppidum (conf. not. ad Cap. I, 8.) *Gallim*. Mentio fit huius loci alias semel tantummodo, 1 Sam. XXV, 44.; verum ibi nihil de eius situ dicitur. (הקשיבו לישה) Grotius, vim formae Hiphil respiciens, vertit, *fac audire Laifam*, ita altum eiulatum tolle (tu, Gallim), ut ad ultimos fines exaudiatur, ubi *Laifa*. Intelligit celebrem illam urbem, antea *Lefem* dictam, in extremo limite Septentrionali Cananaeae, ad Libani radices sitam, a *Danitis* expugnatam, Iudic. XVIII, 7 seq. Verum cum הקשיב in plurimis aliis locis *attendere*, sicuti in Kal, denotat, praeferenda haud dubie est Vulgati interpretatio: *at-*

rende *Laisa*; vt moneat vates habitatores *Laisæ*, ne despiciant clamorem oppidi vicini Gallim. Qua interpretatione assumpta, non intelligenda erit celebris illa ad Libanum *Laisa*, sed alia eiusdem nominis vrbs; sita in proximo Hierosolymorum, milliari circiter germanico ab vrbe, Ramam inter, quae septem, et Anathotham, quae tria milliaria Romana ab Hierosolymis septentrionem versus. Satis verissimiliter suspicatur WERNSDORFIVS in scripto de *fide historica libros I Maccab.* §. 80., eam esse *Laisam*, quae I Maccab. IX, 9. in Vulgata, pro Graeco Ἐλεσσα, vel Ἀλασα, legitur, ad quam Iudas ante praelium commissum castra habuit. Situs sane locorum concinit. Conf. MICHAELIS *Annotatt.* ad loc. ill. Maccab. et *Bachienae Descript. Palaeft.* P. II. Tom. II. §. 280. Vitringa, Cocceium secutus, verba nostra ita coniungit cum sequentibus, vt sensus sit: o *misera Anathoth*, attende *Laisam versus*! Verum interpretatio vulgaris haud dubie elegantior est. עניה ענחח Vulgo: *misera Anathoth*: o *miseram Anathoth*! seu, vt Doederlein: *Anathoth affligetur*. Sensu bono et apto. Syrus vero vertit:

אֲנִיָּה עֲנִיָּה, responde *Anathoth*. Idemque placuit Lowtho, qui vertit: *hall's wieder, Anathoth*! Epithetum ad significationem nominis alludere putat, tanquam si diceret: *Ah! nimis ex vero nunc tibi nomen erit*! Michaelis effert: עניָה, *respondens*, iuxta formam פִּרְיָה, SIMONIS in *Onomast. V. T.*, sub hac voce: „ענחח, *responsiones*: eadem ratio nominis, quae in בית ענח, *locus echus*; nam „hodieum eius rudera ostenduntur in valle, scilicet in „medio montium, vt referunt *Robertus* in *Itiner.* p. 70. et „*Monconysius*, p. 301.“

כִּדְרָה מְרַמְנָה 31. Recte Vatablus: *fugit, mora est*. Nam verbum כִּדְרָה *motum celere, commotionem celere, fugam seu agitationem* significat. *Madmena*, quae hic nominatur, nullo alio loco occurrit. Nam illa *Madmanna*, quae memora-

memoratur Ios. XV, 31., in australibus tribus Iudae sita, huc non pertinet. Alexandrini Μαδεβηνα habent. (יְשֻׁבֵי הַגְּבִים העיר נבים), pro quo Alexandrini Γιββηε ponunt, locus nobis ignotus est. *Sanctius* quidem נבים deducit a נב, quae vox inter alia *aliquid excelsum* notat, unde verisimile ei est, *habitatores Gabi* dici *ciues Hierosolymitanos*, quia hi incolunt loca excelsa. Nam vrbs sita erat in edito loco, et intra moenia aliquot habebat colles, vt Sion et Moriam. Verum si vates sub נבים Hierosolyma intellexisset, versu seq. non nominasset *Nob*. Verbum העיר non vno modo verterunt interpretes. Plerique id retulerunt ad

עָזַר, *conualescere, inualescere*. Ita Syrus: وَأَعَزُّوا, *confortari sunt*, et Vulgatus, *confortamini*; quod Sanctius, qui, vt dictum est, de Hierosolymis sermonem esse, putat, ita accipit, obsidionem adeo fore angustam, tam copiosas atque alacres obsidentium vires, vt obsessi ad resistendum omne robur ac studium aduocare debeant. *Forerio* haec cum versu seq. ita cohaerere videntur: *obfirmemini: nam vnus diei spatium habetis, quo in Nob exercitus hostium subsistet*. Alii, vt Vatablus et Grotius reddunt, *congregauerunt se*, scilicet vt fugerent. Sine ratione. Rectum Gatackerus vidit in *Notz. Anglice*. ad h. l. Vertendum est *fugerunt*, vt Ierem. IV, 6. הָעִיר אֶל-תִּפְסָרוּ, *fugite, nec consistite*. Sic et Ierem. VI, 1. Et apud nostrum XXX, 2. Radix est עָזַר, quod conferendum cum Arab. عَزَّ, *fugit*. Sic in Carmine Ali-Ben Abi-Taleb, p. 58. يَا مَنْ بَدَأَ الْعَزَّ,

o is, ad quem confugio! Coran Sur. II, 63. أَعُوذُ بِاللَّهِ, *confugio ad Deum*. Conf. Sur. CXIII, 1. CXIV, 1. Sic et

Chaldaeus: אַנְצִינָאוּ, *transmigrarunt*; et Saadias: אַנְצִינָאוּ, *se recondiderunt*. DATHIVS: Gebimenses loca in accessu petunt.

32. עור היום בנב לעמר. *Nob* erat vrbs tribus Beniamin. Nehem. XI, 32., inhabitata a *Sacerdotibus*, vt notum ex historia Davidis et Achimelechi, 1 Sam. XXI, 1. Ita vicina erat Hierosolymis, vt ea illinc cerni possent; referente Hieronymo. Ceterum dissentiunt interpretes de his verbis; vtrum dicantur de *incolis Nob*, an de *hostibus*? Qui prius illud sumunt, hunc sensum iis inesse dicunt: vnum adhuc diem habitatores *Nob* in vrbe manere posse; vnum adhuc diem ab hostibus tutos fore. Interpretes tamen longe plures haec verba ad *hostem* referunt; quamuis ipsi quidem in diuerfas iterum sententias abeant. Vatablus: *adhuc die ipsa in Nob stare poterit*. Alii, ex Hebraeis: *cum adhuc dies erit, deueniet in Nob, vt illic subsistat, vel interquiescat*. Similiter Grotius: post tot loca capta restabit adhuc satis diei, vt Nobam perueniatur. Eundem sensum Dathius secutus videtur: *hodiernum Nobam veniet*. GATACKERVS: *adhuc dies illi est, ad standum apud Nob*, i. e. iter vnus diei illum cum exercitu eius Nobam deducet. — LVDOVIC. DE DIEU: *adhuc diem in Nob consistendum erit, agitabit manum suam ad montem filiae Zionis*; i. e. tanto flagrabit odio in urbem Hierosolymorum, vt minas suas aduersus eam differre non possit, donec eam obsederit, sed quum adhuc diem morandum erit Nob, iam tum agitaturus est manum contra eam. Ita etiam Vitringa et Doederlein. ינפק ידו הר ביה Dictio נקה יד tam in bonam, vt 2 Regg. XV, 11., quam in malam partem, vt h. l. adhibetur, de manu ad verbera infligenda sublata. Sic Jobus XXXI, 21. inter alia de se ipso praedicat: אִם־הִנִּיפְתִּי עַל־יָחִים נָדִי, num eleuavi contra pupillum manum meam, quando videbam me habere in iudicio praesidium? Non modo ferisse se negat, sed et gestum fecisse ferientis et minantis. Conf. etiam 1 Regg. XIII, 4. Job. XXXI, 21. Zach. II, 13. Recte igitur Dathius sensum expressit: *parat iam omnia ad oppugnandum Sionem*. Omissum est על ante הר, vt saepius. Hariolantur igitur Forerius et Clericus, quorum ille vertit: *agitabit manus suas*

suas mons filiae Zion, i. e. concussi sunt timore habitatores Ierusalem: hic, eodem modo verba reddens, iis significari putat, ab Hierosolymitanis signum esse dandum, quo moneant eos, qui extra urbem metu hostium vagabantur, in urbem potius venirent, ut eam secum contra Assyrios defenderent. Intelligendam autem esse manum non nudam, sed vexillo instructam, quod e longinquo, ex altissimis turribus agitatum, a pluribus conspici, eosque de ingressu in urbem, moenibus et propugnatoribus tutam, monere posset. Pro בית, quod in textu scriptum est, habent בַּח, *filia*, versiones veteres omnes, praeter Chaldaicum, in textu codices innumeri, Hispani ipsi accuratiores et masorethici, Biblia Soncinenſia, Brixienſia, Prophetæ posteriores Soncinenſes, Piſaurenſes 1516., Piſaurenſes 1520., Iſaias Vlyſſiponenſis 1492., Iſaias Theſſalonicenſis 1600, Pentateuchus 1518. in Haphthar. Equidem tamen praetulerim כַּח, בַּח. Nempe בית, uti notum est, Aramaeis inter alia urbem ſignificat. Sic Hoſ. X, 14. בית ארבאל *urbs Arbela* dicitur.

33. Verſus duos ſequentes alii referunt ad Iudaeos, quibus vates hic denunciât calamitates ipsis imminentes, q. d. non tantum perveniet in Nob, ſed per totam regionem graſſabitur. Tunc Cap. ſeq. conſolatio ad leniendum hunc dolorem afferretur. Inter recentiores hanc ſententiam defendunt Vogelius, Waltherus, Doederlein, Koppius et Cubius. Alii contra hos verſus referunt ad *Aſſyrios*, quaſi vates dicat: videte miram mutationem; audiuiſtis furioſos hoſtis inſultus; exſpectate pauliſper, et ſuperbiam eius proſtratam videbitis. Ita Vitringa, Dathius, Hezelius, alii. Quum e textu ipſo non definire liceat, utrâ exponendî ratio praeferenda ſit, ſuum quique ſenſum ſequatur. Equidem adſtipulor Dathio, qui haec habet: „magna eſt huius „loci, elegantia. Deſcripſerat inde a verſu 28. propheta iter „Sancheribi aduerſus Hieroſolymam, varias exercitus ſtatio-

„nes nominarat, dixerat, omnia iam ab eo ad oppugnan-
 „dam urbem parari. Et en! subita fit rerum catastrophæ.
 „Deus magnam terribilis huius exercitus partem miraculosa
 „clade prostermit. Describit vero propheta hanc cladem eadem
 „fere imagine adhibita, qua iam ante vsus fuerat versu 18. 19.
 „cum leui tamen mutatione. In illo loco dixerat, siluam
 „istam combustum iri paucis arboribus relictis. In hoc ve-
 „ro, eam cum arboribus altis et proceris a manu Dei omni-
 „potentis caesum iri. — *Noli timere*, dixerat propheta vs.
 „24., *mi popule, habitans in Sione, ab Assyriis.* Hos As-
 „syrios propheta deduxerat vsque ad portas Sionis vs. 32.
 „Quid igitur? num dicere potest propheta Assyrios infi-
 „gnem inter nobiliores incolas urbis stragem edituros? non-
 „ne pugnat hoc cum ipsa historia? “ — (מסע פארה)
 Quum מסע sit ἀπαξ λεγόμενον, non est mirum, interpretes
 de eo dissentire. Alexandrini: συνταρασσει τας ἐνδοξας. Nem-
 pe פָּאָר, *diadema*, pro *honoratis*, in summo constitutis fasti-
 gio, intellexisse videntur. Verbo מסע vero utrum significa-
 tionem Hebraei שַׁעַר, פָּאָר, *furere*, tribuerint, vnde in
 Piel פָּעַר *furere fecit, dementavit, turbavit*, quae Michaelis
 est coniectura; an eam, quam posuerunt significationem
 tantummodo coniectarint, equidem definire non ausim.

Syrus: ܠܚܕܐ ܕܡܫܝܚܐ, *perdidit honoratos*. Pu-
 tabat fortasse, מסע et פָּאָר, litteris modo permutatis, idem
 esse. Vulgatus: *confringet lagunculam*. Quum פָּעַר sit
vertex, MICHAELIS in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. IV. p.
 1781. vocem nostram interpretari mallet, *capiti detrahere*,
 vel, *ex cacumine arboris excutere*; praeterea addit Arabibus
 verbum فُتِحَ *de pilorum defluvio vsitatum esse*. — Ego
 tamen cum interpretibus longe plurimis *deramificare* verte-
 rim. Scilicet פָּעַר *ramum* significat, vid. Ies. XVII, 6.
 XXVII, 10. Ezech. XXXI, 6. Ab hoc nomine est verbum
 פָּעַר, quod contrariam nomini significationem accipit, vt
 saepe fit, *deramificare, caedere ramos*; plane sicut a שֹׁרֶשׁ,
radix,

radix, est שֶׁרֶשׁ, *eradicare*, Ps. LII, 7., Job. XXXI, 12. et פֶּאֶר, *ramos excutere*, Deut. XXIV, 40. פֶּאֶר est *ramus*, vel a פָּאָר, *decoravit*; vel a פָּרָה, *protulit fructus*, qui e ramis pendent. Conf. Syriac. פֶּאֶר, *fructus*. Pro פֶּאֶר Codd. Kennicott. *viginti sex*, Rossiani *viginti duo*, nec non Biblia Soncinenſia פֶּרָה, *torcular*, habent. Idemque expreſſerunt Symmachus et Theodotion, ἀποκλίνοντες, et Chaldaeus, qui vertit: *proiciet interfectos in caſtris eius*, כַּבְּעוּט דְּמַחְבְּעִיט בְּמַעְצְרָתָא, *sicut cum uvae calcantur in torculari*. Verum leſionem receptam eſſe praeferendam, quisque ſponte ſentiet. Exercitus Aſſyriorum confertur cum ſylua denſa et ramis reſerta. (בַּמַּעְרָצָה) *Cum terrore*, i. e. magna vi, potenter, cum violentia. (רַמֵּי הַקּוֹמָה) *Alti ſtaturae*, i. e. excelsae ſtaturae arbores. (הַנְּבֵהִים יִשְׁפֹּלוּ) *Sublimia*, i. e. arbores altae, *deiciuntur*. — Reges et proceres humilius de ſe et ſuis ſentient, cum antea non hominibus tantum, ſed et ipsis Diis, tam vero, quam falſis, inſultare ſolide ſolerent. Vid. infra XXXVI, 14 ſeq.

34. Sunt, qui ex hoc verſu colligant, prophetam Iudaeis minari; neque enim Aſſyrio congruere Libani excidium, ſed Iudaeis, quorum limes hic erat, vid. Deut. XI, 24., quibus etiam, et ſpecialiter Hieroſolymis, applicatur Ierem. XXII, 6. 23. Zach. X, 10. XI, 1. Sed *Libanus* adhibetur ad deſignandum alios quoque ſtatus et populos praeter Iudaeos. Immo rex Aſſyrius vocatur *cedrus Libani* Ezech. XXXI, 3., et *Carmel* de ipſo et exercitu eius dicitur vſ. 18. Capitis noſtri. Quare Libanon, vt Iudaei bene notant, nihil aliud hic ſignificat, quam exercitum Aſſyriacum, qui Libano eiusque arboribus robore et multitudine confertur. (וַיִּנָּקֶה סִבְכֵי הַיַּעַר בְּכִרְוֹל) Ita ſuccifi ſunt, quaſi ſi quis magna vi ramos arborum in terram trahat, aut ferro arbores ſylvae proſternat. סִבְכֵי non tam ſunt *arbores denſae*, ſed potius rami perplexi et denſi, virgulta. (וְהָלַכְנוּ בְּאֶרֶץ יִמּוֹל)

אָריר, *potentem*, non esse *Messiam*, sed *Iehouam*, ipse contextus docet.

CAP. X, 5. *Vae Assyrio, qui est virga irae meae! Baculus, qui est in manibus eorum, baculus indignationis meae!*

6. *Contra gentem improbam eum mittam; contra gentem, cui vehementer irascor, mandata ei dabo; ut spolia auferat, et praedam diripiat; ut conculcet eam instar luti plateae. —*

7. *At ille ita non cogitat, nec sic reputat; sed destruere ac perdere gentes non paucas proposuit sibi.*

8. *Nonne, inquit, duces mei omnes reges?*

9. *Nonne Calano idem eucnit, quod Carchamisch? idem Chamatho, quod Arpado? idem Samariae, quod Damasco?*

10. *Quemadmodum manus mea prehendit regna illa variis diis consecrata, quae tamen praestant diis Hierosolymorum et Samariae —*

11. *Nonne idem, quod Samariae, eiusque idolis feci, Hierosolymis quoque eorumque simulacris faciam? —*

12. *Sed postquam Dominus opus suum in monte Zion et Hierosolymis perfecerit, animaduertet in iactantiam et arrogantiam regis Assyrii.*

13. *Qui ita gloriatur: robore manus meae haec gessi et sapientia mea, nam prudens fui! Fines populorum amoui, thesauros eorum diripui; prostravi incolas multos (Alii: instar tauri deiecti habitatores eorum).*

14. *Sicut nidum manus mea prehendit gentium opes; sicut oue ab auibus relicta colliguntur, omnem terram corrafi; nec fuit (auis), quae alam motitaret, aut os aperiret, aut pipiret.*

15. Quid autem? Anne securim fas est gloriari aduersus eum, qui illa caedit? aut ferram iactare se aduersus illum, qui illam agit? quasi vero fustis agitare eum a quo regitur, quasi baculus eum, qui non est ligneus, extollat.

16. Ideo Dominus, summus imperator, in pingua eius maciem mittet, et loco gloriae eorum subiiciet flammam incendii, ut accenditur ignis.

17. Atque lux Israelis erit is ignis, et Deus eius verendus flamma, quae sentes et spinas eius uno die incendet et consumet.

18. Syluam eius adeo celebrem et arua penitus conficiam; quasi si quid ab igne liquefactum euaporatur.

19. Reliquae arbores huius syluae admodum paucae erunt, ut puer eas numerare possit. —

20. Tunc vero reliquiae Israelitarum, et residui Iacobarum non amplius nitentur eo, a quo plagas acceperunt, sed spem suam animo sincero et constanti ponent in Iehoua, venerando Israelitarum numine.

21. Reliquiae reuertentur; reliquiae Iacobi ad Deum fortem.

22. Nam etsi fuerit populus tuus, o Israel, instar arenae maris, reliquiae tantum ex eo seruabuntur. Totalis perniciies pro summa Dei iustitia decreta est.

23. Immo grauissimam vastationem Dominus Iehoua omnipotens huic terrae inferet.

24. Propterea Dominus, summus imperator, haec dicit: ne tibi timeas, popule mi, qui habitas Sionem, ab Assyrio, qui te virga percutit, et fustem suum in te tollit, sicut Aegyptii.

25. Sed paululum adhuc temporis superest, et seueritas ista et indignatio (in populum meum) perditione eorum (Assyriorum) terminabitur.

26. Concitabit contra eos Iehoua, Deus exercituum flagellum, quo, ut olim Midianitæ ad rupem Horebi, cadentur; extendet baculum suum super mare, eumque tollet, sicut olim factum est cum Aegyptiis.

27. Tunc onus eorum ab humeris tuis auferetur, et iugum eius a collo tuo; rumpetur iugum prae pinguedine. —

28. Venit Aiatham; transiit per Migronem; Michmæ deposuit sua impedimenta.

29. Transierunt traiectum; Gebæ pernoctant; trepidat Rama; Gibeæ Saulis fugit.

30. Exalta vocem tuam, filia Gallim! attende Laijā! O miseram Anathotham!

31. Migravit Madmena; Gebimenses fugerunt.

32. Adhuc diem consistent Nobis; tollit manum suam super filiam Sion, collesque Hierosolymitanos. —

33. Ecce! — Dominus Iehoua, summus imperator, violenter amputabit ramos; atque in altitudinem ascendentes et elati deficientur.

34. Caedet densissimam illam syluam; cadent cedri Libani per fortem!

CARMEN NONVM,

(CAP. XI. XII.)

A r g u m e n t u m.

*I*nterpretes tantum non omnes, Dathio excepto, hoc caput connectunt cum praecedente, quod propheta metaphoram ab arboribus caesis ductam in versu primo continuare videtur, dum surculum ex stirpe Iſaei oriturum promittit. — Verum ego, cum ex meo sensu extremi Capitis decimi versus non ad Iudaeos sed ad Assyrios pertineant, duo quae sequuntur, Capita non cum praecedente cohaerere, sed novum vaticinium constituere censeo. At id eo magis statuendum puto, quod in hac sectione indicia non obscura senioris Iſaiae aetatis deprehendisse mihi visus sum. — Scilicet versu 11. 12. 15. 16. Iudaeos in Assyria et Aegypto dispersos, inde reuersuros esse vates dicit. Id vero quomodo Iſaiae aetati conveniat, me non perspicere ingenue fateor. Nec tale quid in declamationibus praecedentibus, quas indicia interna Iſaiae asserunt, inuenitur. — Summo gaudio atque spe laetissima de meliore reipublicae et religionis vicissitudine plenum est, hoc carmen. Quare ad illud tempus, quo Israelitis in Assyria degentibus, in patriam redeundi spes erat facta a Cyro, si carmen nostrum referamus, fortasse a vero non aberrabimus.

In descriptione vero felicissimorum temporum vates ita versatur, ut primum depingat regem, omni virtute regia instructum (vs. 1—5.); deinde altam et inconcussam pacem (vs. 6—9.); tum regii nominis celebrizatem summam (10.), resti-

rutos in patriam exules (vs. 11. 12.); finitum triste inter Iudaeos et Israelitas dissidium (vs. 13.), victorias denique de gentibus vicinis amplissimas (vs. 14.). Quorum temporum felicissimorum cogitatione summa laetitia commotus, vates erumpit in laudes Iehouae maxime sublimes (Cap. XII. tot.). — Ceterum in hac seculi aurei descriptione vates artificio egregio imaginibus vritur ex antiquissima populi Israelitici historia petitis, et huic genti plane propriis, imprimis inde a versu 11. Capitis undecimi; quae posterior carminis pars ex meo quidem sensu omnino ingenium paullo diuersum spirat. Vnde suborta est suspicio, Capitis undecimi versus decem priores olim vel singulum carmen effecisse, vel ex carmine longiore desumptos esse, quibus reliqua, usque ad finem Capitis duodecimi, ab eo, qui plura vaticinia antiquiora in hunc librum conscripserit, ob argumenti similitudinem adsuta essent. Quam suspicionem haud leuiter confirmare videretur illud, quod versus decimus et undecimus uterque incipiat formula eadem: וְהָיָה בְיוֹם הַהוּא.

I. (ויצא הטר חטר) est *ramus*, *furculus*, coll.

Arab. ⁵⁰حُطْر, *ramus*. נוצ vero conferendum cum Arab.

⁵⁰جذع, *caudex*, *stirps*, *truncus*, qui resecta arbore adhuc cum radicibus manet in terra, vnde temporis successu propullulant furculi. ישי, *Isai*, fuit Dauidis pater, Vir Ephraimita, siue *Bethlehemo* ortus. — Nascetur magnus ille rex, sub quo aurea aetas redibit, quando nemo cogitabit de tribu Dauid. Multi existimant, vatem de *Hiskia* cogitasse. Mihi vero *Messias* describi videtur, eadem fere ratione, qua supra IX, 5 seq. ad quem locum not. vide. Conf. HERDERI *Geist der hebräïschen Poesie*. P. II. p. 432. 433. 434. ויבצר משרשיו ימרה hic est *furculus virens*, coll. Arab.

והקריבו. Verum cum alias fere semper textum Masorethicum sequatur, haud dubie nostro quoque loco eundem expressit. Syrus: ^ווְהִרְיֹחַ, et *fulgebit*, quasi legisset והוֹרִיחַ. — Sed non est opus, ut a lectione Masorethica recedamus. והריחו enim commode reddi potest, *respirare eius* (ut Arabicum ^أأَرِاحَ, *spirare*); ut totius incisi sensus sit: *respirare ipsius erit in, cum, timore Domini*, nihil nisi timorem, religionem ac pietatem spirabit. Ita et HERDERVS: *sein Athmen selbst ist in der Furcht Iehova's*. — Ceterum והריחו saepe quoque *olfacere* significet; nonnulli cum Vatablo vertunt: *et faciet odorari eum in timore Iehouae*, i. e. erit praeditus acerrimo ac infallibili iudicio, quod erit coniunctum cum timore Domini, nec recedet ab eo. — Est etiam alius sensus non contemnendus: *olfacere ipsius erit cum timore Domini*, ut *olfacere* metaphorice accipiatur pro *praesentiscere*, seu *iudicium ferre*, quod Latini dicunt *sagire*; unde *sagae anus*, et *sagaces canes*. Sic Job. XXXIX, 25. de equo dicitur, *eminus olfacit pugnant*; et Iud. XVI, 9. quod Simlon *disruperit funes, sicut dissoluitur stupa, quando olfacit, sentit, ignem*. Opponitur ergo hoc iudicio oculorum. Aliam interpretationem Vogelius proponit: והריחו, inquit, *et odorari eius*, ex loco parallelo Amos V, 21. optime illustrari potest: ubi eo sensu adhibitum est, ut *bene placitum habere* significet. Si haec notio nostro loco adhibetur, admodum commodus hic enascetur sensus: Non nisi in religione atque pietate beneplacitum habebit; i. e. nemo civium suorum, nisi sit verus Dei cultor, gratiam apud illum obtinebit; cuique secundum legum divinarum normam ius dicet. Verum cum odor h. l. aperte respondeat *visui* et *audiri*, equidem illam praetulerim interpretationem, quam supra probavi et in versione quoque expressi. — (ולא-יורוהו) Non ex apparentia et signis externis iudicium feret: vel: non respiciet ad personam et ea, quae extra causam sunt.

4. (ישפט בצדק דלים) Multi particulam *et* hic reddunt *sed*. Quamquam interdum hanc vim habet, hic tamen propriam suam potestatem retinere potest, ut vates a genere in speciem descendat. Si enim *non feret iudicium*, nisi *distante timore Domini*, nec iudicia hominum curabit, sed, ut in lege scriptum est, *Dei iudicium indicabit*; certe etiam pauperes a vi liberabit, et derelictorum erit patronus. שפט במשור לעניי ארץ (והוכיח) respondere verbo שפט, in membro priori (conf. supra not. ad II, 4.), et עניי הארץ docet membrorum parallelismus in toto hoc carmine diligenter observatus. (והכה ארץ בשבט פיר) Per *terram* haud dubie intelligendi sunt *impii*, ut ex membro sequenti, eundem sensum verbis aliis exprimente, apparet. Non eget armis ad profligandos hostes, sufficit vel *verbum oris*. Id enim significatur dictione פיר בשבט פיר. Eodem sensu Arabes suum *فصل* fumere solent. In Lexico enim, cui *Camus* nomen, inter cetera exponitur per *ألس* et *لسان*, quorum illud *castigationem*, hoc *linguam* denotat. Conf. Proverb. XIV, 3. et Schultensium ad eum locum. — Non igitur necesse est, ut cum Hubigantio, quem et Lowthus sequitur, vertamus: *spiritu, halitu, oris sui*; quasi non esset nomen *אש* *flavit, spiravit*. Quod Alexandrini exhibent, *τῷ λόγῳ τῆ σωματικῆς οὐδῆς*, et Chaldaeus, *בפימיה*, *verbo oris sui*; quam utramque interpretationem pro sua tanquam testes adducit Hubigantius, nil probat. Simplicem sensum exprefferunt pro metaphorico. Nam et quae sequuntur, *et spiritu oris sui occidet impium*, eodem modo libere idem Chaldaeus vertit: *et eloquio labiorum suorum* (במקלל ספנתיה) *occidet armillum impium*. Ut taceam verbum *הכה* aptius congruere *baculo*, quam *flatui* seu *halitui*; conf. Ierem. XVIII, 18.

5. Iustitia et fide instructus erit. Civibus suis semper ut iustissimum fidelissimumque regem sese exhibebit. *אזר, cingulum* indicat hic arctissimam conjunctionem; q. d. virtutes illae

tam arcte ei adhaerebunt, quam cingulum corpori, quod numquam deponit. Eaedem locutiones in eundem sensum adhibentur Ierem. XIII, 11. Ps. CIX, 19. Job. XXIX, 14. — אֱמֻנָה, *constantia*, veritas, firmitas, scilicet promissa seu pacta seruans. — Pro אָמֵן in membro posteriori Lowthus legere mallet אָמֵן, ne ταυτολογία his verbis inesset. Verum saepius Iesaias iisdem vtitur vocibus in vno commate; e. g. XV, 1. XVI, 7. XVII, 12. 13. Symmachus quoque suum παραφραση repetiit. Ceteri interpretes paullo liberius synonymis vtuntur.

6. Inimicitiae omnes finitae erunt, adeo vt bellusae feritatem depositurae sint. Opus enim iustitiae est pax. Tanta igitur erit illius temporis aequitas et iustitia, vt si fieri posset, animalia inuicem aduersa simul pactum itura essent. Poetae Orientales recentiores, cum effectus iustitiae et aequitatis describere volunt, similes imagines adhibent. Veluti *Ibn Onein*, Poeta Arabs apud IONES, *Commentar. Poet. Jeos Asiat.* p. 380.

Iustitia, a qua mansuetus fit lupo fame astrictus
Esuriens, licet hinnuleum candidum videat.

Et *Ferdusi*, Persiarum nobilis poeta, apud eund. ibid.

Rerum Dominus, Mahmud, rex potens,

Ad cuius aquam potum veniunt simul agnus et lupo.

Hinc poetae barbari similibus imaginibus sunt vsi in aureae aetatis felicitate describenda. Sic VIRGILIUS Eclog. IV, 21.

Ipsae lacte domum referent distenta capellae

Vbera; nec magnos metuent armenta leones.

Et paulo post:

Occidet et serpens, et fallax herba veneni

Occidet — — — — —

Et Eclog. V, 60.

Nec lupo insidias pecori, nec retia ceruis

Villa dolum meditantur, amat bonus etia Daphnis.

Sic

Sic et CLAVDIANVS, in Proleg. Lib. II. de *raptu Proserpinae*, ubi describit effectum lyrae Orphei alterius, post Hercule[m], orbis pacificatoris:

Securum blandi leporem fouere molossi,
Vicinumque lupo praebuit agna latus.
Concordes varia ludunt cum tigride damae,
Marsalam cerui non timuere iubam.

Sed ante eos THEOCRITVS *Idyll. XXIV*, 84. in vaticinio de tempore, quo pacatus foret orbis ab Hercule:

Εἰς αὖ δὴ τὰτ' ἄμμερ, ὀπηυῖα νεβρον εὐνοῖ

Καρχαροδων σιμωθαι ἰδὼν λυκος ἔκ θ' ἀληθεύει.

Erit ille dies quando hinnulum in suo strato lupo, dentibus ferratis, videns laedere nolet. — כמר est pardus, coll. rad. Arab. et Samarit. כמר, variegatus fuit; et Jerem. XIII, 23. An mutar Aethiops pellem suam, וכמר et pardus maculas suas? Vid. BOCHARTI *Hieroz. P. I. L. III. c. 7.*

7. (ואריה כבקר יאכל הבן) Et leo, sicut bos, vescetur palca; non amplius praeda laceratarum pecudum vescetur.

8. צפצפורי esse Cerasten, ostendit BOCHARTVS *Hieroz. P. II. Lib. III. Cap. IX. p. 399.* Verterunt quoque ita Aquila (βρασιλισκον) et Hieronymus, regulum ponens. Vide ceterum quae de hoc serpente notauimus ad Genes. XLIX, 17.

הרה conferendum est cum Arabico راجي, direxit: hinc, manum suam dirigere ad aliquid, idem erit ac, eam extendere, porrigere.

9. (לא ירעו ולא ישחיתו) Non malo afficient nec perditæ agent, vt prius ad iniustitiam in alterum referatur, posterius ad perditos cuiusque mores, quod scilicet neque alios, neque se ipsos perdituri sint. (כמים לים מכסים) Sicut aquae mare operientes, quae operiunt profunda maris. Eadem plane locutio de re eadem adhibita occurrit Habac. II, 14.

10. Gentes exterae ad illum regem consultum venient. שרש (שרש ישא, quod alias *radicem* denotat, hic usurpatur de *furculo*, qui ex radice pullulat. Et infra quoque LIII, 2. Hof. XIV, 6. *radix* ponitur pro eo, quod ex radice germinat atque exoritur. אשר עמד לכם עמים Vitrinae aliisque id desumptum videtur a *vexillis* siue signis, quae in montibus aut altis quibuscunque locis eriguntur tempore necessitatis, aut imminentis alicuius periculi, ut ad ea concursus fiat. Mihi tamen hoc loco praefenda videtur sententia Michaelis, hanc imaginem desumptam esse vel inde, quod arbores altae, cum solae stant, et eminus prospici possunt, iis, qui in regione circumiecta habitant, signo, quo conveniant, esse possint; vel inde, quod eiusmodi arbores, praesertim vetustae, sanctae essent, et oracula sub iis ederentur. דרש (אליו ביום ידרש) coniunctum cum אל siue ב significat *consultare aliquem religiose per modum Oraculi*, a quo divina petuntur responsa. Vid. supra VIII, 19., coll. cum 2 Regg. I, 3. et infra LXV, 1. Conf. AVRIVILLII *Dissertatt. de varia constructione verbi דרש*, in eius *Dissertatt.* a MICHAELE ed. p. 441 seq. גרים, gentes, scil. exterae, barbarae, ut supra II, 3. 4. LI, 4. LXIII, 3. 6. (והיתה מנחתו כבוד) Et erit *requies eius gloria*, i. e. gloria plena. Nam Substantivum כבוד hic usurpatur pro *adiectivo*, ut Ps. XXXIX, 6. *omnis homo vanitas*, דביל, i. e. vanus; et I Sam. XXV, 6. *domus tua sit שלום*, prosperitas, i. e. prospera. Vide GLASSII *Philolog.* S. Lib. I. Tract. I. Can. VII. p. 19 seq. edit. Dath. Sensus igitur erit, locum, ubi rex ille habitaturus sit, palatium eius, gloriosum fore; ita et Chaldaeus: *et erit locus mansionis in gloria*. מנחה enim *habitationem*, proprie, locum *quietis* designat. Vnde Vulgatus vertit: *et erit sepulchrum eius gloriosum*. — Michaelis pro מנחתו legere mallet מנקה; id quod iam placuit FORERIO, cuius verba haec sunt: „mallem tamen lubentius efferre מנקה, i. e. *donarium*, seu *donum*, quod homini aut Deo honoris causa offertur; *oblationem Deo factam* significat Genes. IV, 4. 5. de *donario* autem homini

homini facto Genes. XXXII, 14. XLIII, 15. Ex quibus locis, aliisque quamplurimis intelligitur, consuetum fuisse, deferre regibus ac principibus, illisque quibus placere vellet, munera atque donaria. Dicerem ergo, et hic esse sermonem de *muneribus gloriosis*, quae gentes exterae regi Illi pio et iusto afferrent. Haec Forerius. Mihi quidem haec vulgaris lectionis mutatio et inde deriuata interpretatio ingeniosa magis, quam necessaria et vera videtur. Nec vilius ex interpretibus veteribus se tale quid legisse innuit.

II. Altera vice Iehoua liberabit populum suum ex captivitate. Alludit hic noster ad liberationem populi Israelitici ex Aegypto; hinc utitur quoque verbo קנה, propr. *aliquid sibi comparare*, siue pretio id fiat, siue manu, siue vindiciis, quibus quis quid vindicat ut suum; et hoc significatu, de vindicatione ex hostibus hoc verbum usurpat Moyses, Exod. XV, 16., ubi liberationem populi ex Aegypto canit: *usque quo transiret עם דר קנה tibi comparasti*: et Pl. LXXIV, 2. de eadem re: *recordare gentis tuae, quam pridem קנה tibi comparasti, tribus hereditatis tuae, quam באלה vindicasti.* (ומסדרים) Multi enim Iudaei in Aegyptum profugerant; vid. Ierem. XLI. XLII. (בחרוס) Vid. ad Genes. X, 14. (וכוש) Vid. ad Genes. X, 7. (עילם) Vid. ad Genes. X, 22. (שנכר) Vid. ad Genes. X, 10. (חמה) Vid. supra ad Cap. X, 9. (אני הים) Propr. *regiones maris* (de עם vid. ad Genes. X, 5.), i. e. littora. Michaelis hanc dictionem intelligit de littoribus Palaestinae septentrionalibus, siue de Europa et Asia minore. Mihi vero *omnes omnino terrae et regiones remotiores* indicari videntur ut infra XXIV, 15.: — *von fernen Küsten her.* — Ceterum verissimum mihi videtur, quod ad hunc locum Doederlein monet: „nolim de Iudaeorum conuersione religiosa et vniuersali, quam vocant, intelligere, nec ad Christianam aeram transferre locum, qui totus figuratus est, et vario sub emblemate felicem reipublicae Iudaicae statum depingit, internis

dili,

diffidiis pacatis, hostibus subactis, exulibus in patriam, nova quasi ex Aegypto liberatione, deducendis. In prouinciis, quas memorat, sine dubio tunc iam multi Israelitarum translati erant.“

12. כֶּשֶׁף נֶסֶם) *Signum extollet.* Desamtum a more imperatorum, qui collecturi milites signum siue vexillum ponunt in colle aut monte, ad quod copiae confluant. CAESAR, *de Bello Gall. Lib. II. Cap. X.* Caesari omnia uno tempore erant agenda. VEXILLVM proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurrere oporteret. AMMIANVS in *Histor. Valentin. Lib. XXVII. Cap. X.* signis ilico fixis ex more, cum undique ad arma conelamaretur, imperio principis et duciorum stetit regibilis miles. (כֶּשֶׁף יִשְׂרָאֵל) *Pulsos Israelis*, i. e. Hebraeos, e decem tribubus quaquauersum disiectos per vicinas et remotiores gentes. כֶּשֶׁף, כֶּשֶׁפָּהוּ, scil. כֶּשֶׁפָּהוּ, animas; siue, vt Clericus vult, כֶּשֶׁפָּהוּ, familias. Positum tamen esse potest h. l. abstractum pro concreto, vt saepissime alias. (כֶּשֶׁף הָאָרֶץ) *Alis, regionibus, terrae.* Dicitur כֶּשֶׁף a curuitate de volucris, de vestibus et de coelis.

13. (וְסִרְיָה קִנְיָה אֶפְרַיִם) *Adscribam hic, quae VITRINGA ad h. l. habet, quod nullus interpretum causas et progressum huius emulationis tam bene exposuit.* „Constat ex historia Gentis Iudaeae, Ephraimitas sibi iam ab initiis reipublicae fere primas tribuisse inter Israelis posteros, atque adeo facile, etiam temporibus *Iudicum*, exarsisse, si quid maioris consilii et operis absque se gereretur; cuius emulationis argumenta sunt in historia Gideonis Iud. VIII, 1. et Jephtae, Iud. XII, 1. Sic enim recte verto vocem קִנְיָה, quae idem hic valet, quod in simili casu Graecorum ζῆλος, et quid minus quam φθόρος. Est enim hoc in loco emulationis, quae inter pares nascitur ex ambitione, qua quisque sibi plurimum cum deberi censeat, tribui vult: cuius ambitionis in Ephraimitis hae haud dubie fuerunt causae. α) Quod cum Manassitis et Beniaminitis quoque, quos sibi primo tempore

tempore accensebant, vt patet ex historia Simeï 2 Samuel. XIX, 20. (quia nimirum Iosephus et Benjamin eadem geniti erant matre), maximam et florentissimam Israelitarum partem facerent. β) Mediam et munitissimam partem Iudaeae, inter Iudam et reliquas tribus, late occuparent. γ) Per Iosuaam, Nunis filium, qui Ephraïmo ortus erat, imperium in reliquas tribus obtinuissent et magna iis procurassent comoda. δ) Ipsum quoque Sanctuarium *Silunte* longum tempus in ditione sua habuissent, et conuentus siue comitia populi publica in dubiis casibus ibidem loci celebrata essent. Quibus moti rationibus cum Saulem regem, veluti a Deo electum, et suae quodammodo gentis, tolerassent: aegre et non nisi sero se subiecerunt Dauidi, Iuda orto, et post Absalomi rebellionem, ad ipsum inuitum redierunt. Etsi vero nullam inuenerint occasionem se mouendi et statum reipublicae turbandi sub Salomone, ob vim et robur imperii omni modo florentis: tamen ipso fati sancto, erupit *aemulatio* Sichemi, Ephraimiticae ditionis oppido; et cum Rehabeamus ipsorum non satisfaceret desideriis: oblata Ieroboamo, Ephraimitae (1 Regg. IX, 26.), est occasio, *decem tribus* auellendi a Iuda, cui permixti erant Beniaminitae, et alterum inter Iacobi posteros fundandi regnum, aemulum et regno domus Davidis aduersarium; in quo cum praeuulerent Ephraimitae, in quorum ditione erat sedes regni, passim in Prophetiis populus huius regni Ephraim et Israel dicitur, *Iudae* contradistinctus, vt omnibus notum. Ab illo autem tempore rara inter duos hos populos pax erat et concordia; sed flagrarunt vtrinque aemulatione et inuidia, quae cum tempore vertit in odium acre; vnde bella, in longum protracta, subinde a Deo et mutuo metu repressa, subinde etiam cum mutuis cladibus palam gesta. Haec *Virringa*. Conferri quoque potest MICHAELIS in *Iure Moisaico* §. 47. Promittit igitur hic vates, dissidium istud triste, quod reipublicae effecit perniciem, cessaturum esse in reipublica restituta. צרורי יהודה יכרהו. Plerique vertunt:

hostes

hostes Iudae exscinduntur. Verum hunc sensum in hunc versum, in quo de aemulatione inter Iudaeos et Ephraimitas sermo est, nullo modo quadrare, quisque non prorsus hebes sponte sentiet. Rectum et hic, vti saepissime, primus vidit SCHWITENSIVS, qui in *Animadverss. Philolog.* ad h. l., verba nostra vertit, *invidi ex Iuda debentur.* Nempe צרר, et יצר, in membro posteriore, refert ad Arab. ^{ضمر} ضمر, in III. ضامر, *Zelotypus* fuit, vnde ^{ضمر} ضمر et ^{ضمر} ضمر et ^{ضمر} ضمر, *Zelotypia.* Deinde, sicuti Hof. XIII, 2. צרר וצרי אדם sunt *sacrificantes inter homines* siue *ex hominibus*; supra apud nostrum III, 3. חכמים חכמים *sapientes inter artifices* siue *sapientes artifices*, infra XIX, 19. אביוני אדם *mendici hominum* siue *mendici homines*; ita et hic צרר יהודה erunt *invidi ex Iuda.* Et tunc quoque membra accurate inter se respondent hoc modo: וסרה קנאת אפרים — וצררי יהודה יכרתו; et לא יקנא את יהודה ויהודה לא — וצררי יהודה יכרתו; ויצר את אפרים. — Inutilis igitur est Seckeri coniectura, pro צררי ponentis צררי *inimicitias.*

14. (ועפו בכחך פלשהים) Veteres hoc incisum variè interpretati sunt. Alexandrini: και πεταθησονται εν πλοιοις αλλοφυλων θαλασσαι ομα προνομευσται. 1) Divulserunt itaque ^{יהודה} a superioribus; 2) verterunt, quasi legissent ים; 3) per *humero* Philisthaeorum intellexerunt eorum et Phoenicium naues. Eodem modo Abarbenel: *et volabunt humero Philisthaeorum: quo designantur naues Philisthaeorum, Genuensium et Venetorum, quae adducent Israelitas ex Occidente in Orientem.* Idem intellexisse videtur Hieronymus: *et volabunt in humero Philisthaeorum per mare.* Chaldaeus vertit: ויהברון כחך חר למכה פלישתאי, *et coniungentur humero vno ad delendum Philisthaeos.* Sumsit igitur כחך ac si scriptum esset חר, כחך, vt Zephan. III, 9. *vt colunt illum Dominum* אחד humero vno, i. e. vno consensu. Syrus: *arabunt*

bunt (נַבְלָאִים) humero Philisthaeorum. Sed vertendum est: *innolabunt in humeros Philisthaeorum*, Iudaei et Ephraimitae subitaneo et celeri motu, instar avium rapacium, inuadent Philisthaeos. Kanez in כָּחֶקֶד est *immutabile* (ad formam פָּקֶד, pro פֶּאֶקֶד, vid. STORRII *Observat. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 69.); vnde quoque in statu constructio non permutatur cum vocali breui. (חֲדָרִים קָדָם) חֲדָרִים קָדָם sunt Arabes et Ismaelitae, vid. Job. I, 3. Jerem. XLIX, 28. Ezech. XXV, 4. (אֲדָרִים יָדָם) Dictionem יָדָם, sequente ב, *mittere manus in aliquid*, de prehensione et invasione hostili vsurpari, notum est; vid. e. c. Pl. LV, 21. Expeditiones facient in Idumaeorum et Moabitarum fines; eos spoliabunt opibus et diuitiis. מִשְׁמַע יְבִנִי עִמּוֹן מִשְׁמַעֲהֶם abstracte positum pro iis, qui praesto sunt ad nutum et imperium, 2 Sam. XXIII, 23.

15. (וְהָרִים—מִצְרַיִם) Dictio לְשׁוֹן יָם מִצְרַיִם utrum Nilum denotet, an *sinum Arabicum*, dissentiunt interpretes. Prius illud Vitringa contendit, his maxime rationibus permotus: *primum*, quod *lingua haec maris* respondeat Euphrati; *deinde* quod Zacharias in vaticinio, nostro plane simili Cap. X, 11. Nilum, vt symbolum regni Aegyptiaci opponit Euphrati, signo Babylonici; *tum*, quod Nilus infra Cap. XIX, 5. mare vocatur. Ego vero cum interpretibus longe plerisque intelligerem *sinum Arabicum*. In toto enim hoc vaticinio respicit vates ad educationem Israelitarum ex Aegypto. Et *lingua maris* alias quoque de *sinu maris* sumitur, angustiore scilicet, et in linguae formam desinente. Ponunt etiam ita suum لسان geographi Arabum. Mare Arabicum cum in duos sinus angustiores desinat, Heroopolitanum et Aelaniticum; ADVLFEDA *Tab. Aeg.* p. 10. ed. Michaelis Heroopolitanum vocat لسان البحر *linguam maris inter Tor et Aegyptum*: idemque p. 30. num. 62. sinum per quem transferant Israelitae, اللسان الغربي *linguam*

MICHAELIS in *Biblioth. Orient.* P. V. pag. 168. verba nostra vertit *nube ventri*, intelligitque *turbinem* illum, cum tempestate coniunctum, quem nautae *Wasserhose* vocant. Placuit id quoque Doederlein. Sed recte monuit Dathius: „in hac explicatione id dubii mihi imprimis restat, quod effectus huius עים h. l. debet esse diuisio et exsiccatio fluminis; quam non memini me legere esse effectum illius tempestatis, quam Michaelis indigitatam putat.“ Ceterum hic vates respicit ad id, quod factum est in aquis sinus Arabici, vehementi vento, a Deo excitato, disiectis, et in partes fissis, Exod. XIV, 21. (והכהו לשבעה נהלים) Percussio Euphrate efficietur via facilis et expedita Israelitis redituris ex Assyria, vt olim egressuris ex Aegypto. נהל proprie est *torrens*, qui per vallem aut locum depresso-rem decurrit, et aestate exsiccatur; hinc *rius*, *canalis*. Est autem metaphora desumpta a maioribus fluminibus, quae, aquis in alueos manufactos deductis, exsiccantur, cuiusmodi exemplum HERODOTVS Lib. I. p. 87. ed. Steph. refert editum esse a Cyro in Gyrdē, amne Assyrio, qui supra Choaspen influit in Tigrin; qui fluuius cum expeditionem eius aduersus Babylonem moraretur, et sacrorum equorum aliquem absorpisset, magni regis prouocauit indignationem, ita vt minatus sit, superbum hunc fluvium, a quo iniuria erat affectus, ὅς τε ἡμῶν ἀπὸ θεῶν ποταμὸν, tam tenuem redditurum esse, vt a mulieribus transiri possit, quod ita effecit, vt eum in trecentos et sexaginta riuos deduxerit. — (והדריך בנעלים) Vt calcare possit calceis, scil. quisque, subintelligendum est דרך; vt vado transiri possit, tanquam vel totus, vel maiorem partem exsiccatus.

16. De מטיה vid. ad Num. XX, 19.

CAP. XII.

2. (עזי וזמרה יי) Tota haec sententia conformata est ad illud Mosis Exod. XV, 2. *robur meum et canticum est Iah, qui mihi fuit saluti*; quod repetitur Ps. CXVIII, 14. Vtrobique scribitur perinde ac nostro loco וְזִמְרָה, quod debebat esse vel וְזִמְרָה, vel וְזִמְרָתִי, quod inuenitur in codice Kennicottiano vno, et expressum est in versionibus omnibus antiquis. Praeferunt quoque hanc lectionem Hubigantius, Dathius et Doederlein. Nec ego dubito, hanc lectionem esse genuinam. Nempe syllaba זי in multis codicibus veteribus in compendium redacta erat ita, vt littera י vel cum superiore apice litterae ז contracta, vel mediae huic litterae inscripta esset. Vnde littera י postea plane omittebatur. Vid. EICHHORNII *Einleitung in das alte Testament*, P. I. §. 96. et 102. edit. sec. cons. MICHAELIS *Colleg. Crit.* in Pl. XVI. pag. 143 seq. עזי hic non est *robur*, sed *laus*, vt 1 Chron. XVI, 27.: *Maestas et reuerentia coram ipso*, עזי וחררה במקומו *robur et laetitia in loco eius*, sensus est, coelum (*locum Dei*) personare laudes et iubila. Ps. XXIX, 1. *Date Iehouae, filii fortium, date Iehouae gloriam* ויעזי et *robur*, i. e. laudem. Ps. VIII, 3. *Ex ore infantium et lactentium paraesti* עזי, *robur*, vbi recte Alexandrini αἰνον posuerunt. כי hic est certe, omnino, vere, vox asseuerationis, quae facit ad confirmandam sententiam, vid. supra VII, 9. Thren. IV, 18. Hof. VII, 6. De voce יי non consentiunt viri docti. Multi hanc vocem referunt ad יָאָה, *pulcher, decorus fuit*, duabus syllabis in vnam contractis, facta compensatione per Mappik vt est in כָּה, *lamentatio*, a כָּהָה, *lamentatus est*. Hinc יי יהוה esset *excellencia, gloria Dei*. Conferunt Ierem. X, 7. *Quis te non reuereatur*, כי לך יאחה, *quia*

quia tibi est decus, εὐπρεπεια. Saadias pro יה ponit

⁵
 אֵלֶּיךָ, aeternus. — Duo codd. Kennicottiani יה omit-

tunt, et vna tantum vice *Domini* nomen exhibent Alexandrini, Syrus, Vulgatus et Arabs in Polyglottis. Hinc Dathio et Doederlinio non improbabilis videtur Hubigantii suspicio, יה σφαλμα esse, ortum ex consuetudine scribarum, qua in fine lineae, quae vocem sequentem integram non capiebat, duas tresue saltem litteras ponebant, et in linea sequenti repetebant, quae litterae deinde ab alio scriba imperito pro noua voce habitae et textui insertae sunt. Affert quoque Hubigantius exemplum ex Codice sic scripto; atque in libris antiquis Basileae impressis e. c. Munsteri Bibliis, aliisque, id ipsum licet obseruare. Quod confirmat de Rossius exemplo ex codice aliquo suae collationis. Mihi tamen nihilominus יה rectum videtur. Nempe videtur esse Aegyptiacum ΙΑΩ, secundum quod nomen יהוה formatum esse, satis notum est. Conf. MICHAELIS *Supplement. ad Lexx. Hebr.* P. II. pag. 525. 526. Inuenitur nomen illud antiquum, יה, in vetustissimo illo carmine, transitum Israelitarum per sinum Arabicum celebrante, Exod. XV, 2. Ex hoc autem carmine comma nostrum huc translatum est. Omittendum potius mihi videtur יהוה quod haud dubie olim aliquis adscripsit vt obsoletum יה interpretaretur. Quod mihi ob has maxime rationes verisimile est. 1) יהוה non inuenitur in Cantico Moysi, ex quo verba nostra desumpta sunt, sed solum יה; 2) omissum est יהוה in octo codicibus Kennicottianis et nonem de Rossianis, nec non in duobus libris impressis ex Seculo XV.; 3) interpretes veteres vna tantum vice nomen *Domini* exprimunt; 4) Codd. Hexaplares notant in Montfauonii Hexaplis: Π. ια, i. e. omnes Ια. — Quare et de rossivs in *Lect. Variant.* ad h. l. dicit: „si vna tantum vice (nomen Domini), vt videtur, legendum, ego omissionem posterioris, seu יהוה praetulerim,

quae maiorem habet in Mss. codd. auctoritatem; legens זמרחיה, vel זמרחיה contractum, eodem sensu.“

3. „In his quoque allusio fit ad iter in deserto. Egredis ex Aegypto et mare siccum patuit, et in ipso deserto, sicco alias et arido, fontes eruperunt. Posteris eadem providentiae diuinae documenta ominatur. Illud Cap. XI, 15. 16., hoc his verbis. Sed fontium, quo maior sit aevi felicitas, singularis virtus est conseruandae sanitatis. Vtrumque beneficium carmine celebratur: illud vs. 1. 2., conf. Exod. XV.; hoc 4. 6. nam iuxta fontes consuetus, vt laetitiae, ita cantuum locus. Sic quidem omnia apte cohaerent.“ Haec Doederlein ad h. l.

4. עליוותיו, *inunctiones eius*, i. e. consilia, quibus ad vos liberandos vsus est.

5. גארה, *magnificentiam*, i. e. res praeclaras et magnas.

CAP. XI. 1. Prodehit furculus e stirpe Isai; et germen ex eius radicibus propullulabit.

2. Incumbet ei spiritus Iehouae, spiritus sapientiae et prudentiae, spiritus consilii et fortitudinis; spiritus scientiae et timoris Iehouae.

3. Respirare ipsum eius erit in timore Iehouae; nec ex oculorum adspectu iudicabit, neque ex auditione aurium ius dicet.

4. Iudicabit iuste tennes, ius dicet recte pauperibus terrae: oris sui virga terram percutiet, et spiritu labiorum suorum occidet improbum.

5. Iustitia erit cingulum lumborum eius, fides zona lateris eius.

6. Lupi catulus cum agno, pardus cum hoedo cubabit; vitulus et catulus leonis et pecudes una erunt; parvus puer eos ducet.

7. Vacca et ursula pascentur simul; adcubabunt iuxta catuli eorum, et leo, sicut bos, vescetur palea.

8. Ludet lactans ad foramen aspidis, et in cauernam basilisci ablaetatus manum immittet.

9. Nemo nocebit alteri, nemo damnum inferet in toto monte meo sancto; nam terra plena erit cognitione Iehouae, uti profunda maris aqua reguntur.

10. Tunc ad radicem Isai, quae stabit quasi vexillum, gentes consultum ibunt; locus eius gloriosus erit.

11. Tunc Dominus secunda vice manum suam admouebit, ut compareret sibi populi sui reliquias ex Assyria, ex Aegypto, ex Pathros, ex Chus, ex Helam, e Sineare, e Chamarha, e littoribus longinquis.

12. Adtollet vexillum gentibus, colligetque pulsos Israelitas, et dispersos Iudae e quatuor terrae angulis congregabit.

13. Amouebitur aemulatio Ephraimi, et Zelotypi Iudae excidentur; Ephraimus non erit aemulus Iudae, neque Iuda inuidebit Ephraimo.

14. Inuolabunt in humeros Philisthaeorum, occidentem versus; coniunctim diripient Orientales: Edom et Moab manuum ipsorum praeda erit, et filii Ammon subiecti eorum.

15. Exsiccabit Iehoua linguam maris Aegypti; agitabit manum suam super flumen vehementia spiritus sui; idque percutiet in septem riuos, ut calceatis pedibus possit transiri.

16. Erit strata via reliquiis populi eius, qui supererit in Assyria; quemadmodum fuit Israeli eo die, quo ex Aegyptia terra egressus est.

CAP. XII, 1. Tunc vero ita canes: Laudabo te, Iehoua, quia cum mihi indignatus esses, placata est ira tua, et me solatus es!

2. *En Deum salutis meae! huic confidam, nec pauebo.
Laus mea et canticum meum est Iah! Erit mihi saluti!*

3. *Haurietis aquas laeti e fontibus salubribus!*

4. *Canetis eo tempore: Laudate Iehouam! celebrate no-
men eius! Praedicare inter populos facta eius! Nomen eius
excelsum commemorate.*

5. *Canite Iehouae, quia res magnas gessit! Per totam
terram innotuerunt.*

6. *Tolle vocem, laetos clamores mitte, o tu, quae Sio-
nem habitas! Nam Magnus cognoscitur apud te Venerandus
Israelis.*

CARMEN DECIMUM.

(CAP. XIII—XIV, 28.)

A r g u m e n t u m.

Carmen hoc, ea, quae praecesserunt, sublimitate et magnificentia facile superans, totum in Babylonis excidio versatur, et ita quidem ut primum (inde a vs. 2—22. Cap. XIII.) ipsam urbis expugnationem variis imaginibus depingat. Describit poeta hostilis exercitus ex gentibus multis et barbaris concursum et congregationem, eius aduentum et irruptionem in urbem, Babyloniorum paucem, consternationem, ignaviam et desperationem summam, totius reipublicae subversionem, hostium crudelitatem et saevitiam in omnis generis et aetatis homines, plenum denique urbis opulentissimae ac super alias superbe sese efferentis, excidium et regionis circumiacentis vastationem. Haec omnia vates sigillatim sub oculos subiicit, et quidem coloribus vividissimis. Prostrigato autem hoc regno reipublicae Israeliticae olim infestissimo, vari laeta affulget spes de meliore gentis et reipublicae Israeliticae vicissitudine; de liberatione a dura illa servitute Babylonica redituque in patriam (Cap. XIV, 1. 2. 3.). Qua dulcissima expectatione in summam laetitiam abreptus, noster protinus ipsos inducit Israelitas, canentes carmen triumphale in occasum regni Babylonici, refertum splendidissimis imaginibus, et perpetuis prosopopoeiis, iisque pulcherrimis, continuatum: quod alteram huius carminis partem efficit (Cap. XIV, 4—27.); quam infra diligentius considerabimus.

De tempore, quo carmen hoc editum sit, si quaeras, haec inprimis, in carmine ipso obuia, erunt animaduertenda: primum vs 19. Capitis XIII. Babylon vrbs Chaldaeorum superbia vocatur. Iam vero Iesaiæ tempore Chaldaeos vagam tantummodo, et Nomadum errantium, interdum etiam praedonum (conf. Job.) more terram peragrantem gentem fuisse constat. Post Iesaiæ demum mortem boreales Chaldaei eruperunt, et sub Nebucadnezare Babylone potiri sunt, quam ingentis imperii metropolin fecerunt. Deinde vs. 17. Cap. eiusd. Medorum crudelitas, qua in urbis expugnatae incolas saeuissent, memoratur. Hi ipsi vero in ea Babylonis expugnatione, qua Cyrus hanc urbem cepit, principes egerunt partes, ut videbimus infra ad illum versum. Tum ex verss. quatuor prioribus Cap. XIV. apparet, Israelitas eo tempore, quo hoc carmen scriptum est, adhuc quidem in seruitute Babylonica fuisse, verum etiam spem in patriam redeundi iis factam esse; quod ipsum iam obseruauimus in carmine eo quod proxime antecedit. Quae omnia me mouent, ut carmen nostrum referendum existimen ad illud ipsum tempus, quo regnum Chaldaeorum, postquam ab initiis Nebucadnezaris per LXX. fere annos floruisset, duce et imperatore Cyro, a Medis et Persis est subuersum, et vrbs Babylon, Belsazare, ultimo Chaldaeorum rege, interfecto, ab iisdem illis vi capta et expugnata est. Nec id, quod huic sententiae obuerzi posse video, Babylonem a Cyro non plane excisam esse, immo stetisse et floruisse hanc urbem adhuc diu post Cyrum, tanti mihi videtur, ut propterea ab hac sententia discedam. Nam poetam, cum iam in eo esset, ut urbis superbissimae expugnationem hostiumque saeuitiam describeret, inde paullo longius progressum esse, ex picturae conficiendae causa etiam addidisse imagines urbis plane destructae, Orientalis poeseos gnaro non tam insolens videbitur. — At Iesaiæ nomen carmen nostrum in fronte gerit? Quasi vero non constaret, esse tam in hoc nostro, cui a Iesaiæ est nomen, vaticiniorum corpore, quam in aliis vaticiniorum collectionibus, plura capita, quibus ab illis, qui

qui hos libros conscripserunt et in unum collegerunt, falsum scriptoris nomen esset praepositum.

1. מִשָּׂא Chaldaeus et Aquila male interpretati sunt *onus*. Illos tamen secuti sunt multi ex recentioribus, qui intelligunt *prophetiam onerosam* seu minacem. Verum ex aliis inscriptionibus, in quibus haec vox occurrit, patet, eam non referri ad vaticinii argumentum, sed ad vaticinii auctorem. Ita est apud Zachariam IX, 1. XII, 1. מִשָּׂא דְּבַר יְהוָה, et apud Malachiam I, 1. מִשָּׂא דְּבַר יְהוָה אֵל יִשְׂרָאֵל, et infra apud nostrum XIV, 28. Anno quo mortuus erat rex Ahas הָיָה הַמִּשָּׂא הַזֶּה. Male profecto hic verteres *onus verbi Iehouae, factum est onus hoc*. Accedit, quod haec vox etiam iis vaticiniis praepositur, quae nihil minuantur, vt Zach. XII, 1. Rectum iam vidit Cocceius, qui obseruauit, מִשָּׂא significare proprie *sententiam*, quae *proferatur*, a נָשָׂא, *proferre, efferre, eloqui*, dictum quaecunque, vid. Exod. XX, 7. XXIII, 1. Habac. II, 6. infra XIV, 4. Et scriptores Latini hoc sensu vsi sunt voce *tollere*; veluti PHAEDRVS Lib. III. Fab. XIII. v. 13. Tunc illa *talem sustulit sententiam*. Prolixe de hac voce egit AVRIVILLIVS in *Decalogo Hebraeo ex Arabica Dialog. illustr. in eius Dissertatt.* p. 560 seq. et MICHAELIS in *Supplementt.* P. V. pag. 1685. 1686. Alexandrini, Symmachus, Theodotion, λεγόμενα vertere solent, i. e. *vaticinium*, sed ab accipiendo, quod ipsum נָשָׂא significare potest, *dictum, acceptum, a Deo*.

2. Hostilis exercitus conuocatur et congregatur. (עַל הַר נִשְׂפָּה שָׂאוּ נִסִּים Alexandrini verterunt: ἐπὶ ὄρεσιν πᾶσι καὶ ἐν πεδίοις super montem campestre tollite signum. Respexerunt fortasse ad eam significationem vocis שָׂפָה apud Aramæos, qua notat, *terere, atterere, humiliare, complanare*; Syrus retinuit hoc ipsum verbum. Chaldaeus: *super*, vel potius *contra oppidum secure habitans leuate signum*. Petita

non perceperunt, ille enim: ἀνοιχάτε ἀρχαί, quasi vates incolas Babylonis alloquatur, vt portas aperiant: hic: וְיָבִיאוּ פְתָחֵיהָ מִן־בָּבֶלְיָן, et ingrediantur per portas eius qui sponte se offerunt. Nec Syrus satis recte:

וְיָבִיאוּ פְתָחֵיהָ מִן־בָּבֶלְיָן, principes ingrediantur per portas tuas. Babylon enim adhuc non est nominata. Hieronymus etiam male: et ingrediantur portas duces. Nam פָּתָחֵי est in statu constructo. Saadias: יִבְחֹלוּ

הַלְלוֹתָם, ingrediantur portas proceribus. SCHMIDTUS vellet, vt veniant portae principum, i. e. principes et omne robur eorum, fere vt portae inferorum, Matth. XVI, 18., notant inferni robur. Sed phrasis hoc sensu nusquam vsurpatur, et dura esset metaphora: veniunt portae. MICHAELIS pro פָּתָחֵי efferre mallet vel פָּתָחֵי vel פָּתָחֵי; vnde vertit, vt conueniant voluntarii mei ante portam meam; daß meine Freywilligen sich vor meiner Pforte versammeln, i. e. ante palatium meum, vt recenscam eos, contra Babylonios a me mittendos. — Paulo audacius KOPPIUS verba, vti nunc ea legimus, mutanda censet. Primum enim voce ויבאו versum secundum finit; deinde pro פָּתָחֵי, Alexandrinorum auctoritate, פָּתָחֵי legit, et verba נְדִיבִים פָּתָחֵי ad vs. secundum refert. Vocem נְדִיבִים aurem consueta significatione, voluntarius, sumit, vertitque: voluntarii, prompti, portas aperite, ipse ego mandavi sanctificatis meis; öffnet freywillig die Thore. Ich selbst hab' es ihnen geheissen, meinen Erkohrnen. — DOEDERLEIN in Caris Exegett et Critt. p. 57 seq. vbi totam hanc scenam elegantissime describit, נְדִיבִים intelligit de iis, qui nomen suum sponte dant militiae, et castra sequuntur bello indicto; perpetuas enim copias alere iis gentibus inauditum fuit. פָּתָחֵי autem gladios nudatos significare arbitratur, qua significatione eandem vocem occurrere censet Mich. V, 5. Ps. V, 10. Hinc verba proprie reddenda essent, vt veniant enses euaginati voluntariorum, quorum sen-

sensum ad linguae latinae consuetudinem adcommodatius in versione sic expressit: *ut veniant exercitus voluntarii gladio euaginato*. Qui sensus, meo quidem iudicio, artificiosior videtur. Vulgaris interpretatio, quam initio adduximus, bonum sensum dat. Inuitantur Medi et Persae ad occupanda magnifica Babyloniorum principum palatia, et celsas munitasque Babylonis portas, quae videbantur vim omnem hostilem facile exclusurae, vel saltem ab hoste nunquam occupari posse. XENOPHON *Cyropaed.* Lib. VII. expresse mentionem facit τῶν ἀρχαίων, *aedificiorum principum*, quae Cyrus inter duces, comites, et socios diuisit. Observandum igitur, 1) litteram praefixam ו hic sumi significatione consequentis, et vertendam *ut*; ad exemplum Exod. VII, 26. *Dimittite populum meum* ויעבדני, *ut seruiat mihi*. 2) Vocem פתחי hic elliptice positam esse pro בפתחי, quae ellipsis satis frequens est. Sic Deut XXII, 21. לזנוה ביה לזנוה ביה, *scortando in domo patris sui*, est pro בבית. Et apud vatem nostrum Cap. I, 20. בחרב חרבו pro בחרב. 3) Vocem נריבים, quod proprie *liberales, munificos*, hinc *quosque ingenuos, nobiles*, denotat (vid. Schultens. ad Hamaf. pag. 310.); hic significare *proceres, principes*, ut Ps. CXIII, 8. עם נריבי עמי, *cum populi sui principibus*, et alias saepissime.

3. (אני צויתי למקדשי) *Ego mandavi sanctificatis meis*, i. e. instructis et praeparatis a me, ad hanc rem tanquam sacramento militari adstrictis. Sunt Medi et Persae, diuino parentes iussui, et vndique etiam a remotissimis locis concurrentes, atque communi auxilio Babylonem deuastantes. Chaldaeus pro *sanctificatis* recte posuit *praeparatis*, qui scilicet praeparati erant ad perdendam Babylonem. *Sanctificari* dicitur omne id, quod Iehouae secernitur; hinc, ubi de copiis militaribus usurpatur, intelligendae erunt tales, quae *sacrum* quasi bellum gerunt, auspice atque auctore Iehoua, quasque Iehoua ipse in eam rem elegit. Sic Ierem. XXII, 7. in

in prophetia aduersus domum regis Iudae: *et sanctificabo* (וְקִדְשָׁתִי) *aduersus te eueriores.* Et in simili aduersus Iudaeos, apud Zephaniam Cap. I, 7. *file coram Domino Iehoua, quia propinquus est dies Iehouae; quippe Iehoua ordinavit sacrum sacrificii* קָדִישׁ קָרְיוֹ *sanctificauit vocatos suos,* Babylonios videlicet, ad mactandos Iudaeos, et exequenda in eos Dei iustitia. Sed inprimis hic comparandus est locus huic nostro plane parallelus in prophetia eiusdem argumenti apud Ieremiam: *tollite signum in terra; clangite bucina inter gentes.* קִדְשׁ עֲלֵיהֶן גּוֹיִם, *sanctificate aduersus eam gentes.* Nimirum sanctificare hic est, ad opus aliquod eligere ac secernere. Sic noster infra L, 44. רָמִי בַּחֹרֶר אֵלֶיהָ *et qui electus est ad eam destruendam, ego disponam et ordinabo illum.* (גַּם קִרְאָתִי נִבְרָרִי לֵאמֹר) *hic vsurpatur de militibus ad bellum euocandis et congregandis, qualis vsus est vocis euocare apud Latinos, maxime in subitaria militum collectione, vt obseruauit GRAEVIUS ad Florum Lib. III. Cap. 17. לֵאמֹר, ad iram meam, i. e. vt irae meae exsequendae inserviant.* (עֲלֵיוֹ נִבְרָרִי) *Affixum primae personae in נִבְרָרִי referendum est ad vocem עֲלֵיוֹ, ex idiotismo linguae, quo in constructione nominum affixum iungi solet nomini posteriori, quod tamen in versione referendum est ad prius vt קִנְיָשִׁי הָרֶם, mons meus sanctus; Ies. LII, 10. יְרֻעַ קִדְשִׁי brachium eius sanctum, siue potentia eius verenda.* Conf. quoque not. supra ad II, 20. Manifeste enim haec respondent praecedentibus לֵאמֹר נִבְרָרִי. Erit igitur vertendum *mei, milites a me delecti, exultabundi fastu.* Hic vero significantur huiusmodi homines qui magnifice de se sentientes, et alios tanquam se longe inferiores, contemnentes, hoc ipso incitantur ad fortitudinem alacritatemque, et fiduciam in negotiis suscipiendis et feliciter gerendis. Atque hanc Persis et Medis indolem fuisse, veterum historiarum scriptorum vnanimis consensus confirmat. Insigne est in hanc rem quod HERODOTVS Lib. I. pag. 64. ed. Stephan. de Persis dicit: ὡς οὐκ ἐλάττωται οὐδὲν ἀνὰ πᾶν ἄνθρωπον, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους, ὡς οὐκ ἐλάττωται οὐδὲν ἀνὰ πᾶν ἄνθρωπον, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους.

תם, se ipsos omnium hominum existimantes longe esse praestantissimos in omnibus rebus. Ita quoque, apud eundem illum Lib. I. p. 41. Croesus in oratione ad Cyrum, expresse Persarum indolem describit: Περσαι φρονι εἰσιν ὑβρισται, Persae natura cum sint proterui. Id vero multo magis verum est de Medis, gente fastuosa et superba, et hoc nomine celebri.

4. Aduolant citati immensa multitudo, mira celeritate, magno strepitu. קול המון בהרים hic sumendum est de sono inarticulato, quem producit strepitus et tumultus magnae et vagae multitudinis hominum. Sic infra XXXIII, 3. מקול המון נדרו עמים, a sono strepitus fugient populi. Elegantissime Doederlein vertit: iam strepitus per montes resonat. Montes autem, qui hic intelliguntur, haud dubie sunt illa montium iuga, quae Mediam ab Assyria dirimunt. (דמרח עם רב) Propr. species, similitudo, populi multi, i. e. ac si magnus exercitus adueniat; es läßt, als wenn ein großes Heer zusammen käme, vt Michaelis reddidit. Obserua, quam viuide noster pingat! Babylonis incolae in montibus extremis insolitum quid conspiciunt; — non discernere possunt, quid illud sit: „an arbores? — montium umbrae? — homines? — Turba obscura et inordinata; — exercitus videtur esse, sed non internosci potest.“ — Nec coniectura eos fallit, iam enim propius accedente multitudo, tumultum distinguunt: קול שאון מכל כוח נרים נאספים, sonus est aestuantium regnorum barbarorum, quae contrahuntur subito, id enim bene exprimit h. l. נאספים; nam אסף est, undique corrudere; vide SCHULTENSII Orig. Lib. I. Cap. XIII. p. 161 seq. Denuo mutatur scena. Vix enim copiae collectae adstabant: expectabant Imperatoris vultum, mandata, laudes; quum repente apparet, lustrat singulos, exercitum militarem, hominibus, armis, animis probatis ad bella componit: יהיה צבאות, מפקר צבא מלחמה, Dominus exercituum lustrat copias bellicosas. — Quibus omnibus administratis, propheta tan-

tanquam de funesto consilio, rebusque gerendis edocetur.

5. *Veniunt ex regione longinqua, ab extremis coeli; veniunt hostes barbari, e regionibus ignotis: id quod auget terrorem!* Pro *מקצה השמים* Alexandrini hic ponunt: *ἀπ' ἀκρῶν τῶν θμελιῶν τὰ ἄκρα*, ab *extremi coeli fundamento*, quasi legissent: *מקצה מוסדות השמים*; quae dictio occurrit 2 Sam. XXII, 8. *מוסדות השמים ירדו*, intremuerunt *fundamenta coeli*. Non est verisimile, Graecum interpretem, alias imperitum prorsus et inelegantem, pulchrum hunc sensum expressisse, nisi huiusmodi aliquid legisset in textu Hebraico, ex quo verit. Non dubito igitur, hanc lectionem praefendam esse. Sunt autem *fundamenta coeli* extrema terrae, ubi coelum siue circulo prospectum deficiente, *ἐπιθῶντα* dicunt, siue summis montium iugis incumbere videtur. *כלי זעם יהוה*, *vasa*, instrumenta, irae Iehovae, Medos et Persas esse, vix monitu opus; perinde ac Ierem. L, 25. Sed est apud Ieremiam metaphora adhuc insignior: *Iehoua aperuit thesaurum suum, penu suum, et produxit instrumenta excarescentiae suae.*

6. Queruntur nunc Babylonii. *יום יהוה* esse diem, quo Iehoua iudicium exercet in eos, quos punire statuit, saepius iam vidimus. *ושר* (שר משרי יבוא), *vastitas*, hic designat mala, calamitatesque omnis generis; vt Hof. VII, 13. *שרי*, vid. ad Genes. XVII, 1. Hoc nostro vero loco haud dubie vsurpatur paronomasiae causa (*שר* et *שרי*), unde et respicitur simul ad *vastandi*, *destruendi* notionem, quam verbum *שר* habet.

7. Nuncio de hostilium copiarum aduentu summo terrore percussit Babylonii. *על כן כל ידים חרפנה* Omnia manus flaccescunt, remittuntur. *Remissionem manus* notare remissionem studii, operis, laboris, in curando negotio, aut caespitationem et titubationem summam in aggrediendis

et perficiendis iis, quæ ad salutem vrbis necessaria sunt, orationis series docet. Vsurpatur quoque eadem imago ad summam angustiam exprimendam Ierem. L, 43. Ezech. VII, 17. Zephani. III, 16. Eodem pertinet locutio, quæ sequitur: כל לבב אנוש ימם, cuiusque cor liquefcit; vid. Deut. XX, 8. infra XIX, 1.

8. (ונבהלו) *Et conturbabuntur, consternabuntur, vt* I Sam. XXVIII, 21. Pl. VI, 11. Notat conditionem hominis plane commoti, et sui non compotis; siue, vt bene Cocceius: perplexitatem et intricacionem in consiliis, et praecipitationem in varios conatus, amentiae et insaniae ple-

nos. (צירים וחבלים יאחזון) *Tormenta et dolores eos corripient, hac notione אהו* occurrit infra XXXIII, 14.

tremor corripit profanos; et Ierem. XLIX, 24. צרה וחבלים אֶחֱזָתָהּ כִּי־לָדָה *angustia et dolores*

corripuerunt eam quasi parturientem: quod ipsum etiam apud nostrum sequitur: כִּי־לָדָה יֶחֱלֹן, *instar parturientis*

dolent. A constringendo, torquendo, radix חור *dolendi* significatum accepit, et saepius de parturientium dolore usurpatur; vt infra XXIII, 4. לֹא־תִלְדִּי וְלֹא־יִלְדֵּנִי, *nec dolui*

parturiens, nec peperit; et LXVI, 7. בְּטֶרֶם־תִּחַיֵּל יִלְדָּה, *antequam dolores parius sensisset, peperit.* Vid. AVRIVILLII Dis-

sertationis. quæ inscripta est: *Hebraeorum חור breuiter explicatum, §. IX. p. 668 seq. ed. Michael.* (איש אל רעהו יחמור)

Quisque ad alterum stupeat; חמה, obstupescere, vid. Genes. XLIII, 34. Pl. XLVIII, 6. (פני להבים פניהם) *Quum nos*

urgent cruciatus, inflammatur facies, et toti ardemus. Male nonnulli haec verba referunt ad truculentos et ira quasi inflammatos, Medorum vultus; cum totus hic versus de

Babyloniis, summo pauore perculsis et conturbatis, loquatur. Ceterum cum vate nostro conferre iuvabit eum XENOPHONTIS (Cyropaed. Lib. VII. Cap. V. Sect. 10. 11.) locum,

quo Babyloniorum stupor describitur, cum Cyrus inopinato urbem eorum cepit. Cum per fluvium exhaustum in-

gressi

gressi essent urbem Cyri milites, των ἀπακταντων (Βαβυλωνιαν) οἱ μὲν ἀπεθνήσκον παύομενοι, οἱ δὲ φεύγον παλιν εἰσω, οἱ δ' ἐβων, οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Γωβρυαν συνεβωον αὐτοῖς, ὡς κωμάσαι ὄντες καὶ αὐτοὶ, καὶ ἰόντες ἢ ἐδυνάκτο ὡς ταχιστα, περὶ τοῖς βασιλείοις ἐγενοντο. καὶ οἱ μὲν συν τῷ Γωβρυᾷ καὶ Γαδάτᾳ τεταγμένοι κεκλησμένους εὗρισκον τὰς πυλᾶς τῆ βασιλείας· οἱ δ' ἐπὶ τῆς φυλακῆς ταχθέντες ἐπισπίπτουσι αὐτοῖς πύλαις πρὸς φῶς πολὺ, καὶ εὖθυσ ὡς πολεμικοὶ ἐχρῶνται αὐτοῖς, ὡς δὲ κραυγὴ καὶ κτύπος ἐγένετο, αἰδομένοι οἱ εἶδον τὴ θορυβῶν, κελευσαντὸς τῆ βασιλείας σκεψαῖται τι εἴη τὸ πρᾶγμα, ἐκτεσεσθὶναι ἀνοίξαντες τὰς πυλᾶς. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Γαδάτᾳ, ὡς εἶδον τὰς πυλᾶς χαλάσας, εἰσπίπτουσι, καὶ τοῖς παλιν φεύγουσιν εἰσω ἐφοπεμοί, καὶ παύοντες ἀφικνύονται πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ ἡδὴ ἐσηκῶτα αὐτὸν καὶ σπασάμενον ὃν εἶχεν ἀκίανκην, εὗρισκον· καὶ τῶν μὲν οἱ συν Γαδάτᾳ καὶ Γωβρυᾷ πολλοὶ ἐχρῶντο. καὶ οἱ συν αὐτῷ δὲ ἀπεθνήσκον, ὁ μὲν, προβαλλόμενος τι, ὁ δὲ, φεύγων, ὁ δὲ γε, καὶ ἀμνηόμενος ὅτῳ ἐδυνάκτο (Si qui eis obuiam venirent, partim caeli peribant, partim retro vicissim fugiebant, partim clamorem edebant. Cum his et Gobryani clamores edebant eosdem, velut ipsi quoque commellationum socii. Simul pergentes, qua celerrime progredi poterant, ad regiam perveniunt: qui vero aduersus regiae custodes ire iussi fuerant, irruunt in eos ad ignem luculentum potantes, statimque hostili cum eis more agunt. Orto autem clamore et strepitu, quum ii, qui erant intus, tumultum sentirent, et inspicere rex iuberet, quid illud esset rei; apertis aliqui portis foras procurrunt. Eas cum patefactas Gadataei conspicerent, irruunt, et illos rursus fugientes intro sequuti, ac ferientes, ad regem accedunt: eumque iam erectum cum acinace, quem strictum tenebat, inueniunt. Hunc Gadataei et Gobryani numero plures opprimunt, interfectis etiam iis, qui regi aderant, ac partim aliquid obiciebant, partim fugiebant, partim se quacunque re poterant, tuebantur).

9. Ipsam iam calamitatem, in Babylonios inducendam vates depingit. (ביום ההוא) De quo vs. 6. אכורי notare
Ies. Var. V *facrum,*

saevum, crudele, atrox, ex collatis exemplis, in quibus illius usus est, satis constat; sed in hoc loco, vt recte monuit Cocceius, sumendum est substantiue, per *atrocitatem*; vt Proverb. XII, 10. רַחֲמֵי רָשָׁעִים אֶכְכָּרִי, *viscera impiorum sunt crudele quid.* Et in prophetia Ieremiae Cap. L, 41. de Babele, quae nostro huic vaticinio plane similis est, de eius hostibus: אֶכְכָּרִי הָמָּה, *crudeles illi, et nulla afficientur commiseratione*; proprie: *saevum et crudele quid illi*, seu, *mera saenitia.* Videtur autem metaphora hic desumpta esse a magna et horribili tempestate, quae immane saeuit, et obuia quaeque prostermit: quippe quod liquet ex iis, quae nostro loco statim sequuntur. Confirmat quoque hanc sententiam insignis locus Ieremiae, idemque repetitus, Cap. XXXIII, 19. 20. XXX, 23. 24., vbi haec imago plenius depingitur: ecce procella Iehouae. Exiit aestus; et procella permanens, quae residebit in capite impiorum. Non reuertetur ira Iehouae, usquequo illud perfecerit. (וְהַטְּאִיָּה (וְהַטְּאִיָּה יִשְׁמִיד מִמֶּנּוּ. peccatores terrae Babyloicae, h. e. incolae eius. Videtur hic tropus e singulari linguae Hebraeae idiotismo illustrandus esse, nimirum e studio eorum, rem accuratissime denominandi, seu vero nomine exprimendi. Incolas igitur vrbis Babelis, cum omnes pro hominibus impiis declarare vult, non ciues vrbis, sed peccatores eius dicit. Ceterum obseruandum est, vocem הַטְּאִיָּה hic sumi pro הַמְּאִיָּה, vt supra Cap. I, 28. et praefixam ו hic, vt saepe alias, accipiendam pro *relatiuo*, vertendamque per *qui*, scil. *dies*, vt Malach. IV, 2. (al. II, 20.) וּמִרְבֵּא בְּכַבְדֶּיהָ, *in cuius alis est sanatio.* Conf. TYMPIVM ad NOLDII Concordant. not. 1048.

10. Graphice describitur magna tempestas (conf. ad vl. anteced.), qua saeuiente coelum et sidera obducuntur atrore, et sol ipse, lucidissimum sidus, nubibus atris inuolvi videtur, et obscuratur. Solent enim poetae Hebraei, si reipublicae alicuius interitum describunt, iisdem plane coloribus

loribus omnia depingere, ac si sol ipse et sidera in antiquum Chaos et primaevas tenebras rursus sint demersura. Vid. Joel II, 10. III, 15. 16. Amos VIII, 9. Matth. XXIV. Vtrum כסיל proprie significet Orionem, aut Sirium, aut stellam errantem, siue planetam, nunc inquirere, hic non est locus; varias sententias qui legere velit, MICHAЕLEM adeat in Supplemento ad Lexx. Hebr. P. V. p. 1319 seq. Hic nobis sufficit scire, כסילים, quod haud dubie certae alicuius stellae nomen est, hic synonymum poeticum טַנִּיכָבִים esse. Alexandrini vertunt: καὶ ὁ Ωρίων καὶ παρ' ὁ κόσμος τὰ ἀστέρων. Vulgatus: stellae coeli et splendor earum. Chaldaeus: כפילירן, oriones seu gigantes coeli, Syrus: ^{٣١٠١}
^{٣٣٣}عسكرهم لا يلمع، exercitus eorum. Aquila et Theodotion retinent vocem Hebraeam: χεσιλεεμ ἢ ἐχιλεεμ. Saadias: ^{٣١٠١}
^{٣٣٣}ويعبرونهم ولا يلمع، sidera eorum non lucent.

II. Sub *orbē*, intelligendum esse imperium Babylonicum, ex contextu liquet; eodem modo, quo ἡ *οἰκουμένη* Luc. II, 1. Iudæam, et Act. II, 28. *imperium Romanum* denotat. Idem quoque significasse, *uniuersum orbem Romanum*, notum est. Sic Minos, apud OVID. *Metamorphos.* VIII, 99.: „*Creten, quæ meus est orbis.*“

13. בעברה יהיה צבאה) hic positum est pro *tempore excandescētie*, siue *excandescēte* Iehova; quod prophetam velle, membrum posterius docet. Sic Ps. IV, 2. בִּקְרָאִי, *me inuocante vel clamante*, dum ego clamo, vel inuoco. Notat כ in tali contextu *tempus* vel *statum*, vt Graecorum δὲ, illi respondens. — Omnes autem huius versus imagines desumptae sunt a tempestate vehemente, quae ingenti cum fragore coelorum detonat in terram, et in eam inducit maximas rerum commotiones et vastationes. Confer infra XXIV, 19. 2 Sam. XXII, 8.

14. Viuide depingitur summus metus, et fuga Babyloniorum. Erat Babylone, vt in maioribus vrbibus et capitibus imperii esse solet, confluxus hominum, ex variis coelorum plagis et gentibus; quem Ieremias Cap. L, 37. appellat ערב, *colluuiem*, et Aeschylus παμμικτον ὄχλον, *turbam miscellam*, vbi de Babylone loquitur, *Pers.* vs. 52., quorum alii ibi, vti fit, domicilia fixerant; alii ad tempus urbem frequentabant. Hi vero ad famam aduentus exercitus hostilis et imminentis obsidionis vrbis perterrefacti, subito fugam cogitant, quisque *terram* et *gentem* suam respicientes. Sic Ieremias L, 28.: *vox fugientium et propirientium se ex terra Babylonia*. — Imagines autem, quibus vates vtitur in fuga hac tumultuaria depingenda, desumptae sunt ab ouibus dispersis, quas nemo colligere curat, et capreis propulsis. Capreae et damae sunt animalia timidissima, et propulsae a venatoribus, pedibus leues, fuga celerissima, vt eas assequi difficile sit, quo alluditur Proverb. VI, 5. Vid. BOCHARTI *Hieroz.* Part. I. Lib. III. Cap. XXVI. Eadem ratio est ouium dispersarum, et dispulsarum (nam post צאן repetendum est מרח, cum כרח de ouibus dispulsis soleat vsurpari, e. c. Deut. XXII, 1. Ezech. XXXIV, 4.) quibus colligendis nemo operam dat, siue praeest, quarum colligendarum et defendendarum nemo curam habet, id quod voce מקבץ indicatur.

15. Misera nunc depingitur facies captae vrbis: est sine ope, sine duce, nemo repente oppressos liberit; nemini parcitur; non sexui, non aetati. כספא, *omnis qui deprehenditur*, cui respondet כספה, *propr. omnis corrasus*, scil. in plateis, vel in fuga, vt I Chron. XXII, 12. Paullo aliter Doederlein: „in fugâ vel *singuli palantur*, eos כספא dicit, vel plures acervatim oberrant, horum cateruam כספה vocat, a ספה, *corradere, in acervos coire*.” Sic Alexandrini: συνηγμενοι. Hinc non est opus vt pro כספה cum Michaelē, aliter diuisis litteris, legamus פה רשם, *omnis ef-fugiens hic*, in loco ad quem confugerit, cadet gladio. Conferendus ceterum XENOPHON, qui statim post locum supra adductum haec habet: ὁ δὲ Κυρὸς διεπέμπε τὰς τῶν ἵππων τάξεις κατὰ τὰς ὁδούς, καὶ προσέειπεν, ἔς μὲν ἔξω λαμβανέσθαι, κατακοινοῦν

(Cyrus autem cohortes equitum per vias passim dimittebat, edicens, ut si quos extra domos inuenirent, occiderent). *ms. n. 1. Haller 1. 21, 12. b. 1. 21, 12.*

16. (ועלליהם ירמשו) Verbum רמש reddunt *allisit*,
collisit; nec sine ratione, vti videtur, si conferas Arabic.

^{٢٢}أرطس, congesti fuerunt ac impositi lapides super aliqua
 re, et ^٣أرطس, percussio, quae fit interiore vola. Solet
 autem hoc verbum usurpari in describenda inhumana saeu-
 itia militis victoris, in tenellam aetatem saeuientis, vt patet
 ex 2 Regg. VIII, 12. et Nahum III, 10.

17. Tanta est Medorum crudelitas, ut frustra cruoris
 sitim pretio oblato tentes restinguere, vel auro vitam caros-
 ve pueros redimere. Mirum in modum cum nostro con-
 veniunt Cyri verba, quibus Medos alloquitur l. c. Ἀνδρες
 Μηδοί, καὶ πάντες οἱ παρόντες, ἔγω ὑμᾶς οἶδα σαφῶς, ὅτι ἔτε χρη-
 ματων δεόμενοι συν ἔμοι ἐβλήσθε, κ. τ. λ. (Optime noui, viri
 Medi, et qui adestis alii, vos desiderio pecuniae mecum
 hanc expeditionem non suscepisse). AMMIANVS MARCELLI-
 NVS, Libr. XXIII, 6., ubi Persarum, sub quibus ille Medos

[illegible]

quoque et Parthes censet, mores describit: *magnidici, ait, et graues, ac tætri, minaces iuxta in aduersis rebus ac prosperis, callidi, superbi, crudeles etc.* Et si quis legat Herodotum in historia Astyagis, secundum ipsum Medorum regis ultimi, tum Cambysis, Darii Hystaspidae, Xerxis, Occhi, deprehendet in iis exempla crudelitatis et saenitiae, plus quam barbarae. — Simili modo, quo noster, VIRGILIUS hostilem crudelitatem pingit, Aeneid. X, 526.

Est domus alta; iacent penitus defossa talenta
 Caelati argenti, sunt auri pondera facti
 Infectique mihi; non hic victoria Teuerum
 Vertitur; aut anima vna dabit discrimina tanta.
 Dixerat: Aeneas contra cui talia reddit:
 Argenti atque auri memoras quae multa talenta
 Gnat's parce tuis.

18. (קשתות נערים חרטונה) *Vulgatus vertit: sagittis parvulos interficient, et hunc sequuti multi recentiores: et arcubus pueros allident.* Recte quidem quod ad sensum; sed neglecta constructione Grammatica, secundum quam קשתות חרטונה cohaeret cum קשתות. Recte Aben-Esra: *Arcus pueros חבקירה, dissident, διχοτομωσιν.* Sine necessitate pro קשתות Koppius legere mallet קשתותם. *Arcus Persarum praegrandes, eorumque in iis tractandis peritiam Herodotus, Xenophon et Ammianus saepe laudant.*

19. (צבי) Quae decus fuit, conf. Cap. XXIII, 9. Ierem. III, 29. (כמהפכת עמרה) Verba elliptice posita sunt, ac si scriptum esset: כמהפכת אלהים אשר הפך וגו', et *subuersio Dei, qua subuertit etc.* Vocula enim אה supponit verbum, ad quod referatur. Simile exemplum habuimus in phrasi: דעה אשר אה יהוה, Cap. XI, 9. h. e.

20. (לא יהא שם ערבי) Ne Nomades quidem ibi tentoria figent. יהל contracte scriptum est pro יאהל, exciditque littera א, vt in מכולה, pro מאכולה, 1 Regg.

V, II., כסדרה pro כסדרה, Ezech. XX, 37., pluribusque aliis vocibus, quas maiore copia collectas inuenies apud BOCHARTVM *Hieroz.* Part. I. Lib. II. Cap. XXI. MICHAELIS in *Supplement.* P. II. pag. 534. דלל nostrum refert ad *splenduit, luxit, vertitque: ibi Arabs non ignem accendet.* „Arabes nempe,“ addit, „ex igne nocturno, quem accendunt, eminus agnoscuntur; estque descriptio magnae vastitatis, nullam ibi vspiam lucem conspici.“ Quae interpretatio mihi quidem docta magis, quam vera videtur. שם de gregibus pecudum recubantibus vsurpari, vnde קרָקֶץ-צֶאֱן, *cubile ouium,* Ezech. XXV, 5, satis notum est.

21. Sequitur descriptio summae vastitatis, quae infra Cap. XXXIV, 11 seq. plenior et ornatio extat: et similis apud Zephaniam II, 14. — Ne Nomades quidem pecus huc ad pascendum ducent; loca enim haec infesta erunt et perstreperent ululatu et sibilis noxiarum et terribilium animalium. De horum animalium nominibus valde dissentiunt viri docti. Copiose de iis egit AVRIVILLIVS in *Dissertat. de nominibus animalium quae leguntur* Esaj. XIII, 21., quae extat in eius *Dissertatt.* a Michaelis edit. pag. 294 seq. Nos vero tali disquisitione lectores hic non morabimur, copiosius de hac re acturi in noua, quam paramus, Hierozoici Bochartiani, editione. Hic breuiter tantummodo nostram de quoque nomine sententiam indicabimus. צִיִּים conferendum videtur cum Arab. ضببون, quod haud dubie *Lemurem volantem*, seu *vespertilionem Vampyrum* Linn. significat, vt colligere licet ex iis quae Alcazuin apud Bochartum de hoc animali narrat. Aliis sunt *feles ferae*, אדירים esse *bubones*, satis verisimile fecit Aurivillius l. c. Apud multas gentes bubonum genus abominabile et portentosum vulgus credidit, vnde Ovidius: *ignavus Bubo dirum mortalibus omen.* Rapaces hae aues abdita et tenebrosa quaerunt loca, stridulo et importuno clamore noctis au-

gent horrorem, dirutis domibus, filua circumquaque obfistis, tenentur, ibique oua ponere solent, et insausi quid visus eorum arguit. *ענה בכרה* *struthiones* reddere solent. Verum praeter alia, quae huic sententiae obuertit Aurivillius, *struthionibus* hoc nostro loco maxime obstat illud, quod numquam legitur, haec animalia rudera urbium incolere, aut in vicinia Euphratis ac Babylonis commorari. Hinc placet interpretatio Aurivillii, sub *ענה בכרה* *noctuas* intelligentis. Has aues in turribus aedibusque derelictis nidulari, satis notum est. De *עיריר* verisimillimam sententiam Doederlein mihi protulisse videtur, esse *Faunos*, vel id simiarum genus, cui *Maimon* seu *Mermion* nomen; hae enim hirsutis pilis adpectuque hircis (quos *עיריר* Hebraei dicunt) similes videntur. Bene quoque iis conuenit verbum *ירקרו* *subfulsant*.

22. *ענה בכרה* (*ענה* איום באלמנחור) *respondebunt*, i. e. vlu-
labunt aeternis vicibus. איום *haud* dubie sunt *Thoes*, hyae-
nae species; apud Arabes *بنات أوى* dicuntur, a fo-
no, quo agros Syriae perlonant, cum noctu turmatim cur-
sitant. Vid. BOCHARTI *Hieroz.* P. I. Lib. III. Cap. XIII. De
אלמנחור dissentiant. *Viduae* significatio, quam vox אלמנחור
alias habet, huic loco non est epta. LVDVIC. quidem DE
DIEX *Critica* S. ad h. l. vtramque significationem *viduae* et
palatii voci אלמנחור tribuit, siue ex significatione Chald. אלם,
fortis, robustus fuit, siue, quod ei magis placet, ex analo-
gia linguae Syriacae, in qua *בִּנְיָן* de arce et palatio di-
catur aequè ac de terra sterili, non seminata, cum qua for-
tasse in lingua Hebraea *vidua* comperetur. — Cum vete-
res omnes *palatia* vertant, quasi legissent ארמנחור, quod ip-
sum vnus codex Rossianus, et vnus Kennicottianus exhi-
bent; Lowthus, Doederlein et Dathius בארמנחור legendum
censuerunt. Equidem quoque *palatia* vertendum puto;
quamquam mihi nihil mutandum videtur. Satis notum
enim

enim est, litteras ל et ר in linguis Orientalibus saepe inter se permutari. Sic apud Arabes حتر et حتل, *decepit*, قتر et قتل *lorica ampla*. Vid. SCHULTENSII *Clauem Dialectorr.* p. m. 253. et 297. Et Ezech. XIX, 7. אֲלֻמָּהּ pro אֲרָמָה positum inuenitur: *destruet palatia eius* (וְהָנִים בְּהִיכֹלֵי עָנָה), *et deuastabit urbes eius*. (וְיִרְעַע אֶלְמָנָתָיו), et *denastabit urbes eius*. חנים non vertendum est *dracones*, ut multi interpretes faciunt, vocem nostram permiscentes cum חנינים, quod est a חנק, *draco*; sed *Schacalae*, a חָן, coll. Arab. شَاحِلٌ, *lupus*, qui cum cane illo fero, cui *Schacal* nomen, proxima cognatione est coniunctus. Posuit quoque nostro loco Syrus interpres pro Hebraico חנים suum شَاحِلٌ, quod *Schacalam* significat; quam vocem semper adhibet, ubi in textu Hebraeo positum est numero plurali חנים, seu חנין, seu חנוה, ut post EDV. POCKOVIUM in *Commentar. ad Mich.* 1, 8., fusius docuit SCHNURER in *Dissertat. ad Esaj. XXVII.*, ubi praeterea adducit Rabb. Tanchum, Iudaeum Hierosolymitanum, et praestantissimum commentatorem, qui in Commentario suo Arabico, cuius exemplum extat in Bibliotheca Bodleiana Oxonii, pluribus locis neget, חנים *draconis* significationem habere, sed *bestiam*, cui nomen sit أَهْنُ أَوْي, intelligendam esse praecipiat. — Respondet igitur h. l. חנים bene אֵימָה, in membro prior. (אֶקְרֹב — מִשְׁכֹּר) Triste hoc fatum urbi et regioni Babylo-nicae proxime instat; iam enim hostes eam ceperunt.

CAP. XIV.

1. 2. Deletoq regno Babylonico, liberantur nunc Israelitæ a seruitute Babyloniorum, hosque ipsos seruos in patriam secum reducunt. Accessisse autem peregrinos Israelitis in patriam redeuntibus, testatur liber Esrae. In reditu enim magna potestas concessa fuit Iudæis a regibus Perserum. וְהַנְחִלָּם וְיִשְׁבְּחֻם *Propr. et occupabunt illos ut hereditatem Domus Israel in terra Ichouæ in seruos et ancillas.* Sensus est, gentem Israeliticam, in terram suam reducem, populos exteros, a quibus vexata, afflicta, aut subiecta fuerant in seruitutem, sibi proprio quodam et stabili iure habituram obnoxios, tanquam *seruos et ancillas.* דְּהִנְחִלָּם enim est, aliquid vt suum certo et stabili iure possidere, sibi vindicare, vid. Levit. XXV, 46. Num. XXXIV, 13. וְהָיָה אֲדָמָה יְהוּדָה *esse terram Israeliticam* vix monitu opus, dicitur quoque ita Hof. IX, 3.

3. (אֲשֶׁר עָבַד בְּךָ) *Propr. qua seruitum est a te, qua seruitus præstita est per te, qua seruire coactus es.*

4. Sequitur nunc praeclarum illud epinicium in regni Babylonici occasum; quod data opera illustrauit AVRILLIUS in singulari Dissertatione, quae extat in omnium Aurivillianarum Dissertatt. collectione a Michaele edita p. 389 seq. מִשְׁלֵּי הַמֶּלֶךְ (וכשאת המשל הזה) *Hebraeum משל, aequè ac מִשְׁלֵּי Arabum, significat similitudinem, hinc vero nunc breuius dictum, graue translato et acuto sensu, vt ex titulo Prouerbiorum constat, nunc longius carmen, quo, ficta sub parabola, eo consilio res poponitur alia, vt animos audientium et legentium eo fortius feriat. Orationem igitur elatam et grauem, comparationibus, imaginibus, figuris multum ornata* recte dixit LOWTHVS in Praelect. IV. *de Poesi Hebraeor.*

braeor. p. 64. 65. edit. Goetting. Bene vocis מַשֵּׁל significationes exposuit quoque ZIEGLERVS in Introduct. in Commentar. ad Prov. §. 2. pag. 5. 6. Eodem sensu vox nostra occurrit Num. XXI, 27. XXIII. et XXIV., saepius Mich. II, 4. Proprium autem hoc est poetis Hebraeis, ut medio carmini aliud intexant sonantiùs iam et maius carmen, cui collata reliqua oratio paene prosa videtur; singantque epiniciùs aut epicediùs, pro more gentis a poetis mulieribusque canendum, vid. Iesai. XXVI, 1 seq. XXVII, 2. 3. 4. 5. Ierem. IX, 16—20. Cuius prosopopoeiae mira vis est, tum quia magis videmur nobis in rem praesentem venire, ipsisque iam victoriis aut malis interesse, epinicia ista aut epicedia audientes: tum quod admirabiliùs quid ac diuiniùs persentiscimus, cum reliqui carminis sensu iam adfecti maius aliquid auribus haurimus. (עַל מֶלֶךְ בָּבֶל) Qui rex Babylonis hic dicitur, non tam certum aliquem e Babylonis videtur indicare, quam metonymice et poetica sub figura, ipsum Babylonium imperium. — Sequitur nunc cantici exordium, e medio sumtum ipsius rei tanquam praesentissimae: subita Iudaeorum exclamatio, gaudium eorum et admirationem ob insperatas rerum vices et interitum tyranni exprimens. (אֵיךְ—מִרְהָבָה) Siccine igitur cessavit exactor? siccine cessavit splendidissimum potentissimumque imperium? Est mirantis cum sarcasmo et simul gaudentis. De voce מִרְהָבָה, quae hic tantummodo occurrit, magnus est interpretum dissensus. Alexandrini vertunt ὁρμησάμενος, Vulgatus tributum, Chald. חֲקֹק חֵיבָה ferocitas impij, Syrus مَنبَغِل exactor. At enimvero cum nostro מִרְהָבָה haud-dubie auri significatio insit (רהב enim Chaldaice est pro דָּהָב); mirum sane videri possit, a nullo veterum illam expressam esse. Satis verisimile igitur est, illos interpretes legisse מִרְהָבָה, quod ipsum in editione Thessalonicensi scriptum inuenit Doederlein, qui id vertit turbatrix, coll. Syr. מִרְהָבָה, turbavit. Quum vero idem verbum

bezeichnet nicht nur ein einzelnes, sondern das Ganze הכל mit הוא = es
bezeichnet הוא , auch הוא = es, das parallel ist und
größere. A. L. L. L.

in Aphel sit *festinare fecit*; Michaelis, qui hanc le-
 sionem vulgari praeferit, reddit *urgens* (*die zur Arbeit drin-
 gende Gebieterin*); quod haud dubie bene antecedenti נבא
 respondet. — מרהבה autem, quod nos lægimus, varie
 potest accipi. Plerique e דרב ducunt, explicantque vel *au-
 ri cupida*, vel *tributum auro pendendum*. Ex Arabico
 ابيغيت abegit, periiit, vertit Schultensius (in Animadversf.
 Philolog. ad h. l.) *perdens*, aut, *agens spolia* nempe aliarum
 gentium. Id Dathio quoque placuit, qui hoc incisum ver-
 tit: *qui fit ut cesset exactor, qui vi omnia abigebat?* Vitringa
 מרהבה reddit *auream*, intelligitque שבת seu שבט, *virgam*,
sceptrum: cui interpretationi cum obuerti possit, מטה et
 שבט esse masculini, מרהבה autem feminini generis; id
 verbum sumendum vult genere neutro, quod cum Hebræi
 non haberent, haud raro genere efferant (Vid. GLASSII *Phi-
 lolog. S. Lib. I. Tract. I. Can. XIX. pag. 51. ed. Dathe*).
 Hinc vertit: *quomodo cessauit exactor! cessauit aureum illud*
scil. sceptrum. Duriuscule, si quid sentio. Aliter Aurt-
 villius: „transferri in linguis pluribus perlaepe solet *aurei* et
 „*argenti* splendor ad res significandas magni pretii, glo-
 „*riae*, faustitatis. Conf. Esr. VIII, 27. Proverb. XX, 15.
 „XXII, 1. Job. XXVII, 16. 19. Graecis: sol χρυσωπας,
 „Thetis ἀργυροπας, χρυσοχας, qui *aureas*, h. e. pulchras
 „habet manus. Latinis: *aureus sol*, *aurea aetas*, *aurea cae-
 „laries*, *argenteae oues* etc. Curni ergo putemus, auri in-
 „textam speciem a vate nostro, et expictum auri thesau-
 „rum, aut gentem, vndique aurum corradentem, vbi ini-
 „quas opes Babylonias, fastum, arrogantemque sui fidu-
 „ciam accusaret? “ *Aurea*, *auro ornata*, χρυσοκοσμητος χρυσος,
 vocatur quoque Babylon mystica, Apocal. XVII, 4., quod
 in versione huius loci Syriaca eodem nomine iisdemque fe-
 re, quo nostro loco, litteris redditur מִלִּיִּסְכָּא כִּי־יִסְכָּא.
 Optime mihi vertisse videtur Lowthus: *aurei exactrix*.

6 (מכה בלתי סרה) Ne offendant tyrones in eo, quod מכה in statu constructo positum est. Ante בלתי, quippe in origine, nomen substantivum, forma status constructi omnino linguae Hebraeae praeceptis conuenit. Proprie est vertendum: *plaga defectus recessionis*, i. e. plaga, quae remittit. (מררה בלי חשך) Vox מררה interpretibus multum negotii facessit. Alexandrini: *παύειν εἰς πλῆθος* (Aldina *παύειν εἰς πλῆθος*), *percutiens gentem plaga furoris*, quae non pepercit. Syrus: *persequentes* (יִבְּלִי) sine clementia. Chaldaeus: *seruire faciens* (מְכַלֵּחַ) sine cessatione. Vulgat: *persequentem crudeliter*. Videntur ii extulisse vel: מְרַרָה, vel מְרַרָה siue מְרַרָה. Hinc „vix dubitem,“ Dathius inquit, „legendum esse actiue מְרַרָה, aut si manis, in „conjugatione prima מְרַרָה, vt respondeat praecedenti מְרַרָה. „Pro qua lectione dici posset, Mem ex praecedenti voce, in „Mem desinente, errore scribarum, saepe admissio, repetitum esse. Sed ne opus quidem est illa mutatione, nam „conjugatio Piel eiusdem significationis quoque in vfu fuit, „atque sic Vulgatus et Syrus verterunt.“ Henslerus quoque legere mallet מְרַרָה. — Doederlein pro מְרַרָה ponendum censet מְרַרָה, quod *tyrannidem* vertit a מְרַרָה, *dominari, tyrannum agere*, sicut a מְרַרָה. Aptè id responderet voci מכה, in membro priore. Nusquam tamen in V. T. nomen illud inuenitur. Verum nulla erit difficultas in eo, quod nos legimus, מְרַרָה, si id sumamus pro forma nominali substantiui e participio Hophal, quam tum significare oportebit *persecutionem* sensu passiuo. Participiorum formas Hebraeis frequenter usurpari instar nominum substantiuorum, satis notum est. Adsunt ex Hophal מְרַרָה, *disciplina, eruditio*, מְרַרָה, *fundatio*, 2 Chron. VIII, 16., מְרַרָה *loco suo posita munitio* Ies. XXIX, 3., מְרַרָה vnde מְרַרָה, *extensiones*, Ies. VIII, 8., מְרַרָה *statio* Ps. LXIX, 3. Hoc modo, in parallelismo, qui Hebraeo carmini proprius, praecedenti מכה apprime respondebit מְרַרָה, et posterior periodus

*the parallelism
is maintained
the construction
is following
the same pattern
as the first
N. Z. S. Bibl.*

riodus ad verbum erit vertenda: *imperitans ira in gentes, persecutio*, quam hae patiebantur, *adflictatio*, quam patiebantur ab iis, qui ipsas vrgebant, *non cohibita, excessit modum*. — Sic verborum nostrorum interpretationem instituerunt Vatablus, Calvinus, Vitringa et Aurivillius. Minus placet, quod Kocherus habet: „*ad persequendum incitatus* nihil pepercit; i. e. mandatam diuinitus permissamque gentium, sed Israelitarum maxime, castigationem exercendo, modum non adhibuit, per superbiam, furoremque crudelissime saeuens. Aut si quid melius potiusque: „nam מרדך vi suae formae vt *persequi iussum*, sic et eum, „*quem quis iuberetur persequi*, aut generatim etiam quemuis „*vexationi expositum obnoxiumque dicere poterat*.” Non satis apte membrorum parallelismo, si quid iudico.

7. 8. Ipsa tellus cum incolis suis triumphat: abietes et cedri Libani, quibus imaginibus saepe adumbrantur reges et principes gentium, exultant gaudio, et fractam hostis immanissimi potentiam conuictis insectantur. — נחה et שקטה nulla iunguntur copula. Si ו interponeretur, e Syro et Latino, παθος languesceret. ארץ, *terram*, poni pro incolis, ad quos acta res proxime pertinebat, vix opus monere. (פצחו רנה) Alexandrini recte βεα μετ' εὐφροσύνης.

Nam פצה et Arab. فصح, فصح et فصح, propr. est *erumpere*, hinc *eloqui, differere* (vt multis probauit Schultenfius in Animadversis philolog. ad h. l.), vnde et Ies. LIV, 1. verterunt Graeci ἔλθον καὶ βοήθον, quod ipsum excitatum Gal.

IV, 27. a Syro vertitur אֲרָצְךָ, *erumpe*, nempe *gaudio*. Videtur tamen et apud Syros proprie non de quouis gaudio, sed quod cum strepitu aliquo et *fragore erumpit*, vsurpari, vt bene obseruat Ludov. de Dieu ad h. l. Nec aliter TERENTIUS *Eunuch. Act. III. Sc. 5, v. 2.*

Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium.

Cete-

Ceterum quisque sponte intelligit, haec verba פצחו ad eosdem illos, terrae incolas, pertinere, vsu impersonali, quo, non minus ac Latini, personam 3. plur. frequentant Orientales. Est constructio ad sensum, quam dicunt Grammatici, nihilque proinde attinet, exquirere, an referri ad פצחו possit ארץ, nam cohaeret sane tanquam nominativus cum בנה שקטה; aut vim quandam hic afferat distinctio per Atnachum. Si vel ponatur maxima, haud tamen oberit affectui, qui singulis incumbens locutionibus, has fecit brevisimas. Damnat idem Hubigantii coniecturam, qua פצחו iunxit voci ברושים, vt nominatiuo, per se inanem, et ne ratiuncula quidem nixam vlla. ארזי לבנון et ברושים esse cedros et pinus Libani iam dudum probavit CELSIUS Hierobot. I. p. 74 seq. et pag. 106 seq. Hae gaudent לך, de te, seu propter te, nunc videlicet nocendi facultate exutum. Ea enim significatione praefixam ל sumi posse, monstrant loca Genes. XI, 13. Ps. LXXI, 10. Levit. XIX, 28., ita vero sumendam hic esse, per se patet. Nam ad ipsum Babylonium vertitur oratio, quin et hunc alloqui tutae iam arbores finguntur, atque dicere: te extincto (כאז שכבך, a momento, quo, ex tempore quo decubuiisti) non יעלה עלינו ad nos adscendet porro, qui succidat. Neque enim audiendus Vitringa, qui עלינו vertit folia aut cacumina nostra, iunxitque proxime praecedenti הכרה, frigide nimium et inuitis accentibus, praesertim cum frequenter soleat עלה per particulam על construi. Dathius tamen quoque על h. l. substantivae usurpatum censet pro summo rei; vt arborum cacumina seu vertices significantur. Obuium vbique in sermone sedationi לאמר quisque senserit intelligendum. At non expressit vates, vt affectus impetum in loquentibus aemularetur. Est vero, tum conuersa oratio ad res et personas absentes, ac si coram adstarent, tum informatas species inanimatarum, quasi vita et humanis sensibus fruerentur, hosque etiam verbis exprimerent, in omni et Poesi et elatiori Prosa vsitatissima. Conf. I Chron. XVI, 31. Psalm. LXXVII, 17. XCVI, 11. 13.

XCH, 7. 8. Job. XXXVIII, 35. Habac. III, 10. in quibus coeli dicuntur laetari, terra exultare, fluvii palmis complo-
dere, montes certatim in cantum aduentante Iehoua,
erumpere, aquae Deum videre et tremere, abyssus vocem
edere manusque in sublime extollere, arbores sylvarumque ca-
nere, fulgura Deum alloqui, et, praesto esse sese mandanti,
asseuerare etc. Neque ignotum Virgiliannm *Eclog. V.*
vers. 68.

Ipsi laetitia voces ad sidera iactant

Intonsi montes; ipsae iam carmina rupes,

Ipsa sonant arbusta. — —

In nostro, vbi peruadentis omnia gaudii pingitur amplitu-
do, cedri et pinus Libani vniuersam Syriæ et Palaestinae
regionem, quam mons Libani nobilitauerat, sistunt, et
quia procerae, eximiae lateque conspicuae arbores illae,
magni principes regesque saepe iis significantur, conf. Dan.
IV, 10. 11. Ies. II, 13. X, 18. 33. 34. XL, 24. et GLASSII
Philolog. S. pag. 1107. edit. Dath. Nam versum nostrum
proprie tantummodo capere de arboribus, quas excindere
amplius, ad struenda inde fastuosa palatia, aut paranda belli-
ca munimenta, non posset excisus Babylonius, foret te-
nius, quam vt ceteris, de quibus agitur, satis con-
veniret.

9. Sequitur orci, siue infernae regionis audacissima
protopopoeia: excitat ille incolas suos, principum manes
et defunctorum regum umbras: protinus omnes de solis
surgunt, et regi Babylonio venienti obuiam procedunt; in-
sultant ei et illudunt, et ex eius calamitate suae sortis quae-
runt solatia. Eandem etiam scenam cum eodem adiuncto-
rum apparatu egregie instruxit Ezechiel, Cap. XXXII, 18
— 32., qui pro more hanc imaginem sumit a Iesaiæ et am-
plificat. שָׂרָא esse ὁδὸν, seu *orcum* Hebraeorum notissi-
mum est; et aderat iam supra V, 14. Varias notiones,
quas Hebraei hac voce exprimunt, earumque originem et pro-

progressum bene exposuit ZIEGLERVS in *Excursu primo ad Prouerbior. version. reuton.*, ad quem lectores breuitatis causa remittimus. Istud igitur mortuorum veluti contubernium רגור, *exturbatur* vehementius, tanquam inopina praesentia noui et inuisi sodalis. לקראה באך *caussa tui introitus* recte vertit Syrus, perperam sequenti adiunxit hemistichio Vitringa. Nempe רגור, quod proprie videtur significasse *tremere*, adhiberi solet, vbi violentior affectus irae, metus, admirationis, quin et gaudii Ierem. XXX, 9. exprimendus. Vtrumque autem, עררר, *suscitat*, tum הקים, *surgere fecit*, referri oportebit ad שאל nominativum, consentientibus, quod ad עררר attinet, antiquis interpretibus praeter vnum Alexandrinum. Neque obstat, quod רגור praecesserat forma feminina. Nam שאל est generis communis, et Ios. XIV, 14. Job. XXVI, 6. vt masculinum constituitur. De origine vocis רפאים magna dissensio. Si conseramus loca, in quibus hoc nomen occurrit, liquet primo, id esse nomen *gentilitium*, Genes. XIV, 5. XV, 20. Ios. XVII, 15. et appellatum ita esse genus hominum, procerum statura corporis, Deut. III, 11.: *deinde*, illo designari *mortuos*, et id quidem locis bene multis, e quibus sufficiat allegasse Ies. XXVI, 14. et Ps. LXXXVIII, 11. Quae duo cum inter se nescirent componere, alii existimarunt, *Rephaitas* sic dici, quod tanquam *spectra* hominibus terrorem incutiant; et cum gens illa in specubus et cauernis subterraneis habitasset, alii *mortuos* hoc nomine appellatos putarunt, quod hi quoque in speluncis conderentur: quae Maffii et Auriuillii est sententia. Zieglero, l. c., רפאים videntur fuisse genus hominum violentia et immani corporum longitudine terribilium. Deinde narrationes de iis abisse in fabulam de gigantibus, Titanum instar, Deo ipsi sese opponentibus, et ab eo in tartareas tenebras deiectis. Mihi quidem verisimillima videtur Vitringae sententia, *Rephaitarum* nomen ob monstrosam corporis magnitudinem in *umbras* et *manes mortuorum* translatum esse. Nempe

communis opinio de *umbris mortuorum* fuit, apparere eas
tolere forma et statura longe maiore, quam sunt vel fuerunt
corpora viventium. Sunt itaque רפאים hic et aliis locis,
vbi de orco est sermo, idem prorsus, quod Homero ψυχαι,
αἰδολα καμειντων, animae, simulacra mortuorum, Virgilio
imagines, et passim manes. (עתודי ארץ) proprie no-
tare hircos, et dein, lueta Orientis metaphora, *imperantes*,
duces, *principes*, satis notum; vid. Zach. X, 3. Citra om-
nem necessitatem Michaelis מִיכָאֵל legendum censet, quod
vertit *victimas terrae*, conferens Arab. ضحية *victima*, ho-

stia, ab שָׁחַט mactare, immolari. Lectio vulgaris optime
quoque conuenit parallelismo membrorum. כסאם, *solia*,
tribuuntur regum umbris, vt pingantur eadem magnificen-
tia, e qua decedere oportebat, vbi eundem in orcum
esset.

10. Sequitur grandiloqua compellatio, qua novus ad-
vena excipitur ab orci incolis, et prope deridetur. Expro-
baratur mortuo regi acerba contemtionem tum prisca arrogan-
tia immensaque fiducia potentiae, qua mortalis oblitus for-
tis, supra humana omnia se extulerat, tum versa nunc vice,
omnimoda pristini splendoris isctura. ענה, vnde יענה, pro-
prie respondit, tribuitur etiam his, qui loqui incipiunt, qui
alterum sermone aggrediuntur, haud aliter ac Graecorum
ἀποκρίνεσθαι, vid. Deut. XXI, 7. XXVI, 5. Job. III, 2. 6.
Orientalibus est *trinit*, dein *poliuit*, tum et morbo
attritus fuit, hinc חלילה ex Pyhal denotabit debilitatem
summam, post virium omnium defectum, quas vulnera,
morbus et mors denique penitus contriuerint.
II. נאן denotat *altitudinem* tam corporis quam ani-
mae, vnde et *superbiam*, Ies. XIII, 11. Proverb. XVI, 18.,
qualis Babylonii olim regis, in idem nunc cum eo sepul-
crum misit. IUVENAL. Satyr. X. vs. 172.
Sely H. 2. d. Tüll.

Vnus Pellaeo Iuveni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit.

Pertinet eodem velut declaratio נאון et amplificatio, הכוח כבליך, *strepitus, tumultus ingens, instrumentorum musicorum*, quibus abusus ad insanam pompam, tyrannus faevas itentidem victorias gloriatus fuerat, immodico rapiente gaudio, quod certe, ad augendum fastum, hic intextitur. Conf. Ies. XXIV, 8. Itaque Alexandrinus non male posuit: ἡ πλοῦς ἐν φρεσὶ σου σα. Hieronymus vertit: *concidit cadaver tuum*, vnde Hubigantius coniecit, prophetam scripsisse הומה כבליך, sed nullius nixus auctoritate codicis, aut alius antiqui interpretis, inuito praeterea linguae Hebraeae genio, tuchteque lectionem consuetam tum Chaldaeo, tum Syro, quamuis neuter ad litteram verterit. Nec, quod lectioni maseorethicae obuertit ille, musicis instrumentis cum Babylonio in orcum detrasis, quidpiam inconcinni subesse, aliis ita videbitur. Et Ezech. XXXII, 27. de bellicis armis idem figurate dicitur. Cur autem prius hemistichium interrogatiue sumeret Doederlein, textus quidem Hebraeus nullam rationem suppeditat. מכתך—חלעה Pro מכתך libri nonnulli, tam impressi, quam manu scripti, מכתך, sine Jod, in singulari, habent. Dubito, an recte. Nam מכתך et מכתך sibi inuicem opponuntur. Foedum iacebit cadaver, e tineis veluti facto strato, tegumenti instar aut stragulae vermibus quoque obruendum. Superbo principi, posteaquam magnificentissimo exultauerat luxus omnis apparatu, post mortem nihil tribuetur regii honoris, nihil curae, qua seruandae a putredine forent exuviae; sed vnum supererit istud, quod plebeio cuique et caduco corpori commune est. Scilicet docta est Sanctii observatio, respici fortasse hic a vate curam, qua Assyrii cadauera seruare soleant, eaque vngere, condire, atque a foetore et interitu vindicare, vt Herodotus et Strabo testantur; quod huic principi non contigerit. Idem videtur respici infra vers. 18.

12. Quae hoc versu sequuntur, Viringa et Lowthus tribuunt populo Iudaico, quasi ab eo dicerentur in Babylonium; sed poterunt non minori iure ad eosdem referri illos, quos loquentes iam antea audiuimus. Mirantur hi, gaudent, immo probri instar obiciunt misello delapsam subito celsitudinem. (אֶךְ-שָׁהָרָה) Quamquam כָּפֶל haud repugnante linguae Hebraeae genio, intelligi posset eo sensu, quo Graecorum *πικταν*, Latinorum *cadere*, frequenter de *occasu siderum*, occurrunt, ita ut putaretur cum splendente fidere, postquam in coelo id occiderit, comparari morte abreptus Babylonius; multo tamen erit grauius fortiusque, e coelo prociduum, h. e. e rutilante maiestatis fastigio delapsum spectare. Quemadmodum HORATIVS *Od. I. 1. sublimi ferire sidera vertice*, et *Epod. XVII. 41. perambulans astra fidus aureum*, ubi ingentis honoris et exultationis apicem cogitabat; ita contra *ex astris decidentem Pompeium* videre sibi visus est Cicero (*Epist. ad Atticum. Lib. II. 31.*), et *de coelo detractum* ab Antonio Collegam, ubi pristina utrumque spoliatum dignitate querebatur Philipp. II, 42. הִילֵּל interpres, Syrus extulisse videtur הִילֵּל, ut verbum coniugationis Hiphil, a יָלַל, *eiulavit*, vertit enim הִילֵּל, *eiula mane*; ipseque adeo Hieronymus, Vulgatae alias emendator: *pro eo, quod nos interpretati sumus ob facilitatem intelligentiae, Lucifer qui mane oriebaris, in Hebravis, ut verbum exprimamus ad verbum, legitur: ulula fili diluculi.* Id Michaeli quoque placuit, qui vertit, *eiula fili Aurorae*, i. e. stella primae magnitudinis. Dubito, an id seriei orationis et membrorum parallelismo satis aptum sit. Mihi recte vertisse videtur Saadias: quomodo a coelo dilapsus es, *يَا لَيْلَح فِي السَّحَرِ*, o splendor in tempore antelucano! siue qui splendes tempore antelucano, i. e. Lucifer! Retulit itaque is הִילֵּל ad הִלֵּל *splenduit*; nec obstat littera י post ה; nam Arabibus هَيْلَلَة, *iubilum*, est ab eadem illa radice

dice ^{٥١} ^{٥١١} ^{٥١٢} ^{٥١٣} ^{٥١٤} ^{٥١٥} ^{٥١٦} ^{٥١٧} ^{٥١٨} ^{٥١٩} ^{٥٢٠} ^{٥٢١} ^{٥٢٢} ^{٥٢٣} ^{٥٢٤} ^{٥٢٥} ^{٥٢٦} ^{٥٢٧} ^{٥٢٨} ^{٥٢٩} ^{٥٣٠} ^{٥٣١} ^{٥٣٢} ^{٥٣٣} ^{٥٣٤} ^{٥٣٥} ^{٥٣٦} ^{٥٣٧} ^{٥٣٨} ^{٥٣٩} ^{٥٤٠} ^{٥٤١} ^{٥٤٢} ^{٥٤٣} ^{٥٤٤} ^{٥٤٥} ^{٥٤٦} ^{٥٤٧} ^{٥٤٨} ^{٥٤٩} ^{٥٥٠} ^{٥٥١} ^{٥٥٢} ^{٥٥٣} ^{٥٥٤} ^{٥٥٥} ^{٥٥٦} ^{٥٥٧} ^{٥٥٨} ^{٥٥٩} ^{٥٦٠} ^{٥٦١} ^{٥٦٢} ^{٥٦٣} ^{٥٦٤} ^{٥٦٥} ^{٥٦٦} ^{٥٦٧} ^{٥٦٨} ^{٥٦٩} ^{٥٧٠} ^{٥٧١} ^{٥٧٢} ^{٥٧٣} ^{٥٧٤} ^{٥٧٥} ^{٥٧٦} ^{٥٧٧} ^{٥٧٨} ^{٥٧٩} ^{٥٨٠} ^{٥٨١} ^{٥٨٢} ^{٥٨٣} ^{٥٨٤} ^{٥٨٥} ^{٥٨٦} ^{٥٨٧} ^{٥٨٨} ^{٥٨٩} ^{٥٩٠} ^{٥٩١} ^{٥٩٢} ^{٥٩٣} ^{٥٩٤} ^{٥٩٥} ^{٥٩٦} ^{٥٩٧} ^{٥٩٨} ^{٥٩٩} ^{٦٠٠} ^{٦٠١} ^{٦٠٢} ^{٦٠٣} ^{٦٠٤} ^{٦٠٥} ^{٦٠٦} ^{٦٠٧} ^{٦٠٨} ^{٦٠٩} ^{٦١٠} ^{٦١١} ^{٦١٢} ^{٦١٣} ^{٦١٤} ^{٦١٥} ^{٦١٦} ^{٦١٧} ^{٦١٨} ^{٦١٩} ^{٦٢٠} ^{٦٢١} ^{٦٢٢} ^{٦٢٣} ^{٦٢٤} ^{٦٢٥} ^{٦٢٦} ^{٦٢٧} ^{٦٢٨} ^{٦٢٩} ^{٦٣٠} ^{٦٣١} ^{٦٣٢} ^{٦٣٣} ^{٦٣٤} ^{٦٣٥} ^{٦٣٦} ^{٦٣٧} ^{٦٣٨} ^{٦٣٩} ^{٦٤٠} ^{٦٤١} ^{٦٤٢} ^{٦٤٣} ^{٦٤٤} ^{٦٤٥} ^{٦٤٦} ^{٦٤٧} ^{٦٤٨} ^{٦٤٩} ^{٦٥٠} ^{٦٥١} ^{٦٥٢} ^{٦٥٣} ^{٦٥٤} ^{٦٥٥} ^{٦٥٦} ^{٦٥٧} ^{٦٥٨} ^{٦٥٩} ^{٦٦٠} ^{٦٦١} ^{٦٦٢} ^{٦٦٣} ^{٦٦٤} ^{٦٦٥} ^{٦٦٦} ^{٦٦٧} ^{٦٦٨} ^{٦٦٩} ^{٦٧٠} ^{٦٧١} ^{٦٧٢} ^{٦٧٣} ^{٦٧٤} ^{٦٧٥} ^{٦٧٦} ^{٦٧٧} ^{٦٧٨} ^{٦٧٩} ^{٦٨٠} ^{٦٨١} ^{٦٨٢} ^{٦٨٣} ^{٦٨٤} ^{٦٨٥} ^{٦٨٦} ^{٦٨٧} ^{٦٨٨} ^{٦٨٩} ^{٦٩٠} ^{٦٩١} ^{٦٩٢} ^{٦٩٣} ^{٦٩٤} ^{٦٩٥} ^{٦٩٦} ^{٦٩٧} ^{٦٩٨} ^{٦٩٩} ^{٧٠٠} ^{٧٠١} ^{٧٠٢} ^{٧٠٣} ^{٧٠٤} ^{٧٠٥} ^{٧٠٦} ^{٧٠٧} ^{٧٠٨} ^{٧٠٩} ^{٧١٠} ^{٧١١} ^{٧١٢} ^{٧١٣} ^{٧١٤} ^{٧١٥} ^{٧١٦} ^{٧١٧} ^{٧١٨} ^{٧١٩} ^{٧٢٠} ^{٧٢١} ^{٧٢٢} ^{٧٢٣} ^{٧٢٤} ^{٧٢٥} ^{٧٢٦} ^{٧٢٧} ^{٧٢٨} ^{٧٢٩} ^{٧٣٠} ^{٧٣١} ^{٧٣٢} ^{٧٣٣} ^{٧٣٤} ^{٧٣٥} ^{٧٣٦} ^{٧٣٧} ^{٧٣٨} ^{٧٣٩} ^{٧٤٠} ^{٧٤١} ^{٧٤٢} ^{٧٤٣} ^{٧٤٤} ^{٧٤٥} ^{٧٤٦} ^{٧٤٧} ^{٧٤٨} ^{٧٤٩} ^{٧٥٠} ^{٧٥١} ^{٧٥٢} ^{٧٥٣} ^{٧٥٤} ^{٧٥٥} ^{٧٥٦} ^{٧٥٧} ^{٧٥٨} ^{٧٥٩} ^{٧٦٠} ^{٧٦١} ^{٧٦٢} ^{٧٦٣} ^{٧٦٤} ^{٧٦٥} ^{٧٦٦} ^{٧٦٧} ^{٧٦٨} ^{٧٦٩} ^{٧٧٠} ^{٧٧١} ^{٧٧٢} ^{٧٧٣} ^{٧٧٤} ^{٧٧٥} ^{٧٧٦} ^{٧٧٧} ^{٧٧٨} ^{٧٧٩} ^{٧٨٠} ^{٧٨١} ^{٧٨٢} ^{٧٨٣} ^{٧٨٤} ^{٧٨٥} ^{٧٨٦} ^{٧٨٧} ^{٧٨٨} ^{٧٨٩} ^{٧٩٠} ^{٧٩١} ^{٧٩٢} ^{٧٩٣} ^{٧٩٤} ^{٧٩٥} ^{٧٩٦} ^{٧٩٧} ^{٧٩٨} ^{٧٩٩} ^{٨٠٠} ^{٨٠١} ^{٨٠٢} ^{٨٠٣} ^{٨٠٤} ^{٨٠٥} ^{٨٠٦} ^{٨٠٧} ^{٨٠٨} ^{٨٠٩} ^{٨١٠} ^{٨١١} ^{٨١٢} ^{٨١٣} ^{٨١٤} ^{٨١٥} ^{٨١٦} ^{٨١٧} ^{٨١٨} ^{٨١٩} ^{٨٢٠} ^{٨٢١} ^{٨٢٢} ^{٨٢٣} ^{٨٢٤} ^{٨٢٥} ^{٨٢٦} ^{٨٢٧} ^{٨٢٨} ^{٨٢٩} ^{٨٣٠} ^{٨٣١} ^{٨٣٢} ^{٨٣٣} ^{٨٣٤} ^{٨٣٥} ^{٨٣٦} ^{٨٣٧} ^{٨٣٨} ^{٨٣٩} ^{٨٤٠} ^{٨٤١} ^{٨٤٢} ^{٨٤٣} ^{٨٤٤} ^{٨٤٥} ^{٨٤٦} ^{٨٤٧} ^{٨٤٨} ^{٨٤٩} ^{٨٥٠}

quam filium album a nigro discernere queant, *בן שחר* *שחר* igitur erit filius aurorae, seu potius matutini crepusculi, quod sub eo potissimum sidus illud fulgorem spargat; ex Orientalium loquendi more, quò persaepe solent *בן* et *בה* substantiuis praemittere ad constituenda concreta denominationa et possessiva. *בן שחר* est itaque plane idem quod Apocal. XII, 16. *ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ ὀρθρινός*, stella splendida et matutina: quam constat esse Veneris, quae dicitur, *sidus*, lucidissime fulgens, *phosphori* seu *ῥωσφῶρος* nomine notum, diem, poetarum phrasi, *praeueniens*, eumque ducens, aurorae signum. Alexandrini vertunt: *συμπεσὼν εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποσπῶν πρὸς πάντα τὰ ἔθνη*, contritus est in terram qui mittebat ad omnes gentes. Pro *בנדרע* legisse videtur *בברע*, et pro *הורש*, transpositis litteris, *שורל*. Hieronymus: *corruisti in terram, qui vulnerabas gentes*. Id rectius, nec tamen sensum perfecte reddit. Sub *בדע*, quod tum Hebraeis, tum Arabibus notat succidere, hic, ubi passivè ponitur, dilabendi notionem simul includi, docet adiunctum *לארץ*, in humum usque. Potest igitur phrasis *בנדרע לארץ*, non nisi gemina phrasi commode reddi, valetque *excisus deiectus es in terram*; quod idem est, ac si dixisset: gladio interemtus, proiectus es in terram, ut solent confossi ferro. Et quemadmodum *שחר* qui dicitur in priori hemistichio, *בן שחר* respondet *לארץ* in posteriori, sic *שחר* qui dicitur in priori hemistichio, appellatur in parallelo altero. Sed non consentiunt in horum verborum interpretatione. Plerique verbo *הלש* debilitandi notionem tribuunt; quae tam nostro, quam reliquis duobus, ubi id occurrit, locis (Exod. XVII, 13. Job. XIV, 10.), nullo modo est apta. Quid enim est: *debilitans super gentes*? Non

sum nescius, quomodo sensum hunc incommodum euitare velint Kimchius et Cocceius, quorum hic על גוים vertit *praepositus gentibus*, ac si scriptum esset אשר על גוים, eodem modo quo על הבית nōtat *praepositum palatio*, αὐτονομον, Cap. XXII, 15. et על יהודה *praepositum Iudae*, Zach. XII, 2. Sed sensum, qui hinc prodit: *debilitans qui gentibus est praefectus*, multis probatum hū, ego dubito. Sequitur tamen hunc sensum Vitranga. Dathius habet: *qui conficiebas gentium praefectos*. Kimchius putat, על hic sumi pro ב, ac si scriptum esset, הולש בגוים, vertitque, *debilitans gentes*. Monet, ita sumi על pro ב in aliis quoque locis, veluti Genes. XXVII, 40. Sed cum rarior ille est vsus vocolae על, tum in eiusmodi casibus notionem habet *instrumenti ut causae*, quod huic loco non conuenit. Hinc scribi debebat ex sensu Kimchii הולש את גוים, quae constructio est Exod. XVII, 13., vnde et Hubigantius existimauit, על pro את deberi scribarum errori. — Syrus vertit

מלך^א־גוֹיִם *contemptor gentium*, quam significationem

מלך־גוֹיִם apud Syros habet (Dan. XI, 21. pro נבזה, *contemptus*, Syrus posuit מלך־גוֹיִם). Hinc Michaelis quoque reddit: *Der du sonst so stolz auf die Völker herabsiehst*. Sed verbo Hebraico *contemnendi* significationem tribuere, vetant loca Exod. XVII, 13. Job. XIV, 16., et obstat particula על. Hebraeum הולש est haud dubie *strauit, proiecit*,

e. c. humi, quae notio Arabicae حلس et حلت inest; hinc et Talmudicis הולש generatim *proticere*, peculiariter, *iacere sortem*, vnde הולש, *sors*. Quod haud dubie ex Iudaeis nonnullos mouit, vt verba nostra verterent; *iecit sortem super populos*. Siernendi vero, siue prosterndendi significatio tam huic loco, quam Exod. XVII, 13. et Job. XIV, aptissima est. Nec obstat, quod Job. XIV, 10. sumatur passiuē et neutraliter, quod fieri haud difficulter potuit, pro varia appli-

applicatione eiusdem notionis ad diuersa obiecta, sic כבד est *grauis pondere*, pressit, sensu actiuo, *grauis numero*, dignitate, honore, neutraliter; נסע *emisit*, loco mouit, actiue; *profectus fuit*, neutraliter. In citato Exodi loco construitur quidem חלש intercedente particula את, in nostro cum על. Sed bene monet Aurivillius, non insolens esse Hebraeis scriptoribus, vt verbum vnum idemque particulas adsciscat non vnus generis, quarum ope iungantur illi nomina, prout ex his cuiusque ratio iusserit. Post קרא legimus, praeter alias, tum את tum על; similiter שלה vtrumque post se admittit. Curne ergo arbitremur, חלש etiam non את modo, sed et על in constructione subseruire? Foret certe temerarium, hoc negare, quum extra tria loca, quae habemus sub oculis, plura in V. T. non adsint, e quibus de verbi constructione possit iudicari.

13. Ipsum nunc tyrannum Babylonium fingunt loquentem, et insana potentiae suae iactatione supra modum gloriantem, vnde mirifice amplificatur ruinae eius atrocitas. *Coelum et sidera* idem important hic figurata locutione, quod vidimus vs. 12., nisi quod accedat nunc, quod omnium summum est, numinis ipsius contuitus. Id enim vt exprimeretur, voci כוכבי additum Dei nomen, אל. Sub מועד הר interpretes plerique *Sionem* montem, in quo templum exstructum erat intelligunt, in quo rex Babylonis sedem suam figere velit. Sed montem illum iam dudum non in potestatem solum redegerat, sed et templum euerterat et combusserat; quid ergo speret, se in eo sessurum, qui multo plus iam fecerat? Obstat et orationis gradatio: praecesserat, *adscendam in coelum, et supra stellas Dei firmabo solium meum*; iam quam non humile solum, sed praiceps lapsu, *et sedebo in monte Moria*? Accedit, quod sequitur, *in latere septentrionis* (ירכתי צפון), cum templi montem ab austro Hierosolymorum fuisse constet. Quas difficultates bene perspiciciens MICHAELIS in Bi-

blioth. Orient. P. V. pag. 191. et in Supplement. ad Lexx. Hebr. P. IV. pag. 1112. aliam hunc locum interpretandi viam ingressus est. Ei sub monte conuentus et extremis septentrionis, post stellas Dei, maius quid et sublimius, Deorum intelligi videtur conuentus, qualem ethnici fingeant, in summo aliquo monte, caelum sustinente, nec vero Atlante aut Olympo, sed sub ipso polo Arctico, stellaque polari. Nempe solent, ut satis notum, in praealpis montibus, maxime borealibus, Olympo Graeci, conuentum aliquem et consilium deorum fingere, cui opinioni aut fabulae Aurora fortasse borealis in illis montibus visa occasionem dedit. Ipsum adeo coelum montibus sustineri, et oculis videbatur, et fingeant poetae. Nempe cui ignotus

coelifer Atlas

Axem humero portans stellis ardentibus aptum,

ipse quoque superiorum conuentu nobilis? Sed huic quidem fictioni ipsa terrarum natura in Asia facile occasionem dare potuit. Babylonii boream versus altissimi montes Armeniae, quos altiores etiam, ut ad septentrionem magis vergeret terra, exspectabantur. Iam cum ad septentrionem, in quo polaris stella semper sublimis, erigi mundus priscis illis hominibus videretur; sub ipso axe maior aliquis et Atlante multo sublimior exspectabatur fingebaturque a Babylonii mons coelifer, verum ac summum, Deorum concilium, atque sic et hunc ipsum Iesaiæ locum accepisse videntur Alexandrini: *τα ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς Βόρραν*, et Sy-

rus: *בְּרִיגְלֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדֹל*. Et Ger-

mani veteres, referente Tacito, *German. Cap. 45.*, in ultimo septentrione sonum emergentis solis audiri, formasque Deorum et radios capitis (Auroram, haud dubie, borealem) adspici opinati sunt. In hoc ergo summo monte se sub stella polari confessurum, reliquasque ex alto despecturum stellas, Babylonius somniabat. Certe hoc sensu aequè commo-

de

de *latera Septentrionis* vocare vates facer potuit, atque HORATIVS Od. L. I. 23. v. 19. 20.

*Quod latus mundi nebulae malusque
Iupiter urget.*

ET STATIVS I *Silv.* II, 212.

Ire polo videar, nitidosque errare per axes.

Ab hac Michaelis explicatione non multum differt Doederleinii de hoc loco sententia, ex qua *mons conuentus* poetice dictus est pro *axe polari*, quoniam in altissimo hoc loco, quasi in centro, totum coelum cum stellis coire et coniungi videtur. Confert locum Jobi Cap. IX, 9. in quo *penetrabilia austri* חררי תימן dicuntur pro partibus coeli australibus, quoniam per maiorem anni partem sese abscondunt. Id Dathio quoque placuit. Prope ad hanc interpretationem accedit, quod ex C. B. MICHAELIS notatis manu scriptis refert eius filius, I. D. MICHAELIS in *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. IV. p. 1113.: *optime igitur ירכתי צפון pro ultimo septentrione, hic vero pro editissimis terrarum fastigiis, quibus vs. 15. ירכתי בדר opponuntur, venire videntur.*

14. ארמה, Hithpaal, *similem me ostendam* Altissimo, eo ducit, vt putetur effrenus Dei contemptor haud minoreu iactasse potestatem, quam quae diuina celebrabatur vulgo, illi ipsi ficticia licet habita, quamque adeo nulla ex parte metuendam ducebat.

15. Vocula אך hic notat ארמה et rectissime redditur *quin*, vt infra Cap. XLIII, 24. *non acquisiisti mihi pro pecunia calumum odoratum, et adipe sacrificiorum tuorum non inebriasti me:* אך quin (h. e. verum e contrario) *laborem mihi facestinisti peccatis tuis.* ירכתי בדר, *latera putei* hic indicant *profundissimum*, siue *infimum inferni locum*: scandit enim oratio prophetae: quippe quum dixisset, *deiciaris in infernum*, ac si minus adhuc dixisset, quam res est, aggravat dictum, subiicitque mox, *deiciendum in profundum inferni*, siue בדר, *putei* (voraginis, siue *abyssi subterranei*,

quae capit mortuorum animas) vnde nulla exspectari poterat liberatio. Alexandrini: *ὡς τὰ θεμελια της γης*, Hieronymus: in *profundam lacus*. Vterque hic bene. Sic sumitur vox ירכתי saepius, veluti in phrasibus, ירכתי המערה *penitissima speluncae* 1 Sam. XXIV, 4., ירכתי הספונה *intima naus*, Ion. I, 5., ירכתי הבית *intimum domus*, ירכתי ארץ *extrema terrae*, et quae huius generis plura. Noster ipse in ox vl. 19. אבני בור *fundamenta putei*. Intima autem et infima τὰ ἀδύσ supponuntur plena esse tristitia, anxietate, desperatione; summa ibi caligo, nulli radii lucis.

16. Ex versu 18. colligere licet, induci nunc alios, qui eiectionem regis Babylonii cadauer inueniant: attentius id propiusque contemplantur, ac vix demum agnoscunt.

17. (אסיריו לא פתח ביה) Hieronymus et Pagninus: *vinctis suis non aperiet carcerem*: non recte, non tantum, quia sine necessitate אסיריו sumunt pro לאסיריו, sed praecipue quia insolens est, per ביה absolute *carcerem* intelligere, et quia negligunt ה locale quod ei apponitur. Alexandrini: τὰς ἐν ἐπαγωγῇ ἀλυσσε, quod vetus interpres: *qui in obductione erant, non soluit*; vtique ἐπαγωγή hic notat αἰχμαλωσίαν, *captiuitatem*, interprete Hesychio. Syrus: *וְלֹא פָתַח בְּיָמֵי* *vinctosque suos nequaquam soluit*. Chaldaeus: *וְלֹא פָתַח הַדְרָעָא* *vinctis eius non aperuit ianuam*. Saadias voces hebraicas retinet fere, nisi quod pro ביה ponit בְּיָמֵי. Verba vt nunc legimus bene reddidit Iunius: *vinctos suos non soluebat reuersuros domum*. Ludov. de Dieu vertit: *non dimittebat domum*, quam interpretationem confirmat ex lingua Aethiopica, vbi פתח plane vt apud Hebraeos significat 1. *aperire*, ἀνοίγειν; 2. *soluere*, λύειν; 3. *dimittere*, ἀπολύνειν. — Idem omnino quod hic dicitur, legimus apud Ieremiam L, 33.

18. שכב hic denotare iacere in *sepulchro*, quod alias, e. e. Psalm. LXXXVIII, 6. שכב בקבר, res ipla docet. Nec minus clarum, ביר, esse *sepulchrum regium, mausoleum*. Reges et principes veteres in sepulchra funtus saepe immensos impendisse, satis notum est, vt ex Pyramidibus regum Aegyptiorum, turri celsissima templi Beli (quae sepulchrorum vsem praestitisse, veteres nos docuerunt), sepulchro Cyri, et aliorum principum mausoleis, satis liquet. Hebraeorum regum eandem fuisse curam, patet ex 2 Chron. XXI, 20. XXXV, 24. Nehem. III, 16. Hic autem rex Babylonius dicitur post mortem hoc priuandus honore, vt cadauer eius apponeretur maioribus in sepulchreto regio, quae grauis erat ignominiae nota, vid. 1 Regg. XII, 22.

19. (כנצר נחשב) Lowthus sub surculo abominabili intelligit lignum, ex quo aliquis suspensus fuerat, habitum Iudaeis abominabile, igiturque cum cadavere sepultum: Maimonidem et Eusebium testes citans, qui Histor. Eccles. I, 17. 18. tres cruces defossas, ab Helena inuentas, memorat, quas inter crux Christi. Verum hic mos non tam antiquus videtur, ut hic locus ex eo explicari possit. Sapit aliquid recentioris et pharisaicae traditionis. Symmachus ἐκτερωμα, abortum, vertit; unde Michaelis coniicit, eum legisse, quod tamen nullus codicum habet. Saadias quoque ^{כס} כסא sicut abortivum, habet. Uterque נצר significat¹¹ tione metaphorica sumisse videtur. Alexandrini: αἱ νεκρῶς ἐπιδεδυμμεῖς, Aquila: αἱ ἰχθῆς, ut sanies. Id MICHAELI restum videtur, in Supplemento. ad Lexic. Hebr. P. IV. pag. 1671., ubi „ulcus, ait, turpe et saniem נצר a נצר, viruit, „significare potuerit; efflorescendi enim verba Hebraeis ad „ulcera transferuntur Exod. IX, 9. 10. Levit. XIII, 12. De „sumta imago a turpi et leproso cadavere, quod sepulchro „patrio non excipitur.“ Hinc vertendum esset, tu proietus es ex sepulchro tuo ut ulcus abominabile; quod an sit

[illegible]

probandum, ego vehementer dubito. Equidem nullam causam video, cur consuetam vocis כצר significationem hic relinquamus. Verto igitur: *quasi furculus, stirps* (vid. supra ad XI, 1.) *abominabilis*, qui a putatoribus arborum proicitur in terram, tanquam nullius pretii vel usus, ibique iacet usque dum putrescat. Pro כצר interpretes Syrus hic ponit suum נִסְכָּר quod tam *germen, ramum, quam virgultum, truncum* denotat. Chaldaeus קַח, *virgultum*. לבש (הררנים) Haec verba varie explicari possunt, prout vox לבש vel sumitur ut *nomen*, quando significat *vestem*; vel ut *participium*, quando vertitur, *vestitus*. Si pro *veste* sumatur, bifariam exponi potest, nempe ut לבש sit ellipticum pro בלבש, *in veste*, vel כלבש, *sicut vestis*. Prius hunc dat sensum, cadauer Babylonii *veste*, sanguine foedata, qualis ea esse solet confessorum gladio, proiectum iacere extra sepulchrum. Posterius hanc efficit sententiam: tu proiectus es extra sepulchrum, ut furculus abominabilis, ut *vestis occisorum*. Hominum enim occisorum vestes sanguine foedas et ferro punctas, omnes habent ut reiectaneas, et tanquam impurum quid horret quisque et abiicit. Kimchius inter Hebraeos commendat hanc expositionem, et Pagninus pluresque alii eam probant, quia ellipsis litterae כ, ex superiore voce כצר repetendae, hic facillima est. Equidem tamen, cum Cocceio, Vitringa et Lowtho, לבש sumere malletm ut participium: *indutus occisus*, siue *vestitus occisus*, hoc sensu: cadauer eius cum reliquorum occisorum cadaueribus proiciendum esse in foueam, ubi circumuallatum et undique *cinctum* occisus hominibus iaceret foedum, tristi et horribili aspectu. Sic acceperunt Alexandrini: μετα πολλων τεθνηκοτων. (מטעני חרב) Recte Alexandrini: ἐκκεντομενων, *confessorum gladio*; nam Arabibus طعن est *confodit hasta*, cuius notionis et in lingua Chaldaica superest vestigium, ibi enim notat *pungere, transfigere, perforare*, unde Chaldaeus hoc verbum hic retinuit. (ירדי אל אבני בור

Multi

Multi haec verba ita intelligunt, vt sensus sit, cadauer regis Babylonii abiiciendum esse extra sepulchrum, vt *vestem occisorum, descendantium in lapides foueae*; quod hactenus tolerabile est: sed Kimchius, licet dictum in plurali, interpretatur de ipsis *vestibus*, quae perinde ac occisi sepulchro, lapidibus structo, conduntur; monet etiam, per אבני בור intelligi *sepulchrum*, quod lingua Mischnica dicitur רופק, *undique circumstructum lapidibus*, de quo videndus Buxtorfius in Lexico ad h. v. Belgae interpretes, a Vitringa citati, hunc dant sensum, regem Babylonium non esse inferendum in sepulchrum, sed cadauer eius tractandum vt cadauera peremtorum, quae non sepeliuntur quidem, sed ne contagione aerem inficiant, in campo obruuntur lapidibus. Eadem Doederlinii est sententia: vertit enim: *et aceruo lapidum obtegeris*, et in nota subiecta addit: *alludit ad antiquum morem, quo lapides super cadauera, post proelia praesertim, coaceruare consueuerant. Qui placide obire, sepulchra ac mausolea inuenerunt.* Mihi tamen praeferenda videtur Vitringae interpretatio; per *lapides foueae* intelligit *fundamenta* אֶדְמָה, siue *lacus infernalis*, quae propheta vers. 15. אֶדְמָה יִרְכָּזוּ appellaauerat, vbi quod prius שְׂאֹר dixerat, ibidem mox variante phrasi vocat בֵּיִר, *puteum, foueam*. Veteres enim cum locum illum *subterraneum*, quem שְׂאֹר et אֶדְמָה vocabant, describerent tanquam magnae capacitatis voraginem, qua mortuorum animae continerentur; dabant illi loco *portas et fundamenta*, quae hic dicuntur אבני בור, quod Symmachus bene vertit *δεμελια*, et Hieronymus, *fundamenta lacus*: quin praeiuerunt iam Alexandrini: καταβασις τῆς αἰδῆς. Vocantur alias quoque *mortui*, tam in Psalmis XXX, 4., LXXXVIII, 5., quam a vate nostro, Cap. XXXVIII, 18., et ab Ezechiele XXVI, 20. יִרְדּוּ בֹר. Huiusmodi hominum cadaueribus circumdatum esset cadauer Babylonii, qui ipse eorum vnus esset. כַּכְּנֵר מְרֹבֵט vt *cadauer conculcatum*; est enim ea sors cadauerum in bello et in tumultu per stragem cecisorum.

20. לא תחזק אתם) *Non coniangaris cum iis*, scil. regibus et principibus, quos supra vers. 18. commemorauerat, (כי ארצך שחח עמך ה'נח) Describitur princeps saevus, crudelis, inhumanus, qui ne subditis quidem suis ipsis pepercerit, sed in eos saeuierit, multosque eorum neci dederit, alios spoliarit, et terram eorum a militibus corrumpi passus sit. Alexandrini verterunt: *Διοτι την γην μεσ ἀπωλεσας, και τον λαον μεσ ἀπεκτεινας*, siue ita legerint suo codice, siue lectionem tanquam faciliorem et commodiorem in textum induxerint. Praefert hanc lectionem Struensee in versione germ. Sed bene Doederlein monet, nec opus esse hac emendatione, quia reges bellorum amantes plerumque ciues non minus, quam hostes exhauriunt ac perdunt, nec contextum ei fauere. Nam manium infernorum adhuc continuatur sermo usque ad vs. 21. לא יקרא לעולם זרע) *Haec verba sumenda sunt tanquam περλογοι eius*, quod propheta mox addit de extirpandis liberis, ad quos ex lege deuoluenda erat imperii successio. Sensus itaque est, improbos carituros successione, quam sibi aeternam, vel in longum promiserant. Verbum קרא hic notat successionem familiae, in qua patris, aui et proaui nomen ad filios et nepotes longa serie transfertur, et cum illi horum vel illorum filii et nepotes appellantur; patris et proauorum nomina itentidem repetuntur et in filiis et nepotibus suis conseruantur, vt Genes. XXI, 12.: *in Isaaco יקרא לך זרע*, *nomina-bitur tibi semen*, h. e. appellabitur tuum nomen, stabilis tibi erit successio. Conf. Ruth. IV, 14. Ps. LXXII, 17. — Ceterum est obseruandum in versione Alexandrina in fine commatis superioris et initio huius, quaedam textui adsumpta verba, quae in Hebraeis non inueniuntur: *ὃν τροπον ἱματιστον ἐν αἵματι πεφυρμενον ἔκ ἐσθης καθαρον, ὅπως ἂν σου ἔσθῃ καθαρὸς* quemadmodum vestimentum, sanguine conspersum, non erit mundum, ita neque tu mundus eris. Sed iam Vitranga vidit, non esse dubium, quin sit glossema, textui adscriptum, vel ad

ad verba, *ὡς ἡμεῖς ἐβδελύσμενος*, quomodo interpres graecus transtulit נצר כחעב, sub initio vs. 19.; vel ad versionem Aquilae et Theodotionis, ad verba לבוש הרורים, *vestimentum occisorum*: quod glossema deinde irrepsit in contextum.

21. Dirigitur oratio a choro ad Medos et Persas, vastatores Babelis, perinde ac Cap. XVI, 5. et Ierem. L, 26., vt domum regis Babylonii totam excindant, et patris filiorumque sortem aequent, excisa omni prole, quae educabatur in spem successionis Imperii. (ומלאו פני-הבל ערים) Haec verba varie accipiunt, cum gemina sit vocis ערים significatio, quippe quae tam *urbes*, quam *inimicos*, hostes aduersarios, significat. Qui priorem hic eligunt significationem, diuersimode rursus instituunt. Piscator et Belgae: *vt impleant orbem habitabilem ciuitatibus*. Eodem modo Hieronymus: *et implebunt facies orbis ciuitatum*; scripsit ille constructione, Latinis non insolente, *ciuitatum* pro ciui-

taribus. Saadias quoque pro ערים פְּרָאָה, *urbes*, ponit. Sequenti plures alii, veluti Doederlein, qui vertit: absit, vt euecti ac imperio potiti *nouas urbes condant*: adeo exosum est tyranni nomen, addit in nota subiecta, vt inuidia vel liberos premat, nolitque eos thronum occupare, si vel maxime spem facerent antiqui splendoris restituendi. Ita et Waltherus, Lowthus, Hezelius, Henslerus. Verum recte mihi monuisse videtur Vitringa, hunc sensum parum conuenire orationi superiori, in qua Babylonius propositus erat vt *vastator orbium et orbis habitabilis*, vs. 17., a cuius filiis, qui eiusdem dicuntur ingenii et indolis, quis minus expectet? Accedit ratio grammatica, a Cocceio producta, vocem כּוֹלֵא *transitiue*, cum duplici nomine subiecto, usurpari in *Piel*, non in *Kal*, quae forma hoc est loco, vid. Job. III, 15. Alii itaque, cum viderent, haec verba Babylonio minus conuenire, posteriora verba alii aptarunt subiecto, in

hunc

וּמְלֵאוּ פְּנֵי-הַבֵּל עִירִים. נ. כ. ה. ה. ה. ה.

hunc sensum: *si illi non consurgant, replebitur orbis habitabilis orbibus.* Kimchius et Aben-Esra huius meminerunt interpretationis et Cocceius fere est secutus: *non consurgant, ut hæreditent terram, et implebunt orbem habitabilem vrbes, siue, et implebitur orbis habitabilis orbibus.* Verum totius contextus seriei aptius erit, si ערים accipiamus pro *hostibus*, ut sensus sit; caute, ne si filiis peperceritis, illi resurgant, et de nouo se mittant in possessionem terræ, et orbis habitabilis impleatur inimicis, ad vlciscendam patris iniuriam paratis, omnia rursus turbaturis. Sic Alexandrini: ἐμπλησασι την γην πολεμων, et Syrus, *ne impleant superficiem terræ bello* (שׂוֹמְרִים), concinit Chaldaeus; et inter recentiores Dathius.

22. Scenam claudit Dei ipsius grauissima oratio, regi Babylonio, posterisque eius, vrbique ipsi, perpetuam excisionem interminantis. שׂוֹמְרִים וְכִנְיָ וְנֶכֶד (שם ושאר בנין וכבד) nonnulli interpretantur *cognatum*, conferentes Levit. XVIII, 6., vbi שׂוֹמְרִים haud dubie hanc significationem habet; vid. not. ad eum locum. Verum an vox שׂוֹמְרִים nude posita, id denotare possit, ego dubito. Recte Vitringa monet; per שׂוֹמְרִים et שׂוֹמְרִים idem significari quod per בֶּן וְכִנְיָ וְנֶכֶד, *filium et nepotem*, et prophetam hic, ut saepe alias, sui ipsius interpretem agere, altera sententia declarando, quod priorè obscurius dixerat. שׂוֹמְרִים nomen, pertinet ad *liberos mares*, per quos propagari solet nomen patris, conf. Ruth. IV, 5. Ies. LVI, 5. שׂוֹמְרִים, reliquum, sunt *nepotes et pronepotes*, qui filiis primæ successionis extinctis, *superfunt.* Vocum בֶּן וְכִנְיָ וְנֶכֶד origo quidem latet; sed interpretum veterum consensus non dubitare nos finit, significari illis siue: *filios et nepotes*, quomodo in hoc et reliquis duobus, vbi hae voces occurrunt, locis (Genes. XXI, 23. Job. XVIII, 19.), Chaldaeus habet; inque Genesi Arabs Erpenianus, et in Jobo Aquila; siue: *posteriores et stirpem*, quod vbiq; ponunt Alexandrini, Vulgatus, Syrus

Syrus et Saadias. Prolixe veterum interpretationes recensuit et diiudicauit MICHAELIS in *Supplemento ad Lexx. Hebr.* P. V. p. 1637. Ei כִּן וְכִר est, *quicumque vlla cognatione aut amicitia vel remotissima noster est, atque ad nos pertinet.* In alia omnia Doederlein iuit, qui voces nostras reddit: *tam foecundum, quam sterilem*; כִּן, addit, „de foecuratione, et numerosa sobole vsu venit. כִּר Arab. est, *parum aquae habuit in puteo.* Inde per metaphoram (vid. infra Cap. LI, 1.) כִּר is, *qui vel nullos, vel paucos habet liberos.* — Biblia ex editione Munsteri Basil. 1536. hic כִּר habent, per Resch; haud dubie typothetarum vitio.

23. כִּפֵּר esse *histricem* seu *erinaceum*, כִּפֵּר, vt Alexandrini habent, multis probauit BOCHARTVS *Hieroz.* P. I. Lib. III. Cap. XXXVI. Conferendum est Syriacum כִּפֵּר, *horrire, horripilari*, quod proprium est ericeis. Cum autem duplex sit *echinorum* species, alia *terrestris*, alia *aquatica*; hic intelligenda videtur *aquatica*, quam in insulis sub ostia Euphratis mira magnitudine nasci. Strabo L. XVI. memorat. (וְכִפֵּר בְּמִטְאָתָא דְּשִׁמְר) 'Vulgo haec verba vertunt: *euerram*: Babylonem *euerriculo* internecionis, secuti Hebraeorum magistros, qui a כִּפֵּר, *lutum, coenum*, verbum כִּפֵּר denominativum dicunt, *a coeno purgare, euerrere*, unde כִּפֵּר iis denotat *scopas, euerriculum*. Ita quoque veteres omnes. Sed verbum כִּפֵּר multum differt a כִּפֵּר. Fa-

cilius est, conferre Arabicum كَفَرٌ, iisdem plane litteris, quibus vox Hebraica, scriptum. Denotat autem id, *demisit, profundam effecit fossam*; et nomen

كَفَرٌ, *fossa, terra depressa ac humilis, qua quis regi ac occultari possit.* Hinc erit vertendum: *alte defodiam eam in fouea internecionis.* Ita post HARIVM, ad LOWTHI *Prælect.* XXVIII. p. 579. not. edit. Goetting., Michaelis, Lowthus, Doederlein, et plerique recentiores.

CAP. XIII. 1. *Vaticinium, in Babylonem prolatum, a Iesaiâ, Amosî filio.*

2. *In monte alto erigite vexillum; alta voce illis acclamate; manu signum date, ut procerum ostia ingrediantur.*

3. *Ego mandata dedi mihi consecratis, vocavi fortes meos, ad iram meam exsequendam, superbe exultantes.*

4. *Strepitus multitudinis in montibus auditur; magnus populus venire videtur; tumultus strepentium regnorum, gentium coeuntium. Ioua, exercituum Deus, exercitum recenset.*

5. *Veniunt e terra longinqua, ab ultimo coelo, Ioua et instrumenta irae eius, ad totam terram perdendam.*

6. *Eiulatè, nam instat Iouae dies, veluti vastatio ab omnipotente venit.*

7. *Propterea omnes manus remittunt, omnes animum despondent.*

8. *Terrentur, tormina et dolores eos comprehendunt, parturientis instar cruciantur, alii ad alios, flammato vultu, stupentes respicient.*

9. *En, adest Iouae dies, atrocitas, et excandescencia, et ira ardens, quae terram in vastitatem redigat, et peccatores ex ea exscindet.*

10. *In eo non stellae, non astra pellucebunt, sol arratus orietur, nec luna luce sua fulgebit.*

11. *Puniam orbem ob nequitiam suam, atque fontes propter iniquitatem suam; faciam ut desinat adrogantium tumor, et superbiam tyrannorum deiiciam.*

12. *Efficiam, ut vir auro cavior, et ophiritico pretiosior habeatur auro.*

13. *Quin coelum tremefaciam, et terra suo loco mouebitur, propter indignationem Iehouae omnipotentis, et diem excandescenciae irae eius.*

14. Tum quisque similis capreae propulsae, aut oui, quam nemo ad gregem cogit; quisque in patriam fuga se recipit.

15. Quisquis deprehenditur, confoditur, quisquis in plateis obuius gladio cadit.

16. Infantes in conspectu parentum prosternuntur, diripiuntur domus eorum, mulieres vitiantur.

17. En ego excito contra eos Medos, qui argentum nihili aestimant, nec auro delectantur.

18. Arcus eorum pueros diffundunt; infantum non misereantur, neque adolescentibus parcent.

19. Sic Babylon, regni decus, ornamentum potentiae Chaldaicae, a Deo euergetur, ut olim Sodomam et Gomorrham.

20. Deserta erit in perpetuum, per omnia aeva non habitabitur; non Arabs ibi tentorium figet, non pastores pecudes ibi recubare facient.

21. Recubabunt illic vespertilioes; domus bubonibus refectae erunt; nidulabuntur ibi noctuae et saltabunt faryri.

22. Alternis sibi inuicem thoes, in altis eorum aedibus, respondebunt, et schacalae in splendidis aedificiis: tempus iudicii eius proxime instat, nec dies eius protrahentur. —

CAP. XIV. 1. Tum miserebitur Ioua Iacobi, et amabit iterum Israellem, eos in terra sua collocabit, peregrini illis iungentur, atque Iacobi posteris associabuntur.

2. Populi exteri eos in patriam reducent. Israhelitae vero in terra Iehouae sacra illis ut seruis ut ancillis vrentur. Atque sic captiuos habebunt, quorum captiui fuerant, et imperabunt exactoribus suis.

3. Tum vero, cum Iehoua tibi quietem concedet post anxiam illam calamitatem tuam, post duram, cui subiectus fuisti, seruitutem;

4. Eiusmodi carmen de rege Babylonio canes: quomodo cessauit oppressor, cessauit auri exactrix!

5. Fregit Ioua virgam impiorum, sceptrum dominantium!

6. Qui caedebat populos atrociter, plaga numquam remissa; qui irate dominabatur gentibus, prostigatur nullo prohibente.

7. Quiescit, tranquilla est tota tellus: erumpunt incantum:

8. Etiam abietes laetantur de te, et cedri Libani: „ex quo iacuisti, non ascendit in nos excisor.“

9. Orcus propter te commouetur subitus, te aduentante; excitat tibi manes, omnes primores terrae; surgere facit de solijs suis omnes reges gentium.

10. Qui omnes te in hunc modum alloquuntur: tune etiam debilitatus es, ut nos? nostri similis factus es?

11. Demissa est ad orcum superbia tua, strepitus cithararum tuarum. Subter te sternitur vermis, et tegumentum tuum lumbricus.

12. Quomodo decidisti de coelo, o Lucifer, fili Aurorae! deturbatus es in terram, qui subegisti gentes!

13. Tu cogitabas, conscendam coelum, supra stellas Dei efferam solium meum; supra poli axe (super monte conuentus Deorum) confidebo.

14. Ascendam super nubes altissimas, et similis ero summo Deo.

15. At enim vero in infernum deiectus es, ad ima tartara.

16. Qui te vident, oculis intentis intuentur: hiccine ille est, inquiunt, qui tremefaciebat terram, concutiebat regna,

17. Orbem in solitudinem redigebat, diruebat vrbes, captiuos non dimittebat? —

18. Reges cunclarum gentium conduntur omnes cum pompa in cellis suis :

19. Tu vero abiectus es e sepulcro tuo, ut furculus abominandus, vestitus peremtis, et gladio confossis, qui ad ima tartara descenderunt, ut cadauer conculcatum.

20. Non idem cum illis te excipit sepulchrum, qui terram tuam perdidisti, populumque tuum iugulasti. Numquam stirpis improbae memoria supersit!

21. Parate caedem filiis eius, ob patria crimina; ne surgant, ne terram hereditent, et noui orbis habitabilis existant hostes.

22. Surgam contra eos, inquit Iehoua, Deus exercituum; Babylonis exscindam nomen, superstites, filium et nepotem, ait Iehoua.

23. Vertam urbem in habitationem histricum, et in stagna aquarum: demergam eam ad profundas voragines. — Haec Iehoua, exercituum Deus, decreuit.

CARMEN VNDECIMVM.

(CAP. XIV. vñ. 24. 25. 26. 27.)

A r g u m e n t u m.

Quatuor hos versus non coniungendos esse cum praecedentibus, sed carmen peculiare constituere iam Clericus vidit; immo ipse Vitringa eos peculiarem laciniam vocat. Ex cormine longiore. Assyrii stragem decantante, haec commata deiuncta esse: quisque, qui ea attente legat, sponte sentiet. Pertinet igitur vel ad Cap. XXXVI. XXXVII, quae Koppii est sententia; vel, ut mihi videtur, ad Cap. X.

24. De דמה, cogitare, vid. supra ad Cap. X, 7.

25. (לשבר אשר בארצי) Exercitus Assyrius in ipsa Canānaea prosterneatur, et imminuetur. (מעליהם) Ab Israelitis,

CAP. XIV. 24. Iuravit Iehoua, Deus exercituum, hisce verbis: ne verax habear, nisi, quemadmodum statui, ita fiat, nisi, quod decreui, eueniat:

25. Me fracturum Assyrios in terra mea, et in montibus meis eos conculcaturum. Tolleatur ab eis iugum eius, et onus ab eorum humeris auferetur.

26. Ita decreuit Iehoua de tota hac terra, haec mala minatur gentibus istis omnibus.

27. Cum autem Iehoua, Deus exercituum, consilium ceperit, quis id irritum faciet? Cum manus eius extensa fuerit, quis eam retrahet?

CAR-

CARMEN DVODECIMVM.

(CAP. XIV. 28. vsque ad fin.)

A r g u m e n t u m.

*P*hilisthaei Ahafi tempore iugum ab *Vsia* impositum decusserant, 2 Chron. XXVIII, 8. Hinc, cum prospero gausi fuissent rerum suarum statu, cumque feliciter confirmassent, ex obitu regis illius, qui fortasse successu temporis potuisset se recolligere, spem ceperunt status rerum suarum magis adhuc confirmandi. Sed vates iis praenunciat mala grauiissima, quibus affligerentur et castigarentur, primum quidem ab *Hiskia* rege, deinde a *Senacheribo*, *Affyrio*. Dehortatur igitur eos a vana laetitia et gloriatione, quippe quae breui commutaretur cum planctu et lamento, ad quae illos prouocat. *Iudaeis* vero promittit maiorem in posterum tranquillitatem et securitatem; atque Deum *Hierosolymis* aduersus *Senacheribum* praesidium et conseruationem praestitutum esse, pollicetur. Consilium vatis itaque maxime erat hoc, ut pios et inopes *Iudaeos*, *Philisthaeorum* terris proximos, qui graua ab iis vulnera acceperant, consolaretur. Cum enim illi quoque forsan metuerent, ne mutato regimine, deteriora adhuc perpeterentur, vel saltem aegre viderent, *Philisthaeos*, ab *Vsia* depresso, prospero rerum suarum statu laetari; vates animos eorum erigebat hac declamatione, quae ipsa est bimembris: priore membro *Philisthaeos* dehortatur a vana laetitia et gloriatione, argumento ducto a calamitate instante, cuius consequens docet fore laetum *Iudaeis* (vs. 29. 30.); posteriore prouocat *Philisthaeos* ad planctum, similem ob rationem, et explicat nouam cala-

calamitatem priorem illam consummaturam, cum spe popularium suorum (vs. 31. 32.).

29. (כי נשבר שבט מכך) Sub *sceptro fracto* non potest intelligi Ahasus; is enim non Philisthaeos, sed hi eum clade affecerunt, 2 Parall. XXVIII, 18. Intelligenda potius est *Iudaea*, quae inde a temporibus Davidis vsque ad Vliam Philisthaeam saepius afflixerat. Sub Ahaso vero *virga haec percutiens fracta*, i. e. Iudaea valde debilitata erat, partim per Rezinum et Pecachum, Israelitarum et Syrorum reges, partim per Edomitas et ipsos illos Assyrios, quos Ahasus in auxilium vocauerat. Et hoc ipso tempore Philisthaei quoque, referente auctore libri 2 Chron. XXVIII, 8., inuasērunt et ceperunt vrbes campestris et australia Iudae, ibique confederunt; et fortasse totius Iudae se potiri posse sperarunt. — Sub *virga percutiente Philisthaeos* Koppius intelligit Tiglathpileserum, Assyriorum regem, Senacheribi antecessorem; et sub huius *virgae fractione* regis illius mortem. Verum huic sententiae obstare videtur maxime hoc, quod nusquam legimus, Tiglathpileserum Philisthaeis ullam cladem attulisse. (כי משרש-מערפה) esse *basiliscum* siue *regulum*, pessimum serpentis genus, ostendit BOCHARTVS Hieroz. P. II. Lib. III. Cap. X. שרף, *cerastes* (conf. not. ad Num XXI, 6.), dicitur מערפה (Arabibus *نمرجة* et *حمة طيار*, i. e. *serpens alatus*), non quod *auceps*, nec quod *alis instructus* sit (vtrumque sine autoritate sumitur), sed quod miro saltu per arbores migrat, docente NIEBUHRIO *Descript. Arab.* pag. 177. Sensus huius imaginis haud dubie est, Vliae posteros Philisthaeis magis adhuc perniciosos fore, quam Vlias. Hiskias enim, Vliae pronepos, primis imperii sui annis Philisthaeos afflixit; vid. 2 Regg. XVIII, 8.

30. Hic versus exhibet cladis Philisthaeorum consequens, securam et pacatam habitationem Iudaeae in illis maxime partibus, quae, per longum tempus incurfionibus et direptionibus hostium expositae fuerant. (רעו בכורי דלים) Eximii in suo genere aliquando dicuntur *primogeniti*, ut Job. XVIII, 13., ubi בכור מות *primogenitus mortis*, est mors violenta, terribilis, inter species mortis prima et maxime timenda. (רעו בכורי דלים) igitur erunt *pauperrimi*. Michaelis vero, cui haec metaphora displicet, legere mallet בכורי siue בְּכָרִי, quod esset a כָּר aut כֶּר, Arab.

50

רעו, regio, pascualis maxime, vid. Ies. XXX, 23. Psalm. XXXVII, 20. Hinc verba רעו בכורי דלים vertit, *pascuntur in regionibus vel pascuis meis pauperes*. Id Koppio quoque placet. Mihi tamen haec coniectura superuacanea videtur. Audax quidem est, fateor, metaphora, *primogeniti pauperum*, pro *pauperrimis*; si ex Occidentalium ingenio illam iudices; sed legimus hic Orientalem poetam. Audacius adhuc est, quod versu praecedente occurrit: *radix serpentis*. — Per *pauperes* vero et *egenos* designantur haud dubie agricolae illi et pastoritiae vitae dediti homines, qui extrema Iudaeae versus austrum incolebant, proximi Gazae et Azoto; qui imprimis expositi erant iniuriis et vexationibus Philisthaeorum, tanquam longius remoti ab Hierosolymis, sede regum; et magis etiam neglecti, quam ceteri, qui montana, et proxima Hierosolymis loca incolebant. Commendat simul oratio vatis regimen Hiskiae regis, qui effecturus sit, ut omnes subditi sui ubique locorum *secure*, sua tuti cura et defensione requiescant. Ceterum רעו ambiguum est, cum significare queat, vel, *pascunt greges suos*, vel, *ipsi pascuntur*, qui antea, pastu destituti, ob vicinorum latrocinia fuerant. Posteriore sensu intellexerunt Alexandrini et Vulgatus, quorum illi habent, *βασκάνηται οὗτοι ποιμαίνονται*, hic, *pascuntur primogeniti pauperum*. (יהמחי ברעב שרש) Voce שרש significatur proprie *radix*

plantæ, quæ cum interit, tota planta moriatur necesse est. Ergo cum dicit Deus, facturum se, vt fame *radix* Philisthaeorum prorsus intereat, perinde est, ac si dixisset, se penitus eam gentem extirpaturum. Doederlein vero sub *radice* intelligit *florem exercitus, phalangem*, vt Iud. V, 14. ושׂאִיחָךְ יִהְיֶה *respondet שׂאִיחָךְ*, quod, praecisis ramis, reliquum est de arbore. Post יִהְיֶה intelligi debet *hostis*, de quo versu seq.; quem Deus contra Philisthaeos mittebat.

31. Videt vates ab aquilone densum fumum, coelum obscurantem, indicium numerosi exercitus, ex illis partibus sese mouentis Palaestinam versus; sermonem vertit ad vnam ciuitatem Philisthaeorum, maxime insignem, eamque excitat ad planctum ob nouam calamitatem. Verbum נִמְרוֹ non potest coniungi cum פִּלְשֶׁתִּי, ob generis diuersitatem; scripsisset enim propheta נִמְרוֹתָ. Coniungendum potius est cum כָּלֶךְ et vertendum: *dissolutum est*, o Palaestina, *totum tuum*. Colliquescendi metaphora duplici sensu apud Hebraeos vsurpatur, vel vt notet *dissolutionem* reipublicæ, aut singularem hominum, qui intereunt, et sic occurrit Ps. LXVIII, 3. LXXV, 4. Amos IX, 5.; vel vt significet summam conflationem, maximumque paucem, qui metaphoræ vsus est vsitator: et licet vterque hic locum habere possit, si rem ipsam consideres, videtur tamen ex niente prophetae posterior maxime spectandus esse, quia, si malum ipsum hic describeret, Philisthaeis obuenturum, praemisisset his verbis *כי*. Eadem *pauoris* significatione נִמְרוֹ occurrit Ios. II, 9. vbi verba Rachabæ ad exploratores Canaanæ: *noui, Deum dedisse vobis hanc terram, et cecidisse terrorem vestrum supernos*, וְכִי נִמְרוֹ, et liquefactos esse omnes incolas terræ huius *vestis causa*; item Ierem. XLIX, 23. in vaticinio aduersus Damascum: *quia rumorem malum audierunt*, נִמְרוֹ, *liquefacti sunt*. Ergo propheta in hac scena sibi repræsentat totius Palaestinae miseram conditionem, eo

tem-

tempore futuram, quo ad eam nuncius peruenturus esset de aduentu exercitus Assyrii, cui incolae sciebant se non esse pares, nec posse resistere: omnia plena fore pauore, consternatione, eiulatu, plandū. Vñs fuerat propheta simili phrasi de Babyloniis Cap. XIII, 7. (כי מצפון עשן בא) Intelligendus *exercitus Assyriorum*, aduentus sui signa e longinquo, iparso puluere, ostentans. Sicuti VIRGILIUS *Aeneid.* l. XI. vs. 906.

Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur

Agmine, nec longis inter se passibus absunt.

Ac simul Aeneas fumantes puluere campos

Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit.

(ואין בררר במועדיר) Discrepant in harum vocum interpretatione. Versio Alexandrina hic manca est: και ουκ εστι τις εις αυαι — quae lacuna explenda est ex Arabe in Polyglottis:

وَلَيْسَ مِنْ نَثَبَتْ فِي مَرَايِبِهِ nec est, qui perstet in

vestigis suis. Similiter coniecerat Lambert. t. Bos (in Prolegom. ad LXX. et Animadverss.) pro: τις εις αυαι, scribendum esse: τις αυαι. Is sensus Koppio placet, qui vertit: ne vnus quidem (quasi אין כדר positum sit pro אחד) Philisthaeorum, in loco suo manet, prae angore et pauore. Eadem est Aben Esrae interpretatio: nemo Philisthaeorum audebit (cum hostiles milites irrumpent) in palatiis permanere: sicut cum fumus innadit domum, omnes inde exeunt. Hi igitur interpretes מועדיר videntur intellexisse de domibus; sine ratione, quantum video. — Syrus: لَا يَمْنَعُ فِي مَرَايِبِهِ nec est singularis quispiam in festis suis; sine sensu. Chaldaeus: וְלֹא יִמְנָע בְּמַחֲבְרֵי, nec est, qui moram faciat in temporibus suis: quem secutus VATABLVS: in statutis temporibus, quibus conuenire oportebat exercitum. —

„FORERIUS: et ne vnus quidem idem in castris scilicet remanebit, „vel, et ne vnus quidem in tabernaculis suis scilicet manet, adfunt „accincti omnes.“ Verum מועדיר castra vel tabernaculum

denq.

denotare, nullo argumento nititur. — DOEDERLEIN vertit: cuius (belli) impetum nemo repellere valebit; et in nota addit: „dedit hanc interpretationem GVIL. ABR. TELLER in *Noth. Critt. et Exegetz.* in Genes. XLIX. p. 98. vbi docet: affixum יר pertinet ad עשן, מוער est impetus scil. fumi, a יער irruit: tandem בדר (Arab. vers. Pl. LXVIII, 2.) est dissipare. Bellum innuit, ab Assyriis inferendum, quos nulla vis repellere possit.“ Arabibus quidem ^{٥٠١} *وعد* in coniugatione quinta denotat irruit, impetum fecit; sed nusquam apud Hebraeos *ועד* hac significatione occurrit. — DATHIVS: „non erit separatus in coetibus eius, i. e. omnes conferto agmine incedent. Causam indicant haec verba, vnde fumus ille ascendat. Hostes, inquit propheta, non singuli veniunt, sed densis agminibus, quae pulverem tantopere excitant, vt aere obscurant. Affixum igitur in מוער non referendum est ad עשן, sed ad hostes, non nominatos quidem, sed ex contextu sermone facile intelligendos.“ Equidem dubito, an מוער de exercitu dicatur. Contextui aptissimam facillimamque ego iudico MICHAELIS interpretationem in *Supplementtr. ad Lexx. Hebr.* P. V. p. 1528. vbi cum מוער confert Arabum ^{٥٠١} *وعد*, festinauit, celeriter, rapideque aliquid fecit, vnde *وعد*, velox camelus. Erunt hinc מוערים festinantes, agmen rapidum, exercitus in hostem raptus, verbaque אין בדר במוערים vertenda; nemo remanet in rapide ducto exercitu, proprie, in rapidis eius. Linguae quidem Hebraicae peritus haud opposuerit scriptionem per Vau, quod quidem non necesse est radicale esse, namque et participium. Kal saepe plene קיטל scribitur. Quod si quem tamen imperitiorem hic scrupulus vrit, sex codices sciat Kennicottianos sine Vau habere במערים. אין בדר, propr. nemo solitarius vagabitur, tanquam delassatus videlicet, vt cum cetero exercitu non rapide in hostes incurrere posset. בדר est conferendum cum Arab. ^{٥٠١} *وعد*, separauit, diffi-

dissipauit, et in VIII. separatim, et quisque a sua parte accersit et aggressus est rem vel hominem.

32. ורמה יענה מלאכי גוי In horum verborum sensu constituendo tam veteres quam recentiores mire dissentiunt. Alexandrini: καὶ τοὶ ἀποκριθῆσονται βασιλεὺς ἐν ὧν; ac si legissent: רמה יענה מלכי גוים. Reges habent quoque Aquila et Theodotion; Symmachus vero exhibet lectionem maforethicam, *nuncios*. Chaldaeus: ורמה יבפרון אן גוי עממיא, *et quid nunciabunt nuncii populorum?* ac si ipse quoque pro גוי legisset גוים *gentes*, quod Koppio placet. Sed potuit גוי per *enallagen* accipere pro גוים. Syrus:

סִפְּנוּ יְהוָה לַצֹּהֲלִים בְּצִפְּנוֹ, *et quid respondemus nuncio gentium?* quo interprete auctore Henslerus pro יענה legere mallet בענה, vt vertendum sit: *et quid nos, Iudaei, respondemus legatis gentium?* Sed nulla caussa est, cur lectionem receptam sollicitemus. Verba enim vertenda sunt: *et quid respondebitur* (יענה impersonaliter, vt supplendum sit ענה, quod saepius iam vidimus) *legatis gentis*, scil. Philisthaeae, vt mox ostendemus. מלאכי scriptum pro מלאכי cenferi potest, cuiusmodi ellipsis est satis frequens, veluti 2 Sam. XV, 31. ודויד הניר, *et Dauidi nunciatum est*, pro לדויד. Sed ne opus quidem est ellipsi, cum plura exempla extent, ex quibus colligere licet, verbum ענה cum *accusatiuo personae* iunctum esse; e. c. Mich. VI, 5. ענה אחרו, *respondit ei*, Cant. V, 6. ענגי, *respondit mihi*, et plura alia. — Iam quod attinet ad rem ipsam, quaeritur, cuius gentis hi sint legati, qui hoc responsum accepturi erant a Iudaeis, et qua de caussa missi? Quidam, vt Hezelius et Henslerus, intelligunt nuncios seu legatos eorundem illorum Assyriorum, qui Philisthaeos subegerunt, et nunc Iudaeos quoque ad deditionem impulerunt; hi vero hoc acceperint responsum, Iehouam Zioni praesidio esse.

Alii

Alii, vt Sanctius et Koppius, hoc responsum a Iudæis datum fuisse volunt legatis, qui Hiskiae gratularentur reportatam de Philisthaeis victoriam. Principem enim pium agnouisse, victoriae huius laudem non sibi deberi sed Deo, Zionem defendenti. Verum si haec fuisset vatis sententia, non scripsisset גרי, sed גרים. — Mihi quidem optime placet Vitringae sententia, quam Doederlein quoque et Dathius probarunt. Ex ea legati, de quibus hic sermo est, legati sunt Philisthaeorum, quos propheta fingit misisse legatos ad Hiskiam, vt cum eo consultarent, quomodo periculum illud hostis aduentantis, Sanheribi, velint auertere. Nihil timendum esse Iudæis, confirmat propheta, non opus futurum esse, vt Hiskias sese cum Philisthaeis ad reprimendos Assyrios coniungat, Iehoua Sionem defendente. Bona ceterum est obseruatio Vitringae, *Philisthaeos* hic per contemptum vocari גרי, vt Pl. XLIII, 1. Ierem. V, 9. (כִּי יִהְיֶה יֶסֶד צִיּוֹן) Nam Iehoua Sionem fundauit, i. e. Sionem et Hierosolimam a se fundatam non deseret, sed ei praesto erit, in dubiis et desperatis rebus auxilio et praesidio suo; conf. intra XLIV, 28.

CAP. XIV. 28. *Anno, quo mortuus est rex Ahasus, hoc editum est vaticinium.*

29. *Noli laetari, Philisthaea, quod confracta sit virga, quae te percussit. Nam ex radice serpentis prodibit basiliscus, et fructus eius cerastes volans erit.*

30. *Dum tenuissimi illi et pauperrimi secure pascent et recubabunt; ego radicem tuam fame perimam, et qui ex te superstites erunt, eos interficiam.*

31. *Eiulate portae! vociferamini vrbes! Omnia in te, Philisthaea, metu perculsa sunt. Etenim ex septentrione fumus ascendit; nemo remanet in rapide ducto exercitu.*

32. *Quid vero respondebitur legatis gentis istius? — „Iehoua fundauit Sionem, omnes inopes in ea tui sunt!“ —*

CARMEN DECIMUM TERTIVM.

(CAP. XV. XVI.)

A r g u m e n t u m.

*C*anit vates in hoc carmine interitum reipublicae Moabiti-
cae. — Sistit vrbes Moabitarum florentes et munitas impe-
tu subitaneo ab hoste potente et valido captas atque expugna-
tas. Audiuntur lamenta, planctus, eiulatus, quibus κατὰ προ-
τοποσίαν etiam suos vates miscet (Cap. XV, 1—5.). Tum
viuidissimis coloribus sub oculos subiicit facultatum direptio-
nem, caedem obuiorum, aliorum fugam, vastatos ferilissimos
agros et vberis prouentus vineas, quarum fructus laeti carpere
solebant, et quae mala alia populum, ab hoste crudeli victum,
urgere et premere solent (Cap. XV, 5—XVI, 11.). Addit
desperationem, cum ab idolo Camosch, quod studiose colue-
rant, frustra se opem in rebus afflictis expeire et expectare
cernerent (vs. 12.). Subinde explicat causas harum calami-
tatum, a Iehoua immissarum, superbiam et inclementiam erga
profugos Israelitas, qui se ad Moabitas tempore necessitatis
receperant, et nimiam in prosperitate sua et firmitate status fi-
duciam.

*Vt dispiciamus de tempore, quo carmen hoc editum sit;
considerandi erunt duo extremi Capituli XVI. versus. Hi ita
se habent: haec Iehoua iam pridem Moabitis minatus est.
Iam vero loquitur Iehoua in hunc modum: intra tres an-
nos praecise determinatos et definitos, adeo euilescet gloria
Moab.*

Moabitarum, ut ex omni tam numerosa multitudine perquam exiguae superfuturae sint et infirmae reliquiae. Hoc additamentum Iesaiam veteris alicuius vatis carmini, quod ipse repetiisset, adiecisse, vulgaris est sententia. Sed ea vix potest admitti. Extrema reipublicae Moabiticae fata Carmine hoc deplorari, quisque, non plane hebes, sponte sentiet. Iam vero, licet monumenta Hebraeorum historica, nobis servata, de tempore, quo respublica illa interiit, fileant, ex Ieremia tamen (XLVIII) et Zephania (II, 8 seq.), colligere licet, Moabitidem per Chaldaeos, Nebucadnezare duce, adeoque longo post Iesaiam tempore, eversam esse. Hinc, si additamentum illud Capitis XVI. a Iesaiā adiectum esse dicamus; false eum vaticinatum esse dicemus. Iam, cum idem, quod hic habemus, carmen, apud Ieremiam quoque (Cap. XLVIII.), lenibus tantummodo quibusdam mutationibus, occurrat; eundem nullus dubito nostrum vaticinium a Ieremia profectum, et, hic illic paullo mutatum, ab eo, qui varia variorum prophetarum vaticinia post reditum ex exilio Babylonico collegit, huic, quae a Iesaiā nomen habet, vaticiniorum collectioni, insertum esse. — Idem hoc viderunt iam KOPPIVS, in *Animadverss. ad Lowth.*, et EICHHORNIVS, *Einleitung in das alte Testam. P. III. p. 58. 59. edit. secundae.*

Dissertatione singulari carmen nostrum illustravit AVRI-VILLIVS: trigesima est in omnium eius Dissertationum collectione, a Michaele edita. Nos ex ea, quae ad consilium nostrum pertinere nobis videntur, in usum nostrum conuertemus.

I — 4. Fingit poeta se stantem in monte excello, quo exercitum hostilem conspicit, subito et contra omnium expectationem iter flectentem, et Moabitidem versus sese mouentem, atque improuiso hoc impetu praecipuas illius regionis vrbes et munimenta rapientem potius, quam oppugnantem: videt Moabitas ad famam hostilis exercitus ad-

Ies. Vat.

Z

ventus

ventus terrore percussos, confluere ad aras et templa Dei summi Camoschi, vt eius opem implorent: — capita nudant; caesariem praecidunt, barbam euellunt, omnia replent lacrymis, eiulatu, clamoribus; interea alii ab hoste imminuti caeduntur, alii fuga sibi consulunt, bonis, agris, vineis hosti raptori et vastatori relictis. (כי בליל שרר ער מואב כרמה. Particulari כי aliis videtur redundare, aliis, veluti Cocceio *protasin* indicare, cui respondeat *apodosis*, versu sequenti, in hunc sensum: *quia nocte excisa est Ar Moab — ascendit* (scil. Moab) *Baitham et Dibonem etc.* Koppio haec particula arguere videtur, praecessisse quidquam ab initio quod interciderit. Quamquam ego non plane improbauerim hanc coniecturam; eorum tamen causa, qui in his rebus scrupulosiores sunt, non taceo, voculam כי h. l. posse asseueratiue accipi, vt Ioel I, 12. Thren. I, 10. et saepe alias, concitatoris vi affectus expressum; immo vero, sic igitur, *ficcine*. In בליל an forma sit status constructi, an absoluta, dubitatur. Vtraque locum habere poterit, nam et Ies. XXI, 11. reperitur לַיִל, cum vocali Zere absolute positum, vti הַיִל similiter, Esaj. XXXVI, 2. Job. XX, 18., et לַיִל, Cantic. VII, 10. Neque audiendi, si qui aut בַּלִּיל, totum quidpiam, aut, quod Koppio placet, כַּבְּלִיל, ἀσπερ νυκτος, i. e. *repente, subito*, legendum coniiciant, vtpote quorum neutrum probabili vllius fide testis se tuetur. Ceterum בליל, *noctu*, dupliciter potest accipi; vel κατὰ τὸ νύκτα, vrbes, quae statim nominantur, *nocturno impetu* vere expugnatas esse, quod saepe contingit, et quidem ex communi fere more castrensi, vt oppugnatores tutius subeant muros: vel, vt significet phrasis, has vrbes et Moabitidem totam subitaneo et repentino hostium incurfu captas et expugnatas esse cum Moabitae omnium rerum securi, veluti tempore nocturno, plane quiescerent, et exitium sibi impendens non praesentirent. Sic passim haec phrasis vsurpatur apud Iobum, vbi de repentina et inexpectata destructione impiorum sermo est; Cap. XXVII, 20., *noctu veluti furro illum auferet*

auferet turbo; cf. Cap. XXXIV, 25. propterea quod opera illorum nouit, subuertit eos noctu, et plane conteruntur. Vox שרר cum sit *terminationis masculinae*, non respondere potest nominibus ער et קיר, quae urbium sunt nomina, quibus ex usu linguae conuenit femineum genus, perinde ac apud Nahum III, 7. שררה נרמה, *vastata est Ninive*. Ludovicus de Dieu, cui adstipulatur SCHVLTENSIVS in *Institut. Hebraic.* p. 300., שרר accipit pro *infinitiuo* in Pyl, quem positum putat pro nomine, cum praecedente ליל construyendo, hoc sensu, *in nocte vastari*, i. e. qua *vastata est*, vnde hoc comma vertit: *utique in nocte, qua vastata est Ar Moab, excisa est; utique in nocte, qua vastata est Kir Moab, excisa est*. Sed praeterquam quod languidum nimis hoc videtur; illud etiam nos impedit, quominus Ludovici de Dieu de voce שרר sententiam probemus, quod in altera carminis nostri editione, quae extat Ierem. XLVIII., bis (vs. 15. 20.) ponatur שרר מואב, et ita quidem et vertendum necesse sit, *vastatus est Moab*, quod haud dubie intelligendum est de hominibus, *viris, Moabiticis*. Vnde ego et hic, in שרר ער מואב, constructionem, quam dicunt Grammatici, ad sensum esse putauerim, vt poeta שרר ideo vsurpauerit, quod id intellectum voluerit de hominibus, h. e. de *urbis et terrae incolis*, siue de *Moabo*, qui, dum excisae vastataeque sunt hae vrbes, *vastatus fuisse* censebatur: sic infra XXIII, 1. de Tyro vrbe pariter vsurpatur שרר, e- nere eodem. Hinc non est opus, vt cum Michaele legamus שרר (cum noctu vastat hostis Ar Moab), quod nulla auctoritate nititur (nam quod Kennicottiani nonnulli codices habent, שרר, praeteritum Pyl haud dubie prodit); vel generis enallagen hic statuamus. — Aurivillius שרר impersonaliter sumit, totumque comma reddit: *siccine noctu vastatum est, siccine exitium nox vna intulit, Ar Moab excisa iacet; siccine noctu vastatum est, Kir Moab excisa iacet*: quod an aliis placuerit, nescio. KOCHERVS verum nostrum sic interpretatur: „sane qua nocte incurfata est Ar

„Moabi, periit (Moab); sane qua nocte *incurfata* est Kir
 „Moabi, periit, *war es aus mir ihm*. Sic puto iubere ac-
 „centus; dein ליל status esse constructi cum phrasi integra,
 „loco genitiui, vt alibi; porro שרר per *incurfare* commodè
 „reddi, quam notionem verbi priorem altera et vulgatiore

„*uaslandi* esse. Sic ܐܡܝܐ Arabibus inter alia: *constrinxit*,
 „ligauit, inde *durius*, *valideque cepit*, *incurrit in proelio*,
 „*impetum faciens in hostem*, et infra XXXII, 1.
 „ܐܝܬܐ ܠܐ שרר, *qui non incurfatus fuisti* hostili impetu,

„conf. Schultensium ad Proverb. XIX, 26.“ Urbis

ܐܝܬܐ ܠܐ nomen, extat iam Num. XXI, 15. 28. Deut. II, 9.

vbi not. vid. Erat in Moabitide vrbs princeps, vt ex illis

locis patet; hinc רבב, *Rabba*, magna, dicta, Ios. XIII, 25.

Ἀρεοπολιν vocabant Graeci, teste Eusebio, quique ex eo hau-

sit, Stephano, de urbibus, in Παρισιακῶν. Erat sita iuxta

ripam australem Arnonis, nunc in vicum conuersa exi-

guum, quem adhuc *Mab*, *Mob* et *Arrabat* Arabes appel-

lant, conf. CELLARII *Geograph. Antiq.* T. II. pag. 674. RE-

LANDI *Palaestin.* p. 577. SCHULTENSII *Indic. Geogr. ad vit.*

Saladin. voce *Caracha*; et ABULFEDAE *Tabul. Syriae* ed.

Koeler, p. 90. Alterius urbis nomen, קיר כראב non aequè

certum, iudice Koppio, qui hanc urbem arbitratur eandem

esse cum Ar Moabitarum metropoli, ratus in Historia non

memorari urbem quampiam, *Kir* dictam. Sed mox occur-

rit Cap. XVI, 7. 11. קיר חדשה et קיר הרש, Moabitis tri-

buta quoque 2 Reg. III, 25. et Ierem. XLVIII, 31. 36.;

eritque adeo haec, ab altera diuersa, ܟܪܚܐܡܐ vocata Ste-

phano, ܟܪܚܐܡܐ, *Krak* seu *Krach*, qui nunc eam tenent,

Arabibus, haud longe ab *Ar* dissita; vid. Schultensium et

Abulfedam ll. cc. Antiqui nonnulli interpretes *Ar* et *Kir*

utrumque verterunt instar appellatiuorum, *urbem* et *murum*;

nec negandum, voces istas Hebraeis ita usurpatas fuisse.

In nostro autem loco esse nomina propria, tum historia

ostendit, tum vaticinii ipsius habitus. כראב *periit*, nullus

est,

est, actum de eo, vt Zephan. I, 11., conf. etiam de hoc verbo dicta ad Ies. VI, 5. Michaelis legere mallet מִיכָאֵל, *fileamus*, alto somno sopiti, אֶדָּמָם, veritque, *so laßt uns dann stille schweigen*: quod an satis conueniat siue Moabitibus, ingenti sub terrore tumultuantibus, vti mox audiemus, siue victori hosti, siue Iudaeis, populisue aliis, vbi cladem istam rescuerant, valde dubitauerim. Testes quidem pro suo מִיכָאֵל Syrum et Chaldaeum Michaelis citat, quorum ille habet מִיכָאֵל et מִיכָאֵל *attoniti stupuerunt*, hic רְמִיכִין et רְמִיכִין *alto iacebant sopore mersi*; nec non Latinum, qui *conticuit* ponit; verum ideo lectionem vulgarem non deferendam putauerim; accedit, quod nostrum כְּדָמָה eodem, quo hic, significatu etiam occurrat Ierem. XLVII, 5. Hof. X, 15. Zeph. I, 11.

2. עֵלָה הַבֵּית וְדִיבֹן הַבְּמוֹת לְבָבִי hic esse nomen proprium, ex eo apparet, quod iunctum est cum aliis nominibus propriis, nec sensum commodum efficit, *ascendit domum*. Quia Syrus et Chaldaeus omiserunt וְ, quo iunguntur הַבֵּית et דִּיבֹן, particulam illam e textu quoque Hebraeo expungendum, et *Beth-Dibon* coniunctim sumtis vocibus verum fuisse nomen vrbis, censuerunt Lowthus et Koppius. Nec insolens Hebraeis, nomina vrbium componere e voce בֵּית alia quadam adiecta. Sed tum absit necesse est, a voce status constructi, הַ Demonstrativum; vt taceam, nec in codice Hebraeo nec in Historicis exteris urbem aliquam, cui *Beth-Dibon* nomen sit, memorari. Vitringa הַבֵּית non iungit quidem cum דִּיבֹן, verum existimat tamen, הַבֵּית eandem esse cum *Beth-Meon*, Ierem. XLVIII, 24., quae et *Beth-Baal-Meon* Ios. XIII, 17., et *Baal-Meon* Ezech. XXV, 9., dicitur, urbem. Sed hoc sine ratione sumitur. Doederlein urbem non *Baith* sed *Habaith* appellatam censet, eiusque vestigia reperisse sibi visus est apud IOSEPHVM *Antt. Iudd.* L. XIV. Cap. I, 4. T. I. p. 685. edit. Haverc. vbi ille

plura, hic commemorata loca recenset, et inter cetera nominat: *מִצְבֵּי אֱלֹהִים*, טור הבית, siue si *Epiphani* codices conferantur, *עַר הַבַּיִת אֱלֹהִים*, vtraque voce temporis successu coalescente. — Mihi quidem, cum in altera carminis nostri editione, Ierem. XLVIII, 22. inter cetera, quae hic occurrunt urbium nomina, memoretur quoque *בֵּית דְּבוֹנִים*, verisimile est, hanc eandem cum nostro *הַבַּיִת* urbem esse, haud obstante ה demonstratio in voce absolute posita, quum persimili modo, in nominibus locorum, Arabes suum *م* praefigere soleant. Vicinam eam *Diboni* fuisse, apparet quoque ex Num. XXXIII, 46. *דִּיבֹן*, vrbs ad Arnorem sita, iam ante Mosem Moabitarum, ex eius tempore Israelitarum transiordanensium, Num. XXXII, 3. 34. Ios. XIII, 9. 17., sed eam iterum Moabitis cessisse patet ex hoc loco. *הַבַּיִת* si sumatur pro nomine proprio vrbis, est fortasse eadem quae *Bamoth-Baal*, ad austrum *Herbonis* sita, Ios. XIII, 17. Tunc statuendum erit *ἀνδύεται*, et verba vertenda, *ascendit Baitham, et Dibonem, et Bamotham*, scil. *מִרְאֵב*, quod repetendum est ex commate antecedente. Sed cum *הַבַּיִת* careat copula, et He Demonstrativum habeat ab initio, rectius haud dubie sumitur proprio significato *editioris loci collisue*, cuiusmodi loca aris et idolis sacrare solebat vetus superstitio. Hinc *הַבַּיִת* et *דִּיבֹן* nominatiue erunt accipienda, vt non intelligantur vrbes, ad quas *Moab* ascensurus sit vt fleat, sed quae ipsaemet ascensurae sint ad excelsa, vt fleant. Hoc sensu et Doederlein vertit: *Abaiithrae et Dibonitae ad sacella ascendunt vt ibi plorent*. Illarum urbium incolae ad famam subitaneae calamitatis conscendunt *colles*, vt in fanis ibi exstructis, lacrymas coram idolis profundant, eorumque, oblatis hilasticis, opem implorent, quod noster expresse dicit infra Cap. XVI, 12. — *יִלְלִי* (על נבו ועל מדִּיבָא מִרְאֵב יִלְלִי), vnde in Hiphil *יִלְלִי*, est ad sonum imitatione formatum verbum hincque in linguis aliis pluribus similiter reperiendum; Arab. *ولل*, Grae-

Graecis, ὀλολυσθαι, Latinis *eiulare*, *ululare*, Germ. *heulen*. Saevis missus plangoribus Moabitarum perfonuit eiulatus. *Nebo* oppidum fuit trans Arnonem, in primis finibus huius tractus, apud montem eiusdem nominis, cui inde nomen (non vrbi a monte, vt Bonfrerius autumat; nam proprium montium illorum nomen עבריים, fuit vid. Deut. XXXII, 48. 49.), in quo montano, quod ad ortum attingit campestria Moabi, Moses diem obiit. Habuit ab ortu *Aroër*, ab occasu *Baal-Meon*, vti liquet ex 1 Chron. V, 8. Vestigia huius loci fortasse supersunt in סכר נבו, de quo *Ibn Abd el Chacki*, in Lexico suo Geographico, cuius verba adduxi ad Num. XXXII, 3. *Medebam* sitam fuisse ad septentrionem et occasum *Aroeris*, liquet ex Ios. XIII, 9. 16. *Aroer* autem ad Arnonem erat extremus terminus sortis australis Rubenitarum, conf. infra ad Cap. XVII, 2. (בכל ראשיו קרחה כל זקן נדועה) Pro ראשיו legunt ראש tres codd. Kennicottiani, duo Rossiani, et fortasse iam Alexandrini; extet quoque ita apud Ierem. XLVIII, 37. Vnus codex Rossianus בכל ראשם exhibet, et Chaldaeus. Pauci alii cum bibliis et prophetis Soncinenfibus defectiue ראשו. In hac variantium lectionum diuersitate vix definiri poterit, quae sit genuina; nec multum interest, nam sensus semper idem manet, intelliguntur *capita tonsa Moabitarum lugentium!* Eadem lectionis diuersitas est in נדועה, pro quo codices multi, plurimique libri impressi נדועה, cum Resch, legunt. Verum cum נדע et נדע vtrumque denotet *abscindere*, *succidere*, Arabica et Syriaca dialecto consentientibus, discrepantia illa nullius est momenti. Ceterum *capitis tonsionem* et *barbae abscissionem* grauem pingere luctum, satis notum est. Conf. supra III, 24., infra XXII, 12. Ierem. XLI, 5. Mich. I, 16. Saepe quoque *Homerus* memorat, in funere praesertim *Patrocli*:

Καταβύαι τε κορυφήν ὅππῃ δ' μ' ἐτι δευτέρῳ ὦδε
 Ἴζετ' ἄχος κραδίην, ὄφρα ζωοισι μετῶν

II. XXIII, 46. 47. Et Odyss. IV, 197.

Τατο νυ και γερας ολον οιζυροισι βροτοισι

Κηραοθαι τε κομηνη, βαλεαν τ' απο δακρυ παριων.

Vnde et Alexander, vbi, mortuo Hephaestione, ingenti vidus dolore, non sibi modo comam capitis absciderat, sed et militibus iusserat abscindi Ὀμηρικον παθος δραν AELIANO dicitur *Var. Histor. Libr. VIII. 8.*

3. Ad famam urbium primariarum iam expugnataram, et aduentantis hostis ad ceteras iam capiendas, alii se conferunt in fora, alii tecta aedium conscendunt, ut certius quid de motu hostis, aut spei metusque causis resciscerent, aut etiam de salute publica in extremis deliberarent, et seniorum consilia resciscerentur. (בהוצאתי חגור שק) Loca quaelibet extra aedes חורק et חוצה appellabant Hebraei. חגור שק *misera iniecta veste* acriorem prodere dolorem, pertritum Hebraeis scriptoribus. שק, א שקק, Arab. شقق, *fidit, laceravit*, quo significato Syri etiam usurpant, denotat *vestem scissam*, quam non Hebraeis modo, sed et populis aliis gravioris luctus vulgare fuit indicium. חגור propr. *ad mediam corporis partem quidpiam adstringere*, hinc במחנים חגור Regg. XX, 32. Ezech. XXIII, 15. *circa lumbos accingere*, dein sensu latiori, *induere*. (על גנחיה-יוריל גנרת) *tecta aedium* fuisse olim in Oriente, et esse etiam hodie, plana variisque obeundis vitae partibus idonea, notissimum est. Infra XXII, 1. Hierosolymitani quoque tecta conscendunt ad famam exercitus aduentantis Sanheribi. רחב a רחובות, *latus fuit, in latitudinem extensus*, dicuntur latius patentia loca, plateae, fora, compita, quae maiorem capiunt concurrentium numerum. Huic autem voci, aequae ac praecedenti גנרת adiunctum pronomen feminini generis respicit fortasse nomen aliquod, a propheta non expressum, et cogitatione ab eo spectatum, haud dubie עיר, *urbem*, cuiusmodi ellipticae constructionis exempla alias etiam occurrunt.

lis-

Iisdem vere verbis, sed diuersa eorum iunctura, questus periturae gentis enarrat Ieremias, XLVIII, 38. ער כל נבוח, *super omnia tecta Moabi, et in plateis urbium eius, totus ipse in luctum conuersus est.* ירד בבכי non denotat descendere ex tectis cum fletu, sine solatio redire, vt vulgo interpretati sunt, proprietatis linguarum Orientalium ignari; sed, *lacrymis totum diffluere, in fletum se immergere totum, se lacrymis proluere, in Tharânen zerfließen*, patrio nos sermone diceremus. Docuit id et extra omnem dubitationem posuit SCHVLTENSIVS in *Orig. Hebr.* L. I. Cap. VI. §. XXXV. p. m. 97. Solennis scilicet est Arabum locutio **وردت العين, وردت البكا**, *oculus aquarum descendit* (id enim prima verbi **ورد** et ירד est notio) *in fletum*, et sine adiecto oculo, **ورد البكا**, *ירד הבכי*, *aquatum iuit in fletum*, pro eo quod plenius efferretur, *multo flumine lacrymarum ora genasque humectare; lacrymarum veluti riuis atque imbribus totum immedescere.* Hinc Anonymus in Hamasa: **وكنى الذود العين أن ترد البكا**, *abegi oculum, ne aquatum iret in fletum.* Conf. Ierem. IX, 17. XIII, 17. XIV, 17.

4. **نعتق** et **زعق** Arab. (וחזק השבן ואלעלה. זעק) proprie dicitur de iis, qui diro prehensi terrore ac periculo vociferari solent intentius, vt alii ad opem ferendam concitentur. Quod incolis accidit, tribuitur ipsis urbibus, metonymia in aliis quoque linguis sueta. *Hesbon* autem fuerat olim Sihonis, Amoraeorum regis, Num. XXI, 25. vbi not. conf., quo deuicto, Rubenitis cessit, Ios. XIII, 17., hisque postea, vt ex h. l. patet, a Moabitibus erepta. Eminuisse hanc urbem inter Moabiticas ciuitates, Ieremias docet, qui XLVIII, 2. **הלה מואב** *gloriam Moabi* eam appellat, positam in montibus, qui e regione erant Ierichuntis XX a Iordane milliaribus distentem, si habenda fides Eufe-

bio, qui *Elealem*, obuiam quoque Num. XXXII, 37. ad quem locum not. conf., grandem dicit villam, in primo milliari ab Hesbone. (עַד יֶרֶךְ נִשְׁמַע קוֹלָם) Tanta est vociferatio eorum, nempe incolarum, qui designantur pronomine masculino, vt audiatur *Iahazam* vsque. Variata paullo dictione idem legitur Ierem. XLVIII, 34. עַד יֶרֶךְ נִחְנוּ קוֹלָם, *Iahazam* vsque *edebant* clamorem suum. Duplex videtur fuisse יֶרֶךְ, vna Arnoni propior, in limite ditionis Amoreae, quo progressus cum exercitu Sihon, ab Israelitis magna affectus clade, occubuit, Num. XXI, 23 seq. Deut. II, 32.; altera, teste Hieronymo, in termino Moabiticæ regionis, mari mortuo imminens, quæ si hic cogitetur, sensus erit, ad extremos vsque fines Moabitidos peruagatas fuisse quiritantium voces. (עַל כֵּן חָלְצוּ מִוָּאָב יִרְעָר) Multi על כן referunt ad communem planctum et eiulatum, in hanc sententiam: communis hic omnium incolarum eiufatus, planctus, desperatio, efficiet, vt ipsi quoque milites animum remittant, et, cum deberent *barritum* facere, et hosti alacriter occurrere, extollant vocem planctus et eiulatus, victi dolore et desperatione. Verum cum על כן cohaereat cum extremis versus verbis, כַּפֶּשֶׁר יִרְעָה לוֹ, *aegre cuique est*, rectius illud vertitur *propterea quod*, quomodo et sumendum vs. 7., vt designet; causam inter alias hanc quoque esse communis luctus, quod *milites* Moabi ipsi quoque vlulent, motu et desperatione victi. חָלְצִים, *expediti*, *alacres* (coll. Syr. ¹ܠܚܥܝܬܐ *alacritas* et ²ܠܚܥܝܬܐ *accincte*, *alacriter*) scil. ad bellum, sunt *milites*, ad militiam vel pugnam, depositis impedimentis, rite instructi, quam esse genuinam vocis significationem, satis constat, conf. 2 Chron. XXVIII, 14. Alexandrini verterunt *ὁσφὺς τῆς Μωαβιτιδος*, Syrus, ³ܠܢܝܚܐ *inguina eius*. Ii haud dubie extulerunt חָלְצִי, quod placet Lowtho et Köppio, qui *intensissimos clamores* hac locutione significari existimant. Sed

vt taceam, Alexandrinis et Syro opponi posse Aquilam, qui ἔξωπον vertit, i. e. *cui nuda brachia sunt et exserta* (nam ἔξωπος apud Suidam T. I. pag. 778. ed. Kuster. est *tunica, non regens brachia*), quod apud antiquos decere virum et maxime militem putabatur, conf. Virgilium, *Aeneid.* IX, 616. vbi in opprobrio est, et *tunicae manicae et habent redimicula vittae*; porro Symmachum, Chaldaeum, Hieronymum, qui omnes הַלְצִי legerunt; obstat maxime verbum הַרְיֵעַ, a רִיעַ, *vociferari, barritum edere, iubilare, clamare prae consternatione*, fumitur enim in bonam et malam partem. Accedit, quod in nostro qui dicuntur מַרְאֵי מוֹאָב הַלְצִי; apud Ieremiam XLVIII, 41. appellantur גִּבּוֹרֵי מוֹאָב, *viri fortes Moabii*. (נִפְשׁוּ יִרְעָה לוֹ) Propr. *anima eius*, i. e. cuiusque ipsorum, *concidit*: יִרְעַע enim, Arab. يَرْعَع, denotat, *gravi timore agitari*, et in origine fortasse, quam יִרְיֵעָה, *aulacum*, quasi: *leniori cuilibet cedens impulsui*, prodiderit, *huc illuc iactari vibrarique*, vti solent, quorum animus instanti metu concutitur. Syrus, Chaldaeus et Vulgatus verbum nostrum ad יִרְעַע retulerunt; consentiunt enim in *clamandi et vociferandi* significatione, nec contextu, nec linguae analogia fauentibus. Alexandrini: ἡ ψυχὴ τοῦ Μωαβίτου ψάλλεται, quod, cum sensum prope nullum admittat, manifesto debetur errori, quo Daleth loco τ Resch (יִרְעַע) interpretes legit. — Obserua ceterum paronomasiam in יִרְיֵעָה et יִרְעָה.

5. Conuersio haec rerum in Moabitide adeo est funesta, vt prophetae ipsi miserationem et condolentis sensa pectoris eliciat. (לְבִי לְמוֹאָב יוֹעֵק) Plenius id a Ieremia XLVIII, 36. expressum: לְבִי לְמוֹאָב כַּחֲלִילִים יִהְיֶה, *cor meum Moabi caussa, instar tibiae, ingemiscit*; conf. infra XVII, 11. XXI, 3. 4. Ierem. XXIII, 9. Pro לְבִי Alexandrini haud dubie legerunt לִבָּהּ, vertunt enim ἡ καρδία τοῦ Μωαβίτους βοῶν. Sic quoque Chaldaeus. Quam lectionem Lowth, Michaelis, Doederlein, Struensee secuti sunt. Sed propter locum parallel-

lallelum, Ierem. XLVIII, 36., in quo haec mutatio non potest admitti, iam Dathius vidit, in hoc quoque loco receptam lectionem esse praeferendam. בריחה עד ציר עגלה Haec verba interpretibus multum negotii facesserunt. בריחה Hieronymus *veſtes* vertit, quaſi ſignificatione haec vox ſaepe occurrit, veluti Exod. XXVI, 26. Pl. CVII, 16. Hieronymum ſecuti quidam recentiores, *veſtes* interpretantur vel *fortes milites*, qui ſicut *veſtes* tutari ſolebant portas urbium, et ſubintelligunt *fugiunt*, quod Tirino et Menochio placuit; vel *clauſuras*, *munitiones* (vt Amos I, 5. *confregi Damasci veſtes*, i. e. portae *veſtes*), i. e. *munitiones limitaneas*, quibus, tanquam *veſtibus*, aditus et exitus regionum praeccluduntur: ſic Iunius, qui verba inde a verſus initio ita reddit: *animus meus Moabum inclamabat, clauſuras eius Tſoharem uſque*, quae ita explicat: tam magna voce contendo, vt mea vox ipſos Moabitaram terminos et lacum Alphaltitem praeteruolans, Iudaeam quoque perſonet, quae terminatur Tſohare. Alexandrini pro בריחה ponunt *בדא*, quaſi legiſſent ברה. Syrus *ܒܠܝܬܐ* habet (*cor meum ſuper Moabe ululat in ſpiritu ſuo*); legit fortaſſe *ברחה*. MICHAELIS Biblioth. Orient. T. XIV. App. p. 5. 6. *ברחה* effert, vt *ריחה* ſit nomen urbis *Ferichuntis*, quam Arabes vocant *فريحي*: coniecit autem, hanc urbem tempore illo, Moabitici fuiſſe iuris, ita vt quatuor nominari putentur urbes in finibus Moabitarum, verſus Auſtrum, Septentrionem, Occidentem et Orientem remotiſſimae, totaque adeo Moabitis dicatur vaſtis clamoribus inhorruiſſe. Verum multo aptius haud dubie verbum ברה hic ſumitur noſtione *fugiendi*, quam et Chaldaeus hic tenet ac Saadias, quorum ille habet: *למִעֵרָק* ad *fugiendum* uſque ad Zoar; hic *סִגְרָה*, in *fugam conuerſa eſt*. Et hanc ſignificationem omnes, quos vidi recentiores, ſequuti ſunt. Tum vero pro בריחה legendum erit בריחה, quod exhi-

exhibent codd. Kennicottiani *quadraginta duo*, et Dathius quoque atque Aurivillius probant. בריהיה autem positum erit pro בריהי, quoniam nomina gentium alias vt masculina construuntur, ex generis enallage, quae multis huiusmodi enallagis in lingua hebraea et cognatis frequenter obviis defendi potest. Designantur voce בריהיה profugi, qui ex interiore Moabitide locum Asphaltiten versus fugerent, quasi illinc in Iudaea perfugium quaesituri, vt in eius solitudinibus laterent. ער urbem sitam fuisse iuxta maris mortui litus maxime australe, apparet ex Genes. XIII, 10. XIX, 22. 23. 30. Deut. XXXIV, 3. At עגלה שלשה, si locus excipiat parallelus Ierem. XLVIII, 34., nusquam alias reperitur. Valde igitur incertum, vtrum sint nomina propria yrbium, an appellatiua. Prius contenderunt Michaelis et Doederlein, qui comprobant *Lightfooti* sententiam (*Chorograph. Ioanni praemiss. C. III. §. VIII.*), עגלה שלשה esse nomen loci, qui dicatur *Eglah tertia*, respectu duorum aliorum locorum cognati soni, vel *Eglah Ducissa*, aut *Nobilis*, a שליש, *dux, tribunus*. Et cum apud Ptolemaeum vrbis cuiusdam Νελλα, haud longe a Zoare dissitae, mentio fiat; Lightfootus nostram עגלה שלשה et Ptolemaei Νελλα vnum idemque oppidum esse censet. Refert quoque huc IOSEPHI (*Antiqq. L. XIV. c. 2.*) Ἀγλλα, quae numeratur inter alias, apud nostrum memoratas vrbes, Αγαλλα, Αθων, Ζωννα, Ὠγων. Verum Αγαλλα videtur fuisse אגללים, quod infra vl. 8. occurrit. Bene autem Doederlein obseruat, nostrum עגלה fortasse esse *Abulfedae* (*Tab. Syr. p. 13. et 92.*) عجلون, *Aglun*; quod hodie est nomen vrbis cum arce, ad latus orientale montis *Gaur*. In versione tamen Vir Venerandus posuit: ad *Eglon tricomium* (pertingunt voces querulae Moabitae), secutus coniecturam viri cuiusdam eruditi in *Actt. Eruditt. Lips. Supplementt. T. VI. p. 336.*, subintelligendam hic esse vocem קריה, et intelligi locum, tribus vicis constantem, qualem Graeci *tricomium*, siue *Tripolin* appellare soleant. Pro nomine proprio vrbis cuiusdam

dam verba nostra habuerunt quoque *Darius* et *Henslerus*, quibus et ego accedere non dubito. Omisit vero noster particulam copulatiuam ו, ante עגלה, ideo, puto, vt ipsa verborum structura fugientium festinationem exprimeret. Sed ne dissimulare quid videar, tacendum non est, veteres omnes verba עגלה שלישיה, pro appellatiuis habuisse, et quidem pro cognomine vr̄bis *Zoar*; omnes enim habent: *vsque ad Zoarem, vitulam triennem.* Placuit id e recentioribus *Hezelio* quoque, qui *Zoarem* appellari putat *vitulam triennem*, quod post *ter* repetitam destructionem *ter* iterum restituta esset. Sed ex quibusnam monumentis historicis id scimus? et, si vere oppidum illud *ter* restitutum esset, quaenam causa cogitari potest, cur vates hoc ipsum de hac ipsa vr̄be memoraret hoc carmine, quo, quasi vt fugientium festinationem eo viuidius exprimeret, in nulla nominatarum vr̄bium moratur? Idem dicendum est de *Vatabli* sententia, Zoari *vitulae triennis* nomen tributum esse, quod comparari posset vitulae trienni, formosae, forti et in robore suo. Sed omnes fere e recentioribus, qui עגלה שלישיה pro nominibus appellatiuis habent ea coniungunt cum priore commatis membro, et ita quidem, vt verba nostra referant vel ad *Moabum*, vel ad *clamores* (לבי יזעק). Qui עגלה שלישיה sumunt pro epitheto, *Moabiricae genti* a propheta tributo, habent certe, quo huic sententiae speciem quandam addere possint. Solent enim poetae Hebraei nomina nonnumquam effingere, quibus significentur, personis aut gentibus quae acciderent, aut in posterum imminerent. Ac tametsi nostris moribus humile putetur, nec ferendum, si vitulae aut vaccae appellatione gens quaedam notaretur, veteribus tamen, qui in re pastoritia, nil per se indecorum, aut probis auribus non tolerabile spectabant, videbatur aliter. Israeliticus populus, in Deum rebellis, cum פרה כררה, *vacca refractaria* comparatur, Hof. IV, 16. et X, 11. עגלה מלמרה *vitula assuea triturationi*. Aegyptum עגלה יפה *vitulam pulchram* nuncupat

pat Ieremias Cap. XLVI, 20. et L, 11. Babylonios instar עגלה רשא *vitulae in gramine subsaltantis*, depingit. Haud alienum igitur, si, praeunte Alexandrino, putemus, Moabiticam gentem, aut regionem a Iesaja vocatam *vitulam irimam*, h. e. multo vigore et alacritate huc vsque insignem, vt eo tristiores ostenderet fore casum, quo nupera exuti securitate et opulentia Moabitae, suis e finibus procul abigerentur. Probauerim et ego hanc sententiam, nisi שלישיה nimis remotum esset a מראב: quod idem ob stare videtur Aurivillii interpretationi, quae haec est: „Hebraeo שלש respondere poterit *سالم* mente destitui, insanire (quam significationem confirmat ex Camuso). Si posito hoc significatu, concipiatur adiectiualis forma שלשי, et in feminino שלשה, vel, vti habent nonnulli codices, שלישיה, quod analogice sumi poterit pro substantiuo, עגלה שלשה erit *vitula dementiae*, h. e. pro more Hebraeae constructionis, demens, sui non compos, omnis inops consilii. Sique porro בריחה legatur, vti ferunt litterae, forma siue participii siue adiectiuali, בריחה, *aufugiens*, perfacilis et liquida haec vocum constructio existet: ad Zoaram usque, locum disiunctissimum, fuga sese proripit fugiens, velut oestro percita, *vitula*, h. e. Moabitarum gens, amens nunc, et prae terrore vix sui conscia; quod extremae imaginem perturbationis, qualis iam Moabitarum, adprime repraesentabit. Haec AVRIVILLIUS: — Sunt tamen multi qui cum BOCHARTO (Hieroz. P. I. L. II. Cap. XLI.) עגלה שלשה referant ad יזעק, vertantque: *cor meum clamat propter fugitivos eius ad Zoarem*, tanquam *vitula trima*. Paulo aliter VITRINGA: *cor meum clamat propter Moabum. Fugitivi eius usque ad Zoaram vagantur, vitula trima*, i. e. boatum edentes eiulando et plangendo vt *vitula trima*. De quibus lectores ipsi iudicent. (כי-יעלה בר) Propr. ad *adscensum Lucchith* quod adinet; *cum fletu eum adscendet*. כי redundat, vt saepe. Alexandrini fortasse legerunt בכ יעלו, habent enim: *προς σε αὐτῶν ἀναβήσονται* nam quod apud Procopium tan-

tanquam Alexandrinorum interpretatio adducitur; ὅτι ἀνα-
 βασει της Δαυθ ἐν κλαυθμῷ ἀναβησεται ἐν αὐτῷ, videtur iuxta
 textum hodiernum immutatum esse. Michaelis pro ברי le-
 gere mallet בבכי, quod extat apud Ierem. XLVIII, 5., et
 verba sic coniungit: בבכי יעלה בכי, *Weinen erhebt sich
 über Weinen*. Equidem non video, cur lectionem receptam
 deferamus. לרחיק quis fuerit locus, vel fortasse vrbs, non
 liquet. Fit enim eius hic tantummodo mentio, et in paral-
 lelo Ierem. XLVIII, 5. Satis tamen vel hinc colliges, fuis-
 se tractum vel clivum editiorem in extremis Moabitidis, quo
 in conuallibus ibatur in Arabiam et Zoaram. Id conuenit
 traditioni Eusebii et Hieronymi, quorum ille: Δαυθ, μετα-
 ξυ Αρεοπολεως και Ζορβαν, καὶ ην καλεσμενη Δαυθ. Hierony-
 mus: *Et est usque hodie vicus inter Areopolim et Zoaram,
 nomine Luitha.* כי דרך הרנים זעקת שבר יעדרו, Propr.
quia via Choronaimorum clamore fracturae quiritantur. Sed
 vocula כי hic pariter redundat, vt in sententia praecedente,
 et negligitur a Ieremia in parallela sententia, XLVIII, 34.
 זעקת שבר, *clamor fracturae* haud dubie est *clamor*, qualis
 excitari solet tempore magni infortunii. Vix opus notare,
 nomen שבר, quod in re, quae *confringitur et excutitur*,
 propriam sedem habet, poni de *clade* quauis *exitibili*. Per
 συντριμμα vertunt Graeci, obuium etiam Rom. III, 16. De
 יעדרו autem, quod nusquam alias extat, et dubiam insu-
 per formam habet, difficilius dictu, quid proprie significet.
 Haud improbabilis sententia eorum, qui ad עיר, *excitare*,
 referunt, ducentibus etiam illuc Syro, veteri Latino, et
 Aquila, posterius hemistichium hunc in modum transferen-
 te: ὅτι ἀναβασει της Δαυθ ἐν κλαυθμῷ ἀναβησεται ἐν αὐτῷ, ὅτι
 Ὁρωαίμ κρρυγη συντριμμα ἔξαγαγεσιν, eritque tum geminata
 prima radicalis, loco tertiae. Minus idoneum, vt siue ריע,
 quod vs. 4. aderat, cogitetur, siue Rabbīnorum ערער, *con-
 tendere et lizigare*, quod editiori istud et quiritanti voce,
 nonnumquam solent fieri, siue vt allusum putetur ad nomi-
 na urbium in Moabide, ער et ערער. Sufficiat, si vel du-
 bia

bia manserit forma vocis Grammatica, rem tamen ipsam, quam propheta voluit, haud esse obscuram; eandem videlicet, quam expressit Ieremias, Cap. saepius citato, vl. 5., verbis paululum mutatis: צרי זעקת שבר שמעו, *magna sub miseria extorti clamores audiuntur.* In qua Moabitidos parte sita fuerit olim vrbs הרנים, monstrari hodie non potest; neque enim praeter nostrum et Ieremiam, scriptores Hebraei alii, aut antiqui ceteri, de illa quidquam tradiderunt. An sit eadem, e qua הרני dictus *Sanballat*, Neniem. II, 10. 19. incertum, nec, si sciretur, magnopere iuaret. IOSEPHVS quidem, *Antiqq. Iudd.* L. XIII. c. 15. inter vrbes Moabiticæ *Ogabar* quoque nominat, sed nec situm definit, nec est nomen tale, vt in *Horonaim* penitus conueniat. Quoniam vero Ierem. XLVIII, 5. מורר הרנים, *descensus Horonaim* post מולה ליהיה *ascensum Luhitae* proxime ponitur, et vers. 34. Zoari adiungitur *Horonaim*, credi haec poterit modico intervallo a Zoare abfuisse, et tendentibus in Zoarem prae-buisse transitum.

6. Explicat poeta rationes luctus incolarum huius plagae Moabiticæ Australis. *Hezelio* vero et *Aurivillio* hic versus continere potius videtur causam fugae et relinquendae priscæ regionis; poni autem illam in aquarum defectu, vt nihil amplius superesset graminis in agris pratisque, et in fontium obturatione et suppressione, per hostem facta, vid. 2 Regg. III, 25. — Qualis fuerit locus *Nimrim* hic dictus, indagari nequit. Etymologia a נמר, *pardus*, quam dedit *Bochartus*, etsi vera foret, haud opis quidquam praestit. Conferunt nonnulli, vt *Michaelis*, cum nostro loco נמרה, *Nimra*, Num. XXXII, 3. et בית נמרה, Num. XXXII, 36. Ios. XIII, 27. vrbe, in tribu Gaditarum, haud procul a Iordane. Verum in media, vel potius maxime australi Moabitidos parte videtur quaerendum *Nimrim*, quod vterque propheta memorat, si quidem Moabitas, aquarum, quae iuxta erant, defectus ad Zoaram vsque coegerat se

subducere. Pro nomine proprio נמרים habuerunt interpretes veteres omnes. Quae veterum consensio nisi obstaret, non repudianda esset Aurivillii sententia, נמרים esse nomen appellativum. Etenim Arabibus ⁵⁰نمر ⁵⁰et ⁵⁰نمری denotat aquam liquidam, salubrem, copiosam, vnde מר נמרים forrent aquae, ubi demum cumque in Moabitide huc vsque inveniebantur, liquidae et uberes, quae sane, ubi exsiccatae fuissent, non potuissent sterilitatem non inferre, quae mox describitur. Liceret tum quoque per aquas non fontes modo intelligere, quos arena opplere, solitos olim hostes fuisse, e Genes. XXVI, 18. et 2 Regg. III, 25. observat Michaelis, sed et valles humidas, arborumque fertiles campos vel immissa flamma, vel admota securi, ab hostibus vastatos. Substantivum משמרה, vastitates, praedicati seu adiectivi loco positum, ex idiotismo Hebraei sermonis dritatem rei fortius exprimit, uti et praefixum ל משמרה in Ierem. XLVIII, 34. Adultum gramen, quod illico possit demeti, atque adeo comburi, est דציר, Arabibus خضیر, iisdem litteris. At רשא, herbula, e gremio terrae nuper egressa, quam ⁵⁰ولس, appellant Arabes, et ⁵⁰یرק, quidquid viride et succosum siue herbis fuerit, siue et arboribus, uti docet Exod. X, 15. Arabicaeque consensus dialectus, in qua ورق, Hebraeo ירק, respondens, de frondibus arborum ponitur. Notatu denique non indignum, breves questus, et veluti singultus cumulari, nulla interposita copula, quod affectum prae dolore festinantis in sermone aemulatur, tum per gradus quasi ascendere orationem, ut calamitas expingatur, qualem noster etiam Cap. XLII, 15. spectandam dedit. Exaruerat, quod iam aderat, gramen; quod e terra pullularet, nullum est; qua demumcunque in parte, pristini viroris ne minimum quidem cernitur.

7. Itaque inevitabilis urgebat fugae necessitas. Quae licet turbatissima fuerit, incumbente hoste inopino simul et nequidquam repellendo, student tamen fugientes servare quidquid possent, oculisque reperirent forte obuium. Ad litteram versus hic erit vertendus: *idcirco quod reliquum* (hostis) *fecerat, et in promptu habebant fugientes; supra torrentem Arabum deporian.* Particula על כן causam indicat, cur sua secum, quoad licebat, properarent auferre, hanc nempe, quod e veteri patria nunc esset discedendum. Forma feminina יחרה non occurrit nisi hic in Nostro, et paralelo Cap. Ierem. v. 36. Rabbiorum nonnullis est *praestantia, excellentia*, ut in aliis locis יחרה et יחרון. Securus idem haud dubie vetus Latinus, qui posuit, *secundum magnitudinem operis*, fortasse et Alexandrinus, qui interrogative ponit: *והאם יחרה ואלהם ואלהם ואלהם ואלהם*; num quid et sic saluanda est? Sed multo aptius יחרה in ea significatione sumitur, qua forma masculina יחר per saepe in Hebraeo Codice occurrit, *quidquid in re aliqua fuerit residuum*. In vocibus יחרה עשה est ellipsis *relativi* אשר, ut sit pro אשר עשה יחרה, *residuum quod fecerit*, quae ellipsis est frequentissima. Post עשה nominativam aliquem debere intelligi, quisque videt. Plerique intelligunt *Moabitas*, quibus nunc transportandae aliorum, aut hostibus surripiendae facultates essent. Mihi tamen congruentius videtur, cum Aurivillio *hostem* intelligere, et quidquid is, dum late praedabatur, intactum reliquerat. Nil certe aliud potuissent fugientes secum abducere. Potuit certe propheta, suppresso licet nomine, respicere hostem, quem ubique spectat tamquam praesentissimum. In eundem ergo sensum, quamvis hostis non fecerit mentionem, transtulit MICHAELIS: *was sie noch übrig haben*. Apud Ieremiam, XLVIII, 36. legitur על כן יחרה עשה אברר, ex quo suspicatur Lowthus, a nostro pariter positum esse, quod deinde errore transferibentium exciderit, אברר aut אברה, siquidem in Syro fit אברה, in Chaldaeo אברר.

spoliabuntur, et, suppleta Ieremiana voce illa, parallelismus vtriusque hemistichii fiat plenior. Sed bene monet

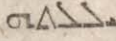
Aurivillius, in Syro haud dubie legendum esse **וְכָל**, *fecit*; Chaldaicum vero, quod per totum fere versum litteram textus Hebraei deseruerit, parum valere, vbi de veritate Hebraeae scriptionis agatur quaestio. Accedit, quod in Ieremia structura totius commatis valde discrepet, et nec in Alexandrino nec Latino, cognatisque Mss. Hebraeis codicibus, indicium vllum illius siue **וְכָל** siue **וְכָל** reperiatur. Hemistichii huius sensus constitui vix poterit, antequam sciamus, *hostesne*, an *Moabitae* abstulerint secum ea, quae propheta proxime antea dixerat. *Hostes* voluerunt Alexandrinus, Hieronymus, Raschi, Vitranga, Lowth, et fortasse Syrus quoque et Chaldaeus; quae interpretatio a rei supra narratae pertristis violentia non prorsus aliena erit. Verum cum totum fere carmen in describenda Moabitarum fuga versetur; equidem cum Aurivillio, Doederlinio, Hezelio, aliis, Moabitis tribui existimauerim, quod nunc vates dicit. Asportant opes suas securitatis caussa. Hoc igitur posito, **וְכָל** cum Aurivillio verterim, non tam *custoditas diu et reconditas opes*, quam potius, *ad manus quidquid erat*, aut oculos, trepida sub fuga tetigerat. Etenim **וְכָל** est *inspicere, tueri*, vnde **וְכָל**, *munus*, quo alicuius curae et perpetuo veluti conspectui quidpiam subiicitur et committitur; **וְכָל**, perfrequenter Dauidi in Psalmis, *diuina praecepta*, mentis certe ab oculis numquam dimittenda, **וְכָל**, *depositum*, continue vigilibus tamquam oculis seruandum, ne laedatur aut pereat. Hinc nostrum **וְכָל** *rem quamlibet fugientibus sub oculos cadentem*, significabit, cum praeceps nunc fuga, hostiumque insequentium vis haud permiserit, altius recondita perquirere ac depromere. Illa autem *super*, vel *ultra* **וְכָל** dispulsi Moabitae ardebant pertrahere. Quoniam **וְכָל** et *vallis et torrens*, per vallem defluens, Hebraeis dici-

dicatur, non satis certum, vter significatus hic praeferendus. Poterit, opinor, vterque non male coniungi. Difficilius autem, locum eiusque situm definire. Recedit longius Alexandrinus, qui vertit: ἐπαξεν γὰρ ἐπὶ τῇ Φαργγὰ Ἀραβας; e Syro, quia voces Hebraeas retinuit, parum lucis oritur; obscurum est Chaldaei: *terminus eorum iuxta mare occidentale tolletur ab eis*. Nec sibi constat Hieronymus. Vbi dixerat: *pro salicibus in Hebraeo legimus Arabim, quod potest et Arabes intelligi et legi Orebim, id est villa in finibus eorum sita, cuius a plerisque accolae, in monte Horeb, Heliae praebuisse alimenta dicuntur, quod nomen propter ambiguitatem transfertur et in cornus, atque occidentem locaque campestris*; dein subiicit, *torrentem salicum, Babyloniae accipe flumina*, Pl. CXXXVII, 2. et denique: *sive vallem Arabum, per quam pergitur ad Assyrios*. Primum placuit Michaeli, transtulit enim Rabenbach, qui I Regg. XVII, 3. 5. vocatur כְּהַל בְּרִיָּה; alterum Lowtho, qui habet: *to the valley of Willows* in notis explicans: *that is to Babylon*. Aurivillius significari putat torrentem Zared, per Arabiam transluentem in mare mortuum; quippe qui iure merito dici potuerit *torrens Arabum*, et quem traici necesse fuerit his, qui e Moabitide tenderent ad Zoarae urbem, quorsum fugientes quoque properasse vs. 5. dicuntur.

8. Dum incertae et periculosae fugae sese dant Moabitae, veriti usquam subsistere, donec ultra fines oppressae ab hostibus regionis peruenissent, fletus ac ploratus latissime circumferunt. (כי הקיפה—מראב) Si הקיפה deriuetur a יקף, significabit *circumdat*; si vero cum Aurivillio referas ad נקף, vi multo fortiori *contundit* erit. *Metas* regionum Hebraeos vocasse גְּבוּל, a primitiuo גָּבַל, Arab. جبال, quod *montem* significat, consuetum maximeque fidum veteribus populis terminum, nemo iam ignorat. Forsan et Graecis ὄρος, mons, et ὄρος, terminus, in origine affines fuisse. אגרים eadem haud dubie erat vrbs, quam Eusebius vo-

cat *Αγλαα*, illius ætate *Κομη*, vicus, ab Areopoli octo milliaria austrum versus, hinc non valde remota a Moabitærum-australi termino. *Αγλαα* quoque dictam cenlet Relandus, vipote quam æque ac Zoaram *iosaphus Antiqq Iudd.* L. XIV. c. 1. inter duodecim vrbes Arabicas, ab Alexandro Magno expugnatas, memorat. Ad *Beer Elim* quod attinet, coniecit Iunius ad version. Latin. *אילי מריב*, qui dicuntur *Exod. XV, 15.*, esse posse *שרים ונריכי עם*, a quibus effossus *באר*, *puteus*, celebratur *Num. XXI, 18.* huncque adeo a Iesaiâ nunc indicari. Sed quum hæc opinio fundamento valde lubrico nitatur, nec *Beer-Elum* nomen vsquam in Veteris Geographiæ scriptoribus obueniat, remanebit illud, quod hodie fatentur omnes, ignorari illius siue putei, siue vrbis, situm. Repetendam esse in versione particulam *עד* ante *ארים*, res postulat, et linguarum hodiernarum indoles, tametsi, consuetudine permittente Hebraei sermonis, haud opus erat, vt in textu poneretur. In *יללתה* vltimum *ה* habet *Mappik* in editionibus vulgaribus, vnde referendum erit, vel ad gentem Moabiticam, vel ad præcedens *זעקה*. Sed monet Aurivillius, multo fore efficacius, si *ה*, *Mappik* illo destitutum, habeatur pro intensiuo paragogico, figaturque accentus in penultima, vt *ישעצחה*, *Psalm. III, 3.*, *עצלתה*, *Psalm. CXXV, 3.*, *עפרתה*, *Job. X, 22.* In Complutensi certe *ה* in posteriore *יללתה* *Mappik* caret. Geminavit vates hanc vocem, ideo haud dubie, vt, repetita tristissimæ significationis voce, sonum ipsum ubique percellentis stridoris, auribus æque legentium ac animis sentiendum præberet. *Harmonicam imitatricem* vocant poeticae Artis Doctores, suntque in Hebraea poesi minime insolentes earundem vocum eiusmodi repetitiones, quoties maior affectus iusserit *Genes. XLIX, 22.* *ימיניך יהוה* bis ponitur, similiter *Exod. XV, 6* *כי בליל שדר* in Nostro vs. 1. tum Cap. mox sequenti vs. 7. *יולי*, et *LIII, 7.* *יולא יפחה פיר*, immo in Deborahæ hymno *Iud. V, 12.* *אורי* quater legitur. Non erat igitur, cur *Kap-*
pius

prius prius ללחח tanquam ab elegantia filii poetici abhorrens, voluerit expungi. Graecus, ait, interpres, non nisi semel posuit. At habet is ipse prius; est posterius, quod in vulgo edito desideratur. Habuit in textu hebraeo Sy-

rus, qui vnum post alterum transcripsit. Habuit Chaldaeus, qui post מלחח subiunxit מלחח. Habuit vetus Latinus, tamen loco posteriori vertit: *clamor eius*. Posterius supplendum censuit Origenes in Hexaplaei editione Alexandrini textus, siue quod in Graeca quadam versione alia, siue in ipso etiam Hebraeo fonte, repperat. Et in Complutensi editione legitur: συνηε γαρ η βουη το δριον της Μωαβιτιδος, της Αγαλλαιμ και ολολυγμος αυτης, εως τε φρεατος τε Ελαμ ολολυγμος αυτης, utrobique expresso ללחח illo, quod in Hebraeo bis positum.

9. Caedes adeo feralis, ut occisorum sanguine vicinus exundet fluuius. (כִּי-דִּימוֹן) Per דימון eandem significari urbem, quae vl. 2. dicta *Dibon*, non est dubium, quum utroque nomine appellari solitam suo iam aevo testetur Hieronymus, sitque in linguis Orientalibus frequens, ut *b* et *m*, in nominibus potissimum propriis alternent. Videtur autem propheta urbem, quam supra *Dibon* dixit, hic *Dimon* vocare, ut alludatur ad דם, *sanguinem*, cuiusmodi similitudines in sono vocum captare amant Orientales. Non erat igitur, cur CELLARIUS *Geograph. Antiq.* Tom. II. pag. 676. dubitaret, an differente vnica in littera, nomine potuerit urbs eadem designari. In codicibus nonnullis Alexandrinae versionis Ρεμμων dicitur, vti et in Syro *Ribun*, nisi error scribae subsit, qui *r* pro *d* posuerit. (אשר על דימון כיספון) Plerique haec verba duce *Varabolo* interpretantur: *addam additiones*, i. e. nouos riuos canalesque recentes in ipsum *Dimon*; q. d. augebo *Dimon* sanguine interfectorum. Aliis vero praeplacet *Grotii* interpretatio; *sensus est, nouas dabo causas, cur ita merito vocetur is*

fluvius; nempe quod דִּמּוֹן alludat ad דָּם, vt iam monitum est. Per *aquas* autem *Dimonis* quoniam intelligendus haud dubie *fluvius* aliquis, minutulum rivum intellexit Michaelis, quem, iuxta Dimonis urbem, in Arnonem porro defluxisse arbitratur. (לפליטת—אדמה) Ante omnia dispiciendum de אֲרִיָּה, si verborum sensum explicare velimus. Omnes fere interpretes hanc vocem sumerunt pro nomine substantiuo, *leonem* significante. *Leonem*, proprie dictum intelligit Hieronymus, minari prophetam ratus, fore, vt Moabitarum profugi a leonibus bellisque aliis absumerentur. Nec aliter Michaelis, ne addam ceteros, quibus eadem est sententia. Chaldaeus אֲרִיָּה pro *leone* haud dubie accepit, sed eum in paraphrastica versione interpretatus est, מלך במשריתו, *regem, cum exercitu suo*, quem *Nebucadnezarem* censet Vitringa, אֲרִיָּה quoque appellatum Ierem. IV, 7., indeque simul collegit, Prophetam ad cladem, a Babylonis demum inferendam, quamque potissimum denuntiet Ieremias Cap. XLVIII, respexisse. *Hostem* Moabitarum *Henslerus* quoque intelligit, vertit enim: *Auf Moabs Entronnene stürzt der Löwe, auf des Landes Ueberrest*. Hi igitur interpretes, posterius hemistichium per se capi posse existimantes, suppleunt ad אֲרִיָּה siue verbum substantiuum, siue commodum quoddam aliud, ita vt sensus sit: *profugis Moabi et reliquis Adamae erit, aderit, vim inferet Leo, aut saevus victor*. At Lowthus haec verba connectit cum antecedentibus: *Iet will I bring more evils upon Dimon, upon the escaped of Moab and Ariel*. Scilicet in Graeco suo quia repererat: καὶ Ἀγῖλ, mox id arripuit, tametsi, an Moabus vsquam veteribus dictus sit Ariel, valde videatur dubium. E nomine certe urbis Ἀρεσπολεως nullo modo euinci poterit. *Aurivillius* אֲרִיָּה, *leonem*, Moabum appellari censet, tum ob priscam illius potentiam, tum aduersus Israelitas vim efferram, tum et immanem, cuius accusatur Cap. seq. vi. 6. superbiam. Ad Moabum vero אֲרִיָּה referens tanquam praedicatum, hemistichium posterius coniungit cum priori, hunc

hunc in modum: plenae iam sunt aquae Dimonis sanguine; iuxtaque Dimonem ut auctiores fluant, faciam his, aut per hos, qui euaserint inter potentes nuper et audaces Moabitas, quique ex Adama traxerunt originem, i. e. ne fuga quidem se eripere poterunt, si qui prium hostium impetum fefellerint; sed sub fuga ipsa occidentur, fusoque sanguine כוספּוּ, *augmenta*, dabunt praetereunti fluvio. Mihi quidem haec interpretatio artificiosior videtur. Optimam puto, quam Doederlein dedit: *eumque* (rivum Dimonis) *irriguum faciam fugitiuis Moabitis et reliquiis Adamae*, nempe sanguine eorum. אריה positum est pro אררה *humectabo, irrigabo*. אדמה alii *terram* vertunt, ut e veteribus Saadias, urbem alii, cui nomen olim Adama, vnam e quatuor misso de coelo igne euerfis. Quamquam in locis aliis, ubi urbs illa memoratur אדמה legitur, nunc autem in nostro אדמה, leuiculus tamen hoc in pronuntiatione discrimen non impedit, quo minus urbs eadem teneatur, praesertim cum אדמה, quoties exstat alias in Alexandrino, ubique nuncupetur Adama. — Ceterum memoranda adhuc est Syri interpretatio: סִלְחָנָא בֵּא אֶלְיָהוּ בְּעֶלְמִיָּהוּ כֹּהֵן וְאֶתְּרִיָּהוּ וְאֶתְּרִיָּהוּ וְאֶתְּרִיָּהוּ et cogitabo de iis, qui euaserint ex Moabo. Legit pro אריה forsan אֶתְּרִיָּהוּ. Verba לשאריה אדמה ad initium Capitis sequentis refert.

CAP. XVI.

I. Alloquitur propheta gentem Moabiticam, et suadet, ut missa ad Iudaeos legatione, horum auxilium et amicitiam imploret (vl. 1—5). (שלחו כר מושל-ארץ) Haec verba vertere solent: *mittite agnum dominatoris terrae*. Per כר intelligunt tributum בריום *agnorum et arietum, a rege Moabitarum,*

tarum, quem מרשל-ארץ dictum putant, Iudaeis eorumque regi mittendum, ut hi auxilium ipsis praeferant, et latibulum, quo in calamitate imminente perfugiant. Davidem enim sibi obnoxios fecisse Moabitas, eosque tributum illi pependisse, 2 Sam. VIII, 2. Deinde etiam a Mescha, Moabitarum rege, regibus Israeliticis, usque ad Achabum, tributum esse solutum, 2 Regg. III, 4. Hic autem iubere prophetam Moabitas hoc tributum, Israelis regno extincto, Iudaeis persolvere. Quamquam huic interpretationi nihil opponi potest, quod certe alicuius momenti sit, satius tamen

erit, pro אֶנִּי לַבָּנִים, auctore Syro interprete (אֶנִּי לַבָּנִים) legere בָּר, quam lectionem etiam codex Kennicotti 403. et fortasse quoque 158. exhibent. Ex de Rossianis praetermissis nonnullis dubiis, quatuor aperte hanc lectionem servant. Praetulerunt etiam hanc lectionem receptae optimi nostri aeni interpretes artisque criticae periti, Michaelis, Dathe, Lowth, Doederlein, Koppe, Hensler. Verba igitur vertenda sunt: *mittite filium dominatoris terrae, i. e. regis Moabitici, ad filiam Zion, quae mox nominatur.* Splendida enim legatione, per ipsum regis filium, genti Moabiticae, a Iudaeis, qui tunc tuti a Marte erant, auxilium et hospitium petendum fuisse, quisque expectabit. — Pro אֶשְׁלַח legere שְׁלַח, minus necessarium videtur, quamquam Alexandrini, Vulgatus et Syrus sic legunt. (מסלע מרברה) Qui סלע pro nomine proprio urbis Selaë seu Petrae, metropoleos Arabiae petraeae, habent; principem illum Moabiticum ad hanc urbem fugisse, et hinc Hierosolymam evasisse fingunt. Illi vero, qui lectionem receptam retinent, quaerunt, cur propheta agnos tributarios ab hac vrbe potius mittendos velit, quam ab aliqua alia? Respondet Vitringa, rationem haud dubie hinc esse repetendam, quod Moabitae, aequae ac Arabes, soliti essent, magnos pecudum greges in Desertum hoc agere, eosque ibidem pascere, et Arabiam Petraeam habuissent

tan-

tanquam promptuarium quoddam commune, in quod se qualicunque casu receperint, et ubi sua repotuerint. Ex hac regione agnos tributarios Hierosolymam missos esse per *desertum Ierichuntinum*, quod voce מרברה indicari, multis euincere studet Vitringa. *Henslero* סרע est nomen appellativum, quo significari putat *montem*, vel illum, qui Moabitidem dirimeret a Iudaea, a IOSEPHO *de bello Iud.* L. V. c. 4., ערסרס *ogor* vocatum; vel eum, ad cuius radices Moabitidis metropolis *Ar*, siue *Areopolis*, sita esset; de quo monte adducit locum ex *Abulfedae Syria*, p. 90. ed. Koehler. Sub מרברה autem cum Vitringa intelligit *desertum Ierichuntinum*, quod transeundum fuerit Areopoli Hierosolymam proficiscentibus. Haud male quidem; quamquam mihi praeplacet *Koppii* sententia, סרע מרברה habentis pro poetica descriptione regionis Moabiticae, olim tutissimae, iam vastatae et desolatae: *mittite principem a peira deserta ad montem Sionis*. Sic etiam סרע et הר sibi ut opposita respondent.

2. (והיה כעוף נודד) *Est enim Moab* (qui omnino hic intelligendus est) *sicut avis vaga*. נודד significat *motum celerem, fugam, agitationem*, neque potest commode vno semper verbo reddi; *vagam* vel *vagabundam* hic dicere possumus. — קן משלח *nidus disiectus, dissipatus, destructus*, nam ut Cap. XXVII, 10. משה ונעדר *est mansio dissipata et deserta*, cuius incolae, instar gregis, vi abacti et dispulsi sunt; ita et hic *nidum* designat disiectum et turbatum, ex quo pullae aues huc illuc volitant destructo nido, *vagabundae, et incertae*, quo se vertere debeant. (והיונה לִאֲרֹנָן) *Filiae Moab* hic videntur esse *vrbes Moabitidis*. Ante מעברא suppleant על. Sed *vada Arnonis* ipsa a poeta intelligi poterant. Non contemnenda est *Forerii* coniectura pro מעברות efferendum esse fortasse מעברות, *factae transire*; et ita videtur sumsisse Vulgatus, qui vertit *in transensu Arnon*. „*Arnon* fluvius, qui Moisis tempore Moabitidem a Iudaea

daea separabat, Iesaiæ ævo, cum Moabitæ varias trans Arnonem vrbes a Iudæis recepissent, medium secabat regnum. In huius igitur quasi medietullum belli terrorem proferendum esse dicit. Haec *Doederlein* ad h. l.

3. Versu 3. 4. describit mandatum, legato Moabitico ad Iudæos datum, oratione, qua consilium suum exponit; anxie quidem: dein suasoria addit, vs. 5. הִבִּיאָו עִצָּה, videte vt consilio prudenti adiuvetis afflictos Moabitas; et idem est עֲשֵׂי פִלִּיָּה, nam פִּלִּיָּה, quod proprie notat *iudicium*, siue potius διακρίσις (nam radix פִּלָּ Orientalibus significat *rimari*), hic de sapiente et prudenti consilio adhibetur, vt vel ex eo patet, quod respondet עִצָּה עָ. Carere igitur possumus Michaelis coniectura, pro פִּלִּיָּה legentis פִּלִּיָּה: *mache wie eine Nacht, mache gleichsam eine Nacht*, i. e. *gieb im Mittag einen Schatten, der wie eine Mitternacht sey*. Ceterum varia est lectio codicum Hebraicorum, הִבִּיאָו et הִבִּיאָו, ac עֲשֵׂי et עֲשֵׂי. Iam, quoniam tam libri plures manuscripti et impressi, quam ex veteribus Syrus et Vulgatus קָרִי et הִבִּיאָו et עֲשֵׂי exhibent, Lowthus id praefendum censet עֲשֵׂי כְחִיבָה, feminina, addens, ad בַּח צֶהְרִים respicere. *Kockerus* contra putat inutilem esse hanc Masoretharum, eth antiquam, crism, monetque, generis numerique inter se permutationem Hebraeorum poetis elegantiam fuisse. Conf. not. supra ad Cap. I, 29. שִׁיתִּי-צֶהְרִים) *Ponere umbram*, pro praesidio esse; et *umbra noctis*, sicut alias *umbra nubis*, pro densa et opaca, h. e. refrigera eos, tanquam nox esset, per quam cessat aestus, praesta eis validum praesidium; esto securum perfugium, et iucundum refrigerium. בַּח צֶהְרִים, *in ipsa meridie*, in feruore meridiano. (סִתְרִי-אֶל-חֲנֹלִי) Sit illis miseris tutus apud vos receptus.

4. בְּרָחִי מִנָּאֵב) Aliis punctis subiectis et contra distinctionem Masorethicam Alexandrini et Syrus legerunt בְּרָחִי מִנָּאֵב, quam lectionem etiam *Lowth*, *Michaelis*, *Doederlein* receperunt.

runt. Posse tamen vulgarem lectionem quoque defendi, acute vidit Koppius, nempe sic, vt verba sint principis Moabitici legati: *excipite fugitivos meos*, i. e. populares meos fugientes. (כי אפס—הארץ) Recte Grotius monet, verba vertenda esse in futuris, *finiet enim expressor, desinet populator, abibit de terra conculcator*, nempe occurrit legatus Moabiticus obiectioni, q. d. non diu durabit, neque onerosum erit illud officium protegendı Moabitas, nam hostis mox ipse profligabitur. Nisi potius quis cum Koppio particulam כי sumere velit pro *ita vt*, quam significationem aperte habet Psalm. CII, 5. Tunc sensus erit: *adiuva et auxilium praeſta Moabitıs, vt afflictionis hostilis finis fiat*. Verbi חמץ vis est in comprimendo, exprimendo; usurpatur de *expressione lactis* Ies. LXVI, 11., *sanguinis*, Levit. I, 15. Bene igitur ingenium tyranni exprimit, qui emungit populum terramque. רמס, *conculcator*, collectivae sumitur, vel distributivae, vnde iunctum est verbo in plurali, חמרו, *finem habebunt et desinent, consummabuntur*, vt Genes. XLVII, 18. Deut. II, 16. Psalm. IX, 7.

5. Sunt, qui hunc versum pro responsione regis Israelitici habeant; mihi vero aptior videtur Doederlinii sententia, haec verba adhuc esse legati Moabitici, regi Iudaeorum hoc etiam argumento suaturi, vt Moabitis auxilium praestet, quod regnum eius, quippe e Davide orti, firmum sit et stabile. (והוכן בהסר כסא) *Clementia fulcrum throni sui*. (וישב עליו באמה) Summa cum *veritate* seu *fidelitate* regum munus exercet, populum suum non defraudans, neque dolis res eorum auertens. (באהל דויר) *In tentorio*, i. e. palatio, domo *Davidis*. (מהר צרק) Recte monet Ludovic. de Dieu hoc vertendum esse: *peritus iuris*, siue *iustitiae*. Sic enim vox indubie sumitur Esr. VII, 6. et Psalm. XLV, 2. Hanc significationem et apud Syros habet; exemplum adfert de Dieu ex epistola Gabrielis Sionitae, Syri, ad amicum quendam, וירועהָא, מְהִירָא לְבִבְרָא *viro perito et intelli-*
genti.

6. Orationi Mosabitarum respondent comitia Iudaica hoc versu, negantque illos hanc gratiam meruisse. (לא כן בריר) Varie hic locus versus est ab interpretibus: nam quidem sic: *non erunt veri sermones illius*. Alii: *non rata erunt mendacia eius*, i. e. non fortientur effectum quae iactant. Alii: *non rectum cogitationes eius*. Alii: *superbia eius, et arrogantia eius, atque indignatio eius, vere non sunt, nisi mendacia eius*. Alii: *superbia eius, et arrogantia eius, et indignatio eius, non sicut fortitudo eius* (nempe quoniam בָּרִים saepe *vestes* denotat, id pro fortitudine positum existimarunt), i. e. fortitudo eius non est tanta, quanta est eius superbia; et sic Vulgatus fumsit. Sed his omnibus praeferenda est Vitrinae, seu potius Cocceii interpretatio, quam ille plenius tantummodo explicuit et adornauit. Probarunt quoque eam optimi post Vitrinam interpretes. Scilicet obseruandum 1) vocolas לא-כן, quae secundum Masorethas inter se coniunguntur per *Makkaph*, in interpretatione ita coniungendas esse, vt vnā faciant vocem, vt לא-כן vertendum sit: *non rectum*, i. e. futile, vanum, inane, falsum, stultum. Vocula enim לא, nominibus praeposita in huiusmodi constructione auget emphasin, veluti, לא-טוב *non bonum*, Hebraeis est *pestimum*, Ezech. XX, 15.: לא-עץ, *non lignum*, nihil minus, quam lignum, supra Cap. X, 15.; לא-אל, *non Deus*, nihil minus, quam Deus, in quo nihil diuini est. 2) Vocem בריר, cum varias admittere queat interpretationes, hic esse exponendam de *vaniloquis, diuinis, hariolis, prophetis mendacibus*, alta sonantibus cum iactantia. Est א-בדא, in lingua Syriaca et Arabica obuium, *mendax fuit*. Infra Cap. XLIV, 25. iunguntur בריר cum קסמים, *hariolis*. Pariter Ierem. L, 35. in prophetia de Babel: הרב על הבריר, *gladius contra diuinos* (qui sapientiam iactant profundam, et leuiter agent; vnde בריר *sermones iactantiae, falsiloquiae*, apud Iobum, XI, 3. Et nostro loco omnes veteres בריר expresserunt *diuinos*. — 3) Vocem בריר hic esse construendam

dam cum verbo שמענו. Conf. Ierem. XLVIII, 29 seq. Ergo illud לא-כן, *non - rectum Diuinorum*, hic significat falsiloquia, ψευδολογηματα vatum, hariolorum, diuinorum, in quibus nihil *recti* et *veri* (haec enim notatio est genuina vocis כן, vt patet ex Num, XXXVI, 5.) inest, quae vaticinia Moabitae longi temporis prosperitatem et securitatem pollicebantur, eosque aduersus Iudaeos incitabant.

7. Auxilio ab Iudaeis denegato, Moabitae erumpunt in lamenta et planctus de tristi, quod ipsis instaret, fato. (לכן ייליל מואב למואב) Sunt, qui cum Hieronymo praefixam ל hic vertant, *ad*; vt sensus sit, Moabitam vnum alterius calamitatem deplorare; quemque suam deflere sortem, omnes mutuam et communem. Sed cum in voce mox sequenti לאשישו particula ל sumenda sit pro *super* siue *de*; latius erit, eam in hac quoque voce illa significatione accipere. (לאשישו קיר-חרשת חורב) De voce לאשישו est iterum interpretum dissensus. Et primum quidem de veteribus dispiciamus, qui partim aliter legisse, partim vocis significationem ignorasse videntur. Alexandrini verterunt κατοιχασι, et Chaldaeus אָנָש, legerunt itaque hi sine omni dubitatione לְאָנָשִׁי, quod in loco parallelo Ies. XLVIII, 31. inuenimus (אֶל-אָנָשִׁי קיר-חֶרֶשׁ יִרְהָה), et hoc nostro quoque loco ponendum censet Lowthus et Dathius. Theodotion exhibet ἀνχαμδεσι, *squalidis*, quos fortasse posuit pro *lugentibus*, quasi in textu positum esset לְאָנָשִׁי, ab אָנָש, Arabic. اُنْشَى, *desperauit*. Symmachus εὐφραίνονμενοι, et Vulgatus, *qui laetantur*; nec tamen hos aliter legisse putarim, quod Michaeli videtur, qui לְאָנָשִׁי in textu eorum positum arbitrat; potuerunt nostrum לאשישו legere, sed id referre ad radicem אָנָש, qui Arabibus *agilis, promptus, lubensque fuit, exultauit*, significat. Sed nulla est causa, cur lectionem receptam deseramus, quam optime interpretatus est

Syrus; nam vertit is: ^pΔ^v ^vΣ^v *super fundamentis muri*

muri destruendi gēmetis. Scilicet nostrum אִשִּׁישִׁים idem
haud dubie denotat, quod Chaldaeorum אֲשַׁנָּא, Syrorum
أَسْنَان, Arabum أَشْنَان, *fundamenta*. Clerico qui-

dem displicuerunt *fundamenta*, ex mera coniectura pro
illis, *muros*, reponenti: mihi vero haec significatio (*funda-
menta*) omnino nexui sermonis apta esse videtur, vt innua-
tur, de euerſa vrbe nihil amplius superesse, nisi fundamen-
ta. Arabibus quidem a *fundamentis* et *reliquiae*, id quod *su-
perest*, dictae, i. e. vbi de euerſa vrbe sermo, *rudera*. —
Ceterum nostra vox plane est diuersa ab illa אִשִּׁישָׁה quae
occurrit 2 Sam. VI, 19. 1 Paralip. XVI, 3. Cant. I, 5. et
Hof. III, 1., et *massam vuarum passarum* indicat, vid.
MICHAELIS *Supplementt. ad Lexx. Hebr.* P. I. p. 140. Sed
quum multi interpretes hanc vocis posterioris significatio-
nem ignorantes, eam *lagenas* verissent, et cum nostro
vnum idemque nomen existimassent, factum est, vt haud
pauci locum nostrum interpretati sint ita: *super lagenis Kir-
harezeth lamentabimini*, i. e. de vineis dirutis. Verum cum
אִשִּׁישִׁים non *lagenas* denotet; omnis haec interpretatio cor-
ruit. Memoratu tamen digna prae aliis est Doederlinii de

hac voce sententia. Confort is Arabum أَتْن, *herba vi-
rens*, vide eius *Curr. Exegett. in V. T.* pag. 108.; verbaque
nostra reddit: *ob vires Kirharezethaeas suspirent*, „nam
אִשִּׁישִׁים, sit in nota addita, *herbae virentes sunt, vitium
inprimis*, Hof. III, 1. 1 Chron. XVI, 3.“ — Quod atti-
net ad חֲרֶשֶׁת, non est dubium, quin sit illa ipsa vrbs
Kir, in principio huius vaticinii (Cap. XV, 1.) memorata,
eodemque nomine designata 2 Regg. II, 25., quae mox
appellatur קִרְיַחֲרֶשֶׁת. Alexandrini legerunt חֲרֶשֶׁת (cum Da-
leth) pro חֲרֶשֶׁת; nam ponunt חֲרֶשֶׁת אֲשֶׁר אֲכָלָהּ (ita enim
rescribendum esse pro eo, quod nunc in libris impressis le-
gimus: אֲכָלָהּ אֲשֶׁר חֲרֶשֶׁת, vel inde apparet, quod Arabs in
Polyglottis, Alexandrinos vertens, scribit حَرَسَات),
idemque

idemque ponunt infra vs. 11. et Ierem. XLVIII, 21. pro eiusdem illius urbis nomine. Videntur igitur in Hebraeo legisse קיר-חדש, siue קיר-חדש, quod *Neapolin* denotat. אשישם *vere percussa*, i. e. subuersa, destructa, ad אשישם referendum est. Olim vero varia lectio in his vocibus videtur fuisse. Syrus: *generis ut aegroti*. Pro אָךְ legit אָךְ et נכאים, *percussus*, intellexit *aegrotos*; hunc secutus Doederlein, *suspirent aegrotorum more*, vertit. Alexandrini: *καὶ ἐν τρεπεποιμα* τὰ ἐδία' Εσέβων. Coniunxerunt igitur ultima verba nostri cum initio sequentis; pro אָךְ videntur אָךְ legisse, atque נכאים pro נכאים, nam Hebraeum נכאים saepe reddunt per *ἐν τρεποιμα*. Placuit Lowtho, his interpretibus auctoribus, textum Hebraeum ita mutare: אָךְ נכאים *aber schmachvoll liegen die Fluren Hesbons*; quibus verbis aptissime respondere putat tanquam alterum hemistichium, quae vs. 8. sequuntur: אָמלל נכאים, *schmachtend steht der Weinstock Sibmah*. Verum parallelismus membrorum ex lectione et diuisione Masorethica egregie sibi constat, ut cuique legenti apparebit. Ceterum cod. vnus msl. pro נכאים habet נכאים; duo בכאים.

8. אָמלל נכאים (כי שדמות חשבון אָמלל) Propr. *Nam arua Hesbonis languidissimum*; אָמלל enim neutraliter est sumendum, ut supra II. 11. אָמלל, vid. pag. 89. Inutilis igitur est *Michaëlis* coniectura, pro אָמלל legentis אָמלל, *loquar* (אָמלל); *canam arua Hesbonis*. שדמות hic est sumendum de *aruis vitiferis*, ut suadet contextus et membrorum parallelismus, qui idem est Deut. XXXII, 32. שדמות enim *vites* ipsas denotare, quod ex magistris Hebraeis nonnulli autumant, nullo argumento nritur. אָמלל (נכאים—שדמות) *Sibmah* erat urbs, in sorte Rubenitarum sita, haud procul urbibus *Nebo* et *Baal-Maon*, quibus iungitur Num. XXXII, 38., et Ios. XII, 19. urbi *Tserethae Hasschachar*, quae fuisse dicitur *in montano vallis*, illius scilicet, in qua sepultus Moyses, quae montanis *Nebo* et *Abarim*, siue *Pisga*, subiecta, insignita

Ies. Var. B b fuit,

tuit, haud dubie in apricis collibus ad pedem montani *Abarim*, vt recte videtur coniecisse Malius. Verba בעלי גוים duplici modo accipi possunt, vel, *domini gentium*, i. e. hostes, Assyrii, *contuderunt* generosos palmites eius, vel, *generosae vires dominos gentium contuderunt*, h. e. inebriarunt; conf. infra XXVIII, 1. vbi *inebriati* הלווים יין, *contusi vino*, vocantur, et similiter Grotius, vbi de vino Mareotico canit *Cyneget.* vers. 312. *Pharios quae fregit noxia reges.* Placuit posterior haec interpretatio Vitrinae et Lowtho, qui vertit: *Herrscher der Nationen wurden be-
rauscht von seinen edlen Reben.* Mihi vero totius carminis contextui et consilio aptius videtur, haec verba priore modo intelligere: *hostes vineas generosissimis vitibus confitas vastarunt.* Verbo הלוו nutandi significationem inesse, multis probare studuit MICHAELIS in *Supplement.* ad *Lexx. Hebr.*

P. II. p. 540. ex Arab. ⁵سَلَم, *flaccus.* Hinc locum nostrum vertit: *cuius palmites dominos gentium nutare fecerunt.* Sed *contundendi* significationem tuentur tam veteres interpretes, in plerisque, vbi illud verbum occurrit, locis, quam membrorum parallelismus, Iud. V, 22. 26. et Proverb. XXIII, 35., quibus locis semper iungitur cum alio verbo, *contundere*, significante. *עדר שורק* esse *vitem generosam*, ostendimus ad Genes. XLIX, 11. (עדר יער מכור) *Iaezen* erat vrbs, in extremo *Gileatidis* sita, ad ortum aquilonarem Hesbuntis, a qua quindecim millibus passuum abfuisse scribunt Eusebius et Hieronymus. Hucusque igitur propagines vitis *Sibmac* se extendisse, tam foecundam fuisse et laetam propaginibus plantam vates dicit. (חצר מדבר) Positum hoc pro *חצר* siue *מדבר*, *pererrant desertum.* Per *desertum* hic intelligitur *desertum Arabiae*, quod circumdabat Moabitidem, appellaturque eo nomine omnis terra, quae Moabiridi et Arnoni et ad Ortum et Austrum, vt clarissime liquet ex Num. XXI, 13. *Et castrametati sunt* (Israelitae) *in terra trans Arnonem, qui locus est במדבר in deserto.*

Sed

Sed strictius, terra montanae regioni *Abarim*, in longum protensae a Septentrione ad Austrum, subiecta ut vers. II. *tumuli*, siue *colliculi Abarim*, in deserto, quod est e regione *Moabi ad Orrum solis*. (שְׁלֹחַת הַכֶּשֶׁף) sunt *palmires*, rami *emissitii*. כְּטֵשׁ non esse vertendum, *derelicti* aut *evulsi sunt*, sed, *diffusi sunt*, vnde apud nostrum infra XVIII, 5. כְּטֵשִׁיחַ, *propagines, stolones*, res ipsa docet. Nulli autem plantae id magis, quam viti conuenit, cuius est, ita disseminari et diffundi, ut palmites et stolones per interval- la in terram missi, nouas identidem praestent arbores, plu- res iterum daturas palmites, quod hic proprie est כְּטֵשׁ. — (עֲבָרָיו) Id nemo intellexisset, nisi interpretatus esset Iere- mias: et tamen plures, siue non inspecto hoc vate, siue ex aliis rationibus, ab ipso discesserunt, et cogitarunt hic par- tim de *mari mediterraneo*, partim de *mari Sodomaeo*, siue *mortuo*, ut Cocceius et Doederlein. Sed in loco parallelo apud Ieremiam, Cap. XLVIII, 32. ita legitur: *deshebo te, o vitis Sibmae, propagines tuae* (כְּטֵשִׁיחֶיךָ) *transferunt mare; mare Iaezeris pertigerunt*. Per mare autem *Iaezeris* intelli- gendus est *lacus*, qui fuit apud hanc urbem. Tam laetae palmitum Sibmaearum fuerunt propagines, ut proserpsissent ad *lacum Iaezeris* ipsumque *transferint*, i. e. ripas eius re- plentes, partem eius obumbrauerint, veluti illum tran- siturae.

9. (עַל כֵּן—שָׁבַמָּה) *Propterea fleo fletu Iaezeris vitem Sibmae*, i. e. pari fletu, quo deploraui Iaezerem, etiam Sibmam deshebo. Similiter Ieremias, XLVIII, 32. מִכְּבִי, *prae fletu Iaezeris te deshebo, o vinea Sibmae*. Alii: *fleo cum fletu Iaezeris* (cum fletu) *vitis Sibmae*, h. e. lacrymas meas misceo lacrymis ciuium Iaezeris et Sibmae, ob vastationem, quae agris et vineis eorum accidit: sic Kimchius, qui בְּכִי ante שָׁבַמָּה vult repeti. Lowthius cum Alexandrinis כְּכִי legere mallet, eodem fere sensu, quem modo indica- ui; *verit enim: darüber will ich weinen, weinen, wie Iae-*

ser, um den Weinstock Sibmah. הירר על-נפל proprie de quouis sono grauiori et inordinato dictum videtur, vt

Arabum آه, quod maxime de sono maris audito in lit-

zore ponitur, inde آه, vt آه, tonitru. Hinc Hebraei הירר vsurpant partim de iubilatione vindemiantium et uas calcantium, vt versu seq., Ierem. XLVIII, 33. XXX, 30.; partim de clamoribus militum, se ad proelium aut praedam excitantium, qua significatione verbum sumendum est Ierem. L, 14. et hoc nostro loco. Sensum bene indicauit Virringa: „quo tempore expectaueras futurum esse, vt vindemiatores tui pro more laetis acclamationibus collecturi essent optatos fructus lectissimarum vitium: res longe aliter cecidit. Venerunt enim eo ipso tempore hostes, qui diripientes et conculcantes speratos praestantissimi generis fructus, aliud tibi longe accinuerunt הירר, alterius longe exclamationis genus. Ergo hedad irruit in aestiuos fructus tuos, messemque tuam, idem est, ac si dixisset, irruisse hostes direptores, omnia conculcaturos, vastaturos.“ Confirmatur haec interpretatio Ieremiae loco parallelo, Cap. XLVIII, 32., qui vatis nostri verba plenius enuntiat ita: quia super fructus tuos aestiuos messemque tuam הירר נפל vastator irruit. Noster vero magis poetice: hinc nulla est causa, cur locum nostrum ex Ieremiae loco mutemus, ut fecerant Lowthus et Dathius. Ceterum bene obseruat Virringa, vocem קציר hic proprie accipiendam esse de messe autumnali, quae praecipue constabat collectione fructuum oleae et vitis, qui fructus dicebantur קץ, aestiuui, quod inciderent in finem (קץ) anni ciuilis, cuius initium Hebraeis ab autumno; hinc Cocceius recte על קציר vertit: super autumnitatem tuam. Pro קציר Ieremias posuit בציר, vindemiq, quod nostro quoque loco ponendum censuerunt Lowthus et Dathius; citra necessitatem, vt vidimus.

10. (ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל) *Colligetur*, i. e. auferetur, quod ipsum verbum vates fortasse ideo elegit, ut ad colligendos et auferendos fructus in *messe* respiceret. כרמל esse nomen montis in Galilaea, notum est, sed hic quemuis montem cultum significat. At *Hieronymus* Charmeli quidem montis nomen esse putat, sed quod hic sumatur pro quouis loco amoeno, et ferace, qualis ille mons erat. *Idioma*, inquit, *scripturarum est, quod semper Charmelum montem opimum atque nemorosum, qui Ptolemaidi imminet, et in quo orauit Elias, fertilitati et abundantiae comparet; ac per hoc significat, omnem laetitiam et fertilitatem de vberibus quondam urbibus auferendam.* Vulgo aruum fertile ea voce significatum interdum volunt; crediderim potius, auctore Clerico, montem excelsum sic interdum dictum, nomine montis Iudaeae. Vide etiam BOCHARTI *Hieroz.* P. I. Lib. II. Cap. XLVIII. p. m. 532. 533. (לא ירעע) *Non vociferabitur*, scil. לא ייש, *nemo*. Moris erat, praesertim in laeta vindemia, laetas vociferationes edere. הירר hic est *celeusma*, seu vox illa laeta messorum, aut vindemiatorum, sese inuicem ad opus excitantium et laetantium. השבחי, *faciam ut desinat.* Alexandrini in tertia persona Passiui vertunt, πεπαισται, hinc Lowthus in Hebraeo legendum censet דהשבח.

11. (על-כן-יהמר) *Intestinorum commotio et strepitus* apud Hebraeos quousvis animi motus vehementiores, tam laetos, quam tristes indicat. E. c. Job. XXX, 27. *Viscera mea רתרו, ebulliuērunt, et non quiescunt.* Jerem. IV, 19. *Viscera mea! viscera mea! cor meum הומה לי in me edit strepitum.* Conf. quoque Thren. I, 20. II, 11. apud nostrum LXIII, 15. Sensus igitur est, tantam fore Moabitudis cladem, ut digna futura sit, cuius causa omnes commouentur, etiam hostes.

12. Ultima depingitur miseria Moabitarum, qui in tanta calamitate positi se conuersuri sint ad idolorum suo-

rum delubra, ab iis auxilium petituris; sed absque successu; quin ipsa quoque illa ob hostibus sint vastanda (הבמה—יריה)
 Ad verbum *et fiet, postquam conspectus fuerit*, h. e. conspiciendum se praeberit Moab, et se delassauerit apud aras, vt se conferat ad Sanctuarium etc. Hic est orationis nexus, et nulla est causa, cur *Seckero* auctore verba כִּי נִרְאָה expungamus, cum tam linguae Hebraicae genio optime conueniant, quam ab interpretibus vett. exprimentur. במדח sunt arae in excelsi exstructae, ad quas Moabitae, in summa angustia versati, consuebant, conf. not. ad Cap. XV, 2. מקדש (רבה אל מקדשי להחפול) hic esse *fanum, adytum*, in quo Moabitarum idolam, *Camosch*, staret, recte vidit *Vitranga*. Sumitur haec vox alias quoque, pro *fanis et sacrariis* falsorum Deorum, veluti Ezech. XXVIII, 18. Amos VII, 9. 13. Ergo recte hic Paraphraestes מִקְדָּשׁ vertit בית מעוהיה, *domum idoli sui*. — Quoniam Ephraem Syrus pro nostro מִקְדָּשׁ posuit לְמִכָּאֵל וְלִיהוָה, *ad templum Hierosolymitanum*; Michaelis pro מִקְדָּשׁ legendum putauit מִקְדָּשִׁי, *meum*, Iehouae, *templum*, יוֹכֵל vero sumit ea significatione, qua Arabes suum وَكَلٍ usurpant, *confusus est*, et pro לֹא legit לָר, vt sensus sit: *Moabitas, postquam frustra se fatigauerint in excelsis suis, innuocando idola sua, optaturos esse, vt possent introire Sanctuarium Iehouae, et in eo confidere*. Sed quorum immutemus textum, et vocibus significationes intolerantes tribuamus, vbi lectio recepta, et voces significationibus consuetis acceptae, bonum sensum dant? לֹא יוֹכֵל, *non poterit*, idem valet, quod, *nihil obrinebit, nihil efficiet*, frustra erit. Sic Psalm. XXI, 12. et supra Cap. VII, 1. Totius commetis sensus igitur est, *Moabitas, delassatos apud aras, ingressuros ipsum Camoschi fanum, ad preces et supplicationes suas ibi profundendas, sed nihil obtenturos, et tunc maxime experturos idololatriae et superstitionis suae vanitatem*.

13. 14. Sequitur additamentum, huic carminis nostri recensio adiectum ab eo, qui hoc vaticiniorum corpus collegit; vide *Argumentum*. Putauit haud dubie ille, carmen hoc editum esse tres annos ante Moabi excidium. Simile additamentum vide infra Cap. XXI, 6., ubi idem temporis spatium, *tres annos mercenarios*, inuenimus. Significantur autem *annis mercenariis* haud dubie praecisi, et certo mensium, dierum, horarum spatio accurate definiti. כִּי־אֵת־כֹּחַ־אֲנִי־אֶתְּנֶה לְךָ־בְּיָמֶיךָ־הָאֵלֶּים, h. e. tempore aliquo superiore, quod Latini efferunt *olim, pridem*. Eadem significatione vocula illa occurrat infra Cap. XLV, 21. XLVIII, 3. 4. 5. (בְּכֹל־הַמָּוֶן־הָרָב) *Cum omni illa copia magna*, quod vel de hominum multitudine et strepitu, vel de copia rerum, vel de vtraque simul intelligi potest. Conf. not. supra ad Cap. V, 13. 14. — לֹא־כִבִּיר, *non validum*, i. e. stylo poetico Hebraeorum *valde invalidum*, infirmum, in quo nulla vis, nulla excellentia est; vt infra XXI, 7. Alexandrini habent καὶ οὐκ ἐντιμος, Chaldaeus כָּל־יִסְכָּחֶנּוּ; vnde Michaelis coniicit, eos legisse לֹא־כִבֹּד, *non gloria*.

CAP. XV. 1. *Vaticinium de Moabo.* — Noctu vastatur Ar Moabi, destruitur; noctu vastatur Kir-Moabi, destruitur.

2. *Ascendit Baitha et Dibon excelsa ad fletum. De Nebone et Medeba eiulant Moabitae, capitibus rasis, barba evulsa.*

3. *In plateis se succingunt sacco, in rectis et foris cuncti eiulant; quisque lacrimis immergitur.*

4. *Clamorem edix Hesbon et Eleale, usque ad Faaz auditur vox illorum; quin armigeri Moabitarum vociferantur prae nimio, quo agitantur, terrore.*

5. Cor meum propter Moabum clamat; fugitivi eius vagantur usque ad Zoar — usque ad Aegialh-Schalischia; — clivus Luchith cum fletu ascenditur; in via versus Horonaim clamor ruinae et calamitatis resonat.

6. Quippe aquae Nimrimi exsiccantur; exarescit gramen; deficit herba, olus non suppetit.

7. Hinc opes, quas sibi acquisiverunt, in futuros usus repositas, ad vallem Arabum portant.

8. Circuit clamor ille Moabi terminum; usque ad Eglaim, usque ad Beer-Elm uluiatus eius auditur.

9. Dimonis aquae sanguine tinctae sunt, quin addam Dimoni incrementa, eumque irriguum faciam a fugitivis Moabitis, et reliquis Adamae.

CAP. XVI. 1. Mittite filium (al. agnum) dominatoris terrae a petra deserta ad montem filiae Zionis.

2. Nam ut avis vaga, ut nidus derelictus sunt filiae Moabi ad Arnonis traiectus.

3. Afferte consilium, praestate auxilium; umbram praebere nocti similem in ipsa meridie; absconde propulsos, fugientes ne prodas.

4. Commorentur in te propulsi mei, Moabitarum; esto iis latibulum, dum vastatorem fugiunt: nam desinet oppressio; finietur vastatio: tollentur e terra, qui omnia conculcabant.

5. Stabilis enim est gratia et clementia thronus; sedet in sede regia Davidis iudex verae pietatis et religionis studiosus, qui ius curat, et iustitiam promte exequitur. — —

6. „Sed bene novimus fastum Moabi. Est valde superbus: arrogantiam, inquam, eius, fastum et iram, mendacia vatuum eius.“ —

7. Idcirco eiulat Moabas super Moabo. Tota terra Moab eiulat! — Super fundamentis Kirchareschae destruetis lamentabimini!

8. Agri

8. Agri Hesbonis steriles iacent, vitem Sibmae contulerunt domini gentium, cuius (vitis) palmites ad Iazer pertigerunt, et per desertum percurrerunt; cuius propagines diffusae sunt, et mare transierunt.

9. Propterea defleo vitem Sibmensem, quemadmodum Iazer lugeo! Lacrymis meis te, Hesbon et Eleale! adspargo, quoniam super aestiuos fructus tuos et super messem tuam celeusma irruit.

10. Sublatum est gaudium et exultatio ex aruis, in vineis non cantatur, nec clangitur. Vinum in torcularibus non calcatur calcator; effeci, ut clamor iubilantium cesset.

11. Ideo viscera mea propter Moabum tanquam cithara perstreperant, et intestina mea propter Kir-Charesch!

12. Et cum Moabitae ad aras comparuerint, et in iis delassati fuerint; sanctuarium suum ingredientur precandi causa; sed nihil obtinebunt! — —

13. Haec Iehoua olim Moabitis comminatus est:

14. Sed nunc loquitur Iehoua in hunc modum: spatio annorum trium, quales sunt anni mercenarii; euilescet gloria Moabi, cum omni illa sua copia magna; et reliquum quod fuerit; parum, pusillum, non validum erit.

CARMEN DECIMUM QUARTUM.

(CAP. XVII. I—II.)

A r g u m e n t u m.

*V*aticinium hoc non tantum contra Syros, ut in inscriptione dicitur, sed contra Israelitas praecipue editum esse, cuique illud legenti apparebit. — Dilabitur autem hoc carmen in partes duas: priore (vs. 1. 2. 3.) Syris; posteriore (4—II.) Israelitis interitus denunciatur. — Interpretes, quos vidi, fere omnes, Capite XVII. XVIII. unum continuum vaticinium constitui existimant. Sed cur mihi aliter videatur, in Argumento carmin. seq. exponam.

Eo tempore, quo hoc carmen editum est, Damascus iam excisa erat (vs. 1. 2. 3.), et regno Israelitico eadem calamitas imminebat (vs. 4. et seq.). Ergo non est dubium, quin hoc vaticinium illo ipso tempore editum sit, quo Assyrii, ab Ahaso in auxilium vocati, duce Tiglathpilese, postquam urbem Damascus expugnassent et Rezinum regem interfecissent, etiam in regnum Israeliticum irrumpere et aliquas tribus captivas abducere sese parabant. Igitur hoc vaticinium statim post carmen septimum (Cap. IX, 7—X, 4.) erat ponendum.

I. משש דמשק) Scribarum negligentiae deberi falsam hanc inscriptionem, vix monitu opus; conf. Argumentum.

tum. (מוסר מעיר) Propr. *remota est, ut non sit urbs*, quod recte Hieronymus: *desinet esse ciuitas* interpretatus. כ hic est *privatum*, vt supra V, 6. vbi not. conf., et VII, 8. מעם, *ne sit populus*. (וריתה מעי מפרה) Quoniam Alexandrini pro מעי *ἐξ αὐτῆς* poluerunt, Vulgatus: *sicut acervus*; Lowthus illos לעי, hunc כעי in textu Hebraeo legisse putat: ipse mallet, Graecos secutus, לעי legere. Verum scite monuit Koppius, vtrumque interpretem מעי legere potuisse, sed liberius sensum expressisse: עי et מעי non esse diueria, nisi quoad formam; מעי vero paronomasiae causa cum מעיר, in priori hemistichio, a Iesaja esse electum. Possit tamen מעי quoque *acervorum locus* verti, vt כ fit *locale*. Simonis confert Arab. معي, *reliquias superesse fecit*. Ceterum eadem, quae hic locutiones, ad urbis alicuius destructionem describendam, occurrunt quoque infra XXV, 2.

2. (עובות ערי ערער) Per *vrbes Aroer* multi interpretes intellexerunt vrbes regionis *Trans Iordanensis*, quae olim occupatae a Rubenitis et Gaditis, subinde, inclinata eorum fortuna, redierunt in potestatem Moabitarum; quas vrbes hic volunt appellari vrbes *Aroer*, quod inter eas eximia esset vrbs *Aroer*, sita ad ripam Arnonis, e regione *Rabbae Moabitarum*, in extremo tractu Orientali ditionis *Trans-Iordanensis*. Huic vrbi vicinas et proximas putant hoc loco dici *vrbes Aroer*. At enimvero, quamquam non insolens est, *vrbes*, primariae alicui vicinas, ab ea denominari, veluti Ios. XIII, 17. vbi ערי השבון, *vrbes Hesbuntis*, omnino sunt vrbes, *Hesbunti* vicinae; illi sententiae obstat hoc, quod *Aroer* vrbs, in extremo sita limite regionis *Trans-Iordanensis*, circa illud tempus iam dudum redierit sub potestatem Moabitarum, qui postremo tempore regni Ephraimitici in illo tractu praevaluerunt. Apud Ieremiam quidem, XLVIII, 19. Moabitis manifeste tribuitur. Si vero supponas, urbem illam adhuc fuisse illo tempore sub potestate Gaditarum; du-
rius

rius videri queat, prophetam ab ea vrbe denominaturum totam regionem Trans-Iordanensem. Certe longe commodius hic intelligitur tractus aliquis Syriae Damascenae, si quis huius nominis extiterit. Kimchius quoque ipse probabile ait, intelligi urbem quandam Syriae illustrem: et ad eundem modum Oecolampadius; sed non demonstrant. Quin putem, auctore Vitringa, inde petendam esse rationem, quare Intt. Vett. Graecus et Chaldaeus, cum viderent hic de Syria agi, et ignorarent nomen eiusmodi urbis et regionis Syriae, orationem prophetae alio flexerint. Et quidem Interpres Graecus, ac si adhuc ageretur de Damasco, simpliciter habet: καταλημμενης τῶν αἰώνων, *derelicta in aeternum*. Ex עורבה fecit עורבה; vocem ערי neglexit; et pro ערער omnino legit, vel legere voluit ערי עד, quod Lowtho placet et Dathio, qui vertit, *et urbes erunt derelictae in perpetuum*. Chaldaeus: שביקן קרייתון הרבר, *derelictae urbes eorum vastabuntur*, haud dubie quod Hebraicum ערער contulit cum Chaldaico ערער, *frangere, confringere, comminueret*. Vocem Hebraeam retinuerunt Saadias et Sy-

rus (nam quod in Biblioth. Polyglott. legitur: ערער, sine ulla dubitatione est sphalma typographicum, saepe in illis occurrens). Vitringa inter duas sententias dubitat. Una est, ipsam urbem *Damascum* hic παρανομασία appellari *Aroer*, nomine et exemplo ab vrbe *Aroer* Moabitica desumpto: quae cum vere esset vrbs *gemina*, quam torrens *Arnon* perfluebat; sic putabat Vitringa se rem habuisse cum Damasco qualis antiquissimo tempore erat, ut torrens *Chrysorhoas*, qui ex montibus defluens, urbem recta petit, eam in duas fecerit partes ad exemplum *Aroer* Moabiticae, quare ipsa Damascus per μετονομασία hic diceretur *Aroer*, ערער, i. e. *vrbs gemina*, ex gemina עיר. Sed omnia haec e longinquo petita et parum verisimilia esse, cuique patebit. Praeferenda est altera, quam Vitringa proposuit, sententia, per nomen ערער hic designari ipsam *vallem* vel *planitiem*

Damascenam; vel illi proximam *vallem*, quae inter montes Libani et Anti-Libani interiacet. Docent enim Arabici

idiomatis periti, vocem ^{50!}عَوْن, et proxime affinia ab ea derivata significare *profundum* siue *depressum*, quid, et quidem planitiem, *vallem*, *terram cauam*; unde ipsa *planities Damascena*, vel *vallis Libani* montis celeberrima illa hoc nomine a propheta appellari potuit; siue fictum ab ipso sit nomen; siue a vicinis, aut incolis ipsis ita dicta fuerit. In utraque autem hac valle plura fuerunt oppida aut vici maiores. *Geographus Nubiensis*, pag. 117.: protenditur *ALGAVTA*,

الغوطة (sic ille vocat *vallem Damascenam*) *spatio duarum stationum in longitudinem, unius in latitudinem; et continentur in ipsa pagi quasi urbes, qualis est Maza cum suburbiis suis, et Barda, Harfenna etc.* Eadem est MICHAELIS sententia de ערער, cui et ego calculum addere non dubito. Sed tunc ערער efferendum erit, ut recte monuit idem ille Michaelis. — DOEDERLEIN vertit: *Deserta erunt oppida maleagridis, et relicta onagris*: nempe ערער ei videtur nomen *Maleagridis*, conf. Ierem. XLVIII, 6. Ps. CII, 18. Pro עררים autem legere mallet פדרים, Job. XXXIX, 5.

3. (ונשבת מבצר מאפרים) *Et cessabit munitio ab Ephraim*: quae verba intelligi possunt, vel cum respectu ad *Damascum*, ut sensus sit, destructa Damasco, munimentum illud, in quo fiduciam posuerant Ephraimitae, ablatum esse: inita enim cum Syris societate, respexerant Ephraimitae Damascum ut מבצר, *munimentum*: vel cum respectu ad Ephraimum ipsum, ut sensus sit, ipso illo tempore, quo Damascus subuerteretur, Ephraimitas esse infirmos et privandos praecipuis suis *munimentis*, quippe quae ab Assyriis expugnarentur. Posterius hic ex meo quidem sensu est praefendum. Respicitur ad loca munita Galilaeae et Ephraimitidis, sita in montibus, per naturam ipsam ab irruptioni-

ruptionibus hostilibus munitis. Immo vero designatur hic aperte *Samaria*, munimentum Ephraimitarum, quo illi gloriabantur. Idem est quod Michæ Cap. I, 6. *et ponam Samariam in acervum agri, et plantas vineae, et faciam defluere in declivie lapides eius* (videlicet erat מבצר, munimentum, in monte structum) *et fundamenta eius nudabo.* (וממלכה־יהו) Sunt qui accentum Atnach post מרשק ponendam censuerent, ut verba vertenda sint *et cessabit regnum a Damasco, et reliquiae Syriae ut gloria Israelitarum erunt.* Sed cum Mafloretarum distinctio bonum sensum efficiat, nulla est causa, cur eam, veterem certe illam, deferamus. Nam si verba vertas: *et cessabit regnum a Damasco et reliquo Syriae, ut gloria filiorum Israelis erunt*, scil. Damascus et reliquum Syriae, nihil vitii est in sensu, et sententia rectius se videtur habere, quia comparatio *gloriae filiorum Israelis*, aequè haud dubie ad Damascum pertinet, quam ad reliquam Syriam; et fauet etiam constructio orationis Grammatica. Inutilis igitur plane est Hubiganii coniectura, pro אשר legentis אשר, *fastus*. Sentui, qui ex distinctione et lectione vulgari prodit, *Michaelis* et *Koppius* opponunt hoc, illo admissio, interitum Syriae comparari cum expugnatione regni Israelitici, tum nondum facta. Hinc *Michaelis* lectionem statuendam censet ita: כבוד דמשק בני ישראל יהיו, *sicut gloria Damasci Israelitae erunt*, i. e. eodem modo debilitati, plurimis in captivitatem Assyriacam abductis, sicut inclytae Damasci incolae. *Koppius* vero verba כבוד־יהו ad versum seq. refert, hoc sensu: *Sint illae* (Damasus et Syria) *Israelitarum gloria*, i. e. quibus gloriantur Israelitae tanquam foederatis; *futurum tamen est, ut minuaturs gloria Iacobi etc.* Mihi quidem illud, quod *Michaelis* et *Koppius* interpretationi vulgari opponunt, argutum magis, quam graue videtur. Totius commatis sensus est, Damascenorum et reliquorum Syrorum eandem esse sortem, quae foret Ephraimitarum, utriusque regni rempublicam eversum et dissolutum iri. כבוד gloria, h. e. praestantissimi quique

quique reipublicae ciues, cum opibus facultatibusque suis.

4. Transít poeta ad mala Ephraimitis minanda, duplici vsus similitudine: *una* est desumpta a corpore, quod integra et florente valetudine magnum praefert decus et praeslantiam, sic vt sine delectatione ab aliis non conspiciatur; sed quod subito marcescit, ita vt decus omne et species ei pereat. ירל כבוד יעקב, ירל, *attenuabitur, imminuetur, tenuis et exilis fiet*, haec enim est vis verbi ירל, conf. Psalm. LXXIX, 8. עבוד eodem sensu hic est sumendum, quo proxime antea occurrit: tum ipsi spectabiles et opulenti reipublicae ciues et proceres; tum opes, copia, et rerum omnium abundantia, republica florente.

5. *Altera* similitudo (conf. vs. anteced.) desumpta est a collectione aestiua et autumnali fructuum; siue segetis fertilioris, qualis demeti solebat in valle Rephaim; siue vitis, oleae, aliarumque arborum frugiferarum: vt enim, vbi demetitur seges, paucae solummodo hic illic relinquuntur spicae; et vbi colliguntur vuae, aut stringitur olea, pauci tantum reliqui fiunt, et quidem non optimi generis racemi; sic futurum, docet propheta, vt hostes Assyrii messem faciant in Ephraimitide, et quidquid hominum aut rerum illas terras olim ornauerat, messorum instar colligant atque alio transferant, paucis solummodo rarisque reliquis in terra tenuioris fortunae hominibus, tantae calamitati supersitibus. כציר קמה (כאסוף קציר) *Sicut colligit messor segetem*. Vox קציר passim Hebraeis significat *messem* ipsam; sed hic omnino vertenda est per *messorem*, vt patet ex eo, quod additur, *et brachium eius spicas demetit*; vbi relativum in voce ורעו non potest alio referri, quam ad קציר. Est igitur hic loci nomen *formae adiectiui*, ad exemplum שדיר et פליט, vt recte Kimchius obseruauit, quem optimi interpretes sequuti sunt. (בעמק רפאים) *Vallis Rephaim* erat planities lata et ampla, subiecta Hierosolymis, in climate Occiduo ad Austrum,

strum, Eleutheropolin versus procurrens, cuius noticia clarissime concipitur ex libro Iosuae, XV, 8. XVII, 16. ubi describuntur fines sortium *tribuum* Iudae et *Beniaminis*; conf. 2 Sam. V, 18. 22. XXIII, 13. XIV, 3. IOSEPHVS *Antiqq. Iudaicæ*. Lib. VII. Cap. X. de hac valle: *Palæstinorum exercitus usque ad urbem accessit, et in ea valle (κοιλαδι) castrametatus est, ἡ μέχρι πόλεως Βηθλεεμ διατεταται* quae usque ad *Bethlehemum urbem extenditur*: quod tamen ita accipiendum, ut non directe meridiem versus extensus fuerit hic campus, sed deflexerit versus Occiduum; incipiens ab extremo montis, qui vallem filiorum *Hinnom*, a monte *Zione* separabat. Nomen repetendum a *Rephaitis* (de quibus vid. not. supra ad XIV, 9.) qui olim hanc vallem, fertilem haud dubie, planam et situ commodissimam, sibi vindicarunt.

6. (ונשאר-בי-זיה) Vox ערללוח proprie ad *vindemiam* pertinet, notatque *racemationem*, quae post factam vindemiam instituitur. Etiam si vero nihil vetet, eam hic transferri ad *olivas*, quae in prima olearum strictione *relictæ* nova iterataque cura leguntur; est tamen probabile, vatem ad duas similitudines hic respexisse, licet alteram earum hic tantummodo expresserit. גרנרים (שנים-אמר) *grana, baccae, fabae*, coll. Chald. גרנר, *bacca*, Deut. XXXII, 14. et Arabic. ^{5 6 6} *faba*. אמר esse *ramum*, res ipsa ostendit. Sic etiam Alexandrini, ἐν ἄκρῃ μετεωρῇ, Chaldaeus, בריש ענפא Vulgat. *in summitate rami*. Confer Chaldaeorum ^{5 6} *ora, fimbria*, et Arabum ^{5 6} *princeps*.

7. Superstites in terra, relicta idololatria, ad Iehouam, eiusque cultum reuertentur. עשה hic est *formator, constitutor, reipublicae Iacobitarum*, quo sensu verbum עשה usurpatur quoque Deut. XXXII, 6.

8. De אֲשֵׁרִים vid. Deut. XVI, 21. 22. et supra ad I, 29. De חֲמִיץ vid. ad Levit. XXVI, 30. Nunc tamen vocem hanc *delubra*, *adyta*, vertere mallet, ex

חָסַל prohibuit, et חֲסִיץ, *inaccessus*, *prohibitus*. Reddunt quoque ita Alexandrini Ezech. VI, 4. 6. itemque tres Graeci, cum in Ezechiele, tum Ies. XXVII, 9., *Vulgatus* in Ezechiele et 2 Parall. XIV, 4. XXXIV, 7.

9. (כַּעֲרֹבַת חֶרֶשׁ וְהָאֵמִיר) Vexavit haec dictio iam veteres, quorum diuergia his in Commentario verbis indicavit Hieronymus: *miror*, inquit, *pro aratris et aceruis frugum* (sic interpretabatur, חֶרֶשׁ ad חֶרֶשׁ *aratrit*, referens, et אֵמִיר cum עֲמִיר confundens) *voluisse Aquilam interpretari*, testamur et Emir, LXX, Amoraeos et Euaeos. *Solus Theodotio Hebraicum verbum posuit, Ars et Emir, quod apud nos emendatius legitur, Hores et Amir, id est, vomeres et acerui segetum.* His addendum pro nominibus propriis voces illas et

Syrum habuisse, סִיכָא בְּנֵימָה - סִיכָא, id est, vt Ephraemus in Commentario intellexit, *vallis Charsch et Emir*, quas valles putat trans Iordanem fuisse. Ex recentioribus Michaelis, Lowthus, Dathius, Struensee Alexandrinos secuti, vertunt: *illo tempore urbes eorum munitae desertae erunt, uti olim Chiuaei et Amoraei suas urbes munitas deseruerunt metu Israelitarum.* Quin pro חֶרֶשׁ וְהָאֵמִיר Alexandrinos in suo codice הַחֶרֶשׁ וְהָאֵמִיר legisse censent. Sed cum satis manifestum sit, Alexandrinos, aequae ac reliquos interpretes, nomina propria ex vocum Hebraearum ignorantia posuisse, non tutum erit, eos sequi. Scite quoque Kocherus monet, si Amoraeos et Euaeos textus antiquitus habuisset, non esse probabile, pro iis aliquem difficiliora substituisse. Lectionem autem vulgarem optime interpretatus est Doederlein, hoc modo: *tum, inquam, cum munitiones desertae erunt* (sicut arua et arborum vertices,

quos deferunt), *ab Israelitis ac vastatae etc.*; quae in nota sic explanat: „חרש (sive חרש, sive חרש cum Symmachio legas) *factum* est. Conuenit Arabico حرق, cuius hunc significatum *Goli* docet. אמיר, *vertex arboris*, ponitur pro *arbore*. Recurrit oratio ad imaginem superiorem vl. 6. Nempe post messem deferitur arvum; deferuntur *arborum vertexes*, etsi bacculas quasdam offerant, relinquendas auib; aut viatori. Sic deferendas esse munitiones ab Israelitis, comminatur.“ מפני בני ישראל *Coram Israelitis*, in terra superstitibus.

10. 11. Acris reprehensio foederis cum Syris initi. Israelitae humanis subsidiis, Syrorum foedere, rebus suis maius conciliare decus maioremque florem moliebantur. Sed fructus ac euentus huius consilii belli tempestas erat, deuictis Syris in Israelitas saeuens. Hanc sententiam vates poetice enunciat, similitudine desumpta ab iis, qui seminaria sibi instruunt amoenissima, peregrinis et rarissimis plantis confita, atque, vt succrescant et maturo fructu floreat, expectant; tum vero, cum fructus colligendi sunt, pro iis messem laborum plantus doloresque diros percipiunt. Ergo sub *plantis voluptuosis et peregrinis* non tam *doctrinas peregrinas idololatrarum*, quae Vitringae est sententia, intellexerim; quam potius *foedus et amicitiam populi Israelitici cum Syris*, optatissimam illam, et in qua magnam fiduciam posuerunt, spe in lehoua plane seposita. חרשתי *consecrasti* eam scil. כרם, *vineam*. (ביום-חפריהי) *Propr. die plantationis tuae operam dabis, vt cresceret* (id enim in Piel denotat שנה) *et mane semen tuum fecisti efflorescere, i. e. die, quo plantaueris vitem tuam, virgultum tuum, quod plantaues, accipiet incrementum et florebit: initio omnia tibi succedent pro voto, eruntque priora felicia et prospera: ac postea incidet in summas aerumnas et calamitates.* כר-אנשי) Haec verba interpretes mire exercuerunt. Mihi illorum inter-

interpretatio ita videtur instituenda: *ablatio messis die possessionis*, i. e. quo eam possessurus esses, *et dirus dolor*. כד referendum est ad כד, *aufugit*, et posuit hanc vocem haud dubie vates ideo, ut simul alluderet ad כד, *acervum*. יום נחלה, *dies possessionis*, vocatur dies messis, quia tunc fructus terrae colligi et usurpari solent: cum putes te habere messem, nihil inuenies praeter dolorem: messis euauit, imo pro messe habebis dolorem desperatum. Similiter Hieronymus: *ablata est messis die haereditatis et dolebit grauiter*: et Grotius: *migrabit messis in die (speratae) possessionis, et (succedet) dolor desperationis*. Cui vero haec interpretatio non placet, is eligat ex sequentibus. Quidam ita vertunt: *acervus messis erit die aegritudinis et doloris grauissimi*, i. e. sata et plantata tua omnia, cum aduenerit exercitus Assyriacus, modo reputabuntur pro quodam messis acervo, facile ab iis absumendo. Hi in tota hac oratione plantas et fructus propria significatione accipiunt. — Alii נחלה referunt ad חלה, vertuntque *aegritudinem, plagam grauissimam*, ut Ierem. X, 19. XIV, 17. XXX, 12. hoc sensu: *acervus molestiae, angustiae, taedii, die aegritudinis etc.* — VI-TRINGA: *comploratio messis erit in die plagae exitialis, et aegritudo incurabilis*; nempe כד refert ad כד, *complorare*, Job. II, 11. Ps. LXIX, 21. Ierem. XLVIII, 17.

CAP. XVII. 1. *Vaticinium de Damasco. — Damascus ex urbium catalogo deleta est; est in acervum ruinae redacta.*

2. *Deserta sunt oppida vallis; greges ibi recubant, nemine terrente.*

3. *Et sic priuata est Ephraim munitione, et Damascus ac reliqua Syria regno! Vna est eius et Israelitarum calamitas, ait Iehoua, Dominus exercituum.*

4. *Et illo tempore imminuetur gloria Iacobi, et pinguedo carnis eius marcescet.*

5. Perinde erit, ac si colligit messor segetem, brachio suo spicas demetens, aut qui messem facit in valle Rephaim.

6. Tantum in eo relinquetur racematio, ut in strictura oleae. Duæ, tres baccae in vertice summi rami; quatuor, quinque in ramis arboris frugiferae, ait Iehoua, Deus Israelis.

7. Tunc respicient ad conditorem suum, et numen Israelitarum intuebuntur.

8. Non respicient ad altaria, opus manuum suarum, non ad ea, quae ipsi fabricarunt, neque ad lucos et delubra.

9. Illo tempore urbes munitae desertae erunt coram Israelitis (superstitibus) et vastatae, sicut arua et arborum vertices derelictae sunt.

10. Quia oblitus es Dei salutis tuae, et petrae munitio-
nis tuae non es recordatus: quia plantasti seminaria amoena,
quae peregrinis arboribus consenuisti.

11. Cum crescere curaueris et efflorescere; euanesce-
ris tempore colligendorum fructuum, immo dolebis vehementer.

CARMEN DECIMUM SEXTVM.

(CAP. XVII. 12—XVIII, 7.)

Argumentum.

*A*uditur exercitus aduentantis strepitus (XVII, 12. 13.): omnia perturbatione et terrore plena sunt; sed subito proster-nitur exercitus ille, qui tantum terrorem iniecit (vs. 14.). Iubetur Cuschaei ad gentes remotissimas mittere legatos (XVIII, 1—3.), qui communis hostis subitam cladem (4—6.) annuncient. Cunctae gentes gratias agunt Iehouae, eumque summis laudibus efferunt ob insperatum auxilium (vs. 7.).

Capitis XVII. versibus tribus ultimis exercitus Assyria-ci Sanheribo duce aduentum et subitam cladem decantari, ita clurum est, ut omnes fere interpretes id viderint. Ad quam sententiam confirmandam accedit hoc, quod Cuschaei aliis gentibus exercitus illius stragem nunciare iubentur. Iam ve-ro ex 2 Regg. XIX, 9. et Is. XXXVII, 9. patet, Tirhacem, regem Cuschaeae siue Aethiopiae, exercitum instruxisse ut depelleret Sanheribum, deuicta Iudaea in Aegyptum quoque tendentem, ut eam potestate suae subiiceret. Aprissime igitur noster Aethiopus compellat Cap. XVIII., et ostendit, nil opus esse tanto molimine quo suam illi rem ac Iudaeorum tutari ardebant; Iehouam sua vnus potentia, sine ullo humanarum virium ministeria prostrauisse efferum hostem.

Iam his ita positis, vix monitu opus, hoc carmen cum praecedente, quod Ahafi temporibus editum esse vidimus, non esse coniungendum. Nostrum poni debuit statim post Cap. XXXVII.

Caput XVIII., quod propter inusitata verba et figuratas sententias unum est e difficillimis huius vaticiniorum collectionis, docte illustravit AVRIVILLIVS in Dissertat. XV.

CAP. XVII. 12. חרי hic est acclamantis et excitantis, לשון קריאה, vt iamdudum exposuerunt Hebraei; conf. infra XVIII, 1. LV, 1. Zach. II, 10. 11. Ceterum magni exercitus strepitum cum tumultu maris comparari, solenne est Hebraeis poetis. Conf. supra VIII, 7. Psalm. LXV, 8. LXXXIX, 10.

13. ממרחק recte Vulgatus vertit *procul*; מ enim hic non est praepositio. (רדף-רור) רדף כמך *fugabitur sicuti palea*, significat rem leuissimam. הררים, *montium*, adiecit, quod supra montes magis vigeant venti (וכגלגל לפני טרפה) Ventus in rotam impactus, eam rapidissime agitat et circumvoluit.

14. בלדה, *terror, stupor*, coll. Syr. כִּלְסָה, *terrui*, vnde כִּלְסָה, *terror*. Quis non videt, alludere hic manifeste prophetam ad exercitus Assyriaci subitam stragem, quae memoratur infra XXXVII, 36.

CAP. XVIII.

1. חרי eodem plane significatu hic est sumendum, quo supra XVII, 12. Dissentiunt interpretes maxime in characteri-

steribus, quibus propheta aenigmaticè terram quandam designat, explicandis; dum alii *Aegypto*, alii *Aethiopiae* signa illa diacritica conuenire contendunt. Plerique *Aegyptum* putant indigitari, sed hi ipsi quoque in singularum dictionum explicatione iterum dissentiunt. Verba אֶרֶץ צִלְצַל כַּנְפִּים mire exercuerunt interpretes. צִלְצַל legitur etiam Job. XL, 31., sed significatu eo, qui in locum nostrum parum quadraverit; ponitur enim ibi de *instrumentis piscatoriis*. In Plurali צִלְצַלִּים reperimus 2 Sam. VI, 5. et Psalm. CL, 5. Vtrobique est minime dubium, denotari instrumenti aliquod genus Musici. Orta inde BOCHARTO *Phaleg*. Lib. IV. Cap. II. cogitatio de *sistro Aegyptio* hoc loco intelligendo. Scilicet cum supponeret, *Aegyptum* hic ἀνγκυρατωδὺς describi; verba אֶרֶץ צִלְצַל כַּנְפִּים vertit: *terra cymbali orarum* (כִּכָּה, ala, enim Hebraeis sumitur frequenter pro ora siue extremitate rei alicuius), docens, per *cymbalum orarum*, intelligi *sistrum*, notissimum instrumentum religionis in sacris *Isidis*: dictam צִלְצַל a צָלַל, *tinnire*, quod argutum ederet *tinnitum*, et id cum *cymbalo*, proprie ita dicto, commune haberet. Placuit haec sententia inter alios Huetio (*Demonstrat. Evangel.* Propos. IV. Cap. X. §. IV.) quoque, Clerico et Lowtho. Sed si largiatur etiam quis, *sistrum* appellari posse *cymbalum alatum* ob formam (*virgulae* fuerunt, per laminas traiectae, *tinnitum* ad contactum laminarum excitantes); non probabile est, vatem denominasse terram, quam intelligendam voluit, ab instrumentis in cultu quodam religioso usitatis; nimis remota certe est haec appellatio. — Deut. XXVIII, 42. insecti quaedam species arboribus herbisque noxii vocatur צִלְצַל, aliis licet vocalibus, quam quae adsunt voci nostrae, insigniatur; quo nomine cum conieciisset HILLERVS (in *Dissertat. de calamit. Aethiop.* inserta p. 883. *Theaur. Nov. Theolog. Philolog.* ed. 1732.) designari *locustas*, has quoque hic intelligendas putauit. Quod quam aptum sit nostro loco iudicent alii. — STEPHANVS LE MOYNE in *Dissertat. ad Ierem.* XXIII, 6. Cap. IV. p. 180. voce כַּנְפִּים alludi putat

ad idolum Veteris Aegypti, quod Κνυφ, *Cnuphis*, dicebatur. Quam interpretationem, quum sola litterarum similitudine nitatur, memorasse, idem est, ac refutasse. — Haud pauci, Alexandrinis et Chaldaeo auctoribus, per *terram umbrae alarum* Aegyptum designari putant, a *nauibis*, quae *expansis velis* (quae figuram habent alarum), frequentes Nilum fluvium secarent, ut *fluvium*, et metonymice terram Aegypti *obumbrare* censerentur. Sed recte huic sententiae obuertit Vitringa, per צלצל כנפים vatem haud dubie aliquid terrae, quam in mente habuit, plane proprium et peculiare indicare voluisse; fluvium autem nauibus frequentatum, tam Aegypto, quam Aethiopiae cum multis aliis terris commune esse. — Multis credita *Aegyptus* dicta *umbraculum alarum*, quod vulgo Iudaei, sub alis Aegypti, hoc est Aegyptiorum praesidio, se defensum iri opinabantur, quoties valentior hostis irruerat, ac si appellatione tali argueretur stulta atque impia in auxilio fiducia humano, quam adesse posset, si recte quaereretur, diuinum. Grotius et Vitringae Aegyptus terra ab utroque latere obumbrata dicta videtur, quoniam ab occidentali et orientali plaga montibus concluditur. Montium autem attributum umbram esse, veluti Ierem. XIII, 16. Hanc sententiam comprobavit quoque Dathius. Nouo plane modo MICHAELIS verba nostra interpretatus est, in *Spicileg. Geograph. Hebraeor. Excer. P. I. p. 156.* „Terram צלצל כנפים, inquit, ego interpretari ausum, *terræ tinnitus alarum*: צלל enim *tinnitum* significare, quis ignorat? Alas autem et soli, et aurorae, Hebraei dederunt, ut Graeci atque Latini currum, vide Malach. III, 20. Psalm. CXXXIX, 9. Harum alarum acutum stridorem, qualis in summa celeritate audiri solet, in regione orbitae solis subiecta percipi fingunt, fere ut Tacitus sonum emergentis solis trans Suiones audiri narrat, Iuvenalisque cecinit, *Audiet Herculeo stridentem gurgite solem.* Haec ergo mihi verborum interpretatio: *heus terra stridoris alarum, quae sita es ultra fluvios Aethiopiae!* hac sen-

sententia: *audies haec, ultima terrarum, ultra solis et anni orbitam.* Haec Michaelis, docte omnino et ingeniose. At enimvero remanet dubitandi ratio haec, quod de certa aliqua et definita regione sermo sit, non de remotiori quaedam cunque; tum quod כנפים sine adiecto aliquo substantiuo haud faciat satis liquidum, solemne an rem aliam, cui adiungi metaphorice alae queant, poeta intellexerit. — DOEDERLEIN hunc versum reddit sic: *Heus terra! strepit alis, qui trans fluvios Cuschaes etc.* (legatos mittit vs. 2.) et intelligit Taronem, cum magno exercitu Sanheribo obuiam euntem. „Nempe propheta,“ in nota adiecta ait, „qui, quantum urbi suae periculum imminet ab Assyriis, Cap. XVII, 12., deinde quam insignis liberatio speranda sit, vs. 13. 14. dixerat, animum orationemque ad Taronem, quo tanquam instrumento Deus usurus erat, in liberanda Iudaea fugandisque Assyriis, aduertit, laetusque exclamat: se iam strepitum (צלצל *tinnire*) exercitus Aethiopum citissime aduolantis audire sibi videri.“ Paullo aliter quidem, sed ita tamen, ut idem sensus prodeat, Henslerus verit: *Heus terra! stridor alarum! etc.*

Horch, o Land! Geschwirr von Fittigen!

Dorther, von Cuschas Strömen, schall't's!

Nempe post אשר supplet בא. — Equidem omnibus hucusque memoratis interpretationibus praeferrem Doederlinii explicationem, utpote indoli vocum Grammaticae et vatis scopo et consilio conuenientissimam: nisi alia sese mihi offerret sententia, quae ob elegantem, et huic loco aptissimum, sensum, prae ceteris omnibus principatum tenere mihi videtur. Primus, quantum ego scio, illam protulit vocatus in *Miscellan. Biblioth. Heptad. IV. p. 144.* et comprobauerunt eam Aurivillius et Kocherus. Secundum hos ארץ צלצל כנפים *terram utrinque umbrosam* significat, quae appellatione vates *Aethiopiam* indicare voluit, quod Aethiopes, ut omnes supra Syenem inter utrumque tropicum incolentes, sint αἰθιοπες, quos dixerunt geographi, hoc est,

habitantes intra tropicos, quibus lucente sole umbræ in geminam partem cadunt, versus meridiem, per unam partem anni, per alteram versus septentrionem; qua de re vide PLINIVM *Hist. Nat. Lib. II. §. LXXV.* Erat hoc diurnum phaenomenon, adeoque obuium vulgari experientiae, ut quin cognitum fuerit Iudæis, atque adeo vati nostro, nihil omnino impediat. Definit, Geographica ratione, ipsius ארץ, *regionis*, situm, quem in sequentibus pariter propheta videtur voluisse indicare. Coniuncta etymologia, et forma et significatio vtriusque vocis. צלצל *umbram geminam* significare posse nemo dubitabit. כנפים siue *duas alas* dixeris, quæ geminam in partem cadenti umbræ eleganti metaphora tribuantur; siue *latus* malueris, *plagam*, *tractum* telluris *duplicem* interpretari, utrumque aptum huic loco erit. (אשר מעבר לנהר ירדן) Relativum אשר pertinere ad nominatam antea ארץ, manifestum est, siue Aegyptus cogitetur, siue Aethiopia, siue quæ tellus alia. Sic et nomine כוש intelligendam regionem, quæ a Syene, superioris Aegypti urbe vltima austrum versus, in longam porro tenditur amplitudinem, conuenit fere inter omnes; vid. not. ad Genes. X, 6. כוש occurrit quoque Zeph. III, 10. Multi sub iis Nilum intelligunt, quem *Aethiopiae fluvii*, in eum influentes vehementiorem efficiant; מעבר autem *trans* vertunt; et *terram trans Nilum* Aegyptum hic nuncupari putant. Parum quidem probabile. Nam Aegyptus non est *trans* Nilum, sed *ad* Nilum; nec adtinebat, hunc fluvium in describenda Aegypto ab Aethiopia denominari. Equidem Aurivillio auctore מעבר *cis* vertendum putem, et omnino in versu hoc primo arbitrer partem eam veteris Aethiopiae, quæ dici iam solet *Nubia*, tenendam, utpote vicinam Aegypto, et in qua tum *Sabaeon*, pater *Taraconis*, tum Aethiopum ceteri, quorum meminit priscae Aegypti historia, imperii putentur sedem habuisse, ubi Aegyptum subiugarint. Quumque adeo צלצל כנפים commune erat Aethio-

Aethiopiae vniuersae, restringit propheta, seque regionem nunc eam velle subindicat, quae Aegypto propior, *cis Cushacae* iacebat *fluvios*, conspicuos in parte, quam حاشا dudum vocarunt Arabes, nostri inde *Habessiniam*. Neque tamen excludenda penitus Aegyptus, sed denominatio putetur facta e regione, quae principes dederat, non iam Nubiae modo, sed et Aegypto dominantes. Aethiopes enim tunc Aegypto imperasse, testantur HERODOTVS *Historiar.* L. II. pag. 170. ed. Wesseling. DIODORVS SICVL. *Bibl.* Lib. I. pag. 75. ed. Wesseling. et Manetho apud Eusebium in *Chronicis*.

2. (השלח בים צירים) השלח referendum ad praecedens vs. 1. ארץ, quod, quia non tam tellurem ipsam hic notat, quam populum, vel etiam imperantem, construi poterit cum voce masculini generis. Conf. C. B. MICHAELIS *Dissertat. de Soloecism. Generis ab Synt. S. Cod. Ebr. depulso*, §. XXVIII. Nec igitur erat cur Henslerus pro השלח efferre mallet in Hophal השלח, *man sendet Bothen übers Meer*. ים, *mare*, sumi potest vel latius, pro *sinu Arabico*, cui adiacet tum Aegyptus tum Nubia, vel strictius pro *Nilo*, quem ים dici solitum Hebraeis, videbimus ad Cap. XIX, 5. Ac sequentia quidem si conferantur, ea Nilo potiore locum in re praesenti vindicabunt. ים iam olim vertit Chaldaeus, Syrus et Latinus: *legatos, nuncios*. Suadent hoc quoque loca Ies. LVII, 9. Ierem. XLIX, 14. Obad. 1. Proverb. XXV, 13. BOCHARTVS צירים *imagines* vertit, vt infra XLV, 16., et intelligi vult papyraceum caput Osiridis, quotannis, nauigio ex papyro facto, ex Aegypto Byblum delatum. Quod quam alienum sit ab hoc loco, quisque sponte sentiet. (בבלי במא על-פני-מים) Pro his verbis Alexandrini posuerunt: και επισολας βιβλιας επανω τα υδατος, vel quod legerunt בבלי, *confutum, complicatum*, a בבל, *vincire*: constat enim, papyrus ex huius fruticis philyris compactis esse paratum: quae FABRI est coniectura in nott. ad HARMARI *Beobacht. über den Orient*, P. II. p. 125.: vel quod

quod contulerunt Arabicum *بُكِّلَ*, quod in coniugat. quinta significat *sermonem confusum protulit*, vnde Aurivillius coniecit, quod mihi certe parum probabile, olim idem illud verbum adhibitum esse in *litteris* raptim et celeriter scribendis. Quicquid autem Alexandrini legerint, illud tamen certum est, illorum interpretationem multis adeo placuisse, vt putarent, prophetam alludere ad superstitiosum Adonidis cultum, quo eius reditum in vitam Alexandrini Bibliensibus epistola vasi inclusa et mari iniecta nunciassent. Sed cum omnino admodum incerta sit haec narratio, nec illud satis liqueat, an Iesaiæ aevo receptus fuerit hic ritus, parum est probabile, vatem illam ceremoniam respexisse. Symmachus, Aquila et Theodotion, cum Latino et Syro ad litteram verterunt: *in vasibus papyraceis*. Sed intelligenda sunt omnino *naugia* (vnde et Chaldaeus posuit *רִבּוּקָן*, *nauculas*), quae ex *papyro* (vid. ad Exod. II, 3.) contexta fuisse ab Aegyptiis PLINIVS docuit et THEOPHRASTVS, nec non PLVTARCHVS in libro *de Iside et Osiride*: quorum scriptorum verba adduxi in not. ad Exod. II, 3. Addendus LVCANVS Lib. IV. vs. 36.

— — Cum tenet omnia Nilus,

Conferitur bibula Memphitis cymba papyro.

Apud vatem nostrum vero haec verba pertinent ad descriptionem eius terrae vel populi, quem in mente habuit, commercia haud dubie cum gentibus finitimis nauigatione iustinentis. (לִכְר מַלְאכִים קִלִּים) *Ite leues nuntii*. Nempe fuerunt cymbae papyrinae mirae leuitatis. Refert Achilles Tatius, maiores non fuisse, quam vt singulos vectare possent. Si aliusmodi fuerint, limo praepeditae retentae essent. Nec tamen necesse est, *nuncios* huiusmodi *nauculis* vectos putare; cum *naugia papyracea* ad communem Aethiopum Aegyptiorumque descriptionem pertinere viderimus. Potuit propheta *celeres* omnino *nuncios* appellare, qui Sanheribi irragem quam citissime remotis gentibus annuncia-

nunciarent. מירור ומירר Miror interpretes, quos vidi, fere omnes, iis quae sequuntur, vel *Aegyptios* vel *Aethiopus* describi putasse. Solus Koppius vidit, de alia plane gente quam hucusque descripta (quam *Aethiopes una cum Aegyptiis* fuisse vidimus sub fin. not. ad vl. i.), quae nuncios ad populos remotiores mittere iubetur, nunc esse sermonem. Describuntur nunc potius gentes illae remotiores, quibus ab Aethiopibus subita Sanheribi strages et Iehouse potentia nuncianda esset. Quales gentes vates intellexerit, nemo nunc facile dixerit. Si tamen coniecturam proferre liceat, *interioris Africae gentes* describere voluit vates; sibi ipsi fortasse parum cognitae. Hinc ut de singulis attributis certi quidquam hodie afferatur, plane desperandum erit. Recensebo tamen varia interpretum tentamina. מירר Michaelis vertere mallet *gentem excoriatam* (אֶשְׁרָא corium), et id fortasse iam respexerunt Chaldaeus, עֲמָא אֲנִיכָא, *populus vim patiens*, Syrus, *ܡܝܪܪܐ* *populus vexatus*, et Vulgatus, *gens convulsa*. Waltherus lucem petiit e dialecto Syriaca, in qua *ܡܡܪܐ* caluities est. DOEDERLEIN in nota ad h. l.: „mihî olim suspicio suborta, annon possit verti: *gens distortis cruribus*. Graecis quidem *διεστραμμενοί* sunt, qui pedes habent incuruos. Sic apud Pausaniam in descriptione arcae Cypseli occurrunt *παῖδες διεστραμμενοὶ ποδῶν*, quos elegantissima praelectione Heynius pueros varis cruribus esse monstravit. מירר si a מירר deducatur, nationem signat, *depilem, glabram*, idque de Aegyptiis exponunt, quos Herodotus II, 47. testatur saepe solitos fuisse pilos corporis abraderi. Equidem referrem ad radicem *ميرر*, Arab. *lutosus* fuit; *gens lutosa* erit *gens fusci coloris*. Vtrumque de Aethiopibus dici potest. De colore nemo dubitat; de *incurvis cruribus* dubitarem ipse, nisi *Aristoteles* et *Petronius* et recentiorum peregrinantium relationes fidem facerent. *Aristoteles* quidem in *Problem.* Sect. 14. Quaest. 10. dis-

disquirit: Διατι Αἰθίοπες καὶ Αἰγυπτίοι βλαστοὶ εἶσιν; διότι ὑποθεγυς διασπρεταὶ τὰ τῶν ζῶν' ὀστέα. Petronius autem Saryric c. 102. genuinum, vt resectum praeputium Indaeorum, ita Aethiopum characterem crura in orbem distorta haberi, haud obscure prodit. Denique quasdam Aethiopum a Guineae ore vsque ad promontorium nigrum habitantium familias varis cruribus distingui Schreberus ex *Histor. Itinerarior. Vniuers.* T. IV. pag. 122 seq. obseruat. Haec quidem in priore versionis nostrae editione proposueram. Addo novam coniecturam. מַשַּׁךְ נַר gens *protracta* Aethiopes vocari videntur, quorum tum imperium latissimum fuit. Haec Doederlein, cuius doctas observationes, quamquam ego per omnia eis adsentire non possum, integras tamen adducere volui, quod fortasse aliis, certius quidquam, aut certe verisimilius aliquando proferre ansam praebent. אַשַּׁךְ, *protraxit, in longum tetendit*, gentem indicari multi putant, longe protractis tensisque habitantem finibus, hoc est amplissimam. Similiter VITRINGA gentem *in longum protensam* vertit, sed *Aegyptios* intelligit, quod terra eorum a Septentrione versus Austrum iuxta utramque Nili ripam in longum quasi protracta et habitata est. Quod Dathius etiam comprobauit. Koppius מַשַּׁךְ, *in longum protensus*, de *statura corporis procera* intelligit. Id fortasse iam Alexandrini spectarunt, qui verterunt: μετεωρον εἶδος. Gentibus remotis et parum cognitis veteres saepe immensam corporis staturam adfingere solebant. Equidem tamen, auctore SCHVLTENSIO in *Animadverss. ad Job. XXVIII, 18.* in *Opuscul. minorr.* p. 63., verterim: *gens valida et inaccessa*. Scilicet Arabibus verbum מַשַּׁךְ, מַשַּׁךְ, primum est, *cohibere*, deinde, *inaccessum esse*, de viris bello claris et heroibus, *fortitudine*; vnde et מַשַּׁךְ מַשַּׁךְ, *vir fortis, validus, strenuus*. מַשַּׁךְ Alexandrini ξενον, Chald. בִּזְיָא, *direptum*, Syrus مَزْخَر, *evulsum*, Vulgatus gentem *dilaceratam* reddiderunt. Recentiores fere omnes gentem *rasam, depilem,*

lem, glabram vertunt a מרט, vid. supra Doederlinii notam. AVRIVILLIVS: מורט, participium coniugat. Hophal, posita vocali cholem, pro vulgatori schurek, e primitiuo מרט, quod seruarunt Arabes in significato *profundi, depressi, occulti, invii*; liceat proinde interpretari gentem *disiunctam longius semotamque*; tametsi nec magnopere abnuero, si quis asperam et sacuam maluerit, quum et *קפירה* ורטה Arabes explicant *كل امرئ نعمة النجاة منه* rem omnem, e qua eripi, quamque euadere, quispiam difficulter possit. Ego posterius nostro loco conuenientissimum putarem. (מורא מן הוא והלאה) Perperam haec verba plerique verterunt: *populus terribilis a quo fuit et usque*. Recte vidit Koppius, verba nostra nihil aliud posse significare nisi hoc: *ultra huius populi* (ברי ממשך מורט) *fines ulterius progrediantur nuncii ad populos alios ferociores etiam.* Alexandrini, *ἐνός ἀλλήλων*, gentem absque spe, Aquila, *ἐνός ἁπομμενον*, gentem tolerantem, Vulgatus, gentem *expectantem*. Arcessiuerunt significationem vocis a קרה, *expectare*. Chaldaeus *אכיסא* vim parientem, Syrus, *ܠܠܝܢܐ*, *populum foedum*. Quoniam קו lineam significat, et deinde transfertur ad significationem *praecepti, institutionis, regulae*; Vitringa vertit, *gens praecepti et praecepti*, qua appellatione Aegyptios insignitos ille putavit ob ceremoniarum infinitam multitudinem. Miror, hanc sententiam Dathio quoque comprobata esse. MICHAELIS: *gens dimensionis fune*, i. e. gens, cuius terram victores inter se diuiserunt. Sed in *Adpend. ad Tom. XIV. Biblioth. Oriental.* p. 26. 27. legere mallet קוקי, quod pro nomine regni Kuku in Africa habet; a principe *Edrisi*, vulgo *Geographo Nubienfi* Clim. 1. Sect. III. pag. 16. text. Arab. descripti. Doederlein olim verterat: *gens sub linea sita*; sed nunc ei magis arridet: *populus, qui fune vititur*; quod poetice dictum putat de gente, quae alienas prouincias occupat et fune diuidit, Ego propterea assentior Koppio et Aurivil-

lio, קר-קר referendum esse ad radicem קרה, Arabibus قوي, quae proprie denotat, *complicare, congregare*, indeque *robustum esse* tum corpore, tum animo. E *complicando* et *contorquendo* orta nomini קר significatio *fili* primum, dein *normae, regulae*, sed quae parum huc videtur quadrare. Cognatum et tritissimum Arabibus قوّة, *robur, virtus, potentia*, sensum dabit facilem, minimeque ineptum, si קר-קר vertatur *gens multi magnique roboris*; nam geminatio vocis auget significationem. ומבורה, et gentem *conculcationis*, alii sumunt active, vt designetur *populus*, qui omnia conculcat et subigat, alii passive, de *populo* a victore *proculcato*, i. e. duriter tractato. Contextus nos dubitare non sinit, quin designetur *gens fortitudine insignis*, quae solita sit alias *conculcare*, id est *devincere*; nam hoc sensu usurpari primitivum בורס, docent loca Iel. XIV, 25. LXII, 6. Psalm. XLIV, 6. LX, 14. FABRI interpretationem (in nott. ad Harmarum T. II. p. 314.), *gens limosa*, i. e. cuius terra quotannis Nilii limo obducitur; et דאבוי; *terra calcans*, quod Aegyptii tolerent Nilo in alueos suos regresso pecudes in agros seminatos agere ad semina conculcanda; retulisse satis erit. (אשר בואו כהרים ארצו) Haec verba forent planissima, si modo constaret potestas verbi בוא, non alias occurrentis, sed nec propterea confundendi cum בוז, *diripere*, vt vulgo faciunt, vertentes, *cuius terram fluvii diripiunt*, i. e. inundant. Nec tamen tacendum est, quatuor codd. Kennicott. בוז exhibere. Rem ipsam quidem et contextum si cogitemus, vix aliud subesse posse videtur, quam *peruadere aut inundare*. SCHULTENSIVS in *Institut. ad Lingu. Hebr.* p. 491. „radicem בוא olim extare potuisse, quis negat? Si cognatum quid sectandum erat, ad בור, *contemnit*, potius decurrendum fuisset: vt בוא pro בור sit enuntiatum, vel בויר. Digna phrasis: *flumina contemnunt terram*, i. e. inundant.“ Vir quidam doctus, cuius verba Lowthus refert, contulit Syr. בוי, et Chald. בויא, *mamma*, ver-
titque,

titque, cuius terram flumina nutriunt, i. e. irrigant. Sed in voce illa Aramaea & non est littera radicalis, vade cum nostro verbo conferri non potest. Alexandrini pro בורב posuerunt בור (בור οι ποταμοι της γης), ac si idem ellet cum בור, in hoc scil. tempore, et vl. 7. in parte, ο εστι εν μεγει ποταμος της γαρς αυτης vnde Michaeli suspicio orta, vocem nostram non esse verbum primae radicalis *Berh*, sed בורב cum ב praefixo. Quid vero illud בורב sit, de eo ipse dubitat. Triplici tamen modo id interpretari tentat MICHAELIS in *Supplementi. ad Lexx. Hebr.* P. II. p. 581. 1) „Possitne esse Arabicum نبات Hebr. בורב, ipseitas, res ipsissima, momentibus etiam lexicographis a بوم masculino ortum? Sic verterem, cuius terra in ipsis sita est fluminibus, i. e. fluminibus undique cingitur, vel etiam solstitiali tempore, vt fieri in Africa media solet, inundatur. 2) Aut si hoc displiceat, leuiter possis immutare: بوم, Arabibus etiam, habens aliquid, diues rei, ea fere constructione, qua Hebraei suum בער ponunt, possit ergo sita dici in בורב נהרים, i. e. *trachn fluuiis abundante et largiter rigato*. 3) Possitne *superbiam* significare, a بوى, *superbiuit*, hac sententia: cuius terra in *superbis est fluminibus*, illis siue cincta undique, siue et aestate inundata?” Vltimum hoc Koppio quoque placet. Ego tamen omnibus hucusque memoratis sententiis praefero Simonis interpretationem, in *Lexico Hebr. confescentis Arab.*

بوى, extulit se superbius, item subiiecit sibi, vnde vertendum est, *subiecerunt sibi*, i. e. inundarunt. Consentit etiam Dathius. Faber l. c. huic verbo *exaltandi* significationem tribuit, et verba explicat de exaltatione terrae, quae fiat limo per Nili inundationem inducto. Sed male verbo hanc significationem ex substantiuo بوى protuberatio pectoris aut dorsi, eoque valde dissimili, affinxit.

3. Quisnam in hoc versu loquatur, de eo dissentiunt interpretes. Sunt, qui *Dei* verba existiment, exercitus Assyriaci stragem omnibus terræ gentibus notum facientis. Sed Iehoua versu demum sequenti loquitur. Alii, vt Aurivillius, hæc verba esse putant legatorum Aethiopum, Africae gentes excitantium, vt sese ad bellum contra Sanheribum pararent. Doederlein: „bellum Aethiopum genti demandatum est, cuius euentum reliquæ gentes anxie expectant.“ Verum enimvero totius carminis scopo et consilio, quale in superioribus indicauimus, haud dubie convenientior est *Vitringæ* sententia, vatem Iehouae iussu omnes gentes excitare, vt adtendant ad cladem illam, qua constituerit ille compescere ferociam atque arrogantiam Assyrii, vasta animo voluentis consilia. (כנשא נס-השמער) *Cum sustulerit signum* scil. imperator hostilis. Signum autem in montibus erigere, et tuba clangere, idem valere, ac milites ad arma cogere, discimus apud nostrum Cap. V, 26. XIII, 2. tum et Ierem. LI, 27. Iud. VI, 34. Sensus itaque est: cum hostis exercitum magnum nunc cogit, vos omnes attendite, quid Iehoua faciat.

4. (אשקוטה ואביטה במכורי) Iehoua quietus spectat Assyrii molimina ad rempublicam Iudaeam perdendam. Similitudo ducta est ab homine, suarum rerum ita prouido et certo, vt nullo moueatur eorum, quæ inciderint metu ac sollicitudine; qui sua sibi ope suisque viribus sufficit, et quietus vsurpat oculis, quæ alibi agantur. Quæ quietas in Iehoua suae potentiae fiducia illustratur porro gemina imagine. Altera, כחם צח עלי אור, *caloris fereni iuxta lucem*, h. e. vbi solis splendorem nulla vel nubecula intercipit, vbi silent venti, sudumque per aera vix lenissime sentiuntur spirantes auras. Altera, כעב טל בהם קציר, *rorantis nubis feruida sub messe*, quandoquidem neque tempestati ulli locus, stillante rore, est, sed et summa regnat quies. — Agunt multis vulgo interpretes, vt siue ex vtraque, siue

ex alterutra illa similitudine, hinc vindictae minas in hostes, hinc promissum de tuendo Dei populo eliciant. Huc referendus VITRINGA: *ut calor serenus super olus* (quasi אור idem significaret אור, 2 Regg. IV, 39. cui oleris significatum tribuunt) *ut nubes rore stillans tempore messis*, i. e. *ut calor sudii, aut nubes rore stillans fructus agrorum recreat, ita ego populum meum, praestito auxilio.* Sic et Dathius. DOEDERLEIN vertit ita: *equidem tranquillus e sede mea spectro tum aestum, adurentem olera, tum roris nubeculas tempore aestivo, et in nota addit: „Aestus calamitatis imago est, ros refrigerii: hinc sensus: Deus spectat omnes fortunarum vicissitudines, quas Iudaei experturi essent.“* Et eundem hunc sensum haud dubie Michaelis spectavit, cum vertit: *Ich will von meinem stillen Sitz zusehen, wenn Felsen vom Sonnenbrand glühen, und wenn in der Hitze der Erde eine Thauwolke aufsteigt.* Consentit Henslerus. Lowthus, vocem אור pluviae significatu, Kimchio auctore, sumens, vertit: *Gleich heitrer Sonnenwärme nach dem Regen, gleich Thauwolken am Erndterag*, scil. Israelitis praesidio et auxilio sum. KOCHERVS; *quietus in mea sede adspiciam: (futurus) tanquam aestus ad solem fulgidus (torrensque his), ut nubes rorans per aestum messis (his).* Verum enimvero recte Aurivillius monet, e priori hemistichio petendam esse rationem superadditae, in altero, vtriusque similitudinis, illuc potissimum tendentis, ut quam sit in Deo statutorum amoenissime consentientium liquida auctoritas. — Ceterum pro אור בהם Lowthus, Dathius, Michaelis et Doederlein אור בהם tempore messis legere mallent. Habent sic codd. multi, nec non Alexandrini, Syrus et Vulgatus. Mihi tamen quod textus Masorethicus exhibet, אור בהם, magis poeticum videtur.

5. Bene hunc versum exposuit N. G. SCHROEDER in *Observat. ad Origg. Hebr.* p. 123 seq. כי לפני קציר, *profe-*
to ante tempus messis, antequam colligi potuere maturae

vuæ; כחם פרח, *absoluto germine seu gemma*, editis dudum rudimentis orituri inde floris fructusque; ובסר גמל יהיה נצה, *flosque abierit in omphacem maturescensem*; יהיה genere hic conuenit praedicato praemisso, non subiecto sequenti, ut opposite monuit Kocherus. Cuiusmodi Ciceronis illud: *non omnis error stultitia est dicenda*: Terentii: *Amantium irae amoris redintegratio est*. Itaque hic dicere licet: qui modo flos fuerat, omphax facta est. Schroederus l. c. נצה refert ad

נצץ, *micare*, illudque vertit adiectiue *micans*, *pellucida*, quod *vuæ maturæ* aptum epitheton putat. Sed cum tres hae phrasæ omnes *unum* tempus significant; id nimirum, quo vitis in summo vigore posita est, fructusque *maturescen-tes* (nondum *maturi*) laetam vindemiam certo promittunt; ego priorem illam interpretationem praefereendam censeo. Nempe loquitur vates h. l. de horribili clade, quam Deus exercitui Assyriaco inflicurus erat, eo ipso tempore, quo is conceptam spem plenissimæ victoriæ quasi maturuisse et fructus belli iam iam carpandos esse opinabatur. Eam cladem eleganter exprimit emblemate vitis, quæ postquam laeta et luxuriante germinatione omnes suos palmites, frondes et pampinos protulit (כחם פרח), suasque vuas ad plenam fere maturitatem perduxit (ובסר גמל יהיה נצה), ante institutam vindemiam saeua manu subito contruncetur.

6. Oratio figurata in propriam conuertitur. Ac patet quidem haud obscure, palmites ac propagines ante messem in vitibus amputandas, designare duces militesque Assyriaci exercitus, qui dum maxime meditabantur victoriam, communi caede dissiicerentur. Horum igitur cadauera, quod legitur vs. 6., יעזבו יחדו לעיט הררים ולבהמות הארץ, *erant relinquenda rapacibus montium volucribus et feris terræ*, futura ἐλαφία κυνησσειν ὀϊστοῖσι τε πᾶσι, ut est in Homero. Haec cadauera vero locis, ubi insepulta iacerunt, eam intulerunt foeditatem, ut עליו העיט קץ *nauseabunda detestaren-*

tur

tur volucres, וכל בהמות הארץ עליו חחרה, et feræ bestiae de-
dignarentur et fastidirent. — Chaldaicum forsitan secutus,
 auctor Vulgatae dedit: *aestate perpetua erunt super eum vo-*
lucres et omnes bestiae terrae super illum hiemabunt, quod ra-
 tum dein habuerunt recentiorum non pauci. Enimuero si
 intelligantur, quos habet allegoria versu 5., abscissi palmi-
 tes visum, haud sane promptum erit percipere, qui futurus
 in his locus rapacibus auibus ut feris bestiis; sin cogitentur
 occisorum cadauera, fuerit per aestatem hiememque distri-
 buta auibus bestiisque mansio, praesertim longior, aequè
 aliena. Ne memorem, קץ pro *aestate exigere*, et חחרה pro
hiemare in aliis locis Biblicis verbali forma non deprehendi.
 Neque ita summis Graecus, qui habet: συναχθησονται ἐπ' αὐ-
 τος τα πετεινα τὰ ἔρπον, καὶ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς ἐπ' αὐτὸν ἵξει;
 nec Syrus, in quo legitur: *congregabitur super eum volucris*
et omnes bestiae agri indignabuntur eum. Quum igitur mul-
 to sit fortius, et ad expingendam diritatem stragis accom-
 modatius, si cadauerum cogitetur tam horrida congeries, ut
 fastidium denique mouerit ipsis animantibus, istorum alias
 cupidis, quumque eam interpretationem admittant ambae
 voces קץ et חחרה, haec haud dubie praeferenda. Nimi-
 rum praetulit iam ante quoque Abarbenel, explicans קץ per
 וְיִמְאַסוּ וְלֹא יִרְצוּ לֵאכֹלם, *aspernabuntur nec volent ea comede-*
re, e חחרה e Jobaeo illo Cap. XXVII, 6. לא יחרה לבכי מימי.
non probro afficit, condemnat, cor meum partem vitae meae
yllam.

7. Communi illo hoste Iehouae auxilio plane deletis;
 omnes gentes, etiam remotissimae, Iehoua gloriam ce-
 lebrant, muneribusque eum honorant. Conf Ps. LXVIII,
 30. (עם ממשך וגו') Pro מעם עם legendum esse מעם כורא. Sic quoque
 Chaldaeus, Alexandrini et Vulgatus legerunt. Quum lit-
 tera מ in vocibus statim sequentibus *quater* occurrat; illa
 scribae alicuius negligentia facile ante nostrum עם excidere

poterat. — Syrus vertit: *illo tempore populus — munera obferet* (נִסְבֵּה), quasi pro יִסְבֵּה legisset in Hiphil יִסְבֵּה sue יִסְבֵּה. Sed qui ita efferre volunt, ii etiam pro יִסְבֵּה legere יִסְבֵּה necesse habent.

CAP. XVII. v. 12. *O strepitum populorum multorum, instar maris fluctus tumultuantium! o tumultum nationum, ut strepitus aquarum vehementer strepentium!*

13. *Nationes instar tumultus aquarum multarum tumultuantur; — sed increpat eos Iehous, et procul aufugiant, et fugantur ut gluma montana a vento, ut vortex a turbine!*

14. *Tempore vespertino perturbatio! — ante matutinum tempus non amplius est! — Haec est fors eorum qui nos spoliant; haec portio eorum, qui nos diripiunt!*

CAP. XVIII. 1. *Heus terra; cui in geminam partem cadunt umbrae, quae est citra flumina Cuschaëae!*

2. *Quae mittis per mare legatos, et vasis scirpeis super aquas! — Ite nuncii celeres ad gentem inaccessam et asperam; ad populum formidabilem, et inde ulterius ad gentem fortissimam et ferocem, cuius terram fluvii inundant! —*

3. *Vos omnes orbis incolae, et terrae habitatores; cum videritis vexillum in montibus erectum, cum tubae sonum audiueritis, attendite!*

4. *Nam sic fatus est Ioua ad me: tranquillus ego sum, et desuper intueor meo in habitaculo (quietus): instar caloris sereni iuxta solis splendorem, instar rorantis nubis feruida sub messe.*

5. *Quippe ante messem, perfecta gemma, et flos fuit factus omphax mollis; excindet palmites falcibus, et propagines amouebit amputando.*

6. Relinquentur aubus rapacibus, et feris animalibus: *nauseabundae* (cadauera eorum) detestantur volucres, et fastidiunt ea ferae bestiae! —

7. Tunc munera offerentur Iehouae, exercituum Domino a gente inaccessa et aspera, a populo formidabili, et quae inde ulterius a gente fortissima et feroci, cuius terram fluvii inundant, ad locum, in quo Iehouam, Exercituum Deum, adorant, ad montem Sionem.

L I P S I A E

EX OFFICINA SOLBRIGIANA.

CORRIGENDA.

Pag. 6 Lin. 3 pro minus placet lege displicet

— 10 — 31 — ناض — ناض

— 15 — 9 — queas — quit

— ead. — 25 — κατετραμμεν — κατετραμμεν

— 23 — 4 — de de — de

— 46 — 28 — Post *splendere* adde: Verum haec significatio verbo illi plane precarie

addita est a Michaelē. ^{١١١}نفس^{١١١} semper est *fodir*; nusquam *luxit*.

— 59 — 20 — ὀφθαλμοι — ὀφθαλμοι

— ead. — 25 — Vogelus — Vogelius

— 60 — 26 — carinis — puppibus

— 69 — 16 — simili — similia

— 73 — 15 — ἐπαδῃ — ἐπαδῃ

— 75 — 19 — ~~مِنْدُ~~ ~~مِنْدُ~~

— eod. — vlt. — ~~minus~~ ~~parum~~

— 77 — 19 — ~~esse~~ ~~delendum~~

— 80 — 20 — ^٥نفس^١ — ^٥نفس^١

— 95 — 8 — Ped. — Paed.

— ead. — 26 — queri — quem

— 97 — 17 — *que* inter et *a* pone: etiamnum

— 98 — 20 pro *etraits* lege *etroits*

— 110 — 7 — מסחר — מסחר

— 120 — 22 — ^٥نفس^١ — ^٥نفس^١

— 130 — 12 dele: V, 26.

— 188 — lin. 1 *Argumenti*, post *Huius* pone: *carminis*

— 201 — 8 post: *Samuele* dele punctum

— 208 — 23 post: *Nam* dele punctum.

